

TC.

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

SÜLEYMAN NAZİF'İN DERGİ VE GAZETELERDEKİ SANAT VE EDEBİYAT YAZILARI

(1869-1927 arası)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İbrahim AY

DANIŞMAN

Prof.Dr. Ali İhsan KOLCU

AKSARAY, 2016

TC.

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

SÜLEYMAN NAZİF'İN DERGİ VE GAZETELERDEKİ SANAT VE EDEBİYAT YAZILARI

(1869-1927 arası)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İbrahim AY

DANIŞMAN

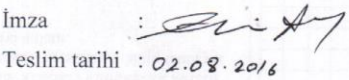
Prof.Dr. Ali İhsan KOLCU

AKSARAY, 2016

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren 36(otuz altı) ay sonra tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı : İbrahim
Soyadı : AY
Bölümü : Türk Dili ve Edebiyatı
İmza :
Teslim tarihi : 02.08.2016

TEZİN

Türkçe Adı : Süleyman Nazif'in Dergi ve Gazetelerdeki Sanat ve Edebiyat Yazıları (1869-1927 Arası)

İngilizce Adı : Süleyman Nazıf's Art And Lıterature Artıcles On The Magazınes And Newspapers (1869-1927 Between)

i

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazar Adı Soyadı: İbrahim AY

İmza: .....

T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
JÜRİ ONAY SAYFASI

İbrahim AY tarafından hazırlanan "Süleyman Nazif'in Dergi ve Gazetelerdeki Sanat ve Edebiyat Yazıları" başlıklı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği /oy çokluğu ile Aksaray Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: (Prof.Dr. Ali İhsan KOLCU) .....
(Türk Dili ve Edebiyatı, Giresun Üniversitesi)
Üye: (Yrd. Doç. Dr. Kadir Can DİLBER) .....
(Türk Dili ve Edebiyatı, Ahi Evran Üniversitesi)
Üye: (Yrd. Doç. Dr. Muammer DOĞAN) .....
(Türk Dili ve Edebiyatı, Aksaray Üniversitesi)

Tez Savunma Tarihi: 13/07/2016
Sosyal bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 02.08.2016 tarih ve 2016/37-4 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Öğrencinin
İbrahim AY

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü
Yrd. Doç. Dr. Sevilay UŞLU DİVANOĞLU

SÜLEYMAN NAZİF'İN DERGİ VE GAZETELERDEKİ SANAT VE EDEBİYAT YAZILARI

(1869-1927 arası)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İbrahim AY

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÖZET

Süleyman Nazif (1869-1927) Türk Edebiyatı'nın önde gelen, şair, yazar, gazeteci ve devlet adamı olarak Türk edebiyatında önemli izler bırakmış bir yazarımızdır. Şiirimizde ve hatta nesrimizde Süleyman Nazif, Servet-i Fünûn şairleri arasında anılır. Edebiyat tarihimizde ona bu edebî topluluk içinde yer verirler. Edebiyatı ve sanatı, eskisi ve yenisiyle bir bütün olarak gören Süleyman Nazif'i, bir edebî grup içine yerleştirmek son derece güç görünmektedir. Nesirlerini bir tarafa bıraksak bile, şiirleriyle onu alışılmış sınıflama içinde bir gruba yerleştirmek oldukça zordur. Şiir zevki baba ocağında teşekkül eden Süleyman Nazif, Servet-i Fünûn dergisinde şiirlerini yayınlarken yalnız bir arayışı sürdürür. Onun sesine sinen Servet-i Fünûn duyarlılığı ve anlayışı, kişiliğinin bir yönü hakkında kanaat verse bile, emanet gibi durmaktadır. "Kara Bir Gün" adlı makalesiyle millî duyguları harekete geçiren ve milletine haykıran bir sesle seslenen Süleyman Nazif, yazdığı makaleleriyle, mizacıyla, dile katkısındaki tavrı, eski yeni arasındaki arayışları, üslubu, kelime kadrosuyla, fikriyle, edebî şahsiyeti itibariyle Servet-i Fünûn'dan çok "Millî Duyuş Hareketi"nin içinde gösterebileceğimiz bir mutasavvıf bir sanatçıdır. Sanatçının yürekten gelen ve cesur bir hüviyetle dillenen eserlerinde, ciddi bir Namık Kemal etkisi olduğu görülmekte ve mevcut durum Süleyman Nazif'e bu vatan şairi gibi haykıran manzum ve mensur eserler vermesine sebep teşkil etmektedir. Karakterinde meydan okuyan "Batarya ve Ateş" yürekli bir adamın ruh halini görürüz.Süleyman Nazif**,** kendi kendisini yetiştirmiş bir sanatçımızdır. Dönemin bir çok yazarı gibi Süleyman Nazif, İçtihat, Tasvir-i Efkar, Peyâm-ı Sabah, Son Telgraf, Yeni Ses gazeteleri, Resimli Gazete; Yarın, Mahfil, Asri Türkiye, Servet-i Fünûn, Hadisat, Hak, gibi dergi ve gazetelerde yazılarını neşretti.Nazımda daha zayıf olan Nazif nesirde şiddet dozu yüksek makaleler kaleme alır. Makale, tenkit, mektup, inceleme, konferans, hitabet gibi birçok türde yazı yazmıştır. Dil ve sanat ile ilgili makaleleri, polemikleri, tenkitleriyle ve dönemin önemli şahsiyetlerine yönelik incelemeleriyle edebiyatımıza önemli eserler bırakmıştır. Ancak bu yazıların birçoğu değişik gazete ve dergilerde dağınık olarak bulunmaktadır. Bu çalışmada 1869-1927 yılları arasında yayımlanan dergi ve gazeteler taranarak Süleyman Nazif'in makalelerin listesi ortaya konularak önemli görülen dil, edebiyat ve sanat yazıları Latin alfabesine aktarılarak bu hususta görüşleri ortaya konulmuştur.

Bilim Kodu **:**

Anahtar Kelimeler **:** Süleyman Nazif, Servet-i Fünûn, sanat ve edebiyat, gazete, dergi

Sayfa Adedi **: 525**

Danışman **: Prof. Dr. Ali İhsan KOLCU**

SÜLEYMAN NAZIF'S ART AND LITERATURE ARTICLES ON THE MAGAZINES AND NEWSPAPERS

(1869-1927 BETWEEN)

MASTER OF SCİENCE THESİS

İBRAHİM AY

AKSARAY UNIVERSITY

SOCIAL SCIENCES INSTITUTE

ABSTRACT

Süleyman Nazif (1869-1927) is a foremost writer who has fairly impressed Turkish Literature as poet ,author , journalist and statesman.Süleyman Nazif is known as one of the poets of Servet-i Fünun at our poems and also our prose.He is mentioned in that literary community (Servet-i Fünün) at our literature history.It is really seen quitely hard to include him ,who has seen the literature and art as a whole with the past and contemporary of them, in a literary community .Even if we ignore his proses, it's so impossible to include him in an ordinary group with his poems.Süleyman Nazif's poem ambition was shaped in his family home but he also maintained new seeking while sharing his poems in the magazine of Servet-i Fünun. Even if his sensibility and sympathy of Servet-i Fünun convinced us about a part of his personality, it is clear that it's seen temporarily. Süleyman Nazif, who has provoked the national feelings by his article called "Kara Bir Gün" and spoke to his nation with enthusiasm style, is an mystic artist we can show him in "Milli Duyuş" community more than "Servet-i Fünun" in respect of his articles, disposition, his manner of contribution of the language, his seeking differences between past and now, style, knowledge of word, opinions and literary personality.

In his works ,that are exactly voice of his opinions and called with his brave manner, seriously seen influence of Namık Kemal and that statement makes him create poetic and prose works.We barely can see a mood of brave man in "Batarya and Ateş" work in his challenging character. Süleyman Nazif is an self-improved artist.As many of others, Süleyman Nazif published his articles in alot of magazines and newspapers like; "İçtihat, Tasvir-i Efkar, Peyâm-ı Sabah, Son Telgraf, Yeni Ses ,Yarın, Mahfil, Asri Türkiye, Servet-i Fünûn, Hadisat, Hak". Nazif is a bit weak in verse but meanwhile writes charming articles in prose.He wrote in many fields like article, criticism, letter, researching, conference, rhetoric.He has presented fairly important works in our literature by his articles about the language and art, literally polemics, criticism and researching of important

people of that period. Howeveri, many of these works are scatterd in many different newspapers and magazines.By this work, it's introduced of his opinions about that point by reviewing the magazines and newspapers published between 1869-1927, exhibiting the articles of Süleyman Nazif and translating his articles of language, literature and art to Latin alphabet.

Science Code **:**

Key Words **:**Suleyman Nazif, art and literature, newspaper, magazine

Page number: **: 525**

Supervisor **: Prof. Dr. Ali İhsan KOLCU**

İÇİNDEKİLER

ÖZET iv
ABSTRACT vi
İÇİNDEKİLER viii
KISALTMALAR xii
ÖNSÖZ 13
GİRİŞ 15
BİRİNCİ BÖLÜM 18
1. SÜLEYMAN NAZİF'İN HAYATI 18
1.1. Süleyman Nazif'in Mizacı 37
1.2. Eserleri 53
1.3. Süleyman Nazif'in Sanat –Dil – Edebiyat Anlayışı 71
1.4. Sanat ve Ahlak 95
1.5. Mehmet Akif 99
1.6. Ahmet Agayef ve Turancılık Münakaşası 102
1.7. Faik Reşad Bey 111
1.8. Lisan – Vezin Meselesi 114
1.9. İran Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri 120
1.10. Batı Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri 126
İKİNCİ BÖLÜM 132
2. TAHLİL FİHRİST 132
2. 1. Yazılarının Çıktığı Gazete ve Mecmualar 132
2. 2. Alfabetik Olarak Dergi ve Gazetelerdeki Makaleleri 135
2. 3. Çevirisi Yapılan Makale Listesi 178
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 182
SEÇİLMİŞ METİNLER 182
3. Dil ve Sanat Yazıları 183
3. 1. Abdülhak Hüseyin Bey 183
3. 2. Abdülhak Hâmid Bey 189
3. 3. Açık Cevab 203
3. 4. Dârülfünûn-ı Osmanî Türk Tarih-i -Medeniyeti Muallimi Ahmed Agayef

Beyefendi'ye 205
3. 5. Ahmed Agayef Beyefendi'ye 209
3. 6. Ahmed Agayef Beyefendi'ye Cevap 213
3. 7. Ahmed Agayef Bey'e Cevap 218
3. 8. Ahmed Agayef Bey'e Cevap 224
3. 9. Ali Ekrem Bey'e Cevâb -I- 228
3. 10. Ali Ekrem Bey'e Cevâb -II- 233
3. 11. Ali Emirî Efendi Hazretlerine 239
3. 12. Ali Kemal Bey 239
3. 13. Ali Kemal Bey'e Cevabım -I- 241
3. 14. Ali Kemal Bey'e Cevabım -II- 245
3. 15. Ali Kemal Bey'e Cevabım -III- 250
3. 16. Ali Nusret Bey'e Teşekkür 253
3. 17. Beyaz Saçlı Şairler 254
5. 18. Musâhabe-i Edebiye - Bir Mesele-i Müebbede Lisan Meselesi- 257
3. 19. Bir Tahmis Münâsebitiyle 261
3. 20. Bizde Tiyatro 264
3. 21. Büyük Dost Pierre Loti Günü 268
3. 22. Canlı Bir Asır 271
3. 23. Cengiz Hastalığı 275
3. 24. Edebiyatımızda Gazel 279
3. 25. Harp ve Edebiyat -I- 285
3. 26. Harp ve Edebiyat -II- 289
3. 27. Musahabe-i Edebiye -İki Söz Daha 292
3. 28. İki Edib 297
3. 29. Ömer Hayyam'ın Şairliği 299
3. 30. Kahpe 303
3. 31. Kara Bir Gün 313
3. 33. Kılıç-Zade Hakkı Bey'e 314
3. 34. Lisân Meselesi 318
3. 35. Lütfî Fikrî Beyefendi'ye 321
3. 36. Nevhagerler 322
3. 37. Nigâr Hanım 325

3. 38. Sanatta Ahlak 332
3. 39. Sully Prudomme -III 335
3. 40. Şair Geçerken 339
3. 41. Şâ'ir-i Azam Meb'usluğu 343
3. 42. Musahabe-i Edebiye -Tecahül-i Arif 348
3. 43. Yine Lisan Mes'elesi 351
3. 44. Yüzbaşı Azîz Hüdâî Bey'e 354
3. 45. Şiir ve Ahlâk 356
3. 46. Fâik Reşâd Bey Efendiye Mektûp 359
3. 47. Fâik Reşâd Beye Mektûb 364
3. 48. Abdülhak Hâmid -Rıza Tevfik 368
3. 49. Ahmet Rasim Bey'e 373
3. 50. Tevfik Fikret 374
4. 51. Avni Bey Merhûmun Dîvânı Hakkında Süleyman Nazif Beyle Mülâkât 375
3. 52. Bir Kütüphane ve İki Eser 385
3. 53. Bir Ufûl Münasebetiyle 391
3. 54. Musâhabe-i Edebiye - Birkaç Tahmis-I- 397
3. 55. Musahabe-i Edebiye - Derekât-ı İdrâk 402
3. 56. Garam Hakkında 412
3. 57. Feylesof Rızâ Tevfîk Beyefendiye 414
3. 58. Garb Edebiyâtının Edebiyâtımıza Te'sîri -III- 422
3. 59. Garb Edebiyâtının Edebiyâtımıza Te'sîri -IV- 426
3. 60. Garb Edebiyâtının Edebiyâtımıza Te'sîri -V- 430
3. 61. Midhat Cemal Kuntay'a 439
3. 62. Musahabe-İ Edebiyye - Sıfatlar Mevsuflar Ve Taklit 443
3. 63. Mehmet Âkif Zâtı – Âsârı -I- 448
3. 64. Mehmet Âkif Zâtı – Âsârı -II- 456
3. 65. Mehmet Âkif Zâtı – Âsârı - III- 460
3. 66. Mehmet Âkif Zâtı – Âsârı -IV- 466
3. 67. Mehmet Âkif Zâtı – Âsârı -V- 475
3. 68. Abdulhalîm Memdûh'a Bir Mektûb 487
3. 69. Süleyman Nazif Bey'in Yakup Kadri Beye Cevâbı 489

SONUÇ 500
KAYNAKÇA 505
DİZİN 520

KISALTMALAR

age.	: Adı Geçen Eser
agm.	: Adı Geçen Makale
agy.	: Adı Geçen Yazı
Ank.	: Ankara
bs.	: Baskı/basım
bk.	: Bakınız
BOA:	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
c.	: Cilt
Doç.	: Doçent
Dr.	: Doktor
hzl.	: Hazırlayan
İst.	: İstanbul
nr.	: Numara
Prof.	: Profesör
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
S.F.	: Servet-i Fünûn
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vb.	: ve benzeri
yy.	: Yayın Yeri
M.Ü.	: Marmara Üniversitesi

ÖNSÖZ

Gazete ve mecmualar, hangi alanda olursa olsun, çıkmış oldukları dönemin nabzını tutan en önemli yayın organlarıdır. Gazete ve mecmualar, aynı zamanda yayın yaptıkları dönemin bilim-sanat dalının gelişimine de büyük katkı yapmaktadır. Bu açıdan bir bilim-sanat dalının gelişim seyrini öğrenmek isteyen araştırmacının en önemli kaynağının gazete ve mecmualar olduğuna inanmaktayız. Bu inançla biz de Süleyman Nazif'in sanat ve edebiyat dergilerinde, dil, edebiyat ve sanata ilişkin yazıları incelemeyi hedefledik.

Süleyman Nazif**,** kendi kendisini yetiştirmiş bir sanatçımızdır. Gazete ve mecmualardaki dağınık olan yazılarını derli toplu olarak bir araya getirmenin edebiyatımız adına büyük bir kazanç olacağını düşünmekteyiz.

Biz bu çalışmamıza başlarken Süleyman Nazif'in (1869-1927) yaşadığı dönemde çıkartılan neredeyse bütün gazete ve mecmuaları uzun araştırmalar sonucunda temin ederek bu gazete ve mecmuaların 1880-1927 yıllarını kapsayan sayılarını taradık. Titiz bir çalışma ile bu gazete ve mecmuaları taradık ancak sanatçının gözden kaçan makaleleri olabilir. Ayrıca bu konuda yapılan bütün çalışmaları inceledik. Neticede şu fikre vardık. Tanzimat edebiyatının, Servet-i Fünun edebiyatının isimlerini zikrettiğimiz şair ve yazarlarla ibaret olmadığını bu dönemde yaşayan birçok şair ve yazarımızın gazete ve mecmua sayfalarına gömülü olduğunu gördük.

Gazete ve mecmualardaki Süleyman Nazif'in makalelerini alfabetik olarak gazete ve mecmua isimlerine göre kronolojik sıraya koyduk.

Çalışmamız üç bölümden müteşekkildir.
Birinci bölümde Süleyman Nazif'in hayatını, edebi kişiliğini, gazeteciliği ve eserlerini ele aldık. Bu konuyla ilgili birçok çalışma yapılmış olduğunu gördük. Biz bu konuyla ilgili bütün çalışmaları inceleyerek söylenmemişi söyleme gayretinde olduk.

İkinci bölümde Süleyman Nazif'in dil, sanat ve edebiyat konusunda fikirlerini, eleştirilerini makalelerinden hareketle ortaya koymaya çalıştık. Bu çalışmaları yaparken Süleyman Nazif hakkında yazılan makaleleri incelemeyi göz ardı etmeyerek bu çalışmaları da dikkate aldık.

Bu bölümün ikinci alt başlığında Süleyman Nazif'in gazete ve mecmualarda tarama neticesinde bulduğumuz makalelerinin gazete ve mecmua isimlerine göre kronolojik listesini verdik.

Üçüncü bölümde değerli hocam Prof. Dr. Ali İhsan KOLCU ile Süleyman Nazif'in gazete ve mecmualardaki önem arz eden dil ve edebiyat yazılarından belirlediğimiz metinleri latin harflerine aktardık. Bu makalelerin seçimini yaparken Süleyman Nazif'in dil ve edebiyat fikrini ortaya koyacak metinler olmasına dikkat ettik. Metinleri Latin harflerine aktarırken metnin aslına sadık kaldık. Özellikle yabancı menşeli isimlerin aslî yazılışını dikkate alarak nasıl yazılmışsa o şekilde okuma gayreti içinde olduk. Yazının orijinal şeklini bozmamak için buna dikkat ettiğimiz gibi okuyamadığımız bazı Farsça beyitleri Arap harfleriyle verdik.

Metinleri Latin alfabesine aktarırken metnin aslının bulunduğu cilt, sayı, tarih ve sayfa numaralarını metnin sonuna yazarak tezden yararlanmak isteyenlere metnin aslını kolayca bulma imkânı sunulmuştur.

Kaynakçada yer alan fakat dipnot olarak gösterilmeyen kaynaklar, Süleyman Nazif'in dil ve edebiyat konusunda görüşlerimize ışık tutması ve onu daha iyi tanımak için okunmuş ve incelenmiştir.

Bu çalışmanın yazımında Türk Dil Kurumunun 2012 tarihli yazım kılavuzu esas alınmıştır.

Çalışmaya başladığımdan beri bana ilmî araştırma ve inceleme şevkini veren; çalışmamda desteğini esirgemeyen, karşılaştığım güçlükleri büyük bir sabırla telafi eden, çalışmalarından daima feyz aldığım değerli hocam Prof. Dr. Ali İhsan KOLCU'ya saygı ve şükranlarımı sunmayı zevkli bir görev bilirim. Ayrıca benden desteğini hiç eksik etmeyen sevgili eşim Şenol AY'a teşekkür ederim.

İbrahim AY

AKSARAY-2016

GİRİŞ

Türk edebiyatı zengin ve büyük bir edebiyattır. Bunu edebiyatımızın oluşumundan 19. yüzyıla kadar yazılan nadir eserlerden takip etmekteyiz. 19. yüzyıldan sonrasında ise kitapların yanı sıra gazete ve mecmualar da edebiyat metinlerinin yayımlandığı önemli kaynaklar olmuşlardır. Büyük ve köklü milletler varlıklarını millî kültürlerinin, miraslarının temelleri üzerine kurarlar. Bu temellerden mahrum milletlerin ayakta kalabilmeleri imkânsızdır. Millî kültürün en önemli unsurlarından biri de sanattır, edebiyattır, dildir. Edebiyat bir milletin ortak ruhuna hitap ettiği gibi millî kimliğini, ruh ve mana zenginliğini ortaya koyar. Bir milletin ebedi bir ömür sürmesi o milletin kültür, sanat ve edebiyat alanında yani sosyal bilimler alanında kendini koruması, kendi benliğine sahip çıkması gerekmektedir. Bu nedenle millî kültürüne sahip çıkmalı ve gelecek nesillere en iyi şekilde aktarılabilmelidir. Matbu eserler, gazete ve mecmualar da bir anlamda yaşadıkları milletin içinde bulundukları devrin sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel özelliklerini yansıttıkları için önem arz etmektedir.

Türk edebiyatında basın hayatı, gazetecilik ve mecmuacılık geleneği Tanzimat'ın getirdiği yeniklerle başlamıştır. Gazete ve dergilerin dünyada -özelikle, Avrupa'da- toplum hayatına yön vermede ne derece etkin bir güç olduğu uzun yıllardır bilinen bir gerçek olmasına karşın Osmanlı toplumunda ancak Tanzimat döneminde fark edilebilmiştir. Bizde yayımlanan ilk gazete ve dergilerin yabancı kaynaklı olması bu alanda ne kadar geri kalmış olduğumuzun somut bir göstergesidir. Bu geri kalmışlığa rağmen Tanzimat'la birlikte özellikle edebî sahada gazete ve dergiler çoğalmış: Batı'da olduğu gibi bizde de toplum hayatına ve edebiyatına yön vermeye başlamıştır.

Bu gazete ve mecmualarda milletimizin sosyal, siyasi, kültürel hayatını aksettiren birçok yazı ve şair-yazarı içinde barındırdığı için dikkate şayandır. Edebiyatımızın birçok şair ve yazarını tanımak, onların eserlerine ilk elden ulaşabilmek ve eserlerinin vücut bulduğu dönemin edebî, fikri ve sosyal yapısını tahlil etmek için en önemli yol, hiç şüphesiz ki döneminin birer tarihi vesika niteliğini taşıyan gazete ve dergilerin incelenmesidir. 1928 yılında yeni alfabenin kabulünden sonra yüzlerce Osmanlıca yazılmış gazete ve mecmuanın tarihe gömülmesine, yeni nesiller tarafından okunamamasına ve anlaşılamamasına neden olmuştur. Bu durum kültürümüz açısından büyük bir eksikliktir. Görüyoruz ki kendi kültür mirasını öğrenmekten aciz bir nesil, kendi edebiyatından uzaklaşmış, yabancılaşmış bir nesil yetişmektedir. Bu arada, dergi sahifeleri arasına sıkışıp

kalmış çok sayıda yazar, şair ve düşünürümüzden yararlanma imkânı ortadan kalkmış, en azından geniş bir kitlenin onlara ulaşma imkânımız daha da azalmıştır. Osmanlıca yazı biçimi yabancı dil gibi algılanmasına sebebiyet vermiştir. Bu nedenle kendi edebiyatının tarihini yazanlarını öğrenememiş hale gelmiştir.

19. yüzyıl ve sonrasının pek çok önemli şahsiyetinin edebî çalışmaları, önce söz konusu gazete ve dergilerde tefrika edilmiştir. Bu şahısların haklarındaki yazılar da yine bu gazete ve dergilerde neşr edilmiştir. Bundan dolayı bunların araştırılması, Türk ilim ve sanat hayatı için bir gerekliliktir.

Bilindiği üzere 19. yüzyıldan günümüze kadar, fikir ve edebiyat sahasında çeşitli gazete ve mecmualar çıkmıştır. Bunların bazıları şunlardır: *Servet-i Fünûn, Genç Kalemler, Türk Derneği, Türk Yurdu, Yeni Mecmûa, Sebîlürreşâd, Dergâh, Mektep, Peyam, Son Telgraf, hazine-i Fünun, Edebiyat-ı Umumiye, Kalem, Mahfil, Nedim, Şiir ve Tefekkür, Utarid, Hak, Hak Yolu, Yeni Ses, Yeni İnci, Tasvir-i Efkar, Hadisat, İçtihad, Musavver, İleri, Demet, Güneş, Harb Mecmuası, Fevaid, Aydede, İrtika, Malumat, Mecmua-i Ebüzziya, Mehasin, Osmanlı, Resimli Gazete, Resimli Kitap, Rübab, Şehbal, Tanin, Tiraje, Vatan, Yeni Gazete, Yeni Gün, Yeni Turan, Yıldız, Genç Kalemler, Muhit, Gayret, Maarif, Nilüfer, Muktebes, Mecmua-i Muallim, Şafak, Şule-i Edeb, Şua, Afak, Aşiyan, Envar-ı Zeka, Etfal,* bu gazete ve mecmualardandır.

Nazımda daha zayıf olan Nazif nesirde şiddet dozu yüksek makaleler kaleme alır. Makale, tenkit, mektup, inceleme, konferans, hitabet gibi birçok türde yazı yazmıştır. Dil ve sanat ile ilgili makaleleri, polemikleri, tenkitleriyle ve dönemin önemli şahsiyetlerine yönelik incelemeleriyle edebiyatımıza önemli eserler bırakmıştır.

Büyük insanlar, doğup yetiştikleri topraklardan birer gurur ve şeref anıtı gibi yükseldikleri kadar, o topraklar üzerinde yaşayanların bir kültür birliği etrafında bütünleşmesini de sağlarlar.

Bu vatanın bir evladı olarak millî kültür ve sanatımıza eserleriyle, şahsiyetiyle güç kazandıran Süleyman Nazif'in edebiyatımıza kattığı değerleri, dil ve edebiyat konusundaki fikirlerini ortaya koymayı millî bir vazife saymaktayız.

Diyarbakır'da büyük insanlar yetiştirmiş köklü bir aileden gelen, şiirleriyle, nesirleriyle daima hâtıralarda yaşatılması gerekli bir Türk büyüğüdür Süleyman Nazif.

Süleyman Nazif, kudretli ve coşkun kalemiyle, edebiyat âlemimizin müstesna ve nevi şahsına münhasır bir simasıdır. Heyecanı ve cesareti, her devirde aranılan ve her şair ve

edibimizde görmeği arzuladığımız en yüksek ve mümtaz vasıflarından biri olduğunda şüphe yoktur.

Şiirlerinde vatan hasretini ve muhabbetini en ince duygularla dile getiren Süleyman Nazif, nesirlerinde sert hücumları ve aslanca kükreyişleriyle vatana karşı göğsünü kalkan gibi ve kalemini kılıç gibi kullanan ateşli, mağrur ve haşmetli bir mücadele adamı idi.

> *«Irkına, vatanına, tarihine ihanet etmiş olan efrat ve akvamın hiç birini unutma Türkoğlu!.. Unutma ve affetme!..»*

Bu unutulmaz sözleriyle yüreklerimizde millî duyguları yeniden parlatan, şanlı tarihimiz içinde kılıcıyla en ölmez eserleri yazanlar yanında, kalemiyle, gürleyişi göklerden, çakışı şimşeklerden farksız, «Dinim kinimdir!...» diyen bir ateş, bir güneş parçası büyük Türkün adı Süleyman Nazif'tir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. SÜLEYMAN NAZİF'İN HAYATI

Bir Azeri Türk'ü olmakla övünen Süleyman Nazif, baba tarafından Diyarbakırlı ilim dünyasıyla tanınan köklü bir aileye mensuptur. Bir kaç nesil yukarı cedlerinin, hep şâir ve kalem erbâbı olduğunu görüyoruz. Babası meşhur tarihçi ve ediplerimizden Mehmed Saîd Paşa (ölm. 1891) , dedesi şair Süleyman Nazif Efendi ve dedesinin babası yine fikir adamı, 18. yüzyılın "Mecmuâ-i Eş'ar" müellifi İbrahim Cehdî Efendi (1772 – 1808) divan şiiri ilmine bihakkın vakıf birer divan şairiydiler.[1]

Babası Said Paşa ; "Miratü'l-İber" adını taşıyan on ciltlik Tarih kitabı, "Mizânü'I-Edeb", "Mir'at-i Sıhhat", · "Hülâsa-i Mantık", "Tabsıratü'l-İnsan", "İlm-i Hesâb", "Diyarbakır Târihi" gibi eserleri bulunan ve devletin, milletin menfaatlerini, şahsi menfaatlerinden dâima ön plânda tutmayı başarmış, egoizme şiddetle sırt çevirmiş müstesna bir fikir adamıdır.

"*Türk ve Osmanlıyım. "Diyarbakır hanedanından, Osmanlı Devleti'ne doğru hizmetleriyle miiştehir, necîb bir aileye mensuptur.* "[2] diyor. Öteki yazılarında da sadece, yeri geldikçe ailesinin ve hatta kendisinin dindarlığından, Osmanlı, Türk ve Müslüman olduğunu belirtmektedir.[3]

Süleyman Nazif'in annesi Ayşe Hanım, Akkoyunlulardan bir aşiret beyinin soyundan gelmektedir. "Babamın, büyük pederimle onun babasının Türkçe şiirlerini yalnız Tezâkir-i

---

[1] Gür, Muhammet,"*Süleyman Nazif,* DİA, cilt 38,2008, s. 92.

[2] Bilgegil, M. Kaya, *Yakın Çağ Türk Kültür ve Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 11,* Erzurum 1980, s.341-2.

[3] "Ahmed Agayef Beyefendi'ye", *İctihad,* c3, nr.71, 11 Temmuz 1329/1913, s. 1549-51.; Hikmet Dizdaroğlu, *Varlık Dergisinin* 763 sayılı ve Nisan 1971 tarihli "Son Şarklı" yazısında bu konu ile ilgili şunları zikreder:
O, bir «Osmanlıcı ve İslamcı»dır. Bundan ötürü, Ziya Gökalp'ın öncülük ettiği Türkçülük ve Turancılık akımının karşısında idi.
«Irkına, vatanına, tarihine ihanet etmiş olan efrat ve akvamın hiç birini unutma Türkoğlu!» diye koyu bir milliyetçi gibi davranan,

Bâzûsu kavî kuvveti her yerde meseldir
Yumrukları kahîr inişi ayn-i eceldir
Bir tânesi Türk'ün bir alay hasma bedeldir
Türkoğlu, bu kuvvet sana in'âm-ı ezeldir

diye Türklüğü ile övünen, Malta Geceleri'ndeki Dâ-üs-Sıla parçasında:

Bu şeb de cûşiş-i yâdınla ağladım durdum...
Gel ey kerîme-i târîh olan değişir güzel yurdum.

diye, yurt özlemini dile getiren Süleyman Nazif, katıksız bir Türkçünün örneğini verdiği halde, «İslâmî bir eğitim ile büyümüş ve yetişmiş olduğundan» milliyeti de hep bu açıdan görmüştür.

Şuarâ'da değil, bugünkü hafızalarda bile daima görüyorum. Validemin ceddi, Akkoyunlu devletinin en kuvvetli istinadgâhı olan "Hindî" adlı bir Türk aşiretinin reisidir. İşte ırkımın tarihçesi."[4]

Süleyman Nazif, 17 Kânun-ı sâni 1284 (29 Ocak 1869) tarihinde[5] Diyarbakır'ın "Amid" kasabasında dünyaya geldi.[6] Cenap Şahabeddin onun doğumumu şöyle tasvir eder:

"Dicle'nin menbaına yakın bir tepede siyah kalesine sarılmış mağmum ve mağrur bir kartal yuvası gibi duran Diyarbakır hemen her gün kara taşlı duvarları arasından bir zeka güneşinin tulu'una şahit olur. O çok yaşamış ve çok düşünmüş beldenin öz evlatlarını tanıyanlarca Diyarbakırlı ve zeki sıfatları hem mani gibidir. Fakat elli yedi sene evvel bütün bütün müstesna bir hadise-i hilkat gibi dünyaya gelen Süleyman Nazif şehrin tarih dimağında bir kurun-u mahsus teşkil etti ve onunla Diyarbakır deha şahikasına peyveste oldu. Süleyman Nazif in namı yalnız büyük bir kasabaya değil, bütün bir ülkeye şeref kafi olacak kadar büyüktür. Diyarbakır'ın sokakları gurur ile gerinerek o ismi bir ezan gibi ilelebet yekdiğerine aksettirebilir.

Şehrin Aziz Cami mahallesinde gözlerini hayata açan Süleyman Nazif asr-ı dide bir handan edep ve irfan varisi idi."[7]

Şiir ve edebiyatla meşgul bir aileden olan ve büyük babasının adını alan Süleyman Nazif, müstear isim olarak da, bir müddet, döneminin ediplerinden büyük dedesi İbrahim Cehdî'nin adını mahlas olarak kullanmıştır. Servet-i Fünûn devri şairlerinden Faik Ali

---

[4] "Yine Iran-ı Viran", *Resimli Gazete,* nr.58, 11 Teşrin-i evvel 1340/1924, s.5. Bkz: "Ahmed Agayef Beyefendi'ye", *İctihad,* c.3, nr.71, 11 Temmuz 1329/1913, s. 1549-51; "Örfî-i Şirazî I", *Peyam-ı Edebî,* nr.51/8,2 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.; Hikmet Dizdaroğlu, Son Şarklı, *Varlık Dergisi*, sayı 763, Nisan 1971, s. 9. ; Muhammet Gür, *Makale ve Mektuplarına Göre Süleyman Nazif,* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Ünv. Türkiyat Araştırmaları Ens., İstanbul 1992.

[5] Süleyman Nazif'in doğum tarihiyle ilgili kaynaklarda farklı tarihler kullanılmaktadır. Kendi el yazısı ile doldurduğu hal tercümesinde 12 Şevval 1285 (17 Ocak 1284) tarihini doğum günü olarak belirten Nazif'in doğum tarihi genel kabul olarak 17 Kânunusâni 1284 olarak tespit edilmiştir. Bkz. Mahmud Kemal İnal "Son Asır Türk Şairleri" 6. Cüz Muhammet Gür, *Makale ve Mektuplarına Göre Süleyman Nazif,* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Ünv. Türkiyat Araştırmaları Ens., İstanbul 1992, s. 10-11. Ayrıca Süleyman Nazif'in kendi el yazısıyla doldurduğu biyografisi ve vesikalar için bkz. M. Kaya Bilgegil, *"Süleyman Nazif'le İlgili Bazı Vesikalar",* Kubbealtı Akademi Mecmuası, sayı 2, Nisan 1978, s. 28-50, GÖVSA, İbrahim Alâettin, *"Süleyman Nazif - Hayatı, Kitapları, Mektupları, Fıkra ve Nükteleri",* Semih Lütfi Sühulet Kütüphanesi, İstanbul 1933.

[6] Akyüz, Kenan, O'nun 1869'da Diyarbakır'da doğduğunu yazar; Şükrü Kurgan da aynı yılın ocak ayında doğmuş olduğunu bildirir. Süleyman Nazif hakkında açıklamalı bir bibliyografya düzenleyen Türker Acaroğlu ise; O'nun 1869'da doğduğunu, şâirin bir mektubuyla belgelendirmektedir. (Yeni Gazete, 2.3.1970, s. 2)
İbrahim Alâeddin'in monografisi başta olmak üzere diğer kaynaklar ve ailesi fertleri 1870 yılında ve Mayıs ayının son haftalarında doğduğu fikrinde birleşirler.

[7] Cenap Şehabettin, "*Süleyman Nazif'in Hayatı ve Edebiyatı"*, Servet-i Fünun, nr: 1683-209, s. 426

Ozansoy'un ağabeyidir. Süleyman Nazif doğduğu zaman Diyarbakır Vilâyeti Mektupçusu bulunan babası, Nazif dört yaşına henüz girdiği sırada Mamuretü'l-aziz sancağına mutassarrıf tayin olunur[40] ve ailece Harput'a taşınırlar. Burada iki sene kadar kalmışlardır. İbtidâi tahsiline (ilköğrenim) babasının görevli olarak bulunduğu Harput'ta başlamıştır. Nazif o günleri "hayal kadar renksiz ve müterediddit" hatırlamaktadır.

Süleyman Nazif, "*Hânenin sükûn ve asâyişini temin için beni bir mahalle mektebine devam ettirdilerse de hiç bir şey öğrenemedim*."[8] diyor.

Babası 1290/1874'de Maraş mutasarrıflığına tayin olununca aileyi de beraberinde götürür. Beş altı yaşlarındaki Nazif burada da kendi hâline bırakılmaz ve tahsiline devam ettirilir. Burada Süleyman Nazif, Kuran-ı Kerim öğrendi ve hatmetti. Arapça'ya çalıştı. Kendi ifadesiyle;

"*Bayezid Camii'nin alt katındaki ziyadan ve havadan mahrum hücrelerden birinde ibtidâî muallimliği eden bir hocadan" elifba öğrenmeye başlar ve dört ayda Kur'an'ı hatmeder.*[9]

Said Paşa, bir buçuk sene devam eden Maraş'taki görevini -sıhhî sebepler yüzünden- bırakarak 1876'da Diyarbakır'a dönmek zorunda kalır.[10]

Bu sıralarda Süleyman Nazif yedi-sekiz yaşlarındadır. Artık, çevresinde olup bitenler onu biraz daha yakından ilgilendirmekte ve o nispette de müteessir etmektedir. Hele, bir müddet sonra başlayan Osmanlı-Rus harbi, memleket üzerine bir kâbus gibi çökmüştür. Savaşın sebep olduğu tedirginlik, telâş ve ıztıraplar çok geçmeden bütün şiddetiyle günlük hayata da akseder.

Bu dönemde şahit olduğu dayanılmaz sefalet ve ıztırapların, dinlemiş bulunduğu hicran dolu hatırâların, Nazif'in körpe dimağ ve hafızasında ne kadar derin izler bırakmış olduğunu makalelerinde açıkça görmekteyiz. Bu yazılarda anlatılanlar, yazarın yetişme tarzını ve muhitini açıklaması yanında, harbin cephe gerisine olan tesirlerini de bütün açıklığıyla ortaya koyuyor. Nazif'in, Doksanüç Muharebesi sonlarında, Rumeli muhaciri bir ihtiyar kadından dinlemiş olduğu hatıralar, bu bakımından oldukça dikkate değer mahiyettedir.

"*Ben o zaman dokuz yaşında idim. Kış geceleri bizim tandır başında toplanılır, kadıncağız Tuna'dan Dicle'ye kadar nasıl geldiklerini hikâye ile ağlar ve ağlatırdı..(..) Biz ise dinlemekten ve ağlamaktan hiçbir zaman usanmazdık. O dâsitân-ı fecâyi'a istemezdik ki*

[8] İnal, İbbülemin Mahmut Kemal, Son *Asır Türk Şairleri,* İst. M. E Basımevi, 1939 , s. 1581
[9] *age.,* s. 1113.
[10] *age.,* s. 1113.

nihayet gelsin. Gözlerimizden dökülen yaşlar, alâm-ı kalbimize acı bir sükûn verirdi. Ve zannederdik ki içimizdeki derd-i millî bu yaşlarda teneffüs ediyor. İşte ben vatan muhabbetiyle Moskof düşmanlığını o muhâcir kadından öğrendim. O zaman yerli yabancı hiçbir edibi tanımazdım. Tarih ile âşinalığım henüz o kadar başlamamıştı. En büyük şâirim Aşık Garip ve en aziz kahramanım Battal Gazi idi."[11]

Süleyman Nazif, Diyarbakır Rüşdiyesi'ne devam ettirilir. Ancak, mektebin "usûl-i talimi pek fena"dır. Bu yüzden talebeler "öğrenmekten ziyade, ezberci, mürâî ve sersem" olarak yetişmektedir. Nazif'in bir başka ve belki de asıl şanssızlığı bu esnada babasının yakın himaye ve nezaretinden mahrum kalmış olmasıdır. Nazif; "Pederimden ayrı geçen şu iki üç sene zarfında ben ma'nen, yani fikren bî-kes yaşadım"[50] der. Bu yıllar onun için kaybedilmişlikten de öte gerçekten talihsiz bir dönem olur. Çünkü Diyarbakır Rüşdiyesi'nde görüp yaşadığı olumsuzluklar, Nazif i mektepten ve derslerden soğutmakla kalmamış, onda ömür boyu unutamayacağı çok kötü tesirler ve izler bırakmıştır.[12] Sonraki yazılarında bunu açıkça görmekteyiz. Misâl olarak -o dönemin eğitim şartlan hakkında bir fikir vermesi bakımından da kayda değer- bir mütalaasını buraya aynen alıyorum:

"Rüşdiye mi idi, ne Allah'ın belâsı idi bilmem, yedi yaşında beni bir maktei-ı istidâda devam ettirdiler... Maksatları da beni hayırlı bir adam olarak yetiştirmekti. "Nasara yensurû"dan "El-kelimetü lafzun vuzia lima'na müfredün" ibaresiyle başlayan Arapça bir kitabın son satırına kadar birçok risaleleri, kitaplan iki sene zarfında -belki laakal iki yüz falaka değneği ile- bana ezberlettiler. Babam o zaman ailemin nafakasını tahaarri için serhadlerde ve moskof güllelerinin yağdığı yerlerda dolaşmak mecburiyetinde idi. Ben bîkes kalmıştım. Elli seneden beri günde beş defa kıldığı namazlara ait sûre-i Kuraniye ile duaları bile doğru okumaktan aciz bir hizmetkârdan başka murakıb-ı tahsilim ve mürebbi'-i maneviyâtım yoktu. Arabın Sarf mı da Nahv'ini de güya iki senede öğrenmiştik. Fakat bir hayır sahibi âlim bir baba dostu, hiç bir gün benden Sarf ile Nahiv arasındaki farkı sormadı. Sorsaydı, hesapsız falakaların yâd-ı tehdidine saplanmış, boş ve niyazkâr nazarlardan başka cevap almazdı. Evet İbn-i Hâcib'in Kâfiye'sinin hatm ve ezber etmiş olan ben, kelime ile kelâmın farkı şöyle dursun, hatta kelimenin aksanımı bilmiyordum."[13]

Said Paşa'nın Eylül 1295/1879'da -ikinci defa- Mardin mutasarrıflığına tayin olunarak aileyi de yanına almasıyla, Süleyman Nazif'in tahsil hayatı yeni bir safhaya girer. Daha

[11] Süleyman Nazif", *Asitâne-i Tarihte Galiçya,* İst, Matbaa-i Amire 1335, s. 8-9.
[12] İnal, İbbülemin Mahmut Kemal, *a.g..e.,* s. 1113.
[13] "Cevab -İskeçeli Mehmed Sıdkî Beyefendi'ye-", *Peyam,* nr.48/5, 11 Eylül 1335/1919, s. 2-3.

doğrusu, asıl tahsili bundan sonra başlar. Mardin'de kaldıkları sırada başta babası olmak üzere Abdülkerim Sâbit ve Adliye müfettişi Ferid Bey'den tarih, mantık, gramer ve edebiyat, bir Ermeni papazdan Fransızca ve Muş müftüsünden Arapça dersleri aldı. Daha küçük yaşta iken Namık Kemal ile Abdülhak Hâmid 'in eserlerini okuduğu gibi Mardin'de evlerindeki sohbetler sayesinde kültürünü genişletme imkânı buldu.[14] Artık, eğitim yönünden pek zayıf, zulmetli ve zahmetli Rüşdiye günleri geride kalmıştır. Oğlunun "sefâlet-i tahsil"ine cidden acıyan Said Paşa, onun yetişmesiyle yakından ve bizzat alâkadar olmaktadır.

"Ne öğrendimse babamdan öğrendim. Vefatından sonraki muktesebâtım da onun bana vaktiyle göstermiş olduğu usûlün delâletiyle hâsıl olmuştur."[15] diyen Süleyman Nazif, özel olarak pederinden ve başka muallimlerden Osmanlı edebiyatı, Farsça, umumî tarih, Arapça sarf-nahiv, mantık ve Fransızca dersleri almış, bu dillerde okur-yazar olduğu gibi, sicili-i ahvâldeki biyografisine göre Kürtçe de konuşabilmektedir.[16] Mizancı Murad'ın ifadesiyle "ulûm-ı Şarkiyyede mükemmel" olduğu gibi, "kalemi de tahsili kadar mükemmel" olan Nazif, "Efkâr-ı ulviye ve şâirânenin mağlûbudur." Sathi de olsa Garp edebiyatına ve Fransızcaya vakıf olan Süleyman Nazif'in bu malumatı kendi meyline tabi olarak zihninde yer ettiği için o, sevgi ve nefretinde herkesten farklı olarak şiddet ve hararet gösterir.[17] Düzenli bir tahsil hayatı olmamasına rağmen, edebiyatımızın bu velût kaleminin muhtelif risale, gazete ve mecmualarda bir çok mektup, makale, hitap, tenkid türünde bir çok eseri yayımlanmıştır. Hayattayken kendisinin dilinden çok çeken Abdullah Cevdet, bu yönüyle başlı başına bir akademi olan Nazif'i "kendi kendisinin üstadı, kendi kendisinin şakirdi" olarak tavsif edip şöyle devam ediyordu: "Muntazam hiçbir mekteb görmemiş, fakat 'mekteb' sahibi olmak kuvvetini göstermiştir. Manzûm yazar, mensûr yazar."[18]

Süleyman Nazif babasından ve onun, kendisi üzerindeki derin tesirlerinden bahsederken şöyle zikreder:

"Babam tahrir ve tetebbu'dan bir dakika hâli kalmaz bir zât idi. Onu taklid hevesi, beni tâ küçüklüğümde muharrir ve şâir olmaya şevketti. Pederim zevk-i hayatı mütâlâa ve teliften başka hiçbir şeyde bulmaz bir ısmet-i melekâneye sahib idi. Bense eyvâh!.. Fısk ü fücûr ile

[14] Gür, Muhammet ," *agm.* , s. 92.
[15] İnal, İbbülemin Mahmut Kemal, *age.*, s. 1114.
[16] BOA, DH. SAİD. d. 179/251.
[17] Mehmed Murad (Mizancı), Mücâhede-i Milliye: Gurbet ve Avdet Devirleri, Mahmûd Bey Matbaası, Dersaâdet, 1324 (1908), s. 175-176.
[18] Abdullah Cevdet,"*Süleyman Nazif Bey'*, Güneş mecmuası, sayı 3,1 Şubat 1927, s. 11.

âlûde olmaktan dâmen-i mevcudiyetimi kurtaramadım. Ve babamın yalnız muharrir ve şâiriliğini ve birde vezâif-i resmiyyede ve eşhâs ile muâmelede hakk-ı meşru'um olmayan bir parayı kabul etmemek taassubunu taklid ettim."[19]

Said Paşa'nın üç yıl süren Mardin mutasarrıflığı dönemi ve sonra emekli olarak Diyarbakır'da ve az bir kısmını İstanbul'da geçirdiği sekiz sene, Süleyman Nazif'in yalnız tahsili bakımından değil, yetişmesi ve hayata hazırlanması yönünden de en verimli ve mühim devreyi teşkil eder.

Süleyman Nazif'in yetişmesinde ve şahsiyetinin şekillenmesinde babasından doğrudan doğruya veya tavsiye ve telkinleri istikametindeki mütalâalarıyla öğrendikleri yanında Said Paşa'nın, akşamlan dostlarıyla bir ilim ve irfan meclisi mahiyetinde cereyan eden sohbetlerinin de büyük tesiri vardır. Pederinin "ahibbâsı" hemen her akşam evde toplanır, "her türlü mesail-i ilmîyye ve edebiyye mevzu-ı bahs olunur." Zaten, bir kaç nesil şâir yetiştirmiş bu köklü ailede "manzum söz söylemek, müte'ammim ve âdeta marazı bir istidâddır."[20] İşte Nazif'in asıl mektebi bu ilim ve edebiyat meclisleridir. Bu toplantılarda dinleyip Öğrendikleri, kültür ve sanat zevkinin temelini ve mayasını teşkil eder. Onun klâsik kültür ve devlet geleneğimize bağlılığı ile eski edebiyat ve tarihimize aşinalığı da bu yıllarda başlamıştır. Bir yazısında, hava ve muhtevâsını hep hasretle andığı bu sohbetler üzerine şunları söylüyor:

"*Hemen her akşam babamın evinde toplanan eviddâsı meselâ Nâbî Efendi'nin bir vak'aya veya şahsa telmih eden bir beytini, Koca Râgıp Paşa'nın bir sözünü, Haşmet'in bir nüktesini, Nefî'nin bir hikâyesini -sanki o haftanın ve günün hadisâtındanmış gibine canlı bir edâ ile naklederlerdi. Ve ruh-ı ecdâd, hâfıza-i ahfâdda bu suretle yaşar, yaşardı."*[21]

"Tahsili itibarıyla Nazif, İngilizlerin self-man-made dedikleri mahluk bizzat sınıfa dahildir. Denebilir ki mektep yüzü görmedi ve fikir hayatına o kendi kendisini ilad etti. Ömrünün son dakikasına kadar devam eden bir say ile her ilmin tabiri caizse ruhunu toplayarak kendisine vüsat kafiyeyi haiz bir muhiti maarif bina etmişti. Bülbül nasıl tabiatın darü'l elhanından mezun ise Nazif de onun icazetini kendi mektep-i zekâsından almıştır."[22]

Böylelikle kendi gayretiyle kendini yetiştiren Süleyman Nazif, Diyarbakır'a döndüklerinde ilk memurluk hayatına başladı. Memuriyet hayatında pek de başarılı olamayan Süleyman

[19] İnal, İbbülemin Mahmut Kemal, *age.*, s. 1115.
[20] İnal, İbbülemin Mahmut Kemal, *age.*, s. 1115.
[21] "Benim Vatanım!", *Hâdisât,* nr. 69, 4 Mart 1919.
[22] Cenap Şehabettin, Süleyman Nazif'in Hayatı ve Edebiyatı, Servet-i Fünun, nr: 1683-209, s. 426

Nazif, ilk olarak 1890'da Muş Sancağı Reji Müdürlüğü'nde görev aldı. Üstelik o sırada 1892'de babasını da kaybetti. Daha sonra 1893'te Mardin Sancağı Tahsil-i Bakâyâ (tahsil olunmayan gelirler, vergiler) memurluğu, Vali Sırrı Paşa'nın himayesi ile 1894'te 329 kuruş maaşla Diyarbakır Vilayeti İdare Meclisi başkâtip muâvinliği, ardından Vilayet Matbaası Müdürlüğü ve başyazarlığına tayin edildi. Böylelikle çalışkanlığı sayesinde takdirleri üzerinde topladı. Fakat Süleyman Nazif, bu müdürlük görevinden istifa etti. Ardından Lice a'şârını ihale memurluğunda bulundu.

Diyarbakır'daki bu ilk gençlik devresi Nazif'in yönelişlerinde ve şahsiyetinin olgunlaşmasında önemli bir yere sahiptir. Gerek tarihî bir kültür merkezi olan şehir, gerek başta münevver bir aile reisi olan babası olmak üzere edebiyata meraklı arkadaş çevresi, onun düzenli şekilde yetişmesini temin eden bir pratik akademi fonksiyonu görmüştür. Bu yıllarda Nazif, bir taraftan şöhret ve tesirleri bütün ülkeyi kaplamış sembol şahsiyetlerin idealist fikirleri ve eserleriyle beslenirken bir taraftan da payitahtın ve hatta Avrupa'nın muhtelif fikrî ve edebî gelişmelerini oralara kadar ulaştıran gazete ve mecmuaları takip etmektedir.

Süleyman Nazif'in o sıralarda "şahıslarını görmeden isimlerini tanıdığı" zâtların başında ise biraz yukarıda "tarz-ı üslûbuna bayılırdım" dediğini öğrendiğimiz "Edîb-i Azam" gelmektedir. Şu satırlar, Nazif'in yetiştiği muhitle beraber, vatan ve hürriyet şâiri Namık Kemal'e o devirde milletin gösterdiği hürmet ve bağlılığı ifade etmek bakımından da önemlidir.

"Kemal Bey Midilli'de mutasarrıf iken ben on üç on dört yaşlarında, okumaya heveskâr bir çocuktum. Meskat-ı re'sim olan Diyarbakır'da hiç bir gün geçmezdi ki gerek bizim evimizde, gerek başka evlerin birçoğunda Namık Kemal'in ismi ve eserleri bir kaç defa mevzu-ı bahs olmasın. O zaman İstanbul'da intişar eden mecâmi'-i mevkuteye mahzâ Edîb-i Azam'ın âsârına tesadüf olunur ümidiyle müşteri kaydolunurlardı. "[23]

Süleyman Nazif, Diyarbakır'da, bir yandan babasının sohbetleri ile klasik edebiyat kültürünü ve tarihî malûmâtını zenginleştirirken diğer yandan çeşitli eser ve mecmualar yardımıyla yeni bilgi ve gelişmeleri takip etmektedir.[24] Daha önce de belirttiğimiz gibi

[23] Süleyman Nazif, *Namık Kemal,* İst., İkdam Matb., 1340/1922, s. 28.

[24] Sâmipaşazade Sezâî'nin *İclâl'i*nden bahsederken şöyle diyor: *"İclâl nâm-ı umûmîsi altında vücuda gelen bu esenle zavallı nâ-murada ait olmayan sahifeler de vardır. Ezcümle "Pederimin Mezârında" -ki ben bunu ilk defa kırk sene evvel Hazine-i Evrâk mecmuasında okumuştum- o vakit ondört yaşında idim. İstanbul'u görmemiştim. Sezâî Bey'i tanımamıştım. Bu nevhâ-i yetimâne, Sultan Mahmud hazîresindeki mezara beni ta Diyarbakır'dan ağlatmıştı*." ("Bir Ah-ı Müeyyed". *İleri,* nr. 2159,21 Şubat 1340/1924, s. 2).

bilhassa, Said Paşa'nın dost meclislerinde dinleyip hafızasına âdetâ hâkketmiş olduğu mesele ve menkıbelerin Nazif üzerindeki tesirleri pek büyük olmuştur.

İki yıl aradan sonra Maraş'a geçtiler. Burada Süleyman Nazif, Kuran-ı Kerim öğrendi ve hatmetti. Arapça'ya çalıştı. İki yıla yakın bir süre kaldıkları Maraş'tan tekrar Diyarbakır'a döndüler. Diyarbakır'da bir süre Rüşdiyeye devam etti, babasının Mardin mutasarrıflığına tayini ile Nazif de oraya gitti, babasından Arapça ve Farsçayı öğrendi ve Fransızcaya çalıştı. Böylelikle kendi gayretiyle kendini yetiştiren Süleyman Nazif, Diyarbakır'a döndüklerinde ilk memurluk hayatına başladı. Üstelik o sırada 1892'de babasını da kaybetti. Vali Sırrı Paşa'nın himayesi ile vilâyete geçti, Diyarbakır Vilâyeti Mektupçuluk Kaleminde çalıştı. Burada ikinci "kâtip oldu, Vilâyet Matbaası müdürlüğüne getirildi, Vilâyet gazetesinin başmuharrirliğine tâyin edildi. Böylelikle çalışkanlığı sayesinde takdirleri üzerinde topladı. O sıralarda Diyarbakır ve çevresinde meydana gelen Ermeni ayaklanması dolayısıyla yazdığı telgrafta kullandığı ifade tarzı ve üslûbu ile olayları yerinde incelemeye gelen Musul Valisi Erkân-ı Harbiye Ferîki Kölemen Abdullah Paşa'nın dikkatini çekti ve onun kâtibi olarak Musul'a gitti ve on yedi ay orada kaldı (1895). Bu görevde iken Süleyman Nazif'e rütbe-i saniye (yarbay, kaymakam) rütbesi tevcih olundu.

Diyarbakır'a dönüşünde artık o, tecrübeli bir devlet memuru ve eli kalem tutan yazar ve şairdir. Çünkü o, daha Maraş'ta ve Mardin'de bulunduğu yıllarda Namık Kemal, Ziya Paşa, Süleyman Paşa, Midhat Paşa gibi Tanzimat döneminin fikir ve vatansever adamlarını tanımaya, onların yazdıklarını okumaya başlamış memleket meseleleriyle ilgilenmeye başlamıştı. Nitekim 1895"lerde Doğuda Ermeni meselesi çıktığı sırada Diyarbakır'dan Sultan Abdülhamit'e bu hadiseyi protesto maksadıyla bir telgraf çekme cesaretini gösteren bir vatan evlâdıdır.[25]

Musul dönüşünde Süleyman Nazif, Diyarbakır'da fazla kalmadı, 1896'da İstanbul'a gitti. Burada da fazla kalmayarak bir yıl sonra Ocak 1897'de Jön Türklere katılmak hevesiyle Avrupa'ya Paris'e gitti. Abdülhamit'e karşı keskin muhalefetin bayraktarlığını yapan Jön Türklere katılıp Paris'e yerleştiğinde 27 yaşındadır. Sekiz ay kaldığı Paris'ten İstanbul'da Ahmet Rıza Bey'in çıkarmakta olduğu Meşveret gazetesinde istibdat rejimi ve II. Abdülhamid aleyhinde oldukça ağır ifadeler taşıyan yazılar yayımladı. Bu süre zarfında da Fransız fikir ve edebiyat hayatı ile yakından ilgilendi. Bu arada da bazı küçük fikir yazılarını ve araştırmalarını kitap haline getirmeye başladı. Bunların ilki "*Malumu İlâm*"

[25] Parlatır, İsmail, *"Süleyman Nazif'in Sanat Hayatı"*, Ziya Gökalp Dergisi, Mart 1987, s. 23-29.

olup Ahmet Midhat'ın Servet-i Fünun gazetesinde parlamenter rejim aleyhine yazdığı bir yazıya cevap mahiyetindedir. İkincisi ise Namık Kemal hakkında yaptığı bir etüttür. Bu yazılarında Abdülahrâr Tahir imzasını kullanan Süleyman Nazif, ayrıca Servet-i Fünun'a da yazılar ve şiirler gönderiyordu. Bir yandan Ahmed Rızâ ile aralarındaki anlaşmazlığın büyümesi, diğer yandan saray tarafından verilen bazı teminatlar karşılığında Jön Türk mücadelesinin durdurulması üzerine Ekim 1897'de İstanbul'a döndü.

İstanbul'a dönüşünde II. Abdülhamit onu Bursa'ya vilayet mektupçuluğu görevi ile gönderdi. 1897 senesinin son aylarında 2700 kuruş maaşla nefyen Hüdavendigâr (Bursa) Vilayeti Mektupçuluğuna ve Vilayet Matbaası Müdürlüğüne atandı. 1905'te ise ûlâ sınıf-ı sânisi (tuğgeneral) rütbesine terfî' eyledi.

1908 Meşrutiyetine kadar Bursa'da 12 yıl kalan Süleyman Nazif, "*Çal Çoban Çal*" adlı eserinde orada geçen günleri, "*Ömrümün tam on iki senesi bu güzel şehirde fasılasız ve arızasız geçti"* diye yâd edecektir. Bursa yılları Süleyman Nazif'in edebiyat sahasında iyiden iyiye tanındığı yıllardır. Bu dönemde yazdıklarını Servet-i Fünun dergisinde büyük babası İbrahim Cehdi'nin adını kullanarak yayınladı ve böylelikle de edebî çevrede, Servet-i Fünun edebî hareketi içine girmiş oldu. Servet-i Fünûn'da çoğu sone tarzında manzumelerle Edebiyât-ı Cedîde mensubu şair ve yazarların sanat anlayışı doğrultusunda yazılar kaleme aldı. Bu dönem içinde ve topluluğun dağılmasından sonra kaleme aldığı şiirlerini "*Gizli Figanlar*" adı altında bir araya getirdi ve bu şiir kitabını, üzerine adını koymadan Harput'lu olan Abdullah Cevdet'in Kahire'de yayımlamakta olduğu "*Kütüphane-i İctihâd*" adlı serinin içinde yayımladı. Bu serinin üçüncü kitabı olan şiirinden, sonra, yine bu serinin beşinci kitabı olarak, daha önce İsviçre'de yayımlanmış olan, "*El-cezîre Mektupları*" adlı eserini çıkardı. Ayrıca yine Kahire'de "*Malumu İlam"*ı ikinci defa bastırdı. Bu arada Bursa vilâyeti matbaasında Victor Hugo'nun "*Sefiller*"inin İtalyancaya çevirisini yapan şahısa yazan" gönderdiği bir mektubun çevirisini "*Sefiller*'in İtalyancaya tercümesini tabeden Meunsieur Raelli'ye Victor Hugo'nun bir Mektubu" altında yayımladı. Böylece Süleyman Nazif, edebiyat dünyasına iyiden iyiye girmiş oldu.

1908'de II. Meşrutiyetsin ilânından bir süre önce Süleyman Nazif Sadrazam Hakkı Paşa'nın Dâhiliye Nezâreti zamanında vali olarak Konya'ya tayin edildi. Ancak şair, bu yeni görevi kabul etmedi ve İstanbul'a döndü. Gazetecilik yapmaya başladı, gazeteciliği valiliğe tercih etmiş oluyordu. İstanbul'da Ebüzziya Tevfik ile birlikte "Yeni Tasvir-i Efkâr" adlı gazeteyi çıkarmaya başladı. Ancak bu gazetenin ömrü uzun olmadı ve edebi

çevrede pek tutulmadı. Gazete kapandı. Fakat Süleyman Nazif, yazı yazmaya yine devam etti. Bu yıllarda artık o, okunan ye imzası aranan bir muharrirdir. Fikir münakaşalarının, adamıdır. Nitekim 31 Mart irtica hareketini destekleyen bir yazı yazan Mizah gazetesi sahibi Murat Beye verdiği cevap, o dönemde geniş yankılar uyandırmıştır. Yeni Tasvîr-i Efkâr'da İttihat ve Terakkî iktidarını ağır bir dille eleştiren yazıları yüzünden İstanbul'dan uzaklaştırılmıştır.

İkinci Meşrutiyet'in ilânından sonra yeni kurulan hükümetin emrinde valilik görevine yeniden dönen Süleyman Nazif, 15.000 kuruş maaşla önce Basra valiliğinde bulundu. Orada on bir ay kaldı. Bu esnâda Maârif Nâzırı Recâizâde Ekrem Bey'in teklif ettiği Kabataş İdadisi edebiyat muallimliğini de reddetmiştir. 1325 tarihinde atandığı *Basra Valiliğinden* Nâzım Paşa ile aralarında zuhur eden ihtilâf yüzünden bir yıl sonra istifa eden Süleyman Nazif bu sefer 12.500 kuruş maaşla *Kastamonu Valiliğine* tayin olunmuştur (1910). Süleyman Nazif'e 1908'de iki tane de yabancı nişan verilmiştir.[26]

Süleyman Nazif'in bu memuriyetlerinden başka 1911'de çok kısa süren bir de *Trabzon Valiliği* vardır.

1913 Eylül'ünde de *Musul Valiliğine* tayin edildi. Onu 1914 Aralık ayında Bağdat valisi olarak görüyoruz. Süleyman Nazif bu hususta şunları zikreder:

«*Ben Bağdat'a gittiğim zaman devleti Osmaniye harp ateşine atılmış ve Basra kasabasiyle sancağının kısmı azamı sukût etmiş idi. Bağdat'ta memuriyetim altı ay imtidad etti. Felâketi harbin icabı olarak Bağdat valiliğiyle ordu kumandanlığını tevhit etmeye lüzum görmüşler. 1331 (1915) Haziranında infisal ettim. Son memuriyetim Bağdat valiliği ise de Bağdat vilâyetinin son valisi ben değilim»*[27]

Ancak bu görevleri yanında onu edebî çevreden kopmuş biri olarak görmüyoruz. Şöyle ki Trabzon valiliğinden sonra bir ara İstanbul'a dönmüş ve Abdülhak Hâmid ve Cenap Şababettin Bey'in de yardımı ile "*Hâk*" gazetesinin yönetimini üstüne almış ve gazetenin başyazarlığını yapmıştır. Yine bu arada "*İki İttifakın Tarihçesi*" adlı risalesini yayımlamıştır. Bu iki ittifaktan birincisi "İttifak-ı müselles" (Üçlü ittifak) olarak bilinen ve Almanya - Avusturya - İtalya arasında akdedilen ittifaktır. İkindisi ise de "İttifak-ı

[26] Daha geniş bilgi için bkz. Muhammet Gür, *Makale ve Mektuplarımı Göre Süleyman Nazif,* s. 32-84; M. Kaya Bilgegil,"*Süleyman Nazif'le İlgili Bazı Vesikalar",* s. 28-50; *"Çok Acıklı Hir Ziya: Ateşin Edibimiz Süleyman Nazif Rey i Kaybettik, Tercüme-i Hâli, Asarı",* Vakit gazetesi, 6 Kânun-ı sâni 1927, s. 1.

[27] İnal, İbbülemin Mahmut Kemal, age., s. 1120.

müsenna" (ikili ittifak) olarak bilinen ve Fransa ile Rusya arasında akdedilen ittifaktır ki yazar, bu iki ittifakın tahlilini yapar.

Bağdat valiliği onun hayatında önemli bir noktadır. Oradaki görevi sırasında büyük Türkçü şapka kahramanı Süleyman Paşa'nın oradaki mezarını yeniden yaptırmak istemiş ve bu mezara bir de hitabe hazırlamış idi. Bu işi gerçekleştirememesi onu bir hayli üzdü. Hazırlamış olduğu hitabeyi, ayrıca Süleyman Paşa adı altında Bağdat'ta bastırmıştı. Yine bu yıllarda Birinci Dünya Savaşı patlak verince, askerî ve mülkî idarenin birleştirilmesi kararlaştırılınca Bağdat görevi sona erdi. Ancak onu üzen esas nokta bu savaş yüzünden Bağdat'ın elden çıkması oldu. Şair, bu güzel beldenin kaybından duyduğu derin acıyı "Fırak-ı Irak" adlı şiir kitabında dile getirdi. Üstelik Bağdat valiliğinden sonra da bir daha bu göreve dönmedi, hayatını gazetecilik yaparak ve eserler vererek kazanmayı tercih etti. Bu dönmemde Süleyman Nazif'i tam bir fikir ve Edebiyat adamı, aynı zamanda da büyük vatansever olarak görüyoruz. Nitekim "*Batarya ile Ateş*" adlı kitabını 1917'de yaylımlarken şair, burada;

"Irkına, vatanına, tarihine ihanet etmiş olan efrat ve akvamın hiç birini unutma, Türk oğlu! Unutma ve affetme"

diye heyecanlı hitabeleriyle bu eserini evlâd-ı şühedaya, yani şehit çocuklarına hediye etmiştir. Yine aynı yıl yayımladığı "*Âsitan-ı Tarihte*" adlı eserinde Türk askerinin Galiçya Cephesinde yarattığı kahramanlıkları anlatmıştır. Ancak onun vatanseverliği doruk noktaya İstanbul'un işgali sırasında ulaşmıştır. 1918'de Cenap Şababettin'le birlikte Hâdisât gazetesini çıkarmaya başladı. Bu gazetelerde neşrettiği bazı makaleleri millî hayatımızda ve millet vicdanında unutulmaz heyecanlar uyandırmıştır. Kasım 1918'de Fransız kuvvetlerinin General Franchet d'Esperey kumandasında ve azınlıklar ile kozmopolit halkın alkışları arasında İstanbul'a girmelerin gönlü bir türlü razı olmayan Süleyman Nazif, Cenap Şababettin ile birlikte çıkarmakta olduğu "Hadisat" gazetesinde, siyah bir çerçeve içinde, "*Kara Bir Gün*"[28] başlıklı makalesini yazdı. 23 Kasım 1918 tarihli bu yazı üzerine Fransız General, Süleyman Nazif'i tutuklattı ve kurşuna dizilmesini emretti. Ancak, Erkan-ı Harbiye reisinin ve bazı yabancı komutanların araya girmesi sonucu bu emir geri alındı. Bu arada Anadolu'da Millî Mücadele hareketinin başlamasında büyük rolü bulunan Müdâfaa-i Hukuk Cemiyetinin kurulmasına ön ayak oldu (Aralık 1918). Ancak, Süleyman Nazif yine susmadı. Bu kez 23 Ocak 1920 günü İstanbul Üniversitesi (Darülfünun) da

[28] Süleyman Nazif, *"Kara Bir Gün",* Hâdisât gazetesi, 8 Cemâziyelevvel 1337, Pazar *19* Şubat 1335 (1919).

Pierre Loti'yi anmak amacıyla düzenlenen toplantıda yaptığı konuşmada Nazif, ateşli bir konuşma yaptı ve bu hitabesinde ağır bir dille işgal kuvvetlerine saldırdı. Bu konuşma büyük yankı uyandırdı ve halkı galeyana getirdi. "*Pierre Loti Hitabesi"* Süleyman Nazif'in başlıca edebî hamlelerinden ve edebiyat tarihimizde sağlam bir yer edinmesine sebep olan cesaret örneklerindendir.

Bunun üzerine bu kez 1920'de de İngiliz işgal kuvvetleri komutanı tarafından Malta'ya sürüldü. Süleyman Nazif, yirmi ay kadar Malta'da sürgün hayatı yaşadı. Ancak, orada da boş durmadı. Millî duyguları dile getiren heyecanlı yazılar yazdı ve bu yazılarını "*Çal Çoban Çal*" adlı kitabında topladı. Millî Mücadelenin başarısıyla sona ermesinden sonra Süleyman Nazif, Ekim 1921'de Malta'dan İstanbul'a döndü, yeniden gazeteciliğe başladı. Bazı gazetelerde yazdığı siyasî ve edebî yazılarla güç şartlar altında hayatını sürdürmeye çalıştı.

Bu arada İstanbul Mualilim Mektebinde Namık Kemal hakkında verdiği konferansı aynen bastırdı. "*Tarihin Yılan Hikâyesi*" adlı kitabı da aynı yıl bastırıldı, bu kitabında daha çok mektupları ve değişik konulardaki makalelerini bir araya getiriyordu. Ayrıca bu kitabında son Osmanlı Padişahı VI. Mehmet Vahidettin'e de çatıyordu. 1923 yılında daha önce Yeni Tasvir-i Efkâr gazetesinde yayımlanan makalelerini ve değişik yazılarını "*Nâsırüddin Şah ve Babîller*" adli kitabında bir araya getirdi. 1924 tarihinde ise Malta'da sürgün bulunduğu yıllarda kaleme aldığı ve o günlerin duygularını dile getiren şiirlerin bulunduğu "Malta Geceleri" adlı şiir kitabını çıkardı. Aynı yıl, Cemiyet-i Akvam'ın bir hareketi Süleyman Nazif'in millî ve dinî duygularının yeniden kabarmasına yol açtı. Şöyle ki bu günlerde Cemiyet-i Akvam'ın İngiliz üyesi Türkiye'de yaşayan hristiyan azınlıkların korunması ve Türklerce onlara yapılan baskıların yerinde incelenmesi için bir heyet kurulmasını ve bu heyetin Türkiye'ye gelerek incelemelerde bulunmasını teklif etmişti. Bu teklifi Avrupa basınında geniş bir yankı uyandırdı. Paris'in ünlü gazetelerinde yazılar yazıldı, yeniden bir Haçlı Ordusu imajı çizilmeye çalışıldı. Bunun üzerine Süleyman Nazif, susmadı ve kalemine sarıldı. "*Hazret-i İsâ'ya Açık Mektup*" adlı eserini yazdı. Bu eser, dört ayrı yazıdan meydana geliyordu: "Hazret-i İsâ'ya Açık Mektup", "Hazreti İsa'nın Cevabı", "Iztırari Bir Cevap", "Müddeî-yi Umumîye Açık îstidâneme" adı altında yayımladığı bu yazılarım sonradan "*Hazret-i İsâ'ya Açık Mektup*" başlığı altında ayrı bir kitap halinde yayımladı. Bu yazılar hem içte hem de dışta geniş yankılar uyandırdı. Üstelik, İstanbul'daki azınlıkların çıkarmış oldukları gazeteler uzun itirazlarda bulundu, fakat Süleyman Nazif, bu makaleleri peş peşe yayımlamaktan geri kalmadı. Bu yılda yazar, ayrıca "*Çalınmış*

Ülke" adlı yine değişik yazılarından meydana gelen bir kitabını daha baktırdı. Bu kitaptaki yazılar, padişahların halkın elinden zorla aldıkları mallar ki "Emlâk-i seniyye " olarak adlandırılmış olan mallar hakkındadır. Bu yıllar Süleyman Nazif'in daha çok edebiyatımızın önemli şahsiyetleri hakkında kaleme aldığı etütler ile geçer. 1919 yılında Servet-i Fünun dergisinde bir seri yazı olarak kaleme aldığı Mehmet Akif yazısını kitap haline getirir. Ziya Paşa'nın bütün şiirlerini bir araya getirir ve "*Külliyat-ı Ziya Paşa - Nazım Kısmı*" adı altında, başına da uzun bir inceleme ekleyerek yayınlar. 1925 yılında yine Ziya Paşa ile Namık Kemal üzerinde yaptığı çalışmayı "*İki Dost*" adı altında kitap haline getirdi. 1926'da ise "*Fuzulî*" incelemesini yayınladı. Şapka kanunu çıkmadan önce şapka giyilmesi yolunda yazılar yazdı ve bu yazılarını "*İmana Tasallut - Şapka Meselesi*" adı altında bastırdı. Fas'ın kurtuluşu için mücadele eden mücahitlerin öncüsü Abdülkerim'in İspanyollara esir düşmesi üzerine kaleme aldığı "*Kâfir Hakikat*" adlı yazısını bastırdı. Fransız romancılardan Pierre Benoit'dan tercüme ettiği Lübnan Kasrının Sahihesi" adlı romanı 1926 yıllarda yayınladı. Son eseri ise "İttihat ve Terakki fırkası ve partisi üzerinedir, "*Yıkılan Müessese*" adlı bu eserde Nazif, İttihat ve Terakkî'nin yapısını inceler, tarihî belgelere dayanarak değerlendirmeler yapar, bu eser de makalelerden meydana gelmiştir.

Kitap haline gelmiş yirmi altı eseri bulunan Süleyman Nazif'in ayrıca Avrupa'da basılmış bir "*Bahriyelilere Mektup*" adlı eserinden söz edilmektedir, ancak bu eser bulunmuş değildir. Bu eserin de yine vatanî duygu ve heyecanlarla kaleme alındığı söylenmektedir.

Ayrıca Süleyman, Nazif'in yayıncılık faaliyeti de üzerinde durulması gereken çalışmalarından biridir. "*Âsar-ı Müfide Kütüphanesi*" adı altında yayımlanan pek çok eser, onun tashihinden geçmiş ve bu eserlere notlar ilâve etmiştir. Âsâr-ı Müfide Kütüphanesi heyeti içinde Cenap Şahabeddin, İbnülemin Mahmut Kemal İnal, İsmail Hakkı Bey, Osman Kemal Bey ile birlikte bulunan Süleyman Nazif, özellikle Yahya Efendi Divanı ve Abdülhak Hâmid Tarhan'ın bazı eserlerinin basılmasında emeği geçmiştir ve özellikle Hâmit'in Mektuplarına koyduğu notlar oldukça değerli bilgileri ve açıklamaları ihtiva etmektedir.

"*Aksiyoner kişiliği ve edebî kıymetiyle edebiyat tarihimizin unutulmaz isimleri arasında olması gereken Süleyman Nazif 'in, öldüğü zaman cebinde dört lira para, dolabında üç tane çürük armut bulmuşlardı. Kalemini bir kılıç gibi kullanan bu haşin adamın içki gibi*

bazı kötü alışkanlıkları vardı. Akşam yemeği yemez, gündüzleri mümkün olduğu kadar az para sarf ederdi. Hayatının son devri ise mahrumiyetler içinde geçmişti..."[29]

Dinin bazı yasakları Nazif'in hayatının bir parçasıydı: Alkol gibi. Ölümünden üç ay öncesine kadar rakıyla dostluğundan vazgeçmemişti. Ne var ki son zamanlarında alkole hiç dayanamıyor, bir kadeh rakıyla sarhoş oluveriyordu.

Rakıyı bırakmak zorunda kalınca neşesini büsbütün kaybeden ve iyiden iyiye durgunlaşan Nazif, 1927 yılına hafif bir soğuk algınlığıyla girmişti; önemsemediği bu hastalığı ayakta geçirmeye çalışıyordu.

2 Ocak Pazar (1927) günü Rumeli Hisarı'nda akrabasından birisini (Tokadîzâde Şekib) ziyarete gideceğini söyleyen Süleyman Nazif'e, Abdülhak Hâmid havaların muhalefeti dolayısıyla mani olmuş ve gitmeyeceğine dair kendisinden söz almıştı. Fakat verdiği sözü tutmadı. Nazif de Akif gibi verdiği sözü behemehal yerine getirmek isteyenlerdendi; kalkıp o soğuk havada Rumelihisarı'na gidecek, tramvay durağında beklerken adamakıllı üşütüp o akşam ağır bir ateşle yatağa düşünce, Halil Nihat Bey'in evindeki edebî toplantıya gidemeyecekti. Pazartesi akşamı Halil Nihat Bey'in evinde mutat edebî toplanışa gelmesi mukarrerdi. Zuhur etmeyince Halil Nihat Beyle arkadaşları merak etmekle beraber pek mühim bir sebeple üstadın gelememiş ve bir haber de gönderememiş olduğuna hükmederler ve bir gün sonra ölüm ile neticelenecek bir hastalıkla pençeleşmekte olduğunu hatırlarından bile geçirmezler.[30]

Bir akşam evvel de Beyoğlu'nda dostlarından bir kısmıyla ve şair Enis Behiç ile sohbette bulunmuş ve zarif nükteleriyle dinleyenleri mest etmişti. Pazar günü akşamı saat 18.30'da eve dönünce birden ağır bir hararetle yatağa düşmüş ve yine Pazartesi günü Muhassasât-ı Zâtiye İdâresine gitmek için sözleştiği Hâmid'in yanına gidememişti. Nazif'in gelemediğini gören Hâmid , merak ederek evine gittiğinde Nazif'i yatakta hasta bulmuştu. 3 Ocak Pazartesi gecesini -kendisini iyi hissettiği için- âsâr- kadîme okuyarak geçiren Nazif'in ateşi ertesi gün kırk derecenin üzerine çıkmıştı. Hastalığından şikâyetle dostu Abdülhak Hâmid'e "Bu ıztırap bu gece de devam ederse kendimi pencereden atacağım!" diyen Nazif'in durumu iyice fenalaşmıştı. Abdülhak Hâmid, doktorundan durumun "vahim" olduğunu öğrenince yanına başka bir doktor alarak koşmuş, fakat artık yapacak

[29] Öztürkçü, İbrahim, " Süleyman Nazif İttihad ve Terakki'yi Anlatıyor – Abdülhamid'in Ahı" Selis Yay. İstanbul 2014, s. 21-22

[30] Gövsa, İbrahim Alâettin, *"Süleyman Nazif - Hayatı, Kitapları, Mektupları, Fıkra ve Nükteleri",* Semih Lütfi Sühulet Kütüphanesi, İstanbul 1933, s. 25.

bir şey kalmadığı anlaşılmıştır. Hâmid perişan bir halde, Amid'in bu şahin bakışlı çocuğunun yanından ayrılıp aşağı indiği sırada ağzından şu cümle dökülmüştü: "*Gel bana, seni, göreyim Ustad!"* Bu, onun son sözüydü. On beş dakika sonra, yani 1927 yılının 4 Ocak Çarşamba gecesi, saat 23.30'da biraz limonata içtikten sonra elli yedi yaşında mahrumiyetler içinde son nefesini vermişti.[31]

5 Ocak sabahı haberi gazetelerde okuyan İstanbul halkının ne kadar şaşırdığı ve üzüldüğü, 6 Ocak Perşembe günü, cenaze törenine gösterdiği olağanüstü ilgiden anlaşılıyordu. "Kara Bir Gün" yazısı ve Pierre Loti Hitabesi hafızalarda hâlâ taptaze duran Nazif'in açlığa mahkûm edildiğini, öldüğünde cebinden sadece üç nikel kuruş çıktığını ve cenaze masraflarının Tayyare Cemiyeti tarafından karşılandığını bilen yoktu; o, düne kadar işte orada "şimşekli ve yıldırımlı" fikirleriyle yaşıyor, müstehzi tebessümüyle olup bitenleri seyrediyor ve nükteler savuruyordu. Nazif'in şöhreti ve imajıyla yaşadığı şartlar birbirinden çok farklıydı; uzaktan tanıyanlar onu adeta ölümsüz bir mitoloji kahramanı gibi görür, Olimpos'ta yaşadığını zannederlerdi. Bu yüzden ölümü derin bir şaşkınlık yaratmıştı; Şair-i Âzam bile, Süleyman Nazif İçin adlı şiirinde hayretini,

N'asıl hâk olur bir Süleyman Nazif,

O rûh-ı mübarek, o cism-i lâtif?

diye ifade etmişti.

Nazif'in naaşı Şehremaneti'nin tahsis ettiği bir cenaze arabasıyla Nişantaşı'ndan alınıp Ayasofya Camii'ne götürüldü. Orada kılınan cenaze namazından sonra kendisini gözyaşlarıyla uğurlayan İstanbul halkının omuzlarında yola çıktı ve çok istemesine rağmen, İkinci Mahmud Türbesi haziresinde değil, Edirnekapı Mezarlığı'nda toprağa verildi. Bugün, Safahat şairi Mehmet Akif'e dair hayattayken hakkında yazılan tek eseri hediye eden Süleyman Nazif, çok sevdiği dostuyla yan yana yatmaktadır.

"Merhumun kabri Edirne kapısındaki şehitliğin karşısındaki mezarlıkla ve caddeye yakınca bir yerdedir. Mezarının İstanbul belediyesi tarafından yapıldığını öğrendikten sonra geçenlerde bir cuma günü arkadaşım şair Halil Nihat beyle ziyaretine gittik ve yeni yapılmış olan kabri gördük."[32] Mezar birkaç kademe merdivenle yükselen küçük bir âbide

[31] *"Nasıl Hastalanmış?",* Vakit gazetesi, 6 Kânun-ı Sânî 1927, s. 1-2; *"Abdülhak Hâmid'in ikâmetgâhında* Vakit gazetesi, 7 Kânun-ı Sânî 1927, s. 1; Abdülhak Şinasi Hisar "*Süleyman Nazif'in Son Günleri* ", Varlık, sayı 11,15 Birinci kânun, Aralık 1933, s. 164-166.

[32] Gövsa, İbrahim Alâeddin, Süleyman Nazif, Sühulet Kütüphanesi, İst.-1933, s. 29.

mahiyetindedir. Taşın iki tarafında ve üst kısımlarda büyük harflerle Süleyman Nazif ismi ve şair sıfatı vardır. Cephe tarafında (Diyarbakır 1870, İstanbul 1927) kayıtları ve onun altında merhumun imzası ve en altında da kardeşi Faik Ali Bey'in şu güzel beyiti yazılıdır:

Şimşek mürekkep olmalıdır, yıldırım kalem
Tahrir için kitabei senki mezarını.

Hava çok soğuk ve yağmurluydu. Dostları mezarının başında hararetli nutuklar söylediler. Cenap, kadim dostunu, iş ortağını -"Kara Bir Gün" yazısının yayımlandığı Hadisat gazetesini birlikte çıkarmışlardı- ve kızının kayınpederini kaybetmişti; perişandı. Konuşamayacak bir halde oldu ğu için, hazırladığı nutku, Florinalı Nazım Bey'e okuttu. Nazif'in, her şeyde olduğu gibi, ölümde de kendisinde takaddüm ettiğini söylediği nutkunda şöyle diyordu:

"Onu tanıyanların zihinlerinde beka mefhumu, Nazif'in âsârı ve şahsı ile o kadar beraber yaşardı ki. bir mikropla iki günde o âbide-i dehâetin inhidamı hâilesini dimağlarımız saatlerce münkir kaldı. Hatta Divanyolu'ndan onun tâziyet-i umumiyeye sarılı ve hürmet-i millîye ile muhat tâbutunu takib ederken bana öyle geliyordu ki, ihtifal cemaati içinde hepimizle beraber Nazif de başka bir cenazeyi teşyi ediyordu."

Süleyman Nazif, tedkikleri sırasında Ziya Paşa'nın vefatına bir tarih yazılmamış olmasına taaccüb ederek, bir gün dostlarından Ahmed Hamdi Bey'e "Ziya Paşa da ismen tâlihsiz. Adı, târîh-i ebcedîye uymuyor. Tıpkı benim ismim gibi. Ben de ölürsem bana vefat tarihi bulmak için budalalar epeyce uğraşacaklar." der. Fakat Ahmet Hamdi Bey, Nazif'in bu tevcihini hoş görerek, onun vefatına Arabî sene itibariyle şu iki tarihi vücuda getirmiştir.

Tam tarih:

"Göcdü Nazif Bey yâhû mülk-i bâkîye" (Sene: 1345)[33]

Servet-i Fünûn, Süleyman Nazif'in vefatından sonra ilk çıkan 6 Kânûn-i sânî 1927 tarihli 1586 numaralı derginin kapak resminde Süleyman Nazif'in fotoğrafı altına *" Servet-i Fünûn ailesi matem içindedir; çok kıymetli ve çok vefalı muhterem arkadaşı Süleyman Nazif Bey'i birden bire kaybetti. Keder ve yes'imize ölçü bulunamaz. Süleyman Nazif ile Servet-i Fünûn'un ve onun sahibinin arkadaşlığı kırk seneliktir. Servet-i Fünûn'un 1891'den beri devam eden medeniyet ve irfan mücadelesinde Süleyman Nazif'i yorulmaz*

[33] Karakaş, Şuayb, age., s. 149

ve yerine konulmaz bir yardımcı olarak yanımızda bulduk. 'Servet-i Fünûn' işgal felaketinde üç sene vazifesini durdurmuş idi; ecnebi işgali def' olup gidince gazetemizin ihyâsı emelini bizim kadar Süleyman Nazif göstermiş ve onun mucizeli kalemi bize çok hizmetler etmiştir. Şimdi o kalem durdu, o dimağ işlemiyor, fakat Süleyman Nazif Türk irfan tarihinde daima yaşayacak ve benim gibi onun eski arkadaşları o dâhi üstadın hatırasını ölünceye kadar kalbinde taşıyacaktır." yazısını yazmıştır.

Servet-i Fünun şairleri bir sonraki sayıda da Süleyman Nazif'in ölümü üzerine duydukları üzüntüyü dile getirmişlerdir.[34]

[34] Servet-i Fünun şairleri 13 Kânûn-i sânî 1926 tarihli 1587 numaralı sayıda Süleyman Nazif için şu duyguları paylaşmışlardır:

Muhterem huzzâr, Nazif'in tabutu huzurunda şahsî elimleri söylemek için dilim açılmazdı, fakat mümessili olduğum müessesinin ve Avrupa'ya mensup gençlerin hislerine tercüman olmak mecburiyetindeyim. Üstat Muallim Mektebi'nin en kıymetli dostlarındandı. Kalbindeki tükenmez heyecan menbaından her vesile ile Avrupa'ya hisse ayırırdı. Yaşına rağmen uzun yollardan, soğuk kış gecelerinden mektebimize ruhunun sıcaklığını getirirdi. Şuraya toplanan muallim namzetlerinin kulaklarında sesinin nafiz ahengi çınlıyor ve kalplerinde ondan kalan heyecanlar çınlıyor ve kalplerinde ondan kalan heyecanlar çarpıyor.

Aziz üstat! Bir an içinde sönen meşale gibi senin matemin bütün gözlere ve gönüllere sindi. Sen eserin ve hitabelerinle hislerin ve heyecanların bir mürebbisi idin: vatan kelimesini ve vatan mefhumunu Namık Kemal'den sonra en kuvvetli senin lisanında buldu. Sen vatanın büyüklerini tekrim ederdin, onları yaşatmayı en azizi borç tanırdın. Bu heyecanı senden öğrenen gençlik seni de asla unutmayacaktır. Vatan seni yalnız edebiyat içinde değil müfâhir ve 'ana'anâtı arasında yâd edecektir, emin ol! Hayatın gibi hatırana da bir menba'-ı kudret ve bir menba- heyecan olacaktır. Bundan emin ol ve müebbet uykunda müsterih uyu!

İbrahim Alâeddin

"Süleyman Nazif Merhum İçin"

Hayatımda birkaç şiirimi takdire mazhar olmuş görmekle saadet duydum. Bu saadetimde üç kıymetdâr şahsiyet amil oldu: Diyebilirim ki bilhassa bu üç muhterem şahsiyete ebedi minnettarlığım vardır: Süleyman Paşazade Sami (Süleyman Nesib) , Süleyman Nazif ve Faik Ali. İlk şiirim (Vatan Mersiyesi) Balkan Muharebesi sırasında "Şehbâl" mecmuasında olunduğu vakit, ummadığım teşviklere, tebriklere nail oldum ki bana layık görülen bu iftihar vesilelerini bahşedenler ve bunların teveccühüne vasıta olmak lutfunda bulunanlar münhasıran o üç büyük zât idi. Sami Bey çoktan Allah'ın rahmetine kavuştu. Süleyman Nazif daha birkaç gün evvel beni o şimşekli kara gözlerinin saçtığı harikulâde zekâya bir kere daha hayran bırakmış bugün tabutunun karşısında anî gelen idrak yakan felâketle ağlattı. Bu hale yine o büyük üstat tarafından en ziyade beğenilen (Vatan Mersiyesi)nden iki mısraımla matem tutayım:

Bugün ruh-ı şiirim enîn, ey şebâb
Bugün sahnem korkuyor nağmeden…

Süleyman Nazif'in kabrine bütün edebi minnettarlığımı bir çiçek demeti gibi gözyaşlarıma takdim ederken kardeşi üstat Faik Ali'nin ellerini birçok, çok yıllar öpmekliğim temennisiyle bir teselli bulurum.

5 Kanun-ı sânî 1926
Enis Behiç

Süleyman Nazif Bey Hakkında Tahassüsler

Süleyman Nazif'e en ziyade yakışmayan ölümdü. Ecel, onu bir katil gibi ummadığımız bir günde elimizden aldı. Süleyman Nazif'in bu ani ölümü karşısında en ziyade kuvvetle hissettiğim şey hayrettir. Ne söyleyeyim? Hâlâ onun ölümüne inanamıyorum. O harikulâde dimağın düşünmediğini, o nafiz bakışlarındaki zekâ şulesinin söndüğünü tasavvur etmek bana adîm-ül-imkân geliyor.

Orhan Seyfi

Henüz kefeni solmayan bu taze mezarın huzurunda ne söylenebilir?.. Süleyman Nazif'in ölümü beni o kadar şaşırttı ki içime çöken acıyı ifadeye ne dilimde kuvvet var ne kalemimde!

Süleyman Nazif, yalnız büyük çok büyük bir edip değil, büyük çok büyük bir vatanperverdi de…

Mithat Cemal'in "Süleyman Nazif'e"[35] başlıklı şiirinde

"Dökülen gonca ki yaprakları matemindir"

dizesinde onun ölümü üzerine duyulan büyük üzüntü dile getirilmiştir.

Recaizâde Ercüment Ekrem'in "Süleyman Nazif'e Nazire" şiirinde ölümden duyulan büyük elem "ağlamak" sözcüğünün sıklıkla tekrar edilmesiyle ortaya konmuştur.

Perişan oldum aşkından bu hale ulyâ ağlar
Zemîn ağlar, sîmâ ağlar, esen bâd-ı sabâ ağlar.
Ortaya münkesir her şeye kalp-ibi nesim ki,
Dehânımdan hüdâya yükselen her bir duâ ağlar
Zebûn-ı firkatin kaldım cihanda bir enîsim yok,

Vatanperverlik ticaretiyle geçinenler, onun kalbinde küskün bir ukde ile mezara gitmesine sebep oldular. Toprağın üstünde hazin bir esefle bükülen o dudaklar, toprağın altında mesut bir iftihar ile gülebilir: tabutunun arkasında bütün bir millet ağladı.

Ne yazık ki büyüklerimizin kıymetini seng-i musalla da biliyoruz!

Yusuf Ziya

Büyük üstat merhum Süleyman Nazif'i eskiden beri çok derin bir hürmetle severdim. Fakat Servet-i Fünûn'da bir seneyi mütecaviz bir zamandır sık sık görmeye başladığımdan beri bu nadir insan hakkında takdir ve hürmetlerim payansız bir dereceye çıkmıştı. Muharrirlik merhum için âdeta bir ibadettir. Her makalesinin tashihlerini en berbat havalarda bizzât tahsis için matbaaya gelir, hatta bir tahsisle iktifâ etmek, aynı kolonların ikinci, hatta üçüncü tahsislerini de görmek arzusunu izhâr ederdi. Bu suretle ertesi günü de üstadı yine matbaada yarınların tahsisi üzerine eğilmiş görürdük. Yazdığı yazılara vicdanında bu derece alâka gösteren Süleyman Nazif hiç şüphesiz edebiyat âlemimizin en çok çalışan, yaşına nispetle hiç yorgunluk bir bezginlik hissetmeyen bir uzvu idi. Vatanperverliğine gelince bunu bütün Türk matbaatı etrafıyla tahlili ettiler. Bugün bana ancak, üstadı tanıyanlar gibi gözyaşlarıyla namını yâd etmek vazifesi kalıyor. Zavallı büyük Nazif!

Halit Fahri [Ozansoy]

Üstat Süleyman Nazif bütün bir milletin elleri üstünde semalara yükselen tabutu huzurunda, yalnız o azizin ebedi ziyasına değil, en vatanperver evlâtlarından birini daha kaybeden vatanın en liyakatli bir kaleminden daha mahrum kalan Türk Edebiyatı'nın matemine ağladım.

Arif Dündar

Süleyman Nazif Bey'in eserlerini küçükten beri okur severdim… Kendisini şahsen tanıyalı ancak bir ay oldu. Fakat bu kısa müddet onun ne büyük bir ruha, ne samimî ve mütevazı bir tab'a mâlik olduğunu anlamak için bana kifayet etti.

Öldüğünü işitince inanamadım. Ve hâlâ şüphe içindeyim, hâlâ yok sesi kulaklarımda çınlıyor, hâlâ ateşli gözlerinin hayalini görüyorum…

Belki asırlar epey bir müddet Süleyman Nazif yetiştiremeyecektir… Fakat Nazif Bey yine bahtiyardır ki ebede bahtiyar bir isim bıraktı… Ve şahsiyet-i edebiyyesinin ufûlünü görmeden öldü.. Ne mutlu ona....

Sabahattin Ali

Ne desek boş… O bir daha gelmemek üzere gitti ve arkasında bütün bir millet öksüz kaldı. Hiçbir Türk tasavvur edemiyorum ki büyük vatanperver Süleyman Nazif'in ölümüyle müteellim olmasın… Hatta o kadar ki: Dünyada dargın olarak bıraktığı şahsiyetler bile onun tabutu önünde huşu ile hürmetle eğildiler…

Ben bu müthiş felâkete Namık Kemal'in:

"Git vatan, Kabe'de siyaha bürün!" mısraıyla matem tutarken, Faik Ali Bey'e ve muhterem ailesine beyân-ı taziyyat eder ve uzun ömürler temenni eylerim…

Fazıl Behiç

[35] Mithat Cemal, "Süleyman Nazif'e", Güneş, Sayı: 3, 1 Şubat 1927, s.4.

Bana ancak zalâm-ı leyle-i derd-âşina ağlar.[36]

Ali Hadi'nin "Mersiye" şiirinde Süleyman Nazif'in ölümü sitemli ifadelerle dile getirilir. Şiir boyunca şairin bu ölüme karşı direnişi görülür. Şair bu direnişi toprağa yöneltir. Bu duyguyu veren dizeler:

Ey gözleri ukbaya açılmış kara toprak,
Üstadı neden kendine ettin bugün ortak?
Fânîlere gayzın ne ki aç kurt gibi yersin?
Git Kâbil'i bul istediğin şeyleri versin.[37]

Süleyman Nazif, hem yaşadığı dönemde hem de ölümünden sonra sevgi, saygı ve takdirle anılmış bir edebiyatçıdır. Onun hakkında pek çok övücü sözler söylenmiştir. İşte bunlardan birkaçı:

Abdülhak Hâmid onun ölümü üzerine şu dörtlüğü kaleme almış:

Nasıl hâk olur bir Süleyman Nazif
O ruh-ı mübarek o cismi lâtif.
Denilmez ki medfûn-ı makberdir o.
Bu milletle hâlâ beraberdir o.
Eminim yalandır onun rıhleti...

Sami Paşazade Sezai ise : "Herkes bilir ki insanlar ölür Hiç kimse bilmiyordu ki Süleyman Nazif ölebilir, o mübarek na'şı tabuta hazırlamak tekvini tekfin gibi geliyordu... O kendi, bir insanda mevcut olan hayat değil başlı başına kâinatta meşhut olan hayat idi. Süleyman Nazif'te hayat bir derecede idi ki ruhuna elle dokunulur, hissiyatı gözle görülebilirdi." diyordu.

Onun yakın arkadaşlarından ve dostlarından biri olan Şahabeddin ise şunları söylüyordu: "Süleyman Nazif in bütün hayatına necib bir manzara-i kuvvet denebilir... Hayatta ölü gezenler vardır. Bence Nazif bilâkis mevte diri girdi."

İbrahim Alâeddin ise onu şöyle tasvir ediyordu: Uzuna yakın orta bir boy, geniş omuzlar, nazara kuvvet hissini veren bir bünye. Bunun üzerinde esmer ve yağız bir çehre ve onu çevreleyen simsiyah bir sakal ki son birkaç sene içinde yarıdan fazlası beyazlanmıştı, orta büyüklükteki hafif kemerli burnu, hele üst sırası konuşurken dışarıda kalan ve hançer gibi parlayan dişleri bu yağız simanın heybetini artırırdı. Gözlerine bakmasanız simasını biraz

[36] Recaizade Ercüment Ekrem, "Süleyman Nazif'e Nazire", Güneş, Sayı: 3, 1 Şubat 1927, s.5.
[37] Ali Hadi, "Mersiye", Güneş, Sayı: 3, 1 Şubat 1927, s.10.

karanlık ve belki de korkunç bulurdunuz. Fakat siyah birer alev parçası gibi şimşeklenen göz bebekleri gönlünüzü derhal sevgi ve saygı ile kendine çekerdi. Birçok zekâ projektörü yalnız içinden fışkırdığı simayı değil, bulunduğu yeri de adetâ aydınlatır ve ısıtırdı denilebilir Onlar sanki ruhundaki yanardağın birer menfezi idiler."

Giyinişi de iltizam ettiği vakara uygundu. Çok zaman siyah yahut koyu renkler intihab eder, sıcak havalarda bile kolalı yakalık takardı. Şapkanın kabulünden sonra melon şapkayı tercih etmiştir. Yazın bazen hasır şapka kullandığı da görülürdü."[38]

Aile hayatı mesut ve düzenli olmamıştır. Yirmi beş yaşlarında iken dayısının kızı Lütfiye Hanımla evlenmiş, fakat ölümünden çok önceleri karısından ayrılmıştı. Halil Nihat Bey'e yaptığı, itirafta bu ayrılığa daha çok kendi hırçınlığı sebep olmuştur. Aslan Efendi adındaki emektar uşağı ile yalnız yaşardı, ölümünden önce kız kardeşinin Nişantaşı'ndaki evine taşınmış, ölümüne kadar bu evde kalmış. Derbeder bir hayat sürmüştür. Üstelik pek çok vilâyetin bir valisi olarak, bu hayat...

Süleyman Nazif, gerek Türk fikir hayatına, gerek edebî hayata ve gerekse basın hayatına yaptığı çalışmalar ve verdiği eserler ile büyük ölçüde katkıda bulunmuş, millî, dinî, vatanî duygulara değer vermiş ve bunlar için mücadele etmiş, hattâ zaman zaman bu yolda sürgünü bile göze almış, son dönem edebiyatımızın yetiştirdiği müstesna yazar ve şairlerden biridir. Onun adı edebiyat ve sanat dünyamızda gereken yeri almıştır.

1.1. Süleyman Nazif'in Mizacı

Süleyman Nazif, millî hayat ve tarihimizde müstesna bir yeri olan edib ve şairlerimizdendir. Gençlik yıllarından beri vatan ve millet sorunlarına büyük bir ilgiyle eğilmiş, bu sorunların çözümlenmesi yolunda savaşmış, ruhu millî heyecanla dolu bir vatansever bir yazarımızdır. Süleyman Nazif'in 57 yıllık hayatı bu mücadelelerin örnekleri ile doludur.

Şanlı tarihimiz içinde kılıcıyla en ölmez eserleri yazanlar yanında, kalemiyle, gürleyişi göklerden, çakışı şimşeklerden farksız, "Dinim kinimdir!..." diyen bir yazardır.

Elli yedi senelik hayatı içinde az fâniye nasip olan velûdlukla, fikir ve yazı hayatının her sahasında coşkun bir vatanperverliğin örneği oldu. Vatanın en acı günlerinde yurdun uğradığı haksızlıklara karşı ilk erkek sesi ondan gelmiştir. İçinde yaşadığı hadiseler onu, mevzudan mevzua, hadiseden hadiseye sürükledi, bu sebeble bir konu üzerinde cildler

[38] Gövsa, İbrahim Alâettin, *age.* , s. 25

vermedi amma, yaşadığı yıllarda vatanı ilgilendiren her mevzuda, az kişinin düşündüğü, fakat hiç kimsenin söyleyemediğini haykırmıştır.

Sözünü kimselerden esirgemez, arkadan söyleyeceğini yüze söyler, sonradan yapacağını önce yapardı. "Sözünün eri olmak" ta eşsizdi. Vaadettiği şeyi muhakkak ve zamanında yapardı. Kendisine edilen her küçük yardımı hatırlar, daima şükranla anar ve muhakkak mukabelede bulunmak isterdi.

Süleyman Nazif, millî hayat ve tarihimizde anane teşkil etmiş müstesna edip ve şairlerimizden biridir. Yaşadığı müddetçe varlığını bütün millete hissettirmiş, umumî hayat hâdiselerinde mevcudiyeti bir ihtiyaç halinde aranmış ve millete ait vakalara tesirli bir surette Karışan kudretli bir şahsiyet olmuştur. Böylece bize ondan kalan yalnız bir bataryanın ateşi değil, aynı zamanda, fikir ve edebiyat tarihimizde daima saygı ile anılacak ve tekrarlanacak bir millî ananedir.

Yüksek ahlâkı, fazileti, çok samimi vatan ve millet sevgisi ve heyecanıyla Nazif, hakikî bir zekâ meşalesi idi. Ruhu ve üslûbu, meclûbu bulunduğu Namık Kemal'i andıran ateşli mensur yazılarıyla, şairliğinden daha büyük bir alâka kazanan Nazif, her şeyden aziz vatanından parçalar koptukça: "(Giden gelmez!..) diyorlar, yalandır. Biz istersek gidenler hattâ büyümüş oldukları halde gelirler" şeklindeki millî feryadını gür sesiyle ulu Tanrıya ulaştırmış, zehir gibi kalemiyle, tarihin acı ve kara sahifelerine bir millî kin destanı halinde nakşetmiştir.

İbrahim Alâeddin (Gövsa) "Süleyman Nazif" adlı eserinde şunları yazar:

"*Gazetenin çıkışı memleketin en ümitsiz, hele İstanbul'un en bitkin zamanlarına tesadüf eder. Cihan harbinden mağlup çıkan imparatorluk her şeyi ecnebilere teslim eden bir mütareke ile artık yaşamak hakkını kaybetmiş bulunuyordu. Süleyman Nazif'in daima ümitli ve daima canlı kalemi ateşin bir süngü gibi memleketin son haklarını müdafaaya çalışıyordu*."

Süleyman Nazif ve arkadaşlarının kurduğu "Vilâyat-ı Şarkiye Müdafaa-ı Hukuk-i Millîye Cemiyeti" daha sonraları "Anadolu Ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" "adını alacak ve başa geçen Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliğinde vatanı kurtaracaktır." [39]

Süleyman Nazif tek başına bir vatana, bir millete, bir millî basına şeref veren kalemlerdendir. Böyle kalemlere sahip olan milletler ölmezler aksine ölmemeye namzet

[39] Gövsa, İbrahim Alâettin, *age.,* s. 15.

milletler daima böyle kalemler yetiştirirler. O "Kara Bir Gün" de işte böyle parlamıştır Süleyman Nazif.

Önder Göçgün, Süleyman Nazif'in babası vasıtasıyla çok iyi tanıyan değerli hemşehrisi, merhum Behzat Ülgen Bey ile 9 Şubat 1982 günü Diyarbakır'daki evinde gerçekleşen sohbette Süleyman Nazif'in kişiliği, yetişmesi hakkında bilgiler vermektedir.[40] "Çok müşfik idi, fakat herkes kendisiyle karşı karşıya konuşamazdı. En küçük belâgat (söz söyleme) hatasını derhal yüze vururdu; asabiyyü'l-mizâç (mizacının, yaradılışının sinirli) oluşu, dilin yanlış kullanılmasına asla müsaade etmezdi Türkçeyi, anadilini çok sever ve tam bir bağlılıkla sayardı. Hâlis vatanperver bir Türk çocuğu idi. Doğu ve Batı kültürüne, edebiyatına vakıftı. Arap ve Fars Edebiyatlarını olduğu kadar, Fransızcayı ve Fransız Edebiyatını da iyi biliyordu. Bütün bunları, babasının büyük desteğine ve şahsî gayretlerine medyun (borçlu) idi. Gerektiğinde gözünü budaktan sakınmayan, son derece cesur, mert bir Türk çocuğu idi. Bunun bir nişânesi olmak üzere, İstanbul'un işgali sırasında kaleme alarak, Hâdisât gazetesinde neşrettiği "Kara Bir Gün" isimli makalesi, Diyarbakır'da de çok büyük akisler uyandırdı. Evlerde yapılan toplantılarda bu yazı ezberlenerek okundu, hepimizde tarifi imkânsız heyecanların teşekkülüne vesile oldu. Bütün Diyarbakır, o kara günlerde bu büyük evlâdı ile iftihâr etti. Aslında bu asîl cesâret, matbuat (basın) dünyasın ancak Nazif Bey'e yakışırdı ve O da, kendisine yakışanı yaptı.

Süleyman Nazif, herkese fazla hürmet etmezdi. Lâkin kıymetli hemşehrisi, büyük kitap dostu, âlim ve fâzıl bir kimse olan Ali Emirî Efendi merhuma ayrı bir muhabbeti ve derin bir hürmeti vardı. Bu itibarla zurnan zaman, bilhassa Fatih'teki adını taşıyan kütüphanesinde kendisini ziyaret ederdi. Bunların bir kısmında, ben de bulundum. Nazif'in sert ve kılıç gibi keskin bakışları vardı. Hele millî meselelerde, vaziyeti ve bakışları âdetâ bir şâhini andırırdı. Ali Emirî kendisine hep, "Süleyman Nazif Efendi" derdi. Hiçbir zaman, "Süleyman Nazif Bey" demedi. Çünkü devrin terbiyesi, bunu icâp ettiriyordu. Onlar çok iyi biliyorlardı ki, herkes (Bey) olur, ama "Efendi" olamazdı., Efendilik; bilgi, görgü, olgunluk gerektiriyordu."

Süleyman Nazif'in mizâcı ve karakteri üzerine Meserret Diriöz "Süleyman Nazif" adlı yazısında şunları söyler:

[40] Önder Göçgün, Süleyman Nazif Hakkında Bazı Yeni Tesitler, Ziya Gökalp Dergisi, sayı 45, Mart 1987, s. 68-69 (Süleyman Nazif'i, babası vasıtasıyla çok iyi tanıyan değerli hemşehrisi, merhum Behzat ÜLGEN Bey, 9 Şubat 1982 günü Diyarbakır'daki evinde gerçekleşen sohbetten)

"*Nazif'in heybetli bir fizik yapısı vardı. Sözleri, sert ve keskindi. Tükenmez bir enerjiye sâhipti. Fikirlerinde ısrâr eder, tehlikeden yılmazdı. Bu sebeple medenî cesâret sahibiydi. Heyecansız ve tehlikesiz bir hayat ona göre mânâsızdı. Hayat boyu, asla menfaat düşünmemişti. Ruhu tezatlarla doluydu. Itidâl bilmezdi. "Kinim, dinimdir." derdi. Bu bakımdan Nef'î'ye benzerdi.*

Vatanın felâketlerine gözyaşı döken, ızdırap duyan, hassas bir kalbi vardı. Sevdiklerinin kusurunu görmezdi. Kahramanlığa meftundu. Dâima ciddî, vekarlı idi."[41]

Onu yakından tanıyanlardan rahmetli Hakkı Süha portresini şöyle çizer :

"*Esmere yakın bir renk. Ama öyle esmer ki içinde erimiş koyu bir pembeliğin de izi sezilir. Gür, sert bir kaş çatısı altında, siyahlığı ve derinliği artan bir çift göz. Gülerken bile keskinliği yumuşamayan bakışlar. Sakalının şurasına burasına serpilen gümüş teller, şakaklarına doğru çoğalıyor... Üst dudağı ileriye atılan asabî bıyıklarla örtülü... Ön dişleri sönmeyen bir şimşek gibi azıcık dışarıda... Geniş, ihtiraslı bir ağız ve kuvvetli bir çene...*

Çınlamayan; fakat fırlattığı sözlere gülle hızı veren bir sesi vardı. Havayı ateş yapan bu sesin heyecansız zamanını ben, hiç hatırlamam. Çünkü boşuna konuşmazdı. Söylemeye katlandığı vakit ise, sözleri çıplak kılıçlar gibi şakırdardı. Yangın üstünde uçan kuşlar gibi çarpıntı içinde yaşadı. Durgunluk nedir bilmezdi. Ruhunun denizi hiç dinmeyen fırtınalarla köpüre köpüre bulutlara tırmanan bir çığlık ve uğultu mahşeriydi. İşte, benim tanıdığım Süleyman Nazif. Sevgisinde ve nefretinde samimî idi. Sayarken ne ise severken de o görünürdü. Çok kere beyaz dediği siyah çıkmıştır. Fakat buna onu inandırmak kabil olmazdı. Çünkü

— *Evet!*

Derken de,

— *Hayır!*

Hükmünü verirken de kendi içinden başka hiç bir varlığın tesirine kapılmazdı.

Kâh yıldırım yüklü bir bulut gibi, kâh tutuşmuş bir rüzgâr gibi arkasında aydınlık bırakarak eserdi.

[41] Diriöz, Meserret, **"***Süleyman Nazif"*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Şubat 1977, c.XV, nr . 172, s. 202-211.

Pervaneler, nasıl mumun etrafında dönüp dolaşırsa, Süleyman Nazif de tehlikelere öyle tutkundu. Kanatları yandıkça kurbanlığının lezzeti artar, gaye uğrunda ölmenin tadile kendinden geçerdi."[42]

Ruşen Eşref Ünaydın, Süleyman Nazif ile olan konuşmaya gittiği zamanda halini şu şekilde tasvir eder:

"*Kendisini pek neşeli gördüm. Çenesindeki uzun kısmından fazla, yanaklarındaki kısa tarafları ağarmış sakallan, esmer teninin buruşup gerilmesine göre daima kıpırdıyor; yer yer kır serpilmiş bıyıkları ve sakalları arasında, yüzünün esmerliğine tezad teşkil eden sık ve beyaz dişleri hemen hemen her cümlesinde bir tebessümle görünüyordu. Sert ve sıcak bakışlı siyah gözleri daima oynuyordu*."[43]

Peyami Safa, Süleyman Nazif'in mizacı ve karakteri hakkında Nef'î kadar kinci olduğunu Tasvir-i Efkar gazetesinde yazdığı yazısında şu şekilde bahseder: "Eğer Türk şair ve nâsirleri arasındaki ruhî karabete göre zürriyet grupları ayırmak caizse, rahmetli Süleyman Nazif'i hayranı olduğu ve hakkında bir de monografi yazdığı Fuzulî'nin değil, Nef'î'nin manevî şeceresine kaydetmek doğru olur. Batarya ile Ateş muharriri, Fuzulî'nin aşkından ziyade Nef'î'nin kinine vâristir. Bumiras, onun çatılmış süngüleri andıran dik ve kalın kaşlarının altındaki tehlikeli bölgede nöbet bekliyen simsiyah gözlerinin yırtıcı bakışlarında, gülüşlerinin arkasına saklı öfkeyi tabiatin diliyle ifşa eden sivri uzun dişlerinde, sözünün ve yazısının kezzap gibi keskin üslûbunda müşterek bir ifade haline gelmişti. Bu kaş, bu göz, bu diş, bu ses, bu söz ve bu yazı, uzviyetle ruh arasındaki farkları unutturacak kadar birbirine karışır ve yakışırdı.

Süleyman Nazif, Abdullah Cevdet'in «Şimei muhabbet» dâvası karşısında Celâl Nuri ile beraber ikisinden de samimiydi. «Dinim kininidir» derken, artık, nesrinde çok sevdiği secilerden birini yapmakla kalmıyor, mizacını iki kelimeye sığdırıyordu.

Süleyman Nazif'in istihzası, gülen bir öfkeydi. Onun iki dudağını açıp ta üst ve alt dişlerini birbirine bastırarak içerilek ve ıslıklı bir gülüşü vardı ki, hicvinin hedefini ısırmaya hazırlandığı intibaını vermeye kâfiydi. Bunun için Türk nazmında Nef'î'den ve Türk nesrinde Nazif'ten şiddetle üstün bir heccava tesadüf edilemez.

Onun volkanik mizacı vatanın en buhranlı günlerinde indifa etmiştir: Balkan harbinde «İstanbul eğleniyor!» makalesi ve İstiklâl Harbinde «Pierre Loti günü» hitabesi, herkesin

[42] Gezgin, Hakkı Süha, *"Edebî Potreler -Süleyman Nazif-",* Yeni Mecmua, c.I, nr .8, 21 Haziran 1939, s. 5.
[43] Ünaydın, Ruşen Eşref, ***"Diyorlar ki",*** MEB Yay. İstanbul 1972, s. 101

gözünü, onun ruhunda lâvlar ağzından dinlememiş olanların ona dair edinebilecekleri fikir, Vezüv yanardağını kartpostaldan başka yerde görmeyenlerin intibaından fazla olamaz. Konferans salonunun ön koltuklarındaki ecnebi sefirlerin karşısında söylenen bu hitabe, uyandırdığı görülmemiş galeyan haliyle, Türkiye önünde Avrupa'nın gafletini sona erdiren en büyük tesirlerden birini yarattı."[44]

İbrahim Alâeddin Gövsa ise Süleyman Nazif'i şu cümlelerle tasvir ediyor:[45]

"*Süleyman Nazif'in sima ve uzviyeti de ruhundaki vakar ve celâdetle mütenasipti :*

Uzuna yakın bir boy, geniş omuzlar, nazara kuvvet hissini veren dolgunca bir bünye, bunun üzerinde esmer ve yağız bir çehre ve onu çerçeveliyen simsiyah bir sakal —ki son sene içinde yandan fazlası beyazlanmıştı— orta büyüklükte hafif kemerli burnu, hele üst sırası konuşurken dışarıda kalan ve hançer gibi parlayan dişleri bu yağız simanın heybetini arttırırdı. Gözlerine bakmasanız simasını biraz karanlık ve belki de korkunç bulurdunuz. Fakat siyah birer alev parçası gibi şimşeklenen göz bebekleri gönlünüzü derhal sevgi ve saygı ile kendine çekerdi. Bu bir çift zekâ projektörü yalnız içinden fışkırdığı simayı değil, bulunduğu yeri de âdeta aydınlatır ve ısıtırdı denebilir. Onlar sanki ruhundaki yanardağın birer menfezi idiler.

Giyinişi de iltizam ettiği vakara uygundu. Çok zaman siyah yahut koyu renkler intihab eder, sıcak havalarda bile kolalı yakalık takardı. Şapkanın kabulünden sonra melon şapkayı tercih etmiştir. Yazın bazen hasır şapka kullandığı da görülürdü."

Kendisini yakından tanımış olanlardan Abdülhak Şinasi Bey[46] bir makalesinde onun vasıflarını anlatırken Efendiliği hakkında şu satırları yazıyor:

"... Süleyman Nazif, halis ve eski zaman mânasiyle bir (Efendi) idi ve bu efendilik onun en hürmet edile-cek hasletlerinden biri idi. Bilhassa ecnebilere karşı vakarını gayet gözetirdi. Macar sefiri Mösyö Tahi'yi galiba Bağdat'ta tanımıştı. Bir iş için ona müracaat etmek isteyen matbuat erkânından bir dostuna uzun uzadıya itizar etti ve istemiş olduğu gibi bir takdim ve rica mektubu vermedi. Gayet meşhur bir Fransız gazetesinin pek maruf bir muhabiri hem kendisiyle görüşmek istediğini yazıyor, hem kendisini nerede ziyaret edebileceğini sormuyor da onu kendi ikamet ettiği yere davet ediyordu. Üstad

[44] Peyami Safa, "Süleyman Nazif", Tasvir-i Efkar, 1941; YÜCEBAŞ, Hilmi, *"Süleyman Nazif'ten Hatıralar",* Dizerkonca Matbaası, İstanbul 1957, s. 154-155.
[45] Gövsa, İbrahim Alâettin, age. s. 15.
[46] Hisar, Abdülhak Şinasi, "Geçmiş Zaman Edipleri", İstanbul 2013, s. 41., Yazarın bu yazısı "Muhit, Süleyman Nazif'e Ait Bazı Hatıralar, Mart 1931. Sene 3, nr. 29, s. 29-32" de yayınlanmıştır.

Fransızcasına itina ettiği bir cevapla bu zata bir nezaket dersi verdi ve kendisini görmek isterse evine gelebileceğini bildirdi..”

“Süleyman Nazif'in kendisine özgü bir yaşayışı vardı. Sabahları erkenden kalkar, bol su ile yıkanır, kahvaltı olarak yalnız bir bardak süt içerdi. Sonra masasının başına geçer öğleye kadar çalışırdı. Okumayı çok sever, genellikle tarih kitaplarını okumaktan hoşlanırdı. Hafızası çok kuvvetliydi. Yirmi yıl önce gördüğü bir çehreyi, çok zaman evvel işittiği bir sesi derhal hatırlar, nerede gördüğünü, ne zaman işittiğini hemen bulur çıkarırdı.

Kuvvetli bir irade ve müthiş bir azim sahibi idi. Vatanseverliği, medenî cesareti dillere destan olmuştur. Hayatı bunun birçok örnekleriyle doludur. Çok asabi ve fevri bir mizacı vardı. Hiç yoktan kızar, lâkin hiddeti pek çabuk geçerdi.

Her zaman misafir kabul etmezdi. Randevularına zamanında gitmeye çok dikkat ederdi.

En sevdiği yemekler: Mercimek çorbası, bol yağlı pirinç pilavı, börek ve zeytinyağlı lahana dolması idi. Kahveyi pek içmez, çayı tercih ederdi. Meyvelerden armutla muza bayılırdı.

Sıcakta, sobalı odada yatmaz, imkân yok aydınlıkta uyuyamazdı. En çok siyah rengi severdi. Konuşurken karikatür kelimesini fazla kullanırdı. Çok nükteciydi.

En çok sevdikleri: Abdülhak Hâmid ile Cenap Şahabeddin'di. Sevgisi kadar kini de kuvvetliydi.[47]

Yazılarında tertip hatası olmasın diye çok titiz davranırdı. Buna bir örnek vermiş olmak için Halit Fahri Ozansoy'u dinleyelim:[48]

“Süleyman Nazif, melon şapkasını yeşil örtülü uzun masasının üstüne koyup iskemlesine kuruldu mu makalesinin tashihleri başlamış demektir ve bu tashihlerle beraber mürettiphanenin çilesi de...

Serveti Fünûn'daki yazısının bu tashihleri süresince hiç konuşmazdı üstad. Prova kâğıtlarına eğdiği başını gök gürlese yukarıya kaldırmazdı.

Tashihlerle uğraşırken, bazen uzaktan onu gözlerdim. İçimden şöyle derdim : “Eyvah! kaşları çatıldı. Yeniden prova tashihleri isteyecek! Hem kaç sütun!” Evet, kaç sütun! Mahmut Sadık'ın fennî makaleleri gibi Nazif'in edebî makaleleri de dokuz, on sütundan

[47] Sevimli Ay, *“Süleyman Nazif”,* Şubat-1927, c. III, nr. 36.
[48] Ozansoy, Halit Fahri, *“Edebiyatçılar Geçiyor”,* Türkiye Yay., İstanbul 1967. s. 215.

aşağı düşmezdi. Şaşırırdık, resimleri hangi sayfalara dağıtacağız, başka yazılara nasıl bir sığınak bulacağız!

Tamam! İşte kalemi elinden bıraktı, başını kaldırdı. Keskin bakışından anlıyorum ki bütün kolonlar yeniden çıkarılacak. Böylece o gün iki kere daha bunun için gelecek. Sonra belki üst üstüne üç gün daha uğrayacak. Bir virgül eksikliği, bir harf yüzünden... Diyelim ki, iki sütunda birer hata buldu da, ötekilerde hiç bulmadı. Bunun değeri yok ki. Bir kolonda bir kelimeyi değiştirse, acaba başkalarında da gözünden kaçmış bir sakatlık var mı endişesi ve titizliği her şeyin üstünde... Bir kâğıtta bir kelimeyi değiştirse yine bütün kolonlar prova tezgâhına fayrap!"

"Konuştuğu kimse kim olursa olsun 'Galat-i sahih' de olarak bir kelime söyledi mi, derhal, bir parmağını uzatıp nazik bir sesle doğrusunu söyler, arkasından (Evet efendim, buyurun, devam edin) derdi. Zavallı şair Tahsin Nahid'in birkaç defa bu ihtarla ürperip fena halde terlediği söylenirdi. Zaten hangimiz Nazif'le konuşurken Sürç-i lisan' dan ürkmezdik? Çünkü endazeyi büsbütün elinden kaçırırdı. Buna, Şahabeddin Süleyman'a kalabalık bir toplulukta yaptığı şiddetli bir kelime ve gramer düzeltmesi, Şahab'ın belki ömrünce unutamadığı korkunç bir ders olmuştu.

Şahabeddin Süleyman, Bayezit'teki Türk Ocağı'nda şair Nedîm hakkında bir konferans veriyordu. Salon hınca hınç dolu. Çok güzel, çok esaslı bir konferanstı dinlediğimiz. Çünkü Şahabeddin Süleyman Divan edebiyatında Fuzulî ile Nedîm'in hayranı idi. Şiirlerini dilinden düşünmezdi. Hele Nedîm'den bir gazel yahut şarkı okurken âdeta kendinden geçerdi. İşte bu sevgili şairini coşarak böyle tahlil ediyordu. Fakat bir an geldi, Şahabeddin Süleyman'ın bir mısradaki kelimeyi Nazif'e göre yanlış okuması ve bununla da yetinmeyerek bir fiil tashihine de kalkması işi berbat etti. O mısra şu idi :

Miyan-ı meclise nukl oldu sohbet-i eş'ar

Lûgat-i Naci'de bu kelimenin iki anlamı şöyle anlatılmıştır : "1) Bir şeyi yerinden kaldırıp başka bir yere götürmek, 2) Meze. Bu (Meze) anlamının yanında da şu not var: Bu mânada zammı nun ile (Yani ilk harfi *nun* okuyarak) istimali galat olduğu Kamus'da tasrih edilmiştir."

Şimdi Naci'nin bu açıklamasına göre Şahap doğru okumuştu kelimeyi. Yanılan Süleyman Nazif'ti. Mısraın anlamı da, okunan şiirlerle yapılan sohbetlerin mecliste meze ve çerez yerine geçmesi idi. Doğrusu (Nakl) da olabilirdi (Nukl) de. Şahab'ın tek hatası, Nakl oldu =

Meze oldu'yu, meza anlamını belki bilmeyerek (...olundu) diye tashihe kalkması idi. İşte fırtına, bu yüzden, iki taraflı koptu.

Vay efendim! Böyle söz olur mu idi? Süleyman Nazif hemen ayağa kalktı ve salonun ortasından haykırdı : 'Konferansçı bey, konferansçı bey, lütfen tashih buyurun, o kelime nakl değil, nukl'dur, meze manasındadır. Naklolunmamış, nukl olmuştur. Şahabeddin Süleyman sahnede şaşırdı, sarardı, morardı ve herkes hayret içinde susuyordu. Şimdi ne olacaktı? Bir şey olmadı. Şahap kendini çabuk topladı ve konferansına devam etti.

Asıl bundan sonra tuhaf bir şey oldu. önümüzdeki sırada oturan Süleyman Nazif'in yanındaki Süleyman Nesip Bey —ki asıl ismi Mehmet Sami'dir— kulağı iyi işitmediğinden ona eğilerek sordu :

— Ne oldu, ne var Nazif?

Nazif derhal bir av borusuna üfler gibi dostunun kulağına şu cevabı çınlattı:

— Sami! Allah'ına şükret ki sağırsın, bu kepazeliği işitmedin!..”[49]

Sevmediklerini, sevilmeyecekleri eline, diline ve kalemine doladı mı yerden yere vuran, hiç insal etmeyen, sevdiklerini, sevilecekleri azizlerin azizi kılan müstesna bir yaradılışı vardı.

Çok sevdiği, çok sevilecek insanlardan büyük edebiyat bilginimiz Selcenoğlu Mahmut Kemal Bey için Nazif'in söylediği şu mısra, kendisinin de tam tasviridir:

Ne kendi kimseye benzer ne kimse kendisine,

“Hiçbir zaman ümitsizliğe düşmez ve gönlünde ebedî bir gençliğin kudretini ve ateşini taşırdı. Bundan dolayıdır ki kendisini tanıyanlar için, içinde yaşadığı muhit için bir ümit, bir teselli ve bir kuvvet kaynağı olmuştur. Öldüğü zaman onu en az tanıyanların bile telâfi edilmez bir boşluk duymaları bundandır.” [50]

Süleyman Nazif, millî hayat ve tarihimizde anane teşkil etmiş müstesna edip ve şairlerimizden biridir. Yaşadığı müddetçe varlığını bütün millete hissettirmiş, umumî hayat hâdiselerinde mevcudiyeti bir ihtiyaç halinde aranmış ve millete ait vakalara tesirli bir surette karışan kudretli bir şahsiyet olmuştur. Böylece bize ondan kalan yalnız bir

[49] Ozansoy, Halit Fahri, age., s. 219-221.
[50] Gövsa, İbrahim Alâettin, age., s. 14; Tevetoğlu, Dr. Fethi, *“Süleyman Nazif’e Dair”*, Zafer, 6 Ocak 1952, s. 2.

bataryanın ateşi değil, aynı zamanda, fikir ve edebiyat tarihimizde daima saygı ile anılacak ve tekrarlanacak bir millî ananedir.

Yüksek ahlâkı, fazileti, çok samimî vatan ve millet sevgisi ve heyecanıyla Nazif, hakikî bir zekâ meşalesi idi. Ruhu ve üslûbu, meclûbu bulunduğu Namık Kemal'i andıran ateşli mensur yazılarıyla, şairliğinden daha büyük bir alâka kazanan Nazif, her şeyden aziz vatanından parçalar koptukça: (Giden gelmez!..) diyorlar, yalandır. Biz istersek gidenler hatta büyümüş oldukları halde gelirler" şeklindeki millî feryadını gür sesiyle ulu Tanrıya ulaştırmış, zehir gibi kalemiyle, tarihin acı ve kara sahifelerine bir millî kin destanı halinde nakletmiştir.

"Rus kimdir, Moskof nedir?" adlı yazısı, milletimiz için ebedî bir değer taşımaktadır.

Süleyman Nazif ırkına, vatanına ve tarihine ihanet etmiş insan ve milletleri asla unutmayan ve affetmeyen bir kindar olduğu gibi, hizmet edenleri de, en büyüğünden en küçüğüne kadar sonsuz şükranla anan, tebcil eden bir kadirşinastır.[51]

"Süleyman Nazif, hiç bir zaman ümitsizliğe düşmedi; gönlünde ebedî bir gençlik kudretini, kuvvetini, enerjisini ve ateşini taşıdı. Bundan ötürüdür ki, kendisini tanıyanlar için, yaşadığı çevre için bir limit, bir kudret, bir teselli ve şifa kaynağı oldu.

Süleyman Nazif'i bilmemek, bu şayanı hayret insanı bütün azamet ve hüviyetiyle tanımamak, bu günün genç gazetecileri ve muharrirleri için nasıl bir meslek, bir bilgi noksanı ise gelecektekiler için de öyledir." [52]

31 Mart vakasında, İstanbul'u allak bullak eden meşhur makalesinin çıktığı gün o, elinde baston ile köprü üstünde dolaşmıştı.

Hâlbuki bu makale, "Şeriat" çillerin elinde katlinin fetvası olabilirdi. Ama o kelle koltukta gezmeye bayıldığı için, başkaları gibi saklanmadı.

İstanbul işgal edildiği gün "Hâdisat"da "Kara Bir Gün'ü yazdı "Franşe Depere" az daha onu kurşuna dizdiriyordu. Dostları araya girdiler, başını kurtardılar. Darülfünun konferans salonunda okunan meşhur hitabesi ise, gerçekten vatanperverliğin, medenî şecaatin, ruh, gönül ve fikir kahramanlığının bir şaheseridir.

---

[51] Tevetoğlu, Dr. Fethi, *"Süleyman Nazif'e Dair"*, Zafer, 6 Ocak 1952, s. 2.
[52] Çapanoğlu, Münir Süleyman, *"Süleyman Nazif",* Hür Türkiye, Aralık 1954

Malta'ya bu yüzden sürüldü. O zamanki hâkimler için bu sürgün hükmü silinmez bir vicdan lekesidir. İttihat ve Terakki'nin en büyük şahsiyetlerine, en şiddetli hücumları yapmaktan çekinmemişti.

Mazul iken, iaşe Nazırı Kemal Bey'e yazdığı "Eya rezzakı âlem!" hitaplı mektup bunların en güzel örneklerindendir. Hele Bağdad Valisi iken rahmetli Enver Paşa'nın :

"Vilâyetiniz merkezinde iki yüz bin kahve çay iddihar etmeniz mercudur" tarzındaki telgrafına:

"Adreste yanılmışsınız... Bu telgrafı Çin fağfuruna çekmenizi tavsiye ederim!" deyişi, gerçekten imrenilecek bir şeydi. Çünkü bu cevaba yalnız gelişi güzel bir pervasızlığı değil, ince bir hücumu, keskin bir istihzayı da yerleştirmenin yolunu bulmuştu.

Yukarda Süleyman Nazif'teki ikiliğe, tezada işaret etmiştim. Evet, bu sarsıntı onun bütün ömründe zaman zaman sezilir. Yalnız hesaplı değildi bunlar. Menfaatin ve küçük endişelerin hiç biri onun ruhuna konamazdı.

"Süleyman Nazif" in bu tezadı nazmı ile nesrinde de görünür. Nazımda ince, solgun ve kelebek kanatları gibi titrek duyguları besteleyen sanatkâr ile o gümbürtülü ve parlak nâsir arasında insan birdenbire münasebet bile bulamaz.

"*Muhtazır, münkesir sadasında*

Çırpınır bin cerihası ömrün;

Nağamatı tarabfezasında

Muhtefidir enini yesi bütün"

gibi bir kıtanın onun kaleminden çıkacağına kim ihtimal verebilir?

"Batarya ile Ateş" yalnız bir yazının adı değil, bütün kitabı dolduran o satır namlılarının kapsülüdür de. Her biri ayrı ayrı patlayan gürleyen ve gümbürdeyen satırlar...

"Fırak-ı Irak", bu Diyarbakır yıldızının gözyaşlarıdır. Her damlasında bir hüzün denizi çağlayan göz yaşları.

"İsa'ya mektup", zulümle kapalı göklere savrulmuş hudutsuz bir hitaptı. Öfkemizin yarasına onu sarmıştık. "Süleyman Nazif"in en değerli taraflarından biri de şahsiyetlerin tetkikinde gösterdiği inatçı direniştir. Şair Âkif için yazdığı "Mehmet Akif" hem bir tetkik, hem başlı başına bir şiirdi.

“Fuzulî” isimli eseri ise, o büyük Türk dâhisine dair yazılmış en güzel ve en yeni buluşlarla doludur. Fuzulî’nin Farisî divanını ilk gören ve meşhur mukaddemesini terceme ederek, birçok yanlış inanışları düzelten Süleyman Nazif oldu.

Hususî hayatında da vakarından hiç ayrılmazdı. Son yıllar para darlığı çekiyor, manevî ihtiyaçlarını satın alamıyordu.

Fransızca gazeteleri okumak için matbaaya gelişi bu yüzdendi. Daima siyahlar giyer, açık renklerde biraz vakarını inciten bir hafiflik bulurdu.

Bursa mektupçuluğundan, Trabzon ve Bağdat valiliklerine kadar memuriyet hayatı, bir sanatkârdan beklenmeyecek kadar düzgün ve faydalı geçmiştir. O idare ettiği beldelerin halk ile değil, kendi amirleriyle uğraşırdı. Haksızlık ne onun elinden çıkabilmiş, ne de onun sırtına binebilmiştir.

Eğilerek almaktan, toplamaya katlanmaktan ise, aç ve çıplak kalmayı tercih ederdi. Son defa onu bizim kulüpte saz dinlerken görmüştüm. Bir pazar akşamıydı. Salı gününün gecesinde sabaha doğru zatürreden öldü.

Kara toprak, onunla bir hazinemizi daha almış, insanlık biraz daha züğürtlemiştir, sanıyorum.”[53]

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, “*Gençlik ve Edebiyat Hatıraları*”[54] isimli eserinde diyor ki :

“Meşrutiyetin ilânından beri, bana sık sık yatı misafirliğine gelen Sahabettin Süleyman, bir akşam, her vakit ki telaşlı ve heyecanlı halile üzerime yürürcesine “Erken yemek yiyelim; Süleyman Nazif'i ziyarete gideceğiz” demişti. “Sahabettin Süleyman'ın bir büyük müjde gibi verdiği bu haber, doğrusunu söylemek lâzım gelirse, bende ne bir sevinç ne bir ilgi uyandırmıştı. O zamanlar, bence Süleyman Nazif, istibdat devrinde Edebiyatı Cedide şairleri arasında İbrahim Cehdi diye takma bir adla orta değerde birtakım şiirler yazmış olan, Meşrutiyetten sonra da Ebüzziya'nın yeniden çıkarmaya başladığı Tasviri Efkâr gazetesinin baş sütununda kendi adıyla makaleler yazan bir kalem sahibi idi.

Gerçi, bu makalelerin birçok gazete okurunda derin bir hayranlık uyandırdığını biliyordum ama ben, o sıralarda edebî ve felsefî yazılardan başka bir şey okumadığım ve hele günlük gazeteleri elime bile almadığım için, bu hayranlığın ne derece yerinde olup olmadığını

[53] Gezgin, Hakkı Süha, age., s. 5.
[54] Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, *“Süleyman Nazif”, Gençlik ve Edebiyat Hatıraları*, Bilgi Yay. Ank. 1969, s. 213-236.

ayırt edebilecek bir durumda değildim. Nitekim bir vakitler, hikâyelerinden, romanlarından ve edebî tenkillerinden büyük bir zevk duyduğum Hüseyin Cahit, işi siyasî gazeteciliğe döktükten sonra gözümden düşmüş, Tanin'deki başyazılarının, ikide bir, ortalığı neden velveleye verdiğini anlamak merakıyla da olsa, bunlardan bir satır okumak külfetine katlanmamış bulunuyordum.

Fakat Şahabeddin Süleyman her iki yazar hakkındaki telâkkilerime asla katılmıyordu. Onca, hele Süleyman Nazif, devrin en büyük nâsiri idi ve tonunda Namık Kemal'i andıran bir ihtişam vardı. Yine, Şahabeddin 'e göre, Süleyman Nazif yalnız ifade tarzı bakımından değil, hayattaki feveranları bakımından da vatan ve hürriyet şairine benzetilebilirdi. Onun da gençliği öbürününki gibi, Abdülhamit istibdadına karşı siyasî mücadelelerle geçmişti. Nitekim Meşrutiyetin ilânı üzerine sürgünden döneli beş altı ay olmuştu.

Arkadaşım bana bunları söyleyerek Moda'nın dar sokaklarından birinde iki katlı bir küçük evin önünde durdu. Kapıyı çaldı. Mintanlı bir uşak bizi içeriye aldı ve üstadın bulunduğu odaya götürdü. Üstad, ufacık bir masa başında, abajurlu bir gaz lambasının ışığında bir saz kalemle yazı yazıyordu. Bizi görünce cızır cızır işleyen kalemini, mürekkep hokkasının içine bırakarak ayağa kalktı. Bu, uzunca boylu, geniş omuzlu, kapkara sakallı ve gözleri kor gibi parlayan yağız bir adamdı. Kılık kıyafeti bakımından ise tam manasıyla bir Osmanlı devlet adamının resmiliğini taşıyordu. Fesi kaşlarının üstüne doğru eğik ve redingotunun düğmeleri yukarıdan aşağıya sımsıkı ilikliydi. Bu hali karşısında onunla, elimi uzatarak mı, yoksa kandilli bir temennah savurarak mı selamlaşacaktım, bilememiş, şaşırıp kalmıştım. Fakat Süleyman Nazif Bey, hafifçe dışarıya fırlak iki ön dişini gösteren bir tebessümle gülümseyerek ellerimizi sıkıp tekrar yerine oturduktan ve bizimle bir meslektaş gibi konuşmaya başladıktan sonra her şey değişti; ortada yalnız, vakit vakit üzerimizde gezdirdiği dik bakışlarının dokunaklı tesirinden başka bir şey kalmadı.

Sözleri “nükte”ler ve “cinas”larla doluydu ve hafif bir Diyarbakır şivesi bu sözlere baharatlı bir tad katıyordu. Hep o söylüyor ve biz dinliyorduk.”

“Bana gelince, ben, yalnız, biraz önce gördüğümüz adamın kişiliğinden sızan gizli bir kuvvetin tesiri altında idim. Bu kuvvet, diyebilirim ki, onun keskin zekâsından olduğu kadar fizik özelliklerinden, bakışlarından, gülümseyişlerinden, şuurlarından da geliyordu ve nedendir bilemiyorum, onu, bu haller ile Tanzimat Efendisi kıyafetine rağmen, hayalimdeki Asur Hükümdarı Buhtulnasr'a benzetiyordum.

Her ne hal ise... işte, ben o geceden sonra Tasviri Efkâr gazetesinin baş yazılarını büyük bir dikkatle ve devamlı surette okumaya başlamıştım.

Bununla beraber, Süleyman Nazif'in ateşli, kinci huyu, övmekte olduğu gibi yermekte de sınır bilmeyen taşkın mizacı, itiraf ederim ki, onu, hiçbir zaman ne eski kasidecilerimizin kendileri yerde sürünüp övdüklerini göklere çıkarma, ne de eski «*heccav*»larımızın yerdiklerini kaba ve iğrenç cinaslarla kirletme çığırına sürüklemiştir. Meselâ tapınırcasına beğendiği Abdülhak Hâmid'e yalnız «*dâhii âzam*» veya «kudreti külliyeden bir cüzü» demek ve şair olarak hiç beğenmediği Namık Kemal Zade Ali Ekrem Bey için «*Şu, Allah'ın hikmetine bakın; kâh babasız bir çocuktan bir Peygamber*[55] *çıkarır, kâh büyük bir babanın oğlunu bir hiç menzilesine indirir»* sözünü söylemekle kalırdı.

Bunun gibi, bir vakitler araları pek açık olan Ali Kemal'den her bahsedişinde «O, ansiklopedik bir cehalet içindedir» derdi.

Süleyman Nazif, hele sataşma ve takılmalarında sataşılıp takılanları bile güldürecek bir incelik ve zariflik sahibiydi. Meselâ, bir gün, Abdülhak Hâmid'le Beyoğlu'na çıkmışlar; bir yere gidip birkaç kadeh içecekler. Süleyman Nazif «*üstadı âzam*»ına Tokatlayana gitmeyi teklif ediyor; «*üstadı âzam*» ise «*Hayır, Lebon'a gidelim*» diyor. Çünkü, o gün, o saatlerde Âyan Meclisi Umumî Kâtibi İsmail Müştak'la orada buluşmak üzere sözleşmiş imiş ve onunla görüşülecek mühim bir işi varmış. Lakin Süleyman Nazif yine ısrar eder. «*Beyefendi, Müştak sözünde durmaz. Bu çayhanede boşuna pinekleyip kalıcız.*» dermiş. Hâmid, dinlemeyip Lebon'a girer. Tabiî, Süleyman Nazif de ardından. Bir de ne görsünler! İsmail Müştak bir masa başında onları bekleyip durmuyor mu? Bunun üzerine Süleyman Nazif ellerini havaya kaldırıp şöyle söylenir: «*Yahu, ne acayip adamsın sen! Bir sözünde durmamak şöhretin vardı, şimdi onu da kaybettin. Üstelik Beyefendiye karşı beni de yalancı çıkardın!»*

Mithat Cemal Bey'in :

Görmedim başka gülen zulme senin tarzında
Hande bir mucize olmuştu mehip ağzında

beytiyle teşhis ettiği veçhiyle hakikaten tebessümünde de bir hususiyet, hele bazen gayz ile gülüşünde de mahabet vardı. Kahkahası belki hiç duyulmamıştır. Fakat hiddetli anlarında bile o beliğ tebessüm pek silinmezdi.

[55] Süleyman Nazif İsa Peygamberi kasdediyor.

"Verdiği sözde durmak, kendine yapılan iyi veya fena muameleyi unutmamak ahlâkının başlıca vasıflarındandı.

(Mikat) kelimesiyle tercüme ettiği (rendez - vous) lara hasta olsa da, en müsaadesiz şartlar içinde bulunsa da mutlaka riayet etmek isterdi. Pek büyük bir mâni olmadıkça tayin ettiği mikatı ihmali görülmemiştir. Hatta ölümüne de verdiği söze riayet etmek endişesi sebep olmuştur denebilir." [56]

Süleyman Nazif'teki vatan sevgisi, bu millî heyecan bütün eserlerinde, bütün yazılarına aksetmiştir. Süleyman Nazif'in şiir, nesir yazılarının birçoğunda vatan meselesini, millet sevgisini görmek mümkündür. Kalemiyle bu mücadeleyi vermiştir. Onun tek meramı milletidir. *Batarya ile Ateş, Gizli Figanlar, Fırak-ı Irak, Asitân-ı Tarihte, Malta Geceleri, Çal Çoban Çal* adlı kitapları bu tür yazılarının bir bölümünü kapsar.

Batarya ile Âteş'teki "*Girid"* başlıklı yazısını birlikte okuyalım;

"Son asırlar, hususiyle son seneler elimizden ne kadar yerler aldı. Ben bundan böyle vatanımın hudut ve aksamını coğrafya kitaplarında değil, kendi tarihimizde ve kendi kalbimde arayacağım Türk'ün kanını koklamış, öpmüş olan her toprağın ruhu benim ruhumun içindedir- O başka devletin haritasına yalnız ismini nakleder, o da giryan ve nalân olarak...

Gözlerim hiçbir zaman Dicle kenarıyla Tuna kıyılarını ve Kafkas dağları ile Umman sahilleri arasında bir reng-i iftirak, bir vaz'ı bigâneyi görmez. Giden yerlerin mâtem-i hicranını cismim mezara, ruhum ebediyetzâra götürecektir. Bin kere söyledim, yine ve daima tekrar ederim ki onların, bir gün behemehâl bize avdet edeceğine mutekidim. Ben bugüne kadar bu itikat ile öleceğim."[57]

Gizli Figanlar'da babasına şöyle seslenir:

"Bugün vatanda masum kanları ile mazlûm figanlarından başka bir şey görülüp işitilmiyor; o bin şaire menba-ı ilham olan de-nizlerini şühedâ-yı hürriyetin ilelebed soğumayacak cenazeleri ile doldurdular; o evler ki her biri bir tarabgâh-ı zî-sefa idi, şimdi bir enîngede-i sükûn-perverdir.

Hele tahribat-ı manevîye daha ziyade oldu. Ebnâ-yı vatandan birçoğunun vicdanım namusunu, hamiyetini satın aldılar, sâde dil masumlara casusluk öğrettiler; vatandan sonra

[56] Gövsa, İbrahim Alâettin, age. s. 15
[57] Süleyman Nazif, "Batarya ile Ateş", Tercüman Gazetesi Yay., İstanbul 1978, s. 65.

yaşamamaya alenen yemin etmiş olan fedakârân-ı ahrardan başka vazifesine sadık kimse kalmadı.

Bu fecayie karşı hissiz, hareketsiz durmamış olduğumu temin ile ruhuna tesliyet etmek isterim.

Vatanın her velvele-i sukûtuna vicdanım bir feryat ile cevap verdi. Bu mecmua bu feryatları birer manzume şeklinde cami'dir. Şu enîn-i vicdanîyi hürriyetin iltica etmiş olduğum bu mahşer-i rengininden kabr-î muhteremine ihda ediyorum. Hayatı ile beraber hissiyatının da evlâdına intikal etmiş olduğunu gören bir peder kadar müteselli ol baba!.."[58]

Fırak-ı Irak'ın önsözünde annesine seslenişi şu sözlerle biter:

"Ah anne!...

Keşke ben yalnız senin öksüzün olsaydım... Ve yalnız senin öksüzün olarak kırk sene evvel ölmeydim de böyle yetim-i vatan ve yetim-i tarih kalmasaydım."[59]

Yusuf Ziya "Portreler"[60] adlı eserinde Süleyman Nazif 'in kişiliği ile ilgili olarak şunları ifade eder: "Saltanatlı bir üslûbu vardır: Yaldızlar, nişanlar içinde... Gök gürler gibi konuşur, kılıç şıkırdar gibi yazardı.

Halil Nihat Boztepe :

Dinlemez «Türk sazı» nın nağme-i hâbidesini
Sever elfaz-ı şutumun bile nâdidesini

diyor.

Süleyman Nazif tanıdığım insanların en gözü peklerinden biriydi. İnancında sağlamdı. Saplandığı fikirden sökemezdiniz, hele izzeti nefsine, onun kadar alınganlıkla düşkün insan görmedim.

Ama bu granit yüzlü adamın kalbi kadifedendi. Bu sert adam zarifti. Bu acı adam, tatlı ve nüktedandı.

Gel ey vürûdunu bir ömr içinde beklediğim,

Bir âşina-yı hayaliye ihtiyacım var!

mısralarını yazan adamdı."

[58] Süleyman Nazif, "Gizli Figanlar", Tercüman Gazetesi Yay., İstanbul 1979.
[59] Süleyman Nazif, "Fırak-ı Irak", Tercüman Gazetesi Yay., İstanbul 1979, s. 39.
[60] Ortaç, Yusuf Ziya, ***"Portreler",*** Doğan Kardeş Yayınları A.Ş. Basımevi, İstanbul, 1960, s. 47.

Süleyman Nazif nesirlerine baktığımızda sevmediklerini eline, diline ve kalemine doladı mı yerden yere vuran, hiç insaf etmeyen, sevdiklerini ise göklere çıkaran bir yaratılışı olduğunu görmekteyiz. Bu yönüyle Nef'î'ye ve Ziya Paşa'nın hiciv, kindar yönüne benzetmek doğru olsa gerektir.

Tevfik Fikret'in Nef'î için çizdiği muhayyel portre Süleyman Nazif'in bu mizacına uygundur.

«Bir yağız çehre, çatılmış iki hançer kaşlar,

Yine hançer gibi keskin iki heybetli nazar»

Biz, Süleyman Nazif'i münzevî dağ başları ile beraber hatırlarız. Çehresi, Anadolu Türklerine hâs olan vakar ve ciddiyeti taşır. Seciyesi ananevi ve tarihîdir. Çünkü; böyle bir zekâ ve ahlâk şaheseri ancak altı asırlık cihangir imparatorluğun şahane sancılariyle doğabilirdi. Nazif konuşan bir cesarettir. Şümullü bir ahlâk, inciten ve koruyan bir zekâ, hülâsa tam bir karakterdir. Kendisine yaraşan haklı gururu, hayranlık veya nefretlerinden doğan heyecanı, daima seven veya iğrenen kalbi, millî ihtirasları, asırlık kinleri, yalana bulaşmamış ağzı, kuvvete eğilmiyen boynu, namerde uzanmamış elleri ve nihayet, şerefli mazisi, coşkun hali ve ümitli istikbal ile Süleyman Nazif, gözümüzde kahramanlaşır. Sevgimize hak kazanır.[61]

Süleyman Nazif hiçbir zaman ümitsizliğe düşmemiş yüreğinden hep vatan sevgisini ve ateşini taşımış, yaşadığı dönemdeki insanlara ümit kaynağı olmuştur.

Yazarlarımız arasında edebiyatı memleket ve milletine Süleyman Nazif kadar vakfeden pek azdır. Onun yazılarındaki heyecanı vatanına ve milletine olan sevgisinden, bağlılığından gelmektedir.

1.2. Eserleri

Süleyman Nazif'in risale ve kitap şeklinde basılmış otuz iki eseri vardır. Bunlardan iki tanesi tercümedir. Bunların dışında kalmış, çeşitli gazete ve mecmualarda yayımlanmış makale ve şiirleri mevcuttur. Makale, sohbet, şiir, mensur şiir, mektup ve deneme türlerinde yapıtları vardır. Gazete ve mecmualardaki yazılarında takma adlar da kullanmıştır. İbrahim Cehdi "Servet-i Fünun"da,

[61] Beysanoğlu, Şevket, "*Doğumunun 100. Yılında Süleyman Nazif. Hayatı, Sanatı, Eserleri, Eserlerinden Seçmeler"*, İş Matbaacılık ve Ticaret, Ankara 1970. s. 103

Abdül'ahrar Tahir (yurt dışında bastırdığı yapıtlarında). Selim Sâkit "Mecmua-i Ebüzziya"da takma isimlerini kullandığını görmekteyiz.

Yazılarının mevzuu genel itibariyle vatanın felâketlerine ve endişelerine taallûk eder. Tarihi bahislere, büyük adamların hayatlarına temasları da yine vatanî heyecanlarla doludur. Ayrıca Süleyman Nazif'in edebi tenkit, lisan mevzuunda dikkate değer beyanlarda bulunduğunu görmekteyiz.

Tespit ettiğimiz eserleri şunlardır:[62]

1. **"Diyarbekir Vilâyeti Salnâmesi",** — Diyarbakır, Vilâyet Matbaası, 1312 (1894) . 8°, 222 s.

Yıllığın üzerinde (Vilâyet matbaası müdürü ve "Diyarbakır" vilâyet gazetesi başmuharriri Süleyman Nazif tarafından hazırlanmıştır) kaydı var. Düzen ve içerik bakımından, bundan önce çıkan "salname"lerden daha iyi, daha zengin, daha çeşitli bilgileri kapsayan bir yıllık niteliğinde olduğu görülmektedir. Yıllığın tam adı : "Diyarbakır Vilâyetinin 1312 sene-i hicviyesine mahsus salname-i resmisidir". 14. defa basılmıştır.

2. **"Bahriyelilere Mektup",** — (İsviçre, 1897?) . 8°, 7 s.

Taşbasması, imzasız küçük bir broşürdür. Nerede, - ne zaman basıldığı kesin olarak belli değil. Süleyman Nazif'in yaşam öyküsü üzerine bir kitap yazmış olan İbrahim Alâettin Gövsa: "Bu eseri kimsede bulamadım ve okumuş olana da tesadüf etmedim" diyor. Ancak, broşürün imzasız, tarihsiz olarak İsviçre'de basılmış olduğu, Süleyman Nazif'in İbnülemin Mahmut Kemal İnal'a kendi el yazısıyla yazıp gönderdiği yaşam öyküsünde kayıtlıdır. Seyfettin Özege'nin bağışladığı kitaplar arasında bulunan bir nüshası, bugün Erzurum'da Atatürk Üniversitesi kitaplığındadır.

Denizcileri Sultan Abdülhamit'e başkaldırmaya teşvik için yazılmış coşkulu bir mektuptur. Donanmamızın acıklı durumunu anlattıktan sonra, Ertuğrul faciasını buna örnek gösterir. Geminin açık denizlerde uzun bir sefere çıkarılmasını eleştirir.

3. **"Malumu İlâm"** — Paris, Meşrevet ' Matbaası, 1314/1897. 8^0, 16 s.

(2. basım : *i*Kahire, Matbaa-i İçtihad, 1908. 18. s. -Kütüphane-i Îçtihad, aded 14.)

[62] Yapıtların tespit ederken "Acaroğlu, Türker, ***"Açıklamalı Süleyman Nazif Kaynakçası",*** Ziya Gökalp Dergisi, Ankara, Ocak-Mart 1987, s. 41-67." çalışmasından faydalanılmıştır.

Abdül'ahrar Tahir takma adıyla yazılmış yurtseverce bir mektuptur : “Bir hakk-i millîyi hamiyetsizlere karşı müdafaa için, yazılmış bir mektuptur”. Yeni basımda, Dr. Abdullah Cevdet’in yayımcı olarak bir önsözü var.

Mektup, Ahmet Mithat'a seslenerek, onun parlamentolar (usul-u meşveret) aleyhinde “Servet-i Fünun” dergisinde yayınladığı ünlü bir makalesine karşılık olmak üzere yazılmıştır Bu mektubun, basılmasından birkaç yıl önce, Musul'da iken yazılıp Ahmet Mithat’a gönderilmiş olduğunu, yazarın kardeşi ozan Faik Ali Ozansoy, İbrahim A. Gövsa'ya anlatmış, kendi aleyhinde olan bu mektuptan ötürü Ahmet Mithat'ın Süleyman Nazif'i jurnal etmediğini de sözlerine eklemiştir. Meşrutiyet hakkındaki düşüncelerini söylemektedir.

4. **“Namık Kemal”** — Paris, 1314 (1897). 8°, 16 s.

Yazar burada da Abdül'ahrar Tahir takma adını kullanmıştır. Daha sonra yazdığı Namık Kemal (1922) adlı kitabıyla bunun hiç bir ilgisi yoktur, daha doğrusu, o kitap, bunun üç kat genişletilmiş biçimidir.

5. **“Fevaîd” —** 15 günlük “Edebiyat ve Fünun” mecmuası, imtiyaz sahibi Murat Emri. -Bursa, Matbaa-i Emri, 1319 (1901). 8°, 27 s.

Bu derginin Süleyman Nazif'in yapıtlarına ayrılan tek özel sayısında: Mehmet Rauf'a “ithaf” olunmuş, daha sonra “Şehbal” dergisinde de çıkmış olan “Nevhagerler” başlıklı bir makalesinden başka, şu şiirleri de yer almaktadır.- “İstiğfar”; “Şeb-i Ömrüm”; “Bir gazel”; “Bir Şarkı”; “Maşuka-i Hayalime”; “Eski Arkadaşım” (“Humma-i ruh sahibine” armağan edilmiştir).

Derginin eksik iki koleksiyonu İstanbul Belediye kitaplığı ile Hakkı Tarık Us kitaplığında bulunmaktadır.

6. **“El-Cezire Mektupları”,** — Yeni basım. -Kahire, Matbaa-i İçtihad, 1906- 8°, 42 s- (Kütüphane-i İçtihad, aded 5.)

İmzasızdır. Müellif adı konmamıştır. İlkini İsviçre'de, yine imzasız olarak, basılmıştı. (Kardeşim Abdullah Cevdet'e) diye başlayan önsözüyle kitap, Dr A. Cevdet'e “İthaf” edilmiştir. Yapıta bu adın verilme nedeni, yazarın Dicle ve Fırat ırmakları arasındaki bu bölgede doğmuş olmasıdır.

Osmanlı idaresinin ve bilhassa padişahın aleyhindeki müşahede ve tahassüsleri muhtevi beş mektuptan ibarettir. Beş mektubun tümü Osmanlı yönetiminin, hele Sultan II.

Abdülhamit'nin aleyhindeki gözlem ve duyguları içine alır. Her satırda coşkulu bir yurtseverlik var. Süleyman Nazif'in, daha gençliğinde, Anadolu'yu ne kadar gezmiş, ne iyi tanımış, halkın dert ve acıları ile ne denli ilgilenmiş olduğu bu mektuplardan anlaşılabilir.

İsviçre'de ikinci olarak da 1906 da Mısır'da basılmıştır.

7. **"Gizli Figanlar"**, Şiirler.- Kahire, Matbaâ-i İçtihad; 1900, 8°, 31 s. (Kütüphane-i İçtihad, aded 3.)

Süleyman Nazif'in bu ilk şiir kitabı kendisi Bursa Mektupçusu iken, Mısır'da imzasız olarak yayımlandı. Dr. Abdullah Cevdet'in yayımcı olarak yazdığı önsözde, yapıtın sahibi bir Hürriyet (özgürlük) kurban olarak gösterilir; bu da yazarı saltanat hafiyelerinin izleyip kovuşturmasından kurtarmak için yapılmış olabilir.

Kitap, babasına seslenen bir başlangıç ile 14 parça şiiri kapsar. Şiirler, istibdada karşı öfkeyi, özgürlük sevgisini dile getirir. Kimisi eski gazeller biçimindedir. Bir bölüğü de Abdülhak Hâmit Tarhan'ı öykünme biçimindedir. İbrahim Alâeddin Gövsa, yapıtın başlangıcı ile içinden bir şiiri, yazar üstüne yazdığı kitabına almıştır.

Başlangıç'ta ozan, babasına seslenirken, şöyle der: "Vatanın her velvele-i sukutuna vicdanım bir feryat ile cevap verdi. Bu mecmua o feryatları birer manzume şeklinde camidir. Şu enin-i vicdaniyi hürriyetin iltica etmiş olduğum bu mahşer-i rengîninden kabr-i muhteremine ihda ediyorum. Hayatı ile beraber hissiyatının da evlâdına intikal etmiş olduğunu gören bir peder kadar müteselli ol, baba!"

8. **"Boş Herif",** — (Bursa, Matbaa-i Emri 1910) . 8°, 16 s.

(2. basım : İstanbul, A. İhsan ve Şürekâsı Matbaası, 1910. 14 s. 3. basım : 1910. 14 s.)

Aynı yılda üç kez basılan kitapçık, "Stockholm sefir-i sabıkı jurnalci Şerif Paşa'nın tercüme-i halini anlatır. Bir çok haksız suçlama ve saldırıları içine alan, ağır dille yazılmış bir düzyazı, güçlü bir yergi. İmzasızdır, ama biçeminden yazan tanınabilir. Kitabına bundan kimi parçaları alan İbrahim Alâeddin Gövsa'ya, yazar : "Evet, eser maalesef benimdir" demiş.

Broşürden iki paragraf şöyle : "Bazı çehre ve mahiyetler vardır ki ne kadar istitar etmek istese yine en çirkin hudut ve eşkâliyle nümayan olur. Koca Avrupa'nın aksa-yi şimalinde on tane Kızıl Sultan, temsil etmiş olan Şerif Paşa bunların en alçak ve iğrençlerindendir.

"...Şerif Paşa şahid-i esval ve bazar gibi her şeyden ziyade güzelliği ide ihtihar eden bir bi-âr idi. Şimdi Müze Müdürü olan Ethem Paşazade muhterem Halil Bey bir gün Fransızca Güzel Şerif demek olan (Beau Şerif) terkibini lâtif eten tertip ve Türkçe'nin çevikliği de bu terkib-i tavsifiyi (Boş Herif) suretine kalb ile mevzuu-ileyhin mahiyetine daha güzel takrip etti. Şerif Paşa itikadımızca bu cinas-i muhik ile her şeyden ziyade iftihar edebilir."

9. **"Süleyman Paşa"**,. -Nutuk -Bağdat, Darüsselâm Matbaası, 1328 (1910). 8°, 22 s.

Şapka kahramanı Müşir Süleyman Hüsnü Paşa'nın Bağdat'ta yaptırılmak istenen mezarında okunmak üzere yazılmış bir söylevdir. Yazar, Bağdat valisiyken kabri yaptırmak istemiş, ama başaramamış, söylevini de kabrin başında okuyamamıştır.

Baş tarafta, Süleymanpaşazade Sami'ye (kardeş) diye seslenen bir önsöz var, şu satırlar oradandır. "Risale şeklinden huzuruna ve huzur-i umumiye çıkan şu sözleri o kabr-i münevverin atabe-i bülendine vaz edemediğim için asıl medfensiz, meskensiz, melcesiz kalan benim akval ve amalim oldu."

Söylevde fıkralar, anılar, nükteler, Süleyman Paşa'ya karşı koymuş ya da onu eleştirmiş adamlara sataşmalar, yergiler var. Namık Kemal'in Paşa'ya mahkûm olunca gönderdiği iki sayfalık, güzel bir teselli mektubu da bulunmaktadır. Paşa'nın yaşamı, yapıtları, hizmetleri, Sultan II. Abdülhamit'nin garazı yüzünden hüküm giyişi, birçok anı ve fıkra-coşkun düşünce ve duygular arasında anlatılır.

Söylevin son tümcesi şudur: "Ve daima minnettarane tahattur etmeliyiz, ki Mithat Paşa'nın Taifteki meşhed-i bülendi ile Süleyman Paşa'nın buradaki merkad-i kutsiyet-mendi Şişli'deki Hürriyet-i Ebediye tepesine müntehi silsile-i hamiyetin birer muazzam şahikasıdır." (Amare, Nisan 1326/1910)

10. **"İki İttifakın Tarihçesi"**, İttifak-i müselles, İttifak-i müsenna- İstanbul, Muhtar Halit Kütüphanesi, 1330 (1914). 8, 16 s. fiyatı 60 para.

İki yazıdan oluşan bu siyasal incelemenin, basımından 41 ay önce yazılmış olduğu, bir notta kayıtlıdır, özet biçimindeki bu tarihçe, iki ittifakın temel amaçlarını, içyüzlerini göstermeye çalışır. İlk yazı, o zamanlar (İttifak-i müselles) denilen eski Almanya-Avusturya-İtalya ittifakının nasıl ortaya çıktığını, ikinci yazı da o sıralarda (İttifak-i müsenna) denilen Rusya-Fransa ittifakının nasıl doğduğunu anlatır.

Üçlü ittifakın başlangıcı, Berlin Kongresidir. 15 Ekim 1879'da Almanya İmparatoru Büyük Wilhelm'in imzaladığı Avusturya-Almanya ikili ittifakı, üçlü ittifakın ilik dönemidir. İtalya, bu ikili ittifaka dört yıl sonra katılır. 1883'te İtalya, biri Almanya, ötekisi Avusturya ile iki antlaşma imzalar. Fransa ile Rusya ortaklaşa Almanya ile Avusturya'ya da yalnızca Almanya'ya saldırırlarsa, üçlü ittifakı kuran devletlerin birlikte karşı koyması, Fransa tarafından Almanya'ya da İtalya'dan birine saldırı olursa, bu iki devletin birbirine yardım etmesi, bir de İtalya'nın rızası olmaksızın Avusturya'nın Balkanlarda hiç bir siyasal girişimde bulunmaması kararlaştırılmıştı. İşte, üçlü ittifakın kuruluş biçimi ve amacı budur.

İkili ittifakı yazar, ikinci bölümde inceler. Fransa ile Rusya'yı birbirine bağlayan, Prens Bismark'm politikası oldu. Onun eliyle Bosna-Hersek'in Osmanlılardan alınıp Avusturyalılara verilişini, Rusya bir türlü unutamıyordu. Rusya ile Fransa, Üçlü ittifak" tehdidi altındaydılar. 1890'da anlaştılar. Temmuz 1891'de Fransız donanması, Rusya'nın Rronştad limanını ziyaret eder. Rus Çarı Nikolay II, Alaksandra Feodorovna ile birlikte, 1896'da Fransa'yı ziyarete gider. 1897'de Fransa Cumhurbaşkanı Felix Faure, Dışişleri Bakanı M ; Hanotaux ile birlikte, bu ziyareti iade eder. Bundan önce Fransa ile Rusya, Türkiye ve Doğu sorunlarında daima düşün ve iş birliği etmişlerdi. Bulgaristan Prensi Aleksandr'ın Doğu Rumeli'ye saldırısında, Ferdinand'ın prenslik makamına yükselmesinde Fransa, yalnız Rusya'nın eğilimlerine, davranışlarına uydu. Ermeni sorununda da böyle olmuş, yani Rusya Fransa'yı kendi isteklerine hizmet ettirmiştir.

11. **"Batarya İle Ateş"**, Makaleler. -İstanbul, Matbaa-i Amire, 1334 (1916). 8°, 144 s.

(Maarif-i Umumiye Nezareti Telif ve Tercüme Kütüphanesi, aded 40. -2. basım : 1335 (1917). 206 S)

Kapağında : "Irkına, vatanına, tarihine ihanet etmiş olan efrat ve akvamın hiç birini unutma, Türk oğlu!.. Unutma... ve affetme!.." sözleri bulunan kitabın bütün kân, şehit yetimleri kurumlarına bağışlanmış. Elyazısıyla Cenap Şahabeddin 'e ve şehit çocuklarına armağan edilen yapıt, çeşitli zamanlarda yazılan 17 makaleyi bir araya getirir. Makale başlıkları şöyle:

"Rus, kimdir, Moskof nedir?"; "Batarya ile Ateş!"; "Yunus Bey"; "Yunus Bey'in Tercüme-i Hali"; "Şeyh Şamil"; "Süleyman Hüsnü Paşa"; "İki Kere Şehit" (Tayyareci Fethi ve Sadık beyler); "Karani Bey"; Kahramanlar Tarihinin Yeni Bir Namzedi"; "Ah, İtalya!.."; "Girit"; "Şair-i âzam Abdülhak Hâmit. Bey'e"; "İstanbul Eğleniyor"; "Çanakkale'nin İstanbullu

Şühedasına"; Çimentepe'de"; "İstanbul Bizim Ebedî Payitahtımız";" Husumet mi, Muhabbet mi?" (Dr. Abdullah Cevdet'e Ninova harabelerinden 2,5 şubat 1915 tarihli bir mektup); "Sully Prudhomme'"un iki manzumesi ile çevirileri kitabın sunandadır.

Başlıksız kısa önsöz 1331 (1915) tarihini taşır. Kitapta adları geçenler alfabe sırasıyla sonda gösterilmiştir. Kitabın baş tarafından üçte birini kapsayan bölümü, hep Rumlarla dövüşen çeşitli kahramanlara ayrılmıştır. Bu coşkulu kitaptaki güçlü yazıların çoğu, Birinci Dünya Savaşının ilk yıllarında top gibi gürlemiş parçalardır, Yazarın en ünlü yapıtlarından biridir.

12. **"Âsitan-i Tarihte. 1. Defter : Galiçya"**, — İstanbul Matbaa-i Âmire 1335 (1917)/8°, 69 s.

(Yeni basımı : "Tarihin Eşiğinde Galiçya" adıyla, seçme yazılar -Konya Vahdet matbaası, 1971. 8°, 52 s., 250 krş. -Konya Yüksek Tahsil Talebe Birliği Neşriyatı No- 2.)

Birinci Dünya Savaşı yıllarında yazılmış olan bu yapıt, savaşan erlerimize armağan edilmiş. Galiçya cephesinde yiğitlik gösteren er, onbaşı, çavuşlar ve subaylardan bazısının kahramanlık menkıbelerini anlatır, onları örnek olarak gösterir. Kitap, şu notla sona eriyor: "Bu deftere aynen naklettiğimiz evrakın bâlâsında Harbiye Nezaretinin şu tasdiki mukayyet bulunuyor:

"Vekayi mübalâğadan âri ve tamamıyla hakikî olup Onbeşinci Kolordu Kumandanı Yakup Şevki Paşa tarafından musaddaktır:"

Bu kitaplar bir dizi oluşturacaktı, ama sonu gelmemiştir General İgnatiyev için yazar diyor ki: "Bu ismi, Türkler daima hafıza-i kin ve tel'inde tutmalıdırlar Hepsi müslüman ve Türk olan milyonlarca kadın ve çocuklarla ak sakallı ihtiyarları Tuna kıyılarından Marmara sahillerine ve Anadolu içlerine kadar üryan ve perişan sürüleyen sil-i musibetin membaı Moskof hırsıdır. Ve o hırsın 93'te (1877-78) vasıta-i tatmini bu melûn ceneral oldu."

Kitabın yeni basımı, yazarın "Batarya ile Ateş" ve özellikle "Âsitan-i Tarihte. 1. defter: Galiçya" adlı yapıtlarındaki makalelerden seçmeleri kapsar. Sunuç yazısında, Öğrenci Birliği adına Ahmet Şeref Ceran, "Osmanlıcadân sadeleştirilerek geriliğimize sunulan" bu kitabın "vatan ve milletini kahramanca müdafaa etmek için çeşitli cephelerde harbe giren kahraman Anadolu çocuklarının Galiçya cephesini aksettirmektedir" diyor. Yazıların başlıkları şöyle: Moskof ve Biz (Rus kimdir, Moskof nedir?); Çanakkale'den Galiçya'ya. Bu yazlardan sonra, 25 askerimizin yiğitlikleri ayrı ayrı, uzun uzun anlatılır. Daha sonra,

yazardan seçmeler verilir. “İdris ! Çavuş” adlı makaleden; Hayal değil, hakikat; Bir şiir mucizesi (“Mehmet Akif”. 1926, adlı yapıtından sadeleştirilmiş bir bölüm). En sonda yazardan nükteler ve şiirler (“Daüssıla” ve “Türk ilâhisi” başlıklı manzumeler) sunulmaktadır. Görüldüğü üzere, kitap bir derlemedir.

13. **“Fırak-ı Irak”**, Şiirler ve Düzyazılar. - İstanbul, Mahmut en Bey Matbaası, 1336 (1918). 8°, 66 s., resimli, fiyatı 30 krş. ,

Yazarın deyimiyle “meşaib-i vatana ağlayan birkaç neşide”den oluşan bu kitap, on yıl önce Büyükada'da ölen annesinin ruhuna “ithaf” olunmuştur. “Anneme” başlığını taşıyan önsözü, birçok okul kitabına alınmıştır. Hepsi 1917 yılında yazılmış 8 parça şiirle 2 parça düzyazıdır.

Şiirlerin en güzellerinden “Fuzulî-i Bağdadi'den Nef’î-i Erzurumi'ye” adlı parça manzum ve mensurdur. (1335/1917 tarihli). “Basra'ya niyazlar” bölümünde iki şiir var. Ahmet Rasim'e armağan edilen “Şehidin babası” adındaki ünlü öyküde Irak'ta yaralanıp Galiçya'da şehit düşen oğlunun hep eve dönüşünü bekleyen bir babanın acıklı durumunu okuruz; yirmi sayfalık bu güzel öykü 1918'de yazılmıştır. Bundan sonraki (başlığı Arapça olan) parça, Erzurum'un düşman eline geçmesine ağlayacağımız yerde, Varşova'nın Almanlarca atamasını bayram etmemizi kınar. En sonda bulunan “Kübalılar” başlıklı manzume, Endülüs şehitlerine armağan edilmiş, Amerika-İspanya savaşından biraz önce yazılmıştır 8. ve 18. sayfalarındaki resimler bu kitap için ressam Namık İsmail tarafından yapılmıştır. Bunlardan başka, iç kapağın ardında imzasız bir de mezarlık tablosu var. Kitapta adları geçerlerin çizelgesi sondadır.

Kitap için, genel olarak, Irak'ın elden gidişine taptaze coşkularla ağlayan şiir-düzyazı karışığı güzel bir yapıttır, denilebilir. Yazarın en güçlü yapıtlarından biri de budur.

14. **“Hitabe”,** -İstanbul, Matbaa-i A. İhsan ve Şürekâsı, 1338 (1920). 8°, 15., fiyatı 7.50 krş. (Yeni basım : tarihsiz, 1927, 24 s.)

İstanbul işgal altında iken, 23 Ocak 1920 tarihinde, Darülfünun (Üniversite) konferans salonunda “muhib-i millîmiz Pierre Loti'yi tebcilen irat edilmiştir “ Türk haklarını savunmak için azız dostumuz yıllardan beri yorulmayan, korkmayan bir azimle çalışıyordu. Bu yüzden sözle çok taşlandı, sataşıldı, düşman kazandı. Onu rahat bırakmayan, bu saldırılar, bazen düello önerisi, katil ve idam korkutmaları gibi küstahça, canice biçimler bile aldı. Ancak, maddi ve manevi hiç bir saldırı, Loti'nin sesini, hakkın bu vefalı sesini boğamadı. Loti, Türkleri savunmada niçin bu kadar ısrarlıydı ve sebat

gösteriyordu? İşte, Süleyman Nazif, "Hitabe" sinde bu sorunu şöyle incelemektedir: "Öyle zannediyorum ki iltizam ettiği davanın kutsiyetini ispat etmek, onun mücahedatındaki ulviyeti daha ziyade izhara hadim olur. Bir adama içtihadının isabetini söylemek ve bu isabete 'başkalarının da kanaatini celbetmeye muvaffak olmak, itikadımca şükranların en fiilisidir" diyor. Loti, Türk ruhuna âşıktı. Birinci Dünya Savaşında tarafsız kalmamız için bize yalvarmıştı. O savaşta bir milyon şehit verdik, pek çok toprak yitirdik. Hatibin coşkun bir ses ve kalple okuduğu hitabeyi, velihat da dinlemişti. Yazarın tutuklanıp Malta basına sürülmesi, işte bu "Hitabe" yüzündendir.

Yeni harflere çevrilen "Hitabe"yi "İslâm Medeniyeti" dergisi 2- cilt, 7. sayı, Mayıs 19-39, s. 443 - 453) sayfalarına aktarmıştır.

"Hitabemin iki Fransızca, bir de Portekizce çevirisi var. Fransızca çevirilerden biri İstanbul'da ötekisi Paris'te 1920 yılında basıldı. Portekizce çevirisi ise, 1922 yılında Petropolis'te (Brezilya) yayımlandı. Bu kitapların kimlikleri şöyledir :

— Discours prononce par Suleiman Nazif Bey â la Conference organise en l'honneur de Pierre Loti â l'Universite de Stamboul, le Janvier 1920. Traduit par Y- R. - (İstanbul), Impr. Ahmed İhsan et Cie., (1920). (Çeviren Y R, besteci ve ozan Leylâ Saz'ın oğlu Yusuf Razi'dir.)

— Fragments du Discours de Suleiman Nazif Bey (...et traduit littâralemeoıt ici, en respectant les^tournures de phrases et les images orientales) In: Pierre Loti, la mort de nötre chere France en Orient. -Paris, Calmann-Levy, 1920, pp. 125-144.

— Pela defasa de Turquia, appello de Liga Ottomano aos povos civilliasados, na occasiao das discussoes de Paz entre a Turquia e os Alliados e o discurso do deputado Süleyman Nazif Bey na Üniversidade de Stamboul. Traduzido e publica do por Soleyman Antoun. - Petropolis (Brasil), Typographia Americana, 1922. 8°, 16 p.

Böylece, Süleyman Nazif'in "Hitabe"si uluslararası bir üne kavuşmuş olmaktadır.

15. **"Lütfi Fikri Bey'e Cevap",** - İstanbul, Şark Kütüphanesi, 1341 (1922). 8°, 9 s., fiyatı 5 krş.

Halifelik ve Sultandık konularında Süleyman Nazif'in Lûtfi Fikri ile bir tartışmasını kapsayan küçük bir broşürdür.

16. **"Namık Kemal",** - İstanbul, İkdam Matbaası, 1340 (1922). 8", 48 s., fiyatı 20 krş.

(1340 sene-i hicriyesi recebinin, on üçüne müsadif 1922 Martının on ikinci pazar günü akşamı Darülmuallimin-i Âliye konferans salonundaki musahabe)

Daha önce Paris'te yazılıp 1314 (1896) yılında bastırılmış olan "Namık Kemal" adlı broşürden bambaşka bir yapıttır. Yazarın baş tarafta açıkladığı gibi, bu kitapta Namık Kemal'in yaşam öyküsü ide yapıtları "tahlil" edilmemektedir- Yazar, "Namık Kemal kim ve nasıl adamdır? Kemal'e kimlerin ve Kemal'in kimlere tesiri ve nüfuzu oldu? Kemal'i muasırları nasıl takdir ederlerdi? Kemal ne yaptı? Ben burada bunları -hâşâ anlamaya değil -anlatmaya çalışacağım" diyor. Ona göre, Namık Kemal'in etkisinde kalanlardan kimisi şunlardır: Mustafa Refik, Kemal Paşazade Sait, Kâni Paşazade Rifat, Recaizade Mahmut Ekrem, Ebüzziya Tevfik, Abdülhak Hâmit TarhanFaruk Nafiz (Çamlıbel) vb. Ara sıra şiirlerinden, mektuplarından parçalar da verilmektedir. Okuma kitaplarına da geçen, Bombay Hayvanlar Bahçesinde gördüğü bir aslanla ilgili anısı kitabın en sonunda yer almıştır. İçine Namık Kemal'le ilgilli, çok yararlı belgeler de vardır.

17. **"Tarihîn Yılan Hikâyesi"**, Makaleler -İstanbul, Cihan Kütüphanesi, 1341 (1922). 8°, 80 s., fiyatı 25 krş.

Sekiz parça mektupla makaleyi kapsar. Kurtuluş Savaşının zaferle sonuçlanması üzerine, millet ve vatana "ihanet" ederek kaçan son padişah Vahdettin'e yergileri, çok güzel ve güçlüdür.

18. **"Çal, Çoban Çal",** Makaleler. -İstanbul, "İnci" Mecmuası İdarehanesi, 1339 (1923) . 8°, 46 s., fiyatı 10 krş.

Kitabın tamamlayıcı başlığı : "Vekayi-i ahirenin yazdırdığı bir kaç makaleden müteşekkildir". Malta adasında yazlan bu ulus ve yurt konusundaki dokuz yazının başlıkları şöyle :

Çal, çoban, çal!; Mucize-i zafer; Bayrağımızı yakanlar; Sokrat'ın kiramından edib-ı şehîr Pierre Loti Hazretlerine; Pierre Loti'nin cevap- ilâh-i meçhulü; Yüzbaşı Aziz Hüdayi Bey'e; (Akademi Fransez) âzâ-yi namesi; Büyük dost; Emanat-i mübareke,- Yıldır'dan Hâmid'e.

Tarihsiz olan ilk üç yazı dışındakiler, 1922-23 yıllarında yazılıp yayınlanmıştır. Yazı konularının yine yurt dertleriyle feryatları olduğu görülmektedir.

"Mucize-i zafer" başlıklı makale, İnönü zaferi sonunda yazılmıştır. Yazar diyor ki: "Hayır, yeryüzünde eski, yeni hiçbiri hâdise, hiçbir defa bizim bu son vakaya tefevvuk edemez.

Tefevvuk şöyle dursun, misal olmaya bile lâyık değildir. Edvar-i esatirden son iki seneye kadar hiçbir kavim gösterilemez ki mevcudiyet-i millîyesini bu kadar azimle, imanla müdafaa etmiş olsun. Vatan namına istihkar-i hayatı şiar edinmiş bir ordu... İnönü zaferini süngüsüz tüfeğinin dipçiği ile yazmış bir ordu... Bu ordunun mislini, ne edvar-i esatirin efsaneleri süsleyen kahramanları, ne tarihten birer iz gibi geçmiş, gitmiş olan milletlerin destanları göstermeye kadirdir. Böyle bir orduyu ancak fahr-i âlem Hazret-i Muhammed'in ruh i akdesi, yine ancak Türk'ün ırk-i mubarekinden çıkarabilir...” Daha, sonra, yazar, Millî Mücadele'yi yürütenlerin insanlık genel tarihinde unutulmaz birer ad bırakacaklarını, yıkılmayacak daima yaşayacak birer şeref anıtı olarak kalacaklarını söyler.

19. **“Nâsır-Üd-Dîn Şah Ve Bâbiler”,** -İstanbul, Kanaat Kütüphane ve matbaası, 1342 (1923). 8°, 104 s*, 1 plan, fiyatı 30 krş.

(Yen kütüphane, sayı 11.) Adından da anlaşıldığı gibi İran Şahı Nâsırüddin **(1831-1896)** Bâbiler üzerine tarihseli bir incelemedir Bâbi tarikatı ve bunun mensupları ile Şah arasındaki savaşımları ve Şahın yaşam öyküsünü anlatır.

Bir suikaste kurban giden Şah, İran'da tam elli yıl saltanat sürmüş, Bâbi tarikatı mensuplarınca öldürülmüştür. Yazar diyor ki:

“Hâsılı, (Nâsırüddin Şah) öyle bir hüviyete işaret eder, ki beş heceden vücut bulan bu isim ve lâkap nerede telâffuz olunursa, orada tarih-i İran'ın ilân-i izmihlâl eden canhıraş tarrakalârından biri bir kere daha işitilir”

Yazar, Şah'tan önce İran'daki durumu kısaca gözden geçirdikten sonra, Bâbilerin ortaya çıkışını anlatır Şah'a yapılan suikast girişimlerini nakleder. Bâbilerin yaşamına görülmemiş, işitilmemiş işkencelerle son verildiği, katliâmlar yapıldığı belirtilir Türkiye'ye sığınan Bâbilerin önce Bağdat ve Edirne'de, daha sonra Akkâ ve Kıbrıs,'ta oturmaya zorlandıklarını zikreder. Nâsırüddin Şah'ı öldürten de Cemalettin-i Efgani'dir. İstanbul'da oturan Efgani'nin meclisine sık sık devam eden Mirza Rıza adlı genç bir İranlı, Şahı Tahran yakınındaki Abdülâziz'in türbesini ziyareti sırasında rovölver kuruşunlarıyla öldürür.

Bâbiliğin nasıl, niçin doğduğunu daha iyi anlatmak için, yazar, İran'ın dinler tarihine kısaca değinir. Bâbilerin birçok mezhep kitabı vardır. Bunları birinci ve ikinci derecedeki müritlerin yazdığı kuşkusuzdur. “Kitab-ün-Nur” Kuran biçiminde Arapça yazılmıştır. Kuran biçemini taklit eder Bâbilerin yapıt ve inanışlarını, Fransa'da Comte de Gobineau ile Clement Huart incelemiştir. Yazar, Babilik konusunda, yalnız ne bildiğini değil, ne düşündüğünü de söyler. En sonunda, Cemaüettin-i Efgani'nin Bâbilerle ilişkisi olmadığını

kaydeder. Kitabın ekinde, Bahaullah'm oğlu Abbas Efendi'nin yazara gönderdiği bir mektubun foto-kopyası var.

Bu inceleme, ilkin "Tasvir-i efkâr" gazetesinde tefrika edildikten sonra, kitap biçiminde basıldı. Sonunda, adlar dizini de vardır.

20. **"Çalınmış Ülke",** Makaleler. -İstanbul, Yeni Matbaa, 1342 (1924). 8°, 45 s-, fiyatı 15 krş.

Kitabın tamamlayıcı adı: "Meşhudat ve vesaik-i resmiyyeye müstenit bazı malûmat-i tarihiyye". Sultan Vahdettin'in son saltanat yılında yayınlanmış beş makaleyi kapsar Konusu, (Emlâk-i seniyye) adı altında padişahların usultan çaldıkları ülke (emlâk ve arazi) üstünedir. Yazarın Musul, Basra, Bağdat valilikleri sırasında halk için ne denli çaba ve fedakârlıkla çalışmış olduğunu göstermektedir.

21. **"Hazret-i İsa'ya Açık Mektup".** -İstanbul, Yeni Matbaa, 1343 (1924). 8, 41 s., fiyatı 10 krş.

Aynı yıl içinde üç kez biner sayı olarak basılmış olan bu küçük boy kitap, Cemiyeti Akvam'daki (Milletler Cemiyeti) İngiliz delegesinin Türkiye'deki Hristiyan azınlıklara zulmedildiği savı üzerine yazılmıştır (Hazret-i İsa'ya açık mektup; Hazret-i İsa'nın cevabi; İstirarî bir cevap; Müdde-i umumiliğe açık istidaname) başlıklı dört parçadan oluşur. Güçlü bir güldürü yergisi (mizahi hiciv) dir.

İsa'ya seslenen ilk parça, dünyada dökülen masum kanlarından yakınır: "(Kristof Kolomb) adlı, İtalyan mı, İspanyol mu, Allah'ın ne belâsı olduğunu bilmediğim serserinin aklına bir gün eserek, icra ettiği seyahat-i diyardur esnasında, o zamana kadar meçhul kalmış bir kıta meydana çıktı. Senin vaktinde bilinemeyen bu yenidünyanın adına dört yüz seneden beri (Amerika) diyorlar. İptida-yi hilkatten beri asude yaşamış ve seninkilerin şerrinden bin dört yüz şu kadar yıl masum ve mahfuz kalmış olan bir halka, İtalyan serserisi İspanyol gemisiyle izmihlal ve ölüm götürüyordu. Filhakika, çok geçmeden, oradaki ahali-i asliye imha edilerek, yerlerine seninkiler geçip kuruldular. Senin -güya- remz-i şahadetin olan kanlı salip, şimdi Amerika'dan da dünyanın hristiyan olmayanlarla meskûn aksamına fesat, iğva, fitne, katliâm tevzi ve tasadduk ediyor."

Bu güzel parça şöyle sona erer: "Ey Meryem'in oğlu, Âdem oğullarını bilhassa seninkilerin şer ve zulmünden kurtarmak için, ümmetinin mezbahaya çevirdiği bu dünyaya ya hemen

gel veya elini âr ve hicap ile iki yüzüne tutarak, hangi katında bulunduğunu bilmediğim göklerden kendini esfel-i safiline at!"

22. **"Malta Geceleri",** Şiirler, bir de düzyazı. -İstanbul, Halk kütüphane?; 1342 (1924). 8°, 30 s.

Yazar, bu kitabına "manzum ve mensur birkaç neşide-i gurbet" diyor. Önsözü, sürgün arkadaşı Hüseyin Rauf (Orbay) a seslenen bir "İthafname" dir. Kitap, Malta adasında yazılan on parça şiirle bir düzyazıyı içine alır. Yurt sevgisi ve özlemini çok güçlüce yaşatan, ozanın sevimli, canlı şiirlerinden bir bölümünü kapsayan bir yapıttır. 1921 yılında yazılmış olan düzyazı, Namık Kemal'le bir söyleşidir.

Bolayır'da Namık Kemal'in mezarını ziyaret eden yazar, kabrin üstünde birden görünen onun hayaletiyle konuşur. Namık Kemal: "—Aziz ve büyük vatanım ne halde " diye sorar. Süleyman Nazif ağlayarak cevap verir:

"—Şimdi vatanınız serapa hicranzar, vatandaşlarınız serapa matemdardır. Akdeniz'in, size on sene kürsi-i istiğrak olan adaları dört yüz, beş yüz senelik bir tarihi bugün belki unutmuş bile... Bıraktığımız vatanın her ufkunda başka bir yabancının bayrakları dalgalanıyor. İşkodra'dan Hint denizine, Edirne'den Necit çölüne; Erzurum'dan Sahra-yi kebir serhatlerine kadar her taraf hicranzar, her fert matemdardır. Şebnemlerini birkaç dakika sonra güneşin ilk kıvılcımlarına içirecek olan şu karşıdaki dağların ötesinde biraz toprağımız kalmış: Vefakâr ve cefakeş Anadolu. Vefakâr ve cefakeş kavmimizin son efradı... Son evlâdınız bu son topraklarımızı kudurmuş bir cihan-i gayzâ karşı dişiyle, tırnağıyla müdafaa etmeye çalışıyor."

Kitaba Mehmet Akif Ersoy'un bir manzumesi de eklenmiştir.

23. **"Mehmed Akif",** İnceleme. -İstanbul, Âmidi Matbaası 1343 (1924). 8°, 107 s., fiyatı 25 krş.

Yazar, bu kitabı için "Şairin zatı ve âsârı hakkında bazı malûmat ve tetkikat" diyor. 1337 (1919) yılında yazılmış olan bu edebî inceleme, yazarın dostu Mithat Cemal Kuntay'a armağan edilmiştir; çünkü 1908 yılında Süleyman Nazif'i Mehmet Akif'e "takdim" eden Mithat Cemal'imiş.

"Mehmet Akif'i tetkik etmek, edebiyatımızın bir şahs-i mümtazında mündemiç bir devrini tamîk eylemektir" diyen yazar, buna çalışacağını söyler. "Eserden evvel müessiri izah edelim" diyerek Ersoy'un yaşamını kısaca anlatır. Babasının Arnavut, anasının Buharalı

olduğunu belirtir. “Aziz dostum” dediği ozanın Batı, Doğu ve Türk edebiyatçılarından sevdiklerini sıralar, bunların önemi ve değerlerini belirlemeye çalışır. Sanatın ahlâkla asla kayıtlı olmadığı kanısındadır. “Mehmet Akif, din ve vatanının en siyah günlerinde onların matemini terennüm etti. Zatım tanıdıktan sonra, eserlerini daha iyi anlamaya ve sevmeye başladım... O nasıl duydu ise, öyle yazdı.” (s. 26-27)

Yazar, ozanın “İstibdat” manzumesini eleştirir. Mehmet Akif ile Tevfik Fikret arasında geçen olayı, tarafsızca inceler. Bir gözlemci dikkatiyle iki ozan arasındaki “ihtilâf”ı nedenleriyle araştırır. Bu kalem çatışmasının başlıca nedenini, “vicdanların müsademesinde arar. Yazara göre, Akif din'den, Fikret işe kin'den esinlenmiştir. Akif özellikle İstanbul’un en gizli köşelerini, İstanbul yaşayışının en görülmeye değer manzaralarını, halkının saklı ruhunu sık sık konu edindi. “Küfe” manzumesi, buna bir örnektir.

Ersoy'un edebî kişiliğinde dört ozanın etkisi en çok belirgin görünür: Muallim Naci, Abdülhak Hâmit (Tarhan), Ali Ekrem (Bolayır), Tevfik Fikret.

Kitabın sonunda, yazar, neden bu yapıtı yazdığını açıklamak için birkaç söz söyler. Çağdaşlarının bu büyük ozana “reva” gördüğü “telâkki tarzı” karşısında halkımızı Ersoy'un şiirlerinin kimi aşamalarında dolaştırmak istediğini, amacının da onun gerek kişiliği gerekse yazıları çevresinde kopan kıyametlere karşı duygusuz kalmış olan çağdaşlarını geleceğin suçlamasından kurtarmak olduğunu belirtir. “Yoksa Mehmet Akif Bey benim takdir ve tenkidatımla tanınmaya hiçbir zaman muhtaç değildir” diye ekler.

1919 yılında “Servet-i Fünun” dergisinde tefrika edilen bu sayfaların, beş yıl sonra kitap biçiminde basılırken, kimi yerlerini değiştirdiği gibi, birkaç sayfa da eklediğini bize anımsatmıştır. Beş yıl sonra, Ersoy'un “Âsım” adlı 132 sayfalık manzumesinin yayımlanışını, kitabın sonuna eklediği “Bir mucize-i şiir” başlıklı bölümde haber verir. “Safahat” ın altıncı bölümü olan bu yapıtı da inceleyip eleştirir. Akif’in kişiliğini iyi anlayabilmek için hemen bütün şiirlerini dikkatle okuduğunu, onlardan aldığı zevk ve hayranlığı kitabında belirttiğini, duygu ve düşüncelerini sanatla ilgilenenlere ilettiğini söyler- “Âsım” dan seçtiği parçaları nakledip içindekileri özetler. Çanakkale savaşını anlatan bölümü ede alır. En sonunda Tanrı'ya şöyle seslenir:

“...Yarabbi !... Şair bu mısraları senin arş-i ilhamından birer birer yeryüzüne indirirken, ruhu, kim bilir, heyecandan ne kadar sarsılmış; dimağı, kalbi, âsabı ne kadar yıpranmış ve

ne kadar harap olmuş!.. Onun yazdıklarını biz yalnız okurken, bu kadar titredik ve sarardık."

On yıl öncesine göre şimdi daha yüksek, ufukları daha geniş "şahikalar"a çıktığı için ozanı kutlar, "mübarek olsun!" diyerek kitap metninde çevirileri bulunan Fransızca beş manzumenin asılları da en sonda sunulmuştur.

24. "Külüyat-Î Ziya Paşa", Nazım kısım. -İstanbul, Kanaat Kütüphanesi, 1342 (1924). 8°, 304 s., fiyatı 60 krş. (Dış kapakta basılmış tarihi : 1343/1925.)

Ziya Paşa külliyatının nazım kısmı, "Süleyman Nazif Bey tarafından tedvin ve tahşiye edilmiştir" (toplanıp notlar eklenmiştir)- Baş tarafta bir önsöz, sonda 30 sayfa kadar tutan notlar vardır. Külliyatın nesir kısmı (düzyazı bölümü) yayımlanmamıştır.

25. "Âbide-i Şüheda", -İstanbul, Metanet Matbaası, 1343 (1925) 8^0 , 10 s.

Çanakkale şehitlerine yapılacak anıt için halkı yardıma çağıran bir broşürdür. Bilindiği gibi, anıt o sıralarda yapılamamış, çok sonraları bir gazetenin kampanyası sonucu gerçekleştirilebilmiştir.

26. "İki Dost", -İstanbul, Kanaat Kütüphanesi, 1343 (1925) 82 s-, fiyatı 25 krş.

Bu iki dost, Namık Kemal ile Ziya Paşa'dır. Kitabı oluşturan dokuz yazının "yeni vesaika ibtina ile yazıldığı" önsözde kayıtlıdır. Bu yeni belgelerin daha önce yayınlanmamış oldukları belirtilmektedir. İlkin "Vatan" gazetesinde yayınlanırken, okurlar bu yazılan pek büyük bir ilgiyle izlemiş. Kitap biçiminde de basılmasını, tarih ve edebiyatı seven bazı kimseler yazara sözlü ve yazılı olarak öğütlemiş Namık Kemal'in oğlu Ali Ekrem (Bolayır), babasının basılı olmayan bütün evrakını, bu "İki dost"un gazetede yayınlanmasından sonra, yazara vermiştir. Yazar, değerli bir hazine olan bu evraktan istediğini alıp kitabına koymuştur. Kitapta, gazetede yayınlanmamış bilgilerde belgeler de var. Süleyman Hüsnü Paşa'nın yapıtlarından bazı bilgiler de eklenmiştir.

Kitapta Namık Kemal ile Ziya Paşa'nın tam yaşam öyküleri değil, ikisi arasındaki bağ ve ilişki noktaları yazılmıştır. Yapıt, şu sözlerle sona eriyor: "İki dost, daima birbirine muhip ve müncezip kaldı... Nasıl ve ne maksatla çalışmış olurlarsa olsunlar, Ziya Paşa da, Namık Kemal Bey de idrak ve irfanımızla en büyük evliya-yi nimettendirler."

27. "İmana Tasallut, Şapka Meselesi", Makaleler., İstanbul, Maarif kütüphanesi, 1342 (1924), 8°, 32 s., fiyatı 15 krş.

5 Kasım 1924 tarihini taşıyan önsözünden anlaşıldığına göre" şapka giymeyi "caiz" gören bu yazılar, daha önce "Son Telgraf gazetesinde yayınlanmıştır. O sıralarda daha şapka giyilmesi ne bir yasa, ne de özel bir eğitim vardı. Bilindiği gibi, Şapka Yasasını Türkiye Büyük Millet Meclisi 25 Kasım 1925 tarihinde kabul etti.

Dinin hükümlerini haksız, sebepsiz olarak çiğnetmek istemeyen bir "risalle"nin o sırada durup dururken ortaya atılması, dinini bilip seven her müslümanı incitmiş. Risale sahibinin son cevabını yayınlamak istemeyen "Son telgraf" gazetesi sahipleri, mahkemenin hükmettiği 100 lira "mânevi tazminat" ı ödemek zorunda kalmışlar.

Gazetelerde büsbütün kaybolmaması için, bu tarihsel ve bilimsel tartışmayı kitap biçiminde yayımlamayı uygun görmüştür. Süleyman Nazif'in' "İmana Tasallut" başlığı altında yazdığı makaleye, Fatih ders-i âmlarından İskilipli Mehmet Atıf Efendi cevap vermiş. Meger risale onunmuş, adı da "Frenk mukallitliği ve Şapka" imiş! Süleyman Nazif, şapka giyilmesinin lehinde konuşmaktadır.

28. "Fuzuli", İnceleme; -İstanbul, Yeni Matbaa, 1343

Bu kitap, yazarının deyimiyle "şair-i şehîrin hayat ve âsârı hakkında bâzı malumat ve tetkikat"ı içine alır. Yazılar, önce "Servet-i Fünun" dergisinde tefrika edildi. Baş tarafta, Abdülhak Hâmit Tarhan'ın güzel bir önsözü vardır. Kitap büyük ozanın yaşamı ve yapıtları üzerine bilgi veren bir araştırmadır.

Hâkkı Süha Gezgin, yazar ve bu kitabı üzerine şundan söylemiştir: " O (Süleyman Nazif), yalnız gönlü ile baş başa yaşayan bir sanatkâr, hattâ yalnız yüksek bir vatanperver de değildir. Olgun ve hayli ilerlemiş yaşına rağmen, bize son günlerde pek mühim ilmî bir eser veren bir mütetebbidir de (Fuzulî) hakkında çok geniş tetkiklerle yazdığı son" kitap, başlı başına ilmî bir hareket sayılsa yeridir. Irak'ın meşhur dehası, mahut serseri horozun bulduğu inci gibi çöplükte kalmıştı. Nazif Fuzulî'siyle o inciye lâyık bir sedef meydana getirmiş oldu."

29. "Kâfir Hakikat", Makale. -İstanbul, İlhami ve Fevzi Matbaası, 1344 (1926). 8°, 11 s., resimli, fiyatı 7.50 krş.

Fas'ta Rif kabileleri emiri Abdülkerim'in İspanya ve Fransa kuvvetlerine karşı bağımsızlık savaşlarını, daha sonra teslim olmasını anlatan bir makaledir. Broşürün son paragrafını buraya aktarıyoruz:

“Fakat benim hitabım sanadır, Yarabbi! Diyorlar ki: Sen varsın Buna ben de perişan hissimle iman ediyorum. Evet, varsın. Lâkin olmasaydın da fecayi daha ziyade artmazdı. Bir türlü akıl erdiremediğimiz hikmetin şu (Kâfir hakikatli, bir kere de (Rif) dağları denileni masumlar mezbahasında, mazlumların kanıyla yeryüzünün tarihine yazdı. Arş ü ferşin utansın!..” (Pangaltı, 29 mayıs 1926).

30. **“Yıkılan Müessese”,** Makaleler. - İstanbul (İlhami-Fevzi Matbaası, 1927 8°, 39 s., fiyatı 15 krş.

İttihat ve Terakki Cemiyeti ile 31 mart isyanı üzerine bazı bilgileri, incelemeleri, düşünceleri içine alan tarihsel nitelikte makalelerden oluşur. Bu kitap, Süleyman Nazif'in basılmış son yapıtıdır.

Çevirileri

1. **“Sefillerdin İtalyancaya Tercümesini Tabeden Mösyö Daelli’ye Victor Hugo'nun Bir Mektubu”.** –Bursa, Matbaa-i Vilâyet, 1908. 8°, 13 s.

Victor Hugo'nun “Sefiller” adlı' romanını İtalyancaya çeviren Daelli'ye yazdığı ünlü mektubun Türkçe çevirisidir. Hugo, 18 Ekim 1862 tarihli bu mektubunda: “Ben Sefiller’i herkes için yazdım.” der. Sözlerine şundan da ekler: “Ey İtalyanlar, bizde olduğu gibi, sizde de Beccaria ölmüş, Farinace yaşıyor... Ve eyvah, ey kardeşler, siz de bizim gibi “Sefiller”siniz!.. Bu kitap, sizin ahval ve mukadderatınızı aksettirmekte bizimkinden aşağı değildir. Bana gelince, bu kitabı yazarken Fransa zihnimi memalik-i saireden ziyade işgal etmedi...”

Baş taraftaki tek sayfalık önsözünde çevirmen diyor ki: “Tercümeyi bir kerede ikmal ettikten sonra adıyla tatbik ettim. İnanır mısınız ki muvaffakiyetsizliğimin derecesi beni korkuttu. Başka bir mütercim olsaydı, belki bu acz ve noksanı daha az his ve irae ederdi. Tercümedeki noksanı bir takım müşa'şa, fakat zait elfaz ile setre çalışmayarak yalnız müellifin nakil-i fikr ve meramı olmakla iktifa ettim. Ve her ibareyi, her kelimeyi aynen nakleylediğim içindir ki şu sutür-i müterceme arasında aslı Victor Hugo'nun kaleminden sâdır olmamış bir söz yoktur. Bununla beraber bu tercüme o mektubu başkalarının daha güzel tercüme etmesine mâni olmaz.”

Bu satırlar, Bursa'da 1316 (1900) ağustosunda yazılmış, çeviri ise, broşür biçiminde ancak sekiz yıl sonra basılabilmiştir. Çeviri dikkatli, dili güçlü ve güzeldir. Kitapçığın her nüshası, çevirmenin basılı imzasını taşır.

2. **"Lübnan Kasrının Sahibesi"** (Pierre Benoît'den roman) -İstanbul, Matba-i Âmire, 1923, 8°, 512 s., fiyatı 75 krş.

Fransız yazan Pierre Benoit'nın romanının aslı "La Châtelaine de Libân" başlığını taşır. Süleyman Nazif kitabı 1925 yılında dilimize çevirmiş, bir önsöz yazmış, metne birçok not eklemiştir: "Bilûmum haşiyeler mütercim tarafından metni esere ilâve edilmiştir" Önsözde diyor ki:

"(Lübnan kasrının sahibesi), hem hikâye, hem tarihtir. Fransızca bilen ve bilmeyen her Türk okursa, fikren büyük bir intibah hâsıl olur. Vehle-i ulâda zannolunur ki kitap serâpâ İngilizler ve kısmen Türkler aleyhine yazılmıştır. Filvaki baştanbaşa İngilizlere hücum eden hakayıkla mâli ise de bu kıssadan alınacak hisse hiç de Türkün aleyhinde değildir."

Yapıt, Birinci Dünya Savaşının sonunda Türk ordusunca tahliye, Fransız-İngiliz kuvvetlerince işgal edilen Suriye'de geçen olaylarla ilgili bir bölüğü tarihsel nitelikte bir sevgi romanıdır. Çeviri dikkat ve itina ile yapılmıştır. Fransızca her sözün karşılığını bulmak için, Süleyman Nazif ısrarla çalışmıştır.

Kitabın kimi sayfaları, Suriye ordusu komutanlığında bulunan Cemal Paşa'nın aleyhindedir. Çevirmen, notlarında: "Cemal Paşa'nın icraatından şahsen zarar görmüş bazı Suriyelilerin dedikodularından sirayet etmiş olan bu sözleri haksız buldum ve tercüme etmedim" der. Böylece, Suriye gezisinde yakınlığını, iyiliğini gördüğü rahmetli Cemal Paşa'nın anısına saygı göstermiştir.

Dilimizde çokluk aynıyla kullanılan kimi Fransızca sözlere, Süleyman Nazif, bu çeviride garip sayılabilecek kimi karşılıklar bulmuştur.

1.3. Süleyman Nazif'in Sanat –Dil – Edebiyat Anlayışı[63]

Süleyman Nazif, gerek Türk fikir hayatına, gerek edebi hayatta ve gerekse basın hayatına yaptığı çalışmalar ve verdiği eserler ile büyük ölçüde katkıda bulunmuş, millî, dinî, vatanî duygulara değer vermiş ve bunlar için mücadele etmiş, hattâ zaman zaman bu yolda sürgünü bile göze almış, son dönem edebiyatımızın yetiştirdiği müstesna yazar ve şairlerden biridir. Onun adı edebiyat ve sanat dünyamızda gereken yeri almıştır.

Süleyman Nazif, millî hayat ve tarihimizde an'ane teşkil etmiş yaşadığı müddetçe varlığını bütün millete hissettirmiş, umumî hayat hâdiselerinde mevcudiyeti bir ihtiyaç halinde aranmış ve millete ait vakalara tesirli bir surette karışan kudretli bir şahsiyet olmuştur. Böylece bize ondan kalan yalnız bir *bataryanın ateşi*[64] değil, aynı zamanda, fikir ve edebiyat tarihimizde daima saygı ile anılacak ve tekrarlanacak bir millî ananedir.

Nazif, muhafazakâr bir vatansever ve hürriyyet sevdalısıdır. Edebiyatı Cedideciler sanat sahasında garplılaştıkları halde o Şarklı kalmış ve Şarkın edebiyatını üstün tutmuştur. Bu

---

[63] Süleyman Nazif, "Tahkikat-i Edebiyye Sütunları" (Servet-i Fünun c. 55, nr. l425, 4Eylül 1919, s. 311) adlı yazısında kendi sanatı ve edebiyatla görüşlerini şu şekilde aktarır:

Mesalik-i edebiyyeden hangisi dahilinde yazı yazdığımı en mukaddes tanıdığım şeylere yemin ederim ki ben bilmem. Nasıl çalıştığım da katiyyen meçhulümdür. Sözde edebiyat ve siyâsiyyâta ta'lik eden yazılarımın belki on misli, yirmi misli kadar meclis kararlarıyla muhasebedir, kenarlarına müstemid şeyler yazdım. Hayat-ı mesaim uslub-u ifâdemden daha perişandır, hayat-ı hususiyem daha muntazam olmadığı gibi. Bazen bir ay hacre-i iştigalime kapanır ve bilâ inkıta okuryazarım. Bazen haftalarca en ziyade kaçtığım tiksindiğim edvat-ı karait ve tahrir olur. Arab şairlerinden hiç birisini, şâhsiyet beyânımda avamil teşekkülden olabilecek kadar okumadım. Bu lisan-ı asar edebiyyesinden suhuletle istinbât mail edecek derecede bilmem. Bi-l-umûm mahfuzât-ı Arabiyenin elli beyti tecâvüz etmez. Daha pek genç iken elliyi mütecaviz acem şairinin üç binden ziyade beytini ezberlemiştim. En çok sevdiğim Avni'dir. Eğer bir acem şairinin yazılarımda nüfuz-u dehası mahsus veya mevcud olabilirse o da Avni'den başkası olamaz. Fakat büyük şairle küçük muharrir arasında üç yüz sene ile üç büyük kilometre vardır.

Avni kadar Victor Hugo'yu da okudum. Edebiyat-ı insaniyenin bu en yüksek şâhikası karşısında ne kadar eyyam ve leyal-i temâşâ ve tahassüs geçirdiğimi tasvir edemezsiniz. Victor Hugo kadar İngiliz şair Bayron ile Norveçli İcsonu da okudum. İngiliz ve Norveçli lisanlarını bilmediğim için her ikisinin asarını Fransızca tercümelerinde tetebbu' etmekle iktîfâye mecbur olmuş ve bununla beraber güzelliklerini ve bilhassa İçsenin razirepray idrâk olan mehasin laymotunu hayran hayran temâşâ edebilmiştim. Şu üç şair-i garimden başka nazımda Lamartine ile Sully Prudomme, nesir ve hikâyede Alfonse Dode ile Emile Zola çocukça okuduklarımdır.

Lisanımızda yeniler kadar eskilerin de mahlukat-ı maneviyesindenim. Ve Ahmet Paşa, Fuzulî, Bâki, Nef i, Nâbî, Ragıb Paşa'dan hala zevk-yâbadım. Şeyh Galib'den bir şey anlayamamıştım.

Müteahhirin üdebâdan Şinasi merhumun ben de doğrudan doğruda hiçbir feyzi yoktur. Ziya Paşa'yı çok sürse de lemeat-ı dehasından mevcudiyet-i mazlemem hisseyâb olamadı. Fakat ondan sonra gelenler böyle değildir. Sırasıyla Abdülhak Hamid, Namık Kemal, Mahmud Ekrem, Ebuzziya Tevfik, Sezâi Beylerden pek çok müstefid oldum. Muasırlarımdan fikr ve idrâkimi en çok tenvir eden zavallı Abdullahalim Memduh olmuştur. Son nefesine kadar bana karşı huvvet-i vicdaniye muhafaza etmiş olan bu bî-nasibin baht ve ömrün ziya-yı nâ-be-bengtamına ben de son nefesime kadar acıyacağım. Bu günleri görmeye biçare herkesten ziyade müstehak idi. Burada gözlerimin yaşardığını hissediyorum. Geçeyim.

Dünyada pek az adam vardır ki zamanının eshab-ı tefekkürüne mağlub-u nüfuz olmasın. Hem -sinnlerimden Tevfik Fikret, Cenap Şahabeddin, Halit Ziya Bey'leri daima severek okudum. Dader-i vicdanım Süleyman Paşazade Sami'nin meveddet-i kıymettarı gibi refafet ve sohbetiyle de ihyâ-yı edeb etmiştim. İşte size hüviyet, i maneviyemin tarihçe-i bî-sudu.

[64] Tevetoğlu, Dr. Fethi, **"***Süleyman Nazif'e Dair"*, Zafer, 6 Ocak 1952, s. 2.

itibarla millî üdebamızın ön safında gelenlerdendir diyebiliriz. "Garp edebiyatı ve kültürüne tam bir vukufuna rağmen millî ve mahallî kalışında aldığı ve samimiyetle bağlandığı İslâmî terbiyenin pek büyük bir hissesi vardır."[65]

Şiirimizde ve nesrimizde Süleyman Nazif, Edebiyat-ı Cedide şairleri arasında anılmaktadır. Edebiyat tarihçileri Süleyman Nazif'e bu edebî topluluk içinde yer vermektedirler. Edebiyat ve sanat anlayışı, doğulu ve batılı sanat anlayışı içinde Süleyman Nazif'i bir edebî topluluk içine yerleştirmek son derece güç görünmektedir.

Şiir zevki, baba ocağında teşekkül eden Süleyman Nazif, Servet-i Fünûn dergisinde şiirlerini yayınlarken yalnız bir arayışı sürdürür. Onun sesine sinen Edebiyat-ı Cedide duyarlılığı ve anlayışı, kişiliğinin bir yönü hakkında kanaat verse bile, emanet gibi durmakta; dil karşısındaki tavrı, eski yeni arasındaki arayışları, mısralardaki ses, hatta kelime kadrosu ve bir türlü kıvamını bulamayan hayâl iklimi ile mutavassıt zevke yakın bir sanatkâr intibaı vermektedir. Kültür ve zevkiyle aynı anda bağlı olduğu Doğu ve Batı kaynaklı eser ve değerler de bu kanaatimizi doğrular mahiyettedir. Ayrıca dostlukları, insanî ilişkileri, dinî kanaatleri, millî değerlere karşı hassasiyeti, siyasî tercihleri ve edebiyata bakış tarzı Edebiyat-ı Cedide mensuplarından farklıdır. Bu farklılık, daha yetişme tarzında kendini gösterir. O, XIX. yüzyılın yarısından sonra teşekkül eden, en azından bazı çevrelerde varlığı hissedilen İstanbul zevkiyle değil, gelenek hâlinde eski edebiyat zevkini ve eskiye has kültür hayatını sürdüren bir aile çevresinde çocukluk yıllarını geçirir; edebî ve fikrî hayatını yönlendirecek değerleri de aynı çevrede benimser; dil zevkini de aynı çevreden aldığını söylemek hatalı olmaz.[66]

Süleyman Nazif'in yetişmesi ve daha sonra Fransızca öğrenmesi ve Fransız yazarlarını tanımasıyla batı kaynaklarından da beslendiğini görmekteyiz. Özellikler Fransız yazarların eserlerini okuyarak büyümesi etkili olmuştur.

Dedesinin adı olan İbrahim Cehdi adıyla yazdığı şiirlerinin büyük bir kısmı *Servet-i Fünun* dergisinde yayımlanmıştır. Diğerlerini de şu dergi ve gazetelerde buluruz: ***Hazine-i Fünun, Malumat, Mektep, İrtika Mecmua-ı Edebiyye, Kalem, Tasvir i Efkâr Gazetesi, Türk Yurdu, Şehbal, Edebiyat ı Umumiyye Mecmuası, Hadisat Gazetesi ve Güneş.*** İlk şiirlerini *Gizli Figanlar* (1903) da toplamıştır. 1918'de *Fırak-ı Irak* şu takdimle yayımlanın

[65] Çağdaş, Tevfik Nevzat, *"23 üncü Ölüm Yıldönümünde Koca Süleyman Nazif",* Millet, İstanbul, 29 Aralık 1949, s. 2.
[66] Aktaş, Şerif, "*Edebîyat-ı Cedide Şiiri ve Süleyman Nazif"*, Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, Haziran 1996, C: 1996/I, S: 534, s. 1288-1296.

“Mesaib-i vatana ağlayan birkaç neşide.” Bu kitapta “*Dicle ve Ben*” gibi en meşhur şiirlerinin yanında mensur parçalar da bulunmaktadır. 1924’te çıkan Malta Geceleri'ndeki şiirler 20 ay süren Malta sürgününün sonucudur.

Servet-i Fünun’un diğer şairleri gibi, Nazif’in de ilk edebî kültürü, zevki, anlayışı Divân Edebiyatına dayanmaktadır. Babasının tavsiyesi ile henüz çocuk denebilecek bir yaşta iken, Namık Kemal ve Abdülhak Hâmid’in eserlerini de okuyarak ilk şiirlerinde onları örnek almış ve bu şiir anlayışı sonraki şiirlerinde de küçük çizgi değişimi olsa da devam etmiştir. Süleyman Nazif her ikisinin de coşkunluğunu almıştır. Ancak üslup konusunda Servet-i Fünun anlayışını, estetik ölçülerini benimsemiştir. Servet-i Fünun akımının hasta, karamsar, ferdi duyuş tarzı Süleyman Nazif'in de bir kısım şiirlerine hâkimdir. Süleyman Nazif’in topluluktan farklı olarak sosyal ve millî özellikler taşıyan şiirler yazmıştır. Bu yönü onlardan ayıran bir özelliktir. Süleyman Nazif’in, Edebiyat-ı Cedide topluluğunda bulunduğu yıllarda kaleme aldığı sosyal sorunlarla ilgili şiirler de bulunmaktadır. Bunlar "Şantöz", *Âlüfte*" ve "*Balıkçı Ateşi*" adlarını taşır. Ayrıca onun dışa dönük mizacı da bunu izin vermez. Bu yönüyle de Servet-i Fünunculara benzemez. Bazı manzumelerinde hayat ve ölüm karşısında aldığı tavır, Hâmid’in tesiriyle felsefî bir mahiyet kazanır. Servet-i Fünun'un dağılmasından sonra şiirlerinde Namık Kemal’in çizgisi ve tesiri etkisini göstermiştir. Memleketin ve milletin içinde bulunduğu yıkım, işgal günlerini yakından duymuş olan şairin eserlerinde *vatan mevzusuna*[67] ağırlık verdiğini görmekteyiz.

1892-1897 yılları arasında yazılmış ve istibdâda karşı olan şiirlerini taşıyan *Gizli Figanlar’da* gerek tema ve gerekse üslûb bakımından, açıkça, Namık Kemal'in tesirinde olduğunu görmekteyiz.

"O, bir Edebiyat-ı Cedîde şâirinden ziyade, kendi dönemi şiirini de değerlendirmeye ve dikkate almaya eğilimli geç kalmış bir Namık Kemal takipçisidir."[68] "Dâüssıla" şairinin nitekim bu konu ile ilgili olarak; "Bizi yaratan Allah, yetiştiren Namık Kemal'dir"[69]

Bütün Servet-i Fünun şairlerinin ilk şiirleri tamamıyla ferdî konularda oldukları halde, Nazif in daha ilk şiirlerinde sosyal temalara yönelmesi onun ayrı bir özelliğidir. Nazif in ferdî konulara eğilişi, 1898'de Servet-i Fünun'a girmesi ile başlar ve 1908'e kadar sürer. Bu

[67] “Merhumu biraz yakından tanıyanların hepsi bilirler ve tasdik ederler ki onun vatan namıyla cem ettiği yüksek mefhumlarından sonra yeryüzünde en ziyade hürmetle merbut olduğu şey o vatanın edebiyatı idi. Edebiyata hizmeti ibadetlerin en ulvisi tanırdı.” (Cenap Şehabettin, *“Süleyman Nazif, Hayatı ve Edebiyatı”,* Servet-1 Fünûn, c.LXIV, nr . 1683-209, 15 Teşrîn-i sânî 1928, s. 426.: agm., 1684-210, s, 443)

[68] Aktaş, Şerif, “*Yenileşme Dönemi Türk Şiiri ve Antolojisi -1*”, Akçağ Yay., 1. Baskı, Ank. 1996, s. 106-115.

[69] Kolcu, Ali İhsan , *"Süleyman Nazif*", Servet-i Fünûn Edebiyatı, Salkımsöğüt, Yayınları.1.bs., Erzurun 2005, s. 209-216.

şiirlerinde, romantik duygu ve hayallerin ve Servet-i Fünun sanat anlayışının bütün özellikleri vardır. 1908'den sonra şair, yeniden ictimai temalara yönelir. Birinci Dünya Savaşı'nın ve sonuçlarının memleket hayatındaki çok kötü akisleri onu yakından ilgilendirir. Bu şiirlerindeki dil de, Servet-i Fünun şiirinin dilindeki aşırılıklardan ayrılarak, daha tabiî bir yön alır. Osmanlıcanın aşırı bir koruyucusu olmasına rağmen meydana gelen bu yönelişte, Millî Edebiyat hareketinin -dolaylı da olsa- kaçınılmaz tesiri bulunduğu muhakkaktır.

Süleyman Nazif'in özellikle, sosyal konuların zayıf kaldığı bir dönem olan Servet-i Fünûn Dönemi'nde, en ciddi millî meselelere, gerek şiir ve gerekse nesirleri ile katılması ve milletini aydınlatıp heyecana getirmesi de edebi kişiliğinin bulunduğu Servet-i Fünûn Dönemi şairleriyle ayrı düştüğünün bir göstergesidir.

Edebiyatı ince, mahrem ve müstesna duyguların vasıtası olarak değil sosyal vicdanın sesi olarak görür. Bu bakımdan memleketin içinde bulunduğu şartlara kayıtsız kalmamış, sesini yükseltmiştir.[70]

Millî duygular ferdi yalnızlıklarla birleşerek onun şiirinde bir terkip oluşturur. Vatan topraklarının bir bir elden çıkması şairde tarifi zor bir *Daüssıla* fikri uyandırır. Matem ve kaybedilen topraklara ağıt Nazif'in şiirinin aslî temlerindendir. Fırak-ı Irak kitabındaki şiirler böyledir.

Süleyman Nazif, II. Meşrutiyet'ten, nesirlerinde olduğu gibi şiirlerinde de sesi ve edasıyla farklı bir hüviyetle karşımıza çıkar. Hatta şiir cevheri, nesirlerinde de zaman zaman bir duyguyu ifade eden önemli unsur olarak varlığını sürdürür. O, ferdî aşkı ve duyarlılığı dile getirmek için yaratılan insan değil, vatanın dağılışı karşısında feryad etmek için doğmuş ve terbiye görmüş biridir.

Süleyman Nazif, II. Meşrutiyet'ten, nesirlerinde olduğu gibi şiirlerinde de sesi ve edasıyla farklı bir hüviyetle karşımıza çıkar. Hatta şiir cevheri, nesirlerinde de zaman zaman bir duyguyu ifade eden önemli unsur olarak varlığını sürdürür. O, ferdî aşkı ve duyarlılığı dile getirmek için yaratılan insan değil, vatanın dağılışı karşısında feryad etmek için doğmuş ve terbiye görmüş biridir.

Nazımda daha nahif olan Nazif nesirde şiddet dozu yüksek yazılar kaleme alır, bu bakımdan "hitabet" ustası kabul edilir.[71]

[70] Kolcu, Ali İhsan , *age.,* s. 210-211.
[71] Kolcu, Ali İhsan , *age.,* s. 211.

Süleyman Nazif millî, dinî ve vatanî düşünceleri anlatan nesirlerinin üslubunda ciddi bir özeniş göze çarpar ve bu üslub zamanla hitabet üslubunu –Namık Kemal'in gür sesini- görürüz. Zihniyet bakımından tamamen Batılı olan Süleyman Nazif, Doğu edebiyatının da büyük değer taşıdığına inanmaktadır.[72]

"Nazif, şairdir. Fakat ona şair diyemeyeceğiz. Çünkü nesirleri daha canlıdır. Ve bir üstad kudretini taşır. Şair Nazif çok karamsar ve hafif yüreklidir. Dokundun mu kanar. Naşir Nazif'e gelince : O, bambaşka bir varlık, baştan başa bir ateştir. Düştüğü yeri yakar ve vurduğu yerden ses getirir."[73]

Edebiyat tarihi cephesinde, Süleyman Nazif, Namık Kemal'in zeylidir; yalnız üslûptaki ihtişam benzerliği bakımından değil, millet sevgisine bağlanmak, o sevgi uğrunda gürbüz bir hassasiyetle coşup taşmak zaviyesinden, o büyük, vatanperver edibimizin çok benzeridir.

Süleyman Nazif'e, sanat anlayışı ve millî duyuş açısından Namık Kemal ile Mehmet Akif arasında kalmış bir şair dersek hata etmemiş oluruz. "Mizacında ve eserinde Namık Kemal ile Mehmet Akif arasında bir doku uyumu vardır."[74]

Süleyman Nazif, üstadı Namık Kemal gibi, hemen her mevzuda yazılar yazardı. Siyaset, idare, tenkit, tarih gibi bir yığın geniş mevzulardan, başka şiir, hikâye hatta tercüme vâdilerinde faaliyete bulunmuştur. Hayatının son zamanlarında bile "Ziya Paşa Divânı" gibi bazı metinlerin basılması ve kontrol edilerek, açıklamalarla düzeltilmesiyle bile uğraştı. Kitap şeklinde çıkan küçük küçük bir takım riâselelerinden başka, muhtelif mecmualarda ve gazetelerde neşredilip henüz kitap hâlinde toplanmamış birçok eserleri vardır. Bu faal ve velûd yazar Süleyman Nazif, hayatının son günlerine kadar, yazı

---

[72] Akyüz, Kenan*, "Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri",* İnkilap Kitapevi, 5. b., İstanbul 1990.

"Onca din, devlet ve millet gibi vatanın anasır-ı asliyesindendi. Fakat hissiyatına ruhunda o kadar geniş bir havza tahsis eden şairin ihtiyaç-ı dinîyesini hiçbir din, hatta İslâmiyet bile kendi kendine tatmin edemezdi. Onun için Süleyman Nazif, din, millet ve devlet mefhumlarından vicdanının bu üç büyük maşukasından kendisine, vatan namıyla bir mabed ittihaz etmişti. Onların haricinde beşere mevud her saadet Süleyman Nazif için boşluk çölünün bir serabı idi. Dini, devleti yahut milleti yüzünden kendisine gelen elem bile onca şayan-ı perestişti." (Cenap Şahabettin, *"Süleyman Nazif, Hayatı ve Edebiyatı"***,** Servet-1 Fünûn, c.LXIV, nr . 1683, 15 Teşrîn-i sânî 1928, s. 205.)

[73] Aşkun, Vehbi Cem, "Süleyman Nazif", Taşan Gazetesi, 1.Mart 1937.

[74] Kolcu, Ali İhsan , *age.*, s. 211.

hayatına yeni girmiş bir genç çocuk gibi çalışkan, hırslı, ateşli, heyecanlıdır. Bezginlik, o'nun için tamamen meçhûl kalmıştır.

Mütareke senelerinde, Sultanahmet meydanı mitingi, Nazif'in vatan ve millet sevgisi sahasında şahlanmış bir heykelini gösterir. Bu mitingdeki hitabesi, millî coşkunluğun ve gayzın parlak bir ifadesidir. Nazif, İslâmî bir terbiye ile büyümüş ve yetişmiş olduğundan millîyeti de hep bu cepheden telâkki ederdi.[75]

Süleyman Nazif ya övmek için veya yermek için kalemini kullanmıştır. Başta Fuzulî, Namık Kemal, Ziya Paşa, Abdülhak Hâmid, Mehmet Akif olmak üzere saygı ile andığı, hatta haklarında pek çok yazı yazdığı şahıslar vardır.

Bunların dışında, edebiyat dönemleri, edebiyat meseleleri üzerinde de geniş olarak durduğunu görmekteyiz.

Kültür değişmelerinde çok önemli bir yeri bulunan tercüme de onun faaliyetleri arasındadır. Parnas akımı mensuplarından *Sully Prudhomme*'dan yaptığı çevirilerin yanı sıra bazı romantiklerden ve Millî Mücadele sırasında Türkiye'ye de gelmiş olan Fransız romancısı Pierre Benoit'dan da bir roman çevirmiştir. Ayrıca Nazif döneminde yapılan tercümeleri de değerlendirmiştir.Yalnız bunu yaparken de yine duygularından kurtulamamış, kendisine karşı öfke duyduğu Abdullah Cevdet'in *Chillon Mahbusu* adlı çevirisi üzerine, onu kullandığı itinasız dil yüzünden çok hırpalamış ve bu tür tercümelere «*tercüme mezbahası*» demiştir. Chillon Mahbusu, Süleyman Nazif'in çok sevdiği ve hakkında bir de şiir yazdığı romantik, İngiliz şairi Bryon'un eseridir.

İşte dilin kullanılmasında, seçilen kelimeden başlayarak, dilde ahengin sağlanması hususunda büyük titizlik gösteren Süleyman Nazif'in nesrimiz üzerinde çok düşündüğü ve vardığı prensipleri de ömrü boyunca kullandığı görülmektedir. Dönemin kültür dilini çok iyi bilen Süleyman Nazif bol miktarda Arapça ve Farsça kelime kullandığı gibi, bu dillerin kuralarına da uymuştur.

Süleyman Nazif üslûp sahibidir. Cenap'la Nazif, Osmanlıcanın, son devir Osmanlıcasının en mükemmel ve âhenkli örneklerini vermişlerdir. Dile hâkim olan yazar, kelimeleri tekrardan kaçınır. Cümlelerin mantıkî sırası sağlam, kompozisyon bakımından kuvvetlidir. Heceyi beğenmeyen ve sonuna kadar sadeleşme hareketine muhalif kalan Süleyman Nazif, bu fikirleri yüzünden Türkçülerle şiddetli münakaşalar yapmıştır. Yazılarında fikirlerinin

[75] Çağdaş, Tevfik Nevzat, *agy.*, s. 2.

hareket noktasını duyguları ve heyecanları teşkîl etmektedir. Bu heyecanları ve mizacındaki şiddet yüzünden tenkitlerinde objektif kalamamış, aşırılıklara kaçmıştır.

Süleyman Nazif, çok zeki, sosyal, dışa dönük ve millî hisleri kuvvetli bir şahsiyettir. Servet-i Fünuncularla ve Türkçülerle bağdaşamayan bağımsız bir karakteri vardır. O, bir gurup adamı, bir ekol adamı değildir. Kuvvetli şahsiyeti, enerjisi ve mizacındaki hırçınlık yüzünden bir yere bağlanamamıştır. Ondaki hürriyetçi tavır, bu kabına sığmaz mizacından kaynaklanmaktadır. Onun bağımsız karakteri Türkçülere de cephe almasına sebep olmuş, o hayatı boyunca tek başına kalmış, fikirlerini ve inançlarını tek başına savunmuştur. Bir bakıma onun kudreti ve tesiri de buradan gelir. Tek başına, gür sesiyle başta Avrupalı devletler olmak üzere herkese ve her şeye meydan okumuştur. Onun yalnızlığına da sebep olan bu bağımsızlığı, mizacından ve karakterinden olduğu kadar yetişme tarzından da gelmektedir.

Devrinde sanatını ve edipliğini siyasî gayelerle kullanan yazarlardan biri de Süleyman Nazif'tir. O siyasî meselelerde hatalara düşmesine ve taşıdığı aşırı Osmanlıcılık anlayışıyla tarih konularında yanlışlıklar yapmasına rağmen millî meselelerde daima büyük bir titizlik göstermiş ve samimi bir heyecanla topluluğun hislerine tercüman olmuştur. 8 Şubat 1919'da İtilâf Ordularının Başkomutanı Fransız Generali Franchet d'Espre'nin İstanbul'a muzaffer bir eda ile girmesi üzerine dayanamayıp *Kara Bir Gün* adlı yazısını yazar. Yazı 8 Şubatla Hâdisat Gazetesinde yayınlanır. Sansür dairesindeki Yüzbaşı Aziz Hüdâî Bey adlı Türk memur tarafından sansürden kaçırılarak yayınlanan yazı, büyük ilgi görmüştür. Yazı, gazetenin birinci sayfasının sağ üst köşesinde siyah bir çerçeve içinde çıkmıştır. İki saatte tamamı satılan gazetenin 2 kuruş olan fiyatı müvezzîlerde iki liraya kadar yükselmişti. Fransız Generali Süleyman Nazif'in kurşuna dizilmesini emretmiş ise de sonra bundan vazgeçilmiştir.

Celâl Sâhir'in "*hakîkî muhalifler*" olarak bahsettiği Yeni Lisan hareketine başından sonuna kadar çarşı çıkan Cenap'la Süleyman Nazif'tir. Fakat Yeni Lisan hareketi onlara da tesir etmiştir. Terkipleri terk etmemekte ve dilimize Osmanlıca demekte ısrar eden Cenap'ın ve Süleyman Nazif'in dillerinde de değişme görülmektedir. Cenap'ın 1908'de yazdığı makalelerle 1920'den sonra yazdıklarının dili aynı değildir. 1920'den sonra yazdıklarında bâriz bir sadeleşme vardır. Süleyman Nazif ise bu konuda daha mutaassıp ve ısrarcı olmuş, terkipli üslûbunu bırakmamıştır.

Süleyman Nazif "yeni" kavramı hakkında menfî konuşarak Yahya Kemal'in, Ahmet Haşim'in yeni olmadıklarını söyler. Onun beğendiği Celâl Sâhir'dir.

"Rıza Tevfik edebiyat, millî vicdanın tecellîlerindendir, der. O halde zamanı ve milletin ruh hâleti ile sıkı sıkıya ilgili olmalıdır. Eski edebiyatı kusurlu bulur ve onu tabiî olmamakla, tabiattan uzaklaşmakla suçlar. O, Fuzulî'yi "lirik", Nedîm'i "zarif ve ince" bularak beğenmektedir. Ona göre eski edebiyatımız yetersizdir. Edebiyatımızda yenilik Beş Paşalarla başlamıştır. Hâmit edebiyatımıza Romantizmi getirmiştir. "Zevk" ve "tasavvur" bakımından Hâmit'le Avrupalı olduğumuzu ifade eder. Sanat yönünden Fikret'le Halit Ziya'yı üstün bulur. Yenilerin yetersiz olduklarını söyler. Bunlar arasında Yakup Kadri ile Fazıl Ahmet'i tercih ettiğini belirtir. Yahya Kemal'in bizde parnasyenlerin en mükemmeli olduğunu söyler ve onu, "eser vermekte çok cimri" bulur. Orhan Seyfi "lirik şair"dir. Ömer Seyfettin"i "ısmarlama hikâye yazmasa ve bilhassa benim hesabıma yazmasa" diyerek şartlı bir şekilde takdir eder. Kendi şiirlerinde önce aruzu, sonra heceyi kullanmaya başladığını ifade eder ve "millî vezinle aruz vezninden hangisinin istikbâle hâkim olacağını" kestiremediğini belirtir. Bunu "dil ve ifadenin şekline bağlı kalan bir mesele" olarak görmektedir. Millî vezinle güzel şeyler yazılabilirse Anadolu halkı bunlara rağbet gösterir, der. Edebiyatımızın geleceği hakkındaki görüşlerini bakacak olursak Süleyman Nazif'e edebiyatımızın geleceği, Osmanlı milletinin ve Osmanlı ruhunun her bakımdan ve her suretle kendisini ifade edecek şekilde bir değer ve bir ululuk kazanmasıyla mükemmelleşebilir. Dil ve ifadenin, bunun üzerindeki tesiri ikinci derecede kalır. Herkes, ister istemez ve tabiatıyla zamanının diliyle konuşup eser verebilir. Ona göre Nefî'nin dili, Bâkî'nin dili, Kemal'in, Hâmid'in hepsinin her büyük şairin dili millîdir. Ona millî'nin mümkün olan en güzel şeklini verebilen, o zaman yetişen en büyük sanatkârın, duygularını ifadedeki kabiliyetidir. Öyle şekil ve kıyafete bakıp da, öyle dış görünüşe bakıp da aruz vezni ile parmak hesabından birine millî, ötekine millî değil demek asılsız bir lâftır."[76]

Süleyman Nazif sanat hayatını iki döneme ayırırsak, birinci döneminde daha çok şiirle ilgilenirken, ikinci dönemince nesre ağırlık vermiştir. İlk dönem şiirinde toplumsal içerikli ve vatanî bir düşünceyi savunan Nazif'in Servet-i Fünun topluluğuna katılması da bu düşünceyle gerçekleştir. Manzum eserlerinde hem iç yapı hem dış yapı bakımından belirli

[76] Göçgün, Önder, *"Süleyman Nazif Hakkında Bazı Yeni Tespitler"*, Ziya Gökalp Dergisi, Mart 1987, s. 68-79. (Önder Göçgün, "*Süleyman Nazif Hakkında Bazı Yeni Tespitler"*, Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi Kasım 1987, C: LIV, S: 431, s. 252-262)

bir yol ve sistem izlemiştir. Şiirlerinde ağırlık noktası vatan ve millet konularıdır. Manzum eserlerinde Servet-i Fünun şairlerinden farklı olarak kaside, gazel, mesnevi ve sone olmak üzere her türlü şekli denemiştir.

Süleyman Nazif'in nesirleri genellikle sohbet, makale, mektup, tenkid ve incelemelerden oluşmaktadır. Süleyman Nazif nesrinde çok kuvvetli bir ahenk vardır. Nesir yazılarının dili ağır olup Arapça ve Farsça terkipleri bolca kullanmıştır. Cenap Şahabeddin, hiçbir düzen olmaksızın, istediği gibi hareket eden sözler silsilesini nesir zannedenlerin aldandığını, her sanat dalı gibi nesrin de bazı ahenk kurallarıyla oluşturulması gerektiğini, başıboş bir nesrin edebi olamayacağını, nesrin de bir aruzu olduğunu görünmeyen birinin Süleyman Nazif'e telkin ettiğini düşünür. Cenap Şahabeddin bu düşüncelerini 1 Şubat 1927 tarihli Güneş dergisinde çıkan bir makalesinde yazmıştır.[77]

Süleyman Nazif'in dostu Doktor Abdullah Cevdet, bir makalesinde, Nazif'in hemen hemen bütün manzumelerinde *şebap* kelimesinin olduğunu, bu kelimenin onun ilham kaynağı olduğunu söylüyor.[78] Yine Abdullah Cevdet'in tabiriyle, o aslanlarla oynatıp onlara hakim olan bir cambaz gibi en vahşi kelimelerle oynamayı seviyordu.

Süleyman Nazif çağının en büyük yazarlarındandır. Nesirleri şiirlerinden çok daha kuvvetlidir. Şiirlerinde daha çok millî konuları işlemiştir. "Süleyman Nazif, benim gözümde Osmanlıca nesri en son kemâl mertebesine çıkaran ve nesre hatta yeni bir soluk getiren bir (edip) olarak yükseldikçe yükseliyordu" diyen Yakup Kadri Karaosmanoğlu, onu edebiyatın Sinan'ı olarak tanımladıktan sonra diyor ki :

"*Evet, Süleyman Nazif'in nesri, bence artık eski Osmanlıca nesri gibi kuru bir (cümleperdazlık) —yani üstü şişkin içi boş laflar sıralamak marifeti değil— hacmini muhtevasından alan yeni bir beyan sanatı idi ve bu suretle, tıpkı Osmanlı mimarisinin Koca Sinan'da en son kemâl derecesine erişi gibi, Osmanlı edebiyatı da Süleyman Nazif'in nesrinde en özlü belâgât örneklerini vermiş bulunuyordu.*

Her iki sanatkâra bu başarıyı sağlayan neydi? Hemen söyleyeyim: Birinin dini vecdini, öbürünün insanî heyecanını şekle hâkim kılması, daha doğrusu, şekli bu vecit ve bu heyecanla yoğurması idi. Sanatın her kolunda başarının ilk sırrı da bu olsa gerektir ve öyle sanıyorum ki, bütün çağdaşları arasında Süleyman Nazif üslubundaki şahsiyetle bu sırra en çok ermiş tek yazardır. Ahmet Haşim'in bir çınara benzettiği bu adam yanında,

[77] Cenap Şahabeddin, *"Edebî Tetkikler",* Güneş, 1 Şubat 1927, Sayı. 3, s.6-7.

[78] Abdullah Cevdet, *"Süleyman Nazif Bey"*, Güneş, 1 Şubat 1927, c. 1, Sayı. 3, s.10-11.

nesirci olarak, Halit Ziya ile Cenap Şahabeddin bize birer saksı çiçeği gibi görünürler. Gerçi, güzel güzel kokular, elvan renkler saçarlar ama bununla nihayet hoşumuza gitmekten öteye geçemezler. Süleyman Nazif'in nesri ise bizi ruhumuzun tâ derinliklerinden kavrar ve her cümlesi birer vecize gibi zihnimize ovulur. Bunun için değil midir ki, gerek günlük gazete yazıları, gerek hitabe ve mektup şeklinde yayımlanmış o nesirlerin birçok parçaları, nice yıllar sonra, bizim gibi Meşrutiyet devri genç okurlarının hâlâ ezberindedir ve 31 Mart denilince ilk hatırımıza gelen onun "Mizan" gazetesi sahibi Murat Bey'e yazdığı açık mektuptur. Balkan Harbi denilince, o millî felâket günlerinin en yanık sesini "Mihr-i tadın Tacı" bir makalesinde tekrar duyar gibi oluruz. "Kara Bir Gün" yazısıyla Pierre Loti töreninde söylediği hitabe ise aradan kırk beş yıl geçmiş olmasına rağmen, daha dün okuyup dinlemişiz gibi bizi heyecanlandırmaktadır.

Bu bakımdan ben Süleyman Nazif'i ne Namık Kemal'e benzetir, ne de aralarında bulunduğu Edebiyatı Cedidecilerden biri sayabilirim. O belki Namık Kemal'den pek çok şey almıştır ama hepsini kendi şahsiyetinin mayasıyla yoğurmuş, ruhunun ateşinde has ekmek haline sokmuştur.

Bununla her ikisi arasında bir değer tartısı yapmak ve birini öbüründen üstün göstermek istediğim anlaşılmamalıdır. Hiç şüphesiz, Namık Kemal olmasaydı Süleyman Nazif de olmazdı. Hiç şüphesiz Namık Kemal Osmanlıca nesri başı yok, sonu yok, virgülsüz, noktasız bir sürü kelime yığını ve basmakalıp bir "inşâ" şeklinden kurtarıp ona canlı bir söz bünyesi mahiyetini vermemiş olsaydı, daha doğrusu, şimdiki anlayışımıza göre "müpteda" sı, "haber" i, ile cümle terkibi yolunu açmamış bulunsaydı, diğer birçok nesircilerimiz gibi Süleyman Nazif'in de yetişmesi imkân dışında kalırdı.

Ancak, şu var ki, Edebiyatı Cedide yazarları bu yolda anarşik diyebileceğimiz bir aşırılığa saptıkları halde Süleyman Nazif klasik adım vermemiz lazımgelen bir nizam içinde ilerlemiştir ve onun cümle mimarisinde ne Halit Ziya'nın, ne Cenap Şahabeddin 'in rokoko cümle mimarisinde olduğu gibi birtakım helezonlar, girinti ve çıkıntılar vardır; ne de Namık Kemal'in bazı yazılarında sırıtan "Vaktaki mukaddema..." şeklinde acayip yamalardan eser görülür.

Bu bakımdan, biraz yukarıda Süleyman Nazif'le Sinan arasında bir nispet buluşum boşuna değildi. Nasıl ki. Sinan'ın kurduğu binalarda en ufak bir kusur göremeyiz ve şurası böyle olsaydı, burası şöyle olsaydı diyemeyiz, Süleyman Nazif'in yazdığı yazılarda da herhangi bir pürüz, herhangi bir düzensizlik bulamayız. Bu yazılarda bütün kelimeler tam yerli

yerindedir; hiçbirinin tekrarlandığına, ya da eş manalı olanların yan yana sıralandığına rast gelinmez. Hele klişeleşmiş harç-ı âlem sözlerden tek bir iz bile bulmanın imkânı yoktur. Ama şunu da söylemem lâzım gelir ki, dil kurallarına ve cümle düzenine bu titiz bağlılık birçok "puriste" yazarlar gibi, Süleyman Nazif'i dar ve kurak bir ifade tarzına asla sürüklememiş; romantik ve coşkun ruhunun bütün heyecanlarını bu kural ve düzen setlerini yıkmaksızın dalga dalga akıtmasını bilmiştir.

Her biri toplum hayatımızın muhataralı günlerinde birer çıkmazı, ya da birer dönüm noktasını belirten bu dalgaların ara sıra bir alarm işareti haline girdiği olurdu.

Bu bakımdan Süleyman Nazif'in yazılarından çoğunu yalnız Osmanlı edebiyatının değil, doğrudan doğruya Osmanlı Saltanatının son devri tarihinde bir merhale telâkki etmek, bizzat Süleyman Nazif'i ise birer siperi andıran bu merhalelerde saz kalemini çelik kılıç gibi kullanarak savaşan son Osmanlı olarak görmemiz lâzım gelir."[79]

En yakın dostlarından biri olan Cenap Şahabeddin'in "Güneş" mecmuasının Süleyman Nazif sayısında yayımlanan "*Nazif'in Aheng-i Nesri*"[80] başlıklı makalesinde şunları zikreder:

---

[79]Karaosmanoğlu, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, age., s. 220-222

[80] Cenap Şehabettin, *"Süleyman Nazif'in Âheng-i Nesri",* Güneş, c.I, nr. 3, 15 Şubat 1927, s. 6-7.

Cenap Şehabettin, *"Süleyman Nazif, Hayatı ve Edebiyatı",* (Servet-1 Fünûn, c.LXIV, nr . 1683, 15 Teşrîn-i sânî 1928, s. 205.) yazısında Süleyman Nazif'in sanatı hakkında su görüşlere ver verir:

"Nazif in bütün asabı güya kalbinde idi; daima yalnız kalbinden çıkan cümleleri, onun için hassasiyetle titrer ve histen nasibi olanları heyecanla titretir. Yazıları bizi ağlattı ise, emin olunuz ki onun kalbi bir sıcak mendil gibi avucumuzda ağladık ve bize ümid-i kuvvet veren yazılarını okurken de öyle hissediyorduk ki mütecellid yüreği yüreğimizdedir. Mamafih Nazif in ağlatan bediaları bile ağlamaz. Mesela Jilber'in hastahanede hayattan ümidini keserken yazdığı yahut Andreshenie'nin ölüme gideceği sırada tanzim ettiği gözleri yaşlı neşideleri Nazif de bulamazsınız. Onun nazarında güneşin gurubu, yahut solan bir çiçeğin ve hatta bir adamın vefatı tabiatın hakiki faciaları değildi. Onlara haile nisbati jare eden bizim zaafımızdı. Gece uykuda gördüğümüz güzel rüyaları ve gündüz semt reisimizden geçen parlak bulutları yahut sonbahar serinliği içinde açan bir krizantem gibi birer küçük muattar güneşi hatırlatan ateşi yaz çiçeklerini, Nazif in nesrinden beklemeliyiz. O narin mevzuları siniri zayıflara terk etmişti. Onca kuvvetli bir ruhu tehyic edecek musibetler bütün bir kitle-i beşerîyeyi sarsan içtimai afetlerdi; ve güzelliği Nazif kaderin böyle heyet-i müctemiye tevciye ettiği ağır sadmelere mukavemette görürdü. Onun kendi eş'arı kuvvet ve hayattı; eserlerinin şiarı da öyle olmak tabii idi. O bilhassa mertlik ve kahramanlık şiirlerinin sanatkârıdır. Onun geniş göğsündeki şiiri coşturmak için tabiatın ve beşeriyetin harikulade numunelerinden bahsetmeliydiniz: Nihayetsiz çölden, fırtına içinde kudurmuş ummandan, tepesi bulutları eşen ve deşen Himalaya'dan yahut esatirin ve tarihin pek müstesna kahramanlarından... O zaman şiddetten hiç ürkmeyen üslûbu Fransızlar'ın sublime dedikleri ulviyet ucuna kolaylıkla piveste olurdu. Denebilir ki Nazif fıtraten yüksekliğe namzettir. Sefaleti görmek için aşağı eğilse, dimağı şahikada kalırdı ve dimağının sıklet-i izafiyesi bile fikirleri için bir kuvvetli kanat olmuştur. Sema belki onun en nadir yazdığı fakat yazısının kuvveti ve haşmeti ile en sık hatıra getirdiği oldu. Nesrinin musikisi ya kasırga hengâmelerinde bulutların üzerinden salınan kartal sahyalarım andırır yahut çelik borulu erganunî namütenahiliğin uğultulu azameti tekrar eder... Rivayete nazaran mabudlarından biri bir altın zincire

"Bugün artık icmâi ümmetle müsellemdir ki Süleyman Nazif nesrinin kuvvetli âhengiyle hemen her nazmı peyinde sürükleyebilecek bir şairdi. Onun hiçbir cümlesini meziyeti musikiyeden mahrum bulmuyoruz. Galiba ilk tecrübe-i edebiyesi için kalemi eline aldığı saatte selâmeti zevkinin hâtifi nidası ona telkin etli ki 'Nesri hiçbir nizamı veznîye tabi olmaksızın istediği gibi harekete mezun bir lâkırdı silsilesi zannedenler aldanıyorlar. Mademki nesir edebî bir sanatı bediadır. Her sanatı bedia gibi onun da bazı kavaidi âhenk ile takyit edilmesi iktiza eder. Mimarîde tenazurla, resimde gölge ve aydınlığın hüsnü münasebesiyle, musikide birbirine yakın perdelerin samianevaz imtizacivle temin edilen âhenk her sanatı bedianın erkânı asliyesindendir. Âhenk kayıtlarına karşı başıboş bir nesir edebî olamaz. Nazmın bildiğimiz âhenk ölçülerine mukabil nesrin de şüphesiz gizli bir aruzu vardır. Sen, ey şanlı bir hanedanı edibin havrülhalefi, bu gizli aruzu keşf ve tatbik etmekle mükellefsin!'

---

bağlı olarak kürre-î arz-ı fezada tutarmış: Nazif de dehaniyetin yorulmaz kanatlarıyla ruhlarımızı yıllarca ve yıllarca ayyukî irtifalarda muallak yaşattı. (…)

Fakat ben Nazif in müstesna büyüklüğünü her meziyetten ziyade kudret telkiniyesinde görüyorum. Sanatın yüksekliğini ve mertebe-i telkini ile ölçen bediiyat âlimleri vardır; Nazif i ve sanatını yan yana düşünürken bunlara hak vermek lâzım gelir. Merhumun bir mütareke senesi Darü'l-Fünun konferans salonunda yaşattığı unutulmaz Pierre Loti Gününü lütfen tahattûr buyurunuz ve samimiyetin o günkü emsalsiz galeyanını gözlerinizin önüne getiririz. O gün bize Nazif in ağzından bir Victor Hugo belagati ile bütün millet salmıyordu. Hepimize öyle gelmişti ki hatip bizim kalbimizle hissediyor; bizim dimağımızla düşünüyor ve lisanı ile bizim söylemek istediklerimizi söylüyor.

Nazif in nesri en yüksek ve en ihatalı manasıyla kuvvetli bir şair nesridir ve kuvvetini şair yalnız samimiyetinden alırdı. Eserlerinin Nazif kendi suret-i dehaetinde ibda etti, her nesrini kendisi ile memlu bulursunuz. Hiç kimsenin üslubu onun üslubu kadar mübdisini temsil etmez. Edebiyata bakmak Nazif in ruhunu görmektir ve Nazif i tanıyan edebiyatını nerde görse tanır. Üslubu kendi kalbinin asabi üslubu idi. Şahsında ve yazısında aynı zekânın zarafeti ve aynı zarafetin güzelliği vardır. Onun bedialarında yanılmaz bir mantık değil, ince ve derin duyan bir asil yürek buluruz. (…)

Nazif in belli başlı zaafı benim kanaatime göre muhayyilesindedir. Onun manzum ve mensur bütün külliyatında bir tek parça bile gösterilemez ki saf bir semere-i hayal olsun. Bu zaafını merhum kendisi de bilmez değildi; onun için edebiyatın alel-husus servet-i hayale tevakkuf eden hikâye ve temaşa vadilerine nefs etti.(…)

Onun kalemi barut kın içinde yaşayan ateş kılıçtı: Her parçası yüksekliğiyle gürleyen bir infilâktır. Nazif ancak arzın yüksekliğe açılan ufuklarından teneffüs edebilirdi. Dimağı bir dua gibi daima gökyüzüne müteveccihdi; yeryüzünden semaya çakan şimşek nazarları semaların fevkinde semalar aradı. Her sözü bütün söylenmiş sözlerin haricinde bir ciladetle kuvvetini ve ulviyetini haykırırdı. Hiçbir zaman birleşmeyecek zannettiğimiz kelimeleri onun nesrinde sihr-amiz bir cazibe ile kucaklaşmış bulursunuz. Zekânın muhtelif kutuplarında yaşayan fikirleri Nazif sanatın kuvvetiyle iklimden iklime yuvarlar ve hiç girmedikleri mıntıkalarda bir cemiyet-i belâgat teşkiline mecbur ederdi.

"Belki hepimizden evvel bu esrarı bediaya nüfuz eden merhum şunu da keşfetmekte gecikmedi ki nesirde âhengi istihsal için nazmın şeraiti veznivesinden bütün bütün başka bir şekli musiki lâzımdı. Ve bir hatve daha atınca nazmın ve nesrin evsafı âhengi arasındaki zıddiyete temas etti. Filhakika nazımda âhenk bize muayyen ölçüler dâhilinde muntazam tekerrürü hatırlatır. Nesirde bu çare-i âhenge müracaat edecek olsak elde edeceğimiz bir musiki değil, ancak bir "ittırat" olur ki san'atın en soğuk düşmanıdır. O zaman Süleyman Nazif "vahdet içinde tenevvü" uknumu bediîsini, diğer cihetten eslâfımızın nesirlerinde âhengi avamili düşündü. Karar verdi ki nazmın âhengi muayyen ölçüler dahilinde tekerrüratı muntazama ile temin edildiği halde nesrin şartı musikisi bilâkis vahdeti makam içinde nihayetsiz tenevvüdür. Bu karar Nazif'in nesrinde gittikçe kuvvetlenen bir kanaatle aleddevam tevessül ettiği düsturu âhenk oldu."

"Merhumu muazzamın nesrimizde âhenge müteallik bütün nazariyatı gibi temini âhenk için sarfettiği mesaiyi de ananesiyle bilirim. Zira o nazariyatı birer güzel ders gibi kendisinden alettafsil dinledim. Ve bilâhare o mesaiye zayıf bir muavin sıfatıyla bizzat iştirâk ettim. Müsahabelerimizin kısmı âzami o mevzuata dair müdavelei efkâr ve cem'i tahkikat olurdu. Şüphesiz pek çok meslektaşlarımızla beraber ikimiz de bidayeten şu hakikati teslim etmiş bulunuyorduk ki lisanımızın bünyei mahviyesine raci bir hasisa her cümlemizin son haddini bir fiil ile teşkil mecburiyetimiz nesrimizde temini âhenk için lüzumu iktihamı en mübrem bir mânidi. Fakat fiiller binayı kelâmın temel direği mesabesinde olduklarına göre onları istediğimiz gibi tenvir etmek şüphesiz kolay olmıyacaktı. Maamafih Süleyman Nazif âhenk namına tesisi inkilâba oradan başladı. Gâh cümleleri ismiye ve filiye kalıplarına dökerek, gâh fiilleri zaman, siga ve şekil itibariyle çeşitlendirerek ve icabı edaya göre hâl ile mazi ve müstakbeli, malûm ile meçhulü, müsbet ile menfiyi, istifham ile istiğrakı, hitap ile hikâyeyi, vücubiye ile iltizamiyeyi, elhasıl fiillerin bütün şivemizde müstait oldukları suveri mütenevvi ayı alelmünavebe istihdam ederek nesrimizin ananevi ittiradını kırdı. Onun ibarelerinde hattâ iki cümlenin bir örnek nihayetlendiği görülmez ve bu hususiyet şüphesiz bir mebdei ahenktir."

"Süleyman Nazif'in iştiyakı bediîsi bu kadarcıkla kanaat edebilir miydi? Onun her ittihaz ettiği yolda şahikaları tahassürle arayan bir nazarı vardı. Âhenk sahasında da, şüphesiz en yüksek mertebelere varmak isteyecekti."

"Nesrimizin kafiyeleri hükmünde olan fiilleri bir dereceye kadar icabatı âhenge tevfik ettikten sonra nesçi cümleye girince gördü ki orada yalnız izafetlerin teta buu değil, aynı kalıplara dökülmüş teşbihler ve istiareler, izafî ve tavsifî terkipler gibi aynı ismin ve hattâ

aynı edatın, hattâ fasılalı olarak bile tekerrürü miinafii tenevvü ve muhilli âhenktir. Büyük garp naşirlerinin ne faisi üst'ine hayraniyetle eğilmiş geçirdiği uzun saatler bu hükmü ve bu kanaati her gün biraz daha takviye etti. Artık Süleyman Nazif için meselâ :

"Güneş gibi parlak ve yaz gibi sıcak bir şiir" terkibi kadar "sivrisineklerden kurtulmak için Erenköyün den kaçtım", "Nihatla Nuri varın iki vapuriyle bize gelecekler" yahut "fıkarayı himaye eden zatı gördüm" cümleleri âhenkçe kurulu idi. Çünkü teşbihler avnı kalıptan dökülme olduğu gibi cümlelerden birincisinde (den) edatı, ikincisinde (ile) edatı, üçüncüsünde fıkara ve zat kelimelerinin mefulübih hâli tekerrür ediyordu. Onların yerine faraza "parlak yaz güneşi gibi bir şiir", "sivrisinekler beni Erenkövünden kaçırdı", "Nihat ve Nuri yarın iki vapurivle bize gelecekler", "fıkaraya muavenet eden zatı gördüm" şekillerini kabul etmek daha muva fıkı musiki idi. Zira' bu şekillerde tenevvü temin edilmiş oluyordu.

"Hele : "Gördüğü zatı tanımadığı için selâmlamadığı kendi ifadesinden anlaşıldığı..." ibaresindeki gibi sıla sigalarının, yahut "memleketimizi alâkadar eden iktisadî meseleleri tetebbu için Avrupa'va giden hevetle beraber falan bey bu sabah hareket eden sürat katariv le şehrimizden miifarekat etmiştir" cümlesindeki ismi faillerin tekerrürü ona kativyen tahammülsüz gelirdi.

Bunlar hep ahengin, tâbir caiz ise. kısmı nahvîsi idi. Ahengin şüphesiz bir de sarf kısmı olacaktı. Nazif merhum artık bu son kısım ile meşgul olmaya başladı."

Cenap Şahabeddin Bey makalenin bundan sonraki kısımlarında harflerin âhenk itibariyle tasnifinden, konuşma ve işitme uzuvlarımızın fizyolojisinden ve bu azayı çabuk yoran ve nihayet bediî telezzüzü bozan lâfızların nevilerinden bahsettikten sonra diyor ki :

"Tekmili mukaddemat için ilâve edeyim ki nesirde ahenk mevzuu bahs olunca saitlerin tasarrufuna ait bazı hususatı derpiş etmemiz lâzım gelir. Malûm ya, her sâit âdeta bir musiki notasıdır. Eğer bir cümlede avnı sâiti, velev her biri bir sâitin refakatinde olsun, çok tekrar edecek olursak kiraren piyanonun avnı tuşuna parmak vurmuş oluruz ki bundan bir ahenk çıkamayacağı muhtacı ispat değildir. Meselâ : "Üzüntülü, gürültülü düğünümüzü görürsünüz" cümlesine ahenktar denemez, çünkü onu teşkil eden dört kelimede "Ü" sesinin on altı tekerrürünü buluyoruz.

"Aksamı cümle bilhassa aynı perdeden telâffuz edilince sema nevazişkâr gelmek ihtimali yoktur. Binaenaleyh saitlerin tasarrufunda da mümkün olduğu kadar münavebe

gözetmeliyiz ki nesrin temini ahengine istihdaf eden maksadımızda tamamıyla muvaffak olalım.

“Bütün bu nazariyelerde üstadı mağfurum ile ittifakı tammımız vardı. Ve şüphe yok ki atiyen ibda edeceği nesirlerde noktası noktasına bu şeriati ahenge riayeti görülecekti. Zira bizim için Türk nesrinin âhengi meselesi cezri ve ilmî bir surette hallolunmuş bulunuyordu.

“Diyeceksiniz ki bu kadar kuyut altında yazı yazmak bir kalem işkencesi olmaz mı? Belki öyle olur ama sanat güçlükle kaimdir.”

Nazif merhumun eski dostu ve son zamanlarda en çok hücum ettiği Dr. Abdullah Cevdet'in ilkin “Nevsali millî” ye yazıp sonra “Güneş” teki makalesinde de iktibas ettiği aşağıdaki satırlar da edibimizin san atı hakkında hayli başarılı bir tahlildir :

“İşte bir zekâ ki tamamen kendi kendisinin üstadı, kendi kendisinin şakirdidir. Muntazam hiç bir mektep görmemiş, fakat “mektep” sahibi olmak kuvvetini göstermiştir. Manzum yazar, mensur yazar. Manzumelerinin hemen hiç biri yoktur ki, “şebap” kelimesi bir kere olsun kullanılmış bulunmasın. Bundan istidlâl ederim ki ona ilhamı ilâhî olan ancak şebaptır, ebedî gençliktir. Ebediyetin saçları ağarsa yine Süleyman Nazif'in aşkı serabı pür nâr ve tüvana kalacaktır.

Şairiyet ona değil, o şairiyete hâkimdir. Bu fikrimi “o artistir” demekle ifade edebilirim. Böyle nazım yazanlar çoktur.

Nesrine gelelim; onun gibi nesir yazan hiç de çok değildir. Onun nesri yüksek dağların başından lâyenka tiğ dökülen büyük bir su, meselâ Eğin nehrinin muazzam Kadıgölü'nün iki bin metreye yakın irtifadan kulak sağır edici gürültülerle aşağı düşen beş metre kutrunda su ve köpük sütunu gibidir.

Bu muazzam velveleli musikii elfazın bir mahzuru vardır. İnsan bu pürtantana elfazın sehhar gulgule-i musiki alûdu içinde müfekkirenin ve muhakemenin hisse-i tenkidini vermiye meydan bulamaz. Kari bir şehameti ifade ve elfarz girdibadı içine alınarak, muharririn istediği tarafa götürülür. Netice, musiki sustuktan sonra anlaşılır. Benim Süleyman Nazif'ten anladığım budur ve beklediğim budur. Muhteşem, sahhar —ve bu mümtaziyetle bazan— tehlikeli bir muharrirdir. Süleyman Nazif arslanlarla oynayan ve onlara hâkim olan bir canbaz gibi en vahşi ve gayri mûnis kelimelerle oynar; benim

nazarımda ise kelimelerin arslanlığı arslanların arslanlığından daha heybetli, daha muhataralı ve bahusus daha müstemirdir.”

Rahmetli Ahmet Haşim Bey ise aynı mecmuada çıkan (Son Şarklı) başlıklı yazısında onun kişiliğini ve edebî değerini şöyle anlatıyor :

“... Sanayii Nefise Mektebi gençleriyle bir gün üslûplar hakkında görüşüyorduk. Bir hanım Süleyman Nazif'in üslûbundan aldığı tesiri bize şu misal ile anlatmıştı :

“Bu üslûbu bir adam şeklinde tasavvur etliğim zaman gözümün önüne muhteşem bir kabile reisi geliyor. Her tarafından sırmalı püsküller sarkan mutantan bir maşlaha sarılmış olan bu adamın çehresi esmer ve sakallıdır. Gümüş ve altın zincirlere takılı mercan ve yakut kakmalı mukavves bir kılıç yanından sarkıyor; beyaz dişlerinde hayat şimşekleri çakıyor ve gözleri çöllerin ateşiyle yanıyor; arkasında sabırsızlıkla yeri eşeli yen, üç siyah kölenin zahmetle zaptetmeye çalıştığı yağız bir at, köpükler içinde mütemadiyen ufuklara 'doğru kişniyor.”

Müheyyiç ölümüne hâlâ ağladığımız emsalsiz üstad, hakikaten siyah paltosu ve yuvarlak şapkası altında, bir kabile reisinin Asyaî haşmetini taşırdı. Şark medeniyetinin serhaddine varmış olan o şanlı süvari bir türlü atı, mızrağı ve kılıcıyla Garp medeniyetinin demir köprüsünden geçmemişti; zira atı çelik levhaların gürültüsünden ürkmüştü.'

Üslûbunun tetkikinden anlıyoruz ki : Süleyman Nazif bir Şarklı zihniyetiyle “belagat” kaidelerine büyük bir iman ile inanan son büyük edibimizdir. “Söz un kudretini kelimelerin âhenginden, nidaların azametinden ve tezatların şimşeklerinden beklerdi. Fakat muhayyirülu kul bir hayat menbaı olan bu adam; ateşten parmaklarıyla kelimelere dokununca onları garip bir seyyale ile canlandırmasını bilirdi. Cansız kamus onun elinde bir meşale gibi yanardı.

Süleyman Nazif, insanlar arasındaki eski tabaka farkları gibi, kelimeler arasında bir sınıf farkının mevcut olduğuna kaniydi. Süfli addettiği birtakım kelimeler vardı ki onları üslûbunun eşiğine bastırmazdı. Bu kelimeler, ruzmerre hayata ait, herkesin kolayca söyleyip anladığı kelimelerdi. Asıl kelimeler sınıfını ise tarihe, coğrafyaya, kozmoğrafyaya, felsefeye ait olanlar teşkil ederdi. Bu hususiyet üslûbuna Asurî bir kâhin lisanı çeşnisi verirdi.”

Süleyman Nazif'in dikkat çekici bir özelliği de elifba içerisinde en çok 'a' harfine tutkun olmasıdır. Kullandığı kelimeler arasında bu harfin çokluğu göze çarpar. Ahmet Haşim Bey

'Son Şarklı' isimli yazısında onun bu 'a' içeren kelimelerini ima ederek Onu okuyan adam bağıran bir adamı dinliyordum zanneder demiştir. Nazif'in eserlerinde kadın kelimesinin yer almamasının sebebi de cinsi tutkulara yer vermemesidir.[81]

Nazif'in şiiriyle nesri arasında tezatlar olduğunu görmekteyiz. Süleyman Nazif şiirinde incedir, hafif vezinler seçmektedir. Kısa sonnetler yazar, aruzu peltektir ve mısralarına hakim olamaz. İsmail Habip Bey bir makalesinde onun nazmının ahengini, avuca alınmış suyun parmakların arasından akıp gitmesi olarak tabir eder. Nesirde ise Nazif, cümlelerine tamamen hâkimdir.[82]

Süleyman Nazif doğulu zihin yapısıyla kurallarına sağlam bir şekilde uyan bir edebiyatçıdır. Kelimeler arasında sınıf farkının olduğuna inanarak kelimeleri iki sınıfa ayırır. Birinci sınıfa süfli olarak nitelendirdiği kelimeleri dahil ederdi. Herkesin kolayca söyleyip anladığı bu kelimeleri kullanmazdı. İkinci sınıf asil kelimeleri içerir. Bu sınıfa, tarihe, coğrafyaya, felsefeye ait kelimeleri dahil ederdi. Ahmet Haşim, "*Süleyman Nazif "kelime"lerin serdarı*"[83] olarak ifade etmektedir

Değerli ilim adamı Prof. Köprülü ise diyor ki:

"Süleyman Nazif'i toprakların sinesine terk ettiğimiz bugün, yalnız dostları değil hattâ düşmanları da, onun zaman zaman ruhları ısıtan vatanperverâne feveranlarını düşünerek; kara günlerdeki mukaddes hizmetlerini hatırlayarak, samimî bir teessürle sarsıldılar. Meslek ve kanaat itibariyle merhum ile aralarında hiç bir münasebet olmıyan gazetelerin bile bu beklenmeyen ölüm karşısında umumî teessüre iştirak etmeleri, bütün millî müesseselerin onun matem mevkibinde bulunmaları, resmî müesseselerin ve şehrin

---

[81] Ahmet Haşim; "*Son Şarklı*" *"Bize Göre - Gurebâhâne-i Lâklâkân - Frankfurt Seyahatnamesi"*, MEB Yay., İst. 1999.

"Süleyman Nazif, elifba içinde bilhassa "A" harfine meftundu. İntihap ettiği ekseri kelimelerde bu harf kuvvetle hâkimdir. Onun için üslûbu bir hitabet lisanı gibi derinden gelen garip bir âvaz ile dolu idi.
Onu okuyan adam bağıran bir adamı dinliyorum zannederdi ve önünde matbaa hurufiyle basılmış bir sayfanın durduğunu unuturdu.
Süleyman Nazif'in lisanında cinsî ihtirasat yer bulamazdı. Onun için "kadın" isminin geçmediği bir üslûpta şalî bir huşunet mahsustur. Kemâle ermiş erkek güzelliğinin en güzel bir nümunesi addedilmeye lâyık olan güzel başı en hassas ve en mütenevvi bir zekâyı taşımakla beraber, üstad, —kadim bedia sadık kalmak için olacak— yeni coğrafyaya itibar etmez ve dünyayı daraltan telli veya telsiz telgraftan, şimendiferden, otomobilden haberdar görünmeye hiç tenezzül etmezdi. Onun için lisanında Avrupa, Afrika, Asya, Şimal, Cenup gibi kelimeler esrarengiz bir uzaklık ve bir namütenahilik hissini verirdi. "A" harfinin teselsülüyle yukarıya doğru bir inkişaf alan üslûbu, diğer taraftan dumanlı ve hududu meçhul elfazın tesiriyle ufkî bir ittisağ alırdı.
Binaenaleyh bu lisan, bazan fikre hiç iftikar etmeksizin, sırf kelimelerin sihriyle, sema ve denizin baş döndürücü itilâ ve vüsatini almıya muvaffak olurdu.

[82] SEVÜK, İsmail Habib, *"Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi"*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1925, s. 702.

[83] Ahmet Haşim; age.,, İst. 1999.

samimî alâkadarlığı, bu eski fikir ve sanat emekdarının ufulüne âdeta millî bir matem rengi verdi. Yarım asra yakın bir mesai hayatı geçirerek, Türk lisan ve edebiyatına çok canlı ve çok kuvvetli sahifeler bırakan, uyuşukluk ve ümitsizlik zamanlarında ateşin hitabelerle milletin asabından ümit ve faaliyet cereyanları geçiren vatanperver üstad, bu tekrim ve tebcile elbette müstahaktı.

Gönlümüz bu âni, vakitsiz ölümün haşyet ve heybeti altında ezilirken, onun edebî şahsiyetini bir münekkid bitaraflığiyle tetkike ne zaman ne de imkân vardır. Bilhassa benim gibi, aramızdaki birçok fikir ve nazar ihtilâflarına rağmen, merhuma samimî bir dostluk rabıtasıyla bağlı bulunanlar için... Babamdan tevarüs ettiğim bu kıymetli dostluğun hiç bir zaman sarsıldığını bilmiyorum. Filhakika yıllardan beri, ilk "millîyet" mücadelelerinden başlayarak "Fuzulî" nin şi'îliği meselesine kadar, aramızda şiddetli mücadeleler ve ihtilâflar hiç eksik olmadı. İlim ve sanat meselelerinde aramızdaki bu derin telâkki farkları zaruriydi. Bunu ikimiz de bildiğimiz için, fikrî meselelerde ekseriya muarız bulunmamız, beyninizdeki ailevî dostluğu bir an bile ihlâl edemedi: duçar olduğum her aile felâketinde onu yanımda vefakâr ve teselliyetkâr bir dost olarak buldum.

Süleyman Nazif hakkında yarın belki türlü türlü mütalâalar, çeşit çeşit tenkitler ortaya atılacaktır. Muhtelif telâkkilere ve noktai nazarlara göre, bu mütalâalar ve tenkitler de büyük bir tenevvü arz edebilir. Lâkin öyle sanıyorum ki, onun coşkun ve taşkın bir zekâya malik olduğunu hiç kimse inkâr edemeyecektir. Nazif'in ruhunu muntazam bir mecra takip eden sakin bir nehre değil, zaman zaman müthiş çağlayanlar vücude getiren, bazen toprak altında gizlenerek sonra birdenbire yine coşan ve taşan çılgın sulara benzetebiliriz. Onun vatanperverâne feveranları, işte bu cinsten hâdiselerdi : Otuz bir Martta Mizancı Murat Bey'e yazdığı mektup, "Kara Bir gün" makalesi, "Pierre loti" hitabesi, "Fırka-ı Irak" gibi... "Süleyman Nazil" ilk hissi ve vatanî terbiyesini "Namık Kemal" den almış olan neslin, üstadına en sadık ve en canlı bir mümessiliydi. Abdiilhamid idaresinin vilâyet mektupçuluğunda çürütüp öldürmek istediği bu vatanperver ve galeyanlı ruh yeşil Bursa'nın sakin muhitinde boğulmak şöyle dursun bilâkis kuvvetlendi ve hayat kabiliyetini, Meşrutiyetten sonra, azamî kuvvetle gösterebildi. "İbrahim Cehdî" namı müstaariyle "Serveti Fünun" da neşrettiği manzum ve mensur parçalar, sonraki eserleri yanında çok sönük kalır. Bilhassa nazmı, nesrine nisbetle çok cılızdır; lâkin nesirde Süleyman Nazif'i Namık Kemal'in daha tekemmül etmiş ve yenileşmiş bir muakkibi addetmek mecburiyetindeyiz. "Serveti Fünun" un Frenk şivesiyle Türkçe yazmaya kalkan

bir yığın acemi muharrirleri yanında, eski edebiyatın bütün ananelerini ve lisanın bütün inceliklerini bilen Nazif'in üslûbu —zevk itibariyle eskiliğe rağmen— ne kadar "şahsî" dir!

Süleyman Nazif, üstadı Namık Kemal gibi, hemen her mevzuda yazılar yazdı. Siyaset, idare, tenkid, tarih gibi bir yığın geniş mevzulardan başka, şiir, hikâye, hattâ tercüme vadilerinde faaliyetle çalıştı; "Ziya Paşa Divanı" gibi bazı metinlerin tab ve tahşiyesiyle bile uğraştı. Kitap şeklinde çıkan küçük küçük birtakım risalelerinden başka, muhtelif mecmualarda ve gazetelerde neşredilip henüz kitap halinde toplanmamış birçok perakende eserleri daha vardır. Bu faal ve velûd muharrir, hayatının son günlerine kadar, tahrir hayatına yeni girmiş bir genç çocuk gibi çalışkan, haris, ateşli idi; hele şarkta çok sâri bir illet olan "bezginlik", onun için tamamen meçhul kalmıştı. Birkaç seneden beri bilhassa "Ziya Paşa" nın hayatı ve eserleri hakkında tetkikatta bulunuyor, mütemadi vesikalar topluyordu. Kendisini ne zaman görsem, samimî bir heyecanla, Ziya Paşa hakkında yazacağı büyük eserden bahseder, yeni yeni bulduğu vesikaları söylerdi. Hakikaten, bu mevzu onun en iyi bildiği, en fazla uğraştığı bir saha idi; hayatın maddî maniaları karşısında bu eserini yazacak bir vakit bulamaması, edebiyatımız için çok büyük mahrumiyettir. Mesleğe karşı her zaman vefakâr, cevval zekâsiyle daima pür neş'e, pür hayat, pür heyecan olan üstadın bu bir yığın eserlerinden acaba istikbale neler kalacak? Acaba edebiyat tarihi onu bir müverrih, bir münekkit olarak mı, yoksa bir şâir, bir naşir sıfatıyla mi kaydedecek? Bu suallerin cevabını istikbal nasıl verirse versin, şurası muhakkak ki, Süleyman Nazif'in âni ufulüyle edebiyatımız kuvvetli bir şahsiyetini kaybetmiş, Türk milleti vatanperver ve ateşin bir çocuğundan mahrum kalmıştır. Milletinin, onun taze mezarı üzerine döktüğü samimî göz yazları, kara günlerdeki unutulmaz hizmetlerine karşı üstadın mazhar olduğu en büyük mükâfat ve en büyük tesellidir!"[84]

İsmail Habib ise Nazif'in edebî değerini şöyle belirtiyor :

"Süleyman Nazif, ihtiyar kürenin hemen altmış senelik bir aşinası ki ruhunda ihtiyarlamayan bir volkan taşıyor!

Onun "Pür tumturak ve hoş eda" üslûbu için neler ve neler söylemediler: "Namık Kemal'den sonra o neve ve ne yapmaya geldi?" mi demediler, onun nesrini "Fincancı katırlarının şakırtılı velvelesine" mi benzetmediler, onu "Sadece ve sadece elfaz ve kelimat cambazı" diye mi tavsif etmediler. Fakat haklı mıydılar? Süleyman Nazif kuvvetini

[84] M. Fuat Köprülü, "Süleyman Nazif", Hayat, 1927 Ocak.

hakikaten kelimelerden mi alıyordu? Fakat hangi kelime bizatihi bir kuvvettir, o boş sedefleri doldurmayı, onlara ruhumuzun içinden bir heyecan koymayı bilmezsek onlar neye yarar? “Batarya ile Ateş” muharriri kuvvetini kelimelerden değil, kelimelerden za'fını aldı!

Ruhunda bir lâv var, heyecan ve ihtirasla parlayan bir lâv ki sert bir şiddet aksettiriyor. Saniha kâğıda dökülmeden evvel kalbine mutlaka şahlanarak gelmiştir. Şahlanan bir saniha ki eserlerine bir haykırma kudreti sindirmiş gibi. Coşkun duyduğu zaman, yukardan dökülen bir edaya malik, inmiyor, süzülüyor. Azametli tahassüslere temayülü var, erkek sesler çıkarmak ister. Kaba hissediyor, değil, rikkati şişiriyor! Fikirleri çok toplu; onların hudutlarını keskin çizgilerle ayırmıştır.

Fikirlerini tümsekli, çukurlu bırakmıyor, onlara tevazün de verir, fikirler ham da kalmıyor, evvelce kalbine uğrayarak gelir! Düşüncesiz duyguları olduğu gibi duyulmuş düşünüşleri de vardır. Bir kelime ile Nazif'in ruhu san'atkârdır, içi coşkundur, kalbi büyük şevlerle dalgalıdır. Fakat dışı, fakat kâğıda dökülmüş, kâğıda sıralanmış, bu için dışı.. O zaman kelimelerin kabuğuna takılmıştır: Şiraz'dan, Irak'tan, sırtları şatafatlı, kışır lar oymalı, sesleri şakırtılı “kelime” ler seçer. Onları öyle lehimler, övle perçinler ki bir savatçı ustası sanırsın. O terkiplerin şıngırtısı ile ördüğü cümlelerin endamına bakar, ister ki onlar adımlarını beraber atsınlar, ellerini “seci“ lerle birbirine versinler. O cümleler fıkra olur, o fıkralar bend olur, fakat o yazılar Türkçe olmaz. İyi Türkçe olmasın zarar yok, fakat doğru Arapça doğru Acemce olsun, insan bu hüsrana acıyor!

Nazif ortada kalamaz. Müntehadan müntehaya sıçrayan bir ruha malik: Ya medheder, memduhu gökte, ya zemmeder, batırdığı gayyadadır. Bunu aynı şahısta bile yapar. Meselâ “Fikret” Eyüp'teki mezarına gömüldüğü zaman “Hâme-i Nazir” ona zirvesi bulutlarla öpüşen bir medh ve tevkir türbesi inşa eylemiştir. Aradan iki üç sene geçmeden de, Mehmet Akif'e ve bilmem ne için, Cenap’a hoş görüneyim diye Fikret'in mezarını yüz misli derin bir çukura indirir!

Dikkate şayan bir nasibi daha: Şair Nazif'le nâsir Nazif'in arasındaki zıddiyet. Şair Nazif incedir, hafif vezinler intihap eder. Kısa (sonnet)1er yazar, aruzu peltektir, mısralarına hâkim olamıyor, nazmının ahengi, avuca alınmış bir su gibi parmaklarının arasından kayar. Bütün mevzuları nahif ve hafif intihap edilmiştir. Sana öyle gelir ki bu manzumeleri çok zaif ve öksürüklü, hassa bir mariz yazdı.

Böyle aşk şiirleri geveleyen bu narin Nazif'e mukabil bir de o azametli nâsiri düşününüz. O ne velvele, ne gümbürtüdür, değil mi? Nesirle cümlelerine tamamen hâkim, yazı artık bir lüle hamuru gibi avucunun içinde, mevzuları ağır ve şiddetli seçilmiş, gözünün önüne gelir ki bu eserin sahibi bir pehlivandır.

Nazif neye hikâye yazmaz yahut yazdığı "Şehit babası" gibi şeyler neye hikâyeye benzemez? Onda taşkın, cezbeli, romantik bir ruh var. Bu ruh, hikâyelerin tekniğiyle çevrilmiş dar çerçevesine sığmıyor, sığdırmaya kalkarsan çerçeveyi parçalarsın.

Bakıyorum: Süleyman Nazif, bir sanatkâr için en kıymetli memba olan derunî heyecan ve ihtirasa mebzulen maliktir.

Öyle iken neye bu mazhariyeti nispetinde büyük bir sanatkâr olamadı? Bu ruh galeyanlı, fakat dağınık; duygulu, fakat umumî bir insicamdan mahrum; coşkun, fakat muvazenesi yok. Galiba bunun için yarım bir "Namık Kemal" ve aksak bir "Hugo" gibi kaldı." [85]

Kenan Akyüz, "Batı tesirinde Türk şiiri antolojisi" kitabında Nazif için şunları yazar:

"*Süleyman Nazif, Servet-i Fünun edebiyatının —toplu bir şekilde çalışmalarına son verdikten sonra da— edebî ve fikrî yaşayışına büyük bir hızla devam eden ve çevresinde geniş akisler uyandıran şahsiyetlerinden biridir. O da, Servet-i Fünuncular arasında en yakın ve en uzun bir dostluk kurmuş oldu. Cenab gibi, nazım sahasında olduğu kadar nesir sahasında da büyük bir faaliyet göstermiş, fakat nesirdeki çalışmalarını ancak 1908'den sonra geliştirmeye muvaffak olabilmiştir. Nazmının ilk örneklerini, 1892 ile 1897 arasında yazılmış şiirlerini bir araya toplayan Gizli Figanlar (1906) da buluyoruz. Bu şiirler, Servet-i Fünun'a katılışı 1898 olduğuna göre, Nazif'in henüz bu topluluğun umumî havasına uymadan önceki mahsulleridir. Nazif, Tanzimat şairlerinin ve küçük yaştan itibaren bilhassa Namık Kemal'in hayranı idi. Ekrem'le Hâmid'i tanıyıp beğenmesi daha sonralarıdır. Gizli Figanlar'da, ilk edebî kültürünü borçlu bulunduğu, bu Tanzimat şairlerinin tesirleri yer yer müşahede olunabilir. Ancak, bu tesirlerin çok kabukta kaldıklarına da hemen işaret etmek lâzımgelir. Zamanın sosyal ve siyasî şartları ile daha genç yaşta ilgilenmeye başlayan şair, bu manzumelerinde, müstebide karşı —Kemal'i basit bir şekilde taklid eden— erkek bir eda ile konuşmaya çabalar; Ekrem'le Hamit'in tesirleri ise, çok daha sathi bir durumdadır. Bütün Servet-i Fünun şairleri, bir topluluk haline gelmeden önce, eski şekiller altında yeni bir duygulanışla yazılmış şiirler vücuda getirmişlerdir; ancak, bu duygulanışların kaynağı şairin ferdî hayatından ibarettir. Fakat*

[85]Sevük, İsmail Habib, "Türk Teceddüt Edebiyatı Tarihi", s. 208

Nazif'in —çoğu yine eski nazım şekilleriyle yazılmış olan— ilk şiirlerinde ise, ferdî duyguların yanı başında sosyal davaların da yer almış ve hatta bunların daha olgun bir halde belirmiş bulunmaları, onu diğer Servet-i Fünun şairlerinden ayıran bir özelliktir.

Nazif'in konuca tamamıyla ferdîleşmesi ve böylelikle Servet-i Fünun nazmının ana yollarından birine girmesi, 1898 den sonradır. Ancak, bu giriş pek uzun sürmez. 1908 den itibaren, cemiyetin umumî meseleleriyle gittikçe daha çok ilgilenmeye başlayan şair, zamanla, nesirinde olduğu gibi nazmında da bütün memleketin ıztırab ve ümitlerine yeniden tercüman olmaya başlar. Fırak-ı Irak ve Malta Geceleri, kökleri millî yaşayışın mukadderatında olan manzumelerle doludur. Bu dönüşle Nazif, aynı zamanda, dışarlak yaradılışının tabiî icaplarına da uymuş oluyordu. Servet-i Fünun'un "sanat güzellik içindir" formülüne bağlı olarak yazdığı şiirlerinde hüzünlü duyguların, mat bir aydınlıktaki hayallerin ve hafif ihtirasların kaynaşmasından vücut bulan bir hava teneffüs edilir. Romantik bir aşk ve maddesinden —tamamıyla değilse de— geniş ölçüde uzaklaştırılmış bir kadın anlayışı, garnitür halinde yer almış bir tabiilik ve yer yer serpilen dinî duygular bu şiirin esas kadrosunu teşkil ederler. Şekilce yeni olan bu manzumelerin dil ve üslûpları da Servet-i Fünun nazmının umumî dil ve üslûbuna tamamıyla uygundur. "Sanat cemiyet içindir" formülüne denk düşen şiirlerinde ise; 1908'den önce istibdat idaresinin, Birinci Dünya Savaşı sonlarında da askerî ve siyasî mağlûbiyetlerimizin çok acı ve derin ıztıraplarını terennüm eder. Bunlarda dil ve üslûp, ferdî konudaki şiirlerine nisbetle, daha sâde ve tabiîdir. Bu sadelik, dilin sadeleşmesi cereyanına muhalif kalmış olmasına rağmen, Türk İlâhisi ve Cenk Türküsü manzumelerinde olduğu gibi, bazen çok dikkate değer bir mahiyet alır. Son manzume, aynı zamanda, hece veznini dâima küçümsemiş olan şairin bu vezinle yazılmış bazı şiirlerine de güzel bir örnektir."[86]

"Nazif'in nesri, 1908 den sonra türlü istikametlerde gelişen nesrimizin dikkate değer örneklerinden biridir. Bu nesir, dil ve üslûpça, Servet-i Fünûndan gelen özelliklerin devam ettirilmesi ve geliştirilmesiyle vücuda gelir. Nazif de, Cenap gibi, dilde sadeleşmenin sonuna kadar muhalifi olarak kaldı. Ona göre Osmanlıca, hiçbir düzelmeye ihtiyacı olmayan, mükemmel bir dildi. Fakat bu düşüncesine rağmen, yazılarında, yer yer sadeleşen birçok pasajlara da rastlamak mümkündür. Nazif'in nesrinde, üslûp bakımından, büyük bir titizlik göze çarpar. Okunuştaki pürüzsüzlüğü ve ahengi sağlamak kaygısı ile, isim ve fiil cümlelerini, yazının mühim bir kısmı devamınca da aynı kelime ve edatları tekrarlamaktan

[86] Akyüz, Kenan. *"Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi",* İnkılap Kitapevi, İstanbul, *1985.*

kaçınır, bu hususta geniş bir dikkat sarf eder. Nesrinde fikir ve bilgi kuvvetiyle birlikte iradenin mantıkî bir düzen dâhilindeki seyrini görmek de her zaman için mümkündür. Ancak fikirlerinin kökleri, daima, hislerde ve heyecanlardadır. Bunun içindir ki düşüncelerinde tam bir süreklilik bulabilmek imkânsızdır. Bunların, zamanla ve naşirin içinde bulunmakta olduğu ruh haline göre, değiştikleri ve hatta tamamıyla zıt bir duruma geldikleri de müşahede olunabilir."

Nazif'in mensur yazılarını konu bakımından bir tasnife tâbi tutmaya imkân yoktur. Şekil bakımından "makale, musahabe, mensûre, mektup" ve nevi bakımından da "hitâbet, tenkit ve inceleme" olarak ayırabileceğimiz bu eserler arasında hitabete ait olanlar, onun, samimî ve belâgatli bir hatib olduğuna kuvvetli birer delildirler. Fakat zekâsının canlılığına ve inandırma kabiliyetinin büyüklüğüne rağmen, tarafsızlığın yer alamadığı, hislerinin sık sık müdahale ettikleri tenkitlerinde pek muvaffak olamadığını söylemek icap eder. Edebî incelemelerinde de, hiç olmazsa hareket noktası olarak, hislerinin rolünü tesbit etmek mümkündür. Namık Kemal ve Mehmet Akif hakkındaki incelemeleri bu şairlere karşı duyduğu sempatiden mülhem olduğu gibi, bilfarz Fuzulî hakkındaki etüdünde de, onun Şiiliği hakkında yapılmış bir iddianın millî hislerine dokunmuş olmasının hissesi büyüktür. Fakat bu hareket noktasını uzun ve dikkatli bir çalışmanın takip ettiği de muhakkaktır.

Nazif, son devir edebiyatımızın çok enerjik ve karakteristik şahsiyetlerinden biridir ve yeni, yabancı bir medeniyeti alırken kendi millî değerlerimizi korumanın lüzumunu en çok anlayan ve en iyi müdafaa edenlerin arasındadır. Batı medeniyetinin lüzumuna inanmakla beraber, doğunun bol ve büyük değerlerine de bütün ruhu ile bağlı idi. Bunun içindir ki, batı şairlerinin yanı başında doğunun tanınmış şairlerini de asla unutmaz ve daima büyük bir saygı ve gurur hissiyle onlara bağlanırdı. Doğuya ve bilhassa kendi yurduna ait geleneklerin, tarihin, maddî ve manevî bütün değerlerin samimî bir hayranı olan Nazif, zamanının çok karışık bir hızla değişen sosyal şartları arasında bile, millî hayatımızın şuurlu bir muhafazakârı olarak kalmıştır.

Ahmet Kabaklı, Süleyman Nazif'in üslubu, sanatı hakkında ise şu görüştedir:

"Türk'ün geçmişine tutkun, millîyetçi ve İslamcı olan Süleyman Nazif, Servet-i Fünûnculardan oldukça ayrılarak, daha çok toplum konulan üstünde durmuştur. Bozgunlar boyunca bizden koparılan (1908-1918 arası, on yıl gibi pek kısa bir zamanda elden çıkan) ülke büyüklüğündeki yurt parçaları için en içli ağlayışlar onun şiir ve nesirlerinden

duyulmaktadır. Batı medeniyetine geçerken millî değerlerimizi korumak gerektiğini en iyi savunanlardan biridir."

"... Nesrinde en çok değer verdiği şey, güzel üslûp, ahenkli söyleyiştir. Bir vecize gibi cümleler kurar, kelime, bağlaç ve edatların seçiminde çok titizdir. Onca kâinat güzel bir üslûptur. Okuyucularını, bilgi ve fikirden çok anlatımı ile büyülemeye bakar. Mecaza, edebî sanatlara düşkündür. Ona göre sakat düşünüp güzel yazmak, iyi düşünüp fena ifade etmekten daha iyidir. Hakikat bile ancak güzel bir üslûpla anlatıldığı zaman etkili olabilir.

Her şeyi mükemmel bir üslûp açısından gören Süleyman Nazif için dünyada en büyük kabahat, kötü yazmak, yanlış kelime ve tamlamalar kullanmaktır. Bu anlayışı ile Cenap Şahabeddin'e çok benzer ve zaten onunla görüş birliği içindedir. Yine bu anlayış dolayısıyla, "Sade dil" akımına karşı çıkmış, "Osmanlıca" nın bol ve zengin sözlüğünü, ahenk sağlayıcı "tertip" lerini bırakmak istememiştir." [87]

Süleyman Nazif eski - yeni edebiyatın olmadığını kendisinin de eski edebiyatı beğendiğini yeni olanın olamayacağını söylemektedir. Edebiyatımızı devirlere ayırmanın da gereksiz, mantıksız olduğunu söylemektedir. Bu nedenle özellikle Mehmet Emin Yurdakul'un şiirlerinin yeni olmadığını bunun bir şiir zevki meselesi, anlayışı olduğunu söylemektedir.

"Her şeyden evvel şunu söyleyeyim ki benim edebiyat hakkında ne sabit ne seyyar hiç bir kanaatim yoktur. Eserleri devirlere taksim etmek de hoşuma gitmez, işte bunun içindir ki eski, yeni bence birdir. Kime eski, kime yeni diyeceğiz?.. Bunlar hep birtakım şahsi ölçüp biçmelere ve hep birbirine bağlı şeylerdir. Fuzulî'yi, Nedîm'i seviyoruz da niçin:

Vermem sana çek benden elin ey melek-il-mevt

Cânânıma nezreylediğim câna dokunma

Beytinin şairi olmakla meşhur bulunan meşhur Âşık Ömer'e, o iki üstadın şöhret saraylarında bir kapıcılık olsun vermiyoruz? Ben eskilere hisce fazla bağlıyım. İlk zevkimi, anlayış ve kavrayış gücümü onlar besleyip geliştirdiler. Kırk sekiz yaşındayım. Artık benim için zevk değiştirmek ne yazık ki mümkün değildir. Ve işte bunun içindir ki, meselâ Mehmet Emin Beyefendinin o renk renk, o çeşit çeşit eserleri karşısında, yine meselâ Vecdî'nin:

Hava hoş, her taraf gülzâr, bülbül zar, gül handan;

Bu esbâb-ı cünûnu seyreden dîvâne olmaz mı?..

[87] Kabaklı, Ahmet, "Türk Edebiyatı", Cilt: 2, s. 590 591.

beytini okuyorum da, elimde olmayarak, berikini ötekine tercih ediyorum. Bu bir zevk meselesidir."[88]

Süleyman Nazif, Şinasi'nin Namık Kemal'in eski tarzda yazdığı eserlerine batılı fikirleri işlemesini aşılamasına kızmaktadır. Namık Kemal'in eski tarzda yazdığı zaman bu tarzın en büyük üstadı, şairi olacağını söylemektedir. Ancak Namık Kemal'in Abdülhak Hâmid'i taklit etmeye başlayınca şairliğinin ve tenkidinin zayıfladığını söylemekle beraber Namık Kemal'in orta derece bir yazar bile olmadığını söyler. Şinasi'den ve Abdülhak Hâmid Bey'i taklid etmediği eserlerinin -tiyatro ve tenkid dışındaki eserlerinin -onu var ettiğini ve büyük bir şair yaptığını, zirvede bir şair olduğunu söyler.

Süleyman Nazif, edebiyat adlı bir ilmin var olduğuna inanmadığını ve bunu okutmak adı altında para almaya nefsinde bir hak görmemektedir. Edebiyatımızda edebiyat dersi kitabı yazan, Recaizade Mahmut Ekrem, Süruri-i Kadîm, Süleyman Paşa, Cevdet Paşa, Abdurrahman Süreyya Efendi, Abdurrahman Fehmi Efendi, El-hâc İbrahim Efendi, Muallim Naci Efendi, Erkânı harb Rıfat Bey, Menemenli Tahir Bey, Süleyman Fehmi Bey, Muhittin Bey, Şahabeddin Süleyman Bey, Köprülüzade, gözlerimin nuru[89], Fuat Bey, bu yolda boşuna nefesler tüketerek kalemler aşındırdıklarını söyler. Yalnız Ali Ekrem Beyefendinin (Nazariyyât-ı Edebiyye Dersleri) ni bunlardan ayrı tuttuğunu söyler.*(Ünaydın, 1972)*

1.4. Sanat ve Ahlak

Edebiyat ile ilgili yazılarında, tenkitlerinde, mektuplarında şiir, nazım şekilleri, vezin meselesi, eski ve yeni şairlerin edebî şahsiyetleri, neşrolunan edebî eserler, İran edebiyatının Türk edebiyatına olan tesirleri gibi konular ele aldığını görmekteyiz.

Süleyman Nazif, san'atın ahlâkla olan münasebetim izah ederken, san'atın ahlâkî ölçülerle değerlendirilmemesi taraftarıdır. Ona göre san'atın gayesi güzelliktir. Servet-i Fünûn'da yayınladığı "İki Söz Daha" adlı makalesinde, san'atın bu aslî gayesini şöyle belirtmektedir:

"Eşyadaki ıttırat-ı kelâl âverdir. İnsan seveceği şeyde bir tenevvü, bir teceddüt, tabiî olmakla beraber, bir fevkaladelik arar. Tabiatın manzara-i hariciyyesi onun hevesât-ı bedayi perestanesini teskin edemez. Dağınık bir halde bulunan güzellikleri bir yere, bir noktaya toplar. Onları istediği şekilde tecelli ettirir. Bütün mehasin-i tabîiyye onun elinde

[88] Ünaydın, Ruşen Eşref, *"Diyorlar ki",* MEB Yay. İstanbul 1972, s. 104-105
[89] Ünaydın, Ruşen Eşref, *age.*, s. 107

ham eşya gibidir. İstediği gibi kullanır. İstediği şekl-i bediiyi kor. Nihayet öyle manzaralar irae eder ki tabiatın fevkinde olmamakla beraber misline hiçbir yerde tesadüf olunmak ihtimali yoktur. İşte hayali güzellik budur. Bazen bu mehasin-i hayaliye o kadar teali, o kadar kesb-i rikkat eder ki tanınamaz, anlaşılamaz; fakat daima cazip, her zaman müessir, ilelebet güzeldir!"[90]

Süleyman Nazif'e göre edebiyatta hayalî güzellik esastır. Nazif edebiyatta hayalî güzelliğin şart olduğunu belirterek edebiyatın estetik bir gaye taşıması gerektiğini kesin olarak etmiştir.

Bu güzellik de insanın tabiatta gördüğü güzellikleri ham bir eşya gibi kullanmasıyla meydana gelir. Edebî bir eserde şu unsurlar bulunur: müessir (sanatkâr)in, zamanın ve mekânın şahsiyetleri.[91]

Süleyman Nazif, insanın nasıl gıdaya veya havaya ihtiyacı varsa şiire de öyle kesin bir ihtiyacı olduğunu söyler. Bu ihtiyaç kâinattaki güzelliklerden doğar. Kâinat baştanbaşa güzelliklerle doludur. İnsan tabiattaki güzellikleri ham bir eşya gibi kullanarak bir takım eserler yaratır; bu eserler tabiatın fevkinde olmamakla beraber, benzerine hiçbir yerde rastlanamayacak niteliktedirler. İşte buna hayalî güzellik denir. Edebiyat bu hayalî güzellik sayesinde adî yazılardan ayrılır.[92]

Süleyman Nazif, ilk insanların çığlıklarıyla bugünkü insanların titrek nağmeleri arasındaki rabıtanın asla kesilmediğini, bugünkü edebiyatımızda Batının, Acem'in, Fransız'ın tesirlerini, hatta Lâtin, Yunan, Mısır, Bâbil, Hind edebiyatlarının da izlerini, hatta tarih öncesi yadigârları bulmanın mümkün olduğunu söyleyerek taklidi edebiyatın kaçınılmaz bir unsuru kabul eder.

Süleyman Nazif şiiri hakkında düşüncelerini dile getirirken asıl amacından başka güzel olması gerektiğini söyler. Şair şiire tasvir olunanı okuyucuya hissettirebilmelidir. Okuyucusu ile kalbi bir münasebetin olması gerektiğini ifade eder. Süleyman Nazif'e göre; şiir yalnız zahiri tasvirden ibaret kalırsa hiçbir güzelliği hiçbir hissi ifade edemez. Gözle görülen her şeyin hafi ve nameşhut bir güzelliği var ki o şeyin büsbütün zıddıdır. Bir neşide-i garamın elhan-ı neşve meşhununda bir hayat-ı şikestenin sedayı inkisarı

[90] İbrahim Cehdî "Muhasebe-i Edebiyye -İki Söz Daha-", Servet-i Fünun, c. 15, nr. 367, 12 Mart 1314/1898, s. 38-41.
[91] İbrahim Cehdî, agm., s. 38-39.
[92] İbrahim Cehdî, agm., s. 38.

duyulmazsa o muhabbet hodgamlıktan başka bir mana ifham edemez. Şiirin nasıl zuhur ettiğini şu şekilde izah eder:

"Hâlbuki biri de hakikaten hassas olan bir şâir o fırtına karşısında asabi lerzide-i buhran olurken uzaklarda inzar ile her dakikada müsademeler eden ufukların ötesinde denizlerin, göklerin ortasında bir balıkçı görür ki dalgaların sine-i mehalikinde taharri-i hayat ederken meskeninden, rey-i meskûndan uzaklaşmış; kendini birdenbire göklerin denizlerin, fırtınaların, dalgaların, ümitsizliklerin, dermansızlıkların içinde bulmuş kârgâh, müteharriki bin parça olmuş; o müttekâ-yı maişetin, o ümid-i münkesirinin narin bir haşebpare suretinde ellerinde kalan son parçasına olanca kuvvetiyle sarılmış; köpüren dalgalara yalvarıyor, boğulan ufuktan imdat, esen rüzgârdan merhamet, yağan yağmurdan teselliyet bekliyor... İşte bu manzara o ufukları, o anın tezellüm bu fırtınaları yararak sahilde vukuf-ı istiğrak olan şairin dimağ-ı ateşinine olanca şiddet ve rikkatiyle çarpar. O şair bu manzarayı tersim etmek ister. İşte şair burada vücut bulur; şairliğin nokta-i tecellisi budur. O şiiri okuyan adam artık fırtınayı, denizi, dalgayı, ufku, bunlarla beraber insaniyeti evvelkinden daha nafiz ve daha samimi bir nazarla görmeye başlar. O kari ile balıkçılar arasında o dakikadan itibaren ebedi bir münasebet hâsıl olmuştur."[93]

Süleyman Nazif'in Servet-i Fünun dergisinde kaleme aldığı "Sıfatlar Mevsuflar ve Taklid" adlı yazısında sıfat ve terkiplerin ahvalinden bahseder.

Süleyman Nazif yazısında öncelikle –Servet-i Fünun üslubunda- tenkid edilen terkiplerden bazılarını sayar: "hâin bakışlı pencereler", "leyl-i mezab", "ömr-i tarumar", "öksüz hayat", "nazlı hatt-ı istifham" gibi. Bu yeni sıfat ve terkiplerin doğuşu sebeplerini izah eder.[94]

Tenkid edilen bu sıfat ve terkipleri lüzumlu bulmaktadır. Bir şeyin benzerleri arasındaki mevki ve mahiyeti ne vakit anlaşılırsa, daha doğrusu ne vakit ruh o şeyde gizli bir hassanın

[93] İbrahim Cehdî, agm., s. 38-39.
[94] İbrahim Cehdî, "Sıfatlar. Mevsuflar ve Taklid", Servet-i Fünun, 19 Teşrîn-i Sânî, 1314. 403, s. 198-201.

Safâ'nın 'Hain bakışlı pencereler'i, Cenab'ın 'Leyl-i mezâb'ı, Nesib'in 'Ömr ü tarumar'ı, Sâdi'nin 'Öksüz hayat'ı, Fikret'in 'Nazlı hatt-ı istifham'ı ve bunların yüzlerce eşbah ve nezâiri o yüksek ruhların heyecanlarına atılan eşyaya atıf ettikleri bir nazar-ı vukuf ve teşhis, onlara uzattıkları bir dest-i mesafat ve aşinayidir. Bu sıfatlar o mevsufları hakiki isimleriyle çağırıyorlar.

Bir lisanın ekser kavâidi ekser şerait fesahetiyle beraber değişebilir, kelimeler eskir, yenileri bulunur, onlarda eskir, bir lisan unutula unutula elsine-i mevat sırasına geçer; yeni nesilleri vukuf ve izanı insal sabıkanın kanaat ve vicdaniyesine hanende nema-ı istihfaf olur. Fakat yine ezikka kerd sefalet olmaya mahkum bir fakirin nazarında kaşane-i saadetin pencereleri hain bakışlıdır; yine ichar-ı baidenin telâtmât leyalisi leyl-i mezâbtır; yine bin emel bîkarar ile muzdarip olan bir zendkânı bir ömr ü tarumardır; yine bir öksüz çocuk öksüz bir hayattır; yine bir dilberin derâce-i bîkararı bir nazlı hatt-ı istifham resm eder.

varlığını keşfederse, o zaman "yeni bir kelime ihtira ve terkip, yeni bir sıfat içtihat ve terkip olunur." Bu bir haz, zevk, arzu değil; bir lüzum, vazife veya ihtiyaçtır. Çünkü insanlar ruh, fikir, zevk bakımından birbirlerinden çok farklıdır; dolayısıyla herkesin eşyayı telâkkisi de farklıdır ve bu farklı telâkkiler tamamen tespit edilmiş değildir. O halde yeni bir sıfat kullananlar, dil ve mantık kaidelerini bozmakla itham edilemezler. Eşyanın "eskiden beri kullanılan vasıflar ve kelimelerle târif edilmesi husûsunda ısrar etmek, yeni nesilleri eskilerle aynı marifet seviyesinde bulundurmaktır". Bu taassup da millete o teceddüdden daha çok zarar verir.[95]

Süleyman Nazif yeni sıfat ve terkiplerin yapılmasını insan ruhu bakımından ele alır. Sıfat ve terkiplerin lisanın iskeleti olduğunu söyler. Dili, bir iskelet gibi güzelliklerinden tecrit eden ve sıfatın, bir şeyin hal ve şanını beyan eder bir kelime olduğunu söyleyen gramercilerin bu ifadesini doğru, fakat eksik bulur. Çünkü her şeyin nasıl kendisine mahsus hal ve şanı varsa, o şeye bakan ruhun da hususî bir telâkki tarzı vardır. Sıfatlar bu iki özelliğe sahip olmazlarsa, hele vicdanî unsurları tasvirde ikinci vasfın hakkı tam verilmezse, yazılan şeyler düşünce ve duyguları, bütün gizlilikleri ve infialleriyle nakl ve tebliğ edemezler. Daha sonra ondan evvel görülen, düşünülen, söylenilen şeyleri tekrarlayarak okuyucuya bezginlik ve yakınlık verirler. Bir konu, edebî şartları içinde bin kere tasvir edilse yine de müptezel olmaz. Çünkü yazılanlar o konunun hal ve şanıyla beraber şairin ruhunu, ruhunun o şeyi telâkki tarzını da gösterir. Bunun için samimî eserler, asırların hücumundan bile yara almazlar.[96]

Süleyman Nazif bu yeni bulunan ve terkipler, başka milletlerin edebiyatlarını taklitten doğmazlar. Bu tasavvur tarzı, her zamanın ve her kavmin edebiyatına az çok karıştığını belirtir.[97]

---

[95] İbrahim Cehdî, agm.,s. 198-201.

[96] Bir lisanın ekser kavâidi ekser şerait fesahetiyle beraber değişebilir, kelimeler eskir, yenileri bulunur, onlarda eskir, bir lisan unutula unutula elsine-i mevat sırasına geçer; yeni nesilleri vukuf ve izanı insal sabıkanın kanaat ve vicdaniyesine hanende nema-ı istihfaf olur. Fakat yine ezikka kerd sefalet olmaya mahkum bir fakirin nazarında kaşane-i saadetin pencereleri hain bakışlıdır; yine ichar-ı baidenin telâtmât leyalisi leyl-i mezâbtır; yine bin emel bîkarar ile muzdarip olan bir zendkânı bir ömr ü tarumardır; yine bir öksüz çocuk öksüz bir hayattır; yine bir dilberin derâce-i bîkararı bir nazlı hatt-ı istifham resm eder. (İbrahim Cehdî, "Sıfatlar. Mevsuflar ve Taklid", Servet-i Fünun, 19 Teşrîn-i Sânî, 1314. 403, s. 198-201)

[97] İbrahim Cehdî, "Sıfatlar. Mevsuflar ve Taklid", Servet-i Fünun, 19 Teşrîn-i Sânî, 1314. 403, s. 198-201.Emin olmalıyız ki kendi hayat ve hayatına tecüman olan, kendi ruhunun anın ezilişini dinleyen bir adam büyük, küçük, garblı, şarklı, hiç kimseyi taklit etmez. Onun her şiiri doğduğu günden beri, hatta doğmadan evvel mesadif olduğu ahvalin, okuduğu kitapların, görüştüğü adamların, sürdüğü demlerin, çektiği azapların, sevdiği veya buğz ettiği şeylerin, hulasa bütün hayat ve mukadderatının mecmuandan hasıl olmuştur. İnsan

Hülâsa, tahavvülat-ı tabiîye ve içtimaiyeden en çok müteessir olan edebiyattır. Ahval değiştikçe yeni hisler, yeni fikirler, yeni emeller peyda olur; ve bu tesirat ve vicdaniye inkişaf etmek için "bir şeyin hâl ve şanını beyan eden" kelimelerin yenilerine ve daha şümullerine arz-ı iftikar eder. bu teceddüdün menşei fikir-i taklit değil, icabat-ı tabiîye ve temayülat-ı ruhiyedir.[98]

Süleyman Nazif muhtelif olarak değişik gazete ve mecmualarda neşrettiği bir kısım makalelerinde Mehmet Akif, Ömer Hayyam, Fuzulî, Nedîm, Abdülhak Hâmid gibi önemli şairlerin hayatı ve eserleri ve edebî şahsiyetleri hakkında bilgiler vermektedir. Yazarın vermiş olduğu bu bilgiler kendisinin uzun araştırmalar sonucu elde ettiği bulgulardır.

1.5. Mehmet Akif

Süleyman Nazif Servet-i Fünun dergisinde Temmuz 1919'dan itibaren neşrettiği "Mehmed Akif, Zatı Asârı" adlı makalelerinde Mehmet Akif'in kişiliği, düşüncesinin kaynakları, şiiri; eserlerindeki insanî, vicdanî ve millî tavrı hakkında önemli bilgiler sunanmakla beraber devrinde şaire yöneltilen pek çok eleştiriye de cevap vermektedir.

Süleyman Nazif'in, Mehmed Akif'e o dönemde yöneltilen bazı eleştirilere sağlam deliller getirerek cevap verdiği, Akif'in şiir konusundaki yeteneğini, kaynaklarını ve bakışını farklı örneklerden hareketle izah etmeye çalıştığı görülür. Süleyman Nazif, Akif'i hem karakter özellikleri hem de inandığı değerlere bağlılığındaki samimiyeti ile örnek bir şahsiyet olarak takdim eder ve bu hasletlerin onun şairliğine etkilerini değerlendirir. Mehmet Akif'in şiir konusundaki yeteneğini, kaynaklarını ve şiire bakışını farklı örneklerle izah etmektedir.

Süleyman Nazif, ilk makalesinde, *"Mehmed Akif'i tedkik etmek, edebiyâtımızın bir şahs-ı mümtâzında mündemiç bir devrini ta'mîk eylemektir."*[99] diyerek ona olan hayranlığını, samimiyetini dile getirir ve hayatı hakkında bilgi verir.

---

kendi mevcudiyet maddiyesine istediği şekil ve heyeti vermekte nasıl aciz ise mevcudiyet maneviyesini teşkil eylemekte de öyle bî kudrettir. (…)

Mamafiye bir muhit dahilinde ve bir seviye-i içtimaiyede bulunan bir kısım ashab-ı tahrir ve fikir arasında esaslı ve tabiî bir karabet-i fikriyenin vücudu inkar olunamaz. Birkaç adamın aynı zamanda, aynı efkar ile mülhem olması, birinin diğerine benzemesi bu muhit-i seviyenin ayniyetinden mütevellittir. Fakat bir kavmin her sahib-i tahriri aynı bir muhit ve seviyede olmayacağından her yerde ve her zamanda edebiyatın muhtelif sâlikleri bulunur.

[98] İbrahim Cehdî, "Sıfatlar. Mevsuflar ve Taklid", Servet-i Fünun, 19 Teşrîn-i Sânî, 1314. 403, s. 198-201.

[99] "Mehmed Akif, Zâtı, Asârı- I -", Servet-i Fünun, c. 56, nr. 1420, 31 Temmuz 1335/1919, s. 248-252.

Süleyman Nazif'in ilk hedefi Mehmed Akif'i göstermek, yansıtmak olmamış, daha çok bir savunma biçiminde yazmıştır. Mehmed Akif'le ilgili farklı çevrelerde çıkarılan dedikodular, kasıtlı yalanlar, yanlış anlamalar ve tartışmalar karşısında Süleyman Nazif, doğrunun kalemşorluğuna soyundurmuştur. Süleyman Nazif, bir yandan Mehmed Akif'le ilgili yanlış anlamaları, yanlış bilgileri düzeltmeye çalışır, diğer yandan taraf tutmanın gereği olarak, karşı tarafın zayıflıklarını gösterir.

Süleyman Nazif'in Mehmed Akif şiirinin büyüklüğünü göstermek için sürekli yabancı şairlerden örnekler vermesi, onlarla Mehmed Akif'i karşılaştırmasıdır. Öyle isimler sayar ki günümüzde bile onların bilindiği şüphelidir. Chant du Cygne, Pere Duchene, Sully Prudhomme, Alphonse de Lamartine… gibi.

Onu kendi dönemi içindeki başka şairlerle çok kıyaslamaz. Sadece Muallim Naci, Abdülhak Hâmid Tarhan etkisinden kısaca söz eder.

Yer yer de Mehmed Akif'in bazı şiirlerini eleştirir, ki tutarsız eleştirilerdir bunlar. Diğer ifadeyle "bakın, Akif'in şiirlerinde eleştirilecek yönler bunlardır" demeye getirir. Bir nevi karşı tarafa eleştiri dersi verir, saldırı adabını öğretir.

> Süleyman Nazif, Akif'in yalnızca olumlu özelliklerine temas etmez, ayrıca bazı dizelerindeki aksamalara da dikkat çeker. Mehmet Akif'in aruza hâkim, iyi bir şair ve nâsir olduğu dikkate alındığında, bu küçük düzeltmelerin mesnetsiz olmadığı söylenebilir.

"Belinde seyf-i sadâkat, elinde bir kamçı,

Ferik setresi altında gördüğüm umacı...

beyti, Mehmed Akif'teki kudret-i inşâdın onda birine mâlik olanlarca bile uyûb-i nazmiyyeden sayılabilirken, Safahat *mübdi'ine intisâb edince* kebâir-i kalemiyye *sırasına girer.* Ferik setresi *gibi, her iki cüz'ü de Türkçe olan - çünkü Arapların* ferik *kelimesine bizim verdiğimiz ma'nâyı vermiş olduklarını zannetmiyorum - bir terkîbdeki bu medd ü işbâ' âdetâ kulağa îrâs-ı evcâ' ediyor. Husûsiyle zevk-i selîm yukarıdan beri kevser-i selâset hâlinde cereyân edip gelen doksana karîb mısrâ'ın verdiği hazz-ı azîm ile biraz da müşkil-pesend olduktan sonra...*

Bu beyti ta'kib eden beyitten sonra gelen,

Semâ zemîn bütün envâr iken o pis gölge

Cebîn-i pâkine leylin ne pâyidâr leke!..

beytindeki pâyidâr leke de kulağa hoş gelmiyor. Takdirimde hatâ etmiyorsam,

Utandım ağlayarak, ağladım utanmayarak!..

mısrâ'-ı bedî'inden sonra, manzûmenin nihâyetine kadar devâm eden sözler kâmilen zâid, o ma'sûm ve bülend i'tirâfın güzelliğini âdetâ setr ediyor." diyerek Mehmet Akif'in şiirlerini eleştirmiştir. Aslında Süleyman Nazif, Akif'in kelimelere ve aruza hâkimiyeti, şiirindeki insanî, vicdanî ve millî tavrını, şairliğinin güçlü yanlarını öne çıkarır. Bu şekilde eleştirerek onun ne kadar büyük bir şair olduğunu göstermek istemiştir.[100]

Akif'le ilgili değerlendirilmeler yapılırken dünya edebiyatından bazı şairlere ve metinlerine başvurulduğu görülür. Özellikle Fransız şairlerden yapılan alıntılar öne sürülen iddiaları desteklemek için başvurulan başlıca kaynaklardır. Şairin sevdiği ve kendisine yakın bulduğu Doğulu –Nef'î, Fuzûlî, Nedîm- ve Batılı -Lamartine- Victor Hugo- şairler hakkında da bilgi veren Süleyman Nazif, bu yönüyle Akif'in kaynaklarını da işaret etmektedir.

"Her ikisini de yakından tanıdım. Tevfik Fikret'le hem sen gibi idik. Mehmed Akif'ten ise beş yaş büyüğüm. Eserlerini okumaktan mütevellid hazz-ı vicdânından başka ne Tevfik'e bir borcum var, ne Akif'e minnetdârlığım... Meselâ *Muallim Nâci* ve hattâ *Enderûnlu Vâsıf* gibi tarz-ı beyanları meyl ü isti'dâdıma en az mülâyim olan eski şâirlerin, şu iki şâir i muâsırdan ziyade bende emekleri var.

Burada her türlü hiss-i taraf-gîrîyi teb'îd ile ve sırf bir râsıd ve müşâhid i'tinâsıyle iki şâir arasındaki ihtilâfı tedkik ve bu ihtilâfların esbâb ü sevâikını teharrî edeceğim."[101] diyen Süleyman Nazif'in makalesinin en uzun konusu Mehmed Akif-Tevfik Fikret çatışmasıdır. Tevfik Fikret ile Mehmed Akif arasındaki tartışmayı da olabildiğince tarafsız bir bakışla ele almaya çalışan Süleyman Nazif, yazısının devamında Mehmed Akif ile Tevfik Fikret arasındaki farkı şu şekilde izah eder:

"Ma'lûmdur ki şâiriyyetin iki menba'-i ilhâmı var:

Din, kin.

[100] "Mehmed Akif, Zatı Asârı- IV -", Servet-i Fünun, c. 56, nr. 1423, 21 Ağustos 1335/1919, s. 281-286.
[101] "Mehmed Akif, Zatı Asârı- V -", ", Servet-i Fünun, c. 56, nr. 1424, 28 Ağustos 1335/1919, s. 295-300.

Biri aşk ve îman, ümîd ve huzûr, sabr ü tehammül, bu toprakların altında bile bir penâh-ı refâha i'tikâddan mütevellid itmi'nân-ı mes'ûd terennüm ettirir. Dindar, cem'iyeti ve eşhâsı tenkid ve hattâ şetm ü tel'în ederken de ağladığının... Hem de, mat'ününun hasta başını şâir kendi göğsüne dayamış, için için ağladığının farkında bile değildir. Bu tıynetten, Fransız ise *Lamartin,* Türk ise *Mehmed Akif* doğar.

Kindar, en hayır-hâh irşâd ve nasihatlerinde bile anîftir, pür-çîn-i tehevvürdür. Sesinin ihtizâz-ı şefkatinden ziyade dişlerinin gıcırtısı işitilir. Yaşarmayı unutmuş, daha doğrusu yaşarmaya bir türlü alışamamış gözlerinde şerâre-i gazabdan başka bir şey görmezsiniz. Size uzanan ellerinden alabileceğiniz nasîbe-i meded ekseriya yumruktur. Toprağın altında değil, üstünde de bir vakfe-gâh-i sükûn bulunduğuna onu bir türlü iknâ edemezsiniz. Bu mizâctan da, İngiliz ise *Bayron,* Türk ise hayatının son on senelerindeki *Tevfik Fikret,* çıkar."[102]

Süleyman Nazif, "millî şiir" ve "millî şair" kavramları çerçevesinde Cenap Şehabeddin'e söz vererek Mehmet Akif'in "Edebiyat tarihi şimdilik büyük Akif'ten daha büyük bir İslâm ve Türk şairi tanımaz." İfadesi ve "kuğunun son şarkısı" olarak nitelendirdiği "Asım" adlı eseri için söyledikleri yazarın, Akif'i bir dosttan öte "büyük bir şair" olarak gördüğünün en büyük kanıtıdır.

Süleyman Nazif, ilk olarak Servet-i Fünun dergisinde tefrika halinde yayımladığı bu makalelerini biraz daha ekleme ve düzeltme ile 1924 yılında kitap olarak yayımlamıştır. Bu eser Mehmet Akif ile ilgili yayımlanan ilk eser olma özelliğini taşır. Süleyman Nazif'in Akif hakkında verdiği bilgiler bundan sonra yazılacak eserlere ilham kaynağı olmuştur.

1.6. Ahmet Agayef ve Turancılık Münakaşası

Süleyman Nazif, devletin içinde bulunduğu durumdan Osmanlıcılık fikri sayesinde kurtulacağına inanmış bu sebeple Yeni Tasvîr-i Efkâr gazetesinde Türkçülük cereyanı ve Turancılık fikrine dair Ağaoğlu Ahmed Bey'e cevap ve itiraz mahiyetinde yazılar neşretmiştir. Süleyman Nazif bu yazılarında Türk Yurdu ile sadece lisan meselesinde ayrılmaktalar. Kendisinin de Müslüman bir Osmanlı Türkü olduğunu açıklamaktadır.

"Anâsır-ı Osmâniye'nin İttihâdı" adlı yazısında, imparatorluğun, "anâsır-ı muhtelife"si arasında bir "âheng-i vifâk ve imtizâc olmazsa târ-mâr" olacağını ve bu hususta "filân veyâ

[102] "Mehmed Akif, Zatı Asârı- V -", ", Servet-i Fünun, c. 56, nr. 1424, 28 Ağustos 1335/1919, s. 295-300.

falan ırk ve dîne mensub olmanın hiç bir fâide" sağlamayacağını[103] belirtir. Devleti meydana getiren unsurları ele aldığı yazısında ise, "kan" ve "lisân"ıyla Türk olduğu halde, millî menfaatlerin yine aynı sebeple "Osmanlılıkla feda edilmesi[104] lüzumundan bahseder.

Süleyman Nazif, bu fikri münakaşada önce, devletin Osmanlıcılık fikri sayesinde kurtulacağına inanır. Bu sebeple Türkçülük cereyanı ve Turancılık fikrine dair itiraz mahiyetinde yazılar neşreder.

Süleyman Nazif, söz konusu ettiğimiz bu yazısında, genel olarak Osmanlıcılık fikrinin haklılığını anlatmaya çalışır. Fakat bundan sonraki yazılarında ise, Türkçülere ve Turancılık fikrine karşı doğrudan hücumlarda bulunur. Bunlar arasında Ağaoğlu Ahmet Bey'e yazdığı cevaplar, şiddet ifade eden ilk yazılardır. Nazif ilk cevapta, evvelâ kendisinin tarih ve millet anlayışını ortaya koyar.

Süleyman Nazif, istikbâlin sadece, "Osmanlı" olmak şuuru etrafında birleşilmesi sayesinde kazanılacağını belirtir.

Süleyman Nazif, Osmanlı devletinin Türkler tarafından, fakat diğer "akvâm anâsır-ı muhtelife"nin de yardımlarıyla kurulduğunu, dolayısıyla devlet üzerinde Türkler kadar, Türk olmayanların da haklarının bulunduğunu Musavver Muhit'te yazdığı "Mâzîden İstikbâle" adlı makalesinde şu şekilde ifade etmektedir.

"Bu devleti te'sîs şerefi vâkıan Türklere müyesser oldu. Fakat kanım ve lisânımla Türk olduğum halde munsıfâ- ne itiraf ederim ki ezmine-i kable't-târihiyyeden beri barındıkları Asya-yı Vustâ'nın ıssız çöllerinde bile kudret-i ikâmet bulamayan bir kaç yüz çadır halkı, buralardaki akvâ ve anâsır-ı muhtelifede muntazam bir hey'et-i ictimâiyye te'- sîsine imkân ve isti'dâd bulmasa idi, kendi namlarına bir devlet teşkîl etmek şöyle dursun, nâm u nişânlan bile bu ummân-ı akvâm arasında gâib olub giderdi. Edvâr-ı şevket ve istilâda en güzide askerlerimiz Müslüman olmayan vatandaşlarımızın evlâdı idi. Akvâm-ı Osmâniye'nin hepsi bu köhne binâ- yı hükümeti kendi kan ve kemikleriyle te'sîs ve idâme eldiler. Bağdad karasının önünde İşkodralıların, Viyana surlarının altında Erzurumluların ecsâd-ı şehîdesi görülür. "[105]

Süleyman Nazif, genel olarak yazılarında, Osmanlıcılık fikrinin önemini ve haklılığını anlatmaya çalışmış, Türkçüler'e ve Turancılık fikrine karşı şiddetli tenkitlerde

[103] "Anâsır-ı Osmaniyye'nin İttihadı", Yeni Tasvir-i Efkâr, c. 1, nr. 98, 6 Eylül 1909, s. 1.
[104] "Osmanlılık I (Arnavutlar)", Yeni Tasvir-i Efkâr, c. 1, nr. 96, 4 Eylül 1909, s. 1-2.
[105] "Ahmed Agayef Beyefendi'ye", *İctihad,* c. 3, nr. 71, 11 Temmuz 1329/1913, s. 1549-51.

bulunmuştur. Bunlar arasında Ağaoğlu Ahmed Bey'e yazdığı cevap ve itiraz mahiyetinde yazılarda, Süleyman Nazif, Ağaoğlu Ahmed Bey'e ilk cevapta, evvelâ zihnindeki tarih ve millet anlayışını, kendi bir Osmanlı Türkü olduğunu, anane-i millîyesini şu şekilde ortaya koymaktadır.

"Azizim, Müdafaa-i Millîye'nin encümen-i mahsûsasında da alenen söylemiştim ki, her Müslüman Osmanlı gibi benim iki an'anem ve iki akîde-i ictimaîyem var! Biri dinî, diğeri millî an'ane-i dinîyem. Hicret-i Nebevîye'nin on sene evvelinden, an'ane-i millîyem ise altı yüz doksan dokuz senesinden başlar. Mücahid-i Arab Abdurrahman el-Gafikî Hazretleri'nin Puvatye'deki meşkûru bence Hülâgü'nün Bağdad'daki mezbaha-i mel'ûnesinden daha şerefli ve daha kıymetlidir. Ben ne İskender'in seferlerinden zevk-yâb-ı mübâhât olurum, ne Cengiz'in badirelerinden!... Fakat meselâ mücahidîn-i Arab'dan Kuteybe bin Müslim'in Türkistan seferleri Selîm-i Evvel'in Mısır Seferi derecesinde vicdanıma ilkâ-yı haz ve mefharet eder. Bu hissi daha ziyade izah ve tahlîl edeyim:

Ben ebben an-ced, Diyarbekirliyim. Hemşerim Uzun Hasan'ın Fatih Sultan Mehmed'e karşı sevk ettiği orduda ihtimal ki benim de ecdadım aşk ve şevk ile ölüp öldürmüşlerdi. Bununla beraber vicdanım o vakâyiin bî-taraf bir mütehattır bile olamıyor.

İşkodralı İskender Bey bugün nazarımda ne ise Diyarbekirli Uzun Hasan'da odur. Ve ikisini de millîyet-i hâzıramın a'dâ-yı güzeştesinden addederim.

Fikren ne vakit Çaldıran Sahrası'na doğru bir seyahat-i tavaf icra etsem, Padişahım Yavuz'un sîma-yı mübareği nazar-ı tebcîl ve iftiharım önünde irtisam eder. Hâlbuki o tarihte benim ecdadım Selîm-i Evvel'e şeref-yâb-ı bîat olmamışlar, Şah İsmail Safevî'nin tâbiiyet-i müt'ibesinde kıvranıyor ve belki ordusunda harp ediyorlardı."[106]

Süleyman Nazif, aynı yazının devamında hüviyetinin üç unsurunu, *"Size ekanim-i selase-i hüviyyetimi şu suretle tarif edeyim: Müslümanlık, Osmanlılık, Türklük!..*[107] olarak açıkladıktan sonra bu topraklarda yaşayan insanları bir olarak kabul ettiğini açıklar.

"Bugün bir kerimem olsa putperest kalmış bir Türk'e, hatta bir şiiye tezviç edemem. Fakat bir Arap, bir Kürt, bir Çerkeş, bir Laz, bir Tatar, bir Hindli, bir Cavalı benim makbul bir

[106] Süleyman Nazif, a. g..m., s. 1549-51.
[107] Süleyman Nazif, a..g.. m., s. 1549-51.

damadım olabilir. Müslüman vatandaşlarımın kısm-ı azamı, eminim ki, bu hususta benimle hem-hisdir."[108]

Süleyman Nazif, altı yüzlük bir geçmişi olan milleti ayırmanın fikren, lisanen, dinen, kültürel ayrıştırmanın yanlış olduğunu, hissiyât-ı millîyeyemizin buna müsaade etmeyeceğini açıklar.

"Biz bugün ne kurûn-ı vustadayız, ne Asya-yı Vustâda. Altı yüz senelik seyl-i vakâyi' pek muhtelif zeminlerden geçti. Ve macerâsının evsaf ve havâs-ı günâ günü 1551 mebde'le müntehâyı birbirinden büsbütün farklı bir hale koydu. Millet-i Osmaniye'yi altı buçuk asırlık mukadderâtından tecrîd ile aslına irca etmeye çalışmak mahkûm-ı akamet bir sa'y-i bâtıldır. Ben buna "tehlikeli" sıfatını da bilâ-tereddüd ilâve ederim. Kimi kimden ayırıyoruz?.. Arnavud Başkımcılarının zılâl-ı muhribini taklid mi edeceğiz?...

Eğer biz hissiyât-ı millîyeyi tenmiye ve terbiye için hariçten emsâl ve kavâid arayacaksak onları bizden daha müterakki ve daha münevver ümmetlerin vakâyi'-nâme-i mevcudiyetinde taharri etmeliyiz; Semerkand ve Buhara'da değil.

Arab bizim mürşidimiz, üstadımız, mürebbîmiz, her şeyimizdir. Arabınkini Arab'a, Aceminkini Acem'e iade edersek elimizde uzun kollu bir hırkadan başka bir şey kalmaz."[109]

Daha sonra aynı yazıda Osmanlı gençlerine seslenerek onlara ikaz mahiyetinde şunları söyler:

"Ben millîyetine, millîyetinin şan ve şevketine perestiş eden bir Türk'üm. Bu hastanın muzır ve mühlik cereyanlardan vikaye ve sıyanet olunmasını herkese yalvararak ihtar ediyorum. Emin olunuz ki, infiâlât ve şikâyetimde ağlayan bir edâ-yı tazallüm var. Heyet-i ictimaiye-i Osmaniye'nin an'ane-i tabiiye ve temâyülât-i cebeliyesine muvafık tedrisât ve neşriyât ile hiss-i millîye ciyâdet-âver olunuz. Ve Türk medeniyetinin tarihini Osmanlı

[108] Süleyman Nazif, a..g.m., s. 1549-51.

Aynı makalenin sonunda niçin eleştirdiğini şu şekilde özetler: Ben milliyetine, milliyetinin şan ve şevketine perestiş eden bir Türk'üm. Bu hastanın muzır ve mühlik cereyanlardan vikaye ve sıyanet olunmasını herkese yalvararak ihtar ediyorum. Emin olunuz ki, infiâlât ve şikâyetimde ağlayan bir edâ-yı tazallüm var. Heyet-i ictimaiye-i Osmaniye'nin an'ane-i tabiiye ve temâyülât-i cebeliyesine muvafık tedrisât ve neşriyât ile hiss-i milliye ciyâdet-âver olunuz. Ve Türk medeniyetinin tarihini Osmanlı evlâdına takrir ederken yalnız dinen değil, ilmen, ahlâken, medeniyeten de mürşîd ve mürebbîmiz olan Araplardan -aramıza ilka-yı bürûdet etmeyecek- bir lisan-ı hürmet ve insaf ile bahsediniz. Bu meslek-i meşkûru ihtiyar e- derseniz mesainizi tebcil ile muvaffakiyetinizi teshil etmek her Osmanlının, her Müslüman'ın ve her Türk'ün en mukaddes vazifesi olur.

[109] Süleyman Nazif, a. g.m., s. 1549-51.

evlâdına takrir ederken yalnız dinen değil, ilmen, ahlâken, medeniyeten de mürşîd ve mürebbîmiz olan Araplardan -aramıza ilka-yı bürûdet etmeyecek- bir lisan-ı hürmet ve insaf ile bahsediniz. Bu meslek-i meşkûru ihtiyar e- derseniz mesainizi tebcil ile muvaffakiyetinizi teshil etmek her Osmanlının, her Müslüman'ın ve her Türk'ün en mukaddes vazifesi olur."[110]

Süleyman Nazif, Türkçülüğü tenkid ederken bu cereyanın İslâm dinince yasaklandığını ve böylece "kavmiyet ve millîyet revâbıtı"nın "din ve mezheb râbıtasına tahavvül"[111] ettiğini söyler. Ayrıca Türklerin, Orta-Asya'dan çıktıkları andan itibaren pek çok ecnebiyle karışmış olmaları sebebiyle Türkçülük iddiasında bulunmanın bir bakıma imkânsızlığını belirtir. Nazif, Türklerin yabancılarla karışmasını, medenîleşmek yolunda atılmış önemli bir adım olarak değerlendirir: "Asyâ-yı Vustâ'dan getirdiğimiz kana bereket versin ki bir çok dimâ'-ı ecnebiyye karışdı. Yoksa o hûn-ı bedevî bu kadar da hâiz-i kudret-i temeddün olamazdı. "[112]

Türkçülerin Türk mefahirinden saydıkları Cengiz'i "mezâlim-i hî-pâvânın fihrist-i icmâli olan nâmı yedi yüz bu kadar seneden beri her Müslümanın ve her Türk'ün cinân ve hânümânında îkâz-ı havf ve nefret eden bir adam" olarak tarif ettiği "Cengiz Hastalığı" adlı yazısmda, sözü yine kan meselesine getirirek şunları söyler: "Bizim damarlarımızda bugün husûsî bir kan var ki o da Osmanlı kanıdır. Ve lisânı mız gibi hûn-ı millîyemiz de bir çok ihtilâl ve istifa ile aslından büsbütün ayrılmışdır."[113]

"Malûmunuzdur ki, Amerika akvamı, dünyanın ve bilhassa Avrupa'nın her tarafından hicret etmiş halktan müteşekkil bulunuyor. Kanada"da Fransızca ile mütekellim bir kısım kalil istisna olunursa koca Amerika'nın lisan-ı muhlisi ya İngilizce'dir, ya İspanyolca.

Mevcudiyet-i uzviyesini Britanya veya İspanya'dan Amerika'ya nakl etmiş olan adam, bir batın geçer geçmez mevcudiyet-i millîyesini de büsbütün oraya defn ediyor. Ve oralardan geldiği veya lisanıyla mütekellüm bulunduğu için İngiltere veya İspanya'ya ircâ-ı fikr edip durmuyor. Bununla beraber iddia edemezsiniz ki, bugün Amerika'da bir vicdan-ı millî, bir gaye-i hayal yoktur.

[110] Süleyman Nazif, a. g.m., s. 1549-51.
[111] "Ahmed Agayef Beyefendi'ye", *İctihad,* c. 3, nr. 74, 1 Ağustos 1329/1913, s. 1621-1623.
[112] "Ahmed Agayef Bey'e Cevab", *İctihad,* c. 4, nr. 76, 15 Ağustos 1329/1913, s. 1669-1672.
[113] "Cengiz Hastalığı", *İctihad,* c. 3, nr. 72, 18 Temmuz 1329/1913, s. 1573-4.

Biz de böyleyiz Agayef Bey, benim ruh-ı millîm Osmanlı diyarında yaşar. Asya-yı Vusatî çöllerine düşerse boğulmak muhakkaktır. Biz oradan ne fikren, ne cismen bir daha avdet etmemek azmiyle çıktık. Buradaki hatırat ve hayatımız daha esaslı ve daha kuvvetlidir."[114]

Süleyman Nazif, Turancılığı Anadolu'dan meçhul bir yere hicret etmek manâsında anlamış bu nedenle karşı çıkmıştır. Türkçülüğün bu en büyük idealine biraz da bu sebeple karşı çıkan Süleyman Nazif, Osmanlı devrinden evvel bir Türk Tarihinin mevcut olduğunu kabul etmemektedir. Ona göre Türk tarihi Osmanlı tarihinden ibarettir. Osmanlı hanedanlığından evvel zikredilmeye layık hiçbir şey yoktur. Süleyman Nazif Türk Yurdu'na yani Türkçülere daha çok tenkidi din ve lisan yönünden olmuştur. Osmanlı topraklarında yaşayan Türk, Laz Çerkez, Boşnak, Sırp, Arnavud, Arap'ın birleştirici unsuru olarak ırkı değil hepsinin Müslüman olduğunu ve Osmanlı olarak yaşadıklarını ileri sürmektedir. Osmanlıdan önce böyle bir birliğin olmadığını açıklar.

"Fatih Sultan Mehmed'i en çok düşündüren Uzun Hasan Türk, Yavuz Sultan Selim karşısına en ziyade dikilmek isteyen Şah İsmail Safevî yine Türk iken kaleminizin tefevvüh ettiği,"halbuki, Gazi Osman'dan evvel Osmanlı Türk'ü namına ferd-i vahid yaşamıyordu!"

(…) Tarihten fizyolojiye geçersek Osmanlı Türklerini yine büsbütün ayrılmış ve büsbütün değişmiş görürüz. Dindarâne bir hürmet ve kanaatle bahsettiğiniz muhit ve veraset-i ecdâdın âsârını bünye-i hazıra-i Osmaniye'de niçin ara mıyorsunuz?... Anasır-ı gayr-ı Müslime'nin kanını yeniçeriler üç asırdan ziyade Türk damarlarına naklettiler. Taraf taraf vaki olan ihtidâlar, iltihaklar da başka!... Türk ırkının ihtilât ve tesâlübü anâsır-ı gayr-ı Müslime'ye inhisar etmedi: Araplar, Boşnaklar, Arnavutlar, Kürtler, Çerkezler, Bazlarla diğer lâ-yuadd akvam bu ırka karışmış ve karıştırmıştır. Bugün Balıkesir'de, Konya'da, Sivas'ta, Diyarbakır'da, Kerkük'te yerli bir Türk bulamazsınız ki, şeklen Buhara veya Semerkand halkına benzesin. Lisanımız da böyledir. "Türk Yurdu" ne kadar çalışırsa çalışsın, İsmail Gaspıralı Efendi 'nin dilini Abdülhak Hâmid Bey'in lisanına galebe ettirmek imkânı yoktur. Celâl Sahir, Hamdullah Suphi, Köprülüzade Mehmed Fuad gibi Fecr-i Ati'den Türk Yurdu'na göç etmiş şebân-ı Osmanî bile, tarafgirliği Sectaire'lik derecesine isal etmemişlerse, bu hakikati teslim ederler ümidindeyim. Etmezlerse o mümtaz, fakat güm-geşte-i zılâl olmakla bedbaht zekâlarına herkes acır."[115]

[114] "Ahmed Agayef Bey'e Cevab", *İctihad,* c. 4, nr. 79, 5 Eylül 1329/1913, s. 1732-4.
[115] agm., s. 1621-1623.

Süleyman Nazif aynı gazetede yazığı "Cengiz Hastalığı" adlı yazısında da bu konuyu ırk ve kan yönünden izah eder.

"Cengiz'i bilumum rical-i diniyye ve millîyyemizin fevkine ısad etmek isteyenleri, düştükleri dalâl-i dinî ve millîden kurtarmak farzdır."[116] der.

Süleyman Nazif iftihar duyduğumuz İbn-i Sina'nın, Farabî'nin Arapça, Mevlana'nın Farsça yazdıklarını beyan ederek kullandığımız lisan yönünden de Türk Yurdu ile çatışmaya girer. Aynı durumun Batılı toplumlarda da olduğunu Fransızcanın Yunan ve Latin metrukuyla tezayüd ettiğini söyler. Batı edebiyatından Victor Hugo'yu örnek gösterir.

"Kavmiyet ve Milliyet Asrı" dediğiniz on dokuzuncu asrın şair-i â'zâmı Victor Hugo'yu serâpâ okuyunuz, Latin ve Yunan medeniyetleriyle, o medeniyetlerin âsâr ve measîrine hayran takdirlerinden başka bir şey göremezsiniz. Victor Hugo, klasik tarzında yazmakla alelumûm insaniyetin tekamül-i tabîiyesini takip etmişti."[117]

Daha sonra Süleyman Nazif Türk edebiyatında altı yüz asırlık bu lisana sahip çıkan şair ve yazarlarımızı işaret ederek lisanımızın Anadolu'nun köylerine dahi yerleştiğini izah eder. "Lisanımızın altı yüz senelik terakkiyât-ı kıymettarını elinizden gelse bir anda Kırım'a, Buhara'ya peşkeş edeceksiniz.

Süleyman Nazif" e göre "Türk Yurdu"nun "milliyet"e verdiği mânâ ile vermek istediği şekli, milel-i mütemeddimenin hiçbirinde bulamayız. Göllerin vatanını en evvel çiğnemiş ve ilk kahraman-ı millî ve tarihiyeleri وه رسن كه توريكس e Kayser'in gerdûne-i mübâhatini çektirmiş olan ecânib-i müstevlîye Romalılar iken, bugün Fransa Latin olan akvama "hemşire" ünvanını fahr ve lezzetle tevcîh ediyor. Buna sebep de Fransızların medeniyeti, diyaneti, ilim ve irfanı Latinlerden almalarıdır. Eski Yunanîler adeta taabbüd ediyorlar. Çünkü felsefeyi, san'ati, fezâil-i ictimaiyeyi bunlardan aldılar. Eğer biz hissiyât-ı millîyeyi tenmiye ve terbiye için hariçten emsâl ve kavâid arayacaksak onları bizden daha müterakki ve daha münevver ümmetlerin vakâyi'-nâme-i mevcudiyetinde taharri etmeliyiz; Semerkand ve Buhara'da değil. Arap bizim mürşidimiz, üstadımız, mürebbîmiz, her

---

[116] agm., , s. 1573.
"Irk ve kan meselesine gelince, "bizim damarlarınızda bugün hususi bir kan var ki o da Osmanlı kanıdır. Ve lisanımız gibi hun-ı milliyyemiz de birçok ihtilat ve istifa ile aslından büsbütün aynlmıştır. Hele Tatar ve Mongollarla karabet-i nesebiyemiz o kadar zayıf, o kadar ve o kadar mevhum ki...."

[117] "Ahmed Agayef Beyefendi'ye Cevab, *İctihad,* c. 3, nr. 75, 8 Ağustos 1329/1913, s. 1645-8.

şeyimizdir. Arabınkini Arab'a, Aceminkini Acem'e iade edersek elimizde uzun kollu bir hırkadan başka bir şey kalmaz.

Süleyman Nazif, Agayef'e aynı yazısında , "Dindarâne bir hürmet ve kanaatle bahs ettiğiniz muhit ye veraset-i ecdad'ın âsârının bünye-i hâzıra-i Osmaniyye'de niçin aramıyorsunuz?.." diye sorar. Süleyman Nazif'e göre, fizyoloji açısından da "Osmanlı Türklerini yine büsbütün ayrılmış ve büsbütün değişmiş görürüz." Gayr-ı müslim unsurların kanını Yeniçeriler üç asırdan ziyade Türk damarlarına naklettiler. "Taraf taraf vaki olan ihtidalar, iltihaklar da başka!.. Türk ırkının ihtilât ve tesâlübü anâsır-ı gayr-ı müslimeye inhisar etmedi: Araplar, Boşnaklar, Arnavutlar, Kürtler, Çerkeşler, Lazlar ile diğer la-yüadd akvam bu ırka karışmış ve karıştırmıştır. Bugün Balıkesir'de, Konya'da, Sivas'da, Diyarbakır'da, Kerkük'te yerli bir Türk bulamazsınız ki şeklen Buhara veya Semerkand halkına benzesin.

Lisanımız da böyle olduğunu, Türk Yurdu'nun ne kadar çalışırsa çalışsın, İsmail Gaspıralı Efendi'nin dilini Abdülhak Hâmid Bey'in dilinindeki zevki galebe ettirmek imkânı yoktur."[118]

Sermaye-i elfaz ve efkârı bizim Sultan Orhan zamanındaki şairlerimizinkinden ziyade olmayan biçare Abdullah Tokayef'e yurdunuzun şair muharrirlerinden Köprülüzade Mehmed Fuad Bey sahife sahife menakıb-ı ibcal yazarken yine o şair muharrirlerden Ali Canip Bey, Tevfik Fikret için bî-pâyân sutûr-ı tenkid ve muaheze karalıyor. 0 Tevfik Fikret ki zât ve âsâriyle altı yüz senelik bir tarih ve altı bin senelik insaniyet iftihar eder."[119]

"Türkçülerin milliyetperverliği tabîat-ı vekâyia nâ- mülâyim olduğu kadar muzır, mühlikdir. Bununla bir istikbâl- ı ekmele tekarrüb değil, Asyâ-yı Vustâ ve kurûn-ı vüstâya doğru irtica edilmek isteniliyor. Aklı başında olan hiç bir kavim bi'-nisbe daha mükemmel olan hâlini bir mâzî-i müşevveşe fedâ etmek istemez.(....) Biz bildiğimiz ve istediğimiz gibi Türk değiliz. Ve olamayız. Lisânımız bile Buhara'nın, hattâ Kırım'ın lehçelerinden büsbütün farklıdır.

İki üç seneden beri hortlak gibi aramıza sokulan (Turan) kelimesi tefevvüh edilmeye başlanır başlamaz âfâk-ı Osmânî'de musibetler temevvüc etmeye başladı. Afrika'daki son topraklarımızı, Avrupa'daki mülk-i meşrû'umuzu elimizden kapanlar acaba bizi Asya'da

[118] "Ahmed Agayef Beyefendi'ye Cevab, *İctihad,* c. 3, nr. 75,8 Ağustos 1329/1913, s. 1646.
[119] agm., s. 1669-72.

hür ve müstakil bırakacaklar mı?... Korkarım ki sizin kâ'be-i hayâliniz olan (Turan')ı da bize ilelebed kapasınlar!...

Benim rûh-ı millîm Osmanlı diyârında yaşar, Asyâ-yı Vustâ çöllerine düşerse boğulmak muhakkakdır. Biz oradan ne fikren, ne cismen bir daha avdet etmemek azmiyle çıktık. Buradaki hâtırât ve hayatımız daha esaslı ve daha kuvvetlidir. "[120]

Süleyman Nazif'i, I. Dünya Savasından sonra kaleme aldığı yazılarında, Türkçülere karşı daha şiddetli olduğunu görüyoruz. Evvelâ lisan ve vezin bahsinde Türkçülerle yolları ayrılan Nazif, şimdi onları İttihad ve Terakkî sebebiyle, memleketin uğradığı felâketlerden, vatanın içinde bulunduğu ahvalden de onları suçlamıştır.

Süleyman Nazif, "Turan Yolcuları"[121] adlı yazıda Turancılığın heyecan ve kuvvetini kaybettiği bir zamanda kaleme aldığı bu yazısında, Osmanlı devletinin Balkan harbinden Cihan harbi sonuna kadar geçen, felâketlerle dolu yedi yıllık macerasını, tahakkuku mümkün olmayacak boş bir hayal olarak değerlendirir.

Ancak ilerleyen zaman içerisinde Süleyman Nazif'te Osmanlıcılık fikri, Malta'ya sürgün gönderilmesi ile son bulur. Malta'dan döndükten sonra onu, Türkçü bir yazar olarak görmekteyiz. Turancı-Türkçülerden özür dilemiş, yanlış düşünce içinde olduğunu söyler. Osmanlıdan ayrılanlara üzüntüsünü dile getirir. Bu düşüncelerini yazdığı "Türk'e Dâir.."adlı makale önem arz etmektedir. . Yazıda ilk önce "Osmanlı" tabirinin ne maksatla kullanılmaya başlandığını izah eder: "Hâtır-şinâs olan Türk abâ vü ecdadınız, bu vatan dâhilinde yaşayan muhtelif ırk ve mezheb sâ-hibi akvamın hiss-i millîsini incitmemek ve okşamak için yalnız Osmanlı sıfatını isti'mâl etmeği âdet etmişlerdi."[122]

Süleyman Nazif, aynı yazısında Türk ırkının diğer ırklardan üstün olduğunu ve Türk ırkına olan muhabbetini, sevgisini dile getirir.

Avrupa ile Afrika'daki topraklarımız elimizden gittikten ve Asya'daki dâr u diyârımız târmâr olduktan sonra benim için sevecek ve mâzisi, müstakbeliyle uğraşılacak yalnız Türk ırk ve kavmi kaldı. Etnografya âlimi olmaya hâcet yok, cüz'î bir tetebbû' ve murâkabe ile

---

[120] "Ahmed Agayef Bey'e Cevab", a.mec., 5 Eylül 1329, c IV, nr: 79, s. 1732-1734.
"Biz bugün ne kurûn-ı vustadayız, ne Asya-yı Vustâda. Altı yüz senelik seyl-i vakâyi' pek muhtelif zeminlerden geçti. Ve macerâsının evsaf ve havâs-ı günâ günü 1551 mebde'le müntehâyı birbirinden büsbütün farklı bir hale koydu. Millet-i Osmaniye'yi altı buçuk asırlık mukadderâtından tecrîd ile aslına irca etmeye çalışmak mahkûm-ı akamet bir sa'y-i bâtıldır. Ben buna "tehlikeli" sıfatını da bilâ-tereddüd ilâve ederim. Kimi kimden ayırıyoruz?.. Arnavud Başkımcılarının zılâl-ı muhribini taklid mi edeceğiz?..."
("Ahmed Agayef Beyefendi'ye", *İctihad,* c. 3, nr. 71, 11 Temmuz 1329/1913, s. 1549-51.)
[121] "Turan Yolcuları", Beyûın-ı Edebî, 18 Eylül 1335.
[122] "Türk'e Dâir I", *Yarın,* c. 2, nr. 28, 27 Nisan 1338/1922, s. 49.

gördüm ve kani' oldum ki arz üzerinde yaşayan uruk ve ak-vâmın en büyüğü, en asîli, en hârika-sâzı ve en mu'cize-nümâsı Türk'dür."[123]

1.7. Faik Reşad Bey

Süleyman Nazif Tiraje Mecmuasında Faik Reşad Bey'e yazdığı mektupta öncelikle şaire yayımladığı eser üzerine teşekkür eder. Dizi halinde yayımladığı bu mektuplarında edebiyatımızın ahvali hakkında bilgiler sunmakta, kendilerini "Dekadan" olarak suçlayanlara sitemini dile getirmektedir. Daha sonraki mektuplarında ise Türk edebiyatının Osmanlı ile başladığını ve Mehmet Emin Yurdakul'un "Türkçe Şiirler"i ile ilgili görüşlerini izah eder.

1898 yılında ve "Edebiyat-ı Cedîde" en parlak dönemini yaşarken; Mehmed Emin *Türkçe Şiirler'i* yayınlamış ve bir nüsha da kendisine hediye etmiş bulunuyordu. Nazif, bu vesile ile yazdığı iltifatkâr mektubunda, vatanın bütün tabiî güzellikleriyle "mahsûs ve meşhud" bulunduğu bu şiirlerin, kendisinde sebep olduğu bir tereddüdü de dile getirir. O da "bu tarz-ı tanzimin bugünkü hissiyât ve tefekkürâtımızı tebliğe kâfi olup olmamasıdır."[124]

Mehmet Emin Yurdakul'un yazdığı ve şairin kendisine de gönderdiği "Türkçe Şiirler" esere iltifat namında "vatanın bütün tabiî güzellikleriyle "mahsûs ve meşhud" bulunan bu şiirlerin, kendisinde sebep olduğu bir tereddüdü de dile getirir. O da "bu tarz-ı tanzimin bugünkü hissiyât ve tefekkürâtımızı tebliğe kâfi olup olmamasıdır."[125]

"Türkçe Şiirler hakkındaki fikrimi bir eser-i nezâkete mukâbele-i müteşekkir-ânede bulunmaya mecburiyet sırasında yazılmış olan şu birkaç satır tamamıyla gösteremez. Bunlar hattâ avâmı bile müddet-i medîde müstefîd u mahzûz etmeye kâfî değildir. Geçen 'arîzamda millî türkülerden bahsederken, "bu safvette bir zülâl-i şiir u tehassüs bir dimâğın hırs-ı şânından değil, ancak bir kavmin sîne-i heyecânından fışkırabilir. Vay o tafra-fürûşân edebe ki taklîde yeltene!" demiş, gâlibâ bir de misâl arz etmiştim. Bu mülâhaza-i âcizâne şi'ri başka sûretle telakkî edenlerden olduğumu isbât eder ümîdindeyim." [126]

Nazif, şarkılar zaman ve mekâna göre ikiye tefrîk olunmak üzere iktizâ ettiğini belirtir. Eski ve yeni üdebâmızın müessir edebiyesi meyânında cidden latîf şarkıların pek çok olduğunu ve bunların mûsikî değil, edebiyât nokta-i nazarından cem' u tedvîn olunursa

[123] agm., s. 50.
[124] "Fâik Reşad Bey'e Mektup", *Tîrâje,* nr.12,30 Nisan 1327/1911, s. 1-3.
[125] "Fâik Reşad Beyefendi'ye Bir Mektup", *Tirâje,* nr.10, 16 Nisan 1327/1911, s. 1.
[126] agm., s.1.

öyle bir hizmet îfâ edilmiş olursa hem eş'âr-ı Osmâniyeye istifâde edeceğini, hem mûsikî zarar-dîde olmayacağını söyler.

Nazif, türkülerdeki sadelik ve güzellik ile Türkçe şiirleri birbirine karıştırmamak gerektiğini vurgular. "Geçen Yunan muharebesi esnasında Anadolu'nun

Eğil dağlar eğil, üstünden aşanı

mısra'ıyla başlayan bir türküsü, bütün memleketin âsâb-ı tahassüsünden bir cereyan geçirmişti. Bir kur'a veya redif neferinin köyünden kıta-i askeriyyesine kadar torbası omuzunda geçtiği şimendifersiz, yolsuz, köprüsüz, su'bü'l-mürur ve pür-mehalik dağlar karşısındaki fütur ve ta'bını - fakat pek kahramanâne surette- tecsim eden bu saf mısra, turûk-ı muvasalanın ikmal ve tezyidini, esbab ve delâilini teşrih ve taleb eden erkân-ı harp muhtıralarından ziyade veciz ve mânidardır.

Al yeşil bayrağı gelin mi sandın?.

mübdi'i olan köylü, bu sehl-i mümteni', belki su'b-i muhâl mısra'a ne kadar his, ne kadar menâzır ü elvâh dere etmiş!.. Bizim gibi, şiiri arûz ve belâgat kitaplanndan öğrenmiş olan bin kişi bir araya gelse şu iki mısra'ı tanzir, -nasıl tanzir!...- taklid edemez. Çünkü bu safvette bir zülâl-i şi'r ü tahassüs, bir dimağın hırs-ı şâmndan değil, ancak bir kavmin sine-i heyecânından fışkırabilir. Vây o tafra-fürûşân-ı edebe ki taklide yeltene!.."[127]

Süleyman Nazif, yazdığı mektupta Servet-i Fünun topluluğunun dağıldıktan altı yıl sonra yine kendilerine "dekadan şâirler" denilmesini tenkid eder.. "Dekadan" sayılanlardan Tevfik Fikret göstererek onun ne kadar büyük bir şair olduğunu ve "Sis" adlı şirini örnek göstererek sanatını, üslubunu över.

"Dekadan şâ'irler denilen ashâb-ı şiir u edeb meyânında meselâ Tevfîk Fikret Bey de mevcûd idi. Eski, yeni her zamanın ve büyük, küçük her şairin şîvesi "üslûbu" mahsûsânıyla ve onlardan ziyade mahâretle ibdâ'-ı bedâyi' etmeye kâdir olduğunu âsârıyla isbât etmiş olan bu büyük şairin yine meselâ (Sis) adlı bir neşîde-i mufassalası bi't-tab' manzûr-ı sâmîleri buyurulmuştur."[128]

Süleyman Nazif "Sis" şiirindeki sanatı, bedayiyi şimdiye kadar gösteremediğini ve şairin kıymetinin zamanla anlaşılacağını söyler.

[127] agm., s.2.
[128] agm., s.1-3.

“Altı yüz bu kadar yaşına giren şiir-i ‘osmânî bu manzûmenin bir mislini – Fuzûlîler, Nâbîler, Nedîmler, Şeyh Gâlibler, Kemallerin cidden fevka’l-‘âde olan bedâyi’-i muhalledeleri dâhil olduğu hâlde – gösterebilir mi?.. Serâpâ his, hayâl, tasvîrle dolu olan bu neşîdede Tevfîk Fikret Bey serâir-i hayât u hilkate nüfûz eden nazarlarının gördüğü şeyleri – bir mısrâ’ı, bir kelimesi, hattâ bir harfi en müşkil-pesend mu’ârızlarınca bile kâbil-i intikâd olmayacak bir sûret-i havârık-nümây-ânede göstermiştir. Bunlar zât-ı âlîleriyle rüfekây-ı cihâd u ictihâdları olan sâbikûn-ı mukteremenin iftihâr olunacak olan fikriyeleridir. Niçin müstehakk-ı redd u tekdîr olunuyor?.. Üstâdlarının mesleklerinden inhirâf ettirilirse kabâhat kendilerinin değil, insâniyeti bir gâye-i tekemmüle sevk eden tabî’atındır. Onlar âbâ vü ecdâdın gözüyle değil, kendi gözleriyle görmek istediler.

Dekadan vasf-ı tehzîlîsini âtiyen hâtırât-ı ümmette kelimât-ı mu’azzeze sırasına kayd ettirecek olan bu ervâh-ı zekiye ve zekiyyenin âsârındaki nûr-ı hakâyık şimdilik yalnız istikbâli tenvîr ediyorsada, biraz zaman geçince, ya’nî pîrâmenindeki kelime-i tereddüdün mâni’ olamayacağı derecede yüksek bir noktaya vâsıl olunca mâzîye de şa’şa’a-nisâr olacak ve artık bu tecelliyât-ı mütevâliye huzûrunda hiçbir sû-i tefehhüm kalmayacaktır.”[129]

"Nedîm'in gazelleri pek güzel, şarkıları ise bî-nazîr ve bî-bedeldir."[130] diyen Süleyman Nazif şarkıların, bir milletin hem "zevk ü tarab" lisanı, hem de "şevk ü ta'b"ının tercümanı olduğunu belirterek şunları söylen Nedîm'in şarkıları, o zamandan önce ve sonra ortaya konulmuş ne kadar "neşâid-i terennüm" varsa hepsi arasında daima birinci, her zaman benzersiz kalmıştır. "Şu iki yüz sene zarfında hiç bir şarkısını eski, yeni hiç bir şâirimiz

[129] Fâik Reşad Bey'e Mektup", *Tîrâje,* nr.12, 30 Nisan 1327/1911, s.l-3.

“Başta Halid Ziya, Cenab ve Fikret olarak Edebiyat-ı Cedîde'nin bu zevk ve âhengin peşinde olduklarını ve "Edebiyyât-ı Osmaniyye'nin bu tarîk-ı feyzâ-feyzde ilerlemesine" mâni olunamayacağını[183] ifade eden Süleyman Nazif, topluluk dağılalı altı sene olmuşken bile bunlara "dekadan şâirler" denilmesini hazmedemez. Bursa, 20 Teşrin-i sâni 1323/1907 tarihli mektubuna bakılırsa, o hâlâ İbrahim Cehdî ve tam sâdık bir müdâfi'din "Dekadan" sayılanlardan meselâ Fikret, "eski yeni her zamanın ve büyük küçük her şâirin şivesi, üslûbu, mahsusâtıyla ve onlardan ziyade mahâretle ibda'-ı bedâyi' etmeye kadir olduğunu âsârıyla ispat etmiş" bir büyük şâirdir. "Serâpâ his, hayal, tasavvurla dolu olan" "Sis" şiirinde o, "serâir-i hayat u hilkate nüfuz eden nazarlarının gördüğü şeyleri -bir mısra'ı, bir kelimesi, hatta bir harfi en müşkilpesent muanzlarınca bile kabil-i intikad olmayacak bir suret-i havârık-nümâyânede göstermiştir." Biraz daha ileriye giderek: "Altıyüz bu kadar yaşına giren şi'r-i Osmanî, bu manzûmenin bir mislini - Fuzûlîler, Nâbîler, Nedimler, Şeyh Galibler, Kemâller'in cidden fevkalâde olan bedâyi'-i muhalledeleri dahil olduğu halde- gösterebilir mi?.."[184] diye soran Nazif, bu şairlerin "dekadan vasf-ı tehzîlîsini âtiyen hatırât-ı ümmette kelimât-ı muazzeze sırasına kaydettireceklerine de kânidir. Onlar zamanla daha da iyi anlaşılıp takdir edileceklerdir.

[130] "Nedîm", *Utarid,* c. 1, nr. 6, 13 Şubat 1335/1919, s. 87.

muvaffakiyetle tanzir ve taklid edemedi. Kelimeler adetâ boya gibi elvâh ü menâzır tersim eder."[131]

Nazif e göre; "Nedîm'in zaten pek az olan tahmisleri arasında bir tanesi vardır ki hakikaten 'nâdir ke'l-ma'dum' vasfına elyaktır." Kendinden evvel gelmiş olduğu için Nedîm-i Kadîm nâmıyla şöhret bulmuş olan şâirin güzel bir gazelini taştir ile âdetâ muhammes haline getirmiştir.

Süleyman Nazif, "Şarkılar bir kavmin hem lisân-ı zevk u tarabı, hem tercümân-ı şevk u ta'bıdır." diyerek Nedîm'in şarkılarının "o zamandan evvel ve sonra ibdâ' olunmuş ne kadar neşâid-i terennüm varsa hepsi meyânında dâimâ birinci, her zaman mümteni'u't-tanzîr, benzersiz olduğunu ve bunun herkes tarafından bilindiğini söyler.

"Şu iki yüz sene zarfında hiç bir şarkısını eski, yeni hiç bir şâirimiz muvaffakiyetle tanzir ve taklid edemedi. Kelimeler adetâ boya gibi elvâh ü menâzır tersim eder."[132]

Süleyman Nazif, "bizde şarkı nâmıyla şimdiye kadar pek çok şeyler yazıldı. Bestelerin san'at noktasından olan kıymetini bilmediğini, fakat güfteler arasında – iyi parçalar olmakla berâber – iğrenilmeden dinlenmesi kâbil olmayan birçok şarkının olduğunu söyler. "Sû-i istihâleyi şimdiki kantolar derecesine kadar vardıran tarz-ı inşâdımız ıslâh olunmalı. Bu ıslâh evvel emirde Akifâta bir tetebbu' u tedvîne muhtâcdır." Diyerek şiirimizin yeniden düzenlenmesi gerektiğini belirtir. Bunun için Süleyman Nazif, "Akvâmın ahvâl-i rûhiyesini müessir edebiyesinde aramak iktizâ ettiğini âlim-âne iddi'â ve isbât eden Taine herhâlde şarkılara daha ziyade ehemmiyet, ya'nî samîmiyet isnâd" olması gerektiğini söyler. Halkın ruhuna hitap etmeyen şarkıların ehemmiyeti olmadığını, şarkıların halkın samimiyetini yansıtması gerektiğini belirtir.

1.8. Lisan – Vezin Meselesi

Süleyman Nazif, halkı sade dille aydınlatacağız derken, lisan ve edebiyatı kuru, yalın ve basit bir hale düşürmemek hususuna dikkatleri çekmiştir. Yeni Lisan hareketi Nazif'i bu noktadan endişelendirmiş ve onlarla şiddetli tartışmalara girmiştir. Çünkü dilin sadeleşmesi, halkın eğitimi için her şey demek değildir. "Avamın havasda anlamadığı şey elfâz değil, ibarât değil, terâkib değil, efkârdır. Lisan ne kadar tasfiye edilirse edilsin, ufk-ı idrâki tarlasının hudud-ı müseccelesini geçemeyen bir köylü, malumât sahibi bir şehrîyi

[131] "Faik Reşad Beyefendi'ye Bir Mektup", *Tîrâje,* nr. 10, 16 Nisan 1327/1911, s. 1.
[132] a. g.m., s. 87.

anlayamaz. Dûşîze-i irfanı herkesin harim-i âşnâyîsine idhal etmek isteyen niyyât-ı müstahsene ashâbı, marifetin eşkâl-i tecellisini küçültmekle değil, iz'ânın daire-i istiâbını büyültmekle ve yalnız buna çalışmakla temin-i maksat etmelidirler."[133] Şeklinde ifade ederek dilde sadeleşmeye karşı tavrını net bir şelikde ifade eder. Bu konuda acımasız sert tenkitlerde bulunur.

Süleyman Nazif'in avam telakkisi, aydınların 'halktan kopuk ve cemiyetin meselelerine yabancı' olmakla suçlanmalarına sebep olan türden; avamı, sosyal sınıf olarak aşağı bir tabaka mahiyetinde gördükleri şekilci ve maddi bakıştan farklıdır. Onun avamdan kastı; bilgi, görgü ve idrâk, irfan itibarıyla geri durumdakiler yani dar düşünceli, dar görüşlü herkestir. Süleyman Nazif, yetişme tarzı ve şarklı karakteri yanında avama bakışıyla da, Servet-i Fünun ekolünün aristokrat hava ve edasından nispeten ayrılmaktadır.

Süleyman Nazif halktan kopuk bir edebiyatın olamayacağını, köylü için edebiyat yapılmasın demediğini, avamsız, köysüz edebiyat olamayacağını, dilde sadeleşme anlayışının dünyada olmadığını dile getirir.[134]

"Lisânı avâmın dereke-i idrâkında sürünmekten tahlîs ile efkâr-ı âliyeye vâsıta-i inkişâf olabilecek dereceye a'lâ û îsâl ve bu sûretle istibdâdların esbâb-ı izmihlâlini de ihzâr ve istikmâl eden dehâet-i edib, her türde erbâb-ı tegallübün ta'kîb ve eziyetine dû-çâr olmuş tabâî'-i bülend ve müstesnî âshâbıdır. Şark ve Garbın ve edvâr-ı kadime ve cedîdenin bir çok azam-ı üdebâsını bir tarafa bırakalım. Biz e şair-i azam ve evvel olan Fuzûlî adeta açlıkla nâlân idi; Nef'î'yi medh u sene ile gönüllere çıkardığı halde yine kahrından kurtulamadığını bir padişah öldürttü; Şinasi, önündeki münâsib müreffeheden rû-gerdân istikrâh olarak, kûşe-i fakr u metrûkiyyette can vermişti; Kemal Bey'in mahbes ve menfâda geçen eyyâm-ı nekbetî, olan ikbâliyle adedce rekâbet eder; Abdülhak Hâmid

---

[133] *"Bir Mesele-i Müebbede: Lisan Meselesi", Şehbal, c. 3, nr. 55, 15 Haziran 1328/1912, s. 122-3.*

[134] Köylülerin tenvir-i efkârı yolunda âsâr ve eş'âr yazılmamasını kimse teklif etmiyor. Bilakis bunlar için, kemiyetçe havassınkinden ziyade müellefât vücuda getirilsin. İkdam muharririnin iddiası gibi, Avrupa'da havas ile avam, lisan hususunda hem-iz'an olsaydı, avam için o kadar âsâr vücuda getirilmez ve Fransız lisanında bir "populaire" sıfatı bulunmazdı.

Dünyada hiç bir kavm-i mütemeddin yoktur ki avamıyla havassı ayn derece-i idrâk ü kabiliyette bulunsun. Bu türlü müsâvât-ı fikriyye, akvam-ı müterakkiyede değil, ancak Afrika, Amerika ve bir kısm-ı Asya'nın kabâil-i gayr-i mütemeddinesinde bulunabilir.

Ne hacet Paris'te neşrolunan ve her ikisi de Fransa'nın cerâid-i mühimmesinden bulunan Temps gazetesiyle Pelit Journal yanyana konulursa her ikisinin üslub-ı beyanı arasında ne kadar fark bulunduğu derhal ta'ayyün eder. Xavier de Montepin ve Paul de Cocq'un efsanelerini anlayan güruh-ı avamın, Zola ve Bourget'nin bazı romanlarını tefehhümden aciz bulundukları muhakkaktır. (Yine Lisan Mes'elesi", Yeni Tasvir-i Efkâr, c. 1, nr. 100, 8 Eylül 1909, s. 1-2.)

Bey'in âsârı gibi ismi de uzun seneler mahcuz kaldı. Mahmud Ekrem Bey Ta'lîm-i Edebî'den (Ta'lîm-i Edebiyât) ile birlikte mana olunmuştu. (Mebani'l-İnşa) müellif-i fâzlı kahraman Süleyman Paşa bügadeda ve hatıra-ı ümmeti ilelebed ağlatacak surette terk-hayât etti; Ebüzziya Tevfik Bey red u sedde geçen otuz sekiz yıllık zindân âlemine, yirmi sekiz sene sonra sekiz buçuk senelik Konya münfasını terdîf etmişti. Cenap Şahabeddin Bey'in idrâk-ı avâma tenezzül-nümâ-yı hitâb olmayan âsârından koca bir devr-i istabdâd korkar ve Tevfik Fikret Bey'in eğilmek bilmeyen cephe-i mağrûr san'atı karşısında bilhassa müstebiddler titrerdi."[135]

Dilde sadeleşmeden[136] ziyade Türk gencine Arabî ve Farisî anlaması için üç ay kadar bir eğitimle halledeceğini beyan etmektedir. Arabî ve Farisî terkipleri bir anda atamayacağımızı, bizim edebiyatımızın temelinin şarka dayandığını ifade eder ve Türk Yurdu'na, Yakup Kadri'ye –İkdam yazarlarına- eleştiride bulunur. Bizim lisanımızın Orta Asya'da değil Osmanlının doğduğu Söğüd yaylasındadır.

"Hangi millete mensub olursa olsun, avam-ı ibtida-yı hilkatten beri kem-fehmidir. Ve ilelebed böyle kalacak. Cemiyetleri tabakât-ı tekâmüle, her türde birkaç sâhib-i dehâ sürükler. Bu dehât-ı âliye, avâmın hatavât-ı idrâkiyle hem-reftâr olmak isteselerdi, insaniyet hâlâ "Serendîb" adasında ve Osmanlılık Söğüd yaylasında bulunurdu.

Arap ve Acem dillerine ait kelime ve terkiplere gelince: Bunlar, lisanımız için sadece bir süs değil, aynı zamanda hayatı bir önemi de hâizdir. Zira Arapça ve Farsça kelimeler Türkçenin zayıflamasına ve hatta esâretine değil, aksine kuvvetlenmesine ve tekâmülüne yol açmıştır. Meselâ Ali Şîr Nevâî ile Nâbî arasında bir mukayese yapacak olursa, bu hususta derhal kanaat hasıl olacaktır. Hâlbuki son iki asrın dilimize kazandırdığı gelişme de, Nâbî'nin lisan ve zamanıyla mukayese bile edilemez. Arap ve Fars dilleriyle olan münasebetler, tabiatın o lisanlara has kıldığı bir takım güzellikleri bizim dilimize de intikâl ettirecektir (114). Türkçe, birçok tabir ve kaidelerini ödünç aldığı halde, ne Arapçanın, ne

[135] Yine Lisan Mes'elesi", Yeni Tasvir-i Efkâr, c. 1, nr. 100, 8 Eylül 1909, s. 1-2.

[136] "Lisânlar, akvâmın il-câ-yı mukedderâtıyla teşekkül eder, efrâdından bazı acâib endişenin âmâl ve tasavvurâtıyla değil. Bilmem hangi tarihinden beri bir "lisân sadeleştirme" meselesi ortada dönüp duruyor. Neyi, kimi sadeleştirelim?... Bir kelimeyi beğenip diğerini terk etmeye ve bir tarz-ı teblîği – kendi şahsi zevk ve temyîzimizde temerküz ettirmek istediğimiz – zevk-i millîye mugâyyir addeylemeye ne salâhiyetimiz vardır!.. Eğer o nâ-hoş gördüğümüz kelimenin kudret-i hayâtı olmasaydı, yaşamaz, doğduğu gün kendiliğinden ölürdü. Mademki yaşadı ve mademki lisânın, itiraz ve tarizden masûn olan kelimât-ı sâiresi sırasında kendisine bir mevki' te'mîn etti, artık onu geldiği yere göndermek bizim hakkımız ve haddimiz değildir. Lisânını seven bir Osmanlı Türk'ü, hiçbir vakit " hatavât-ı terakkî" makamına "ilerleme adımlar"ını is'ad edemez. Böyle yaparsak lisânın kabiliyet ve letâfetini elimizle mahvetmiş oluruz." (Yine Lisan Mes'elesi", Yeni Tasvir-i Efkâr, c. 1, nr. 100, 8 Eylül 1909, s. 1-2.)

Farsçanın esiri olmuştur. Aksine lisanımız, bugünkü ifade kabiliyetiyle Arapçanın da, Farsçanın da önüne geçmiştir.[137]

Türk dili için pek büyük önemi hâiz bu kelimelerin tasfiye edilmesi, hayırlı neticeler doğurmayacaktır. Nazif, bu fikrinde ısrar eder: "Ben bu teşebbüs ve teceddüdde Osmanlıların âtîsi için bir hayır görmüyorum; belki altı yüz senelik terakkiyât-ı medeniyyemize bir darbe-i ta'kîm indirecek mah-

Biz bugün Buharalı değiliz. Ve olamayız. Lisânımız orada söylenmekte olan Türkçeden büsbütün başkadır."[138]

Türk dili için pek büyük önemi hâiz bu kelimelerin tasfiye edilmesi, hayırlı neticeler doğurmayacaktır. Nazif, bu fikrinde ısrar eder: "Ben bu teşebbüs ve teceddüdde Osmanlıların âtîsi için bir hayır görmüyorum; belki altı yüz senelik terakkiyât-ı medeniyyemize bir darbe-i ta'kîm indirecek mahiyettedir."[139]

Süleyman Nazif, Mehmet Emin Bey'in yazdığı "*Türkçe Şiirler*"in Tevfik Fikret'in şiirleri kadar zevk veremeyeceğini söyler. Dilde sadeleşme ona göre hayalden başka bir şey değildir. "Zevk-i Osmanî başka bir vadide teessüs ve tekrar etmiştir. Necib Asım Bey'in makaleleri ne kadar âlemâne olursa olsun, Cenap Şahabeddin'in beda'ileri kadar mûnis his ve hayâl olamaz. Ve Mehmed Emin Bey'in manzumeleri, itrâk-ı masum-ül idrâkı ne derecelerde geriye bâr-ı tahsis ederse etsin, Tevfik Fikret'in şiirleri kadar zevk u hayâl-i Osmânî'yi okşayamaz."[140]

Süleyman Nazif "Ali Ekrem Bey'e Cevap"[141] olarak yazdığı mektubunda şiire Türkçe kelimeler girdiğinde aruzun ahenginin bozulacağını, aruzla yazılmış şiir zevkini veremeyeceğini ifade ederken Türkçe kelimelerde "medd ve kasr" olmadığını ifade eder.

---

[137] "Yine Tasfiye-i Lisan", Yeni Tasvir-i Efkâr, c. 1, nr. 106, 14 Eylül 1909, s. 2-3.

[138] agm. , s. 2 ; "Tekrar ederim ki biz bugün Buharalı değiliz. Ve olamayız. O maziyi iadeye çalışmak mühlik bir irticâdır. Bırakalım, Şark ve Garb'ın sermayeleri, icatları, bedâi'-i efkârıyla beraber birçok yeni kelimeler ve terkibler lisanımızın fakir servetini tezyîd veya tâdîl etsin. Vasf-ı terkiblerle Arabî ve Farisî terkibât-ı tavsîfiyye ve izâfiye bu lisânın yalnız ziyneti değil, hayatıdır.

[139] "Yine Tasfiye-i Lisan", agm., s. 2-3.

[140] "Yine Tasfiye-i Lisan", agm., s. 2-3.

[141] "Ali Ekrem Bey'e Cevab", *Son Telgraf*, nr. 156, 20 Teşrin-i sâni 1340/1924.
"Türkçe olan lafızların hecelerinde medd u kasr yoktur. Arabî ve Fârisî kelimelerin ekseriyet-i azîmesini asıllarında oluğu gibi mahdûd ve maksûr hecelerle okuruz. Arabî ve Fârisî lisânımıza karışmadan evvel, Türkçenin maksûr hecelerin tekâbülü esâsına müstenid bir hece vezni varmış. Bu iki lisân Türkçeye girdikten sonra da mahdûd ve maksûr hecelerin tekâbülü esâsına mebnî olan arûz vezni dahî Türklerin vezni olmuş. Ben diyorum ki arûz ile her şi'ir yazılamaz. Çünkü sırf Türkçe lafızlar arûza fazlaca girerse arûzun âhengi berbâd olur. Ve kuvve-i sâmi'a mahdûd hecelerin âhengini aramaya başlar."

“Hece vezni yalnız Türkçe elfâza uygun iken, arûz, lehcemizi teşkîl eden üç lisânın kelimâtını edâya kifâyet ediyor.”[142]

Bu sırada lisan-ı Osmânîyi tehdid eden belalardan biri de aruz aleyhindeki temayülat-ı acîbedir. Efail ve tefaile muvafik bir mısra yazmaya muvaffak olamayanların sözlerini -vezn-i hecâî" ünvan-ı cedidiyle paye-i asalet ihraz etmeye çalışan- parmak hesabına uydurmalarını mazur görürüm. Fakat şâir-i hakîm Abdullah Cevdet'le hakîm şâir-i hakîm Rıza Tevfik'in ara sıra bu vadide söylenmeleri mazeret kabul etmeyen zünub-ı edebiyedendir. Bu teessüflerimin bir kısmı mühimmini de âmîliğin bir müddetten beri müdafi-i gayri teşârı kesilmiş olan Abdullah Suphi Bey'e ifraz ve ithaf ederim. Vezn-i hecaîde kudret-i dahiyane göstermiş olan üstad Abdülhak Hâmid Bey bile keşke *Nesteren* gibi *Bâladan Bir Ses* gibi meşhur ve meşkur olan birkaç nefise-i muhalledeyi aruzu kıskandıracak evzan ve eşkâl ile ibda etmeseydi!...[143]

"Aruz bizim vezn-i millîmiz değildir iddiasıyla İstanbul lehçesi Türkçe değildir küfrü arasında hiç bir fark yoktur." diyen Süleyman Nazif, aruzu bir tarafa bırakarak, yalnız "hece"yi millî vezin kabul etmek, tarihî gerçeklere de uymaz: "Malumdur ki, evzan-ı millîyemiz mine'l-kadîm hece ve aruz" olarak iki kısma ayrılır. Evet, "mine'l-kadîm." Çünkü, "Osmanlılar'dan evvel de aruz vezniyle tek tük sözler söylenmişti." [144]

Kelimelerin âhenk ve musikîsine büyük ehemmiyet veren Nazife göre, Wagner'in: "Şiirin bittiği yerde musikî başlar." sözü mühim bir hakikati ifade eder. "Kelimelerin delâlet-i sûriyyesi, hissi ifade ve takip etmekten yorulduğu ve aciz kaldığı zamanlar âhenk, yâni musıkî-i elfâz, yükselmek isteyen idrâk-i vecd-nâke ihzâr-ı cenâh etmeye çalışır. Kelimelerle terkiplerin olduğu gibi mısralann da birer âhenk-i mütekellimi vardır. Bir mısra dâhiline sıkışmış dört, beş kelime bazen bir manzûme ve bir beste kadar hâmil-i mânâ olur."[145]

Nitekim Süleyman Nazif arûz veznini tercih ettiği ve parmak hesabım daima "lâtife mevzuu" kabul ettiği halde kendisi de hece vezniyle manzûmeler yazmıştır. "Balkan Harbi'nin ilânı zamanında yazdığı "*Cenk Türküsü*", hece veznini ve açık halk dilini, istediği zaman ne güzel ve ne kadar kuvvetle kullanabildiğini gösteren kıymetli bir eserdir."

---

[142] “Yine Tasfiye-i Lisan”, agm., s. 2-3.

[143] “*Bir Mesele-i Müebbede: Lisan Meselesi", Şehbal, c. 3, nr. 55, 15 Haziran 1328/1912, s. 122-3.*

[144] *"İran Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri XII", Edebiyat ı Umumiye, c. 3, nr. 61,30 Mart 1918, s. 2*

[145] *"Bir Mesele-i Müebbede: Usan Meselesi", a..g..m,, s. 122.*

Süleyman Nazif vezin meselesine, yaklaşık altı sene sonra kaleme aldığı bir yazıda, Hâmid'in konuyla ilgili izahları üzerine, yine temas eder. Şâir-i Azam, Nesteren'ini yayınlanmasından bu yana yaklaşık yarım asırdır sürüp gelen bir ihtilâfı, o gün "büyük bir salâhiyet ve isabetle" hallederken şöyle diyor:

"... Anladım ki mahbûbe-i edeb her şekil ve kıyafetle cazibesini muhafaza edebiliyor. Ve Türkçe manzumâtın hesabü'l-benân ile yazılması hiç de bir zaruret değildir. Türk muhitinde aruz vezni neden ahenkdar olmasın?.. Bilmem nedendir, hece vezni bana biraz ibtidaî görünüyor. İbtidaî olduğu için ihtimalki mübtedîlerin mizaç ve mezakma hoş gelir. Ben ihtiyar bir mübtedî olduğum halde, onda heceleyerek okumak gibi bir acemilik görüyorum. O tarz-ı nazmı nesre benzediği ve terennüm etmeyerek okunabildiği cihetle sahne edebi yatma en muvafık tarz olarak kabul edebilirim. Fakat yine nesre müşâbehetinden dolayı ezberlemekte suûbet olacağı zannında bulunduğumdan mekteplerde onun taht-ı inhisara alınmasına lehdar olamıyorum. Ma'mafih bu bir zevk ve zaman meselesidir. Herkes istediği ve zamanın icap ettiği yolda zevk yab-ı edebdir. Kimsenin zevkine karışmamalıyız. Zaten madem ki şiir-i mensur vardır hece vezninde şâirâne eserler olabilir." [146]

Üstadının bu "pek muhik" hükmünde Nazif'in "iyi anlayamadığı" bir nokta vardın Zevkin zamanla incelip gelişmesi sonucu, hece vezni yavaş yavaş yerini aruza terk etmiş, böylece parmak hesabı, avamın elinde ibtidâî bir terennüm aleti haline gelmişti. Bu durumda, diyelim ki, hece veznini canlandırmak isteyenler "oldukça mühim bir teceddüt ve terakki" gösterdiler. Fakat ne kadar tekâmül etse, daha geniş sahada, daha süratli adımlarla ilerlemekte olan aruza yetişemeyecek ve aralarındaki mesafe gittikçe artacaktır.

O zaman ki genç ve muktedir şairlerin arûza döndüklerini ifade eden Nazif; "ma'şûka-i şi'r"i için hece veznini ebediyyen nâ-mahrem sayarcasına şöyle der: "Vatanımızın en büyük ve tarihî harîm-i samîm-i san'atı olan Servet-i Fünun'umuzun âguşunda, ümit ederim ki, dâimâ ve münhasıran rübâb-ı arûzun târ-ı mütekâmili inler."[147]

[146] GÜR, Muhammet, *"Makale ve Mektuplarına Göre Süleyman Nazif",* M. Ü. Sos. Bil. Ens., yayımlanmamış doktora tezi, İst. 1992.

[147] "Edebi Mülahazalar – Vezin – Emperyalist Devletler – Yeni Ehl-i Salib" , Servet-i Fünun , c. 57, nr 1479-5, Kanun-ı evvel 1340, s. 76-78; (GÜR, Muhammet. a. g. t.)

1.9. İran Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri

Süleyman Nazif "İran Edebiyatı'nın Edebiyatımıza Tesiri", adlı seri biçimde yayımladığı makalelerinde İran edebiyatının Türk edebiyatını etkisi altına almasının ilmî bir araştırma yönteminden ziyade, yılların zihninde oluşturduğu bilgileri, çocukluktan beri okuduğu bilgileri sunduğunu ifade etmektedir. İslâmî ilk devrinden itibaren edebiyatımızın, İran edebiyatıyla olan münasebetlerinin kronolojik bir sıra ile tahlil edildiğini görmekteyiz. Bu makaleleri kaleme alma sebebini şöyle izah etmektedir:

"Muârazayı pek ziyade seven bir muhibbim üslûb-ı ifâdemi tetkik ve tenkit ile şerefyâb ederken, takdirden ziyade târîzi tazammun eden bir lisan ile, İran eş'ârının nesirlerimde tesir-i bârizini müşâhede ettiğini söylemiş ve hatta benim, bilmem ne münâsebetle, kendisine olan bazı itirâfâtımı sened ittihaz etmişti.[148]

Bu yazıda takip ettiği usulü de şu sözlerle belirtir:

On üç yaşımdan beri okuduğumu anlamaya ve anladığımı yazmaya çalışıyorum. Otuz beş senelik hayât-ı tetebbu'un efkârımda teressüp ettirdiği kanaatleri bir hasbihâl suretinde huzzâr-ı fâzılaya bildirmek istiyorum. Sözlerimde bu müsâmere için kitaplardan toplanmış mâlûmât ve emsile değil, senelerin idrak ve hissiyatıma hakikat olarak kabul ettirmiş olduğu şeyler görünecektir.[149]

Makalelerde İran edebiyatının edebiyatımıza olan kati tesirinden bahsedilmiştir. Nazif, burada Osmanlılardan evvel vücuda getirilen mensur ve manzum Türkçe eserlerin, "rûh-i millînin âmâlini ve eşvâk ve ahzânını ihtivâ veyâ terennüm" edebilmekten mahrum olduğu düşüncesiyle, Türk edebiyatının hakikatte Selçuklular'ın inhitâtından sonra ve Osmanlılar devrinde, fakat o da Acem edebiyatının tesiri ve yardımıyla taklîdî surette başlamış olduğunu anlatır. Edebiyatımızın İran edebiyatını niçin taklit ettiği ve bu taklidin nasıl başladığını izah eden Süleyman Nazif edebiyatımızın, İran edebiyatını noksan ve perişan bir surette taklit etmekle başlamış olduğunu dile getirir.

"Edebiyatımızın İran edebiyatını, fakat nâkıs ve perişan sûrette, taklit etmekle başlamış olduğu herkese malûmdur. Bu taklit niçin ve nasıl başladı?... Başka bir muktedâ bulamaz mı idik?... İşte burada bu suallere cevap olabilecek birkaç söz söylemek isterim:

---

[148] "İran Edebiyatı'nın Edebiyatımıza Tesiri -I", Edebiyyât-ı Umûmiyye Mecmûası, c. 2, nr. 50 – 19, 28 Rebî-ül-Evvel 1336 / 12 Kânûn-ı Sânî 1918, s. 385 – 387.

[149] "İran Edebiyatı'nın Edebiyatımıza Tesiri -I", agm., s. 385 – 387

Henüz tarihen tekzîb edilemeyen bir iddi'âya göre, kurûn-ı ûlâda şiir ve hikmet, Hindistan'dan neş'et ederek birçok yerlerde âvâre ve bîkarâr geşt ü güzâr ettikten sonra, biri Garbî, diğeri Şarkî olmak üzere iki noktada temerküz etti. Merkez-i Garbîsi Yunan, merkez-i Şarkîsi İran'dır. Kurûn-ı ûlânın birkaç asrını cezr ü medd-i muhâsamât ile bî-huzûr etmiş olan şu iki kavim arasında tesâvi-i marifet olmasaydı, ara sıra ne ketîbe-i Yunan, İran'ın kalbgâhına sokulur, ne leşker-i İran Atina'nın pîrâmenini sarar ve sarsardı. Her iki medeniyetin kendilerine mahsus olan dinlerini ref' ile teferruât ve zevâhirce farklı, fakat esasta müttehid bir din üzerinde tevhîd veya telîf-i itikad eden Hazret-i Musa'dır. Yunan, irfanını Hrıstiyanlığa yadigâr etti; İran'ın meâsirine de Müslümanlar varis oldular."[150]

"Türkler daima İran'ın etrafında dolaştılar. Şimâlinde, şarkında, garbında, hatta cenûbunda, derece-i kesâfeti mütefâvit, akvâm-ı Türkiye min-el-kadîm sakindir. Bunlar bazen i'mâr, ekseriya tahrîb ettiler. Aktâr-ı Türkiye'nin merkezinde kalan İran da, bir güneş gibi, ekser tenvîr, bazen de ihrâk ediyordu."[151]

Süleyman Nazif İslam'ın en büyük şairlerinin İran ırkından zuhur ettiğini ancak bu şairlerin Arapça yazdıklarını ancak Acemce düşündüklerini, Acem gözüyle gördüklerini, Acem kalbiyle hissettiklerini Arap lisanıyla ifade ettiklerini söylemektedir. Süleyman Nazif, daha sonra Arap ve Acem edebiyatının gelişimi, sanatı, şairleri hakkında bilgi verir.

Sa'dîler'in, Hâfızlar'ın, "eş'âr ve güftâr"ı padişah saraylarından köy medreselerine kadar nüfûz ettikten sonra bizde de şairler yetişmeye başladığını zikreder. İlk büyük Türk şairi ise, Acem lisânına ve bu lisânın edebiyatına vakıf Ahmed Paşa'dır. Keza, Ali Şîr Nevâî, Fuzûlî, Bâkî, Nef'î, Nâbî, Şeyh Gâlib, Nedîm, Nâilî-i Kadîm gibi şairler de yine eserlerini, hep bu edebiyatın tesiri altında meydana getirmişlerdir.

"İran Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri" adlı makalesinde Nazif, Arap'ın Acem'e kelimeler vermesi, Acem'in de Arap edebiyatına mana verdiğini belirterek Arap ve Acem edebiyatlarının, şairlerinin birbirlerinden etkilendiğini belirtmektedir. Bu topraklarda yaşayan Türklerin de Arap ve Acem şairlerinden etkilenmekten kendisini alamadığını belirtir.

Garp Edebiyatının da menşei hakkında bilgi veren yazar Şark ve Garb'ın ayrıldığı, tartıştığı noktalara değinerek gözler önüne serer.

---

[150] "İran Edebiyatı'nın Edebiyatımıza Tesiri -I", agm., s. 385 – 387

[151] "İran Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri", Edebiyyât-ı Umûmiyye Mecmûası, c. 3, nr. 51 – 20, 6 Rebî-ül-Evvel 1336 / 19 Kânûn-ı Sânî 1918, s. 401 – 404

Edebiyatımızın İran edebiyatını niçin taklit ettiği ve bu taklidin nasıl başladığını izah ettikten sonra, "İster beni fikdân-ı ilim, ister noksân-ı his ile itham etsinler, iddia ve ısrar ederim ki, Türklerin edebiyatı ve hatta tarihi Osmanlılarla başlar."[152] ifadelerine yer verir ve bu durumu açıklamaya çalışır. Ona göre Osmanlılardan önce Türk diliyle yazılan eserler Türk edebiyatı sayılmayacağı gibi, bu eserlerin yazıldığı, hükümdarları Türk olan coğrafya üzerinde hüküm süren Türk devletleri de Türk tarihinin başlangıcı sayılamaz.

Süleyman Nazif'e göre, Türklerin gerçek edebiyatı Osmanlılar ile başlar. Nazif, Osmanlı'dan önce oluşturulan eserleri, gerçek bir edebî eser saymamakla beraber bu eserleri ilkel, yetersiz bulduğunu, bu mensur ve manzum bazı Türkçe eserlerin belki araştırmacı tarih ve filoloji meraklıları için faydalı olabileceğini söyler.

Süleyman Nazif, Türklerin geçmişine dikkat çekerek Gaznelilerin, Selçukluların, Arapça ve Farsça kelimelerle eserler vücuda getirdiklerini belirtir. Osmanlılardan önce yazılan eserlerin, Türkçeden ziyade Farsça ile yazıldığını, edebiyatımızın Fars ve Arap edebiyatlarının etkisinde oluştuğunu örnek beyitlerle ispatlamaya çalışmıştır.

"Türklerin tarihi Osmanlılarla başlar" dedim. Evet, Gaznevîler ve Selçukîlerle beraber büyük-küçük diğer mülûk ve tavâif-i mülûk, Türk ırkına necâbet-bahş olsalar bile tarih-bahş olamazlar. Bugünkü sülâle-i Kaçariyye İran huzurunda ne ise, o hanedânlar da idare etmek istedikleri akvâm karşısında o idiler. Bu Türkler ya Arapça, ya Acemce hükûmet ettiler. Lehçe ve müessesât-ı resmiyyeleri bu iki kavimden birisine ve bazen birlikte her ikisine merbût idi. Arapça ikrâm veya Acemce idâm ederlerdi."[153]

"Osmanlılar'dan evvel vücûda getirilmiş olan mensûr ve manzûm bazı âsâr-ı Türkiyye belki tarih ve ilm-i elsine meraklılarını müstefîd edebilir. Fakat rûh-ı millînin âmâlini ve eşvâk ve ihzâzını ihtivâ veya terennüm edebilmekten pek uzaktırlar."[154]

Süleyman Nazif, büyük Türk şairi Ali Şîr Nevâî'nin İran diline olan hâkimiyetini ve bu dille vücuda getirdiği "*Muhakemet'ül-Lugateyn*" adlı eserin önemine değinerek Türk edebiyatının İran edebiyatından etkisinden kurtulamadığını söyler. Süleyman Nazif, Ali Şîr Nevâ'î'nin Türk olduğunu, Çağatay Türkçesiyle bir divanı bulunduğunu, ancak eserlerini vücuda getirirken İran/Acem edebiyatının etkisinde kaldığını söyler. Nesimî gibi büyük şairlerin sanatının Acem edebiyatından beslendiğini belirtir. Süleyman Nazif daha sonra edebiyatımızın yetişmiş ilk şairi olarak gördüğü Ahmed Paşa'nın Ali Şir Nevâî ile

[152] "İran Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri" agm., s. 401-404.
[153] "İran Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri" agm., s. 401-404.
[154] "İran Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri" agm., s. 401-404.

çağdaş olduğunu, onun da eserlerinin doğruda doğruya Acem edebiyatından etkilendiğini mana ve manzum iktibas edecek derecede Farsçaya vakıf olduklarını eserlerinden örnekler sunarak açıklamaya çalışır.

"İşte Türk eş'ârının büyük bir üstâd-ı kadîmi olan "*Muhakemet'ül-Lugateyn*" adlı eseriyle kendi lisânını zebân-ı Acem'e fâik göstermeye çalışmış bulunan Ali Şîr Nevâî bile Türkçeden ziyade Acemcede muvaffak oldu. Şunu da söyleyelim ki zavallı Çağatay lehçesi beş yüz seneden beri Ali Şîr Nevâî derecesinde bir şair daha yetiştirememiştir. Biz Uygur ve Çağatay şairlerinden değil, doğrudan doğruya Acem şuarasından ahz-i sanat ettik. Nevâî'den çok evvel Osmanlı lehçesi ve Acem evzânıyla eser vücuda getirmiş şairlerimiz ve hattâ Nesîmî gibi üstatlarımız vardır."[155]

Süleyman Nazif, Türk edebiyatının oluşumunun temelinde Arap ve Fars edebiyatının olduğunu, şiir yazmaya bu edebiyatlarının etkisiyle olduğunu açıklar. Özellikle Osmanlı Devletinin yükselme devrinde hem aydın, sarayda yaşayanların hem de halkın Acem şairlerinin şiirlerini bildiklerini, okuduklarını ifade eder.

Süleyman Nazif, yazısında Acem şairlerini Türk şairleri için hayırlı birer mürşid, edebiyatını da edebiyatımız için feyyaz bir mektep olarak tebcîl eder. Yine bu yazıda Türkler'le Acemler'i ırkî özellikleri ve medeniyetleri bakımından da mukayese etmeye çalışır. Bunu yaparken Türkler için "birbirleriyle didişen, boğuşan", bazen imar, ekseriyâ tahrîb eden", İran medeniyeti için de "bizi bedevîlikden kurtarmış olan" gibi ifadeler kullanmaktadır.

Fatih Sultan Mehmet, II. Beyazıd ve Yavuz Sultan Selim gibi kudretli Osmanlı sultanlarının İran şiirine hayranlıklarını izah ettikten sonra bu ve daha sonraki padişahlar döneminde İran şiirinden etkilenen Türk şairlerinden ve bunların şiirlerinden örnekler verir.

"İlim ve edebiyatı bizde en ziyade himâye eden Fâtih'tir. Sarayında Acem eş'ârına fevk-al-âde i'tibâr olunur. Ez cümle Hâfız-ı Şîrâzî daima mevzû'-i bahs edilirdi." "Fâtih'in oğlu Sultân Bâyezîd-i Sânî de lisân-ı Fârisîde âsâr-ı makbûle vücûda getirmiştir." "Yavuz Sultân Selîm, İran devletiyle muhârip, fakat Acem'in lisân ve eş'ârına meftûn ve râgıb idi.

[155] "İran Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri", Edebiyyât-ı Umûmiyye Mecmûası, c. 3, nr. 54 -23, 27 Rebî-ül-Âhır 1336 / 9 Şubat 1918, s. 454 – 456

Bir sûretteki onlara karşı hissiyât-ı hamâset-kârânesini bile kendi lisânlarıyla beyân etmekten men'-i nefs edemiyor ve bununla zevk-yâb oluyordu." [156]

Edebiyatımızın Kanuni Sultan Süleyman'dan sonra hem Batı'ya hem de Şark'a yöneldiğini belirten Süleyman Nazif, Kanunî Sultan Süleyman'ın da hem Türkçe hem Farsça'ya olan hâkimiyetinden bahsederek, İran edebiyatının edebiyatımızın zirvesi dediğimiz yüzyılda dahi Fars edebiyatının edebiyatımız üzerindeki etkisine dikkat çeker. Türk ırkının en büyük padişahı Kanunî'nin kendisinin de şair olduğunu "Muhibbi" mahlasını kullanarak Türkçe şiirler yanısıra Farsça şiirler de yazdığını ifade eder. Kanunî dönemin Türk edebiyatının en parlak dönemi olduğunu Fuzûlî ve Bakî gibi değerli şairlerin yetiştiğine işaret eder.

Süleyman Nazif'e, göre Nabi de Acem şairlerinin büyüsüne kapılmış, ancak onları taklitten öteye gidememiştir. Yine Nabi gibi diğer edebiyatçılarımızdan Ragıp Paşa, Beğlikçi İzzet Bey ve Esad Muhlis Paşa da Sâib'in şiirlerinden etkilenmişler ancak onu sadece tercüme edebilmişlerdir.

Yenişehirli Avnî'nin yazdığı bir beytin Örfî'ninkiyle aynı oluşu, kezâ Namık Kemal'in beyitlerinden birinin Acem şairi Lârî'nin beytinin tercümesinden başka bir şey olmaması, Acem'in ruhunun tasavvurumuz, hayalimiz hattâ hissimize hakim olduğunun bir ispatıdır. Süleyman Nazif, zaman ve muhitini şiirlerine katmış olan Nedîm'in de Acemce düşünüp Acemce yazdığını örnekler.

Nazif, bunlardan yola çıkarak edebiyatımızı altı yüz senedir etkisi altına alan İran edebiyatını, bulunduğu yerden sökmeye çalışmanın bir boşluğa, hiçliğe hattâ ölüme denk olduğunu öne sürer.

Acem şiiri hakkında bilgi veren Nazif, İran'da iki türlü şiir yazım tekniği olduğunu, bunların Fars ve Hint tekniğinden ibaret bulunduğunu belirtir. Dolayısıyla bu iki teknik, bizim edebiyatımıza da yansımıştır.[157]

Süleyman Nazif, Fuzûlî, Bakî, Nâbî, Nef'î, Ahmedî gibi şairleri işaret ederek, onların eserlerinden örneklere sunarak İran edebiyatının edebiyatımız üzerindeki tesirini daha net ortaya koymaya çalışır. Kanuni zamanında yetişmiş Fuzûlî'nin de Bakî'nin de Fars edebiyatından etkilendiğini ancak bu şairlerde Türkçe eserler vermesine rağmen Fars etkisinden kurtulamadığına değinir. Nef'î'nin Türkçe'de ne tavrı ihtiyar etmişse

[156] "İran Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri", Edebiyyât-ı Umûmiyye Mecmûası, c. 3, nr. 56 – 25, 11 Cemâzi-yel-Evvel 1336, 23 Şubat 1918, s. 481- 483
[157] Anıl, Ayşe, "Edebiyyât-ı Umûmiyye Mecmûasındaki Dil ve Edebiyat Yazıları" Edirne 2006, Yayınlanmamış Yük. Lis. Tez, s. 182

Acemce'de de o tarzı devam ettirdiğini ve Farsça'da en ziyade kudret gösteren şairin Nef'î olduğunu belirtir. Süleyman Nazif, edebiyatımızı altı yüz senedir etkisi altına alan İran edebiyatının etkisinden kurtulmanın neredeyse imkânsız olduğunu beyan eder.

Süleyman Nazif İran edebiyatının edebiyatımızı, sanatımızı etkisi altına aldığını bundan kurtulmanın zor olduğunu söylemektedir. İstanbul da yetişmiş olan Nedîm gibi bir şairin bile Fars edebiyatından etkilendiğini gazellerinden örnek vererek açıklar.

"Tasavvur ve hayâlimize ve hattâ hissimize Acem'in rûhu fhâkim oldu. İran-ı kadîmin gerek hakîki, gerek esâtîrî bi-l-umûm vekâyi'i, meâsir-i tarihî Acemler kadar bizde de yaşıyor. Yezdân ve Ehremen, Müşterî ve Utarid, Zühre ve Merîh, Rüstem ve Dârâ, Hüsrev ve Efrâsyâb, Ferhâd ve Şîrîn ve emsâli birçok esâmi-i hâssa bizde hem isim, hem sıfat oldular. Makedonyalı İskender'i bile Dârâ ile olan mâcerasından dolayı tanıyor ve sık sık anıyoruz. Eflâtun ile Aristo bile Atina'dan İstanbul şiirine İran tarîkiyle geldiler.

Bizde zaman ve muhîtini terennüm eden ilk şair Nedîm'dir. Hadîka-i eş'ârında İstanbul'un rûh-ı şûhu şâdân ve raksân dolaşır."[158]

İran edebiyatının Türk edebiyatına büyük zarar verdiğini belirten Süleyman Nazif, "Abdülhak Hâmid Bey'e kadar Osmanlı şiiri, eş'âr-ı İraniyye'nin beş asır kadar gerisinde emekledi durdu." diyerek Türk edebiyatının İran edebiyatından kurtulmaya Abdülaziz zamanında yenileşme hareketinin biraz daha hızlandığını belirtir. Bu dönemde bilhassa tercümelerin tesiriyle, Türk şiiri gerek şekil, gerek tasavvur cihetiyle, Acem'in nüfuzuna tamamıyla tabi olmaktan kurtularak Batı'ya yönelmek ister. Fakat İran "şecere-i irfanının kökleri" ruhumuzda o kadar derindir ki belli bir noktaya varabilmek için, bu yolda daha bir kaç neslin gayretlerine ihtiyaç olduğuna işaret eder.

"Sultan Abdülaziz zamanında nazmımız gerek şekil, gerek tasavvur cihetiyle Acem'in nüfûzuna tamamıyla tâbi' olmaktan kurtulmak istiyor. Bu sözümden büsbütün ayrıldı, ayrılıyor, veyâ ayrılacak ma'nâsı çıkarılmasın. İran şecere-i irfânının kökleri rûhlarımızda o kadar derindir ki a'sâr-ı müstakillenin sarsar-i inkılâbâtı bile berk ve şâhından bazılarını kırmaktan fazla bir te'sîr icrâ edemeyecektir."[159]

[158]"İran Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri", Edebiyyât-ı Umûmiyye Mecmû'ası, c.3, nr. 57 – 28, 3 Cemâzi-yel-Âhir 1336 / 16 Mart 1918, s. 536 -538

[159]"İran Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri", Edebiyyât-ı Umûmiyye Mecmûası, c. 3, nr. 60 – 29, 10 Cemâzi-yel-Âhir 1336 / 23 Mart 1918, s. 550 – 553

Süleyman Nazif, aruz ve hece vezninden bahsederken, aruz vezninin dilimize yakıştığını, onun yabancı bir vezin değil, bilakis şiirimize, öz veznimiz olan heceden bile daha çok yakıştığını söyleyerek aruz ölçüsünü savunduğunu belirtir.

Süleyman Nazif, edebiyatımızı tesiri altına alan İran edebiyatından etkilenen Filozof Rıza Tevfik Bey'den de bahseder. Rıza Tevfik, hece veznini kullanarak hem şekil hem de muhteva açısından mükemmel olarak nitelenen "Harab Mabed"i yazdığını ve şiire bu mükemmelliği verenin, Acem şairlerinden aldığı feyz olduğunu belirtir. Süleyman Nazif, Abdülhak Hâmid Bey'in, Rıza Tevfik Bey'in Acem'den mânâ ve mazmun değil, ilham ve ruh aldığını söyler.

Süleyman Nazif bunu, Arapçanın ve Farsçanın dilimize ne kadar çok karıştığını ve etkilediğini açıklamakla beraber bu edebiyatları ayrıştırmanın imkânsız ve böyle bir düşüncenin yanlış olduğunu belirterek "Yeni Lisan" hareketini savunanları eleştirir. Türk, Acem dilleri birbirine öyle karışmıştır ki, bir-iki edat değiştirildiğinde Türk'ünki Acem, Acem'inki Türk olduğunu söyler.

Süleyman Nazif, İran edebiyatının edebiyatımıza olan tesiri, şair-i azam Abdülhak Hâmid'e gelinceye kadar devam ettiğini, Şark ve Garp'tan büsbütün kurtulup bir cihan edebiyatı olmaya Abdülhak Hâmid Bey başladığımızı belirtir. Onun şiirlerinin Firdevsîleri, Sa'dîleri, Hâfızları, Örfîleri hayran bırakacak derecede eserler verdiğini ifade eder. Ona göre edebiyatımızın yeni his ve hayallere, istikbaline kavuşması Abdülhak Hâmid Bey ile olduğunu söyler.

Süleyman Nazif, İran edebiyatının edebiyatımızı etkilemesinin kötü ve yakınılacak bir durum olmadığını belirtir. Bundan dolayı dilde sadeleşmeyi savunanları eleştirmekle beraber Garp'a kapılarımızı kapattığımızı düşünenleri kınamaktadır. Çünkü bu edebiyatın edebiyatımızı etkilemesi mümkün değildir. Yazarı, bir gün bizim edebiyatçılarımızın da İran'da okunacağı ve sevilerek takip olunacağı ümidinde olduğunu belirtir.

1.10.Batı Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri

Gerek Doğu gerekse de Batı edebiyatına olan aşinalığı ve nesirdeki güçlü sesi Süleyman Nazif'in Türk Edebiyatının önemli münekkitlerinden biri olmuştur. Ancak şark kültürüyle yetişmiş olan Süleyman Nazif, "Garp Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri" dizi halinde yayımladığı 5 sayıdan oluşan bu makalelerinde Tanzimat dönemi ve sonrasındaki Türk

Edebiyatındaki yenileşme çabalarını, garp edebiyatının edebiyatımızı nasıl etkisi altına aldığını anlatmaktadır.

Süleyman Nazif, Ziya Paşa ile Şinasi hakkında sorulan soruyu genişleterek bu iki ismin Batı edebiyatıyla olan münasebetini sorgular. Süleyman Nazif yeniliği fikirde aramış, Türk Edebiyatındaki Batı -Fransız- tesirini de bu bakış açısı ile ortaya koymuştur.

Süleyman Nazif, Garp irfanını edebiyatımıza en evvel dâhil etmeye çalışmış olanlar tarihçi Peçevî ile Kâtip Çelebi'nin olduğunu söyler. İstanbul'un fethinden bir buçuk asır sonra dünyaya gelmiş olan bu iki zat, fethi müteakip Avrupa'da vuku'a gelen "intibah-ı ilmî" tesiriyle bizde ilk açılmış gözlerdir.

"Ben eminim ki Naimâ'ya o kudret-i tasviri ifaza eden de Peçevî'dir. Bu itibarla müverrihlerimizin pişvâ-yı teceddüdü ve müceddidlerimizin pîri Peçevî İbrahim Efendi olmak iktiza eder."[160]

İlk makalesinde Garb Edebiyatının ilk te'sîrlerinden bahis açan Süleyman Nazif, Peçevî ve Kâtip Çelebi'den başlamak suretiyle Türk Edebiyatındaki Batılı izlerin kökenini araştırmaya başlar. Batıda görülen ilmî tesire ilk olarak bu yazarlarımızın tesir ettiğini ifade eder. Süleyman Nazif, Türk Edebiyatı'ndaki yeniliğin öncüsü olarak Peçevî'yi görür ve Türk Edebiyatının tarihine ilişkin eleştiriler yapar.

Avrupa lisanları arasında, edebiyatımız önceleri -devrin şartları gereği- sadece Fransız kültüründen istifade etmişti. Gerek İngilizce ile Almanca, gerek diğer batı dilleri son zamanlara kadar bize büsbütün yabancı ve adeta meçhul kalır. Bu bakımdan, edebî yeniliğimizin öncüleri araştırılırken, yalnız "Fransız irfan-ı edebiyyesini bize ilk tanıtmış olanlar" üzerinde durulmuştur. Fransız edebiyatının edebiyatımıza tesirinde etkisi olanları Süleyman Nazif, Ahmed Vefîk Paşa ile başlayarak Sâmipaşazâde Sezâî'de son bulan yazar ve şairleri zikreder ve onların yenilikleri hususunda araştırmalarını aktarır.[161]

Nazif'in Fransız edebiyatının tesirinde yenilik öncüsü olarak gösterilen şair ve yazarları şunlardır:

"Ahmed Vefik Paşa, Ethem Pertev Paşa, Münif Paşa, Şinasi, Ziya Paşa, Sadullah Paşa, Münir Süleyman Paşa, Namık Kemal Bey, Ahmet Mithat Efendi, Said Bey, Kânipaşazade Rifat Bey, Suphipaşazade Ayetullah Bey, Ata Bey, Ebüzziya Tevfik Bey, Recaizade

[160] "Garp Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri -I-"; *Peyam-ı Sabah,* nr. 1090, 17 Kânun-ı evvel 1337, s. 1-2.
[161] "Garp Edebi yatının Edebiyatımıza Tesiri -II-", Peyam-ı Sabah, nr.1094,21 Kânun-ı evvel 1337/1921, s. 1-2.

Ekrem Bey, Âli Bey, Faik Reşad Bey, Ziverpaşazade Bahaeddin Bey, Yusuf Neyyir Bey, Abdülhak Hâmid Bey, Muallim Naci Efendi, Şemseddin Sami Bey, Murad Bey, Manastırlı Rifat ve Bursalı Bedri Beyler, İşkodra valiliğinden munfasılan vefat eden Ferik Bedri Paşa'dır. Beşir Fuad Bey, Şefik Bey, Selânikli Tevfik Bey, Samipaşazade Sezaî Bey." [162]

Süleyman Nazif, ilk olarak Ahmed Vefik Paşa'yı daha sonra sırasıyla, Ethem Pertev Paşa, Münif Paşa, Şinasi ve Ziya Paşa'yı ayrı bir başlık altında inceler.

Süleyman Nazif bu isimlerin her birinin hangi şekilde edebiyattaki yeniliğe katkı sunduğunu ve Batı edebiyatından ne şekilde istifâde ettiklerini aktarır. Süleyman Nazif bunu yaparken bu isimlerin devirlerinde münasebet halinde oldukları kişilerden bahseder, devrin siyasi çalkantılarını aktarır ve kendi fikrini ifade etmekten de çekinmez; böylece diğer mensur eserlerinde göstermiş olduğu açık sözlülüğünü ve kararlı ifadelerini bu yazılarında da ortaya koyar.

Ahmed Vefik Paşa ile Yusuf Kâmil Paşa'nın "*Telemak"* adlı eserin tercümesini de kıyaslayan Süleyman Nazif, Ahmed Vefik Paşa'nın tercümesinin daha başarılı olduğunu belirterek, Ahmed Vefik'in eserin aslına daha sadık kalarak tercüme yaptığını ifade eder.

Namık Kemal, ne Şinasi'den daha yaşlı ve Batı kültürüne daha evvel aşina olmuş bulunan Ahmed Vefik Paşa'yı, ne Şinasi ile yaşıt ve Şinasi'nin tesirinden büsbütün âzâde Münif ve Ethem Pertev Paşaları kâle alıyor.

Tercümeleri nasıl olursa olsun, Ahmed Vefik Paşa Moliere'in tiyatrolanyla Fenelon'un Telemaque'ını pek açık ibarelerle lisanımıza nakletmiş; Münif Paşa Tasvir-i Efkâr'ın, kurulmasından önce, telif ve tercüme eserleriyle Garp edebiyatını lisanımıza aktarmaya çalışmış; Ethem Pertev Paşa mensur tercümelerinden başka Victor Hugo'nun, J. J. Rouseau'nun bazı şiirlerini Türkçemize naklederken garbın nazım şeklini tercih ederek bu hususta Abdülhak Hâmid'e bile "-fakat zamanen- takaddüm" göstermiştir.[163]

Makalenin devamında Süleyman Nazif, Ethem Pertev Paşa'yı Ahmed Vefik Paşa'dan sonra müceddidliğin öncüsü olarak görmektedir., Pertev Paşa'nın nesirde iyi bir müceddid olduğunu ifâde ederken, nazımlarında ise herhangi bir yenilik bulunmadığını belirtir. Daha sonra Ethem Pertev Paşa'nın Victor Hugo ve Jean Jacques Rousseau'dan yaptığı tercümelere değinerek başarılı bulduğunu beyan eder.

[162] "Garp Edebi yatının Edebiyatımıza Tesiri -II-", agm., s. 1-2.
[163] "Garp Edebi yatının Edebiyatımıza Tesiri -II-", agm., s. 1-2.

Süleyman Nazif'e göre Münif Paşa kendi kendine yetişmiş bir müteceddiddir. Süleyman Nazif'in Münif Paşa'yı yenileşmede önemli bir merhale olarak gördüğü, onunla ilgili ifadelerinden anlaşılmaktadır.

Süleyman Nazif, "Edebiyat-ı cihan içinde en bedbaht bizimkidir. Hiçbir taraftan teşvîk ve himâye görmedi. Teşvîk ve himâye şöyle dursun, Nef'î gibi büyük şairlerin kafaları kesilir, Namık Kemal gibi bî-nazîr ediblerin canları çıkıncaya kadar mahbes ve menfalarda süründürülmeleri hikmet-i hükümet addolunurdu." [164]

"Ziya, saniyede yetmiş bin fersah mesafe kat edermiş diyorlar. Hâlbuki Peçevî İbrahim Efendi gibi, Kâtip Çelebi gibi bizde ilk açılmış 'uyun-u intibâhın gördükleri şule ahlâfa ancak iki yüz elli senede gelebildi."[165]

Nazif'e göre yeniliğin göstergesi sadece üsluptaki veya biçimdeki yenilik değildir. Asıl önemli olan fikirdeki yenilik olduğunu ifade eder. Nazif buna örnek olarak Akif Paşa'nın Adem Kasîdesi ve Şinasi'nin bir şiirini örnek vererek açıklık getirmektedir:

"Meselâ Sadullah Paşa'nın "On Dokuzuncu Asır" unvanlı manzumesinin Arabî ve Farisî terkiplerle müteşekkil olduğunu, Şinasi'nin ise tamamen Türkçe ifadeler kullandığı;

Eşi yok bir güzel sevdim beğendi gönlüm

Kıskanır kendi gözümden yine kendi gönlüm

beytinden fikir yönüyle daha yeni olduğunu vurgular. Yani yenileşmenin dilde, üslupta, ifade biçimindeki değişiklikte değil içinde barındırdığı fikirde olduğunu ifade eder. "Sadullah Paşa bu fikirleri Garbın menâzır ve meâsirinden cem' ile neşidesine derc etmiştir. İşte biz Garb edebiyâtının edebiyâtımıza te'sîrini bu noktadan tedkîk edeceğiz." [166]

Süleyman Nazif yabancı dil bilmenin batılılaşmak anlamına gelmediği beyan etmekte, asıl fikir yönüyle batılılaşmak gerektiğini vurgular. Bu hususta Süleyman Nazif, Ali ve Fuad Paşa'ları işaret ederek şunları zikreder:

"Frenk lisanlarından birine veya birkaçına vAkif bulunmak Garblılaşmak için kâfi değildir. Şinasi'den on yaş büyük olan Ali ve Fuad Paşa'lar Şinasi'den daha evvel Fransızca'yı gavamızıyla öğrenmişler ve belki ondan ziyade bilirlerdi. Fakat yazılarında

[164] "Garp Edebi yatının Edebiyatımıza Tesiri -II-", agm., s. 1-2.
[165] "Garp Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri -I-", *agm.*, s. 1-2.
[166] "Garp Edebi yatının Edebiyatımıza Tesiri -II-", agm., s. 1-2.

muktesabât-ı Garbiyelerinin küçük bir nişanesini bile göstermek istemediler. Veysi, Nergisi kadar Şarklı kaldılar."[167]

Süleyman Nazif'e göre Ziya Paşa'nın eserlerindeki yenilik şekilden çok fikir ve söyleyiştedir. Şu cümlede Süleyman Nazif, Ziya Paşa hakkındaki teceddüd hakkındaki kanaatini ortaya koymaktadır: "Gazel, terci' ve sâire gibi bilumûm eş'ârında şeklen hiçbir yenilik göstermemekle beraber, fikren ve lafzen -zamanı itibariyle pek mühim- teceddüdler var." [168]

Süleyman Nazif, ilk müceddıtler hakkındaki bazı bilgi ve görüşlerin, yeterince araştırılmadan öne sürülmüş hissî ve hakkaniyetten uzak hükümler olduğunu belirtir. Bunların başında Namık Kemal ve Ebüzziya Tevfik'in, Akif Paşa ve bilhassa Şinasi hakkındaki beyanları gelmektedir.

Nazif hemen herkesin Şinasi olarak gördüğü yeniliğin öncüsü cevabına katılmaz. Ona göre eğer tâlî'i Namık Kemal şakirtliğine ve dostluğuna sevk etmemiş olsaydı, Şinasi bu kadar iştihar ve (pîr-i teceddüd) unvanı onun nam u zatına inhisar etmezdi. [169]

Süleyman Nazif; Namık Kemal'in Şinasi ile ilgili düşüncelerinde ifrata vardığını işaret ederek, Namık Kemal'in bu durumunu Şinasi-perestlik olarak tanımlamaktadır.

Süleyman Nazif, "Şinasi'ye "müceddid-i yegâne-i edeb"[170] gibi tumturaklı ünvanların yanlış olduğunu iafade etmektedir. Ancak "bizde pürüzsüz, temiz, o vakte kadar görülmemiş bir nesir, Şinasi ile başlar" denebileceğini ifade ederek Şinasi'yi yeniliğin öncüsü olarak görmediğini dile getirmektedir.

Süleyman Nazif'e göre Şinasi'yi başarılı kılan hususlar, nesrindeki başarısı ile Batı edebiyatını Türkçe ile mezc etmesine, tercümelerindeki çalışmaları olarak görmektedir. Buna karşın Süleyman Nazif, Şinasi'nin nazımda ve özellikle nazım tercümelerinde son derece zayıf olduğunu vurgular:

[167] "Garp Edebi yatının Edebiyatımıza Tesiri -II-", agm., s. 1-2.
[168] "Garp Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri -V-", *Peyam-ı Sabah,* nr. 1108, 4 Kânun-ı Sânî 1338/1922, s. 1-2.
[169] "Garp Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri -I-", *agm.,* s. 1-2.
[170] "Garp Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri -IV-", *Peyam-ı Sabah,* nr. 1101, 28 Kânun-ı evvel 1337/1921, s. 1-2.

“Nesrinde bu kadar zî-kudret olan Şinasi’nin nazmı, hatt-ı vasatın da dûnundadır. Şinasi tercüme-i manzûmede Recâizâde Ekrem ve Muallim Nâci merhûmlar derecesinde değil, hatta muâsırlarından Ethem Pertev Paşa ayarında bile âsâr-ı muvaffâkiyet gösteremedi.” [171]

Akif Paşa'nın doğumundan bir buçuk asır evvel vefat etmiş olan ve vâkıf olduğu Latince vasıtasıyla Batı kültürüne yönelmiş bulunan Kâtip Çelebi şöyle dursun; Şinasi’den bir kaç yaş büyük olan Ahmed Vefik Paşa bile, Garbın edebî kemalâtından, daha evvel istifade etmişti. Şinasi, Türkçe'nin durûb-ı emsâlini -fakat Paris'te- toplayıp bir araya getirirken, Ahmed Vefik Efendi, Moliere'in eserlerini İstanbul'da tercüme ediyordu. Bu itibarla teceddüt hususunda öncelik şerefi Şinasi’den ziyade Ahmed Vefik Paşa'nın olmak lâzım gelir.[172]

Şinasi’den başka, Münif ve Ethem Pertev Paşalarla, Ziya Paşa, *Tasvir-i Efkâr* kurucusunun delâletine muhtaç olmayarak, Garp'tan yâni Fransızca'dan doğrudan doğruya fikir iktibas ettiler. Hele bu günkü nesre, Şinasi ile takipçilerinden ziyade Ziya Paşa'nın üslûbu hâkimdir.[173]

Milletin siyasi haklarını talep ve dava hususunda edebiyatımızın, "Abdülaziz'in evâil-i cülûsuna kadar hiç bir vazife ifa etmemiş"[69] olduğunu belirten Süleyman Nazif: "Siyasiyyât ile edebiyatın bizde vazife-i müştereke ifa etmeleri Şinasi Efendi, Ziya Paşa, Namık Kemal Bey ile başladı denilse hiç mübâlağa edilmiş olamaz."[174] der. Yeniliğin ağırlık merkezi olarak Namık Kemal’i işaret eder.

İstanbul'da Sadullah Paşa, Süleyman Paşa, Atâullah Bey, Mehmed Bey, Reşad Bey, Nuri Bey gibi Garb'ın irfan şualarıyla nurlanmış olan gençler ise daha evvel cemiyet teşkil etmişler, efkârı aydınlatmaya çalışmaktadırlar. Yeni Osmanlılar'ın Avrupa'daki yayın organları bunların da "hâdim-i âmâli" olur.

---

171 "Garp Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri -IV-", agm., s. 1-2.

172 "Moliere'in Ahmed Vefik Paşa kalemiyle olan tercümeleri de mütercimin garabet-i mizacından büyük mikyasta hisse-yab olmuş. Frenklerin "adaptasyon" dedikleri nakl ü iktibastan da ecellül- acaib şeyler. Bununla beraber hizmet etmiş. Tarih-i siyasiyyata sefir, vali, meclis-i mebusan reisi ve başvekil sıfatlanyla geçecek olan bu zatın tarih-i edebiyatımıza da ilk müceddi̇tterin başında dahil olmasını hakkaniyet icab ve emreder." ("Garp Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri -II-", *Peyam-ı Sabah,* nr. 1094,21 Kânun-ı evvel 1337/1921, s. 2).

173 "Tarih-i Edebiyatımızdaki Hatalardan: Akif Paşa'nın Müceddi̇tiiği"; *Servet-i Fünun,* nr. 1568/94, 2 Eylül 1926, s. 242

174 "Garp Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri -V-",*agm.,* s. 1-2

İKİNCİ BÖLÜM

1. TAHLİL FİHRİST

2.1.Yazılarının Çıktığı Gazete ve Mecmualar

Eserlerinde , gazete ve mecmualarda yazdığı yazılarda *İbrahim Cehdî, Abdülâhar Tahir, Selim Sâkit , Ayhan* gibi müstear isimleri kullanmıştır.

1. ANADOLU (İzmir) 1328/1912.
2. ASRİ TÜRKİYE 1926.
3. AYDEDE 1922.
4. BÜYÜK DUYGU 1329/1913.
5. DEMET 1324/ 1908.
6. DONANMA 1328/1912.
7. EDEBİYAT-I UMUMİYE 1916-1918.
8. FEVAİD 1900-1901.
9. GÜNEŞ 1927.
10. HADİSAT 1918-1919.
11. HAKİMİYYET-i MİLLÎYE 1316-1317
12. HAK YOLU 1913.
13. HAK 1912
14. HARB MECMUASI 1915-1918.
15. HAZÎNE-i FÜNUN 1309-1310.
16. OSMANLI HÎLAL-IAHMER 1918.
17. İCTİHAD 1911-1918.
18. İKDAM 1894-1928.
19. İLERİ (ATİ) 1918-1924.
20. İRTİKÂ 1900-1902
21. KALEM 1312.
22. MAHFİL 1922.
23. MALÛMAT 1310-1311

24. MECMUA-i EDEBİYYE 1316.

25. MECMUA-i EBUZZİYA 1911-1912.

26. MEHASİN 1927

27. MEKTEP 1310

28. MEŞVERET 1897 – 1898.

29. MİLLİ MECMUA 1924.

30. MİZAN 1897-1909.

31. MUALLİM 1914

32. MUSAVVER MUHİT 1909.

33. NEDİM 1919

34. OSMANLI 1897.

35. OSMANLI TARİH VE EDEBİYAT MECMUASI 1919.

36. OSMANLI 1909.

37. PEYAM 1919.

38. PEYAM-I EDEBÎ, 1919-1920.

39. PEYAM-I SABAH 1920-1922.

40. RESİMLİ GAZETE 1923-1925.

41. RESİMLİ KİTAP 1908-1909.

42. RÜBAB 1912

43. SERVET-i FÜNUN (YEVMÎ) 1908-1909.

44. SERVET-i FÜNUN 1898-1926.

45. SON TELGRAF 1924-1925.

46. SÜS

47. ŞAİR 1919.

48. ŞEHBAL 1909-1923.

49. ŞİİR VE TEFEKKÜR 1909.

50. TAKVİM-i VEKAYİ 1247/1831-1908.

51. TANİN 1912-1917.

52. TARİH VE EDEBİYAT MECMUASI 1922.

53. TİRAJE 1911.

54. TÜRK HAVA MECMUASI 1927.

55. TÜRK YURDU 1913.

56. UTARİD 1919.

57. VAKİT 1923.

58. VATAN 1924.

59. YARIN 1922.

60. YENİ GAZETE 1908-1910.

61. YENİ GÜN 1919.

62. YENİ İNCİ 1923.

63. YENİ SES 1926.

64. YENİ TASVİR-i EFKAR 1909-1920.

65. YENİ TURAN 1913

66. YENİ TÜRK GAZETESİ 1925.

67. YILDIZ 1924-1925.

68. YİRMİNCİ ASIRDA ZEKÂ 1328/1912.

69. ZAMAN 1918.

2.2.Alfabetik Olarak Dergi ve Gazetelerdeki Makaleleri

Anadolu

1. "İfrattan Tevakki", *Anadolu* , 6 Mayıs 1912.
2.

Asri Türkiye

1. "Üç Sanat", *Asrî Türkiye*, nr. 1, Mart 1926, s. 6-7.
2. "Cezayir Marşı Çalınırken", *Asrî Türkiye*, nr. 2, Nisan 1926, s. 3-5.
3. "İlhad ve Mülhid", *Asrî Türkiye*, nr. 3, Mayıs 1926, s. 5-7.

Ay Dede

1. "Feylesof Reis îken" -I-, Ay Dede, 27 Şubat 1922.

Büyük Duygu

1. "Yaşamak İçin", *Büyük Duygu (Fevkalade nüsha),* nr. 10-13, 10 Temmuz 1329/1913, s. 185.

Demet

1. "Sergüzeşt'e Dair", *Demet,* c. I, nr. 3, 1 Teşrin-i evvel 1324/1908, s. 39-40.

Donanma

1. "Hayal Değil Hakikat", *Donanma*, nr. 31, Eylül 1328/1912, s. 290.

Edebiyat-I Umumiye

1. "Muhibb-i Necibim Celâl Nuri Bey", Edebiyat-ı Umumiye' c. l, nr. 7, 3 v Kânun-ı evvel 1332/1916, s. 129-130.
2. "Abdülhak Hâmid Bey'e Mektup", Edebiyat-ı Umumiye, c. 2, nr. 33, 15 Eylül 1917, s. 113-314.
3. "Azizim Cevad Rüşdü Beyefendi'ye Mektup", Edebiyat-ı Umumiye' c. 2, nr. 34, 22 Eylül 1917, s. 130-1.

4. “İran Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri I”, Edebiyat-ı Umumiye, c. 3, nr. 50, 12 Kânun-ı Sânî 1918, s. 385-7.

5. “İran Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri II”, Edebiyat ı Umumiye, c. 3, nr. 51, 19 Kânun-ı Sânî 1918, s. 401-4.

6. “İran Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri İÜ”, Edebiyat-ı Umumiye, c. 3, nr. 52, 26 Kânun-ı Sânî 1918, s. 418-9.

7. “İran Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri IV”, Edebiyat-ı Umumiye, c. 3, nr. 53, 2 Şubat 1918, s. 435-7.

8. “İran Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri V”, Edebiyat-ı Umumiye, c. 3, nr. 54, 9 Şubat 1918, s. 454-6.

9. “İran Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri VI”, Edebiyat-ı Umumiye, c. 3, nr. 55, 16 Şubat 1918, s. 465-7.

10. “İran Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri VII”, Edebiyat-ı Umumiye, c. 3, nr. 56, 23 Şubat 1918, s. 481-3.

11. “İran Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri VIIF, Edebiyat-ı Umumiye, c. 3, nr. 57, 2 Mart 1918, s. 502-6.

12. “İran Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri IX”, Edebiyat-ı Umumiye, c. 3, nr. 58, 9 Mart 1918, s. 519-21.

13. “İran Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri X”, Edebiyat-ı Umumiye, c. 3, nr. 59, 16 Mart 1918, s. 536-8.

14. “İran Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri XI”, Edebiyat-ı Umumiye, c. 3, nr. 60, 23 Mart 1918, s. 550-3.

15. “İran Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri XII”, Edebiyat-ı Umumiye, c. 3, nr.

61, 30 Mart 1918, s. 570-1.

16. "İran Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri XIII", Edebiyat-ı Umumiye, c. 3, nr. 62, 6 Nisan 1918, s. 580-1.
17. "İran Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri XIV", Edebiyat-ı Umumiye, c. 3, nr. 63, 13 Nisan 1918, s. 606-7.
18. "İran Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri XV", Edebiyat-ı Umumiye, c. 3, nr. 72, 15 Haziran 1918, s. 791-3.

Fevâid

1. "İhtiyaçlarım" (29 Haziran 1315), *Fevâid,* nr. 8, 12 Nisan 1316/1900, s. 1-3
2. "Mehmed Sa'd'î Bey", *Fevâid,* nr. 8, 12 Nisan 1316/1900, s. 1-3.
3. "Eski Arkadaşım", *Fevâid,* nr. (1319), 14 Kânun-ı Sânî 1317/1901, s. 23.
4. "Def' eder Bin kazayı Bir sadaka", *Fevâid,* nr. (1319), 26 Kanun-ı Sânî 1317/1901, s. 19
5. "Nevhagerler", *Fevâid,* nr. (1319), 1 Ağustos 1317/1901, s. 2.

Hadisât

1. "Subhâneke Yâ Muhavvile'l-Ahvâl", Hadisât, *c. 1,* nr. 2 Teşrin-i evvel 1334/1918, s. 1.
2. "Bir İzah", Hadisât, *c. 1,* nr. 5, 24 Teşrin-i evvel 1918, s. 1.
3. "Ali Kemal Bey'e Cevabım -I", Hadisât, *c. 1,* nr. 6, 25 Teşrin-i evvel 1918, s. 1.
4. "Ali Kemal Bey'e Cevabım - II", Hadisât, *c. 1,* nr. 8, 27 Teşrin-i evvel 1918, s. 1.
5. "Mütâreke İmzalanırken", Hadisât, *c. 1,* , nr. 10, 29 Teşrin-i evvel 1918, s. 1.
6. "Ferid Paşa'nın Hücumları", Hadisât, *c. 1,* nr. 12, 31 Teşrin-i evvel 1918, s. 1.
7. "Ali Kemal Bey'e Cevabım -III", Hadisât, *c. 1,* nr. 12, 31 Teşrin-i evvel 1918, s. 1.
8. "Allâhüekber", Hadisât, *c. 1,* nr. 14, 2 Teşrin-i Sânî 1918, s. 1.

9. “Bir İnfisah”, Hadisât, *c. 1,* nr. 15, 3 Teşrin-i Sânî 1918, s. 1.
10. “İki Sukut Bir Tezad”, Hadisât, *c. 1,* nr. 17, 5 Teşrin-i Sânî 1918, s. 1.
11. “Harbten Mes'ûl”, Hadisât, *c. 1,* nr. 19, 7 Teşrin-i Sânî 1918, s. 1.
12. “Kalanlar Daha Bedbaht”, Hadisât, *c. 1,* nr. 21, 9 Teşrin-i Sânî 1918, s. 1.
13. “Şanlı Bir İnfikâk”, Hadisât, *c. 1,* nr. 23, 11 Teşrin-i Sânî 1918, s. 1.
14. “Mebusları Terhis”, Hadisât, *c. 1,* nr. 25, 13 Teşrin-i Sânî 1918, s. 1.
15. “Ali Emîrî Efendi Hazretlerine”, Hadisât, *c. 1,* nr. 25, 13 Teşrin-i Sânî 1918, s. 1.
16. Tehdit Eden Musibetler”, Hadisât, *c. 1,* nr. 28, 16 Teşrin-i Sânî 1918, s. 1.
17. “Ma'hûd Mecmuanın Sahibine”, Hadisât, *c. 1,* nr. 29, 17 Teşrin-i Sânî 1918, s. 1.
18. “Hükümetin Beyanâtı”, Hadisât, *c. 1,* nr. 30, 18 Teşrin-i Sânî 1918, s. 1.
19. “Dünkü Celse-i *Tarihiyye”,* Hadisât, *c. 1,* nr. 31, 19 Teşrin-i Sânî 1918, s. 1.
20. “Ma'hud Mecmuanın Sahibi”, Hadisât, *c. 1,* nr. 33, 21 Teşrin-i Sânî 1918, s. 1.
21. “Tarihî Büyük Dost”, Hadisât, *c. 1,* nr. 34, 22 Teşrin-i Sânî 1918, s. 1.
22. “Hükümet-i Seniyye Ne Yapıyor?”, Hadisât, *c. 1,* nr. 36, 24 Teşrin-i Sânî 1918, s. 1.
23. “Doktor Nâzım Bey Münasebetiyle”, Hadisât, *c. 1,* nr. 37, 25 Teşrin-i Sânî 1918, s. 1.
24. “Ma'hud Mecmuanın Sahibi”, Hadisât, *c. 1,* nr. 37, 25 Teşrin-i Sânî 1918, s. 1.
25. “Günahtır!” , Hadisât, *c. 1,* nr. 38, 26 Teşrin-i Sânî 1918, s. 1.
26. “Bir Habıhâl”, Hadisât, *c. 1,* nr. 45, 5 Kânun-ı evvel 1918, s. 1.
27. “Can Noktamız”, Hadisât, *c. 1,* nr. 47, 5 Kânun-ı evvel 1918, s. 1.
28. “Dahiliye Nâzırı Beyefendi Hazretlerine”, Hadisât, *c. 1,* nr. 48, 6 Kânun-ı evvel 1918, s. 1.

29. “Kanun-ı Merdûd Münasebetiyle”, Hadisât, *c. 1,* nr. 49, 7 Kânun-ı evvel 1918, s. 1.
30. “Mensiler”, Hadisât, *c. 1,* nr. 52, 10 Kânun-ı evvel 1918, s. 1.
31. “Bizim Hakkımız”, Hadisât, *c. 1,* nr. 55, 13 Kânun-ı evvel 1918, s. 1.
32. “Sefâlet-i Umûmiyenin Sebepleri”, Hadisât, *c. 1,* nr. 57, 14 Kânun-ı evvel 1918, s. 1.
33. “Süleymaniyeli Tevfik Bey'e”, Hadisât, *c. 1,* nr. 57, 14 Kânun-ı evvel 1918, s. 1.
34. “Cidâl Değil Hasb-ı Hâl”, Hadisât, *c. 1,* 6 Şubat 1919, s. 1.
35. “Hatayı Tâmir”, Hadisât, *c. 1,* 7 Şubat 1919, s. 1.
36. “Doktor Reşid”, Hadisât, *c. 1,* 8 Şubat 1919, s. 1.
37. “Kara Bir Gün”, Hadisât, *c. 1,* 9 Şubat 1919, s. 1.
38. “Dün ve Yarın”, Hadisât, *c. 1,* 27 Şubat 1919, s. 1.
39. “Bir Sahife-i Mensiyye”, Hadisât, *c. 1,* 28 Şubat 1919, s. 1.
40. “İhkak-ı Hak”, Hadisât, *c. 1,* 28 Şubat 1919, s. 1.
41. “Allah Söyletiyor”, Hadisât, *c. 1,* 1 Mart 1919, s. 1.
42. “İkinci Serendib”, Hadisât, *c. 1,* nr. 67, 2 Mart 1919, s. 1.
43. “Benim Vatanım I”, Hadisât, *c. 1,* nr. 69, 4 Mart 1919, s. 1.
44. “Bir Feryad Münasebetiyle”, Hadisât, *c. 1,* nr. 70, 5 Mart 1919, s. 1.
45. “İki Bin Beşyüz”, Hadisât, *c. 1,* nr. 71, 6 Mart 1919, s. 1.
46. “Harb ve Edebiyat-I-”, Hadisât, *c. 1,* nr. 72, 7 Mart 1919, s. 1.
47. “Haksız Telâkkiler”, Hadisât, *c. 1,* nr. 73, 8 Mart 1919, s. 1.
48. “Bir Hak Daha”, Hadisât, *c. 1,* nr. 75, 10 Mart 1919, s. 1.
49. “Dünkü Tevkifler”, Hadisât, *c. 1,* nr. 76, 11 Mart 1919, s. 1.
50. “İstanbul Bizim Ebedî Pâyitahtımız”, Hadisât, *c. 1,* nr. 76, 11 Mart 1919, s. 1.

51. “Amerika Hey'et-i İaşesi”, Hadisât, *c. 1,* nr. 77, 12 Mart 1919, s. 1.

52. “Yine O Büyük Dost”, Hadisât, *c. 1,* nr. 78, 13 Mart 1919, s. 1.

53. “Emlâk-i Mesrûka”, Hadisât, *c. 1,* nr. 79, 14 Mart 1919, s. 1.

54. “Terennüm-i Mâtem”, Hadisât, *c. 1,* nr. 80, 15 Mart 1919, s. 1.

55. “Haksız İddialar”, Hadisât, *c. 1,* nr. 82, 17 Mart 1919, s. 1.

56. “İçimizdeki Yılanlar”, Hadisât, *c. 1,* nr. 84, 19 Mart 1919, s. 1.

57. “Ermeni İmparatorluğu”, Hadisât, *c. 1,* nr. 85, 20 Mart 1919, s. 1.

58. “Bir İzah ve İstizah”, Hadisât, *c. 1,* nr. 88, 23 Mart 1919, s. 1.

59. “İtalya ve Biz”, Hadisât, *c. 1,* nr. 89, 30 Mart 1919, s. 1.

60. “Bir Tahakkuk-ı Hayâl”, Hadisât, *c. 1,* nr. 89, 30 Mart 1919, s. 1.

61. “Nerde Osmanlılar?” (manzum), Hadisât, *c. 1,* nr. 90, 31 Mart 1919, s. 1.

62. “İstikbalimiz”, Hadisât, *c. 1,* nr. 91, 1 Nisan 1919, s. 1.

63. “Bugünkü Muhakeme”, Hadisât, *c. 1,* nr. 92, 2 Nisan 1919, s. 1.

64. “Esirlerimizin Çektikleri”, Hadisât, *c. 1,* nr. 93, 3 Nisan 1919, s. 1.

65. “Osmanlı’nın Ruhu”, Hadisât, *c. 1,* nr. 94, 4 Nisan 1919, s. 1.

66. “Adam Yetiştirmek”, Hadisât, *c. 1,* nr. 95, 5 Nisan 1919, s. 1.

67. “Bir Cevab”, Hadisât, *c. 1,* nr. 96, 6 Nisan 1919, s. 1.

68. “Bir Muhakeme Münasebetiyle”, Hadisât, *c. 1,* nr. 97, 7 Nisan 1919, s. 1.

69. “Dünkü Hâl”, Hadisât, *c. 1,* nr. 98, 8 Nisan 1919, s. 1.

70. “Hakîkat Yürüyor”, Hadisât, *c. 1,* nr. 99, 9 Nisan 1919, s. 1.

71. “Açık Arîza”, Hadisât, *c. 1,* nr. 100, 10 Nisan 1919, s. 1.

72. “Bir Musahabe”. Hadisât, *c. 1,* nr. 101, 11 Nisan 1919, s. 1.

73. “Anadolu'yu İmar”, Hadisât, *c. 1,* nr. 102, 12 Nisan 1919, s. 1.

74. “Düşünülecek Bir Mesele”, Hadisât, *c. 1,* nr. 103, 13 Nisan 1919, s. 1.

75. “Bir Mülâkat Sebebiyle”, Hadisât. nr. 104, 14 Nisan 1919, s. 1.

76. “En Büyük Derdimiz”, Hadisât, *c. 1,* nr. 105, 15 Nisan 1919, s. 1.

77. “Endişe-i Mesuliyet”, Hadisât, *c. 1,* nr. 106, 16 Nisan 1919, s. 1.

78. “Heyet-i Mahsusa”, Hadisât, *c. 1,* nr. 107, 17 Nisan 1919, s. 1.

79. “Avrupa'daki Bîkesler”, Hadisât, *c. 1,* nr. 108, 18 Nisan 1919, s. 1.

80. “Osmanlı Ruhu”, Hadisât, *c. 1,* nr. 110, 20 Nisan 1919, s. 1.

81. “Yine Osmanlı *Ruhu”* Hadisât, *c. 1,* nr. 112, 22 Nisan 1919, s. 1.

82. “Bir Daha”, Hadisât, *c. 1,* nr. 113, 23 Nisan 1919, s. 1.

83. “Doktor Gates'in İçtihadı”, Hadisât, *c. 1,* nr. 115, 25 Nisan 1919, s. 1.

84. “Tarihî Muhakeme”, Hadisât, *c. 1,* nr. 116, 26 Nisan 1919, s. 1.

85. “Derece-i Selahiyet”, Hadisât, *c. 1, nr. 117, 27* Nisan 1919, s. 1.

86. “Doktora Cevap”, Hadisât, *c. 1, nr. 118,* 28 Nisan 1919, s. 1.

87. “Dünkü Muhakeme”, Hadisât, *c. 1, nr. 119,* 29 Nisan 1919, s. 1.

88. “Bir Fazla Bir Noksan”, Hadisât, *c. 1, nr. 120,* 30 Nisan 1919, s. 1.

89. “Bir İzah”, Hadisât, *c. 1, nr. 120,* 30 Nisan 1919, s. 1.

90. “Salâbet-i Diniyye”, Hadisât, *c. 1, nr. 121,* 1 Mayıs 1919, s. 1.

91. “Bir Serzeniş”, Hadisât, *c. 1, nr. 123, 3* Mayıs 1919, s. 1.

92. “Abdülhak Hâmid-Rıza Tevfik”, Hadisât, *c. 1, nr. 124, 4* Mayıs 1919, s. 1.

93. “Cemil Paşa”, Hadisât, *c. 1, nr. 125,* 5 Mayıs 1919, s. 1.

94. “Onlar ve Biz”, Hadisât, *c. 1, nr. 126, 6* Mayıs 1919, s. 1.

95. “Mühim Bir Mesele”, Hadisât, *c. 1, nr. 127,* 7 Mayıs 1919, s. 1.

96. “İran Nereleri İstiyor?”, Hadisât, *c. 1, nr. 128,* 8 Mayıs 1919, s. 1.

97. “Vây Brütüs Sen de mi?”, Hadisât, *c. 1, nr. 129,* 9 Mayıs 1919, s. 1.

98. “Ahmet Rasim Bey’e”, Hadisât, *c. 1, nr. 129,* 9 Mayıs 1919, s. 4.

99. “Sulh ve Biz”, Hadisât, *c. 1, nr. 130,* 10 Mayıs 1919, s. 1.

100. “İstanbul'u İmar”, Hadisât, *c. 1, nr. 131,* 11 Mayıs 1919, s. 1.

101. “Nefesimle Hasbıhal”, Hadisât, *c. 1, nr. 133,* 13 Mayıs 1919, s. 1.

102. “Yetmiş Bin Araba”, Hadisât, *c. 1, nr. 134,* 14 Mayıs 1919, s. 1.

103. “Devâ-yı Katil”, Hadisât, *c. 1, nr. 135,* 15 Mayıs 1919, s. 1.

104. “Tevfik Fikret”, Hadisât, *c. 1, nr. 135,* 15 Mayıs 1919, s. 1.

105. “Adalette Müsavat”, Hadisât, *c. 1, nr. 136,* 16 Mayıs 1919, s. 1.

106. “İzmir'in İşgali”, Hadisât, *c. 1, nr. 137,* 17 Mayıs 1919, s. 1.

107. “Yine İzmir”, Hadisât, *c. 1, nr. 138,* 18 Mayıs 1919, s. 1.

108. “İnsaf ve Basiret”, Hadisât, *c. 1, nr. 139,* 19 Mayıs 1919, s. 1.

109. “Seyyie-i İzmihlâl”, Hadisât, *c. 1, nr. 140,* 20 Mayıs 1919, s. 1.

110. “Seciyye-i Memurin”, Hadisât, *c. 1, nr. 141,* 21 Mayıs 1919, s. 1.

111. “Şehnâme-i Tebzir”, Hadisât, *c. 1, nr. 143,* 23 Mayıs 1919, s. 1.

112. “Türk'ün Galeyanı”, Hadisât, *c. 1, nr. 144,* 24 Mayıs 1919, s. 1.

113. “Mukadderat-ı Ferda”, Hadisât, *c. 1, nr. 145, 25* Mayıs 1919, s. 1.

114. “İki Osman”, Hadisât, *c. 1, nr. 146,* 26 Mayıs 1919, s. 1.

115. “Bir Tahakkuk”, Hadisât, *c. 1, nr. 147, 27* Mayıs 1919, s. 1.

116. “Mukadderat-ı Ferda”, Hadisât, *c. 1, nr. 148,* 28 Mayıs 1919, s. 1.

117. “Vilayât-ı Şarkıyye”, Hadisât, *c. 1, nr. 150,* 30 Mayıs 1919, s. 1.

118. “Afrika'da İtalya”, Hadisât, *c. 1, nr. 151,* 31 Mayıs 1919, s. 1.

119. “Harb ve Edebiyat-II-”, Hadisât, *c. 1, nr. 152,* 1 Haziran 1919, s. 1.

120. “Nakz-ı Sıyam”, Hadisât, *c. 1, nr. 153,* 2 Haziran 1919, s. 1.

121. “Bir Muhtıra Münasebetiyle”, Hadisât, *c. 1, nr. 155,* 4 Haziran 1919, s. 1.

122. “İki Ziyaret”, Hadisât, *c. 1, nr. 156, 5* Haziran 1919, s. 1.

123. “Kabiliyet-i İdaremiz”, Hadisât, *c. 1, nr. 157,* 6 Haziran 1919, s. 1.

124. “Herhalde Bir şeye Benzeyelim”, Hadisât, *c. 1, nr. 158,* 7 Haziran 1919, s. 1.

125. “Boykotaj ve İttihad ve Terakki”, Hadisât, *c. 1, nr. 160,* 9 Haziran 1919, s. 1.

126. “Hâlâ Ne Diyorlar?”, Hadisât, *c. 1, nr. 161,* 10 Haziran 1919, s. 1.

127. “Mektup”, Hadisât, *c. 1, nr. 162,* 11 Haziran 1919, s. 1.

128. “Dicle‟nin Eytâm-ı Necibesinden Nuri Bey‟e", Hadisat, nr. 162, 11 Haziran 1919.

129. “Sulh ve Biz”, Hadisât, *c. 1, nr. 163,* 12 Haziran 1919, s. 1.

130. “Leh ve Aleyhimizde”, Hadisât, *c. 1, nr. 164,* 13 Haziran 1919, s. 1.

131. “Son bir Karar”, Hadisât, *c. 1, nr. 166,* 15 Haziran 1919, s. 1.

132. “Haksız Bir Taarruz”, Hadisât, *c. 1, nr. 167,* 16 Haziran 1919, s. 1.

133. “İşa'ât-ı Hâinâne”, Hadisât, *c. 1, nr. 169,* 18 Haziran 1919, s. 1.

134. “Bir Cevab”, Hadisât, *c. 1, nr. 170,* 19 Haziran 1919, s. 1.

135. “Bir Hitab”, Hadisât, *c. 1, nr. 171,* 20 Haziran 1919, s. 1.

136. “İntibah”, Hadisât, *c. 1, nr, 173,* 22 Haziran 1919, s. 1.

137. “İkinci Hitab”, Hadisât, *c. 1, nr, 174,* 23 Haziran 1919, s. 1.

Hak Yolu

1. “İngiliz Siyaseti Hakkında”, *Hak Yolu*, nr. 16, 17 Şubat 1913.

Hak

1. "Samimi Bir Hasbıhal", *Hak*, c. 1, nr. 1, 14 Mart 1912, s. 1.
2. "Fransa ve Biz", *Hak*, c. 1, nr. 2, 15 Mart 1912, s. 1.
3. "Hüsn-i Kasd", *Hak*, c. 1, nr. 3, 16 Mart 1912, s. 1.
4. "Bir Telgrafnâme Münasebetiyle", *Hak*, c. 1, nr. 4, 17 Mart 1912, s. 1.
5. "İntihabat Meselesi", *Hak*, c. 1, nr. 5, 18 Mart 1912, s. 1.
6. "Rusya'nın Tahşidatı Münasebetiyle", *Hak*, c. 1, nr. 6, 19 Mart 1912, s. 1.
7. "Çanakkale'den Geçerse", *Hak*, c. 1, nr. 7, 20 Mart 1912, s. 1.
8. "İhraka Tasaddi Münasebetiyle", *Hak*, c. 1, nr. 8, 21 Mart 1912, s. 1.
9. "Borç mu Bela mı?", *Hak*, c. 1, nr. 9, 11 Mart 1912, s. 1.
10. "Rusya'nın Tahşidatı", *Hak*, c. 1, nr. 10, 23 Mart 1912, s. 1.
11. "Rusya'nın Tahşidat-ı Askeriyyesi", c. 1, nr. 11, *Hak*, 24 Mart 1912, s. 1.
12. "Elvâh-ı Muhallededen", *Hak*, c. 1, nr. 12, 25 Mart 1912, s. 1.
13. "Anderya Kupas Efendi", *Hak*, c. 1, nr. 13, 26 Mart 1912, s. 1.
14. "İttihad ve Terakki'de Celâl Nuri Bey", *Hak*, c. 1, nr. 14, *27* Mart 1912, s. 1.
15. "Dünkü Resm" , *Hak*, c. 1, nr. 15, 28 Mart 1912, s. 1.
16. "Almanya İmparatorunun Seyahati", *Hak*, c. 1, nr. 16, 29 Mart 1912, s. 1.
17. "Savlet-i Mazi", *Hak*, c. 1, nr. 17, 30 Mart 1912, s. 1.
18. "Bursa'da Salhanizade Ragıb Bey'e Cevap", *Hak*, c. 1, nr. 18, 31 Mart 1912, s. 1.
19. "Osmanişer Loyd'a Cevab", *Hak*, c. 1, nr. 19, 1 Nisan 1912, s. 1.
20. "Fransa'nın Menfaati ve Vazifesi", *Hak*, c. 1, nr. 20, 2 Nisan 1912, s. 1.
21. "Kendi Kılıçlarına", *Hak*, c. 1, nr. 21, 3 Nisan 1912, s. 1.
22. "Şarkî Anadolu Islahatı", *Hak*, c. 1, nr. 22, 4 Nisan 1912, s. 1.
23. "İskân-ı Aşâir", *Hak*, c. 1, nr. 23, *5* Nisan 1912, s. 1.
24. "Bir Mersiye Münasebetiyle", *Hak*, c. 26, nr. 1, 6 Nisan 1912, s. 1.
25. "Kürd Lisanı", *Hak*, c. 1, nr. 27, 7 Nisan 1912, s. 1.
26. "Feyizli Bir Fark", *Hak*, c. 1, nr. 28, 8 Nisan 1912, s. 1.
27. "Tavassut", *Hak*, c. 1, nr. 29, 9 Nisan 1912, s. 1.
28. "Meclisin Küşadı", *Hak*, c. 1, nr. 30, 10 Nisan 1912, s. 1.
29. "Rusya'da Ermeniler", *Hak*, c. 1, nr. 31, 11 Nisan 1912, s. 1.
30. "Üstad-ı Ekrem'e Teşekkür", *Hak*, c. 31, nr. 1, 11 Nisan 1912, s. 1.
31. "İran'daki Anarşi", *Hak*, c. 1, nr. 32, 12 Nisan 1912, s. 1.
32. "Otuzbir Mart", *Hak*, c. 1, nr. 33, 13 Nisan 1912, s. 1.

33. "Son Taarruz", *Hak*, c. 1, nr. 41, 23 Nisan 1912, s. 1.
34. "Bâbıâli'nin Cevabı", *Hak*, c. 1, nr. 42, 24 Nisan 1912, s. 1.
35. "Bulgarların Temayülü", *Hak*, c. 1, nr. 43, 25 Nisan 1912, s. 1.
36. "Hâl-i Hazır", *Hak*, c. 1, nr. 44, 26 Nisan 1912, s. 1.
37. "Cülûs-ı Hümâyun", *Hak*, c. 1, nr. 45, 27 Nisan 1912, s. 1.
38. "Konferans Velvelesi", *Hak*, c. 1, nr. 46, 29 Nisan 1911.
39. Tayyare Münasebetiyle", *Hak*, c. 1, nr. 47, 30 Nisan 1912, s. 1.
40. "Hâl-i Hazır", *Hak*, c. 1, nr. 48, 1 Mayıs 1912, s. 1.
41. "İnfirad Politikası", *Hak*, c. 1, nr. 49, 2 Mayıs 1912, s. 1.
42. "Teksas Hadisesi Münasebetiyle", *Hak*, c. 1, nr. 50, 3 Mayıs 1912, s. 1.
43. "Meclisin Küşadı", *Hak*, c. 1, nr. 51, 4 Mayıs 1912, s. 1.
44. "İtalya'nın Harekât-ı Muhtemelesi", *Hak*, c. 1, nr. 52, 5 Mayıs 1912, s. 1.
45. "Almanya Sefirinin Azimeti", *Hak*, c. 1, nr. 53, 6 Mayıs 1912, s. 1.
46. "İtalya'nın Aczi", *Hak*, c. 1, nr. 54, 7 Mayıs 1912, s. 1.
47. "İtalyanlar Hâlâ İçimizde", *Hak*, c. 1, nr. 55, 8 Mayıs 1912, s. 1.
48. "Ye's-âver Bir Manzara", *Hak*, c. 1, nr. 56, 9 Mayıs 1912, s. 1.
49. "İngiltere, Almanya ve Rusya Karşısında Biz", *Hak*, c. 1, nr. 84, 26 Mayıs 1912, s. 1.
50. "Midilli'den", *Hak*, c. 1, nr. 85, 27 Mayıs 1912, s. 1.
51. "Mihrdad'ın Tâcı", *Hak*, c. 1, nr. 86, 28 Mayıs 1912, s. 1.
52. "İttifak-ı Muhtemele ve Müstakbele", *Hak*, c. 1, nr. 90, 11 Haziran 1912, s. 1.
53. "Ermeni Katofikos'un Beyanatı", *Hak*, c. 1, nr. 103, 24 Haziran 1912, s. 1.
54. "Galib Dede Hakkında Efkâr", *Hak*, nr, 121'in eki, Ek nr. 11, 29 Haziran 1328/1912, s. 5.
55. "Vâh Bize!", *Hak*, c. 1, nr. 122, 13 Temmuz 1912, s. 1.
56. "Kılıçlı Siyaset", *Hak*, c. 1, nr. 133, 25 Temmuz 1912, s. 1.
57. "Neşîde-i İğtişaşın Nakarâtı", *Hak*, c. 1, nr. 138, 30 Temmuz 1912, s. 1.
58. "Büyük Hükümdar", *Hak*, c. 1, nr. 139, 1 Ağustos 1912, s. 1.

Harb Mecmuası

1. "Çimen Tepe'de", *Harb*, c. 1, nr. 4, Kânun-ı Sânî 1331/1915, s. 34.
2. "İstanbul Bizim Ebedi Payitahtımız", *Harb*, nr. 4, Kânun-ı Sânî 1915, s. 50.
3. "Çanakkale'nin İstanbullu Şühedâsına", *Harb*, nr. 5, Şubat 1915, s. 76.
4. "Dağıstanî Mehmed Fazıl Paşa", *Harb*, nr. 7, Mart 1332/1916, s. 106-7.

5. "Süleyman Askeri Bey", *Harb*, nr. 9, Nisan 1916, s. 130-1.
6. "Rus İnkılâbı ve Biz", *Harb*, nr. 20, Temmuz 1333/1917, s. 307.
7. "Viyana Nekâhethanesindeki Askerlerimize", *Harb*, nr. 25-26, Mayıs-Haziran 1334/1918, s. 407-9.

Hava Edebiyatı

1. "Pusudaki Tehlike", Hava Edebiyatı, Ankara, 1927, s. 281-95.
2. "Uçan İnsanlar", Hava Edebiyatı, Ankara, 1927, s. 296-8.

İctihad

1. "Doktor Abdullah Cevdet'e", İctihad, c. 2, nr. 33, 15 Teşrin-i evvel 1327/1911, s. 871-2.
2. "Hamlet Faciası" İctihad, c. 2, nr. 45, 15 Nisan 1328R/1911, s. 1078.
3. "Birkaç Güne Kadar Mevki-i İntişara Konulacak Olan "Mukadderat-ı Tarihiyye" Ünvanlı Kitab-ı Mühim Hakkında Bir Mütalâa", *İctihad*, c. 3, nr. 51, 24 Kânun-ı Sânî 1328/1912, s. 167-8.
4. "Devâ-yı Katil", *İctihad,* c. 3, nr. 68, 30 Mayıs 1329/1913, s. 1475-6.
5. "Dârülfünûn-ı Osmanî Türk Tarih-i -Medeniyeti Muallimi Ahmed Agayef Beyefendi'ye", *İctihad,* c.3, nr.71, 11 Temmuz 1329/1913, s.1549-51.
6. "Cengiz Hastalığı", *İctihad,* c. 3, nr. 72, 18 Temmuz 1329/1913, s. 1573-4.
7. "İstanbul Eğleniyor", *İctihad,* c. 3, nr. 73, 25 Temmuz 1329/1913, s. 1597-8.
8. "Ahmed Agayef Beyefendi'ye", *İctihad,* c. 3, nr. 74, 1 Ağustos 1329/1913, s. 1621-3.
9. "Ahmed Agayef Beyefendi'ye Cevab, *İctihad,* c. 3, nr. 75, 8 Ağustos 1329/1913, s. 1645-8.
10. "Ahmed Agayef Bey'e Cevab", *İctihad,* c. 4, nr. 76, 15 Ağustos 1329/1913, s. 1669-72.
11. "Ahmed Agayef Bey'e Cevab", *İctihad,* c. 4, nr. 79, 5 Eylül 1329/1913, s. 1732-4.
12. "Bir Mektup- Bir Nutuk", *İctihad,* c. 4, nr. 84, 12 Kânun-ı evvel 1329/1913, s. 1852-4.
13. "Husûmet mi Muhabbet mi?", *İctihad,* c. 4, nr. 96, 6 Mart 1330/1914, s. 2154-6.
14. "Evrâk-ı Evvâm Münasebetiyle", İctihad, c. 5, nr. 113, 3 Temmuz 1330/1914, s. 241-3.

15. “Sebilü'r-reşad Mecmua-i Mükerremesine”, İctihad, c. 6, nr. 128, 1 Teşrin-i Sânî 1334/1918, s. 2769-70.

İleri

1. “Şefkat-i Ecânib”, *İleri,* nr. 24, 24 Kânun-ı Sânî. 1334/1918.

2. “Pek Ziyade Azizim Celâl Nuri Bey”, *İleri,* nr. 25, 25 Kânun-ı Sânî 1334 / 1918.

3. “Şâir-i Rakîkü'l-Beyan Sâmih Rifat Beyefendi'ye”, *İleri,* nr. 30, 30 Kânun-ı Sânî 1334/1918.

4. “Şâir-i Bedâyi'sâz Sâmih Rifat Beyefendi'ye”, *İleri,* nr. 40, 9 Şubat 1334/1918.

5. “Viyana Mektubu: Pek Ziyade Azizim Celâl Nuri Bey”, (Viyana, 28 Şubat 1918), *İleri*, nr. 65, 6 Mart 1334/1918.

6. “Viyana Mektubu: Pek Azizim Celâl Nuri Bey”, (Viyana, 3 Haziran 1918), *İleri*, nr. 164, 13 Haziran 1334/1918.

7. Celal Nuri Beyefendi'ye” (Nişantaşı, 28 Haziran 1918), *İleri*, nr. 180, 29 Haziran 1334/1918, s. 2.

8. “Mustafa Reşit Bey'e Dair”, *İleri*, nr. 198, 19 Temmuz 1334 / 1918.

9. “Celâl Nuri Beyefendi'ye”, *İleri,* nr. 207, 29Temmuz 1334 / 1918, s. 2.

10. “Pierre Loti Günü -Süleyman Nazif Bey'in Nutku-”, *İleri,* nr. 835, 24 Kânun-ı Sânî 1336/1920, s. 1-4.

11. “Çay Ziyafeti: Süleyman Nazif Bey İzah Ediyor”, *İleri,* nr. 1592, 10 Temmuz 1338/1922.

12. “Avni Bey Merhumun Divanı Hakkında Süleyman Nazif Beyle Mülakat” -Selim Nüzhet-, *İleri,* nr. 1604, 14 Temmuz 1338/1922, s. 3.

13. “Bir İzah”, *İleri,* nr. 1612, 30 Temmuz 1338, s. 2.

14. “Mu'cize-i Zafer”, *İleri,* nr. 1643, 2 Eylül 1338/1922.

15. Tarihî Bir Müşirimiz”, *İleri,* nr. 1647, 4 Eylül 1338/1922, s. 1-2.

16. “Çal Çoban Çal!. . “, *İleri,* nr. 1648, 7 Eylül 1338/1922.

17. “Pierre Loti Hazretlerine”, *İleri*, nr. 1653, 12 Eylül 1338/1922.

18. “Unutulmaz Sahifelerden”, *İleri,* nr. 1656, 15 Eylül 1338/1922.

19. “Ennâsır-lidinullah, *İleri,* nr. 1657, 16 Eylül 1338/1922.

20. “Yüzbaşı Aziz Hüdâî Bey'e”, *İleri,* nr. 1659, 18 Eylül 1338/1922.

21. “Hacenesti'nin Dedikleri”, *İleri,* nr. 1661, 20 Eylül 1338/1922, s. 2.

22. “Büyük Üstadım Şâir-i Âzam Abdülhak Hâmid Bey'e”, İleri, nr. 1666, 25 Eylül 1338/1922

23. *“*Gün Batarken”, *İleri,* nr. 1685, 14 Teşrin-i evvel 1338/1922, s. 2.

24. “Sultan Abdülhamid'in Emlâki -I-”, *İleri,* nr. 1687, 16 Teşrin-i evvel 1338/1922.

25. “Sultan Abdülhamid'in Emlâki -II-” *İleri,* nr. 1688, 17 Teşrin-i evvel 1338/1922.

26. “Sultan Abdülhamid'in Emlâki -III-”, *İleri,* nr. 1689, 18 Teşrin-i evvel 1338/1922.

27. “Sultan Abdülhamid'in Emlâki -IV-”, *İleri,* nr. 1690, 19 Teşrin-i evvel 1338/1922.

28. “Sultan Abdülhamid'in Emlâki -V-”, *İleri,* nr. 1691, 20 Teşrin-i evvel 1338/1922.

29. “Açık Arîza”, *İleri,* nr. 1700, 29 Teşrin-i evvel 1338/1922.

30. “Türkiye Baro Reis-i Muhteremi Lütfi Fikri Beyefendi'ye”, *İleri,* nr. 1706, 4 Teşrin-i Sânî 1338/1922, s. 2.

31. “Fransız Lisan ve İrfanı”, *İleri,* nr. 1716, 14 Teşrin-i Sânî 1338/1922, s. 1.

32. *“*Nedîm Divanı -I-” , *İleri,* nr. 1721, 19 Teşrin-i Sânî 1338/1922, s. 3.

33. “Malta'daki”, *İleri,* nr. 1723, 21 Teşrin-i Sânî 1338/1922, s. 2.

34. “Hilafet ve Saltanat”, *İleri,* nr. 1724, 22 Teşrin-i Sânî 1338/1922, s. 2.

35. “Emanet-i Mübareke”, *İleri,* nr. 1727, 25 Teşrin-i Sânî 1338/1922, s. 2.

36. “Vahdettin'e Mektub”, *İleri,* nr. 1732, 30 Teşrin-i Sânî 1338/1922, s. 2.

37. “Eşhedü Billah”, *İleri,* nr. 1738, 6 Kânun-ı evvel 1338/1922, s. 2.

38. “İki Kelime Hakkında”, *İleri,* nr. 1739, 7 Kânun-ı evvel 1338/1922, s. 3.

39. “Maaş İstid'ası”, *İleri,* nr. 1743, 11 Kânun-ı evvel 1338/1922, s. 2.

40. “Bir Damat Münasebetiyle”, *İleri,* nr. 1747, 15 Kânun-ı evvel 1338/1922, s. 3.

41. “Üstad-ı Ekrem”, *İleri,* nr. 1764, 1 Kânun-ı Sânî 1339/1923, s. 1.

42. “Celâl Nuri Bey'e Ait”, *İleri,* nr. 1739, 6 Kânun-ı Sânî 1339/1923, s. 3.

43. “Hayırlı Bir Eser”, İleri, nr. 1770, 7 Kânun-ı Sânî 1339/1923, s. 2.

44. “Ermeni Yurdu”, *İleri,* nr. 1773, 10 Kânun-ı Sânî 1339/1923, s. 1.

45. “Ermeni Yurdu”, *İleri,* nr. 1774, 11 Kânun-ı Sânî 1339/1923, s. 1-3.

46. “Din Ocağında Fesat”, *İleri,* nr. 1775, 12 Kânun-ı Sânî 1339/1923, s. 1-2.

47. “Saltanat-ı Ferdiyye”, *İleri,* nr. 1777, 12 Kânun-ı Sânî 1339/1923, s. l.

48. “Büyük Dost (Pierre Loti) Günü”, *İleri,* nr. 1786, 23 Kânun-ı Sânî 1339/1923, s. l.

49. “Nazif Bey'in Yakup Kadri'ye Cevabı”, *İleri*, nr. 1794, 1 Şubat 1339/1923, s. 3.

50. “Irak'taki Ruhumuz”, *İleri,* nr. 1815, 21 Şubat 1339/1923.

51. “Bir Râbıtasız”, *İleri,* nr. 1797, 4 Şubat 1339/1923, s. 3.

52. “İftira Tabyaları”, *İleri,* nr. 1341, 7 Şubat 1339/1923, s. 3.

53. “İslâmiyette Resim Ve Heykel”, *İleri,* nr. 1804, 10 Şubat 1339/1923, s. 2.

54. “Feth-i Meyyit”, *İleri,* nr. 1809, 15 Şubat 1339/1923, s. 3.

55. “Irak'taki Ruhumuz”, İleri, nr.1815, 21 Şubat 1339/1923, s. 3.

56. “Hânedanların Mukadderatı”, *İleri*, nr. 1818, 24 Şubat 1339/1923, s. 3.

57. “İki Sefalet”, *İleri,* nr. 1820, 26 Şubat 1339/1923, s. l.

58. “İki Payidar Eser I”, *İleri,* nr. 1821, 27 Şubat 1339/1923

59. “Meçhûl Meb'usa I”, *İleri,* nr. 1822, 28 Şubat 1339/1923, s. 3.

60. “Mechûl Meb'usa II, *“İleri,* nr. 1823, 1 Mart 1339/1923, s. 3.

61. “Celâl Nûri Bey'e”, *İleri,* nr. 1823, 1 Mart 1339/1923, s. 3.

62. “Meçhûl Mebusa III”, *İleri,* nr. 1824, 2 Mart 1339/1923, s. 3.

63. “Meçhûl Mebusa IV”, *İleri,* nr. 1825, 3 Mart 1339/1923, s. 3.

64. “Unutulmuş Bir Sahife- Haksız İdddialar”, *İleri,* nr. 1829, 6 Mart 1339/1923, s. 3.

65. “Bir Hicr Meselesi”, *İleri,* nr. 1833, 11 Mart 1339/1923, s. 2.

66. “Huzur-ı Rabbül-âlemîn'de”, *İleri,* nr. 1834, 12 Mart 1339/1923, s. 3.

67. “İki Pâyidar Eser *II” İleri, nr*. 1839, 17 Mart 1339/1923.

68. “Dur!”, *İleri,* nr. 1840, 18 Mart 1339/1923, s. 2.

69. “Münci-i Azam”, *İleri,* nr. 1842, 20 Mart 1339/1923, s. 1-2.

70. “Masuniyet-i Şahsiyye”, *İleri,* nr. 1845, 24 Mart 1339/1923, s. 3.

71. “Sarah Benhardt”, *İleri,* nr. 1850, 29 Mart 1339/1923, s. 3.

72. “Cester Projesi”, *İleri,* nr. 1853, 31 Mart 1339/1923, s. 3.

73. “İki Pâyidar Eser-III”, *İleri,* nr. 1855, 2 Nisan 1339/1923 s. 3.

74. “İki Pâyidar Eser-lV”, *İleri,* nr. 1857, 4 Nisan 1339/1923 s. 3.

75. “İki Mazlûme”, *İleri,* nr. 1859, 7 Nisan 1339/1923, s. 3.

76. “Bir İzah ve İstizah”, *İleri,* nr. 1859, 7 Nisan 1339/1923, s. 3.

77. “Bir Ah-ı Müeyyed”, *İleri,* nr. 2159, 21 Şubat 1340/1924, s. 2.

78. “Ahmed Sâkî Beyefendi'ye”, *İleri,* nr. 2161, 23 Şubat 1340/1924, s. 1.

Mahfil

1. "Edebiyatımızda Gazel", *Mahfil*, c. 3, nr. 25, Zilkade 1340/1922, s. l 1-4.
2. "Küçük Bir Mukaddeme", *Mahfil*, c, 3, nr. 26, Zilhicce 1340/1922, s. 31.
3. "Bir Beyit Münasebetiyle", *Mahfil*, c. 3, nr. 26, Zilhicce 1340/1922, s. 33-4.

Mecmua-i Ebüzziya

1. "Nazif Beyefendi'nin Âsâr-ı Kemal'e Dair Bir Mektubu -I-", *Mecmua-i Ebüzziya*, c. 9, nr, 94, 5 Cumade'l-ulâ 1329/1911, s. 498-505.
2. "Nazif Beyefendî'nin Asâr-ı Kemal'e Dair Bir Mektubu -II-" , *Mecmua-i Ebüzziya*, c. 10, nr, 95, 12 Cumade'l-ulâ 1329/1911, s. 527-34.
3. "Namık Kemal Bey Merhum'a Aid", *Mecmua-i Ebüzziya,* c. 10, nr. 100, 18 Cumâde'l-âhire 1329/1911, s. 698-9.
4. "Bazı Satırlar", *Mecmua-i Ebüzziya,* c. 10, nr. 101, 25 Cumâde'l-âhire 1329/1911, s. 728-730.
5. "Süleyman Paşa Merhuma Aid Bir Vesika", *Mecmua-i Ebüzziya,* c. 10, nr. 104, 17 Receb 1329/1911, s. 817-8.
6. "İsviçre'den Mektub", *Mecmua-i Ebüzziya,* c. ll, nr. 114, 28 Ramazan 1329/1911, s. 1330-3.
7. "İntikadâta Cevab", *Mecmua-i Ebüzziya*, c, 12, nr. 119, 11 Zilkade 1329/1911, s. 79-83.
8. "Nazif Bey'den Biraderine Bir Mektub", *Mecmua-i Ebüzziya,* c. 12, nr. 125, 23 Zilhicce 1329/1911, s. 281-3.
9. "Victor Hugo'nun Bir Mektubu" , *Mecmua-i Ebüzziya*, c. 14, nr. 151, 5 Receb 1330/1912, s. 326.
10. "Nazif Bey'in Basra'dan Bir Mektub", *Mecmua-i Ebüzziya,* c. 15, nr. 154, 26 Receb 1330/1912, s. 44-7.

Milli Mecmua

1. "Tevfik Firket'e Dair", *Millî Mecmua*, nr. 20, 1 Eylül 1340/1924, s. 317.

Mizan

1. "El-Cezire Mektupları II – Londra Matbuatı-", *Mizan*, c. 1, nr. 25, 21 Haziran 1897, s. 1-4
2. "Mizan İdaresine", *Mizan*, c. 1, nr. 127, Nisan 1325/1909, s. 567
3. "El-Cezire Mektupları III", *Mizan*, nr. 25, 21 Haziran 1897

Musavver- Muhit

1. "Mâziden İstikbâle", *Musavver Muhit*, c. I, nr. 20, 12 Mart 1325/1909, s. 318.

Osmanlı

1. "El-Cezire Mektupları III", *Osmanlı (Cenevre)*, nr, 1, 1 Kânun-ı evvel 1897, s. 6.
2. "El-Cezire Mektupları IV", *Osmanlı* (Cenevre), nr. *5*, 1 Şubat 1898, s. *5-6.*
3. "Mâziden İstikbâle", *Osmanlı, nr*. 1, 17 Mart 1909, s. 1-2.
4. "Tehlikeli Şayi'alar", *Osmanlı,* nr. 2, 18 Mart 1909, s. 1.
5. "Mebuslarımız", *Osmanlı, nr*. 4, 20 Mart 1909, s. 1.
6. "Anadolu'nun Cerîhalarından", *Osmanlı, nr*. 5, 21 Mart 1909, s. 1.
7. "Bir Derd-i Müzmin", *Osmanlı, n*r. 7, 23 Mart 1909.
8. "İstanbul Mebusluğu", *Osmanlı, n*r. 17, 2 Nisan 1909.
9. "Enîn-i Veda", *Osmanlı,* nr. 21, 6 Nisan 1909.
10. "Yeni Ümidler", *Osmanlı,* nr. 33, 18 Nisan 1909, s.1.
11. "Meclis-i Mebusan Huzurunda Vükelâ", *Osmanlı,* nr. 35, 20 Nisan 1909, s. 1.
12. "Hürriyet Ordusunda", *Osmanlı,* nr. 36, 21 Nisan 1909, s. 1.
13. "Hafîyelere Dair", *Osmanlı,* nr, 37, 22 Nisan 1909, s. 1.
14. "Yine Hürriyet Ordusunda", *Osmanlı, nr*. 39, 24 Nisan 1909, s. 1.
15. "Cülûs-ı Padişahî", *Osmanlı,* nr. 41, 28 Nisan 1909.
16. "Padişah ve Millet", *Osmanlı,* nr. 42, 29 Nisan 1909, s. 1.
17. "Hâlâ Kıtâl!...", *Osmanlı,* nr. 46, 3 Mayıs 1909, s. 1.
18. "İran Meşrutiyeti", *Osmanlı,* nr. 47, 4 Mayıs 1909, s. 1.
19. "Ferdâ Muzlimdir", *Osmanlı,* nr. 71, 28 Mayıs 1909, 1.

Osmanlı Hilâl-i Ahmer

1. "Hilâl-i Ahmer Tebcil*", Hilâl-i Ahmer*, nr. 4, 24Temmuz 1334/1918.

Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası

1.“Suret-i Mektup -İaşe Nazırı Kemal Bey'e-, *Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, nr. 15, 31 Mayıs 1335/1919, s. 296-9.

Peyam

1. “Bir Mektup”, *Peyam (ilave ek nüsha)*, nr. 45/1, 14 Ağustos 1335/1919, s. 1-2.
2. “Bir Edebiyat Muallimine Cevab”, *Peyam (ilave ek nüsha),* nr. 47/3, 28 Ağustos 1335/1919, s. 1- 2.
3. “Şeyh Galip İle. . . “, *Peyam (ilave ek nüsha)*, nr. 48/4, 4 Eylül 1335/1919, s. 2.
4. “Cevab -İskeçeli Mehmed Sıdkî Beyefendi'ye-”, *Peyam (ilave ek nüsha)*, nr. 49/5, 11 Eylül 1335/1919, s. 2-3.

Peyam-ı Edebi

1. “Turan Yolcuları”, Peyam-ı Edebî (ilave ek nüsha), nr. 49/6, 18 Eylül 1335/1919, s. 1-2.
2. Tahmis, Peyam-ı Edebî (ilave ek nüsha), nr. 50-7, 25 Eylül 1335/1919, s. 2.
3. “Örfî-i Şirazî -I”, *Peyam-ı Edebî* (ilave ek nüsha), nr. 51/8, 2 Teşrin-i evvel 1335/1919, s.3.
4. “Örfî-i Şirazî -II”, *Peyam-ı Edebî* (ilave ek nüsha), nr.53/10, 16 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. l.
5. “Örfî-i Şirazî -III”, *Peyam-ı Edebî* (ilave ek nüsha), nr. 54/11, 23 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. l.
6. “Örfî-i Şirazî -IV”, *Peyam-ı Edebî* (ilave ek nüsha), nr. 55/12, 30 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. l.
7. “Örfî-i Şİrazî -V”, *Peyam-ı Edebî* (ilave ek nüsha), nr. 56/13, 6 Teşrin-i Sânî 1335/1919, s. l.
8. “Örfî-i Şirazî -VI”, *Peyam-ı Edebî* (ilave ek nüsha), nr. 57/14, 13 Teşrin-i Sânî 1335/1919, s. 1.
9. “Örfî-i ŞİrazÎ -VII”, *Peyam-ı Edebî* (ilave ek nüsha), nr. 58/15, 20Teşrin-i Sânî 1335/1919, s. 1.
10. “Teşekkür ve Rica”, *Peyam-ı Edebî* (ilave ek nüsha), nr. 58/15, 20 Teşrin-i Sânî 1335/1919, s. 1.

11. “Bir Cevab”, *Peyam-ı Edebî* (ilave ek nüsha), nr. 59/16, 27 Teşrin-i Sânî 1335/1919, s. 1.
12. “Örfî-i Şirazî Hakkında Bir Cevab”, *Peyam-ı Edebî* (ilave ek nüsha), nr. 60/17, 4 Kânun-ı evvel 1335/1919, s. 1.
13. “Örfî-i Şirazî -VIII”, *Peyam-ı Edebî* (ilave ek nüsha), nr. 61/18, 11 Kânun-ı evvel 1335/1919, s. 1.
14. “Örfî-i Şirazî -IX”, *Peyam-ı Edebî* (ilave ek nüsha), nr. 62/19, 18 Kânun-ı evvel 1335/1919, s. 1.
15. “Bazı Tavzihat”, *Peyam-ı Edebî* (ilave ek nüsha), nr. 63/20, s. 1, 25 Kânun-ı evvel 1335/1919, s. 1.
16. “Örfî-i Şirazî -X”, *Peyam-ı Edebî,* nr. 64/21, 1 Kânun-ı Sânî 1336/1920, s. 1.
17. “Örfı-i ŞirazîXI”, *Peyam-ı Edebî,* nr. 65/22, 8 Kânun-ı Sânî 1336/1920, s. 1.
18. “Edebi Musahabe: Ali Kemal’e” nr. 29, 29 Şubat 1336/1920, s. 1.
19. “Hz. Fatih Meselesi”, nr. 30 4 Mart 1336/1920, s.1.

Peyam-ı Sabah

1. “Peri-i İlhama”, *Peyam-ı Sabah,* nr. 28, 19 Şubat 1336/1920, s. 3.
2. “Ali Kemal'e”, *Peyam-ı Sabah Edebî Nüsha,* nr. 29, 26 Şubat 1336/1920.
3. “Hz. Fatih Meselesi”, *Peyam-ı Sabah,* nr. 30, 4 Mart 1336/1920.
4. “Mersiye-i Bâkî” (28 Teşrin-i Sânî), *Peyam-ı Sabah,* nr. 1072, 29 Teşrin-i Sânî 1337/1921, s. 1-2.
5. “Bir Musâhabe -Muallim Naci Hakkında l-”, *Peyam-ı Sabah*, nr. 1076, 3 Kânun-ı evvel 1337/1921, s. 1-2.
6. “Bir Musâhabe -Muallim Nâci Hakkında II-”, *Peyam-ı Sabah,* nr. 1080, 7 Kânun-ı evvel 1337/1921, s. 1-2.
7. “Bir Meczubun Hikâyesi”, (30 Teşrin-i Sânî 1921), *Peyam-ı Sabah,* nr. 1083, 10 Kânun-ı evvel 1337/1921.
8. “Siham-ı İlham”, *Peyam-ı Sabah,* nr. 1517, 14 Kânun-ı evvel 1337/1921, s. 1-2.
9. “Garp Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri -I-”, *Peyam-ı Sabah,* nr. 1090, 17 Kânun-ı evvel 1337/1921, s. 1-2.
10. “Garp Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri -II-”, *Peyam-ı Sabah,* nr. 1094, 21 Kânun-ı evvel 1337/1921, s. 1-2.

11. Garp Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri -III-, *Peyam-ı Sabah,* nr. 1097, 24 Kânun-ı evvel 1337/1921, s. 1-2.
12. "Garp Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri -IV-", *Peyam-ı Sabah,* nr. 1101, 28 Kânun-ı evvel 1337/1921, s. 1-2.
13. "Açık İstidanâme", *Peyam-ı Sabah,* nr. l104, 31 Kânun-ı evvel 1337/1921, s. 1-2.
14. "Cevaplarım", *Peyam-ı Sabah,* nr. 1104, 31 Kânun-ı evvel 1337/1921, s. 1-2.
15. "Garp Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri -V-", *Peyam-ı Sabah,* nr. 1108, 4 Kânun-ı Sânî 1338/1922, s. 1-2.
16. "Fuzûlî: Fârisî Divanı -I-", *Peyam-ı Sabah,* nr. 1111, 7 Kânun-ı Sânî 1338/1922.
17. Bir İzah, *Peyam-ı Sabah,* nr. 1114, 10 Kânun-ı Sânî 1338/1922, s. 3.
18. "Fuzûlî: Fârisî Divanı -II-", *Peyam-ı Sabah,* nr. 1115, 11 Kânun-ı Sânî 1338/1922.
19. "Feylesof Rıza Tevfîk Beyefendi'ye", *Peyam-ı Sabah,* nr. 1118, 14 Kânun-ı Sânî 1338/1922.
20. "Fuzûlî: Fârisî Divanı -III-", *Peyam-ı Sabah,* nr. 1122, 18 Kânun-ı Sânî 1338/1922, s. 1-2.
21. "Fuzûlî: Fârisî Divanı -IV-", *Peyam-ı Sabah,* nr. 1125, 21 Kânun-ı Sânî 1338/1922.
22. "Nefî Nasıl Şâirdir", *Peyam-ı Sabah,* nr. 1129, 25 Kânun-ı Sânî 1338/1922, s. 2.
23. "Her Zaman Taze Daima Zinde", *Peyam-ı Sabah,* nr. 1132, 28 Kânun-ı Sânî 1338/1922.
24. "Üstad-ı Ekrem", *Peyam-ı Sabah,* nr. 1135, 31 Kânun-ı Sânî 1338/1922.
25. "Her Zaman Taze Daima Zinde II", *Peyam-ı Sabah,* nr. 1136, 1 Şubat 1338/1922.
26. "Her Zaman Taze Daima Zinde -III", *Peyam-ı Sabah*, nr. 1139, 4 Şubat 1338/1922.
27. "Nadir Şah ve Biz", *Peyam-ı Sabah*, nr. 1143, 8 Şubat 1338/1922.
28. "Şürde Vatanperverlik", *Peyam-ı Sabah,* ur. 1147, 12 Şubat 1338/1922.
29. "Açık Arîza -Şeyhülislam-ı esbak Haydarîzade Devletlü, Faziletlü İbrahim Efendi Hazretlerine-", *Peyam-ı Sabah,* nr. 1147, 12 Şubat 1338/1922, s. 2.
30. "Şevket-i Buharî -I-", *Peyam-ı Sabah,* nr. 1150, 15 Şubat 1338/1922.

31. "Fuzûlînin Mezhebi"; *Peyam-ı Sabah*, nr. 1153, 18 Şubat 1338/1922, s. 1-2.
32. "Yakub Kadri Bey'e", *Peyam-ı Sabah,* nr. 1153, 18 Şubat 1338/1922, s. 2.
33. "Şevket-i Buharî -II-", *Peyam-ı Sabah,* nr. 1157, 22 Şubat 1338/1922.
34. "Ziya Paşa'nın Kabri Münasebetiyle", *Peyam-ı Sabah, nr.* 1167, 4 Mart 1338/1922.
35. "Bir Hayrül-halef- I-", *Peyam-ı Sabah,* nr. 1160, 25 Şubat 1338/1922.
36. "Bir Hayrü'l-halef –II-", *Peyam-ı Sabah,* nr. 1164, 1 Mart 1338/1922.
37. "İleri Gazetesinde Celâl Nuri Bey'e", *Peyam-ı Sabah,* 14 Nisan 1922.
38. "Üç Muharrib", *Peyam-ı Sabah,* nr. 1230, s. 1-2, 6 Mayıs 1922.
39. "Derece ve Dereke", *Peyam-ı Sabah,* nr. 1233, 9 Mayıs 1922, s. l.
40. "Mescid-i Aksa", *Peyam-ı Sabah,* nr. 1238, 14 Mayıs 1922, s. 1.
41. "Edebiyatımızda Gazel", *Peyam-ı Sabah,* nr. 1266, 13 Haziran 1338/1922.

Resimli Gazete

1. "Geç Kalmış Bir Tarziye", *Resimli Gazete,* c. 1, nr. 10 Teşrin-i Sânî 1339/1923, s. 2.
2. "Lûtfi Fikri Beyefendi'ye", *Resimli Gazete,* c. 1, nr. 12, 24 Teşrin-i Sânî 1339/1923, s. 2.
3. "İki Malta Misafiri" , *Resimli Gazete,* c. 1, nr. 13, 1 Kânun-ı evvel 1339/1923, s. 2.
4. "Dersim Mebusuna Açık Mektub", *Resimli Gazete,* c. 1, nr. 14 , 8 Kânun-ı evvel 1339/1923, s. 2.
5. "Bir Meczûbun Hikâyesi", *Resimli Gazete,* c. 1, nr. 15, 15 Kânun-ı evvel 1339/1923, s. 2.
6. "Celâl Nûri Bey'e", *Resimli Gazete,* c. 1, nr. 16, 22 Kânun-ı evvel 1339/1923, s. 2.
7. "Korkma… Sev!", *Resimli Gazete,* c. 1, nr. 17, 29 Kânun-ı evvel 1339/1923, s. 2.
8. "İki Münâfık", *Resimli Gazete,* c. 1, nr. 17, 29 Kânun-ı evvel 1339/1923, s. 3.
9. "Othello Oynanıyorken", *Resimli Gazete,* c. 1, nr.18, 5 Kânun-ı Sânî 1340/1924, s. 2.
10. "Sokağımın Arz-ı Hâli", *Resimli Gazete,* c. 1, nr.19,12 Kânun-ı Sânî 1340/1924, s. 2.
11. "Celal Nuri Bey'e İkinci Mektub", *Resimli Gazete,* c. 1, nr. 20, 19 Kânun-ı Sânî 1340/1924, s. 2.
12. "Üç Sarık" , *Resimli Gazete,* c. 1, nr. 21, 26 Kânun-ı Sânî 1340/1924, s. 2.
13. "Son Zam", *Resimli Gazete,* c. 1, nr. 22, 2 Şubat 1340 /1924, s. 2.
14. "Düello", *Resimli Gazete,* c. 1, nr. 23, 9 Şubat 1340/1924, s. 2.
15. "İngiltere'de", *Resimli Gazete,* c. 1, nr. 78, 28 Şubat . 1341/1924, s. 2.
16. "Mehmed Ali Tevfîk Bey'e", *Resimli Gazete,* c. 1, nr. 28, 15 Mart 1340/1924, s. 2.

17. “Bir İhtifâl Münasebetiyle”, Resimli Gazete, c. 1, nr. 29, 22 Mart 1340/1924, s. 2.
18. “Cevab”, Resimli Gazete, c. 1, nr. 30, 29 Mart 1340/1924, s. 2.
19. “Büyük Mikado”, Resimli Gazete, c. 1, nr. 31, 5 Nisan 1340/1924, s. 2.
20. “Ramazan Musâhabeleri I”, Resimli Gazete, c. 1, nr. 32, 12 Nisan 1340/1924, s. 2.
21. “Ramazan Musâhabeleri II”, Resimli Gazete, c. 1, nr. 33, 19 Nisan 1340/1924, s. 2.
22. “Ramazan Musâhabeleri III”, Resimli Gazete, c. 1, nr.34, 26 Nisan 1340/1924, s. 2.
23. “Fransızların Gaflet ve Dalâli”, Resimli Gazete, c. 1, nr.35, 3 Mayıs 1340/1924, s. 2.
24. “Yetim Kardeşlerimiz”, Resimli Gazete, c. 1, nr. 36, 10 Mayıs 1340/1924, s. 2.
25. “San'atta Ahlâk”, Resimli Gazete, c. 1, nr. 37, 17 Mayıs 1340/1924, s. 2.
26. “Sevgili Musul'a Dâir”, Resimli Gazete, c. 1, nr. 37, 17 Mayıs 1340/1924, s. 2.
27. “Sıyâmın Farziyyeti”, Resimli Gazete, c. 1, nr. 38, 24 Mayıs 1340/1924, s. 2.
28. “Ne İstiyor?”, Resimli Gazete, c. 1, nr. 39, 31 Mayıs 1340/1924, s. 2.
29. “Milletlerle Hükümdârlar”, Resimli Gazete, c. 1, nr. 40, 7 Haziran 1340/1924, s. 2.
30. “Aç Bırakmayın”, Resimli Gazete, c. 1, nr. 41, 14 Haziran 1340/1924, s. 2.
31. “Seyahat-ı Hümâyûn”, Resimli Gazete, c. 2, nr. 42, 21 Haziran 1340/1924, s. 2.
32. “Bursa'da Bir Hafta I”,Resimli Gazete, c. 2, nr. 43, 28 Haziran 1340/1924, s. 2.
33. “Bursa'da Bir Hafta II”, Resimli Gazete, c. 2, nr. 44, 5 Temmuz 1340/1924, s. 2.
34. “Bursa'da Bir Hafta III”, Resimli Gazete, c. 2, nr. 45, 12 Temmuz 1340/1924, s. 2.
35. “Bursa'da Bir Hafta IV”, Resimli Gazete, c. 2, nr. 46, 19 Temmuz 1340/1924, s. 2.
36. “Bursa'da Bir Hafta V”, Resimli Gazete, c. 2, nr.47, 26 Temmuzl340/1924, s. 2.
37. “Bursa'da Bir Hafta VI”, Resimli Gazete, c. 2, nr. 48, 2 Ağustos 1340/1924, s. 2
38. “Bursa'da Bir Hafta VII”, Resimli Gazete, c. , nr. 49, 9 Ağustos 1340/1924, s. 2.
39. “Kâfir Kimdir?”, Resimli Gazete, c. 2, nr. 50, 16 Ağustos 1340/1924, s. 2.
40. “İki Şâir ve Birkaç Hikâye”, Resimli Gazete, c. 2, nr. 51, 23 Ağustos 1340/1924, s. 2.
41. “Hâfiyelik Tarihi”, Resimli Gazete, c. 2, nr. 52, 30 Ağustos 1340/1924, s. 2.
42. “Afaki Bir Serzeniş”, Resimli Gazete, c. 2, nr. 52, 30 Ağustos 1340/1924, s. 3.
43. “Turşucu Cemâl Efendi”, Resimli Gazete, c. 2, nr. 53, 6 Eylül 1340/1924, s. 2.
44. “Maarif Vekili Beyefendi'ye”, Resimli Gazete, c. 2, nr. 54, 13 Eylül 1340/1924, s. 2.
45. “Fas Mücâhidleri”, Resimli Gazete, c. 2, nr. 45, 20 Eylül 1340/1924, s. 2.
46. “Erzurum Zelzelesi”, Resimli Gazete, c. 2, nr. 56, 27 Eylül 1340/1924, s. 2.
47. “Son Telgrafın Son Dâvâsı”, Resimli Gazete, c.2,nr.57. 4 Teşrin-i evvel 1340/1924, s. 2.

48. Yine İran-ı Viran", Resimli Gazete, c. 2, nr.58, 11 Teşrin-i evvel 1340/1924, s. 2.
49. "Kılıçzâde Hakkı Bey'e", Resimli Gazete, c. 2, nr. 59, 18 Teşrin-i evvel 1340/1924, s. 2.
50. "Ziya Paşa'nın Bir Gazeli -Şair Yahya Kemal'e-", Resimli Gazete, c. 2, nr. 60, 25 Teşrin-i evvel 1340/1924, s. 2.
51. "İki Edîb", Resimli Gazete, c. 2, nr. 61, 1 Teşrin-i Sânî 1340/1924, s. 2.
52. "Bir İzah", Resimli Gazete, c. 2, nr. 62, 8 Teşrin-i Sânî 1340/1924, s. 2.
53. "Müfîd Bir Eser", Resimli Gazete, c. 2, nr. 62, 8 Teşrin-i Sânî 1340/1924, s. 2.
54. "Bir Dert ile Bir Devâ", Resimli Gazete, c. 2, nr. 63, 15 Teşrin-i Sânî 1340/1924, s. 2.
55. "Maxwel'in Mahkûmiyeti -I-", Resimli Gazete, c. 2, nr. 64, 22 Teşrin-i Sânî 1340/1924, s. 2.
56. "Delîl-i kûy-ı cânân terk-i cândır / Nişân-ı râh-ı Kâbe üstühândır", Resimli Gazete, c. 2, nr. 65, 29 Teşrin-i Sânî 1340/1924, s. 2.
57. "Mısır'daki Vak'a", Resimli Gazete, c. 2, nr. 66, 6 Kânun-ı evvel 1340/1924, s. 2.
58. Tarihin İki Kızı", Resimli Gazete, c. 2, nr. 67, 13 Kânun-ı evvel 1340/1924, s. 2.
59. "İhtiyâc-ı Cünûn – Doktor Mazhar Osman Bey'e-", Resimli Gazete, c. 2, nr. 68, 20 Kânun-ı evvel 1340/1924, s. 2.
60. "Maxwell'in Mahkûmiyeti-II-", Resimli Gazete, c. 2, nr. 69, 27 Kânun-ı evvel 1340/1924, s. 2.
61. "İki Mevlid", Resimli Gazete, c. 2, nr. 70, 3 Kânun-ı Sânî 1341/1925, s. 2.
62. "Yeni Sene", Resimli Gazete, nr. 71, 10 Kânun-ı Sânî 1341/1925, s. 2.
63. "Büyük Dert", Resimli Gazete, nr. 72, 17 Kânun-ı Sânî 1341/1925, s. 2.
64. "Türk Musevisi", Resimli Gazete, nr. 73, 23 Kânun-ı Sânî 1341/1925, s. 2.
65. "23 Kânun-ı Sânî", Resimli Gazete, c. 2, nr. 74, 31 Kânun-ı Sânî 1341/1925, s. 2.
66. "Zabitlere Mesken", Resimli Gazete, c. 2, nr. 75, 7 Şubat 1341/1925, s. 2.
67. "Beş Şubat'ta Gördüklerim", Resimli Gazete, c. 2, nr. 76, 14 Şubat 1341/1925.
68. "İstanbul'un Derdi", Resimli Gazete, c. 2, nr. 77, 21 Şubat 1341/1925, s. 2.
69. "İngiltere'de", Resimli Gazete, c. 2, nr. 78, 28 Şubat 1341/1925, s. 2.
70. "Genç Hâdisesi", *Resimli Gazete,* c. 2, nr. 79. 7 Mart 1341/1925, s. 2.
71. "Afrika'da İtalya", *Resimli Gazete,* c. 2, nr. 80. 14 Mart 1341/1925, s. 2.

72. "Mart'ın Yeni Günü", *Resimli Gazete,* c. 2, nr. 81, 21 Mart 1341/1925, s. 2.
73. "Muhtelit İzdivâçlar", *Resimli Gazete,* c. 2, nr. 82, 28 Mart 1341/1925, s. 2.
74. "Ramazan", *Resimli Gazete,* c. 2, nr. 83, 4 Nisan 1341/1925, s. 4.
75. "Midhat Paşa Nasıl İdam Edildi?", *Resimli Gazete,* c. 2, nr. 83, 4 Nisan 1341/1925, s. 4.
76. "Anne", *Resimli Gazete,* c. 2, nr. 84, 11 Nisan 1341/1925, s. 2.
77. Malta'da Türkler", *Resimli Gazete,* c. 2, nr. 85, 18 Nisan 1341/1925, s. 2.
78. "Bayram ve Şâir", *Resimli Gazete,* c. 2, nr. 86, 25 Nisan 1341/1925, s. 3.
79. "Bir Suale Cevab", *Resimli Gazete,* c. 2, nr. 87, 2 Mayıs 1341/1925, s. 2.

Resimli Kitap

1. "Şiir ve Ahlâk", *Resimli Kitap,* c. l, nr. 2, Teşrin-i evvel 1324/1908 s. 119-20.
2. "Sulh-i Müsellah", *Resimli Kitap,* c. 2, nr. 10, Temmuz 1325/1909, s. 976-7.

Rübab

1. "Mukadderat-ı Tarihiyye Hakkında Bir Mütalâa", *Rübab,* nr. 48, 21 Şubat 1328/1912, s. 68.

Servet-i Fünun

1. "Manyasîzade Refik Bey", *Servet-i Fünun,* nr. 17, 29 Temmuz 1324/1908, s. 2.
2. "Aşâir Alayları", *Servet-i Fünun,* nr. 21, 2 Ağustos 1324/1908, s. 2.
3. "Kaht-ı Rical Çârelerinden", *Servet-i Fünun,* nr. 45, 15 Ağustos 1324/1908, s. 1.
4. "Manyasîzade Refik Bey'in Mebusluğu", *Servet-i Fünun,* nr. 53, 19 Ağustos 1324/1908, s. 2.
5. "Refik Nazım Paşa", *Servet-i Fünun,* nr. 65, 25 Ağustos 1324/1908, s. 2.
6. "Doksanüçte Değiliz!. . ", *Servet-i Fünun,* nr. 269, 7 Nisan 1325/1909, s. 1.
7. "Muhasebe-i Edebiyye -İki Söz Daha-", *Servet-i Fünun,* c. 15, nr. 367, 12 Mart 1314/1898, s. 38-41.
8. "Muhasebe-i Edebiyye -Sıfatlar Mevsuflar ve Taklid-", *Servet-i Fünun,* c. 16, nr. 403, 19 Teşrin-i Sânî 1314/1898, s. 198-201.
9. "Muhasebe-i Edebiyye -Benim Mezarım-", *Servet-i Fünun,* c. 16, nr. 406, 10 Kânun-ı evvel 1314/1898, s. 251-2.
10. "Muhasebe-i Edebiyye -Derekât-ı İdrâk-", *Servet-i Fünun,* c. 17, nr. 432, 10

Haziran 1315/1899, s. 243- 50.

11. "Nevhagerler –Mehmet Rauf'a-", *Servet-i Fünun*, c. 37, nr. 942, 11 Haziran 1325/1909, s. 88-90.
12. "Ferer Meselesi", *Servet-i Fünun*, c. 38, nr. 979, 25 Şubat 1326/1910, s. 260.
13. "Servet-i Fünun'a", *Servet-i Fünun,* nr. 1001, 29 Temmuz 1326/1910, s. 222.
14. "Bir Nutuk", *Servet-i Fünun,* c. 38, nr. 970, 24 Kânun-ı evvel 1325/1910, s. 123-4.
15. "Kolağalıktan Mütekaid Niyazi Bey", *Servet-i Fünun,* c. 40, nr. 1028, 3 Şubat 1327/1911, s. 318-9
16. "İstanbul Postası", *Servet-i Fünun,* nr. 1037, 7 Nisan 1327/1911, s. 531.
17. "Abdülhak Hâmid Bey" -Konferans-, *Servet-i Fünun,* c. 41, nr. 1044, 26 Mayıs 1327/1911, s. 75-9.
18. "Bir İstizah", *Servet-i Fünun,* c. 48, nr. 1226, 20 Teşrin-i Sânî 1330/1914, s. 50.
19. "1814", *Servet-i Fünun*, c. 57, nr. 1477/3, 4 Kânun-ı evvel 1340/1924, s. 38-9.
20. "Bugün Mukarrer İsmi", *Servet-i Fünun*, c. 57, nr. 1477/3, 4 Kânun-ı evvel 1340/1924, s. 38.
21. *" Bir Hasb-i hal", Servet-i Fünun*, c. 56, nr. 1420, 31 Temmuz 1335/1919, s. 243
22. "Mehmed Akif, Zâtı, Asârı- I -", *Servet-i Fünun*, c. 56, nr. 1420, 31 Temmuz 1335/1919, s. 248-252.
23. "Abdülhak Hüseyin Bey", *Servet-i Fünun*, c. 56, nr. 1421, 7 Ağustos 1919, s. 258-262.
24. *"Tarık Gazetesi Baş Muharriri", Servet-i Fünun*, c. 56, nr. 1421, 7 Ağustos 1919, s. 261.
25. "Mehmed Akif, Zatı Asârı- II -", ", *Servet-i Fünun*, c. 56, nr. 1421, 7 Ağustos 1919, s. 263-264.
26. "Mehmed Akif, Zatı Asârı- III -", ", *Servet-i Fünun*, c. 56, nr. 1422, 14 Ağustos 1335/1919, s. 267-271.
27. "Mehmed Akif, Zatı Asârı- IV -", ", *Servet-i Fünun*, c. 56, nr. 1423, 21 Ağustos 1335/1919, s. 281-286.
28. "Mehmed Akif, Zatı Asârı- V -", ", *Servet-i Fünun*, c. 56, nr. 1424, 28 Ağustos 1335/1919, s. 295- 300.

29. “Mehmed Akif, Zatı Asârı- VI -”, “, *Servet-i Fünun*, c. 56, nr. 1425, 4 Eylül 1335/1919, s. 306-308.
30. “-Tahkikat-ı Edebiye Sütunları-”, *Servet-i Fünun*, c. 56, nr. 1425, 4 Eylül 1335/1919, s. 311.
31. “Mehmed Akif, Zatı Asârı- VII -”, “, *Servet-i Fünun*, c. 56, nr. 1426, 18 Eylül 1335/1919, s. 318-320.
32. “Mehmed Akif, Zatı Asârı- VIII -”, *Servet-i Fünun*, c. 56, nr. 1427, 25 Eylül 1335/1919, s. 330-331.
33. “Sully Prudhomme I”, *Servet-i Fünun*, c. 56, nr. 1428, 25 Eylül 1335/1919, s. 342-3.
34. “İki Muarız” (Ali Kemal-Çürüksulu Mahmud Paşa), *Servet-i Fünun,* c. 56, nr. 1429, 2 Teşrin-i evvel 1919, s. 353-5.
35. “Sully Prudhomme II”, *Servet-i Fünun*, c. 56, nr. 1429, 27 Eylül 1335/1919, s. 356.
36. “Sully Prudhomme III”, *Servet-i Fünun*, c. 56, nr. 1430, 28 Eylül 1335/1919, s. 362-363.
37. “Haksız Bir Telakki”, Servet-i Fünun, c. 56, nr. 1430, 28 Eylül 1335/1919, s. 363.
38. “Sully Prudhomme IV”, *Servet-i Fünun*, c. 56, nr. 1431, 29 Eylül 1335/1919.
39. “Sully Prudhomme V”, *Servet-i Fünun*, c. 56, nr. 1433, 1 Teşrin-i evvel 1335/1919.
40. “Sully Prudhomme VI”, *Servet-i Fünun*, c. 56, nr. 1435, 3 Teşrin-i evvel 1335/1919.
41. “Sully Prudhomme VII”, *Servet-i Fünun,* c. 56, nr. 1436, 4 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 65-6.
42. “Sully Prudhomme VIII”, *Servet-i Fünun,* c. 56, nr. 1437, 5 Teşrin-i evvel 1335/1919.
43. “Sully Prudhomme IX”, *Servet-i Fünun,* c. 56, nr. 1438, 6 Teşrin-i evvel 1335/1919.
44. “Sully Prudhomme X”, *Servet-i Fünun* c. 56, , nr. 1439, 7 Teşrin-i evvel 1335/1919.
45. “Sully Prudhomme XI”, *Servet-i Fünun,* c. 56, nr. 1442, 10 Teşrin-i evvel 1335/1919.

46. "Hilmi Bey", *Servet-i Fünun,* c. 57, nr. 1434, 6 Teşrin-i Sânî 1919, s. 38-9.
47. "Bir İzah", *Servet-i Fünun,* c. 57, nr. 1446, 19 Şubat 1920, s. 175.
48. "Süleyman Nazif Bey'in Hitabesi", *Servet-i Fünun,* c. 57, nr. 1487/13, 12 Şubat 1341/1925, s. 203-8.
49. "Râgıb Paşa Kütüphanesi", *Servet-i Fünun*, c. 57, nr. 1475/1, 20 Teşrin-i Sânî 1340/1924, s. 3-5.
50. "Bugüne Mukadder İmiş", *Servet-i Fünun*, c. 57, nr. 1477/3, 4 Kânun-ı evvel 1340/1924, s. 38.
51. "Edebî Mülahazalar- Vezin- Emperyalist Devletler- Yeni Ehl-i Salîb", *Servet-i Fünun*, c. 57, nr. 1479/5, 18 Kânun-ı evvel 1340/1924, s. 76-8.
52. "Fuzulî I", *Servet-i Fünun*, c. 57, nr. 1482/8, 8 Kânun-ı Sânî 1341/1925, s. 114- 5.
53. "Fuzulî II", *Servet-i Fünun*, c. 57, nr. 1483/9, 15 Kânun-ı Sânî 1341/1925, s. 132- 4.
54. "FuzulÎ III*", Servet-i Fünun*, c. 57, nr. 1485/11, 29 Kânun-ı Sânî 1341/1925, s. 162.
55. "Fuzulî IV", *Servet-i Fünun*, c. 57, nr. 1394/20, 2 Nisan 1341/1925, s. 318-22.
56. "Fuzulî V - Hadîkat-üs – Süedâ -1-", *Servet-i Fünun, c. 57,* nr. 1499/25, 7 Mayıs 1341/1925, s. 392-4.
57. "Fuzulî VI – Hadîkat-üs – Süedâ -2-", *Servet-i Fünun,* c. 58, nr. 1502/28, 28 Mayıs 1341/1925, s. 18-20.
58. "Kahbe", *Servet-i Fünun,* c. 58, nr. 1503/29, 4 Haziran 1341/1925, s. 39-45.
59. "Fuzulî VII –Leyla ve Mecnun -1-", *Servet-i Fünun,* c. 58, nr. 1505/31, 18 Haziran 1341/1925, s. 68-71.
60. "Fuzulî VIII –Leyla ve Mecnun -2-", *Servet-i Fünun,* c. 58, nr. 1508/34, 9 Temmuz 1341/1925, s. l 14-8
61. "Fuzulî IX - Fuzûlî'nin Lisanı ve Üslubu -", *Servet-i Fünun,* c. 58, nr. 1514/40, 20 Ağustos 1341/1925, s. 213-214.
62. "Fuzulî X - Beng ü Bâde - ", *Servet-i Fünun,* c. 58, nr. 1519/45, 24 Eylül 1341/1925, s. 294-5.
63. "Hemedan Yolcusu" *Servet-i Fünun,* c. 58, nr. 1524/50, 29 Ekim 1341/1925, s. 374-5.
64. "İki Secde", *Servet-i Fünun,* c. 59, nr. 1542/68, 4 Mart 1926, s. 242-3.

65. “Hamiş”, *Servet-i Fünun,* c. 59, nr. 1542/68, 4 Mart 1926, s. 242-3.
66. “Ömer Hayyam'ın Şairliği”, *Servet-i Fünun,* c. 59, nr. 1543/69, 11 Mart 1926, s. 258-9
67. “İki Zindan”, *Servet-i Fünun,* c. 59, nr. 1546/72, 1 Nisan 1926, s. 306-9.
68. “Dindarlık”, *Servet-i Fünun,* c. 59, nr. 1548/74, 15 Nisan 1926, s. 338-9.
69. “Canlı Bir Asır”, *Servet-i Fünun, c. 59,* nr. 1550/76, 29 Nisan 1926, s. 371-3.
70. “Tercüme Mezbahası I”, *Servet-i Fünun,* c. 59, nr. 1552/78, 13 Mayıs 1926, s. 402-6.
71. “Edebiyat-ı Cihanda Babil Esareti”, *Servet-i Fünun*, c. 60, nr. 1553, 20 Mayıs 1926, s. 2-4.
72. “Fransızca'dan Türkçe'ye Kamus Meselesi”, *Servet-i Fünun,* c. 60, nr. 1555/81, 3 Haziran 1926, s. 34-6.
73. “Tercüme Mezbahası II - Şuyûn-i Mahbûsi- , *Servet-i Fünun,* c. 60. nr. 1556/82, 10 Haziran 1926, s. 50-2.
74. “Leylâ ve Mecnun”, *Servet-i Fünun*, c. 60, nr. 1557/83, 17 Haziran 1926, s. 66-*8.*
75. 'Tercüme Mezbahası III - Şuyûn-i Mahbûsi-”, *Servet-i Fünun,* c. 60, nr. 1558/84, 24 Haziran 1926, s. 82-3.
76. “Vicdan Alevleri”, *Servet-i Fünun,* c. 60, nr. 1559/85, 1 Temmuz 1926, s. 98-9.
77. “Tercüme Mezbahası-Ömer Hayyam I”, *Servet-i Fünun,* c. 60, nr. 1561/87, 15 Temmuz 1926, s. 130-1.
78. “Tokadîzade Edib-i Fezâil-nasib Şekib Beyefendi'ye”, *Servet-i Fünun,* c. 60, nr. 1561/87, 15 Temmuz 1926, s. 131-3.
79. “Bir Tenkid”, “, *Servet-i Fünun,* c. 60, nr. 1562/88, 22 Temmuz 1926, s. 155
80. “Tokadîzade Şekib Bey'e Cevab”, *Servet-i Fünun,* c. 60, nr. 1563/89, 29 Temmuz 1926, s. 162.
81. “Menâkıb-ı Hünerverân”, *Servet-i Fünun,* c. 60, nr. 1564/90, 5 Ağustos 1926, s. 178-9.
82. “Tercüme Mezbahası - Rubaiyat-ı Hayyam II”, *Servet-i Fünun,* c. 60, nr. 1565/91, 12 Ağustos 1926, s. 194-5.
83. “Tercüme Mezbahası - Rubaiyat-ı Hayyam III”, *Servet-i Fünun,* c. 60, nr. 1567/93, 26 Ağustos 1926, s. 226-7.
84. “Tarih-i Edebiyatımızdaki i Hatıralardan Akif Paşa’nın Müceddidliği”, *Servet-i*

Fünun, c. 60, nr. 1568/94, 2 Eylül 1926, s. 242-3.

85. "Bir Kütüphane ve İki Eser. Meşhedi'nin Hikâyeleri- Kızlar Ağası*", Servet-i Fünun,* c. 60, nr. 1569/95, 9 Eylül 1926, s. 258-60.

86. "Celâl Nuri Bey'e", *Servet-i Fünun,* c. 60, nr. 1572/98, 30 Eylül 1926, s. 306-10.

87. "Nigâr Hanım", *Servet-i Fünun,* c. 60, nr. 1575/101, 21 Teşrin-i evvel 1926, s. 354-8.

88. "Tûr-ı Sînâ", *Servet-i Fünun,* c. 60, nr. 1577/103, 4Teşrin-i Sânî 1926, s. 386.

89. "Bir Ufûl Münasebetiyle", *Servet-i Fünun*, c. 61, nr. 1580/106, 25 Teşrin-i Sânî 1926, s. 18-21.

90. "Şâir Geçerken", *Servet-i Fünun,* c. 61, nr. 1581/107, 2 Kânun-ı evvel 1926, s. 34-5.

91. "Bizde Tiyatro", *Servet-i Fünun,* c. 61, nr. 1582/108, 9 Kânun-ı evvel 1926, s. 50-1.

92. "Musahabe-i Edebiye - Bir kaç Tahmis I", *Servet-i Fünun,* c. 61, nr. 1584/110, 23 Kânun-ı evvel 1926, s. 82-3.

93. "Musahabe-i Edebiye - Bir kaç Tahmis II", *Servet-i Fünun,* c. 61, nr. 1585/111, 30 Kânun-ı evvel 1926, s. 98-9.

Son Telgraf

1. "Yabancı Dostlar", *Son Telgraf,* nr. 16, 29 Haziran 1340/1924.

2. "Şâir Nedîm", *Son Telgraf,* nr. 33, 19 Temmuz1340/1924, s. 2.

3. "Son Mücahededen Bir Safha - I", *Son Telgraf*, nr. 78, 2 Eylül 1340/1924.

4. "Son Mücahededen Bir Safha - II", *Son Telgraf*, nr. 79, 3 Eylül 1340/1924.

5. "Son Mücahededen Bir Safha - III", *Son Telgraf*, nr. 80, 4 Eylül 1340/1924.

6. "Hz. İsa'nın Cevabı", Volan, nr. 525, 27 Eylül 1924.

7. "Son Telgrafın Son Dâvâsı", *Son Telgraf,* nr.111, 5 Teşrin-i evvel 1340/1924, s.2.

8. "Iztırarî Bir Cevab", *Son Telgraf*, nr. 115, 9 Teşrin-i evvel 1340/1924, s. 3.

9. "Açık Istidanâme", *Son Telgraf*, nr. l 17, 11 Teşrin-i evvel1340/1924, s. 1.

10. 'Tarihin İki Mazlumu-I", *Son Telgraf*, nr. 119, 13 Teşrin-i evvel 1340/1924, s. 3.

11. "Tarihin İki Mazlumu -II", *Son Telgraf,* nr. 122, 16 Teşrin-i evvel 1340/1924, s. 3.

12. "İzmit'teki Dava", *Son Telgraf*, nr. 125, 19 Teşrin-i evvel 1340/1924.

13. "Nastûrîler", *Son Telgraf*, nr. 128, 22 Teşrin-i evvel 1340/1924, s. 2.

14. “Büyük Millet Meclisi'ne Bir Muhtıra”, *Son Telgraf*, nr. 132, 26 Teşrin-i evvel 1340/1924.
15. “Şıpka Kahramanları”, *Son Telgraf*, nr. 134, 28 Teşrin-i evvel 1340/1924.
16. “Müderris Dr. Mazhar Osman Bey'e”, *Son Telgraf*, nr. 135, 30 Teşrin-i . Evvel 1340/1924.
17. “İki Kitap”, *Son Telgraf*, nr. 138, 2 Teşrin-i Sânî 1340/1924.
18. “İmana Tasallut”, *Son Telgraf*, nr. 141, 5 Teşrin-i Sânî 1340/1924.
19. “Ali Ekrem Bey'e Cevab -I- ”, *Son Telgraf*, nr. 145, 9 Teşrin-i Sânî 1340/1924, s.2.
20. “Açık Mektup”, *Son Telgraf*, nr. 152, 16 Teşrin-i Sânî 1340/1924, s. 3.
21. “Ali Ekrem Bey'e Cevab-II-”, *Son Telgraf*, nr.156, 20 Teşrin-i Sânî 1340/1924, s. 4.
22. “Nazif Bey’in Bir Hocaefendi'ye Cevabı- I-”, *Son Telgraf*, nr. 160, 24 Teşrin-i Sânî 1340/1924.
23. “Nazif Bey'in Bir Hocaefendi'ye Cevabı -II-”, *Son Telgraf*, nr. 163, 27 Teşrin-i Sânî 1340/1924.
24. “Servet-i Fünûn”, *Son Telgraf*, nr. 167, 1 Kânun-ı evvel 1340/1924.
25. “Kral Ödip ve Kızı”, *Son Telgraf*, nr. 170, 4 Kânun-ı evvel 1340/1924.
26. “Kozan Mebusu Ali Sâib Bey'e Açık Mektup”, *Son Telgraf*, nr. 174, 8 Kânun-ı evvel 1340/1924.
27. “Şâir-i Azam Mebusuluğu”, *Son Telgraf*, nr. 176, 10 Kânun-ı evvel 1340/1924, s. 3.
28. “Kürdistan Meselesi”, *Son Telgraf*, nr. 182, 16 Kânun-ı evvel 1340/1924.
29. “Beyaz Saçlı Şâirler”, *Son Telgraf*, nr. 184, 18 Kânun-ı evvel 1340/1924, s. 2.
30. “Mısır'daki İngiliz Kumandanını Öldürenler”, *Son Telgraf*, nr. 191, 25 Kânun-ı evvel 1340/1924.
31. “Onların Adaleti”, *Son Telgraf*, nr. 195, 29 Kânun-ı evvel 1340/1924.
32. “Da'vâ Ediyorlar”, *Son Telgraf*, nr. 197, 31 Kânun-ı evvel 1340/1924.
33. “İttihad-ı İslam”, *Son Telgraf*, nr. 202, 5 Kânun-ı Sânî 1341/1925, s. 2.
34. “Yanık Yurtlarda”, *Son Telgraf*, nr. 204, 7 Kânun-ı Sânî 1341/1925.
35. “İştirakçi Hilmi”, *Son Telgraf*, nr. 205, 8 Kânun-ı Sânî 1341/1925.
36. “Waterlöo Muharebesi ve Victor Hugo”, *Son Telgraf*, nr. 209, 12 Kânun-ı Sânî 1341/1925.
37. “Büyük Dost” (P. Loti), *Son Telgraf*, 22 Kânun-ı Sânî 1341/1925.
38. “Fransa ve Biz”, *Son Telgraf*, nr. 223, 26 Kânun-ı Sânî 1341/1925, s. 1.

39. "İntişar-ı İslam Tarihi", *Son Telgraf*, nr. 226, 29 Kânun-ı Sânî 1341/1925, s. 2.
40. "Üstad-ı Ekrem", *Son Telgraf*, nr. 228, 31 Kânun-ı Sânî 1341/1925, s. 3.
41. "Musul Meselesi", *Son Telgraf*, nr. 230, 2 Şubat 1341/1925, s. 1.
42. "Dâimî Çıban", *Son Telgraf*, nr. 233, 5 Şubat 1341/1925.
43. "Mısır'dan Musul'a", *Son Telgraf*, nr. 237, 9 Şubat 1341/1925, s. 2.
44. "Nadir Şah", *Son Telgraf*, nr. 240, 12 Şubat 1341/1925.
45. "Ayrılmayan Kalpler", *Son Telgraf*, nr. 246, 16 Şubat 1341/1925.
46. "İntişar-ı İslam", *Son Telgraf*, nr. 249, 19 Şubat 1341/1925.
47. "Şeyh Said Münasebetiyle", *Son Telgraf*, nr. 253, 23 Şubat 1341/1925.
48. "Son Hadise", *Son Telgraf*, nr. 256, 26 Şubat 1341/1925.
49. "Efsaneden Hakikate", *Son Telgraf,* nr. 271, 15 Mart 1341/1925.

Şair

1. "İki Mektup", *Şâir*, nr. 11, 20 Şubat 1919, s.162-3.

Şehbal

1. "Kılınç Alayı", *Şehbâl,* c. 1, nr. 6, 1 Haziran 1325/1909, s. 104.
2. "Nevhagerler", *Şehbâl,* c. 2, nr. 42, 15 Eylül 1327/1911, s. 364.
3. "Musahabe-i Edebiye -Tecahül-i Arif-", *Şehbâl,* c. 3, nr. 49, 1 Mart 1928/1912, s. 2.
4. "Bir Mesele-i Müebbede: Lisan Meselesi", *Şehbâl,* c. 3, nr. 55, 15 Haziran 1328/1912, s. 122-3.
5. "Garam Hakkında", *Şehbâl,* c. 3, nr. 58, 1 Ağustos 1328/1912, s. 182.
6. "İki Selahaddin", *Şehbâl,* c. 3, nr. 63, 15 Teşrin-i evvel 1328/1912, s. 284-5.
7. "Pierre Loti Münasebetiyle – Milletin "Pierre Loti Hakkındaki Hülasa-i Hissiyatı-", *Şehbâl,* c. 3, nr. 81,1 Eylül 1329/1913, s.170.

Şiir ve Tefekkür

1. "İhtiyaçlarım" *Şiir ve Tefekkür.* nr. 1, 20 Ağustos 1325/1909, s. 4.

Tanin

1. "Ebedî Bir Âhenk" (Açık Sütunlar), *Tanin,* 17 Şubat 1911, s. 3.
2. "Bir Tashih" (Tanin Ceride-i Muhteremesine), *Tanin,* 1911.
3. "Celal Nurî Bey'e Açık Mektup", *Tanin,* c. *9,* nr. 1208, 1912.
4. "Açık Arîza : Şâir-i Âzam Abdülhak Hâmid Bey'e", Tanin, c.13, nr. 1566, 10 Nisan

1913, s. 3

5. “Hem Mücahid Hem Şehid”, Tanin, nr. 1590,4 Mayıs 1913, s. 3.
6. “Tanin Gazetesine”, Tanin, (Şişli, 25 Temmuz), 1329/1913.
7. “Baykuş”, Tanin, nr. 2950, 14 Şubat 1332/1917.
8. “İki Kere Şehid”, Tanin, c. 16, nr.1879,1914.

Tarih ve Edebiyat Mecmuası

1. “Azam-ı Üdebâ Süleyman Nazif ve Şâir-i Âzam Abdülhak Hâmid Beyefendiler Hazerâtının Mektupları”, Tarih ve Edebiyat, nr. l, 31 Ağustos 1338/1922, s. 10-11.

Tiraje

1. “Fâik Reşad Beyefendi'ye Bir Mektup”, *Tîrâje,* nr. 10, 16 Nisan 1327/1911, s.l.
2. “Samimi Sözler”, *Tîrâje,* nr. 10, 16 Nisan 1327/1911, s. 7.
3. “Bir Mektup” -Celâl Sahir'e-, *Tîrâje,* nr. 11, 23 Nisan 1327/1911, s. 5.
4. “Faik Reşad Bey'e Mektup”, *Tîrâje,* nr. 12, 30 Nisan 1327/1911, s.1-3.
5. “Abdülhalim Memduh'a Bir Mektup”, *Tîrâje,* nr. 13, 7 Mayıs 1327/1911, s. 1-2.
6. “Abdülhak Hâmid Bey” -Konferans-, *Tîrâje,* nr. 16, 18 Haziran 1327/1911, s. 2-8.

Türk Hava Mecmuası

1. Nazif in en Son Yazılan: “Asya'daki Kıyamlar”, *Türk Hava Mecmuası*, nr. 17,31 Kânun-ı Sânî 1927, s. 6-7.
2. Nazif in En Son Yazısı: “Benim Dinim”, *Türk Hava Mecmuası*, nr.18,15 Şubat

Türk Yurdu

1. “Liberte Hakkında Birkaç Söz”, *Türk Yurdu*, c. 4, nr.13, 4 Nisan 1329/1913, s. 385-9.
2. “ Hâmid Hakkında -Başlıksız-”, *Türk Yurdu*, c. 4, nr. 13,4 Nisan 1329/1913, s. 423.

Utarid

1. “BirTahakkuk-ı Hayal”, Utarid, c. l, nr. 10, 20 Mart 1919, s. 151.

2. Abdülhak Mihrünnisâ Hanım", Utarid, c. 1, nr. 3,20 Kânun-ı Sânî 1335/1919, s. 35.
3. "Hüseyin Cahit Bey'e Mektup", Utarid, c. 1, nr. 4,30 Kânun-ı Sânî 1335/1919, s. 57.
4. "Fuzûlî", Utarid, c. l, nr. 6,13 Şubat 1335/1919, s. 86-7.
5. "Nedîm", Urarid, c. 1, nr. 6, 13 Şubat 1335/1919, s. 87.
6. "Bir Cevap", Utarid, c.l, nr.13,10 Nisan 1335/1919, s. 199.
7. "Eski Bir Arkadaş", Utarid, c.l, nr. 15,2410 Nisan 1335/1919, s. 227..

Vakit

1. "Hüseyin Cahit", Vakit, nr. 1981,... 1339/1923.

Yarın

1. "Murad Molla Dergâhı", *Yarın,* c. 1, nr. 24, 30 Mart 1338/1922, s. 1.
2. "Bir Tahmis Münasebetiyle", *Yarın,* c. 2, nr. 27, 20 Nisan 1338/1922, s. 33-4.
3. "Türk'e Dâir I", *Yarın,* c. 2, nr. 28, 27 Nisan 1338/1922, s. 49-50.
4. "Bir Zamanda İki Ziya'", *Yarın,* c. 2, nr. 30, 11 Mayıs 1338/1922, s. 83.

Yeni Gazete

1. "Hakkı Bey'in İnadı", *Yeni Gazete,* nr. 97, 12 Teşrin-i Sânî 1908, s. 3.
2. "Yine İntihabat İçin", *Yeni Gazete,* nr. 101, 16 Teşrin-i Sânî 1324/1908, s. 1.
3. "Gayz-ı Osmnanî", *Yeni Gazete,* nr. 103, 18 Teşrin-i Sânî 1324/1908, s. 1.
4. "Avusturya'nın Cinayeti", *Yeni Gazete,* nr. 104, 19 Teşrin-i Sânî 1324/1908, s. 1.
5. "İstanbul Mebuslarını - Taşra Ahalisine Takdim-", *Yeni Gazete,* nr. 105, 20 Teşrin-i Sânî 1324/1908, s. 1.
6. "Haftalık Ahvâl-i Umumiyye Hülâsası", *Yeni Gazete,* nr. 106, 21 Teşrin-i Sânî 1324/1908, s. 1.
7. "Hayat-ı Meşrutiyet", *Yeni Gazete,* nr. 107, 22 Teşrin-i Sânî 1324/1908, s. 1.
8. "Efkâr-ı Avam", *Yeni Gazete*, nr. 110, 25 Teşrin-i Sânî 1324/1908, s. 1.
9. "Şâir-i Âzam Abdülhak Hâmid Bey'e", *Yeni Gazete*, nr. 118, 3 Kânun-ı evvel 1908, s. 3.
10. "Meclis-i Mebusan Açılıyor", *Yeni Gazete,* nr. 119, 4 Kânun-ı evvel 1908, s. 1.

11. "Bugünkü İhtisasâtım", *Yeni Gazete*, nr. 120, 5 Kânun-ı evvel 1908, s. 1.
12. "Dâd Bir, Feryâd İki", *Yeni Gazete,* nr. 133, 18 Kânun-ı evvel 1324/1908, s. 1.
13. "İtalya'nın Felâket-i Ahîresi", *Yeni Gazete,* nr. 134, 19 Kânun-ı evvel 1324/1908, s. 1.
14. "Girid", *Yeni Gazete,* nr. 138, 7 Kânun-ı Sânî 1325/1909, s. 1.
15. "İsabet mi Musibet mi ?", *Yeni Gazete,* nr. 141, 10 Kânun-ı Sânî 1325/1909, s. 1.
16. "Sadrazam Paşanın Beyannâmesi", *Yeni Gazete,* nr. 146, 15 Kânun-ı Sânî 1325/1909, s. 1.
17. "Hiç!...", *Yeni Gazete,* nr. 146, 15 Kânun-ı Sânî 1325/1909, s. 1.
18. "Mühim Bir Mecmua", *Yeni Gazete,* nr. 147, 16 Kânun-ı Sânî 1325/1909, s. 3.
19. "Sanâyi'-i Dahiliyyemiz", *Yeni Gazete,* nr. 148, 17 Kânun-ı Sânî 1325/1909, s. 1.
20. "İstiklâl-i Osmanî", *Yeni Gazete,* nr. 159, 28 Kânun-ı Sânî 1325/1909, s. 1.
21. "Yeni Matbuât Kanunu Kabul Olunursa", *Yeni Gazete,* nr. 162, 31 Kânun-ı Sânî 1325/1909, s. 1.
22. "Tarihî Bir Müsâmere", *Yeni Gazete,* nr. 169, 7 Şubat 1325/1909, s. 1.
23. "İstanbul İşkenceleri", *Yeni Gazete,* nr. 172, 10 Şubat 1325/1909, s. 1.
24. "Nâzım Paşa", *Yeni Gazete,* nr. 174, 12 Şubat 1325/1909, s. 1.
25. "Büyük Cenazenin Huzurunda", Yeni Gazete, nr. 545, 18 Şubat 1326/1910, s. 2.

Yeni Gün

1. "Recâizâde Üstadımız", Yeni Gün, nr. 148,31 Kânun-ı Sânî 1919.
2. "İki Tarih", Yeni Gün, nr. 211,18 Teşrin-i Sânî 1919.

Yeni İnci

1. "Bayrağımızı Yakanlar", *Yeni İnci,* nr. 8, Mart 1339/1923.
2. "Irak'taki Ruhumuz", Yeni İnci, nr. 7, Şubat 1339/1923.
3. "Bir Mukayese" -Sezai Bey'e Dair-, Yeni İnci, nr. 10, Mayıs 1339/1923.
4. "Süleyman Nazif Bey'in Sezai Bey'e Cevabı", Yeni İnci, nr. 11, Haziran 1339/1923.

Yeni Ses

1. "İki Münteha", *Yeni Ses, c. 1, nr. 126,* 5 Temmuz 1926, s. 1.
2. "Zavallı Köpek", *Yeni Ses, c. 1, nr. 131,* 10 Temmuz 1926, s. 2.
3. "Yeşil Bursa", *Yeni Ses, c. 1, nr. 145,* 24 Temmuz 1926, s. 2.
4. "Eski Devir ve Dertler - I - ", *Yeni Ses, c. 1, nr. 178,* 26 Ağustos 1926, s. 1.
5. "Eski Devir ve Dertler- II -", *Yeni Ses, c. 1, nr. 187,* 4 Eylül 1926, s. 2.
6. "Eski Devir ve Dertler- III - ", *Yeni Ses, c. 1, nr. 190,* 7 Eylül 1926, s. 2.
7. "Yıkılan Müessese- I -", *Yeni Ses, c. 1, nr. 194,* 11 Eylül 1926, s. 2.
8. "Ertuğrul", *Yeni Ses, c. 1, nr. 196,* 13 Eylül 1926, s. 2.
9. "Acaba", *Yeni Ses, c. 1, nr. 198,* 15 Eylül 1926, s. 2.
10. "Yıkılan Müessese- II -", *Yeni Ses, c. 1, nr. 201,* 18 Eylül 1926. , s. 2.
11. "Bir Mürted", *Yeni Ses, c. 1, nr. 204,* 21 Eylül 1926, s. 2.
12. "Yıkılan Müessese - III- ", *Yeni Ses, c. 1, nr. 208, 25* Eylül 1926, s. 2.
13. "Yıkılan Müessese - IV -", *Yeni Ses, c. 1, nr. 223,* 10 Teşrin-i evvel 1926, s. 2.
14. "Yıkılan Müessese - V- ", *Yeni Ses, c. 1, nr. 229,* 16 Teşrin-i evvel 1926, s. 2.
15. "İki Miyar", *Yeni Ses, c. 1, nr. 230,* 17 Teşrin-i evvel 1926, s. 2.
16. "Hicaz Meşrutiyeti", *Yeni Ses, c. 1, nr. 231,* 18 Teşrin-i evvel 1926, s. 2.
17. "Maruf Bey'e-I-", *Yeni Ses, c. 1, nr. 232,* 19 Teşrin-i evvel 1926, s. 2.
18. "İngiltere Buhranı", *Yeni Ses, c. 1, nr. 234,* 21 Teşrin-i evvel 1926, s. 2.
19. "Maruf Bey'e –II-", *Yeni Ses, c. 1, nr. 131,* 23 Teşrin-i evvel 1926. , s. 2.
20. "Bimarhanedeki Hadise", *Yeni Ses, c. 1, nr. 236,* 28 Teşrin-i evvel 1926, s. 2.
21. "Bir Nüks İhtimali", *Yeni Ses, c. 1, nr. 249,* 6 Teşrin-i Sânî 1926, s. 2.

Yeni Tasvir-i Efkâr

1. "Açıkta Kalacak Olanlar", *Yeni Tasvir-i Efkâr,* c. 3, nr. 1, 31 Mayıs 1909, s.2
2. "Hilafet ve Osmanlılar", *Yeni Tasvir-i Efkâr,* c. 3, nr. 2, 1 Haziran 1909, s. 1.
3. "İran'a Dair", *Yeni Tasvir-i Efkâr,* c. 3, nr. 3, 2 Haziran 1909, s. 2-3.
4. "Anadolu'yu İdare", *Yeni Tasvir-i Efkâr,* c. 3, nr. 4, 3 Haziran 1909, s. 1.
5. "Hür Olmak İçin Ne Lazımdır?", *Yeni Tasvir-i Efkâr,* c. 3, nr. 5, 4 Haziran 1909, s. 1-2.
6. "Sulh-i Umumî- I", *Yeni Tasvir-i Efkâr,* c. 3, nr. 6, 5 Haziran 1909, s. 1-2.
7. "Tensîk-i Mahâkim", *Yeni Tasvir-i Efkâr,* c. 3, nr. 7, 6 Haziran 1909, s. 1.
8. "İran ve Biz", *Yeni Tasvir-i Efkâr,* c. 3, nr. 8, 7 Haziran 1909, s. 1-2.
9. "Yeni Pusular", *Yeni Tasvir-i Efkâr*, c. 1, nr. *9,* 8 Haziran 1909, s. 1.
10. "Siyaset-i Hariciyemizin Esasları", *Yeni Tasvir-i Efkâr,* c. 1, nr. 10, 9 Haziran 1909,

s. 1.

11. "Girit için". *Yeni Tasvir-i Efkâr,* c. 1, nr. 11, 10 Haziran 1909, s. 1-2.
12. "Yine Girit İçin", *Tasvir-i Efkâr,* c. 1, nr. 12, 11 Haziran 1909, s. 1.
13. "Fransa ve Biz", *Yeni Tasvir-i Efkâr*, c. 1, nr. 13, 12 Haziran 1909, s. 1-2.
14. "Hak Kuvvettindir", *Yeni Tasvir-i Efkâr,* c. 1, nr. 14, 13 Haziran 1909, s. 1-2.
15. "İki İttifakın Tarihçesi (İttifak-ı Müselles) -I-", *Yeni Tasvir-i Efkâr,* c. 1, nr. 15, 14 Haziran 1909, s. 1-2.
16. "Donanmanın Seyahati", *Yeni Tasvir-i Efkâr*, c. 1, nr. 16, 15 Haziran 1909, s. 1-2.
17. "İki İttifakın Tarihçesi (İttifak-ı Müsenna) -II- ", *Yeni Tasvir-i Efkâr,* c. 1, nr. 17, 16 Haziran 1909, s. 1-2.
18. "Nâfıa Nezaretinin Mesleği", *Yeni Tasvir-i Efkâr,* c. 1, nr. 18, 17 Haziran 1909, s. 1-2.
19. Fransa'nın Şarktaki Vesâiti, *Yeni Tasvir-i Efkâr,* c. 1, nr. 20, 19 Haziran 1909, s. 1-2.
20. "Girit Bizimdir", *Yeni Tasvir-i Efkâr,* c. 1, nr. 21, 20 Haziran 1909, s. 1.
21. "Fransa'yı Aldatıyorlar", *Yeni Tasvir-i Efkâr,* c. 1, nr. 22, 21 Haziran 1909, s. 1.
22. "Yine ve Daima Girit", *Yeni Tasvir-i Efkâr,* c. 1, nr. 23, 22 Haziran 1909, s. 1-2.
23. "Buhran-ı Ticarî", *Yeni Tasvir-i Efkâr,* c. 1, nr. 24, 23 Haziran 1909, s. 1-2.
24. "Mehâlik-i Melhuza", *Yeni Tasvir-i Efkâr,* c. 1, nr. 25, 24 Haziran 1909, s. 1-2.
25. "İhtilâflarımız", *Yeni Tasvir-i Efkâr,* c. 1, nr. 26, 25 Haziran 1909, s. 1-2.
26. "İran ve Yunan", *Yeni Tasvir-i Efkâr*, c. l, nr. 27, 26 Haziran 1909, s. 1-2.
27. "Bulgaristan Ticaret ve Gümrük Muâhedesi", *Yeni Tasvir-i Efkâr,* c. 1, nr. 28, 27 Haziran 1909, s. 2-3.
28. "Hicret mi Sebat mı?", *Yeni Tasvir-i Efkâr,* c. 1, nr. 29, 28 Haziran 1909, s. 1.
29. "Megola İdea", *Yeni Tasvir-i Efkâr,* c. 1, nr. 30, 29 Haziran 1909, s. 1-2.
30. Fas Mes'elesi", *Yeni Tasvir-i Efkâr,* c. 1, nr. 31, 30 Haziran 1909, s. 1-2.
31. "Mebusların Seyahati", *Yeni Tasvir-i Efkâr,* c. 1, nr. 32, 1 Temmuz 1909, s. 1.
32. "Kanunlarımız", *Yeni Tasvir-i Efkâr,* c. 1, nr. 33, 2 Temmuz 1909, s. 1-2.
33. "Bir Manzara-yı İbret-âver", *Yeni Tasvir-i Efkâr,* c. 1, nr. 34, 3 Temmuz 1909, s. 1.
34. "Şark ve Garbımız", *Yeni Tasvir-i Efkâr,* c. l, nr. 35, 4 Temmuz 1909, s. 1.
35. "Donanmamızın İlk Nümayişi", *Yeni Tasvir-i Efkâr,* c. l, nr. 36, 5 Temmuz 1909, s. 1.
36. "Yunanistan'ın Mahiyeti", *Yeni Tasvir-i Efkâr, c. l,* nr. 37, 6 Temmuz 1909, s. 1.
37. "İstanbul ve Taşra", *Yeni Tasvir-i Efkâr,* c. 1, nr. 39, 8 Temmuz 1909, s. 1.
38. "Tehlikeli Mübâlâtsızlıklar (Şehremaneti'nin Vazife ve Mesuliyeti -I-)", *Yeni Tasvir-i Efkâr*, c. 1, nr. 40, 9 Temmuz 1909, s. 1.
39. "İlk Hatve", *Yeni Tasvir-i Efkâr,* c. 1, nr. 41, 10 Temmuz 1909, s. 1.
40. "Ermeniler ve Rumlarla Türkler", *Yeni Tasvir-i Efkâr,* c. 1, nr. 42, 11 Temmuz 1909,

s. 1.
41. "Fransa ile Münasebetimiz", *Yeni Tasvir-i Efkâr,* c. 1, nr. 43, 12 Temmuz 1909, s. 1.
42. "Lisan Mes'elesi" (Halil Rüşdü Beyefendi'ye), *Yeni Tasvir-i Efkâr*, c. 1, nr. 43, 12 Temmuz 1909, s. 4.
43. "Teba'a-i Gayr-i Müslimenin Askerliği", *Yeni Tasvir-i Efkâr,* c. 1, nr. 44, 13 Temmuz 1909, s. 1.
44. "Şehremaneti'nin Vazife ve Mesuliyeti -II- Cem'iyyet-i Umumiyye-i Belediyye", Yeni Tasvir-i Efkâr, c. 1, nr. 45, 14 Temmuz 1909, s. 1.
45. "Maarif Nezaretinin İcraatı", Yeni Tasvir-i Efkâr, c. 1, nr. 46, 15 Temmuz 1909, s. 2.
46. "Son Nota", Yeni Tasvir-i Efkâr, c. I, nr. 47, 16 Temmuz 1909, s. 1.
47. "Islahat-ı Adliyye", Yeni Tasvir-i Efkâr, c. 1, nr. 48, 17 Temmuz 1909, s. 1.
48. "Ermenilerin Hicreti", Yeni Tasvir-i Efkâr, c. I, nr. 49, 18 Temmuz 1909, s. 1.
49. "Açık Mektup- Mehmed Galib Beyefendi'ye-" Yeni Tasvir-i Efkâr, c. l, nr. 49, 18 Temmuz 1909, s. 5.
50. "İnkılâb-ı İran", Yeni Tasvir-i Efkâr, c. 1, nr. 50, 19 Temmuz 1909, s. 1.
51. "Girit İçin", Yeni Tasvir-i Efkâr, c. 1, nr. 51, 20 Temmuz 1909, s. 1.
52. "Cem'iyyât-ı Millîyye-i Siyasiyye", Yeni Tasvir-i Efkâr, c. 1, nr. 51, 20 Temmuz 1909, s. 4.
53. "Misafirlerimiz", Yeni Tasvir-i Efkâr, c . l, nr. 52, 21 Temmuz 1909, s. 1.
54. "Bir İzah", Yeni Tasvir-i Efkâr, c. 1, nr. 52, 21 Temmuz 1909, s. 4.
55. "Büyük Bir Kitab", Yeni Tasvir-i Efkâr, c. 1, nr. 53, 22 Temmuz 1909, s. 1.
56. "On Temmuz", Yeni Tasvir-i Efkâr, c. 1, nr. 54, 23 Temmuz 1909, s. 1.
57. "Bâbıâli'nin İran Politikası", Yeni Tasvir-i Efkâr, c. 1, nr. 5 5, 24 Temmuz 1909, s. 1.
58. "Golç Paşa ve Siyaset-i Osmaniyye", Yeni Tasvir-i Efkâr, c. 1, nr. 56, 26 Temmuz 1909, s. 1.
59. "Dünkü Fırtına", Yeni Tasvir-i Efkâr, c. 1, nr. 57, 27 Temmuz 1909, s.1.
60. "Girit Mes'elesi", Yeni Tasvir-i Efkâr, c. 1, nr. 58, 28 Temmuz 1909, s. 1.
61. "Hiç", Yeni Tasvir-i Efkâr, c. 1, nr. 59, 29 Temmuz 1909, s. 1.
62. "Mes'ul Kimdir?", Yeni Tasvir-i Efkâr, c. 1, nr. 60, 30 Temmuz 1909, s. 1.
63. "Melila Hadisesi", Yeni Tasvir-i Efkâr, c. 1, nr. 61, 31 Temmuz 1909, s. 1.
64. "Adliye Nazınyla Mülâkat", Yeni Tasvir-i Efkâr, c. 1, nr. 62, 1 Ağustos 1909, s. 1-2.
65. "Girit Muhacirleri", Yeni Tasvir-i Efkâr, c. 1, nr. 63, 2 Ağustos 1909, s. 1-2.
66. "Tahsil-i İptidâi", Yeni Tasvir-i Efkâr, c. 1, nr. 64, 3 Ağustos 1909, s. 1.
67. "Evkafın Islahı", Yeni Tasvir-i Efkâr, c. 1, nr. 65, 4 Ağustos 1909, s. 1.
68. "Harben mi, Sulhen mi?", Yeni Tasvir-i Efkâr, c. 1, nr. 66, 5 Ağustos 1909, s. 1.

69. “Milletimizin Vekilleri”, Yeni Tasvir-i Efkâr, c. 1, nr. 67, 6 Ağustos 1909, s. 1.
70. “Canit Mes'elesi” Yeni Tasvir-i Efkâr, c. 1, nr. 68, 7 Ağustos 1909, s. 1-2.
71. “Belağ-ı Ahir”, Yeni Tasvir-i Efkâr, c. 1, nr. 69, 8 Ağustos 1909, s. 1.
72. “Maârif ve Meşrutiyet”, Yeni Tasvir-i Efkâr, c. 1, nr. 70, 9 Ağustos 1909, s. 1.
73. “Ali Nusret Bey'e Teşekkür”, Yeni Tasvir-i Efkâr, c. 1, nr. 70, 9 Ağustos 1909, s. 5-6.
74. “Şeyh Şâmil”,Yeni Tasvir-i Efkâr, c. 1, nr. 71, 10 Ağustos 1909, s. 1.
75. “Tensikat-ı Adliyenin Lüzumu”, Yeni Tasvir-i Efkâr, c.1, nr.72, 11 Ağustos 1909, s. 1.
76. “Yunan'ın Mezarı”, Yeni Tasvir-i Efkâr, c. 1, nr. 73, 12 Ağustos1909, s. 1.
77. “Meclis-i Mebusan ve Tasvir-i Efkâr”, Yeni Tasvir-i Efkâr, c. 1, nr. 74, 13 Ağustos 1909, s. 1.
78. “İttihad-ı Anâsır”, Yeni Tasvir-i Efkâr, c. 1, nr. 75, 14 Ağustos 1909, s. 1.
79. “Matbuat Cemiyeti”, Yeni Tasvir-i Efkâr, c. 1, nr. 76, 15 Ağustos 1909, s. 1.
80. “Nâfi'a Umûm”, Yeni Tasvir-i Efkâr, c. 1, nr. 77, 16 Ağustos 1909, s. 1.
81. “Tensikat Mes'elesi”, Yeni Tasvir-i Efkâr, c. 1, nr. 78, 17 Ağustos 1909, s. 1.
82. “Daima Girit”, Yeni Tasvir-i Efkâr, c. 1, nr. 79, 18 Ağustos 1909, s. 1.
83. “Boğazlar Mes'elesinin Tarihi ve Mahiyeti”, Yeni Tasvir-i Efkâr, c. 1, nr. 80, 19 Ağustos 1909, s. 1.
84. “İlk Muvaffakiyet”, Yeni Tasvir-i Efkâr, c. 1, nr. 81, 20 Ağustos 1909, s. 1.
85. “İlk Devre-i İctima'ın Tarihçesi”, Yeni Tasvir-i Efkâr, c. 1, nr. 82, 21 Ağustos 1909, s. 1.
86. “Avrupa'ya Talebe İ'zanu”, Yeni Tasvir-i Efkâr, c. 1, nr. 83, 22 Ağustos 1909, s. 1.
87. “Ecnebi Sermayesi”, Yeni Tasvir-i Efkâr, c. 1, nr. 87, 26 Ağustos 1909, s. 1.
88. “Mülkiye Tekâüd Sandığı Nazın Nuri Beyefendi'ye (Açık Mektup)”, Yeni Tasvir-i Efkâr, c. 1, nr. 87, 26 Ağustos 1909, s. 5.
89. “Yeni Bir Gün”, Yeni Tasvir-i Efkâr, c. 1, nr. 88, 27 Ağustos l909, s. 1-2.
90. “Dersaadet Tramvayları”, Yeni Tasvir-i Efkâr, c. 1, nr. 93, 1 Eylül 1909, s. 1.
91. “Adana Vali Vekilinin Nutku”, Yeni Tasvir-i Efkâr, c. 1, nr. 95, 3 Eylül 1909, s. 1.
92. “Osmanlılık I (Arnavutlar)”, Yeni Tasvir-i Efkâr, c. 1, nr. 96, 4 Eylül 1909, s. 1-2.
93. “Anâsır-ı Osmaniyye'nin İttihadı”, Yeni Tasvir-i Efkâr, c. 1, nr. 98, 6 Eylül 1909, s. 1.
94. “Halep Meb'us-ı Muhteremi Ali Cenani Beyefendi'ye”, Yeni Tasvir-i Efkâr, c. 1, nr. 99, 7 Eylül 1909, s. 1.
95. “Bir İhtar”, Yeni Tasvir-i Efkâr, c. 1, nr. 99, 7 Eylül 1909, s. 5.
96. “Yine Lisan Mes'elesi”, Yeni Tasvir-i Efkâr, c. 1, nr. 100, 8 Eylül 1909, s. 1-2.
97. “Ermeni Patriğinin İstifası”, Yeni Tasvir-i Efkâr, c. 1, nr. 101, 9 Eylül 1909, s. 1-2.
98. “Girit'e Dair”, Yeni Tasvir-i Efkâr, c. 1, nr. 102, 10 Eylül 1909, s. 1.

99. "Bir Teşebbüs-ü Nâfı", Yeni Tasvir-i Efkâr, c. 1, nr. 103, 11 Eylül 1909, s. 2.
100. "Lisan Muallimine Cevap", Yeni Tasvir-i Efkâr, c. 1, nr. 104, 12 Eylül 1909, s. 1-2.
101. "Yine Tasfiye-i Lisan", Yeni Tasvir-i Efkâr, c. 1, nr. 106, 14 Eylül 1909, s. 2-3.
102. "Açık Cevap: Muhterem Vahyi Beyefendi'ye", c. 1, nr. 107, Yeni Tasvir-i Efkâr, 15 Eylül 1909, s. 1.
103. "Açık Mektup: Recâizâde Mahmut Ekrem, Abdülhak Hâmid, Tevfik Fikret, Cenap Şahabeddin Beyefendileri", Yeni Tasvir-i Efkâr, nr. 108, 16 Eylül 1909, s. 2.
104. "İstîzah-ı Diğer Muallim-i Muhterem Zihni Efendi Hazretleriyle Babanzade Naim Beyefendi'ye", Yeni Tasvir-i Efkâr, c. 1, nr. 108, 16 Eylül 1909, s. 2.
105. "Tahrirât-ı Mahsusa", (26 Eylül), Yeni Tasvir-i Efkâr, nr. 126, 4 Teşrin-i Evvel 1909, s. 1.
106. "Tahrirât-ı Mahsusa", (Kahire, 1 Teşrin-i evvel), Yeni Tasvir-i Efkâr, nr. 132, 10 Teşrin-i Evvel 1909, s. 1.
107. "Basra Valisi Süleyman Nazif Beyefendi'nin Esnâ-yı Seferde Gönderdiği Mektuplardan -III- (Bahr-i ahmer,7 Teşrin-i evvel 1909), Ebüzziya Tevfık Beyefendi'ye, Yeni Tasvir-i Efkâr, 25 Teşrin-i Evvel 1909, s. 1.
108. "Basra Valisi Süleyman Nazif Beyefendi'nin Esnâ-yı Seferde Gönderdiği Mektuplardan -IV- (Bahr-i Muhit-i Hindî, 16 Teşrin-i evvel), Ebüzziya Tevfik Beyefendi'ye, Yeni Tasvir-i Efkâr, 10 Teşrin-i Sânî 1909, s. 1.
109. "El-Livâ Gazetesi Müdürü Ali Fehmi Kâmil Beyefendi'ye" (Basra, 20 Teşrin-i Sânî 1909), Yeni Tasvir-i Efkâr, c3, nr.208, s.2-3,29 Kânun-ı evvel 1909, s. 1.
110. "Süleyman Nazif Bey'in Bir Nutku" (4 Şubat 1326), *Yeni Tasvir-i Efkâr*, nr. 295, 26 Mart 1910, s.1-2.
111. "Basra Valisi Süleyman Nazif Beyefendi'nin Esnâ-yı Seferde Gönderdiği Mektuplardan -V-" (Umman, 23 Teşrin-i evvel 1909), *Yeni Tasvir-i Efkâr*, 20 Nisan 1910, s. 1.
112. "Ebüzziya Tevfik Beyefendi'ye" (Umman-Afrika Vapuru, 4 Teşrin-i evvel), *Yeni Tasvir-i Efkâr,* 19 Teşrin-i evvel 1910, s. 1.
113. "Süleyman Nazif Beyefendi'nin mektubu: Ebüzziya Tevfik Beyefedi'ye" (Midilli, 1 Teşrin-i Sânî 1910), *Yeni Tasvir-i Efkâr,* 8 Teşrin-i Sânî 1910, s. 1.
114. "Cüretin Derecâtı", *Yeni Tasvir-i Efkâr,* (Kadıköy, 12 Teşrin-i Sânî) 1910, s. 1.
115. "Süleyman Nazif Bey'in Mazi-i Katibe Ait Bir Mektubu", *Yeni Tasvir-i Efkâr,* 30 Teşrin-i Sânî 1910, s. 1.
116. "Osmanlı Azmi", *Yeni Tasvir-i Efkâr,* nr. 554, 10 Teşrin-i evvel 1912, s. 1.
117. "İngiltere ve Biz", *Yeni Tasvir-i Efkâr,* 14 Teşrin-i evvel 1912, s. 1.
118. "Son Çâre", *Yeni Tasvir-i Efkâr,* nr. 574, 31 Teşrin-i evvel 1912, s. 1.

119. "Affediniz!", *Yeni Tasvir-i Efkâr, 25* Kânun-ı evvel 1912, s. 1.
120. "Ufûl Eden Ebüzziyamıza Dair", *Yeni Tasvir-i Efkâr,* nr. 651, 29 Kânun-ı Sânî 1913, . 1.
121. "Müheyyiç Manzaralar", *Yeni Tasvir-i Efkâr,* nr. 657, 4 Şubat 1913, s. 1.
122. "Bir İstiğfar ve Bir Hasbihal", *Yeni Tasvir-i Efkâr,* nr. 660, 7 Şubat 1913, s. 1.
123. "Mübâhis-i Edebiye – Divân-ı Yahya", *Yeni Tasvir-i Efkâr,* nr, 1892, 15 Teşrîn-i Evvel 1916, s.1-2.
124. "Üçüncü Sene" , *Yeni Tasvir-i Efkâr,* nr, 1906, 29 Teşrîn-i Evvel 1916, s.1.
125. "Asker ve Tütün" , *Yeni Tasvir-i Efkâr,* nr, 1914, 6 Teşrîn-i Sânî 1916, s.1.
126. "İdris Çavuş", *Yeni Tasvir-i Efkâr,* nr, 1920, 12 Teşrîn-i Sânî 1916, s.1.
127. "Mübâhis-i Edebiye – Hâbil ve Kabil", *Yeni Tasvir-i Efkâr,* nr, 1948, 10 Kânûn-ı Evvel 1916, s.1.
128. "Deliler Arasında…", *Yeni Tasvir-i Efkâr,* nr, 1960, 24 Kânûn-ı Evvel 1916, s.1.
129. "İstanbul Bizim Ebedî Pây-ı Tahtımız", *Yeni Tasvir-i Efkâr,* nr, 1991, 24 Kânûn-ı Sânî 1917, s.1.
130. "İzzet Molla", *Tasvir-i Efkâr,* nr. 2015, 18 Şubat 1917, s. 1.
131. "Rus İhtilâli Münâsebetiyle: Bir Hiss Ki Hakikat ve Târih Olmuş", *Tasvir-i Efkâr,* nr. 2097, 10 Mayıs 1917, s.1.
132. "Fırka mı Tefrika mı?....", Yeni Tasvir-i Efkâr, *nr. 2531,* 16 Teşrin-i evvel 1918, s. 1.
133. "En Büyük Tehlike", *Yeni Tasvir-i Efkâr,* Kânun-ı evvel 1919, s. 1.
134. "Hâlâ O Maraz III", *Yeni Tasvir-i Efkâr*, 17 Şubat 1920, s. 1.
135. "Kelâm'ül-Mülûk I", *Yeni Tasvir-i Efkâr,* nr. 3004, 4 Mart 1920, s. 1.
136. "Kelâm'ül-Mülûk II", *Yeni Tasvir-i Efkâr*, nr. 3006, 6 Mart 1920, s. 2.

Yeni Turan

1. "Mukavele-i İctimaiyye I" (Rousseau'dan Tere.), Yeni Turan, nr. 2, 25 Temmuz 1329/1913, s. 21-2.
2. "Mukavele-i İctimaiyye" -II- (Rousseau'dan Tere.), Yeni Turan, nr. 3,8 Ağustos 1329/1913, s. 40-1.
3. "Mukavele-i İctimaiyye" -III- (Rousseau'dan Tere.), Yeni Turan, nr. 5,5 Eylül 1329/1913, s. 67-8.

Yeni Türk

1. Açık Mektup" -Mösyö Franklin Buviyon Hz.lerine-, *Yeni Türk,* nr. l, l Nisan 1341/1925, s. 2.

2. “İlmin Kıymeti”, *Yeni Türk,* nr. 2, 2 Nisan 1341/1925, s. 2.
3. “Beyrut'taki Âbide”, *Yeni Türk,* nr. 3, 3 Nisan 1341/1925, s. 2.
4. “Açık Mektup” (Ali Saib Bey'e), *Yeni Türk,* nr. 4, 4 Nisan 1341/1925, s. 2.
5. “Allahümme Ya Karîbül-ferec..”, *Yeni Türk,* nr. 5, 5 Nisan 1341/1925, s. 2.
6. “Orada da Böyle”, *Yeni Türk,* nr. 6, 6 Nisan 1341/1925, s. 2.
7. “Türk Dostu!..”, *Yeni Türk,* nr. 7, 7 Nisan 1341/1925, s. 2.
8. “Mehmed Ali Şah”, *Yeni Türk,* nr. 8, 8 Nisan 1341/1925, s. 2.
9. “Yangın Var”, *Yeni Türk ,* nr. 9, 9 Nisan 1341/1925, s. 2.
10. “Hırka-i Saadet”, *Yeni Türk,* nr. 10, 10 Nisan 1341/1925, s. 2.
11. “Bir Günlük Hatalar – I- “, *Yeni Türk,* nr. 11, 11 Nisan 1341/1925, s. 2.
12. “Bir Gündeki Hatalar -II-”, *Yeni Türk,* nr. 12, 12 Nisan 1341/1925, s. 2.
13. “ Muhasebe-i Tarihiye -Otuz bir Mart-”, *Yeni Türk,* nr. 13, 13 Nisan 1341/1925, s. 2.
14. “Bir Gündeki Hatalar -III-”, *Yeni Türk,* nr.14, 14 Nisan 1341/1925, s. 2.
15. “Bir Gündeki Hatalar -IV-”, *Yeni Türk,* nr. 15, 15 Nisan 1341/1925, s. 2.
16. “Bir Gündeki Hatalar -V-”, *Yeni Türk,* nr. 16, 16 Nisan 1341/1925, s. 2.
17. “Sonki Zafer”, *Yeni Türk,* nr. 17, 17 Nisan 1341/1925, s. 2.
18. “Türk Hakimiyeti ve İngiliz Cihangirliği”, *Yeni Türk,* nr. 18, 18 Nisan 1341/1925, s. 2.
19. “İran Hududu”, *Yeni Türk,* nr. 19, 19 Nisan 1341/1925, s. 2.
20. “Türk Hakimiyeti ve İngiliz Cihangirliği -II-”, *Yeni Türk,* nr. 20, 20 Nisan 1341/1925, s. 2.
21. “Anavatan ve Müstemlekât”, *Yeni Türk,* nr. 21, 21 Nisan 1341/1925, s. 2.
22. “Bu Memlekette Bir Gün Sabah Olursa...”, *Yeni Türk,* nr. 22, 22 Nisan 1341/1925, s. 2.
23. “Hakkıdır Hakk'a Tapan Milletimin İstiklâl”, Yeni Türk, nr. 23, 23 Nisan 1341/1925, s. 2.
24. “Bayram Nasıl Geldi?”, *Yeni Türk,* nr. 24, 27 Nisan 1341/1925, s. 2.

Yıldız

1. “Yıldız Mecmuasına”, Yıldız, nr. 1, 1 Eylül 1340/1924, s. 16.
2. “Son nesl-i edebin en mümtaz şairi: Faruk Nafiz Bey”, Yıldız, nr. 7, 1 Mart 1341/1925, s. 1-3.
3. “İki Nehir”, Yıldız, nr. 7, 1 Mart 1341/1925, s. 3.
4. “İran'da Bir Bezm-i Sohbet”, *Yıldız,* nr. 8, 1 Nisan 1341/1925, s. 4.
5. “Ağyar ile Evlenenler”, *Yıldız,* nr. 9, 1 Mayıs 1341/1925, s. 4-5.

Yirminci Asırda Zekâ

1. "Def' eder Bin kazayı Bir sadaka", *Yirminci Asırda Zekâ,* nr. 5, 30 Nisan *1328/1912,* s. 74.
2. "Bursa Hatıralarından", *Yirminci Asırda Zekâ*, nr. 5, 30 Nisan 1328/1912, s.74.

Zaman

1. "Kars Giderken ve Gelirken", Zaman, nr. 72, 14 Haziran 1334/1918, s. 2.
2. "İsviçre'de Bir İtiraf", Zaman, nr. 74, 16 Haziran 1334/1918, s. 1.
3. "İki Halkın Farkı", Zaman, nr. 85, 27 Haziran 1334/1918, s. 1.
4. "Sağ Kalan Şehitler", Zaman, nr. 119, 3 Ağustos 1334/1918, s. 2.
5. "Ahmet Rasim Bey'e", Zaman, nr. 129, 13 Ağustos 1334/1918, s. 4.
6. "Yine O Biçareler İçin", Zaman, nr. 131, 15 Ağustos 1334/1918, s. 3.
7. "Açık Mektup" (Yazılışı 15 Ağustos 1918), Zaman, nr. 131, 16 Ağustos 1918, s. 2.
8. "Şehîdin Babası", Zaman, nr. 128, 5 Zilkade 1336/1918, s. 2-4
9. "Yine O Biçareler İçin", Zaman, nr. 132, 18 Ağustos 1334/1918, s. 3.
10. *"* Tevfik Fikret*",* Zaman, nr. 135, 19 Ağustos 1334/1918, s. 1.

2.3.Çevirisi Yapılan Makale Listesi

1. "Abdülhak Hüseyin Bey", Servet-i Fünun, c. 56, nr. 1421, 7 Ağustos 1919, s. 258-262.
2. "Abdülhak Hâmid Bey" -Konferans-, Servet-i Fünun, c. 41, nr. 1044, 26 Mayıs 1327/1911, s. 75-9.
3. "Açık Cevap: Muhterem Vahyi Beyefendi'ye", c. 1, nr. 107, Yeni Tasvir-i Efkâr, 15 Eylül 1909, s. 1.
4. "Dârülfünûn-ı Osmanî Türk Tarih-i -Medeniyeti Muallimi Ahmed Agayef Beyefendi'ye", *İctihad,* c.3, nr.71, 11 Temmuz 1329/1913, s.1549-51.
5. "Ahmed Agayef Beyefendi'ye", İctihad, c. 3, nr. 74, 1 Ağustos 1329/1913, s. 1621-3.
6. "Ahmed Agayef Beyefendi'ye Cevab, İctihad, c. 3, nr. 75, 8 Ağustos 1329/1913, s. 1645-8.
7. "Ahmed Agayef Bey'e Cevab", İctihad, c. 4, nr. 76, 15 Ağustos 1329/1913, s. 1669-72.
8. "Ahmed Agayef Bey'e Cevab", İctihad, c. 4, nr. 79, 5 Eylül 1329/1913, s. 1732-4.
9. "Ali Ekrem Bey'e Cevab -I- ", Son Telgraf, nr 145, 9 Teşrin-i Sânî 1340/1924, s. 2
10. "Ali Ekrem Bey'e Cevab -II-", Son Telgraf, nr. 156, 20 Teşrin-i Sânî 1340/1924, s. 4.
11. "Ali Emîrî Efendi Hazretlerine", Hadisât, c. 1, nr. 25, 13 Teşrin-i Sânî 1918, s. 1.
12. "Ali Kemal Bey'e Cevabım -I", Hadisât, c. 1, nr. 6, 25 Teşrin-i evvel 1918, s. 1.
13. "Ali Kemal Bey'e Cevabım - II", Hadisât, c. 1, nr. 8, 27 Teşrin-i evvel 1918, s. 1.
14. "Ali Kemal Bey'e Cevabım -III", Hadisât, c. 1, nr. 12, 31 Teşrin-i evvel 1918, s. 1.
15. "Ali Nusret Bey'e Teşekkür", Yeni Tasvir-i Efkâr, c. 1, nr. 70, 9 Ağustos 1909, s. 5-6.
16. "Beyaz Saçlı Şâirler", Son Telgraf, nr. 184, 18 Kânun-ı evvel 1340/1924, s. 2.
17. "Bir Mesele-i Müebbede: Lisan Meselesi", Şehbâl, c. 3, nr. 55, 15 Haziran 1328/1912, s. 122-3.
18. "Bir Tahmis Münasebetiyle", Yarın, c. 2, nr. 27, 20 Nisan 1338/1922, s. 33-4.
19. "Bizde Tiyatro", Servet-i Fünun, c. 61, nr. 1582/108, 9 Kânun-ı evvel 1926, s.

50-1.

20. “Büyük Dost (Pierre Loti) Günü”, İleri, nr.1786, 23 Kânun-ı Sânî 1339/1923, s. l.
21. “Canlı Bir Asır”, Servet-i Fünun, c. 59, nr. 1550/76, 29 Nisan 1926, s. 371-3.
22. “Cengiz Hastalığı”, İctihad, c. 3, nr. 72, 18 Temmuz 1329/1913, s. 1573-4.
23. “Edebiyatımızda Gazel”, Mahfil, c. 3, nr. 25, Zilkade 1340/1922, s. l 1-4.
24. “Harb ve Edebiyat -I-”, Hadisât, c. 1, nr. 72, 7 Mart 1919, s. 1.
25. “Harb ve Edebiyat-II-”, Hadisât, c. 1, nr. 152, 1 Haziran 1919, s. 1.
26. “Muhasebe-i Edebiyye -İki Söz Daha-”, Servet-i Fünun, c. 15, nr. 367, 12 Mart 1314/1898, s. 38-41.
27. “İki Edîb”, Resimli Gazete, c. 2, nr. 61, 1 Teşrin-i Sânî 1340/1924, s. 2.
28. “Ömer Hayyam'ın Şairliği”, Servet-i Fünun, c. 59, nr. 1543/69, 11 Mart 1926, s. 258-9
29. “Kahbe”, Servet-i Fünun, c. 58, nr. 1503/29, 4 Haziran 1341/1925, s. 39-45.
30. “Kara Bir Gün”, Hadisât, c. 1, 9 Şubat 1919, s. 1.
31. “Kılıçzâde Hakkı Bey'e”, *Resimli Gazete*, c. 2, nr. 59, 18 Teşrin-i evvel 1340/1924, s. 2.
32. “Lisan Mes'elesi” (Halil Rüşdü Beyefendi'ye), Yeni Tasvir-i Efkâr, c. 1, nr. 43, 12 Temmuz 1909, s. 4.
33. “Türkiye Baro Reis-i Muhteremi Lütfi Fikri Beyefendi'ye”, İleri, nr. 1706, 4 Teşrin-i Sânî 1338/1922, s. 2.
34. “Nevhagerler –Mehmet Rauf’a-”, Servet-i Fünun, c. 37, nr. 942, 11 Haziran 1325/1909, s. 88-90.
35. “Nigâr Hanım”, Servet-i Fünun, c. 60, nr. 1575/101, 21 Teşrin-i evvel 1926, s. 354-8.
36. “San'atta Ahlâk”, Resimli Gazete, c. 1, nr. 37, 17 Mayıs 1340/1924, s. 2.
37. “Sully Prudhomme III”, Servet-i Fünun, c. 56, nr. 1430, 28 Eylül 1335/1919, s. 362-363.
38. “Şâir Geçerken”, Servet-i Fünun, c. 61, nr. 1581/107, 2 Kânun-ı evvel 1926, s. 34-5.
39. “Şâir-i Azam Mebusuluğu”, Son Telgraf, nr. 176, 10 Kânun-ı evvel 1340/1924, s. 3.
40. “Musahabe-i Edebiye -Tecahül-i Arif-”, Şehbâl, c. 3, nr. 49, 1 Mart 1928/1912, s. 2.

41. “Yine Lisan Mes'elesi”, Yeni Tasvir-i Efkâr, c. 1, nr. 100, 8 Eylül 1909, s. 1-2.
42. “Yüzbaşı Aziz Hüdâî Bey'e”, İleri, nr. 1659, 18 Eylül 1338/1922.
43. “Şiir ve Ahlâk”, Resimli Kitap, c. l, nr. 2, Teşrin-i evvel 1324/1908 s. 119-20.
44. “Fâik Reşad Beyefendi'ye Bir Mektup”, Tîrâje, nr. 10, 16 Nisan 1327/1911, s.l.
45. “Faik Reşad Bey'e Mektup”, Tîrâje, nr. 12, 30 Nisan 1327/1911, s.1-3.
46. “Abdülhak Hâmid-Rıza Tevfik”, Hadisât, c. 1, nr. 124, 4 Mayıs 1919, s. 1.
47. “Ahmet Rasim Bey’e”, Hadisât, c. 1, nr. 129, 9 Mayıs 1919, s. 4.
48. “Tevfik Fikret”, Hadisât, c. 1, nr. 135, 15 Mayıs 1919, s. 1.
49. “Avni Bey Merhumun Divanı Hakkında Süleyman Nazif Beyle Mülakat” -Selim Nüzhet-, İleri, nr. 1604, 14 Temmuz 1338/1922, s. 3.
50. “Bir Kütüphane ve İki Eser. Meşhedi’nin Hikâyeleri- Kızlar Ağası”, Servet-i Fünun, c. 60, nr. 1569/95, 9 Eylül 1926, s. 258-60.
51. “Bir Ufûl Münasebetiyle”, Servet-i Fünun, c. 61, nr. 1580/106, 25 Teşrin-i Sânî 1926, s. 18-21.
52. “Musahabe-i Edebiye - Bir kaç Tahmis I”, Servet-i Fünun, c. 61, nr. 1584/110, 23 Kânun-ı evvel 1926, s. 82-3.
53. “Muhasebe-i Edebiyye -Derekât-ı İdrâk-”, Servet-i Fünun, c. 17, nr. 432, 10 Haziran 1315/1899, s. 243- 50.
54. “Garam Hakkında”, Şehbâl, c. 3, nr. 58, 1 Ağustos 1328/1912, s. 182.
55. “Feylesof Rıza Tevfîk Beyefendi'ye”, Peyam-ı Sabah, nr. 1118, 14 Kânun-ı Sânî 1338/1922.
56. “Garp Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri -III-, Peyam-ı Sabah, nr. 1097, 24 Kânun-ı evvel 1337/1921, s. 1-2.
57. “Garp Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri -IV-”, Peyam-ı Sabah, nr. 1101, 28 Kânun-ı evvel 1337/1921, s. 1-2.
58. “Garp Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri -V-”, Peyam-ı Sabah, nr. 1108, 4 Kânun-ı Sânî 1338/1922, s. 1-2.
59. “İki Edîb”, Resimli Gazete, c. 2, nr. 61, 1 Teşrin-i Sânî 1340/1924, s. 2.
60. “Midhat Cemal Kuntay’a” İnci ENGİNÜN, "Mektuplar-Belgeler" Türklük Araştırmaları Dergisi-3, M. Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi, 1988, s. 11-18.
61. “Muhasebe-i Edebiyye -Sıfatlar Mevsuflar ve Taklid-”, Servet-i Fünun, c. 16, nr. 403, 19 Teşrin-i Sânî 1314/1898, s. 198-201.

62. “Mehmed Akif, Zâtı, Asârı- I -”, Servet-i Fünun, c. 56, nr. 1420, 31 Temmuz 1335/1919, s. 248-252.
63. “Mehmed Akif, Zatı Asârı- II -”, “, Servet-i Fünun, c. 56, nr. 1421, 7 Ağustos 1919, s. 263-264.
64. “Mehmed Akif, Zatı Asârı- III -”, “, Servet-i Fünun, c. 56, nr. 1422, 14 Ağustos 1335/1919, s. 267-271.
65. “Mehmed Akif, Zatı Asârı- IV -”, “, Servet-i Fünun, c. 56, nr. 1423, 21 Ağustos 1335/1919, s. 281-286.
66. “Mehmed Akif, Zatı Asârı- V -”, “, Servet-i Fünun, c. 56, nr. 1424, 28 Ağustos 1335/1919, s. 295- 300.
67. “Abdülhalim Memduh'a Bir Mektup”, Tîrâje, nr. 13, 7 Mayıs 1327/1911, s. 1-2.
68. “Nazif Bey'in Yakup Kadri'ye Cevabı”, İleri, nr. 1794, 1 Şubat 1339/1923, s. 3.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SEÇİLMİŞ METİNLER

3.DİL VE SANAT YAZILARI

3.1. Abdülhak Hüseyin Bey

Şair-i azamımızın derd ve tanla pür-hûn olan gönlüne meğer ikinci bir darbe-i imtihan daha mev'ud imiş. Vatanı için, bilhassa son on aydan beri akan gözyaşlarına kader- i ilahî istedi ki bir peder-i mükedderin demeât-ı matemi de karışsın. Ab-ı mükerreme sabır ve teselliyet ve o hayat-ı feyyaza devam ve afiyet temennisinden başka söz söylemek istemiyoruz. Hikmete herkesten ziyade aşina olan bir şair-i hakayıkşinası ta'ziye bile samimiyet-i elemini rencide eder zannındayız.[175]

Abdülhak Hâmid Bey, eminiz ki, yegâne mahdumunun ziya-yı müessirini vatanın mesaibinden daha büyük bir felaket suretinde telakki etmez. Çünkü oğullarını kaybetmiş pek çok babalar var. Fakat dar u diyâr tarihiyesinin kıyamet-i izmihlâlini idrâk etmiş böyle şairler ender nevâdırdır. Allah'ın adi ve keremi selamet-i vatan yüzünden olsun, üstad-ı azamımıza bir devayı teselliyet ihsan ederse, o derd-i hususînin eşvak-ı umûmiye arasında avutmaya çalışır. Ve Allah'a çok şükür eder.

Abdülhak Hüseyin Bey'le Kemalzade Ali Ekrem Beyefendi isimlerini bir yerde ve galiba on üç, on dört yaşında iken öğrenmiş ve vücudlarından haberdar olmuştum. Namık Kemal Bey merhumun Abdülhak Hâmid Bey'e 10 Receb 1296 tarihli bir mektubu Mecmua- i Ebüzziya'nın 10 Rebiülevvel 1298 tarihinde intişar eden onüçüncü nüshasında münderecattır. "Kardaşım efendim, 13 Haziran 90 tarihli mektubunu aldım. Şimdi gözümün önünde oğlum dolaşıp duruyordu. Emin ol ki anı görmekten de mektubunu okumak kadar mütelezziz olamıyorum. Haniya esâtir-i seleften bir eşrakiye fırkası var imişti kalpten kalbe muhabereye mukatder olurlar imiş. Şimdi bir zât çıksa da bizim vicdanlarda olan seyyalat-ı nûraniyenin iltisâkına, velev ruhanî olsun bir çare bulsa sanırım ki edebiyat-ı Osmaniye için telgrafın demir tellerine bedel icram-ı ulviyyenin hayat-ı şuâ'ini isti'male muvaffak olmuş kadar bir hizmet ederdi... " Cümleleriyle başlayan bu uzun mektubunda Kemal Bey "Ekrem ellerini öper, Abdülhak Hüseyin'in ben de gözlerini öperim." diyor. Küçüklüğümle beraber büyüklüklerini biraz da esâtirî bir şekilde tasvir

---

[175] *Sen hikmete benden aşinasın*
Müstağni alem-i fenasın
Abdülhak Hamid Bey"in (Necip Paşa'ya taziyetnamesinden)

ettiğim o iki büyük edibin Ekrem ve Abdülhak Hüseyin namlarında birer oğlu bulunduğunu o teati

olunan selamdan öğrenmiştim. Bence pek azîz bir hatıra olduğu içindir ki bunu şu sahifeye dere ve nakl ettim.

“Kemal Bey merhumun şu mektubundan galiba beş sene sonra Abdülhak Hâmid Bey'in Makber neşide-i muhalledesi intişar etti. Hayat-ı âileye ve çocuklarına müteallik ne kadar canlı sahife ve manzaraları şair bu kitabına büyük bir muvaffakiyetle dere etmiştir... ! Kendi de bunu ketm etmeyerek mukaddimesinde diyor ki:

“Hikâye-i maziye dair olan cihetleri ki en harab yerleri olduğu halde en sevdiklerimdir, beni şair sayanları giryan, yahud saymayanları rast-beyan eder. "

Hüsna mülküm ki etti rıhlet, Söylerdi bütün lisan-ı ismet,

Kim elsinenin odur bihîni,

En ruhfezâsı, dilnişinî,

Hindîye'de eylemişti rağbet, Türkiye imiş verirdi ziynet,

Anlardı ne derse bir Fransız

Eylerdi bir İngiliz'le sohbet.

Ya kahve, ya çay içerdik erken, Kalkıp piyano çalardı derken.

Oynardı çocuklarım beraber...

Sonra, bu da belki raksa benzer,

Birden odama firar edip ben, Hamd eyler idim buna içimden.

Her şey bana şen gelirdi, hatta

Züvvar gelirdi daima şen.

Hergün giderek beş altı saat, Yazmaktı kalemde bence âdet;

Mâbed-i nehâr pür hararet

Her gün olurdu gayet.

Ruhumsa edip onda rahat, Ya komşuları edip ziyaret,

Akşam eve avdet etmek üzere

Eylerdi gelip bana refakat.

Bir hayli külah ile imama, Yoldaysa dururdular selama,

Halhal-ı banf o dilrübalar,

Dâmân be-ser, bir hanepalar.

Başladık erince zir ü bame, Birlikte çoluk çocuk ta'ame

Birlikte yine devam ederdik

Etmem şebâne-i merama.

Felekten çalınmış, bununla beraber her an tahakkük etmeYe müheyya şüphelerin ta'zibatıyla mâli o ma'sum günlerin birinde, Şubat ayında bir pazar gününde Bombay denilen belde-i dûrû-dirâz bir köyüne gidiyorlar. Abdülhak Hâmid'in zevcesi Abdülhak Hüseyin'in validesi Fatma Hanım'ın çehresinde o gece birden bire bir tegayyür peyda olur. Şu her mukeddar,

İşte o tegayyür oldu bâis

Pişimdeki inkılaba hâlâ

diyor.

Bir hayli tabîb cem edilir. Ve konsulte ile verem denilir. Filhakika verem. Onlar evvelde bunu demişdiler. Fakat,

En sevmediğim maraz cihanda,

En sevdiğimi alır bir anda...

Feryadıyla müsibetin mahiyetinden müte'llem olduğu keder şeklinden de iğrenen şair,

İş bitti, bugün şifa umup ben,

Yok. yok diyorum, verem değildi!...

Feryadıyla ve iğfal-i nefes etmek suretiyle teskin-i evca' etmeye çalışır. Zevce (Gitti ebede gelip ezelden), fakat zevç, hânman mütezelzelenin o büyük boşluğu üstünde oğluyla kızının gölgesini dolaştırmakla ta'mir-i inkisâr etmek istiyorsa da çocuklar başka, yar başka, kalbin başka, mezar başka. Binaenaleyh,

Ma'şukada başka, bende başka,

Evlatta başkadır muhabbet!...

Cam-ı ömrüne kalanların israr ettiği nesve-i saadet, gidenin döktüğü zehr-i melâli ta'dil etmeksizin şair, Hüseyin'i ve Hamidesiyle hasbihalinc devan ediyor. Sarsar hadisât o günde mehiyya sükût birer mevnihal hayat olan bu mahlukların himayet-i pedere olan ihtiyacım adeta bir lisan-ı imtihan ile anlattığı bir sırada kendisinin de en büyük hâmi-î ruh olan nevaziş-i şefkate ne kadar muhtaç olduğunu ketm ederek ve kollarım açarak,

Lakin size söyledim demincek: Siz de bana muktezîsiniz pek

Sizlerdeki itikad hoştur,

En doğrusu o, bizimki boştur.

Dünya yalan olsa bunda yok şekk.

Bir lazımedir bu hal gerçek;

En sevdiğiniz biri cihanda

Öğretti nedir bana bu sevmek.

Ey zîb-i mezar ve meskenim siz, Canan ile ber-neşînim siz,

Bakdıkça size dinlese şayan:

İkdar hep ihtira'-i insan.

Vadi'-i kederde rehzenim siz,

Hamiî server ve şivenim siz.

Muhtac-ı safanızım sizin ben,

Oğlumla kızımsınız benim siz,

Sözleriyle merhumeden yadigâr kalan o iki mahsul ömrünü mecruh bağrına basmak istiyor. (Bahar-ı ömründe veremden dâr-ı gurbette irtıhâl eden) Fatma Hanım'm ziya-yı şairin ma'işetme inen ilk müşte-i kahr oldu.

Ya Rab çekemem bu ızdırabı,

Hatta çekemem huzur ve havayı.

Tebdîl buyur bu hali artık,

Ölürdü bu gördüğüm karanlık.

Hissetmeyeyim bu iktirayı,

Bir safer olayım bitir hesabı

Kabrinde onun beni şehid et,

Ölüverirdi türabının azabı.

Feryadıyla teselliyet-cûy-ı memât ölürken sevdiği

Mahlûkların vicdanı şaire tahmil ettiği

Ve zaif, birden bire, bir valide, bir oğul, bir kerîme halinde ağlar gözlerinin önüne gelir.

Eyvah!.. Cihanda validem var, Nefesimde demek mücahidem var.

Derler ki anın safasıyım ben,

Bin derdine bir şifasıyım ben.

Derler ki Hüseyin ve Hamide'm var, Dünyada demek ki bir faidem var...

Ben gam yiyorum, yiyor beni gam,

Ya Rab ne garib maidem var!..

Sevgili ve büyük şairimizin bu matem-i nevini diğer bir şair-i azamın tarihe karışmış bir matemi bu dakikada hatırımıza getirdi: Victor Hugo ikinci oğlu Fransuva'yı kaybettikten sonra, biri erkek, diğeri kız iki sagîr-üs-sîn hafîdden başka efrad-ı aile namına yeryüzünde kimsesi kalmıştı. Fransuva Hugo'nun mezarı üstünde "şair-i meşhurun muhibbi" müverrih meşhur Luî Belan îrâd ettiği nutk-ı belîğe şu sözlerle hitâm verdi:

"……O kadar mesâibin ezdiği bu pîr-i ruşen-zamire sıklet-i eyyamı nihyetine kadar tahammül için yardım edecek şey yalnız şu güzel mısralarda hüsn-i tedvin ettiği kanaat-ı vicdaniye kalıyor:

C'est un prolongement Sublime que la tombe,

On y monte, etonne d'avoir cru qu'on y tombe[176]

"Victor Hugo, mutlak ve kati' iftiraklar fikr-i müthişini kabul etmez. O ilâh-ı lemyezele ve ruh-ı lâyemûta mu'tekittir.Ve ne kadar mecruh-ul hayat olursa olsun, ona diğer ailesi için: Büyük adamların hayatına mensûb-ı ileyh olan aile-i insaniyet için yaşamaya takat-ı bahş olacakda bu itikaddır."

[176] *Mezar bir imtidad-ı ulvîdir. İnsan oraya düştüğünü zannetmekle mütehayyır iken yükselir.*

Aile-i uzma-yı beşerriyete hizmet yolunda israf edilecek eâzımımız, teessüfle itiraf ederiz ki o kadar mebzul değil. Hususiyetle eâzım-ı beşerden zannettiğimiz birçok âdemoğlundan adi ve insaf görmediğimize kâni' bulunduğumuz biz zamanda.

Abdülhak Hâmid Bey bundan böyle kendi vatanı, kendi milleti, kendi dini ve kendi lisanı için çalışacaktır. Tezelzüle uğrayan ümîd-i millîmiz ümidlerimizi de kederlerimizi de yarım asıra kar'ib bir zamandan beri hem tasvîr ve terennüm hem tahlîd etmiş olan en büyük şairimizden tab-ı hayat ve kudret-i beka bekliyor. Hâmid Bey'in ferzendigânesi müracaata avled idi. Bununla beraber Hâmid Bey yine bir peder, hesabsız evlad-ı maneviyeye malik bir pederdir. Fakat matem-i azamimizin tarihimizi ve istikbalimizi ağlattığı bir zamanda Hâmid Bey de (insaniyet mütemeddine) gibi bizi terk ederse hepimiz, hepimiz yetim kalırız.

Süleyman Nazif

Servet-i Fünun, ***c. 56, nr. 1421, 7 Ağustos 1919, s. 258-61.***

3.2. Abdülhak Hâmid Bey

Şâir-i âzamın meziyat ve meâsirini tahlil değil, yalnız tebcîl etmek bile şiir-i Osmanînin bu kadar beş yüz senelik hayat ve safahatını takrir eylemektir. Daha geçen gün pek muktedir kalemler tarafından kısmen ifa edilmiş olan bu vazife-i müşkileyi edâda benim kalemim âcizdir. Ben Abdülhak Hâmid Bey'in dahâ-yı feyyâzının pek eski bir meftûn ve medyûnu selâhiyetiyle bahsedebilirim.

İki buçuk sene evvel bil'münasebe başka bir yerde de demiştim: Her saltanata bir zeval mukadderdir, istisna nâ-pezir olan bu kaide-i hâkime kahr-ı hükmünü yalnız Abdülhak Hâmid Bey gibi dehâ-yı âliyenin kalem-rev-i hükümette icra edemez, bu büyük ve pek büyük şairin iklil-i şan ve şerefini asırlar da dest-i tazim ile birbirine tevdi edecek ve dâsitanî meâsirî en lâ-yemut mefâhir-i menkule ile birlikte butûn-ı âtiye evlâdının hâfıza-i tebcil ve şükranını müebbeden yaşatacaktır.

Fuzûlî'de enîn ile başlayarak Nef'î'den velvele-i cenk ve cidal, Nâbî'den servet-i mebzûle-i elfaz, Nedîm'den hay u huy-ı şevk ve tarab, Şeyh Galib'den tâhılat-ı tasavvuf alan şiir-i Osmaniye Abdülhak Hâmid Bey'in dest-i mucizatnümûn ve hayat-efşânı temas edinceye kadar, şairlerimiz bir takım perişan fikirlerin, serseri hislerin, âvâre maksatların tercüman-ı mütehayyiri olmaktan başka bir nişanesi vücut göstermemişti.

Hâmid Bey yeni ve asîrüt-teshir bir kişver-i edebiyi dehâsının savlet-i mukavemet-şikeniyle feth ettiği bu gönün akvam-ı müterakkiye huzuruna açık bir alınla çıkabilecek edebiyata mâlik isek, bu sırf Abdülhak Hâmid Bey'in saye-i münevver-i dehâsındadır.

Bu hasr-ı tahsise itiraz edecek olanları tekzip etmek istemem, çünkü dünyada münferit yani bir mâkabl ve ma-bâde nâ-merbut hiç bir hâdise yoktur. Tesadüfler bile muntazam bir kanun dâhilinde tahaddüs ve cereyan eder.

Büyük Reşid Paşa'nın Tanzimat-ı hayriyesiyle açılan devre-i teyakkuz kendi edebiyatını istiyor ve arıyordu. (Tasvîr-i efkâr) yeni ihtiyacın ilk vasıta-i ıstıfâsı oldu. Şinasi'nin refik-i mesâisi edib-i vatan-perver Namık Kemal Bey idi. Ziya paşa bu a'vâmı daha evvel hissetmişti. Biraz sonra Süleyman Paşa merhum (Mebaniü'l-İnşâ) siyle kavaid-i edebiyemizin ilk müdevvini, yani ilk üstad-ı edibimiz oldu.

Efendiler, Süleyman Paşa'dan burada biraz fazla bahs etmek herkesten ziyade Abdülhak Hâmid Bey'i memnun eder, zannederim. Çünkü gerek mazlum-ı müşarünileyhin, gerek

necl-i necîb-i samînin her gönülde olduğu gibi, kalb-i ulvî-yi Hâmid'de de bir mevki-i mahsusları vardır.

Süleyman Paşa, malum olan sebepten dolayı gaddar ve kahhar "bir gayzın pençesinde on sene inledikten şonra maksat-ı re'sinden bir kaç bin kilometre uzak bir yerde sükun-i ebediye tevdi-i hayat etti. Mehdden lahde kadar bir güzergâh-ı fazl ve hamiyet tersim etmiş olan bu lekesiz ve şerefli hayata düşmanları bin macerâ-yı nâ-hoş ve nâ-muhik isnat etmeye çalışıyorlardı.

Geçen sene Bağdat'ta bulunduğum sırada kabr-i bî-kesini inşa ettirmek istedim. Fakat on sekiz seneden beri cenazesini takip etmekten yorulmamış olan garazlar şu emniyetin husulüne mâni oldular.

Zavallı Süleyman Paşa.... 0 kadar büyüklüklerin ve o kadar fedakârlıkların hâtırat-ı zî-şânını o kadar uzak ve sıcak bir yerde, hâlâ bugün bile inşa edilmesine müsaade olunmayan zâirsiz bir mezara mı defn etmeliydi? Süleyman paşa mahiyetinde olanlara akvam-ı mütemeddid heykeller rekz ederler. Biz ise mezarını yaptırmaya mâni oluyoruz. O şehid-i muazzamın revân-ı pâkinden milletim nâmına niyaz-ı afv ederim.

Hâmid Bey'in cihad-ı edebde en büyük ensârı Kemal Bey'le Ekrem Bey oldu.

Bu üç büyük adamın ne suretle hizmet etmiş olduklarını müsaade buyurursanız askerî bir teşbih ile izah edeyim; Altı yüz seneden beri yalnız süngüsünün kuvvetine dayanmış olan Osmanlıları eminim ki bu tarz-i beyan memnun eder.

Bir millete terakkıyat-ı fikriyeyi takip ettirmek ne kadar lâzım ise o kadar müşkildir. İtiyadât-ı kadîmesine lüzumundan ziyade merbut olan bir kitle-i amûde dâimâ ona karşı çıkar. Bir teceddüd-i edebî, bir cenk-i manevîden başka bir şey değildir. Bu muharebede Namık Kemal Bey azimkâr ve fedâkâr bir avuç kumandandı ebedî üstat Ekrem Talim-i Edebiyatı, Takdir-i Elhan'ı ve sair meâsir-i irfaniyle yeni ordunun erkân-ı harbiyesi vazâifini bihakkın ifa ediyordu. Abdülhak Hâmid Bey ise dehadan, azimden, vukuftan müteşekkil bir mevkib-i hümâyûn-ı şiir ve irfan ile âdâ-yı edebî tehassüngâhından çıkararak milletine pâyânsız menâzır ve mülevven ufuklarla mâlî bir kişver-i azîm ihda etti.

Bu muvaffakiyetin suret-i vukuunu Hâmid Bey'den sorarsanız o size - en büyük vakarları mecbur-ı ihtiram eden - tevâzu-ı bülendiyle, *(Eğer müceddit olduğumda ısrar ederseniz,*

derim ki, bu bana tesadüf etti. Ben olmasaydım bile, bir başkası bu işi görürdü!) cevabını kemal-i kanaatla verir.

En büyük ve belki yegâne müceddid-i zaman olduğunu kimse inkâr edemez. Hattâ Shakespeare'in bile cebhe-i dehasında Büyük Elizabeth devrinin âsârı nümâyândır. Fransa inkılâb-ı kebiri olmasaydı, Victor Hugo şeklinde bir şair zuhur etmezdi. Fakat zaman ihtiyacâtına vasıta-i istifa' ittihaz ettiği adamları yalnız bir tesadüfün lûtf-ı delâletiyle arayıp bulmaz. Müceddit olmak için birçok esbab ve şerait lâzımdır. Abdülhâk Hâmid Bey1de bu sebep ve şartların ne derecelerde ve ne suretle mevcut bulunduğunu tedkik etmek faideli bir tetebbu olur.

Hâmid Bey, 1268 sene-i hicriyesine müsâdif 1852 sene-i milâdiyesi Şubatının beşinde ve İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Pederi Hayrullah Efendi, Encümen-i Dâniş reisi, Mekteb-i Tıbbiye nâzırı, müverrih, şâir, sefir idi. Hayrullah Efendi hekimbaşı Abdülhak Molla'nın yine zamanının efâdıl-ı güzidesinden olan Abdülhak Şükûhî Efendi'nin mahdumlarıdır. Abdülhak Şükûhî Efendi'nin oğullarından ikisi, Behçet Efendi ile müşârûn-ileyh Abdülhak Molla hekimbaşılık mansıbını ihraz etmişlerdi. Bu aile-yi fâzılanın müessisi Mısır'da medyun evliyâ-yı kirâmdan Abdülhak Sunbatî hazretleridir.

Batından ilim ve zekâ tevarüs ede ede efrad-ı yekdiğerini takip eden bu hanedan-ı marifetin bir dahiye maşrık-ı tulü olması pek tabiî idi. Zaman ve vekâyi ol bu dehânın inkişaf-ı tammına hâdim oldu. Hâmid Bey on dört yaşında iken peder-i muhteremleri Hayrullah Efendi, Tahran sefaretine memur olmuştu. (1865) Sene-i milâdiyesinden binsekizyüzaltmışyediye kadar iki sene Abdülhak Hâmid Bey o diyar-ı şiir ve hayâlin bir muhit-i kibârında yaşadı.

Hayrullah Efendi, Tahran sefaretini eviddâ'sından bir zata münşîyâne bir mektup ile tasvir ve izah etmiş. Bu mektubu şair-i âzamın muallim-i mahsusu tebyiz ederken tâbiratı nazar-ı dikkatini celbeder. Ve ez-cümle (Tebriz'e inân-rîz-i vusul) terkibi hoşuna gider. İşte kırk seneden beri Hâmid Bey'in mîzâb-ı ibdâından ceryan eden o terâküb-i bedîa ve nefîsenin vâlid-i feyyâzı, vâlid-i mükerreminin şu mektub-ı hoş-üslûbu dur. Ne bereketli ve ne mübarek mektup!...

Şâir-i âzam pederlerinin vefatı üzerine İstanbul'a avdet ederek evvelâ Maliye nezaretinde bir kaleme, sonra Bâb-ı âlî aklâmından birine memur oldu. On yaşında iken Paris'e azimetle bir buçuk, iki sene kadar bir mektepte tahsil etmişti. Bilâhare sefaret kitabetiyle o payitaht-ı edebe tekrar azimet etti.

Avusturya'lıların İtalyanlarla Fransızlara mağlubiyet-i malumesi - ki Hâmid Bey dokuz, on yaşlarında "bulunduğu bir zamana müsadiftir - Şair-i âzamızın vicdanında bir tesir-i amika icra etmiş ve bu tesirin eseri Hâmid Bey'in bilumum asârında daima görülmüştür. Avusturya imparatorunun hezimet-i vâkıa üzerine irad etmiş olduğu bir nutk-ı müteessirânenin (Tasvir i efkâr) daki tercümesi, Abdülhak Hâmid Bey'in rikkat-i mefture ve mestûresini bir nemâ-yı ânî ile inkişaf ettirdi. Ve o tarihten itibaren mağluplara büyük bir temayül besler. Hattâ Paris'teki hem-mekteb-i etfal ile oyun oynarken, kendisi Avusturya generali olur ve refakatine aldığı arkadaşlarıyla Fransız ordusunun temsil eden muhasimîn-i masumesine o kadar hiddet ve şiddetle çakıl taşları yağdırır imiş ki behemehal galip gelirmiş…. Kim bilir, ihtimal ki Fransız'lara olan bu gayz-ı mâsum, 71 mağlubiyeti sayesinde muhabbete münkalib olmuştur.

Âciz ve mağluba karşı Abdülhak Hâmid Bey'in dâimâ izhar ettiği şefkat-ı âli-cenâbânenin (*Eşber*) delil-i muhallididir.

Hâmid Bey tasvir ettiği tıynetlere daima celb-i kalb edecek birer şekil ve mahiyet verir. Hattâ (Tezer) deki Rişar'ı desâis ve mefasidini bile tekazâ-yı garâma isnat ve hattâ pek meşhur olan :

Severim ben şeb-i târı,

Veririm subh-ı nevbahârı ona,

Dûş-i nâzında zülf-ü zertârı

Görünür yârimin hayali bana..

Yetişip hâl-i ıztırâbında,

Yüzüme nur-ı hüsnünü serper

Sanırım, bir perî-yi zerrîn-per

Dolaşır kalb-i harabımda....

gibi bedayi-i müstesnâyı muhtevi neşide-i câzibeyi Rişar'ın lisanından irâd etmiştir.

Mahlûkatına karşı rahîm ve gafûr olan Hazret-i Allah'ın bu ahlâkiyle mütehallik olduğunu Abdülhak Hâmid Bey halâik-i muhayyilesine karşı daima izhar eder.

(Finten) de meşhur (Davalaciro) bile efendisini katl etmişken hâlıkının himâyet-i kerîmânesiyle halkın nefretinden masûn kalıyor.

Avustralya'da öldürdüğü efendisinin hâtıra-yı idamından mütevellit azab-ı vicdanîyi Abdülhak Hâmid Bey Beyrut önünde Davalaciro'ya şu suretle tasvir ettirmektedir:

Çıkıyor kanlı yüzü ummanda bile
Sönmüyor meş'âle-i lânet-i tûfanda bile.

Deşt ü deryâyı geçip tâ iki aylık yoldan
Geliyor nâleleri gûşuma sağdan soldan

Dalgalar, bende olan derde ölümdür çâre
Siz kılın na'şımı îsal kenâr-ı yâre...

Davalaciro'ya, bu yolda teşrih-i macera ettirmeden evvel de Hâlık'ı celb-i merhamet ettirmişti. 0 öyle bir feftâna âşıktı ki her irade hevesât-ı huzurunda bîtab ve zelil kalır.

Ne belâdır... Nedir ol hûr-ı cehennem ber-dûş....

Ben değil, hâline âşûfte olur belki vuhuş

Filler hâke düşüp mûrlar eyler feryâd,

Kûhdan kûha kaçar şir-i jiyânlar bî-hûş

Dalgalar siz kılın imdâdı ki yandım nâra

Siz kılın nâ'şımı isal kenâr-ı yâre!..

Davalaciro'nun bu samimi ve masum itiraflarını dinleyen her karî onun cinayetini affeder ve o fevkalâde Hintliye karşı kalbinde bir meyelan-ı müşfik hisseder.

Kızını öldürmek istediği bir validenin itablarına karşı (Zeynep) deki cellâda söylettirdiği şu sözler ne kadar rahîmâne ve afüvvcûyânedir :

Tahkîr ile cellâd diyorsun
Ben taş mı yerim zannediyorsun?..

Taştan mı benim hissü hayâlim,
Toprak mı yâ evlâd ü ıyâlim?...

Kaç kere aceb yendi ki illet
Ettin bana yamyam gibi savlet.

Ancak seni taklîd ederim ben:
Sen mâder isen bir pederim ben.

Bu yüzden o bahşende-i evlâd,
Kılmış seni yamyam, beni cellâd!..

Vermekte bu âhen sana dehşet,
Bence buna vâbeste maişet

Altun ki eder âlemi meftun.
Bence bu demirden çıkar altun

Kaç kere edip kendimi tesmim,
Ettim bunu ben kırmayı tasmîm.

Ev halkı fakat ekmeğe muhtaç,
Aç kalmayı eylerdi bu intaç...

Ettimse ne gün meyl-i nedâmet,
Hanemde o gün koptu kıyâmet.

Ekmek ki odur bais-i gavga
Bundan çıkıyor bence, diriga

Semmden acı bir mâidedir bu,
Lâkin yine bir faidedir bu!..

Bir kere olunmuş buna ülfet,
Terk etmek onu haylice külfet...

Metbuum olan vâris-i Timur
Etmiş beni bu hizmete memur.

Katil değilim âlet-i katlim
Tutmuş beni bir pençe-i zâlim.

Zâlim ki yaşar hûn-ı ciğerden
Bir zulme varır zulm-ı diğerden.

Kılmazsam ben anı ikdâr
Eyler beni bin pare o gaddâr!...

Ol pençededir seyf ü sinânım
Destimde değil yani inânım.

Sen vâlde mecnûn-ı muhabbet
Dehşetle görürsün beni elbet.

Ben hafir-i makber gibi mağdûr
Görmem kızını vurmada mahzur!...

Cellâdın bu sözleri vicdan-ı beşeri o kadar teshir ediyor ki biraz evvel tûfân-ı tel'in yağdıran valide bile :

Cellâd ederim hakkını teslim!...

demekle muztar kalıyor.

Efrâd-ı "beşere karşı bu kadar şefîk ve semîh olan Abdülhak Hâmid Bey, kitle-i insaniyetle kudret-i fâtıraya ve nefsine karşı daima serzeniş-kârdır.

Bir sefilinin mukadderatına ağlayan ve ağlatan eser-i muhallidinde :

Bu nedir, cilve-i takdir mi dir?...
Eser-i sû-i tedâber midir ?...

İtikadımca benim sânîsi
Bu fesâdın oluyor bânisi

Böyle ahvâle deriz hükm-i kader,
Bense ol kavle derim zulm-u beşer,

Öyle ulviyeti sûfliyâta
Öyle külliyeti cüz'iyâta

Neye indirmelidir bir insan ?..
Ona eyler mi tenezzül Yezdan.

Ne demek: Dağdaki kıta' - ı tarîk
Kader eyler mi o halkı teşvik?...

Ne demek : Bir eve girsin haydud?...
Ona eyler mi delâlet mâbud ?...

Ne demek bir köyü bassın âdâ
Buna kâil mi olur adl-i Hüdâ ?...

Ne demek kan dökeriz cenk ederiz,
Buna halk mı sebep olsa gerek.

Ne demek mahvoluyor bir ümmet,
Bu mu idrak kılınmaz hikmet ?...

Zulmü hep bizler ederken îcad,
Onu lâyık mı hüdaya isnâd.

Ne kadar nakleder olsa nâkil
Buna akıl erdiremez "bir âkil

Bilemem müminini, münkirini,
Hak yedirmez beşere birbirini.

Dedikten sonra (tehâlüflerle meşhûn olan) kanunun bu mesâvîye sebep olduğunu söylerken bir takım hâdisât-ı tabiiyeyi derpîş-i insaf ediyor. Ve derhal Cenab-ı Allah'a (în hiye illâ fitnetük) hitabını i'lâ eden kelimullahı meşhur edecek bir belâgatla:

Ya o âfet-i tabiat ne demek,
Bunu fikr ettim asla gerçek!...

Ne demektir o veba ü taun,
Daha bir çok ilel-i gûnâ gûn

Nedir ol sâikadar, volkanlar,
Seller, zelzeleler, tufanlar.

Ki eder bunca bilâdı vîrân,
Bunca akvâmı da itlâf ü ziyan?...

Zulme benzerse değildir ezelî,
Buna da mahz-ı tesâdüf demeli...

Yok eğer zulm demez de bir dem
Başka bir nâm aranırsa bilmem.

Ah!.. Esrar kadar mûcizdir!...
Ah!.. Efkâr-ı beşer âcizdir!..

Hakayıkını kaderin simâ-yı gazûbuna çarpıyor,

Abdülhak Hâmid Bey nefs-i pâkine karşı dehâ-yı emândır. Zavallı îsmail Safa'nın :

Bir derd-ki karşısında âciz,

Dermân ü tabâbet ü hazâkat

suretinde tasvir ettiği dâ-i devâ-nâ-pezir - ki o biçâre şairin de hayat-ı mâkâmını yiyip bitiriyordu - Hâmid Bey'i âdetâ iğzâb ediyor refîka-i muazzezesinin mâcerâ-yı ufulünü tasvir ederken,

İllet yürüyordu, ben, bu alçak,

Bir şey yapamaz bakardım ancak....

Hitabiyle nefs-i pâkine tevcih-i itâb etmektedir. Halbuki o hâdise-i mâtemîden birkaç sene evvel, Namık Kemal Bey1e yazmış olduğu bir mektubun henüz intişar etmemiş olan şu satırları bî- misâl bir samimiyet-i beliga ile ibka-yı mâcerâ eder. Diyor ki:

" *Burada bir şey bana ziyade müessir geliyor :*

"Kızım, dört buçuk yaşında kızım, validesinin yanında ise de vatanından yirmi beş gün uzak. 0 bundan müteessir değil. Çünkü sıbyânın vatanı validelerinin âğûşudur. Fakat bana dokunuyor. Haremimin keyifsiz olduğunu size o gece söylemiştim. İstanbul etıbbâsı hayatını muhatarada gördüler. Fakat Hakim-i mutlak burada başka türlü hal gösterdi. Bunun için şükrediyorum. Evvelki hali beni hayatımdan meyus ediyordu. Şimdiki yalnız bir şübhe içinde bulunduruyor. Bu şübhe elîm ise de o feci ve müessir itminana müreccahdir. Siz biliyormusunuz ki Allah'ın bana terfik ettiği bu kadıncağız benim hem refikarı, hem validem, hem de kızımdır. Onu kaybedersem müebbeden harâb ve türâb olmak isterim"

Bin kere teessüf olunur ki Hâmid Bey o müstesna kadını kaybetti. Fakat Allah'a da bin kere teşekkür edilir ki, zevc-i mükerremini harab u türâb olmaktan muhafaza ile Fırak-ı mmuhabbetimizde yaşatıyor.

Fatma hanım'ı cismen nâ-be-hengâm öldüren kader o nâdire-yi iffeti zevc-i bülendinin âsâr-ı muhallidesinde ilelebet yaşatacaktır.

Zevc-i mehcûr, refika-i zâyiaya ağlarken diyor ki :

İmkân bulamaz ya hiç bu sûret

İnsan bu ya : Ger olup da kısmet

Birbaşka yüze güler isem ben

Zannetme bunu muhabbetimden

Bil kim sanadır arz-ı hasret,

Ondan seni istemektir elbet.

Me'lûf senin hakikatinle

Eyler mi gönül mecâza rağbet.

Hâmid Bey bu mâtemini her yerde, Marmara'nın sevâhili minâfâmiyle Thames'in kenar-ı her-dem-i muğberinde aynı belâgat-ı hârre ile terennüm eder. Londra'nın o hesapsız mehâsin ve muhassenatı bu şevheri-i vefâkârın derdini tenvim edemedi. 0 mahşer-i kemâlât içinde bile,

Ey mâtemi her yerde bana hem'rah olan yâr,

Oldum yine bak mihr-i hayâlinle bî-dar!..

diyor.

Hâmid Bey her şeyden ziyade hüznünü ve hüznü sever. (Makber)in o ilelebed bir misli ibdâ olunamayacak mukaddimesinde (kederimin artması için sönmek isterim) diyor. Ye her şeyden bir hisse-i hüzün ve melâl alıyor. Nazarında en büyük felâket ve kaderinin en büyük zulmü hüznünün zevâlidir.

Emvâc kılar gönlümü pür-hûn-ı teessür

Encüm getirir hâtırıma "bir nice esrar,

Yok şübhe ki "bu hâl-i teessür geçecektir.

Bir gün ne meâsir kalacak bunda ne âsâr!..

Hakikatini yeis ile izâh ettikten sonra, hilkatin bu vefasızlığından mütehassıl istikrahı,

Ey Hâlık-ı âlem, azıcık çarhını zabt et.

Lâyıkını ki mahlûkuna gadr ede o gaddâr...

ibtihal ve infiâliyle ilân ediyor.

Hâmid Bey on dokuz yaşında iken yazdığı (Macera-yı Aşk) ile son eseri olan (İlhan) arasında bir tekâmül-i muntazam ve mütevâlî meşhut olduğu gibi bir irtibat-ı his ve hayal de vardır. Hiç bir şair Abdülhak Hâmid Bey kadar efkâr ve ihtisasâtında bir insicam-ı muttarid gösteremez.

Hâmid Bey şiir-i Osmanîde lüzum-ı inkılâbı (Sahra) ile ilân etti. Namık Kemal Bey merhum da dâhil olduğu halde, tabiat-ı mümtâze ashabı bu vâdinin sâlik-i mahsusu olmuşlardı. Ye hattâ malum Naci Efendi bile (Volkan mısın ey dil-i heva-hâh!..) mısra-ıyle başlayan manzumesiyle neşâid-i mümâsilesinde Hâmid Bey'e pirliğini ilân etti. Fakat hırs-ı iştihârı istidât-ı şiiriyetine hâkim olan Naci, bu vâdide pek geri kalacağını anladıktan sonra, kabiliyet tanzimini idrâk-ı avamı mahzuz edecek mevzûnelerde, gazellerde gezdirerek nihayet (meyhane) gazellerinde karar kılmıştır.

Şahsında istikbâl-i Osmaniyenin eâzımından birini selâmlamakta olduğunu ümit etmekle mahzuz olduğunu Köprülü-zâde Fuad Bey mâlum Nâci Efendi'ye ait makalât-ı mütetebbiane ve vAkifânesinin birinde benden rivayetle (malum Nâci edebiyatımızın Çerkeş Hasan'ıdır.) demişti.

En evvel itiraf edeyim ki bu sözü ben söyledim. Bu teşbihte hiç bir maksat-ı tezlil ve tehzil yoktur.

Erkân-ı hal'den bir kaçını öldürmekle Çerkeş Hasan meşrutiyet-i Osmaniyenin deâimini nasıl tezelzüle uğrattı ise sansürün taarruzundan sâlim olan senelerde Muallim Naci Efendi de avâmın zevk ve idrâkini aldatmak ve öldürmekle edebiyatımızın sırr-ı tekâmülünü - nasıl söyleyeyim bilmem !... - işgal etti.

"Makber"in mukaddimesiyie metn-i beliğini, Naci Efendinin :

Meâl - i nazm ü nesri anlaşılmaktan müberrâdır.

Müceddid şâirin tarz-ı beyânı sâdedir sözde!...

beyti ile istikbal ettiği hâlâ hatırda olsa gerektir. Bi-çâre adam bu beyitle (Makber)in şair-i lâyemûtuna hicviye değil,kendi izan-ı hâsirine mersiye yazmış olduğundan bî-haber olarak vefat etti.

Hâmid Bey'in açtığı tarîk-ı terakkiye yığılan enkaz-ı cehli kaldırarak, insaniyet-i Osmaniyeyi âfâk-ı mev'ûdeye karşı sevk eden nesl-i tâli erkânı meyanında en ziyade Cenap Şahabeddin, Tevfik Fikret, Halid Ziya ihraz-ı muvaffakiyet ederek şâir-i âzamin birer mabâd-ı teceddütkârı olmuşlardır.

Şu üç nâm-ı muhterem, ahlâfın hâtıra-i şükranını daima tezyin etsin.

Ziya-ı nâ-be-hengâmına mâdâme'l- hayat ağlayacağım arkadaşlarımdan "Abdülhalim Memduh'u on bir sene evvel İzmir'den bana gönderdiği bir mektupta (Geçenlerde buraya gelmiş olan Hüseyin Cahit Bey Hâmid için " O romantiktir " demiş Sen ne dersin diyordu. Ben de Shakespeare ne ise Hâmid Bey odur) cevabını verdim. Eminim ki romantizmin havsala-i şumûlü ne kadar vâsi olursa olsun, Hâmid gibi, fevkalâdeliklerinden bile psikolojik hakaik saçan bir şairi istiab edemez.

Lutfi Fikri Bey Mısır'da tab' ettirdiği (Tecrübe-i intikad) ile Duhter-i Hindû'yu tenkit ediyor. Ve güzelliğini meâl- ihtiram tasdik etmekle beraber bazı noktaya ilişiyor.

Hâmid Beyefendi bu eserden bahsederken herkesi hayran eden o kibar ve hayır-hah tavrıyla; *"Lutfi Fikri Bey'in hakkı vardır. Yalnız bir ciheti unutmuş. Abdülhâk Hâmid Bey Duhter-i Hindu'yu yirmibeş yaşındayken otuz beş sene evvel yazmış olduğunu ilâve etmesi lâzım idi.* " buyurmuşlardı.

Efendiler, şu iki nâmın, Hüseyin Cahit ve Lutfi Fikri Beyler isminin bugün burada yanyana getirilmesini sezâ-vâr-ı taaccüb değil, elzem addediniz. Her ikisi de Abdülhak Hâmid Bey'e karşı pek azim bir hiss-i tazim perverde etmektedirler. Çünkü Abdülhak Hâmid Bey

bizim için bir mefharet-i millîyedir. Ve çünkü Hüseyin Cahit ve Lutfi Fikri Beyler mebusan ve matbuat âlemlerinde biribirine ne kadar bî-rahimâne hücum ederlerse etsinler, mesele-i millîyede fikren, kalben, kalemen müttehiddirler. îhtilâfat-ı dahiliyemizle tatmini-i makasıt etmek isteyen dahilî ve haricî düşmanlarımız emin olsunlar ki hayat-ı millîyeye taalluk eden mesâilde hiç bir mebusumuzun ve hiç bir muharririmizin maksat-ı muhalifi yoktur. Biz bununla müteselli ve mübâhîyiz. Otuz beş sene evvel payitahtımız etrafında düşman ordusu bir sûr-ı âhenîn teşkil ederken :

Mazi düşünülse ne küçük neş'etimiz var

Hâle "bakılınca ne büyük heyetimiz var.

Bin kal'a-i düşmanda bizim rû'yetimiz var.

Sulhû severiz, harbe dahi cür'etimiz var.

Düşman geliyor maksadı ifnâ-yı vatandır.

Karşı duracak azmine ebnâ-yı vatandır.

Osmanlının âvâzesi adâya cezâdır

Her ferdi bu âlemde bugün hâdise-zâdır

Hem mevlidi, hem meşhedi meydân-ı gazâdır.

Meydan-ı gazâya vatanım derse sezâdır.

Büşman geliyor maksadı ifnâ-yı vatandır.

Karşı duracak azmine ebnâ-yı vatandır.

Feryadı-ı beliğiyle milletinin meyl-i hamasetini ihya etmiş olan Abdülhak Hâmid Bey'in bu en büyük mürşid-i vicdanımızla mürebbi-i nefis fikrimizin huzurunda şu hakikatleri tekrar etmek hâtıralarımızın cerihalarına merhem-sâz olur.

Bugün burada daha ziyade vukuf ile teşrih-i hakayık edecek olanların evkat-ı kıymet-dârına tecâvüz etmemek için sözü daha ziyade uzatmak istemem.

Yeni ve genç udebamız Hâmid Bey'in hafidi olduklarını bil-iftihar itiraf ediyorlar. Garbın yeni efkâr ve ihtisasat mı edebiyatımıza nakletmektedirler. Bunların yed-i iktidarında şiir-i

Osmanî bir şekl-i nevin alıyor. Şâyân-ı dikkattir ki arasıra galeyan-ı şebâb ile (dünküler)e karşı lâkayd kalmak isteyen bu zeki gençler, Abdülhak Hâmid Bey'i tebcil etmekte dünkülerle müttefiktirler. Ve bu da isbat eder ki Hâmid Bey â'sâra hâkim müebbet bir dehâdır.

Efendiler, Mevlid sahibi Süleyman Dede'den şairlerimizin en genci olan Süleyman Saib Bey'e kadar bilumum bedîasencânımızdan müteşekkil selâsil-i şan ve şerefin o muazzam iki şâhikasını Fuzulî ile Abdülhak Hâmid Bey teşkil eder. Yalnız aralarında üç yüz sene ile üç bin kilometreye karib bir Bu'dun fark-ı feyzi vardır. Fuzulî Irak'ın melûl ve yeknesak iklimini inledi. Hâmid Bey ise İstanbul'un mehâsin-i cihan arasında teşekkül eden cihân-ı dehâsını şark ve garbın bedâyi-i ekalimiyle o kadar tezyin etti ki insaniyet-i müstakbele bu kâinat-ı mehâsin karşısında bin şekil ve suretle ve ilelebed zevk-yâb-ı tahassüs olacaktır.

Hâmid Bey en havârık-nümâ bir şâir-i nâzım olmakla beraber nesri nazmına birçok yerlerde ihraz-ı tefevvuk eder. Fuzulî de böyleydi. Cenap Şahabeddin de böyledir. Demek ki en büyük şairlerimizde nesri ibdâ etmek kudreti daha ziyade görünüyor.

Bunu burada söylemekten maksadım, Abdülhak Hâmid Bey'in yalnız şairlerimizin değil, ediblerimizin, münşilerimizin, kâtiblerimizin, hâsılı bilumum ashab-ı tefekkür ve tahririmizin velinimeti olduğunu bir kere daha hatıra getirmektir. Devr-i sâbıkın zekâ-yı ümmete hükm eden gayzına mukavemet imkânını evvelden ihzâr etmiş olanların meyân-ı mübarekinde Abdülhak Hâmid Bey birinci dereceyi ihrâz eder. Dünkü kudret-i mukavemetle bugünkü istîdâd-ı terakki Hâmid Bey'in eser-i feyzidir.

İnkılâbın sâl-ı tahaddüsünde Bursa'da bulunuyordum. O sırada kar çok yağarak nisan nihayetlerine kadar yerde kalmıştı. Ve bu sebeple o sene baharın zâyi olacağından korkuluyordu. Hâlbuki o sene kar altında öyle bir hazâret-i cûşacûş, nûmâyâb oldu ki emsâline ne sinîn-i sâbıkada, ne takip eden senelerde tesadüf edildi, Devr-i sâbıkın bilhassa zemin-i edebe sermek istediği ridâ-yı câmid altında da feyyâz bir takım kabiliyetlerin teşekkül etmiş olduğunu maa'l - şükran görüyoruz. Bu hayat ve tenemmüv ise şimdi huzûr-ı bülendinde müessir-i dâhiyânesine tebcil hân olduğumuz A. Hâmid Bey'in eşi'a-i dehâsından husule geldi.

Süleyman Nazif

Servet-i Fünun, c. 41, nr. 1044, 26 Mayıs 1327/1911, s.75-9.

3.3. Açık Cevab

Muhterem Vahyi Beyefendiye

İnsaniyet-i hâzrenin aynı âlet-i kemâli olan seyf ve kalemi, ayn-ı kudert ve mehâretle isti'mâl eden bir zâta muhâttab ve hatta muâteb olmakla iftihâr ederim. Sizinle şimdiye kadar ve vicâhen teşrif edemedim. Fakat meziyyâtınız, meçhulüm değildir. Lisân mes'elesindeki ihtilâf-ı nazarla beraber, bir dârder-i fikr ü vicdân gibi hasbihâl edebiliriz.

Lisânı, taraftarânenin ilân ettiği surette, tasfiye edersek, bir çok muhâsen-i edebiyyeden, ez-cümle bendenize hitâben yazılmış olan mektub-ı mekşûfeniz gibi âsâr-ı belîg-âneden mahrûm oluruz. Bu nâme-i edîb-ânenizin muhteviyât ve mazâmînini takdir edenler, mevzû'una serzenişler eden üslûb-u metînehayrân olarak, Ziya Paşa'nın Nâbî hakkındaki:

Destinde misâl-**i** mum terhîb.

Kasdettiği şekl ile bulur zibîb

Sitâyeşini hakk-ı aliyelerinde râygân ederler. Hakk hakîrânemdeki iltifât-ı müşevvikâneden ziyade, aciz-âne hizmetkârı olmak istediğim bir tarz-ı tahrîr ile hitâb ve itâb buyurulduğuna memnun ve müteşekkir oldum.

Kanımla, lisânımla, vicdânımla terk olduğuma ve bu kavmin şevket-maddiye ve ma'neviyesini âlâ için çalışmış ve çalışacak olanlara şahsen medyun-ı şükrân bulunduğuma emin olunuz. Tasfiye-i lisân teşebbüsünün bizim için nâf'î neticeler tevlîd edeceğine alem-i mücâhideye ben de dest-i lerzeş-dâr aczimle sarılırdım. Ben bu teşebbüs ve teceddüde Osmanlıların âtîsi için bir hayr u selâmet görmüyorum; belki altı yüz senelik Türkiyât-ı medeniyemize bir darbe-i ta'kîm indirecek mahzûr ve mehâlliki hâvîdir.

Mektubunuzda serd buyrulan itirâ'zâtın bir kısmına karşı İkdâmın muharrir-i muhteremine verdiğim cevabda efkârımı izâh etmiştim. Müsaade buyurur iseniz zât-ı âliyenizle bazı nikât-ı umumiye hakkında te'âtî-i fikr ve hissedebiliriz:

Lisânların suret-i teşkil ve tekemmülü ma'lumunuzdur. Her kavim, havâs muhîte ve icâbât-ı ırkıyeye göre bir lisân ile mütekellim olur. Türkler Asya-yı vasâtı muhite göre bir lisân ile ve hem istikbâli güşâde ve emîn bir lisân ile tekellüm ettiler. Seyl-i havâdis, Baba Remzi Mâverâünnehir'den sükûd yaylasına sürüne gelip durduğu zaman, ırk-ı aslının isti'dâd ve havâsına da bir tegayyür, bir lüzum ta'dîl-i tariyyan etti. Tûranî olan olan o muhâcirler, Aryânî olan Farslar ve akvâm-ı Sâmiyeden bulunan Arablarla o kadar ihtilât

ettiler ki kanları da, lisânları da birbirine karşı idi. Ve o kadar karşı idi ki kanlardaki küreyvât-ı tefrîk ve ihrâc nasıl nâ-kabül ise, lisânlarındaki kelimât ve terkiyâtı eb'âd etmekte öyle müşküldür.

Bugünkü Osmanlı Türkleri hem Karûn-ı vastâya, hem Asya-yı vastâya irca' ile ahvâl ve âdeta besâtet-i evveliyesi i'ade edilmedikçe, efkâr ve tetebbuâtın mücâdelât-ı mütevâliyesi önünde mevki'lerini Arabî ve Farisî elfâz ve tabirâta terk etmiş olan Türkçe kelimâta imkân-ı avdet ve hayât te'mîn olunamaz. Bu hakikatlere sizin benden ziyade vâkıf olmanız lâzım geldiği halde, ezmâr-ı kanâat etmenize hayret ettim.

Arabî ve Farisî kelimât-ı lisanımıza kabul olunduktan sonra, lehçemiz dû-çâr-ı zı'f ve esâret değil, mutahhir-i vesait ve kemâl olduğuna, meselâ Ali Şîr Nevâî ile Nâbî ile arasında bir mukâyese icrâ edilirse derhâl kanâat-ı hâsıl olur. Hâlbuki son iki asrın Türkîyâtı, Nâbî'nin lisân ve zamanıyla da kâbül-ü mukâyese değildir. Arabî ve Farisî'nin kavâ'id ve terkîyâtı aynen kabul ve idâme olunmakla tabi'atın o lisânlara has kaldığı bir takım mehâsenin lisanımıza da revnak-bahş intikâl olması te'min edilmiş olur. Bunda ne zarar tasavvur ediyorsunuz?

İkdam muharriri Beyefendiye de söylediğim gibi, Arapça'yı biz iki sûret ve maksadla öğreniveririz. Birincisi, birçoğumuzun tarz-ı muhtâriyyetdir ki yalnız sıyağ ve evbâb ile âmel ve ma'mûli öğrenerek lisanımızda dürr u sitt yazmak ve icrâ-yı tasarruf edebilmek kudretini ihrâza ma'tûf bulunur. Diğeri Arapça da ihrâz-ı kemâl ile tebehhür etmektir. Tarz-ı evvel, a'dadı tahsilini ikmâl etmiş veya etmek üzere bulunmuş olan mesn'ed bir Türk genci için üç aydan ziyade bir zamana arz-ı ihtiyaç etmez. Nefsimdeki tecrübeme itimâd buyurulmuyorsa, vesâit-i sâire ile tahkîk ve tevsîk-i keyfiyet etmek müşkül değildir.

İ'tikâdımca, zamandan başka tasfiye-kâr yoktur. Yani şahsın âmâl ve tasavvuratı zamanın ihtiyac ve isti'dâdına muvaffık ise hîz-i husûla vâsıl olur; değilse, bu kubbede hoş değil, boş bir sedâ bile kalmaz.

Bâkî ihtirâmât-ı ciddiyemin kabulünü temenni ederim.

Süleyman Nazif

Yeni Tasvir-i Efkâr, ***c. 1, nr. 107, 15 Eylül 1909, s. 1.***

3.4. Dârülfünûn-ı Osmanî Türk Tarih-i -Medeniyeti Muallimi Ahmed Agayef Beyefendi'ye

Efendim,

"Türk Yurdu"nun meslek-i müttehizi memleketimizce câlib-i dikkat bir cereyân ve ehemmiyet âhz ve kesb etmeye başladığı zamandan beri neşriyâtını takip ediyorum. Şair Abdullah Tukayef hakkında Köprülüzade Mehmed Fuad Bey oğlumuzun nasıl ve niçin yazılmış olduğunu hâlâ anlayamadığım bir makalesini bir ay evvel mütehayyirâne okumuştum. Türk tarih-i medeniyetine dair ve Darülfünûn-ı Osmanî'deki tedrisât-ı muallimânelerinden müteşekkil makale-i aliyelerinin üçüncüsü de bu hafta intişar eden nüshada manzûr-ı âcizi oldu.

Tatarların ilk Müslüman padişahı Mahmud Gazan'ın emriyle tahrîr edilmiş olan Câmiü't-Tevarih'in beş yüz iki sene-i Hicrîyesinde te'lif olunduğunu bu makalenin birkaç yerinde - yani sehv ve zühûl ihtimâlini salib olacak bir tarz-ı mükerrerde - beyân olunuyor. Halbuki "Câmiü't-Tevarih" müellifi tarafından da tasrîh ve tekrar edildiği vechile, Mahmud Gazan, müstevlî-i meşhûr Hülâgü'nün İbnü'l-Hafîdi idi ve cedd-i i'lâsı medeniyet-i İslâmîye'nin merkez-i muhteşemini evlâd-ı İslâmiye'nin seyl-i hûnuyla boğarak, aktar-ı şark'ı altı yüz bu kadar seneden beri içinde çırpınmakta olduğu hufre-i izmihlâle yuvarladığı tarihten on dört sene sonra, Hicretin altı yüz yetmiş tarihinde tevellüd etmiş ve otuz üç yaşında iken yedi yüz üç senesinde rahmet-i Hakk'a intikal etmişti. Ezelle ebed arasında kat'ettiği mesafe bu suretle ta'yîn ve tesbît edilmiş olan bir adamın, tam iki asır evvel vücuda getirilmiş bir esere saik-i tedvîn ve tahrir gösterilmesi zihinlerde bir hayret-i azîme tevlid ve bu hatâyı sarîh-i tashih edecek yerde makalenin veya dersin aşağı taraflarında münderic (dört yüz elli sekiz sene-i Hicriyesinde, yani Câmiü't-Tevarih'ten kırk dört sene evvel yazılmış Kutadgu Bilig ilah.) gibi bir fıkra ile teyîd buyurmaları o hayret-i fevkalâde tezyîd ve teşdîd etmiştir. Takrîr-i vâlâlarmı istimâ' etmekle müstefîd olan talebe efendiler cânibinden de bu yolda bir istizâhın vâki olduğunu ümid ederim.

"Ümid ederim" dedim. Evet, Dârülfünûn-ı Osmanî'ye müdâvim evlâd-ı milletin gördükleri ve görecekleri dürûs ve mebâhis karşısında küşâde dehan-ı kelâl ve ihmal bulunmadıklarını ümid etmek benim birçok âlâm-ı millîyemi teskîn ve teslîye eder. Hilâfet-i Abbasiye'nin inkırazı ve Tatarların ihtidâsı gibi vakâyi-i azîme-i tarihiyenin zaman-ı tahaddüsünü bilmeyen efendiler Darülfününda talebe sıfatıyla bulunmak hakkına malik değildirler. Çünkü vakâyi-i güzeşteden bu derecede nasibe-yâb-ı malûmat olanlar fenn-i tarihin en

yüksek tabakasını teşkil eden tarih-i medeniyetten hiçbir şey anlayamazlar. Her hangi bir şahsa veya vak'aya dair bir senenin veya asrın hafızadan silinmiş bulunması kabildir. Fakat meselâ İskender-i Kebîri, Hazret-i İsa'ya tâbi ve İstanbul'un Osmanlılar tarafından fütuhati kurun-ı evlâda vaki göstermek isteyenler hiçbir sûretle tezkîye-i hatâ edemezler. Ümid ederim ki, o efendiler hiç olmazsa Hilâfet-i Abbasîye'nin inkırazından sonra Tatarların aile-i İslâmîye'ye iltihak etmiş olduklarını şimdiye kadar öğrenmişlerdir. Ve yine ümîd ederim ki, bu inkıraz-ı velveledârın yedinci asr-ı Hicrî evasıtında tahaddüs etmiş olduğunu da bilmez değildirler. Eğer ümîdim aldanmışsa vay bu memleketin haline ve istikbaline!...

Azizim, Müdafaa-i Millîye'nin encümen-i mahsûsasında da alenen söylemiştim ki, her Müslüman Osmanlı gibi benim iki an'anem ve iki akîde-i ictimaîyem var! Biri dinî, diğeri millî an'ane-i dinîyem. Hicret-i Nebevîye'nin on sene evvelinden, an'ane-i millîyem ise altı yüz doksan dokuz senesinden başlar. Mücahid-i Arab Abdurrahman el-Gafikî Hazretleri'nin Puvatye'deki meşkûru bence Hülâgü'nün Bağdad'daki mezbaha-i mel'ûnesinden daha şerefli ve daha kıymetlidir. Ben ne İskender'in seferlerinden zevk-yâb-ı mübâhât olurum, ne Cengiz'in badirelerinden!... Fakat meselâ mücahidîn-i Arab'dan Kuteybe bin Müslim'in Türkistan seferleri Selîm-i Evvel'in Mısır Seferi derecesinde vicdanıma ilkâ-yı haz ve mefharet eder. Bu hissi daha ziyade izah ve tahlîl edeyim:

Ben ebben an-ced, Diyarbekirliyim. Hemşerim Uzun Hasan'ın Fatih Sultan Mehmed'e karşı sevk ettiği orduda ihtimal ki benim de ecdadım aşk ve şevk ile ölüp öldürmüşlerdi. Bununla beraber vicdanım o vakâyiin bî-taraf bir mütehattır bile olamıyor.

İşkodralı İskender Bey bugün nazarımda ne ise Diyarbekirli Uzun Hasan'da odur. Ve ikisini de milliyet-i hâzıramın a'dâ-yı güzeştesinden addederim.

Fikren ne vakit Çaldıran Sahrası'na doğru bir seyahat-i tavaf icra etsem, Padişahım Yavuz'un sîma-yı mübareği nazar-ı tebcîl ve iftiharım önünde irtisam eder. Hâlbuki o tarihte benim ecdadım Selîm-i Evvel'e şeref-yâb-ı bîat olmamışlar, Şah İsmail Safevî'nin tâbiiyet-i müt'ibesinde kıvranıyor ve belki ordusunda harp ediyorlardı.

Size ekanim-i selâse-i hüviyetimi şu suretle tarif edeyim: Müslümanlık, Osmanlılık, Türklük!...

Bugün bir kerimem olsa putperest kalmış bir Türk'e hatta bir Şii'ye tezevvüc edemem. Fakat bir Arap, bir Kürd, bir Çerkeş, bir Laz, bir Tatar, bir Hintli, bir Cavalı benim makbul bir damadım olabilir. Müslüman vatandaşlarımın kısm-ı azamı, eminim ki bu hususta benimle hem-histir.

An'anât ve hâtırâta gelince:

Bana altı yüz doksan dokuz senesinden evvelki vakay-i gayr-ı İslâmiye'den hangisini hikâye edecek olsanız heyecansız, halecansız dinlerim. Annibal mı, Cengiz mi?... "Hangisi büyük?" diye sorsanız, benden alacağınız cevap "Annibal"dir. Çünkü bu büyük Kartacalı pek necîb bir maksada vakf-ı hayat etmiş, kişverlerden hûn ve ateş cereyan ettirmekle mahzûz ve münbasit olmayan bir kahraman-ı zî-şan idi.

Elinde meş'ale-i ma'neviye-i tevhîd

Ederdi Şark ile Garb'i ziyasına da'vet!...

Beyt-i meşhurunu muhtevi bedîa-i manzûme ile Selîm-i Evvel'e Şah İsmail Safavî'nin hazîne-i hümayunda mahfûz tahtından daha pâyidar ve daha kıymettar bir erîke-i ebed-iclâl ihdâ etmiş olan -idrakimizin velî-a'zâm-ı nimeti- Abdülhak Hâmid Bey'den sonra Şark'ın en büyük şairi bulunan Sa'di-i Şirazî'yi siz de benim kadar tanır, bilir ve seversiniz.

Acem-i zinde gördüm bedîn-i pârisî **(عجم پارسی بد بن گردم زنده)**

Mübâhat-ı muhakkasını ilân etmekte Firdevsî kadar hak ve selâhiyeti olan "Gülistan" mebdeinin ne vakit divanı elime ve hatta namı yâdımdan geçse,

اسمانرا بودگر حق خون بگرید برذمین

بر ذوال ملگ مستعصم امیر المو فمنین

Matlaıyla Hilafet-i Abbasîye'nin üfûl-i müellimine ağlayan mersiye-i meşhûresinin ebyât-ı ebed-giryanı gözlerimin sirişk-i nâimini ikaz eder. Arap olmamakla beraber o maceradan mâdâm-el-hayat rencîde-hâtırım. Ve Türk bulunmakla beraber Hülâgü'nün nâm-ı mesâib-muhâti yâdımda nefretler ve husûmetler ikaz eder.

Şübbân-ı Osmani'de ve bilhassa şu son zamanlarda pek acîb temayüller görüyorum. Mukadderât-ı ümmeti biraz sonra ellerine alacak olan o gençlere ilân etmek isterim ki, bizim hakanımız Cengiz değil, Timur değil, Ömer-el Faruk'tur, Selâhaddin Eyyûbî'dir, Hüdavendigâr ile Yavuz'dur. Emevîlerin en bed-nâm halifesi Hülâgü'nün ecdâd ve ahfâdından ziyade yâd ve ihtiramıma hükümran olur. Mahmud Gazan bittabi müstesnâî...

Azizim Agayef Beyi... Biz bugün ne kurûn-ı vustadayız, ne Asya-yı vustâda. Altı yüz senelik seyl-i vakâyi' pek muhtelif zeminlerden geçti. Ve macerâsınm evsaf ve havâs-ı günâ günü 1551 mebde'le müntehâyı birbirinden büsbütün farklı bir hale koydu. Millet-i Osmaniye'yi altı buçuk asırlık mukadderâtından tecrîd ile aslına irca etmeye çalışmak

mahkûm-ı akamet bir sa'y-i bâtıldır. Ben buna "tehlikeli" sıfatını da bilâ-tereddüd ilâve ederim. Kimi kimden ayırıyoruz?.. Arnavud Başkımcılarının zılâl-ı muhribini taklid mi edeceğiz?...

"Türk Yurdu"nun "milliyet"e verdiği mânâ ile vermek istediği şekli, milel-i mütemeddimenin hiçbirinde bulamayız. Göllerin vatanını en evvel çiğnemiş ve ilk kahraman-ı millî ve tarihiyeleri وه رسن كه توريكس e Kayser'in gerdûne-i mübâhatini çektirmiş olan ecânib-i müstevlîye Romalılar iken, bugün Fransa Latin olan akvama "hemşire" ünvanını fahr ve lezzetle tevcîh ediyor. Buna sebep de Fransızların medeniyeti, diyaneti, ilim ve irfanı Latinlerden almalarıdır. Eski Yunanîler adeta taabbüd ediyorlar. Çünkü felsefeyi, san'ati, fezâil-i ictimaiyeyi bunlardan aldılar. Eğer biz hissiyât-ı millîyeyi tenmiye ve terbiye için hariçten emsâl ve kavâid arayacaksak onları bizden daha müterakki ve daha münevver ümmetlerin vakâyi'-nâme-i mevcudiyetinde taharri etmeliyiz; Semerkand ve Buhara'da değil. Arab bizim mürşidimiz, üstadımız, mürebbîmiz, her şeyimizdir. Arabınkini Arab'a, Aceminkini Acem'e iade edersek elimizde uzun kollu bir hırkadan başka bir şey kalmaz.

Sözlerimin biraz infial-âlûd olması sizi ve refikanızı müteessir etmesin. Ben milliyetine, milliyetinin şan ve şevketine perestiş eden bir Türk'üm. Bu hastanın muzır ve mühlik cereyanlardan vikaye ve sıyanet olunmasını herkese yalvararak ihtar ediyorum. Emin olunuz ki, infiâlât ve şikâyetimde ağlayan bir edâ-yı tazallüm var. Heyet-i ictimaiye-i Osmaniye'nin an'ane-i tabiiye ve temâyülât-i cebeliyesine muvafık tedrisât ve neşriyât ile hiss-i millîye ciyâdet-âver olunuz. Ve Türk medeniyetinin tarihini Osmanlı evlâdına takrir ederken yalnız dinen değil, ilmen, ahlâken, medeniyeten de mürşîd ve mürebbîmiz olan Araplardan -aramıza ilka-yı bürûdet etmeyecek- bir lisan-ı hürmet ve insaf ile bahsediniz. Bu meslek-i meşkûru ihtiyar e- derseniz mesainizi tebcil ile muvaffakiyetinizi teshil etmek her Osmanlının, her Müslüman'ın ve her Türk'ün en mukaddes vazifesi olur.

Şişli, 2 T. 1329 **SÜLEYMAN NAZİF**

Muhibb-i necibim Celâl Nuri Bey'in âhiren neşrettiği "İttihad-ı İslâm" kitabı her Müslüman, her Türk, her Osmanlı tarafından dikkatle okunmaya layık bir mecelle-i hakâyıktır. Bugünkü bahsimize taalûku cihetiyle o eser-i fazl ve hamiyeti kariîn-i Osmaniye'ye tekrar-be-tekrar tavsiye ederim.

S.N.

***İctihad,* c. 3, nr. 71, 11 Temmuz 1329/1913, s. 1549-51.**

3.5. Ahmed Agayef Beyefendi'ye

Muhterem Efendim,

"Türk Yurdu"nun nüsha-i ahiresinde tam on iki sahifeyi imlâ eden cevapnâme-i âlîlerini tekrar-be-tekrar okudum. Bu mektubun sutûr ve sahâifinde mütehaşşid-i mütâlaat ve delâil-i gûnâ-gûn kanâat-ı mütekaddimemi tehdid değil, te'yîd ediyor. Bunu size hem temin, hem ispat edebilirim. Pek âlimâne ve vakıfâne olduğu o nüshanın intişarından evvel tabi ve kûs-ı matbûât ile çâr-ı aktâr-ı âleme ilân olunan bu reddiyede benim cehl ve zılâlim yeni ve doğru şeyler bulmuş olsaydı emin olunuz ki, müteşekkirâne itiraf ile vecîbe-i nimetşinasiyi îfâya müsâraat ederdim. Fakat hakayık-ı tarihiyeyi tahrif etmekteki kemal-i kudret-i vâlâları istisna olunursa, bu cevapnâmede şöhret-i ilmiyemi muallimânelerine ifâze-i şeref-i nevîn edecek vesâik-i ma'rifet katiyen mefkûddur.

Müdafaat-ı âcizânemi basit ve temhîd etmeden evvel müsaadenizle bir sözünüzü te'yîd edeyim:

Bu mübahesede şahs-ı âlinizin "yanlış bir telkininin neticesi olarak bir bahaneden başka bir şey olmadığını" söylüyorsunuz. "yanlış telakki"nin ne olduğunu anlamadım. Fakat bendenizce hakikaten muhterem olan şahs-ı âlinizi -haydi, size hürmeten muzır demiyeyim- fakat müfrit bir Türkçü olmak itibariyle hedef-i serzeniş ittihaz ediyorum. Yerinizde babam, kardeşim olsaydı yine ve daima böyle hareket edecektim. Mesâil-i mümâsile karşısında ne kadar muztarib-i endişe olduğumu bilseydiniz cevapnâmenizin sutûr-ı bî-pâyânına biraz da insaf tevdî' ederdiniz. Bunu kimse inkâr edemez ki. Sultan Osman'ın mîras-ı mukaddesi Hazret-i Muhammed'in metrûkât-ı mübarekesiyle kabil-i mu-hafazadır. Çingiz'in yâd-ı mezâlimiyle değil. Bu hakikat-i vazıha yeni ve tecrübesiz nazariyelerin muvacehe-i tehdidinde kalırsa benden ve benimle hem-kanâat olanlardan göreceğiniz muamele elbette mücamele olmaz.

Tekrar ederim ki, şahsınıza ve ilm ve iktidarınıza hürmetim vardır. Ve bu hürmeti hiçbir şey ihlâl edemez. Hatta cevap*nâmenizin anbean tehevvür eden mündericatı ve hatta hiçbir şey ifade etmeyen o soğuk istihza işaretleri bile!...*

Evvelâ "Camiü't-Tevârih"in zaman-ı telifine ait hatayı tetkik edelim:

Bunun sehv-i müretteb olduğunu ve "beş" adedinin "yedi" olmak iktizâ ettiğini söylüyorsunuz. Pekiyi, sözünüzü aynen kabul ettim. Pakat "Türk Yurdu"nun 19. nüshasında ve 724. sahifenin 14.,15.,16. satırlarındaki " dörtyüz ellisekiz sene-i Hicriye'sinde yani "Camiü't-Tevârih" ten kırk dört

sene evvel yazılmış olan "Kutadgu Bilig" sahibinin ilâh..." iddianıza ne diyelim?... Bundan da "ikiyüz" kelimelerini mürettipler mi hazf etti? Açık mektubumda da izah etmiş olduğum bu noktanın cevapnâme-i âlîlerinde sükût ile geçiştirilmesi mürettipleri ithama sizce de imkân kalmamış olduğunu gösteriyor.

Darülfünun talebesini aleyhinizde iğva gibi bir maksadın daima benden uzak kalacağına itimad edebilirsiniz. Ketîbe-i müstakbele-i irfanı, maksad-ı siyasiye ve şahsiyeye vasıta-i istifa etmek vatan-keşliktir. Osmanlı heyet-i ictimaiyesinin pek çok şeyler ümid ettiği bu müessesede birçok mahrumiyetler ağlarken talebeyi muallimleri aleyhine tahrik etmek ne kadar nâbecâ ise, o genç ve tecrübeden ziyade tesire marûz ve müstaidd dimağlara bu heyet-i ictimaiyenin selâmetinden ziyade teşettüt ve izmihlâlini davet edecek efkâr ve temâyülât telkîh eylemek de o kadar nâ-revâdır kanaatindeyim.

İslâmiyet'in nasıl bir muhit dahilinde ne suretle tenebbüt etmiş olduğunu sizin kadar bilirim Agayef Bey!..."Muallâkât-ı Seb'a" denilen âbidât-ı iptidaiyenin mazâmîn ve müeddâsı bendenizce meçhûl olmadığı gibi alel-umûm edyânın hikmet ve mahiyeti hakkında da az çok mâlûmatım vardır. "Kur'an'ın lisan-ı mu'cizi,muallâkta vukûf peyda etmeksizin nasıl takdir edilebilir?..." sualini azametkârâne irad eden Ahmed Agayef Beyefendi dindaşım, benim lisan ve kavaid-i Arab'a taallûk eden vukûfumdan ziyade lehçe-i mübarekede haiz-i ma'lûmat değildir zannederim. Her din, menşei olan muhitin örf ve âdâtını kısmen ta'dîl ve bir kısmını da aynen tedvin etmek suretiyle tesis eder. Fakat bu bahsin bizim esas mübâhasemize taalluku yoktur. Ben İslâmiyet'in her türlü revabit-i kavmiyeyi kırarak yerine rabıta-i diniyeyi ikame etmiş olduğunu söylemiştim. İddiamı tekrar ederim. Delâil-i îstimâ ve tetkik etmeden verilmiş hükümlerinizin lâ-yetegayye değilse, sadr-ı İslâmdaki vakayiinden getireceğim bir delili lütfen dinleyiniz:

Arap'ta asabiyet-i aile ve rabıta-ı kavmiyenin ne kadar kavı ve mutâ' ve muhterem olduğunu bilirsiniz. İslâmiyet bile bu revabiti kısmen idâme ve meselâ beş-on batn-ı evvelden ayrılmış bir amm-zadeyi kız varisin yanına ikame etmiştir. Bir Arab'ın sâr-ı katlini evlad ve ihvânı yoksa ebnâ-i ammî almakla mükellef idi. Bu âdet-i kadîme ba'dü's-selâm ve memnûiyet-i diniyeye rağmen de devam edip gelmiştir.

Bu böyle iken Hz. Muhammed birçok huyşarına takdîmen Selmân-ı Farisî'yi hâs-ı eshabı derecesine is'âd ve senâdîd-ı Kureyş'e karşı olan muharebât-ı meşhûresinden Hendek Gazası'nda bu İranlı ve İsfahanlı Sahâbînin re'y ve tedbirine tevfîk-i ictihad buyurmuştu. An'anât ve âdât-ı mütekaddime-i Arap'dan birçoğunu Nebi-i Arabî Efendimiz tel'in etmişken sizin Lât ve Uzzâ'dan bahsetmenize cihan hayret eder.

Zuhûr-ı İslâm'dan sonra kavmiyet ve milliyet revabiti din ve mezhep rabıtasına tahavvül etti. İran'da, Yemen'de ve diyar-ı İslâm'ın aksam-ı sairesinde ara sıra tahaddüs eden vakayi' ve mücâdelât daima mezhebi bir dâiyeye istinad etmiş veya ettirilmiştir. Bu davanın hücec-i sübûtunu her asırda ve her memleket-i İslâmiye'de bulabilirsiniz. Günahını Allah affetsin Ebu-Müslim Horasanî, Emeviler aleyhindeki tesvîlât ve igvâati- ne hissiyât-ı diniyeyi tahrif ile başlamış ve Şah İsmail Safevî Sultan Selim-i Evvel'e karşı ihtilâf-ı mezhepten mütevellid gayz kini tenmiye etmek suretiyle hareket etmişti.

Ekseri müverrihinin mücahid-i âzam telakki ettiği zavallı Ebu-Müslim'den hürmetkâr olmayan bir lisan ile bahsedişim sizi müteaccib etmesin. Ben Emevîlerin inkırazını İslâmiyet için zarar telakki edenlerdenim. Menatık-ı İslâm -hatta biraz küçülmüş olduğu halde- hâlâ onların bilfiil veya bilkuvve tahdid etmiş oldukları hudûd dahiline sığınmış duruyor. İslâm'ın divan-ı mukadderâtı hulefâ-yı Emevîye'nin meydan-ı mücahedâtından selâtin-i Abbasiye'nin meykede-i huzûzâtına intikal ettikten sonra din-i mübinin tevsi-i nüfuz ve intişarına inkıtâ ve halel târi oldu.

Fakat bu bahsi de burada tatvîl etmeye lüzum ve ihtiyaç yoktur. An'ane-i millîye hakkında söylediğiniz sözleri pek garip buldum. "Osmanlı Tarih ve Devletinin nâzım ve müessisi, siz de inkâr etmezsiniz ki Türklerdir." diyorsunuz. Bu cümlenin mübtedâsı olan "nâzım ve müessisi" gibi, haberî bulunan "Türkler"de müfred olsaydı "Türk" ism-i cinsinden Sultan Osman'ı veya Eb-i Mükerremini kastetmiş olduğunuza hükmederek size hak verirdim. Fakat "Türkler" deyince düşünürüm.

Sultan Osman'ın ceddiyle birlikte, Çingiz Han'ın önünden kaçmış olan birkaç yüz çadır halkı, Asya'nın aksâ-yı Garbı'nda tek başına koca bir devletin esasını vaz' edemedi. Vesâit-i te'sisi burada buldular. Ve bunlar Türk olmaktan ziyade anasır-ı mahallîden idiler. Pekiyi bilirsiniz ki, Saltanat-ı Selçukîye' nin mirasına dava-yı istihkak ile vaz'-ı yedd etmek isteyen Karamanoğulları Fatih zamanına kadar tam bir buçuk asır devleti işgal etmişlerdi. Karamanoğullarını en çok mukavemet göstermiş oldukları için sarahaten zikrediyorum. Yoksa Osmanlılar bidayet-i tesiste hepsi Türk olan tavaif-i mülûkun hemen hepsiyle az çok uğraştılar. Bununla beraber şu devlet-i muazzamanın esas bülendini vaz'eden eyâdi-i azm ve himmet meydanında Mihal gibi, Evrenos gibi lisanımıza yabancı, fakat vicdanımıza pek mûnis isimlere hürmet ve şükran ile tesadüf etmekteyiz. Bugün Türkçülerimizin kudsiyet-i Semâvîye ile meşgûliyete lâyık gördükleri Timurlenk, Tatar ve Türklerden müteşekkil ordusunu Ankara sahrasında mevcûdiyet-i Osmaniye'ye saldırdığı zaman karşısına dikilen ordunun sufûf-ı mukavemeti meyanında cansiper-ane harbeden Sırplara ne diyeceksiniz? Bu devlet böyle tesis ve böyle temâdî etmiştir. Tarihi lehinizde işhad için beyhude it'ab

etmeyeniz azizimi... Fatih Sultan Mehmed'i en çok düşündüren Uzun Hasan Türk, Yavuz Sultan Selim karşısına en ziyade dikilmek isteyen Şah İsmail Safevî yine Türk iken kaleminizin tefevvüh ettiği,

"Halbuki, Gazi Osman'dan evvel Osmanlı Türk'ü namına ferd-i vahid yaşamıyordu! Gazi Osman ise bedîhîdir ki, Osmanlı Türklerini yaratmadı. Kendisinden evvel de yaşamakta olan Türklerin gayret ve himmetiyle bir devlet tesisine muvaffak oldu." sözleri karşısında ukûl-ı evvelin ve ahirin dem-beste kalır.

Tarihten fizyolojiye geçersek Osmanlı Türklerini yine büsbütün ayrılmış ve büsbütün değişmiş görürüz. Dindarâne bir hürmet ve kanaatle bahsettiğiniz muhit ve veraset-i ecdâdın âsârını bünye-i hazıra-i Osmaniye'de niçin ara mıyorsunuz?... Anasır-ı gayr-ı Müslime'nin kanını yeniçeriler üç asırdan ziyade Türk damarlarına naklettiler. Taraf taraf vaki olan ihtidâlar, iltihaklar da başka!... Türk ırkının ihtilât ve tesâlübü anâsır-ı gayr-ı Müslime'ye inhisar etmedi: Araplar, Boşnaklar, Arnavutlar, Kürdler, Çerkezler, Bazlarla diğer lâ-yuadd akvam bu ırka karışmış ve karıştırmıştır. Bugün Balıkesir'de, Konya'da, Sivas'ta, Diyarbakır'da, Kerkük'te yerli bir Türk bulamazsınız ki, şeklen Buhara veya Semerkand halkına benzesin. Lisanımız da böyledir. "Türk Yurdu" ne kadar çalışırsa çalışsın, İsmail Gaspıralı Efendi 'nin dilini Abdülhak Hâmid Bey'in lisanına galebe ettirmek imkânı yoktur. Celâl Sahir, Hamdullah Suphi, Köprülüzade Mehmed Fuad gibi Fecr-i Ati'den Türk Yurdu'na göç etmiş şebân-ı Osmanî bile, tarafgirliği Sectaire'lik derecesine isal etmemişlerse, bu hakikati teslim ederler ümidindeyim. Etmezlerse o mümtaz, fakat güm-geşte-i zılâl olmakla bedbaht zekâlarına herkes acır.

İşte azizim, bî-esas bulduğunuzu -güya delâil-i kat'iye ve fenniyeye istinad ile- ilân ettiğiniz "ekanîm-i selâse-i ictimaiyem" bu temellere ve bu hakayık ve vesaike istinad ediyor.

Gelelim sünnî ve şiilik meselesine:

SÜLEYMAN NAZİF

İctihad, c. 3, nr. 74, 1 Ağustos 1329/1913, s. 1621-3.

3.6. Ahmed Agayef Beyefendi'ye Cevap [177]

Koca bir makaledeki tek bir kelimenin pek büyük sû-i tefehhüme uğramış olduğunu esef ve istiğrab ile gördüm. Ben Şiîliğin aksam-ı İslâm'dan olduğunu (hatta) tefrîk ve tahsisiyle ifham ederek "Bir kerimem olsa bütperest bir Türk'e, hatta bir Şîî'ye tezvîc edemem!" demiştim. Hiçbir Şîî'ye şahsî husûmetim olmadığı ve hatta bazıları ve birçoklarıyla aramızda meveddet de bulunduğu halde bu sözü bugün de müsterih bir vicdan ile tekrar edebilirim. Ve o fie-i İslâm'ın heyet-i umûmiyesinde fie-i diğere, yani Sünnilere karşı saf ve halis bir niyetin teşekkül ve takarrür etmiş olduğunu göreceğim zamana kadar vicdanımın bu hükmü lâyettegayyer kalacaktır.

Ben, Müslim, nâ-Müslim, herkesin kanâat-ı diniyesine hürmetkar olmayı fikr-i münevverin ilk vazifesi ve ilk nişane-i terbiyesi addederim. İster miras-ı ecdâd olsun, ister zade-i tetebbuât, mu'tekadât-ı beşeriye mukaddes ve biri diğerine karşı daha az hakayık-ı nisbîyeyi ihtiva etse bile, yine mübeccel ve muhteremdir.

Şîîlere, Sünnî olmadıkları için değil, Sünnîlere karşı olan içtihadı, ihtilaf-ı kanâât şeklinden çıkararak, tebâüd ve münaferet derecesine isal ettikleri için ma'ârız veya mu'terizim. Mebde' ve kuvvetini Hz. Osman-ı Zinnureyn Efendimizle, Cenab-ı Ali Kerremallah-ı Veçhe Efendimiz arasındaki maceralardan elan bu hizb ve mezhep, o tarihten bu zamana kadar her kanlı hadisenin başına geçerek, iki fırka-i mücâhidin arasında büyük bir gayyâ-i tefrika vücûda getirmiştir. Bugün her Şiî -aradan bin bu kadar sene geçmiş olmasına rağmen- dest-i intikamında kanlı bir gömlek sallayarak, Sünnî'nin yedd-i ma'sûmuna Hz. Hüseyin'in kanını bulaştırmak ister. Bu sebebledir ki mülkünde anâsır-ı gayr-ı Müslime'nin vücuduna tahammül eden büyük Sultan Selim, bu mezheb-i hadisin salikini karşısında muhafaza-i itidal edememişti.

Siz uhuvvet ve vahdet-i İslâmiye namına Şîîlerle tevhîd-i his ve âmâl etmek vücubunu ihtar ediyorsunuz. Kabul ederim. Fakat o şart ile ki onlar da verâ-yı a'sârda çırpınan maceralardan bu asr-ı muztaribe nakl-i ağrâz etmek âdetini terk etsinler!...

Bugün Ceziretü'l-Arab'da neşr-i mezheble uğraşan Şîî müctehidler, "Osman" namından Devlet-i Osmaniye'ye hisse-i buğz ve nefret çıkarmaya çalışıyorlar.

Basra'da bulunduğum zaman bir "Osman عثمان ismine tesadüf ettim. Aslı "Osman عثمان iken herif ba'd-el teşyi'" s (ث)" harfini "aad(ص)"a tahvil ederek isminde zu'munca

[177] Makabli İctihad'ın geçen nüshasında

tensîkat ve... tathirat icra etmiş!... Yine Basra Körfezi'ndeki "**النجه**" kasabasının yek-ırk ve yek-lisan olan sekenesi, ihtilâf-i mezhep namına mütevâliyen yekdiğeri katliâm ediyorlardı. Şîîler tefâvüt-i kanââti ihtilâf-ı hûnîn derecesinden ne vakit çıkarırlar ve uhuvvet-i İslâmiye'nin şanına Sünnîler gibi ba-kemal ihlâs ve safvet-i hürmetkâr olurlarsa sözümü maal-memnuniye ve maal-iftihar geri alırım ve ille felâ!...

Cevapnâmenizin bu meseleye taallûk eden satırları arasına nâ-münasib ve nâ-behemâl bir söz karışmış "...Şîî karileriniz bu cümlenin İctihad'a yazıldığını der-hâtır ederlerse, **ویل لمن کفره تمرود** meselini "hatırlarlar" diyorsunuz. Cevap vermek İctihad'a, daha doğrusu sahibi Abdullah Cevdet'e aittir. Fakat bir şahs-ı sâlise bu kadar acı bir telmih ve taarruzu âdâb-ı münâzara ile telif etmekte zât-ı âlileri de dûçar-ı suûbet ve taab olursunuz zannederim.

Gelelim Türklük uknumuna:

"Osmanlı tarihinden evvel yaşamış ve yahud Osmanlılığın haricinde bulunan Türklerden bahsetmekten nefret" ettiğimi hangi sözümden istidlâl ettiniz?... Lakayd kalmanın kamûs-ı telakkînizde mânâsı nefret etmek midir?... "Kavmiyeti, milliyeti sizin gibi düşünen bir mütefekkire, hiçbir kavim ve milletin arasında tesadüf edilmez! Dünyada bir Arap, bir Acem, bir Fransız, bir İngiliz, bir Alman bulamazsınız ki kendi kavmiyetini ikiye bölsün ve birini kabul ile diğerini reddeylesün! Böyle bir taksim ne fenne, ne akla, ne de mantığa tevafuk eder. Milliyet, kavmiyet mahiyeti itibariyle gayr-ı kabil-i tecezzi bir vahid-i küll-i ma'nevidir" diyorsunuzI...

Sizi tanımasaydım bu sözlerinize, asla taaccüb etmezdim. Şark ve Garb'ın ümmehât-ı âsârından cehl ve aczime kitaplar tavsiye eden Agayef Bey, biraz da kendi zılâl-ı ma'rûzunu lütfen irşad etmiş olsa bu kadar zayıf ve sahîf efkâr dermiyân etmekle medhûl olmaz.

Urûka aid akâid-i batılayı Les Prejuges des Races adlı bir mecelle-i mühimme ile tahlil ve iptal eden Jean Finot'nun "Irkların İhtizar ve Memâtı (L'agonie et la mort des races)" ünvanlı hacmen küçük fakat kıymeten büyük eserini zât-ı âlilerine min gayr-ı haddin tavsiye ederim. Müellif eserine şu satırlarla başlıyor:

La tour de Babel avec son mélange disparate des peuples et des langues n' est qu' un simple jouet d' enfant a cote' de la formatione des nations modernes. Dans les vastes laboratoires où se créent les patries et les peaples, on voit se dissoudre avec une vitesse surprenante les differences physiologiques qui séparent les races, de même que celles des mentalités issues de tous les coins du globe.

Bu satırları, müsaadenizle İctihad'm Fransızca bilmeyen karileri için harfiyen tercüme edeyim:

"Birbirine uymayan akvam ve elsine halitasıyla Babil Kulesi milel-i cedîdenin teşekkülü yanında adi bir çocuk oyuncağından başka bir şey değildir. Vatanlarla kavimlerin vücud-pezîr oldukları vasi' darülistizarlarda kürre-i arzın her köşesinden zuhur eden zihnî farklar gibi, ırkları tefrîk eden fizyolojik ihtilâfların da hayret-bahş ukûl bir süratle eridiği görülür."

Vesâit-i münakalenin ihraz ettiği suhuletle ticaretin beynelmileli bir mahiyet ve fikr-i beşerin cihangir bir kuvvet alması insanları mâ'nen ve maddeten yekdiğere takrîb etmiştir. Buna her râsıt-endîş gibi Jean Finot da kani bulunuyor. Bu kanaatini izah ederken Fransa'nın bünye-i hazırasmda -evet, yek-ırk, yek-lisan ve yek-din ve yek-maksad ilân olunan şimdiki Fransa'da beyaz, sarı, siyah, kırmızı, her ırkın mesâi-i îlâdını ta'dâd ve ezmine-i kablet-tarihiyenin setre-i zalâmına bürünerek mevcu-diyetlerini karanlık mağaraların a'mâk-ı mensiyesine gömülmüş âlât ve eşya ile ensâl-i müstakbeleye ihbar eden akvam-ı güzeşteden başka elli muhtelif kavmi -isimlerini birer birer sayarak- bu millete irâe-i ecdâd ediyor. Ve yine jean Finot'nun iddiâ-yı müdelline göre Fransızlardan ziyade Almanlar eski Gallerin ahfadı imişler!...

Artık Fransa'da, Almanya'da, İngiltere'de böyle olursa, zavallı memâlik-i Osmaniye'de ne kadar ihtilât ve tesalüb vukua geleceğini siz hesap ediniz!

Bekâret-i akvama Kaf Dağları, Çin Surları gışâ-yı metin olamamışken tarihin tanımadığı zamanlardan beri her taraftan ve mütevâliyen pâmâl-i ecânib olan diyâr-ı târmârımızda (nâ kabli tecezzi bir vahid-i küll-i manevî) aramak tatlı bir emel olsa bile bir hayal-i hamdır. Ve bu hayal, hakikate istihale etmek teşebbüsünde bulununca -ve bilhassa bu memlekette-muzır ve mühlik olur.

Cevapname-i mufassalanızın bendenizi en ziyade i'câb ve şahs-ı hakîrâneme ma'tûf tehevvürât-ı müzeyyifâneden ziyade igzâb eden fıkarâtı Fransa edebiyatına ait olanıdır.

Âcizinize mütalaasını lütfen tavsiye buyurduğunuz "Fustel de Coulanges'in, Tein'in, Şerer' in" âsârını nazar-ı mütalaanıza irca' etmeği zâid addederim. Çünkü bu kitapları da birçok emsali gibi okumuş olduğunuza itimadım vardır. Eâzım-ı mütefekkirin-i Garb'den birinin meşhur bir sözü bu münasebetle hatırıma geldi. Galiba Schopenhauer olacak: "Çok okuyan bir adam düşünmek için vakit bulamaz!" demiş. Bu sözün doğruluğuna şerefyâb-ı hitâb-âlîleri olduğum zaman kadar hiçbir vakit rabt-ı kanâat etmemiştim. Fakat yalnız Fustel de

Coulanges, yalnız Tein'in, yalnız Şerer'in değil, Fransız, yabancı, büyük küçük hangi müellifin eseriyle istişâre zahmetini ihtiyar edecek olsanız size " Fakat bununla beraber yeni teşekkül etmiş olan Fransa, Latin lisanının, Latin ulûm ve sanâyiinin, Latin tarz-ı tefekkürünün esiri kaldıkça hiçbir mevcudiyet-i maneviye gösteremiyordu, hiçbir dahi yetiştiremiyordu." sözünüzün ma'nasını izah eder. Siz okuduğunuz nâ-mütenâhi kitaplar arasında böyle bir cümleye veya bu meâlde bir söze tesâdüf ederek medlûlünü tamamiyle tetkik ve tefehhüm etmeden hafıza veya muhattaranıza nakledivermişsiniz. Ve ihtimal ki biraz da tahrîf buyurmuşsunuz. "Latin lisanının esiri olmak" sırf Latince yazmak demektir. Türklerin mâbih-il-iftiharı olan İbn-i Sinâların, Fârâbilerin Arapça ve Celâleddin-i Rumîlerin, Sâib-i Tebrizîlerin Acemce yazdıkları gibi!...

Maâl-istiğrab görüyorum ki siz Renaissance denilen "devr-i teceddüd"ün esbâb ve meâsirini de bizden gizlemek istiyorsunuz. Fransız lisanının müstakilen yazılmak istenilmesi bu teceddüdün esbabından değil, âsârından biridir. Ve o teceddüdden sonra ve bugün bile "Türkçü" ve "Yurtçu"ların yaptıkları gibi Latin ve Yunan kelimâtına ilân-ı husûmet ve mübâ'adet edilmiyor.

Latin lisanı Avrupa'nın medeniyet ve efkârınca tahakkümle îkâ-ı zarar etmek şöyle dursun, Kurûn-ı vustânın a'sâr-ı muzlimesinde Avrupaca bir şu'le-i hidayet ve tesliyet gibi parlamıştır. Tıpkı bizim Arapça gibi!

Siz zamanın taassubuna ve efkârına aid hataları lisanın defter-i a'mâline kaydediyorsunuz. Kilise, efkâra pâbend-i inkişâf olmak isterken Latince'yi isti'mâl etmek istemiş. Bunda lisanın ne kusuru var? Abdülhak Hâmid'in "Finten" ile Cenap Şahabeddin'in "Hac Mektupları"na şekil ve vücûd vermiş olan Osmanlı Türkçesi'yle, ahiren türeyen Türkçüler, Yurtçular da tebeyyün-i meram etmeYe çalışarak, bu güzel lisanı tedenniye alet ediyorlar.

Lucrèce'in "Tabiat-ı Eşya" sını iki bin sene evvel insaniyet-i mütefekkireye ihdâ etmiş olan -ümmehât-ı elsine-i medeniyeden- bir lisana ilân-ı husumet edecek kadar hakk-ı nâ-şinâs ve ni'met-i na'dân olsaydı, bugün dünya yüzünde "Fransız" namıyla ne medenî, ne vahşî bir kavim irâe-i mevcudiyet edemezdi. Hayır, Agayef Bey! Latince Fransadaki mevkiini lisan-ı mahallîye terk ederken hesapsız kelimât ve terâkib de bırakarak -ta'bir-i ma'rûf-ı millîmizle ifade edeyim- adeta Fransızca'yı çırak çıkarmıştı. On altıncı ve on yedinci asırlarda yazılmış kitaplarla şimdiki kitapları mukayese ederseniz Fransız lisanında Latin ve Yunan metrûkâtının tenakus değil tezayüd etmiş olduğunu görürsünüz.

Siz "Rönesans"ı Latin ve Yunan avâidinden mukaddime-i tebâüd zannediyorsunuz. Zannınız muhtîdir. Çünkü Kurûn-ı vustânın ribka-i tagallübünü kıran "devr-i teceddüd" a'sâr-ı taliyeyi edvâr-ı mütekaddimeye rabt, yani Latin ve Yunan medeniyetine iâde etmiştir.

Kurûn-ı vustâ, fikr-i beşerin -en ziyade Avrupa'da îkâ-ı hercümerc eden- bir devr-i fitreti idi. Rönesans, o kargaşalığa hitam vererek, mazide en ziyade ihraz-ı kemâl-i medeniyet etmiş iki kavmin Latin ve Yunan'ın, saltanat-ı kadîme-i temeddününü iâde ve idâme etti.

Rabelais, Fransız lisanıyla ibdâ-ı âsâr ederken -sizin Türkçü ve Yurtçuların yaptığı gibi- Latinceyi inkâr etmemiştir. Rabelais ile muâsır denecek bir zamanda neşr-i eş'ar ve âsâr eden Ronsard, Fransa'nın şiryân-ı beyanına bir hûn-ı nevin-i millî ithal etmeYe kendinden evvel ve sonra gelenlerden ziyade çalışmış olmakla meşhur bulunuyor. Bununla beraber Latin ve Yunan enkazını o kadar ibzal etmişti ki, hakkında Fransız Edebiyatı'nın üstâd-ı evvel ve eşheri

Sa muse en français par la grec et latin

demiştir.

Zaten "Rönesans"ı Fransız müverrihîn-i benâmı,

le retour passionné au culte et à i'admiration de l'antiquité...

diye tefsir ediyorlar. Corneille ile Racine Fransa'nın muhalledât-ı edebiyesini Latin ve Yunan meâsir-i kadîmesini taklîd etmek suretiyle -ve münferiden bu sayede- ibda ettiler.

"Kavmiyet ve Milliyet Asrı" dediğiniz on dokuzuncu asrın şair-i â'zâmı Victor Hugo'yu serâpâ okuyunuz, Latin ve Yunan medeniyetleriyle, o medeniyetlerin âsâr ve measîrine hayran takdirlerinden başka bir şey göremezsiniz. Victor Hugo, klasik tarzında yazmakla alelumûm insaniyetin tekamül-i tabîiyesini takip etmişti. Nasıl ki biraz sonra da kendi mesleğine muarız ve adeta eslihâ-i kalemiye ile mücehhez mehacimler zuhûr etti, bunlar milliyet-perestliğin icabâtı değil, insaniyet-i müterakkiyenin nâ-kabil iskât-ı ihtiyacâtıdır.

Ma'bâdı gelecek nüshada

SÜLEYMAN NAZİF

İctihad, c 3, nr.75, 8 Ağustos 1329/1913, s. 1645-8.

3.7. Ahmed Agayef Bey'e Cevap[178]

Herkesin daire-i ıttılâı dâhilinde âdeta eskimeye başlamış olan bu pek malûm hakâyık-ı tarihiyeyi bir darülfünun tarih mualliminin hatırına getirmek, mecburen olsa bile, bendenizi mahçup ediyor. Irk gibi daima ihtilâta ve daima tehavvüle mahkûm bir esas üstünde "vicdan-ı millî"nin pâyidar olabileceğini iddia etmek, vakayinâme-i akvamı-imlâ eden hadisâtı ceffü'1-kalem inkâr eylemektir. Fransa gibi mahdud ve muayyen bir yerde bu kadar karışık olan "ırk"ın bilhassa bizde ne kadar mahlût ve müşevveş olacağını siz -fakat inadın yerine insafı ikame ederek- hesap ve tayin ediniz.

Asya-yı vustâdan getirdiğimiz kana bereket versin ki, birçok dimâ-ı ecnebiye karıştı. Yoksa hûn-ı bedevî bu kadar da haiz-i kudret-i temeddün olamazdı.

Cevapnâmenizi vücuda getiren silsile-i acaip arasındaki şu iki satır da hayretimi son derecede tehyîc etti:

.....Fransa milleti kendine has olan dehayı, yalnız şu vicdan-ı millîyi, şu ruh-ı kavmîyi bulduktan sonra ibraz edebilmiştir…… diyorsunuz.

Pek ziyade rica ederim Agayef Bey, şu vicdan-ı millînin hangi menbâ'lardan nebeân ettiğini bize izah ediniz. Fransa'nın bugünkü ruh-ı mütekâmilinde Golvalılar devrinin âdat ve an'anâtı mı daha ziyade hakimdir, yoksa Yunan ve Lâtin medeniyetleriyle Hıristiyanlığın metrûkât ve teberruâtı mı?...

Yine söylemenizi rica ederim ki, Fransa'nın vicdan-ı millîsi neye istinad ediyor ve ne istiyor?...

Bugün "Fransızım" diyen ve âmâl-i milliyenin mihrab-ı tecellisi karşısında vakf ve ced ve gaşy olan insanların hepsini menşe itibariyle aynı ırk-ı aslîye irca edebilir misiniz? Hayır, çünkü Fransız kavmi, birçok urukûn ihtilât ve tesalübüyle teşekkül etmiş bir ırk -evet, kelimenin manâsını ve şümûlünü bilerek isti'mâl ediyorum- bir ırk-ı mahsus ve her dem müteceddiddir.

Her ırkın teşekkülünde bî-karar ve meyyâl-i firar olan un- sur-ı aslîden ziyade edyanın âmil-i müessir olduğu her yerde aynen görülür.

"Arabınkini Arab'a, Aceminkini Acem'e iade edersek elimizde uzun kollu hırkadan başka bir şey kalmaz" sözümü niçin müstehak-ı taayyüb görüyorsunuz? Benim o hırka ile münasebetim, o kadar meşkûk ve o kadar mevhumdur ki!...

[178] Makablı İctihad'ın geçen ve evvelki nüshalarında

Azizim, ben ne Buharalıyı, ne Semerkandlı!... Eğer o hırka hakikaten mukaddes ve mevcudiyet-i millîyeyi sıyanet etmeye muktedir ve kâfi olsaydı benden daha mutaassıp olan ecdadım onu evvelâ cüppeye sonra da setreye ve cekete tebdil etmezlerdi. Hatta Celâl Sahir, Hamdullah Suphi, Köprülüzade Mehmed Fuad Beyler bile yazılarında her gün Buhara'ya birkaç merhale takarrüb etmekle beraber, kıyafetlerinde Avrupa'nın zarafet-i müterakkiyesini rûz-efzûn bir ihtimam ile takip ediyorlar!...

"Elimizde uzun kollu bir hırkadan başka daha birçok, vicdan-ı milliyeti ebedî mefharetle dolduracak kadar şeyler kalacağım" o hırkanın şerefi namına iddia etmek onu bir kat daha maskara eder. "Evvelâ elimizde bin senelik İslâm'ı ve İslâmiyet'i muhafaza ve müdafaa etmemizin şerefi kalacak" diyorsunuz. Vatan ve menşe-i aslîsi dünyanın en mütehakkim ve en bî-aman bir ribka-i ecnebiyesi altında ezilen ve kahrolan bir ırk-ı bîkes namına bu gibi tafra-fürûşluklarda bulunanlara "Buharalılar kadar zavallı" derler.

Hilâfet-i İslâmiye'yi düştüğü dereke-i mezelletten tahlîs ve i'lâ etmiş olanlar, sizin uzun kollu hırkalarınız değil, medeniyet-i İslâmiye'nin perverde ve i'dâd ettiği eyadi-i mümtaze idi. 0 hilâfet-i muazzamayı Mısır'daki bir medrese-i viranın künc-i pür-gubârından, İstanbul'daki Topkapı Saray-ı muhteşemine nakl ve is'âd etmiş olan hükümdar-ı azimü'ş-şan, unutmayınız ki, hânmânını Çingiz'in harp ettiği, bir Süleyman Şahının şevket ve hayatına Timurlenk'in hitam vermiş olduğu bir Yıldırım Bayazid'in necl-i necîbidir.

Sultan Mahmud-ı Gaznevî'nin Firdevsî-i Tusî'yi bir aralık iaşe etmiş olmasından intihaz-ı fırsatla, edebiyat-ı İraniye'yi Türklüğe minnettar göstermek -aman Yarabbi! Neler işitiyorum!...- kaleminizin her sarîr-i cümbüşüne bin kahkaha-i istiğrab ve istihza celb eder. Ve -kelimeyi lütfen affediniz- dünyada bundan daha mudhik bir şey olamaz.

Henüz kendi dili kabil-i tedvin ve tahrîr olacak bir dereceye gelmemiş olan bir Türk padişahının zamanında "Şehname" gibi ebedî bir abide-i edeb ibda edebilecek istidad ve kabiliyet Acemcede esasen mevcud olmasaydı Sultan Mahmud Gaznevî'nin bilumum hazain ve defaini tek bir beyit bile yazdırmaya muktedir olamazdı. Mademki o Türk padişahında harikalar vücuda getirecek bir kudret-i mâ-fevkal-beşer var idi, niçin kendi lisan ve ırkına ifaze-i hayat etmedi? Eski Acem şahlarının menakıb-ı iclâlini terehnüm eden "Şehnâme"nin her beyti Mahmud-ı Gaznevî'nin ırk ve dinine atılmış bir seng-i ta'rîz ve istihkardır. En sonra da "Şehname" kadar meşhur ve metin olan hicviye ile o bîçare Türk hakanı bizzat pâmâl-i tecavüz oldu.

Selçukluların Bağdad'da, Şam'da, Konya'daki hademât ve mu-vaffakiyetinden mütevellid şan ve şerefi münhasıran Asya-yı vustaya irca etmek de pek gülünçtür. Bugün Romanya'nın başında Prusyalı bir hükümdar, Yunanistan'ın tahtında Danimarkalı bir Kral bulunuyor. Şu iki kıt'aya aid tecelliyât-ı tarihiyeden o iki ırka birer hisse-i âr ve iftihar ve ifraz etmeye sizce imkân var mıdır?...

Ehl-i salîb muhacimâtını da Türklerin akîm bırakmış olduğunu sıkılmayarak ve hatta iftihar ederek söylüyorsunuz. Darülfünûn talebesine değil, her hangi bir mekteb-i rüşdî şakirdine o maceranın en büyük kahramanını sorarsanız, derhal alacağınız cevap Selahaddin Eyyûbî'dir.

Selahaddin Eyyubî'nin kanında, lisanında Türklükten bir katre ve zerre gösterebilir misiniz?.. Bu büyük dindaşı; İslâm muhitinde perveriş-yâb olmuş bir Kürt idi. Ve bu Kürt, salîb-i hançere tahvil etmiş olan İsevîlerin hücûmat-ı mütevaliyesine karşı Hz.Muhammed'in müessesât-ı mukaddesini hamaset ve hikmetle müdafaa ederken, Çingizle evlâd ve ahfadı diğer taraftan ve en ma'mûr ve müreffeh diyar ve aktar-ı İslâm'ı -ehl-i Salîb'den ziyade- tahrib ediyordu. 0 Çingiz ki bugünkü Türkçü ve Yurtçularımız tarafından kudsiyet-i semavîye ile meşmûl gösteriliyor!

İslâm'ın serhadd-ı Garbî'sini altı yüz seneden beri kanı ve canıyla müdafaa eden Devlet-i Osmaniye'ye, Kader-i İlâhi en büyük darbe-i mühlikeyi Tatar ve Türklerden müteşekkil Timurlenk ordusunun eliyle indirdi. Siz yalnız ecnebilerin değil, İslâmların ve Osmanlıların da tarihini tahrif ediyorsunuz.

"Uzun kollu hırka" Endülüs'e gitmemiş olduğu için oradaki medeniyet ve şevket-i İslâmiye'nin payidar olacağını iddia etmek, yalnız kaleminizden sâdır olabilecek ve yalnız kaleminize yakışacak garabetlerdendir. Haydi, Osmanlı Türklerinin münhasıran uzun kollu hırkadan neş'et etmiş olduğu faraziyesini bir dakika için kabul edeyim. Sorarım size: Vaktiyle Tuna Nehrini bile geçmiş olan Osmanlılar bugün Meriç kenarında tutunmak için neden bu kadar meşakk ve mezahim-i ihtiyar etmeye mecbur oluyorlar? Sultan Mahmud-ı Gaznevî'nin Hindistan'daki devlet ve şevketi ne oldu? / 0 koca kıt'ada bugün Türk lisanıyla mütekellim bir adama tesadüf edebilir misiniz? Kelimât-ı Türkiye'nin bî-nasîb-i tefah-hum olduğu o diyar-ı devrâ-devrede fakat ezan-ı Muhammedi'nin salâ-yı davetine seksen milyon dehan-ı pür-iman günde beş defa icabet-i arz ediyor!...

Nadir Şah'ın tahtgâh-ı heybetpenahı etrafında şarkı söyleyen Moskof neferlerinin velvele-i sermesti, bu satırları yazarken kulaklarınızı ta'zib ile davanızı tekzîb etmedi mi?...

Sizin vicdan-ı millîniz olduğu gibi, vicdan-ı ilminiz de yok mu?

Tekrar ve ısrar ederim ki, Türk ırkında fevkalade bir kudret-i münciye varsa, en evvel kendi necatını ihzar etsin. Ve Rusya'nın latma-i tahkiri altında insanlıktan her gün bir parça daha uzaklaşan Buhara halkını kurtarsın. 0 otuz milyon Türk bu dakikada bir koyun sürüsünden fazla kuvvete ve -hicab ve esefle söylerim- haysiyete malik değildir.

Ben Hintlileri Türk ve Tatarlardan daha müterakki gördüm. Asya'nın vasatında icra olunan mezalimin yüzde biri Cenûbunda îkâ olunamıyor. Göreceksiniz ki, Buharalılar hayvanla insan arasında fasl-ı müşterek olmadıklarını öğrenmeden Hindi ve Hindûlar akvâm-ı mütemeddine meyanında yüksek bir mevki-i haysiyete sahip olacaklardır.

XXX

Fakat, ben sizin milliyetperverliğinizden de istifade etmek isterim, Agayef Bey. Bazı ahvalde zehir de ilâc-ı şâfi olabilir. Siz filhakika Türk ırkını tahlîs ve takviye etmek istiyorsanız -ki istediğinizde şüphe yoktur.- bu memleketteki teşettüt-i efkâr ve amali tezyîd etmekten başka bir şeye yaralayan mesainize asıl Türk diyarında meydan hazırlayınız. İşte size bir had ve bir mantığa irâe ediyorum:

Lazistan Sancağı'ndaki Hopa kazasından, Neced Kıtası'ndaki Katar şibh-i ceziresine kadar -az Garb'a mail- bir hatt-ı müstakim çiziniz. Bu hattın Garbı'nda dolaşmak tehlikelidir. Celâl Sahir Bey'i, Hamdullah Suphi Bey'i, Köprülüzade Fuad Bey'i -ve bilhassa Köprülüzade Puad Bey'i- alarak bu hududun şarkından daima şarka ve şimale doğru ilerleyiniz. Gideceğiniz yerlerde nâlân ve perişan birçok akvam göreceksiniz. Bunların hemen hepsi Türk' tür. Onlara deyiniz ki:

- Sizin de milliyetiniz ve bir hak ve haysiyetiniz var. İçinde çırpınarak süründüğünüz bu dereke-i cahiliyette yaşamaya çalışmakla ne milliyetinize, ne hak ve haysiyetinize bir selâmet ve teâlâ temin edebilirsiniz. Altı yüz, sekiz yüz sene evvel buralardan Garb'a doğru gitmiş olan birkaç kabile lisanınızdan bazı anasır-ı basite götürmüştü. 0 levazım-ı inşâiyeden bir lehçe-i beyan vücuda geldi ki, sizin için daimî efsûn-ı necât ve i'tilâ olabilir. Onları okuyunuz, öğreniniz. Buralardan gitmiş olanlar altı yüz seneden beri yalnız kendi mevcudiyetlerini idame için değil, sizin de imanınızı müdafaa namına mütevaliyen can ve hânümân feda ediyorlar. Mücadele-i hayat içinde muztar kaldıkları zaman üstlerine saldıran tehdid ve istilâ ordularını nakd-i hûn ve hûn-ı nakdinizle tağdiye etmeyiniz. Bu

sizin için ârdır, zarardır, tehlike ve helaktir. Milliyeten ihtidâ etmek isterseniz, fikren, hissen, emelen, Osmanlılara iktida ediniz!...

Hâlbuki siz böyle yapmıyorsunuz Agayef Bey!... Siz o iptidaî adamları bizim derecemize çıkaracak yerde bizi o derekeye indirmek istiyorsunuz. Lisanımızın altı yüz senelik terakkiyât-ı kıymettarını elinizden gelse bir anda Kırım'a, Buhara'ya peşkeş edeceksiniz.

Sermaye-i elfaz ve efkârı bizim Sultan Orhan zamanındaki şairlerimizinkinden ziyade olmayan biçare Abdullah Tokayef'e yurdunuzun şair muharrirlerinden Köprülüzade Mehmed Fuad Bey sahife sahife menakıb-ı ibcal yazarken yine o şair muharrirlerden Ali Canib Bey, Tevfik Fikret için bî-pâyân sutûr-ı tenkid ve muaheze karalıyor. 0 Tevfik Fikret ki zât ve âsâriyle altı yüz senelik bir tarih ve altı bin senelik insaniyet iftihar eder.

Bunlar ne maksatla yapılıyor?...Türklerin seviye-i iz'anını tevhîd için mi?... Lâkin o uçurumlar o kadar derindir ki, mevcud ve ma'dûd olan şahikaları yıkmakla onları imlâ edemezsiniz; arada bizim -her saniyesinden bin katre-i hûn tereşşuh eden altıyüz senelik mesâi-i müccadânemizin semerât-ı mübarekesi mahvolur. Vicdan-ı millimizin istediği bu mudur? Ve buna yazık değil mi?...

Siz eğer bu millete hizmet etmek istiyorsanız ederim ki istediğinizde benim şüphem yoktur- neşriyâtı fiiliyâ ta tebdil ediniz. Dünyadaki hakikatlerin en büyüğünü ihtiva eden

"Vatan hür ve muhterem yaşanılan yerdir."

cümlesi Abdullah Cevdet'in kaleminden cereyan eder etmez Celâl Sahir Bey'in hiddeti niçin feverân etti?...

Türkçüler, Yurtçular, Turancılar hür ve muhterem yaşanıl-mayacak bir yeri, bir cehennem-i vatan olmaya daha mı lâyık görüyorlar? Vatanperverliklerinin gaye-i hayalîsi bir hufre-i ha-karete tıkılmak mıdır?...

Henüz pek genç iken "Servet-î Fünûn" sahifelerinde büyük bir istidâd-ı şairâne göstererek istikbal-i edebe pek çok ümid ve mev'ad hediye etmiş olan Celâl Sahir'in -adı bile bir şi'r-i bedîi olan- "Beyaz Gölgeler"inde mündemic âsâr-ı nefîsesiyle Abdullah Cevdet'e olan güya manzum – itâbiyesini göz önüne getirenler az zamandaki tahavvüle, tahavvül-i elîme cidden teessüf ederler. Zavallı Celâl!... 0 manzume ile kendi şairliğinin ki- tabe-i perişanını yazmış!...Celâl Sahir Bey'in en samimi ve hayır-hâh eviddâ-yı mükerremesinden Şair-i Azam Abdülhak Hâmid Bey bile bu istihaleden müteessir olarak, geçen gün "Celâl Sahir bir anda Kartiye Lâtin'den Semerkand'a göçüverdi!" diyorlardı. Fakat buna taaccüb değil,

teessüf edilmelidir. Yirmi yaşında ölenler olsun da niçin otuz yaşında ihtiyarlayanlar bulunmasın?

Azizim Agayef Bey, bizdeki milliyetin esbâb ve sûr teşekkülünü âtiyen izah edeceğim. Yeni ve ca'li bir vicdan-ı millî vücûda getirmeye ihtiyaç yoktur. Mesaimizi beyhude israf etmeyiniz. Fakat Türk ırkı hastadır, eriyor, çürüyor, bitiyor. Sıtmadan, veremden, frengiden masûn köyler vâ-esefâ ki Anadolu'da kalmadı. "Türk Yurdu" bu âfetlerin musâbin-i bî-kesine bir menbâ-ı şifâ ve şefkat olsun. Söyleyiniz, bu yolda hiçbir teşebbüsünüz sebk etti mi?... Nigeh-i idraki, önündeki ufk-ı mer'îye bile yetişemeyen köyler var. Bunlara meselâ sinematograf vasıtasıyla olsun, bu vakâyi'den birkaç manzara gösterildi mi?...

İşte yapılması akdem ve elzem olan şeyler bunlardır, tahrifât-ı tarihiye ile teşvîş-i ezhan değil!... Bizim gaye-î hayalimize bin üç yüz seneden beri Hz. Muhammed şerefbaş oluyor, onun yerine Cengiz'i ikame edemeyiz.

Şiire çok ettim heves kalbim ile canımla ben

Çünkü ettim iftirak canımla cananımla ben

acîbesiyle,

Geçmesün karargılıkta mâhımız, hem salimiz

Gafiliz biz, cahiliz bizi Vay halimiz, vay halimiz

saçmasının kaili olan Abdullah Tokayef'i Tevfik Fikret'in mevki-i bülend-i şairiyetine is'âd edemeyeceğimiz gibi!...

(Ma'bâdı gelecek nüshada)

SÜLEYMAN NAZİF

İctihad, c. 4, nr. 76, 15 Ağustos 1329/1913, s. 1669-72.

3.8. Ahmed Agayef Bey'e Cevap

- Ma'bâd ve Hitâm -

Türkçülerin milliyetperverliği tabiat-ı vakayie nâ-mülâyim olduğu kadar muzır, muhzib, mühliktir. Bununla bir istikbal-i ekmele takarrüb değil, Asyâ-yı vustâ ve Kurûn-ı vustâya doğru irticâ edilmek isteniliyor. Aklı başında olan hiçbir kavim bin-nisbe daha mükemmel olan halini bir mazi-i müşevveşe fedâ etmek istemez. Siz, Osmanlıların tarih hususundaki mefahiri, mesâibi, hatıratı tedvîn ile vicdan-ı millîye bir esas metîn ihzâr edecek yerde büsbütün yabancı şeylerle iştigal ve -ta'birimi lütfen ma'zûr görünüz- vicdan-ı Osmanî'yi izlâl ediyorsunuz. Biz bildiğiniz ve istediğiniz gibi Türk değiliz. Ve olamayız. Lisanımız bile Buhara'nın, hatta Kırım'ın lehçelerinden büsbütün farklıdır. Sultan Osman zamanında "Kutlu olsun" ta'biriyle tes'îd-i-îyd ve sûr ederlermiş. Süleyman Dede'nin Mi'râciyesindeki:

Kutlu olsun sanaa mi'râc-ı güzîn

mısraında olduğu gibi!...

Fakat bu ta'bir Sultan Mehmed Han Hâmis'in beşinci sene-i cülûsundaki bir ramazan bayramını tebrike masruf olursa, gülünç olur. "Türk Yurdu"ndan mütevâliyen sâdır olan bu gibi acaib harekâtın en hafif müfesser mahiyeti *Exccentricite*dir.

Tekrar ederim ki biz bildiğiniz ve istediğiniz gibi Türk değiliz ve olamayız. Evvelâ buna bünyemiz, lisanımız, kafamız müsaid değildir; saniyen sevk-i vakayi'le asırlardan beri bulunmakta olduğumuz mevki' bizi maziye celb etmekten ziyade bir istikbal-i muîne doğru sürüklüyor. Dönmek, dönmek şöyle dursun durmak istersek behemâl perişan, târ u mâr, mahv oluruz. Fakat ilerlemekte ümîd-i felah mevcuddur. İki-üç seneden beri hortlak gibi aramıza sokulan "Turan" kelimesi tefevvüh edilmeye başlanır başlanmaz, âfak-ı Osmanî'de musibetler temevvüc etmeye başladı. Afrika'deki son topraklarımızı, Avrupa'daki mülk-i meşrûumuzu elimizden kapanlar acaba bizi Asya'da hür ve müstakil bırakacaklar mı?... Korkarım ki sizin Kâbe-i hayâliniz olan "Turan"ı da bize ilelebet kapasınlar!...

Belehâ-yı Arabîden, galiba "Cehy" biçaresine isnad olunan bir fıkra vardır: Birgün çölün ortasında telâş ile, öteyi beriyi hafr eder, dururmuş. 0 sırada yanına gelerek sebeb-i telaş ve iştigalini soran bir adama "Cehy" : "İki sene evvel buraya biraz para gömmüştüm, onu arıyordum" der. Ve gelen adamın "Kazdığın yere nişan verdin mi?..." sualine de "Evet, bir bulut vardı, onun gölgesine defnetmiştim" cevabını verir.

İşte bizim… Hayır bizim değil sizin, Turan da Cehy merhumun definesi gibi hüviyetini bir zıll-ı nâ-pâyidârın himayet-i bî-vefasına tevdî etmiş bir hayal-i gümgeşteden başka bir şey değildir.

Bizim milliyetperverliğimiz Amerika halkının temâyülât-ı kavmiyesi gibi esaslarını maziden ziyade hal ve istikbalde taharri etmezse, mebnâ-yı içtimâimiz târ u mâr olur gider.

Malûmunuzdur ki, Amerika akvamı, dünyanın ve bilhassa Avrupa'nın her tarafından hicret etmiş halktan müteşekkil bulunuyor. Kanada"da Fransızca ile mütekellim bir kısım kalil istisna olunursa koca Amerika'nın lisan-ı muhlisi ya İngilizce'dir, ya İspanyolca.

Mevcudiyet-i uzviyesini Britanya veya İspanya'dan Amerika'ya nakl etmiş olan adam, bir batın geçer geçmez mevcudiyet-i millîyesini de büsbütün oraya defn ediyor. Ve oralardan geldiği veya lisanıyla mütekellüm bulunduğu için İngiltere veya İspanya'ya ircâ-ı fikr edip durmuyor. Bununla beraber iddia edemezsiniz ki, bugün Amerika'da bir vicdan-ı millî, bir gaye-i hayal yoktur.

Biz de böyleyiz Agayef Bey, benim ruh-ı millîm Osmanlı diyarında yaşar. Asya-yı Vusatî çöllerine düşerse boğulmak muhakkaktır. Biz oradan ne fikren, ne cismen bir daha avdet etmemek azmiyle çıktık. Buradaki hatırat ve hayatımız daha esaslı ve daha kuvvetlidir.

Vicdan-ı millîye, terbiyetgâh-ı ittihaz etmek istediğiniz o şansız ve cansız çöllerde karışık bir rüya ile kanlı bir kaçıştan başka bir şeyimiz yok. "Türk Yurdu" bizi oralara kadar beyhude sürüklemek zahmetini ihtiyar etmekte inad etmesin. 0 firar-ı hûnîn, burada bir teceddüd ve gûşiş-i hayata inkılâb etti. Bırakın bizi

Biz sabah isteriz, sabah!... 0 uzun

Geceler nâimine hayr olsun!...[179]

Balkan Devletleri'nin âhiren topraklarımızda îkâ ettikleri tahribat kadar "Türk Yurdu" iki seneden az bir müddet zarfında lisan ve efkârımıza îrâs-ı zarar ve hârabî etmiştir. Türkçe'nin en mükemmel lehçesi Osmanlı Türkçesi iken her nedense Yurtçularımız Kazan, Kırım, Buhara şivelerini mütefevvık göstermek istiyorlar. Rusya'nın ribka-i tahakkümü altında inleyen Türk ve Tatarlar birkaç sene evvele kadar Osmanlı lehçesini muktedâ ittihaz ederlerdi. Aradan nasıl bir sarsar-ı meş'ûm-ı vezân oldu ki her şeyi hercümerc etti!

[179] Tevfik "Fikret Bey'in

Lisanı, esâlîb-i beyânı, aruzu, ahengi Asyayı vustânın akvâm-ı ibtidaiyesine peşkeş etmekte ne fayda var? Hatta Arabî kelimât bile bedevî Türklerin çetrefilliklerine tevfik edilerek her İstanbul'unun "fâide" (فايدا) "telâffuz ettiği ism-i Arab'ı "fayda"(فايدا)suretinde yazılıyor. Ve Emin Bey'in, Tahir Bey'in "Türk Yurdu" mecmualarında münteşir resimlerinde "Türklerin faydasına çalışanlardan" ünvanı serlevha ittihaz olunuyor.

"Türk Yurdu"nu bilerek, bilmeyerek karalayanlardan ziyade muhteviyâtına anlayarak anlamayarak dellalık eden bir kısım şebâna acırım. Terakkînin yolları mazinin kumlu çöllerinde değil, istikbalin âfâk-ı tarâvettârındadır. Hem öyle bir mazi ki, bizimle münasebeti bir gölge, bir hayal derecesinde bile kalmamış !...

"Siz Türkçülüğü hiç de mütâlaa ve ta'kip etmeden Araplıkla zıt addediyorsunuz," diyorsunuz. Evvelâ size sorarım ki, "Türkçü" sıfat-ı nevîn ve acîbini ısaga etmekten maksadınız nedir?... Siz bunu Araplarla olan itilaf-ı âhir münasebetiyle "Tercüman-ı Hakikat"e yazmış olduğunuz bir baş makalede de tekrar etmiştiniz. Ben de Türk'üm. Heyet-i ictimaîye-i Osmaniye'de keyfe mâ-yeşâ' taksîmât-ı kavmîye icra etmek selahiyetini siz ve arkadaşlarınız kimden aldınız?...

Memleketimizde lâ-akıl sekiz milyon Türk vardır. Bu milyonların kaçı demiyeyim, Türklerin kaç bini ve hatta kaç yüzü size yani Türkçülük mezhebini icad ve terviç edenlere vekâlet verir?...

Arapların temâyülâtına sizden ziyade vakıfım. Onların meyl-i i'tizâl olmadığını metalib-i âhirelerindeki itidal de ispat etti. Araplar vahdet-i diniyeyi gayret-i millîyeye hakim bulundurmasalardı bu sırada devletin başına neler yandırmazlardı?... Avrupa'dan ve öteden beriden ara sıra yükselen sedâ-yı nifak ve şikak, zannetmeyiniz ki hakikaten necîb olan o kavmin tercüman-ı vicdanıdır. İftiracıların kimler ve neler olduğunu size şifahen söylemiştim. Burada tekrar ile bir fitne-i nâime- yi ikaz etmek istemem. Fakat bu da ispat eder ki, bizde en metin ve bununla beraber en müşfik rabıta, dindir. Din olmasaydı Araplar çoktan ayrılmış bulunurlardı.

Araplarla aramıza ilka-yı bürûdet etmeyecek bir lisan-ı hürmet ve insaf ile o kavm-i muhteremden bahsetmenizi ihtar edişim yine kaleminizi hiddet ve şiddetle tuğyan ettirmiş. "Türk Yurdu"nun diğer nüshalarını bir tarafa bırakalım, yalnız bana olan cevabınızın sutûr ve sahaifi ihtar-ı mütekaidimin isabetini te'yîd ve tevsîk eder. Bizim mürşid-i vicdan ve mürebbi-i efkâr ve iz'ânımız Arapların efazılı, hükemâsı, medeniyeti iken ve bizi daire-i temeddüne en evvel ithal eden yine Araplar olduğu halde siz her fazileti Türklere ircâ' ve

beyânât ve temhidâtınızla Endülüs Arapları gibi bir kısım münevverinin bile kalb-i tarihine îrâs-ı evcâ' ediyorsunuz. Bir Arab'ın gönlünde sizin ve refikanızın sözlerinizi okurken hararet-i tehassüs ve

minnettârî mi peydâ oluyor ki, "Araplarla aramıza ilkâ-yı bürûdet etmeyecek bir lisan-ı hürmet ve insaf" tavsiyesi o kadar hücum ve serzenişi icap ediyor?...

Zaten lüzumundan ziyade uzamış olan bu cevabı burada kesmek isterim. Çünkü ıtnâb-ı ekseriyâ maksadı izahtan ziyade it'âb eder. "Türk Yurdu" nun kolleksiyonu elimdedir. Ve neşriyât-ı tâliyesini de ta'kip ediyorum. Memleketin menafiine mugayyer gördüğüm ve göreceğim noktayı teşrih ve teşhir etmekte kusur etmeyeceğime emin olabilirsiniz. Bu memleket hastadır. Acemice tedvin olunmuş nazariyelere daha ziyade mevzû-ı tatbik olamaz. Bir taraftan Arnavutların ef'âlini tel'in, diğer taraftan aynını fiilen telkin etmek, edeb-i kelâma riayet eden kelimât-ı tavsifiyenin tarif edemeyeceği bir harekettir.

Bir sözüm daha kaldı:

Size şifahen de söylemiş olduğum gibi, bu meselede mevzu-ı intikad olan şahsınız değil, meslek ve içtihadınızdır. Ben sizi daima namuslu ve hamiyetli bir Türk ve Osmanlı tanırım. Zaten öyle bilmeseydim bu davada sizi muâteb veya muhâtab ittihaz etmezdim, Müctehidler muhtî bile olsalar muhteremdirler. Refikanızla beraber hepinizin ictihadât-ı vicdaniyesine hürmet eder ve... acırım!

Süleyman Nazif

İctihad, ***c. 4, nr. 79, 5 Eylül 1329/1913, s. 1732-4.***

3.9. Ali Ekrem Bey'e Cevâb -I-

Azîz birâderim ve necîb üstâdımız,

"Şiir Demeti" hakkında yazdığım fıkraya verdiğin cevâb, latîfeye latîfe ile mukâbelenin pek latîf bir misâlidir. Bununla berâber, araya mahâret ve zarâfetle ta'biye edilmiş ta'rîzlerde yok değil.

Emîn ol ki ben hece veznine ne vaktiyle fenâ demiş veyâ iyi dememiş olduğum için mu'ârızım, ne de bunun mehâsinini 'an-kasdin inkâr etmek istiyorum. Aruzun zevk u ihtiyâcımı tatmîn eden âhengi huzûrunda vezn-bi'l-benân bana pek ibtidâî ve nâkıs görünmektedir. Her hissi muhtâç olduğunu şekil ve tannâniyette teblîğ edemiyor. Şiirin nesirde bile aradığı ve istediği âhengi nazımda daha ziyade taleb ve taharrî etmesi pek tabî'î ve zarûrîdir. Dikkat etmişler: Fransızca'nın en büyük nâsiri "*Şato Briyan*"ın mensûr yazıları, kendisine mahsûs evzân ile, 'âdetâ besteli imiş.

Arûza bizde en ziyade kudretle tasarruf eden şâ'irlerden biri sensin. Fazla olarak, mûsikîye de hem nazarî, hem amelî 'amîkin var. Arûz ile hece arasındaki farkı sen söyle. Müessesât-ı ilmiyyemizde verdiğin dersler kitâb şeklinde de matbû'dur. Bizde arûzun kıymet-i mûsikiyyesini en evvel, ilmî sûrette îzâh ve ta'yîn eden sen oldun.

Hem ne hâcet!.. Tel kadayıf satan Türk'ün sadâsını ancak arûzun tamamiyle zabt edebileceğini ve evzân-bi'l-benânın buna mütehammil olmadığını, bu unvân altındaki manzûmeni inşâd ettiğin sırada, gerek dâru'l-fünûndaki talebene, gerek hâricdeki biz şâkirdlerine söyleyen sen değil misin?..

Arûz, hecenin mütekâmilidir. Tabî'î olmadığını iddi'â edenler, tabî'atı arûz gibi bilmiyorlar. Bir mısrâ'ı taktî' etmeksizin, der-hâl onun mevzûn olup olmadığını anlarız. Arûzun meselâ dokuzuncu ve sekizinci 'asırlardaki hâliyle bugünki kemâli mukâyese edilirse, görülür ki, vezinler zaman ile birlikte yürümüş ve tekemmül etmiştir. Bunun biz, Arab'ın da, Acem'in de arûzlarına mütefevvik bir âlet inşâd ve terennüme sâhibiz.

Zihâf ve medd ve işbâ' gibi kayd u zarûretleri de müteehhirîn şu'arâmız lisânımızın arûzundan çıkarıp attılar. Meselâ (erkek) mürâdif ve muhaffefi olan (er) kelimesi evvelâ türkçe olduğu için meddi câiz olmayan elfâzdandır; sâniyen Arapça veyâ Acemcede olsa bir hareke ile sükûndan mürekkeb ve hurûf-ı medden hâlî tek heceler -ki arûz ıstılâhında bunlara ğâliben (sebeb-i hafîf) derler- medd olunamaz. Bununla berâber, şâ'ir Hikmet'in

kuyûd ber-endâz ve san'atkâr rûhu, 93 seferinin yağdırdığı felâketlerden müteessiren ve peder-i cennet-makarrınla müştereken ibdâ' ettiği meşhûr şiirdeki,

İşte cân verdi vatan dinine, hürriyyetine

Buyurun seng-i musallâda, Hudâ hürmetine

Hakka el bağlayalım (er kişi) niyetine

Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini

Yok imiş kurtaracak bahtı kara mâderini

kıt'asıyla arûzda büyük bir inkılâb getirmiştir. (Er kişi)deki arş-ı a'lâya kadar yükselen âhının sayha-feşânı hecenin hangi vezni çıkarabilir.

İyi kalbli kabadayı (davalaciro)nun efendisini (Avustralya)da bi-gayrı hakkın katl etmekten mütehassıl azâb-ı vicdânîsine o kâtil-i muhayyelin hâliki olan şâ'ir-i a'zam, (Beyrut) denizinin dalgaları önünde feryâd ettirirken, ona şu mısra'ları söyletiyor:

Çıkıyor kanlı yüzü karşıma ummânda bile;

Sönmüyor meş'ale-i la'neti tûfanda bile;

Deşt u deryâyı aşıp (tâ) iki aylık yoldan

Geliyor nâleleri gûşuma sağdan, soldan.

Dalgalar, bende olan derde ölümdür çâre;

Siz kılın na'şımı 'isâl, kenâr-ı yâr' e!.

Üçüncü mısra'daki (tâ) istenildiği kadar temdîd olunabilir. Ve insân böyle okurken, Avustralyadan Beyruta kadar olan mesâfe-i dûrâ-dûr 'âdetâ göz önüne gelir.

Senin (Vasiyyet)teki muhâvereyi, ayn-ı şekl-i câzibde, hece vezniyle ibdâ' edebilir misin?. (Evet!..) dersen delîl isteriz; (hayır!..) cevâbını verirsen mes'ele bitmiş ve benim elimde görüp göstermek istediğin makâss-ı keskin bir bıçağa tahavvül etmiş demektir.

Eski büyük şairlerimiz arasında yalnız *Nedîm*'in hece vezniyle yazılmış bir manzûmesini gördüm. İhtimâl ki başkalarının da var. (Sa'd-âbâd bülbülü)nün dîğer terennümâtı yanında – ve gâyet hissî olmasına rağmen- bu neşîde ne kadar sönük ve ta'bîr câiz ise, sağırdır.

Ethem Pertev Paşa' nın da destân tarzında bir eserini görmüştüm.

Hece veznini başlı başına bir kitâb ile edebiyât-ı cedîdemize (Nesteren) getirdi. Şâ'ir-i a'zam arûzu pek tannân bulduğu için, bunun sahne ve mükâleme lisânı olamayacağını, esbâb-ı mûcibenin en büyüğü olarak, söylüyor.

(*Eşber*)in lisânında belki mubdi'ini tatmîn edemeyecek kadar fazla kuyûd ve cûş u hurûş-ı hareket-i âheng, tab'îliği ve sâdeliği ihlâl etmek istemişti. Fakat (Yabancı Dostlar) böyle midir?.. Mehmed Akif'in (Âsım)ı nesre hece vezninden ziyade karîb, ve şi'riyetten bir zerre gâib etmediği hâlde, lisânın selîkasına mülâyim. Elli sene evvel sohbeti vezn-i bi'l-benâne ilticâ ettirmeye Abdülhak Hâmid'i mecbûr etmiş olan sebeb bugün mefkûd bulunuyor. Hattâ bu husûsda Mehmed Akif, en ileriye giderek, şair Hikmet'in arûza soktuğu iinkılâbı, 'aksi cihetten tekrâr ve te'yîd etmiştir. Hikmet, Türkçe bir lafza medd vermiş idi; Mehmed Akif ise, (seyl) ve (âteş) gibi Arabî ve Fârisî kelimeleri, türkçe telaffuz ettiğimiz gibi (sel) ve (ateş) şekline soktu. Artık arûzun pâ-bend-i terakkî olan kuyûdu kırılmıi, iş yalnız şairlerimizin derece-i kudretine ve dereke-i za'afına kalmıştır.

Arûzu, Arab ve Acem'in malı ve binâen 'aleyh bizce gayr-ı millî add ile hudûd-ı millîyye hâricine çıkarmak istiyorlar. Bu da yanlış. (Edebiyâtı millîleştirme) hulyâsını, safsatalar üstünde seke seke, nazmımızı da nesrimizi de, lehce ve şîve-i telaffuzumuzu da berbâd etti. Kimse hâtırına getirmiyor ki ne Acem'in vezni Arab'ınkinin 'aynı, ne bizim bugünkü arûzumuz Acem arûzunun tıpkıdır.

Ziya Paşa'nın (*Tahrîb-i Harâbât*)a (Hâtime) ser-levhasıyla manzûm ve nâ-tamâm bir cevâb-nâme yazmış olduğunu gayr-ı münteşir evrâk-ı metrûkesi arasında bulduğum bir müsveddeden anladım. *(Harâbât*) câmi'i bu cevâbı ne (*Tahrîb-i Harâbât*) sâhibine irsâl, ne de (*Harâbât*)ın dîğer cildlerine idhâl etmiştir.

Bu cevâb-nâme-i manzûmede şu üç beyit bir hakîkati ihtivâ ediyor:

Gerçi tertîb-i 'arûz etti Halîl

Kıldı A'cêm ânı az çok tebdîl

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün

Var mıdır böyle Arabda edebiyât

Vezn a'râbda Acêm eğer

Söylemiş ise kasâid göster

Acem arûzunun türk elinde ne hâle ve kemâle geldiğini göstermek için, son büyük şairlerimizden iki misâl:

Harâb-ı zelzele bir köy: şu yanda bir çatının

Çürük direkleri dehşetle fırlamış; öteden

Çamur yığıntısı şeklinde bir zemin katının

Yıkık temelleri manzûr; uzakta bir mesken

ZemÎne doğru eğilmiş, hemen sukût edecek,

Önünde bir kadın.. Oof, artık istemem görmek!.

Tevfik Fikret

- Unuttun öyle mi? Bayramda komşunun gelini,

"Hasan, dayım yatı mekteplerinde zâbittir.

Senin de zihnin açık. Söylemiş olaydık bir.

"Koyardık mektebe. Dur söyleyim" demişti hani!.

"Okutma sen de hammâl yap bu yaşta şimdi beni!."

Mehmed Akif

İşte bunlar Arab ve Acemde yoktur.

Hele Abdülhak Hâmid 'in yed-i dehâsında Acem'in arûzu bin şekle girdi. Ve her tekâmülün şâh-râh-ı imkânını nazmımıza açan ve gösteren bu büyük şairdir.

Elbette dikkat etmişsek: hece vezninde muvaffak olabilenler, yine evzân-ı 'arûz ile ibdâ'a muktedir tabî'atlıdır. *Orhân Seyfî, Halîl Nihâd, Rızâ Tevfîk, Fârûk Nâfiz, Yûsuf Ziya* bu vâdîde ibrâz-ı kudret ettiler. Fakat bu hep arûzlarla aldıkları feyz sâyesindedir. Kendileri de inkâr edemezler ki 'arûz ile yazarken, daha ziyade muvaffak oluyorlar.

Hece vezniyle tertîb edilmiş manzûmelerin küçük çocuklara daha kolay ezberlettirildiği ve inşâd daha tabî'î sûrette vâki' olduğu iddi'âsını senin lisânından işitmek istemezdim.

Âh kardeş!.. Şairlikten böyle bi'l-ihtiyâr ferâğ u i'tizâl ile lalalığa seni sâik olan sebb nedir?.. Mevzû'-ı bahsimiz, terbiye-i etfâl değildirki hece vezninin mahâsinâtı sırasında saymak istediğin bu sühûlet sana medâr-ı ihtiyâc olsun. Biz seninle san'attan, şiirden,

güzellikten bahs ediyorduk. Küçük çocuklara manzûm sözler ezberletmek ve okutmak bana o kadar yabancıdır ki!.

Tevfik Fikret merhûmda, üstâdı Abdülhak Hâmid 'in,

Yok olmadan olmanın lüzûmu!..

İhtarından te'âmî ile, şairliğini (mûtû kable en temûtû)[180] emrine ittibâ' ettirerek, kable'l-mevt (*Şermîn*)i yazmış ve bunu müte'âkib vefât edivermişti. İnşâallâh sen daha pek çok yaşarsın ve fakat hece vezniyle ba'de-mâ hiç yazmasan Ekrem.

(*Şiir Demeti*)nden istikbâle kaç sahîfe, kaç beyit, kaç satır intikâl edecek bilmem; fakat (Vasiyet)inle o şekil ve kuvvetteki şiirlerinin istikbâle nesliden nesile intikâl edeceğine emîn ol. Ben şimdi bu emnîyetle mütesellîyim.

Çocukların hece vezniyle yazılmış şeyleri sühûletle hıfz u inşâd etmeleri bahsine gelince:

Benim bu bâbda hiç tecrübem yoktur. Fakat salâhiyet-dâr ve fikirleri pek kıymet-dâr bir üstâdın şehâdeti ve te'mînâtıyla burada ihticâc edeceğim. Kendi neslinin en büyük şairi ve Fuzûlî'den Mehmed Akif'e kadar bizde gelmiş olan beş, altı en büyük şairin biri olan Fârûk Nâfiz, iki seneden beri liselerde edebiyât mu'allimidir. Fârûk Nâfiz bunun 'aksini iddi'â ediyor. Ve arûz ile yazılmış manzûmeleri çocukların daha çabuk hıfz ettiğini ve hâtırlarında daha pâyidâr kaldığını söylüyor.

Arûz, bu dereceyi bulduktan sonra, ona ta'arruz yazıktır, günâhtır. Üç çocuğa bir iki kuşu öğretmek için, asırların işleye işleye vücûda getirdiği mükemmel bir âlet-i terennüm u beyân fedâ edilmesin. Velev enkâzından mekâtib-i ibtidâiye inşâ edilmek için olsa bile, Süleymaniye Câmi'înin yıkılmasına hiçbir gönül kâil olmaz. Elbette buna senin kalb-i refîkin de râzî değildir.

Söndürme evzânınla yandırdığın çerâğı!. Lâ-yezâl olan uhuvvet-i vicdâniyeyi bu münâsebetle de te'bîd ederim üstâdım kardeşim.

Süleyman Nazif

Son Telgraf, nr. 145, 9 Teşrin-i sâni 1340/1924, s. 2.

[180] "Ölmeden önce ölünüz." Manasına.. Ç.

3.10. Ali Ekrem Bey'e Cevâb -II-

Necîb üstâdımız ve azîz birâderim,

Ben geçen îzâh-nâme ile senden tebâ'ud etmemiş, bi'l-'akis sana doğru bir hatve-i takarrub atmış idim. Aynı hareket-i îtilâf-cûyâneyi senin cevâbında da gördüm. Şimdi daha iyi anlaşacak ve uzlaşacağız.

"Türkçe olan lafızların hecelerinde medd u kasr yoktur. Arabî ve Fârisî kelimelerin ekseriyet-i azîmesini asıllarında oluğu gibi mahdûd ve maksûr hecelerle okuruz. Arabî ve Fârisî lisânımıza karışmadan evvel, Türkçenin maksûr hecelerin tekâbülü esâsına müstenid bir hece vezni varmış. Bu iki lisân Türkçeye girdikten sonra da mahdûd ve maksûr hecelerin tekâbülü esâsına mebnî olan arûz vezni dahî Türklerin vezni olmuş. Ben diyorum ki arûz ile her şiir yazılamaz. Çünkü sırf Türkçe lafızlar arûza fazlaca girerse arûzun âhengi berbâd olur. Ve kuvve-i sâmi'a mahdûd hecelerin âhengini aramaya başlar."

Aşağıda zikr edeceğim bir fıkrası müstesnâ olmak üzere, senin pek ma'kûl ve ilmî olan bu sözlerin bence arûzun lehine ve lüzûm u vücûbuna birer hüccettir. Evvelâ sorarım: Lehcemizdeki elfâz ve kelimâtın çoğu Türkçe midir?.. En açık ve iltizâmî sûrette Türkçe yazılmış mensûr, manzûm eserlerde sırf Türkçe kelimât yüzde elliyi bile bulmuyor. Bu hâlde, Arab ve Acem kelimelerin mahdûd olanlarını arûz, âheng-i aslîsine daha muvâfık ve zevk-i sem'imize daha mülâyim sûrette bestelemektedir. Hece vezni yalnız Türkçe elfâza uygun iken, arûz, lehcemizi teşkîl eden üç lisânın kelimâtını edâya kifâyet ediyor.

Hattâ (*Sahrâ*) ile (*Belde*) de *Abdülhak Hâmid* Frenkçe birçok lügatı da arûza mahâretle sokmuştur.

Söyle kâfir, ne bakarsın gülerek?..

- Eskisin-de ne işin olsa gerek?

Hani sen mu'tekif-i meskendin?..

Hani meşakkari seninle ülfet?..

Hele sen böyle değildin evvel,

Böyle hiç olmaz idin müsteskıl.

Dâimâ tâlib -centilmen-din

Hep – deviyy-i mev'id-e ederek rağbet

Beyitleri ile (Belde)nin dîğer muhteviyât-ı mümâsilesi ilk intişâr ettiği zaman bile, halkımızın münevver kısmına hoş ve zevkimize mülâyim gelmişti.

"Sırf Türkçe lafızlar arûza fazla girerse arûzun âhengi berbâd olur" iddi'âsını dîğer mesrûdâtından istisnâ ile – ve yukarıda işâret ettiğim vecihle- kabûl etmeyeceğim.

Şinasi'nin,

Eşi yok bir güzeli sevdi, beğendi gönlüm

Kıskanır kendi gözümden yine kendi gönlüm

beyitleri sırf Türkçedir. Kâilinin en güzel beyitlerinden ve belki ahsen-i ebyâtı olduğunu peder-i kemâlât-perverin söylüyor.

Şinasi ile mu'âsır bir şairin şu beyiti de arûz ile sırf türkçe yazılmıştır:

Çok söz var idi ol güzele söyleyecektim

Gördükte dilim tutmadı şaşdım kalıverdim

Hece vezninin mütekâmili olan arûz, o veznin veremediği ve zabt edemediği âhengi bi-hakkın her lisânın îcâb u isti'dâdına göre te'mîn ediyor. Arûz da tabî'î ve millîdir. Taktî' etmeksizin bir mısrâ'ın mevzûn olup olmadığını der-hâl anlıyoruz. Beyoğlu'ndaki (Foto Fransız)ı bir mısrâ'ı, mevzûn olduğunu bilmeyerek ve ihtimâl ki Türk olmayan bir adamın kalemiyle, camekanın üzerine yazmıştı. Geçen haftaya kadar orada isi ve ihtimâl ki hâlâ duruyor. (Foto Fransız)ın haşvsız, kusûrsuz mısrâ'ı:

Vitrin ile dükkânın bir kısmı kirâlıktır

İki sene evvel, Yahya Kemal yazdığı bir makâlede bu gibi tesâdüfî mevzûneleri cem' etmişti. Hâtırımda,

Bahriye eczâ-hânesinin ser-tabâbeti

kalmış.

Meleke kesb etmiş bir sâhib-i tabî'ata göre arûz ile yazmak daha kolaydır.

Arûzun şimdiki ve ileride alacağı şekl-i kemâline nazaran söylüyorum. Şâ'ir-i a'zam da i'tirâf ediyor ki kendisine (Nusret)i yazdırmış olan sebeb, ya'nî moksân ve ihtiyâc el-yevm zâil olmuştur.

Akif'le Fikret'in getirdiğim misâlleri, mahzâ arûzdaki inkılâb u tevsî'i göstermek için kayd etmiştim. Yoksa frenklerin (anjambman) dedikleri şekilde nazım benim de hoşuma gitmez. Nasıl ki şu iki şâ'irde bu tarzı bi'l-âhare beğenmeyerek terk ettirler.

Anadolu, atalar denizi, ağlamamalı, sövmiyeceğim, gibi kelime ve sîğaların arûz ile ifâde olunmaması vâkı'an bir noksandır. İleride bir dehây-ı himmet daha çıkar, arûza yeni eşkâl 'ilâve ile bu mahzûrun o müceddid tarafından izâle edileceğini ümîd edemez miyiz? Seninde bi'l-istihkâk dâhil olduğun zümre-i münciye, şâ'ir-i a'zamın yarım asır başlamış olduğu tevsî' u ikmâl-i arûza otuz seneden beri hizmet ediyor.

"*Şiir Demeti*"ni râfizâne tenkîd etmek va'llâhi hâtırıma gelmemiştir. Ben hece veznini beğendiğimi söylemiştim. Sen burada (rafz) u (i'tizâl) kelimelerinden daha kuvvetli elfâza mürâca'atla (münkirâne, kâfirâne, mülhidâne) ta'birlerini bana tevcîh etsen, hece vezninin noksânlarını ve zevk-i sem'i i'câz u bî-zâr eden yeknesâkîsini yine i'lândan men'-i nefs edemem. Zâten ve lütfen "Şiir Demeti"nden bir nüshayı bana ihsân ederken, ithâf-nâmeye (hece vezninin adûy-ı ekberi Süleyman Nazif'e) sözlerini sen kendi kaleminle tenmîk u imzân ile tevsîk etmiştin. Ben hiç sevgili bir birâder ve üstâdımı tekzîb edecek kadar hadd-nâ-şinâs olur muyum?.. Latîfe bir tarafa benim ta'rîzim şahsına ve eserine değil, ale'l-ıtlâk hece vezninedir. Çocuklar için yazılacak şeylerin aksâm-ı şiir u san'attan olamayacağında musirrim.

Diyorsun ki:

"..."Şiir Demeti"nde meselâ "Fikret'in Masalı" şiirinin arûz vezniyle yazılamayacağını iddi'â ediyorum. Sen aksini isbât etmedikçe yalnız bir vezne taraf-dârlığın delîlsiz bir da'vâ kalır..."

Evet Ekrem, aksini hem iddi'â ediyorum hem isbât edeceğim. Aramızda hâkim efkâr-ı umûmiyye olsun.

"Şiir Demeti" nâzımı Ali Ekrem Bey yazıyor:

Koca bir dükkân önünde,

Küçük Fikret ablasıyla

Parlak camın arkasından

Bakıyordu dala dala!

İçeride oyuncaklar,

Türlü türlü oyuncaklar,

Fikretciğin gözlerine

Sanki gelir, girer, parlar

.....

Fikret sordu: Ablacığım,

Bunlar kimin?

- senin, benim;

Cebinde para olanın

- Haydi biz para verelim!.

- Kaç paran var?.

- Bir altmışlık!..

- Bende bir çeyrek, hepsiyle

Şu gördüğün cicilerden

Bir tâne alınamaz bile... ileh

Şimdi de hem şelâleler, hem , atiler ibdâ'ına kâdir olacak arûzda üstâd "Vasiyyet şairi" Ali Ekrem'i dinleyiniz:

Donukça bir fenerin nûr-ı sâye-dârında,

Çadırların arasında, zaman-ı râhatda,

Nevbet değiştirilen bir ferahlı sâ'atda,

Ağaçlı bir tepenin kuytu bir kenarında

Buluştular iki hem-şehrî kahramân asker:

Çemişkezekli Memiş'le bölük-emîni Ömer.

- Gel arkadaş, bakalım gel, şu mektubu

Anlat; babam nasıl?..

- İyidir.

- Çok şükür… Nasıl Emîne'm?..

Yeminlidir, bana korkma, yalan demez ki ninem,

Çarık takındığımız gün ağırca hasta idi;

Memiş, eğer ben ölürsem sakın acınma, dedi.

İleh

Aynî memba'dan çıkmış olan şu iki zülâl-ı irfân arasındaki levn u lezzet farkını senin insâfın ta'yîn etsin. Tekrâr ederim kardeş, kusûr sende değil, hece vezninin isti'dâdsızlığındadır.

Bence san'attan maksad, yine bi'z-zât san'at olduğunu bi'd-defâ'at i'lân ettim. Şahsî, vatanî, mâddî, ahlâkî hiçbir menfa'atla şiir, kâbil-i te'lîf olamaz. İnsân, vatanının felâketi ve vatan-dâşlarının ızdırâbı karşısında müteellim olur. Bu elemin ilhâm ettiği şiir, vatan-perverânedir. Cem'iyette gördüğü fenâlıktan müteneffir olur. Bu nefretin ibdâ' ettirdiği şiir, ahlâk-perverânedir. İster eb-i mu'azzamının,

Görüp ahkâm-ı asrı münharif sıdk u selâmetten

Çekildik izzet ü ikbâl ile bâb-ı hükûmetten

Felek her türlü esbâb-ı cefâsın toplasın gelsin

Dönersem kahbeyim millet yolunda bir azîmetten

beyitleri gibi istikbâh-ı mezâlim şeklinde, ister Ziya Paşanın,

Bir zamanlar ben dahî düştüm belây-ı gayrete

Doğrulukla uğradım bin türlü derd ü mihnete

Derde uğrar kim sadâkat etse elbet devlete

İstikâmet mahz-ı cinnettir bu mülk ü millete

Beyitleri gibi müstehZiyane olsun hepsi birer ahlâkî şiirdir. İnsân tek bir nefha-i ilhâm ile üç yüz, beş yüz sahîfelik bir kitâb yazabilir. "Makber"in mevzû'u yalnız bir sevgilinin mâ-cerây-ı firâkiyle kalb-i şâ'irde uyanmış bir teessürdür. Beyrut'tan Çamlıca'ya kadar, ne görürse şair rûhunun elimizde kalbinde on üç senelik refîka-i hayâta 'âid bir hâtıra

uyandırıyor. Bir gözden boşanan yaşlar gibi, zehr-i mâtem, Hâmid 'in kaleminden aktıkça onun rûhu boğulmaktan kurtuldu.

Her şair, çocuk tabî'atlıdır. Fakat küçük çocuklar için tam 191 sahîfeyi 'aynı ilhâm ve kuvetle yazacak bir şair bilmiyorum. (La Fontaine)in hikâyelerinden müstefîd olanlar ve bunun zevkine varanlar çocuklar değil, büyüklerdir. Üslûb-ı beyânı "Fikret-i Masal"ından daha açık ve ma'nâsı daha sehlü'l-idrâk olan "Vasiyet"in inceliklerine hayrân kalanları çocuklar arasında değil, zevk-i şiirden mahrûm mu'allimler meyânında bile bulamayız. Pek büyük bir üstâd ve zî-'irfân bir edîb olan Alî Rıfat Bey Efendi, geçen gün bir musâhebe-i 'âlimânesinde, mûsikîye iyi vakıf olmayan mürebbîlerin, çocuklarda terbiye-i sem'iyeyi, bir daha tashîh edilemeyecek kadar ihlâl u berbâd ettiğini, salâhiyet-i 'ilmiye ve tecrübesine istinâd ile söylüyordu. İşte hece vezni denilen musîbette çocuklarımızın meleke-i inşâdını baltalıyor. Ammâ diyeceksin ki:

- Ben yazmasam, başkaları daha ziyade teşvîş-i zevk edecek şeyler karalayacak.

Varsın, bu harâbîyi başkalarının tîşe-i îlâmı îkâ' etsin. Biz seni onlarla görmek istemeyiz. Sen bizim zevkimizin, hissimizin kardeşi ve üstâdlarımızdan birisin. Babanla birlikte deriz ki:

Yed-i kudret mi olsun 'âleme cellâd lâzımsa!.

Bu vesîle ile te'yîd-i ta'zîmât ederim efendim üstâdım.

Süleyman Nazif

Son Telgraf, nr. 156, 20 Teşrin-i sâni 1340/1924, s. 4.

3.11. Ali Emirî Efendi Hazretlerine

Üstâd-ı fâzılımız,

"Tarih ve Edebiyat Mecmuası"nın 8 adetli nüshasına Firdevs-aşiyan Âdile Sultan Hazretleri'nin bir mersiyesini derç buyurmuşsunuz. Bundan birkaç ay evvele yani mecmûa-yı e ş'ârı delâlet-i fâzılâneleriyle manzûr-ı âcizî oluncaya kadar merhumeyi hayrat ve hasenata mail bir muhaddere[79]-i güzîde-neseb bilirdim. Şairiyeti meçhulüm idi. Mersiyenin,

Hatırımdan anın itmez idi hiç fevti güzer

Neyleyim böyle imiş emr-i Hüdâ, hükm-i kader

beyti yirmi yedi sene evvel inşad ile pederimin Mardin'deki kabr-i garibüddiyarına hakk ettirmiş olduğum bir kıtayı hatırıma getirdi:

Açtı dâğ-ı ebedî gönlüme hicrân-ı peder

İnletir derd-i firâkı beni ta kabre kadar

İstemezdim garîb elde kazılsın kabri

Neyleyim böyle imiş hükm-i kazâ, emr-i kader.

Ben bu kıtayı pederimin tabutu mezara indirilirken gözyaşlarıyla a'mâk-ı kalbimden çıkarmıştım. O zaman Adile Sultan Hazretleri'nin şair olduklarını bilmiyor ve o dakikada Adile Sultan Hazretleri'ni der-hatır edebilecek hâlde bulunmuyordum. Baki bî-payan hürmetler efendimiz.

Süleyman Nazif

Hadisat, nr. 25, 13 Teşrinisani 1334/1918, s.1

3.12. Ali Kemal Bey

(Paris Mektupları'ndan)

"Napolyon hududu Ren Nehri'nden ileriye götürdü, sürdü, ilerledi. Önüne çıkan Prusya'yı tarumar etti, Avusturya'yı ezdi, Lehistan'a kadar gitti. Biz bu hakayıkı Garp'ın hazain ve defaininden birer birer meydana çıkarıyoruz da yine bizi intihal ile itham ediyorlar, etsinler. Neme gerek. Bunlar hep haset, hep çekememezliktir. Benlik davasıdır. Bir kere de onların yazdıklarına bakılsın. Üslup yok, Arabî yok, Farisî yok. İzanımıza inşirah verecek mübtehic kılacak bir zübde yok, bir nuhbe yok.

"Ve izâ ca'tke mezemmeti min nâkıs

Fehye'ş-şehadetü li bi'nni kâmil"

Cenap Bey'e 'ait satırları da nakledeyim:

Cenap Şahabeddin Bey

(Seyahat Mektupları'ndan)

"Vapur Messina Boğazı'ndan geçerken hep güverteye toplanmıştık. Vakâyi'-i tarihiyenin bu en büyük mecrasından gemi yavaş yavaş ilerliyordu. Sanki sahilin her noktasından insaniyetin ebedi bir hatırası tarihin bir sahifesini elinde tutmuş, bize doğru sallıyor, eski Roma kahramanlarının bakayâ-yi iz'ânından gıdâ-cû-yı hayat olan kartallar hevâ-yı nesîmînin yüksek tabakalarında çılgın bir hırs u tâb ile süzülüyor ve Boğaz'ın müntehasındaki ufuk bütün â'sâr-ı vakâyi'in insibab ettiği namütenahi bir girdap gibi ulvî bir boşlukla bize intizar ediyordu."

İşte azizim Ali Kemal Bey, yazılarımız ecnebi dillere değil kendi lisanımıza da tercüme olunuverince mahiyetlerimiz meydana çıkar. Başka lehçeleri bihuzur etmekte ne fayda!..

(Bitmedi)

Süleyman Nazif

Hadisat, nr. 6, 25 Teşrinievvel 1334/1918, s.1-2

3.13. Ali Kemal Bey'e Cevabım -I-

Ruşen Eşref Bey'in "Diyorlar ki!.... Ünvan-ı umûmîsi altında ve üç yüz kırk sahifelik bir mecelle şeklinde cem' ettiği kîl u kâl-i üdebâ, Ali Kemal Bey'in tam kırk sekiz sahifeyi dolduran bir güft ü gû-yi edebîsi ile hitama eriyor. Bu ıtnab pek tabiidir. Senelerden beri bir sükût-ı kasrî ile muzdarip olan kalemi "Diyorlar ki!..."nin mihman-nüvaz, yani hamyâze-i istiskâli kavâid-i nezâkete ittiba ile setr etmek isteyen sahifelerine derdini dökmüş, dökmüş!.. Esnemeden okuyanların metânet-i a'sâbına sad tahsin ve hezar aferin!..

Bu âcize ait birkaç satır olmasaydı ben de okumak ve bermutat esnemekle iktifa eder, geçerdim. Makalesinde Ali Kemal Bey diyor ki:

"…Fakat Servet-i Fünun erkânından Süleyman Nazif'tir ki hatta Cenap'tan ziyade bu tumturâk-ı hâme vadisinde teferrüt eyler, öyle diyebilirim ki bazen Namık Kemal'i bile fersah fersah geçer… Nazif'in ilim dağarcığı boş denilecek derecede hafiftir. Bütün serveti kaleminin bu ihtişamıdır. Koca edip, siyasiyat olsun, edebiyat olsun, bir düstur bilir: O da şahsiyât! İster efrattan, ister milletlerden bahsetsin, bu düsturdan asla ayrılmaz. Kalemine geçirdiğini ya göklere çıkarır ya yerin dibine batırır. Kari'lerini müthiş bir cambazı temaşa eden seyirciler gibi muvakkat heyecanlara düşürür. Bazen başlarını bile döndürür. Tasvîr-i Efkâr'da bir kere Bulgaristan'a dair yazdığı bir bend-i siyâsîye "Kahpe Bulgar" unvan-ı nâzikiyle girişiyor, fakat siyasiyâttan maada nelerden bahsetmiyordu. İki gün evvel İsviçre için Zaman'da neşreylediği bir makalede güya bu memleketi ahalisiyle, müessesâtıyla, tabiatıyla tasvire kalkışıyordu, daha bu mebhasta yarım yamalak iki söz söylemeden havaî bir vesileyle şehremanetine, öteye beriye saldırıyordu. Tezyifte bu derece ileri giden hâme-i Nazif, tebcilde daha parlak, daha yamandır. Bilmem hangi mecmuada bir gün " Hâmid -i azîmüşşânın" huzûr-ı ebediyetinde diz çökerek tazarruata başlıyordu. Medh, zem, ne olursa olsun hakikatte gülünç bir mertebeye vardırdığı bu tumturâk-ı elfâzı kaldırır, bir tarafa koyar, mesela o yazıları bir ecnebi lisanına tercüme ederseniz, öyle bir azizlik etmiş olursunuz ki Süleyman Nazif Bey'i yazı yazmaktan haşre kadar vazgeçirirsiniz. Hâsılı üstat, allame, nihrir, edîb-i 'âzam geçinen, birbirini muttasıl öyle hitaplarla taltif eyleyen, okşayan bu zatların yazılarında her ne yolda olursa olsun, bu memleketin felâhına, saadetine hizmet eder bir fikir, bir endişe görmek, hissetmek, siyaseten dâhilî ve harici bir meslek, bir düşünce bulmak, edeben, ilmen manaya, ruha taalluk eyler bir nuhbe keşfeylemek bana müyesser olmadı. Başkalarına olduysa ne mutlu!.."

Ben zaten bir ilim dağarcığına mâlik değilim ki hakikat veya boş olduğu iddia edilebilsin. Ben hiçbir vakit davâ-yı ilm ü irfân etmedim. Ali Kemal Beyefendi'nin iddiasından pek çok zaman evvel benim cehl-i muazzamım kendi mükerrer itiraflarımla müsbet bir hakikattir. Ben bu samimî ve mütevazı' cehli tafra-furuş, mütehakkim, musallat ve bunlarla beraber kof ve bomboş bin ilme tercih ederim.

Ali Kemal Bey'in kavlince ben "tumturâk-ı hâme" vadisinde teferrüd etmiş imişim. Cenâb-ı Hak "Paris Musahabeleri" muharririne de herhangi bir vâdî-yi beyânda bir mevki'-i teferrüd ihsan etsin de bulunduğu girîve-i infirâddan kurtarsın.

Evet, ben bir zaman "Tasvîr-i Efkâr" gazetesinde "kahpe Bulgar" demiştim. Bu bir makalenin unvanı idi. Ve o unvan da böyle çırçıplak değil, "Dayan Kahpe Bulgar" idi. Balkan Muharebesi'nin başladığı günlerde bir akşam Sirkeci Mevkıfı'na gitmiştim. Konya redif taburu cepheye sevk olunuyordu. Kompartımanların birinde pencerenin önüne oturmuş, tüfeği elinde iri yarı, kara sakallı, gözlerinden celadet münteşir bir nefer, kataın hareketi esnasında tüfek dipçiğini yere vurarak "Dayan kahpe Bulgar!.." diye bağırdı.

Bu devletin teessüsüne en ziyade inat ile mümanaat eden Karamanoğulları idi. Şimdi onların diyâr-ı vefâkârı, en dinç evladını Osmancık'ın vefasız Rumeli'ndeki topraklarını müdafaaya koşturuyor. İşte ben "Tasvir-i Efkâr"da bu teessür ve intibaı tespit etmiştim. Ali Kemal Bey'in limaksadin tahrif ile iddia ettiği veçhile siyasî bir fikir ve ilimden -her yerde olduğu gibi- o makalede de dem-saz olmaktan pek uzak idim.

Balkan Muharebesi'nden takriben dört sene kadar evvel İkdam gazetesinde ve "Ali Kemal" imzası altında münteşir yazıların birinde, bir mâ-sabak-ı şahsîden mütevellit gayz ile eski bir sefirimize bu sıfat pek kabaca tevcih olunmuştu. Demek ki garaz-i şahsî olunca her kelime mücaz ve her tecavüz ve tahkir mubahtır. Yalnız menfa'at-i husûsiyeden münezzeh mevzulardır ki bunlara tahammül edemiyor.

Ah Ali Kemal Bey!.. Size gerçekten acıyorum. Anadolu'nun o zamanki müşte-i din ü kinini üç kelime ile tersîm eden Konyalı redif neferinin yanında siz pek küçük ve pek sönük kaldınız. Bilmem kimden işitmiştim ki ulûm-i müdevvene arasında bir de "ilm-i belâgat" adlı bir şey varmış. Ve bu ilmî tedvin etmiş olanlara göre kelimenin fesahatini tayin eden şerâitten biri de iptizalden masuniyeti imiş.

Bu iptizali bittabi manada aramak icap eder. Böyle olmasaydı, büyük Namık Kemal'in en büyük sözlerinden olan,

“Muîni zâlimin dünyada erbâb-ı denâettir

Köpektir zevk alan sayyâd-ı bîinsâfa hizmetten”

veya,

“Felek her türlü esbâb-ı cefâsın toplasın gelsin

Dönersem kahpeyim millet yolunda bir azîmetten!..”

beyitlerinden bu kadar ulvî ve ateşîn belâgatler fışkıramazdı. Fedakâr bir neferin ağzında ulviyet-i sırfe derecesine irtika eden bir kelime, garazkâr bir muharririn kaleminde iptizalin en aşağı derekelerinde sürünüyor.

***

Daha üç gün evvelki “Sabah” gazetesinin bir başmakalesinde muharrir-i sersütûn hazretleri, Deli Hikmet’in

“Hepimizin bu... canına!..”

mısraını kendi yazılarının arasına sokmuştu. Bu pis kelime siyasî bir mevzua şeref vermeye müstahak görülüyor da Konyalı neferin ruh-ı celâdetinden kopan hitap, neden bir gazeteye layık görülmüyor? Neferin “kahpe”si şairin kelime-i müstekrehesine nispetle hakikaten temiz ve ehl-i ırzdır.

“Müstekreh” dedim. Bundan sanatı, kuyûd-ı elfâz ile tazyik edenlerden olduğum zannolunmasın. Deli Hikmet o müstekreh kelimeyi tasarrufta iptizalden kurtarmadığı, yani ona bir yenilik, bir kuvvet, bir ruh vermediği için sözü beğenmiyorum. Yoksa meselâ Şair Eşref merhumun şahsını tanımadığım bir hasis hakkında söylemiş olduğu şu kıtanın belâgati önünde her tab’-ı selîm ve zevk-i nezîh hayrân kalır:

“Münhemik hasta şol rütbe ki Doktor Cevdet

*Bir milim[*1] verse eder secde Necip Melhame’ye*

Bir sinek konsa kazarâ ... kına, şekve-künân

‘Hakkımı ekl ediyor’ der de koşar mahkemeye!..”

Ali Kemal Bey benim için diyor ki:

"…tumturâk-ı elfâzı kaldırır, bir tarafa koyar, mesela o yazıları bir ecnebi lisanına tercüme ederseniz, öyle bir azizlik etmiş olursunuz ki Süleyman Nazif Bey'i yazı yazmaktan haşre kadar vazgeçirirsiniz."

Ben Ali Kemal Bey'in yazılarını Fransızcaya tercüme etmeden de bu azizliği edebilirim.

Allah rahmet etsin, inkılâptan beri türâb-ı rahmete karışmış olan bir dostum, Yunan Muharebesi sırasında İkdam'a, Tercüman-ı Hakikat'e, Servet-i Fünun'a, Sabah'a, Malumat'a ve daha öteye beriye yazılar yazan nâsir ve nâzımlarımızın üsluplarını tetkik ve taklit ile yirmi sahifelik bir risale vücuda getirmiş ve bir nüshasını o zaman bana da göndermişti.

Üslupları taklit edilmiş olan zevat -o risaledeki tertip itibariyle- şunlardır:

Ahmet Mithat Efendi, Ahmet Rasim Bey, Andelib Faik Esat Bey, Mehmet Celal Bey, Şeyh Vasfi Efendi, Müstecabizade İsmet Bey, Ali Kemal Bey, Tepedelenlizâde Kamil Bey, Hüseyin Cahit Bey, Mahmut Ekrem Bey, Halit Ziya Bey, Cenap Şahabeddin Bey, Samipaşazâde Sezai Bey, Faik Ali Bey, Menemenlizâde Tahir Bey, Tevfik Fikret Bey, Süleyman Nesip Bey, Necip Asım Bey, Sait Bey, Mustafa Reşit Bey, Mehmet Emin Bey, Samih Rıfat Bey ve Abdülhak Hâmit Bey'dir.

---

[*] Milim kuruşun binde ve paranın yirmi beşte biridir. (S.N)

Numune olarak Ali Kemal Bey'le, nedense hiç sevmediği sevgili üstadım Cenap Şahabeddin Bey'e 'ait olan satırları aynen naklediyorum:

Süleyman Nazif

Hadisât, *c. 1, nr. 6, 25 Teşrin-i evvel 1918, s. 1.*

3.14. Ali Kemal Bey'e Cevabım[181] -II-

Ali Kemal Bey'in edebiyat-ı kadîme ve cedîdemiz hakkındaki kırk sahifelik mütalaâtı da ne kadar boş!.. Meşhur, na-meşhur birçok isimlerle rast gele toplanmış birkaç beyit. İşte bu kadar!.. Bu laf yığınlarının bari vezni ve kafiyesi olsaydı, Nefî'nin,

"Nihâyet ol kadar vardır ki mevzûn u mukaffâdır"

mısraına mazhariyetle bir nevi asâlet-i târihiye ihraz ederdi. Bu da yok.

Allâme-i Şark ve Garb geçinen Ali Kemal Bey, hatta kıt'a ile rubai arasındaki farkı bile bilmediğini "Diyorlar ki"nin üç yüzüncü sahifesinde bilmeyerek, anlamayarak ne acı itirâf ediyor!..

Şâh-ı merdân Haydar-i Kerrâr goft

Çâr çîz ez çâr kavm âyed aceb

İttifâkî ez Acem şefkat ze Türk

Çün sehâ ez Hind u ez Arab

Ali Kemal Bey, seyyid ü senedi Muallim Naci'nin rast gele mısralarını ezberleyeceğine ve her yerde lüzumlu lüzumsuz tekrar edeceğine, o merhûmun "Medrese Hâtıraları" unvanlı kitabındaki "rubai"ye tahsis ettiği faslı bir kere okumuş olsaydı, bu babdaki cehlini "ilim dağarcığı boş denilecek derecede hafif" olan bir adama böyle cürm-i meşhûd halinde yakalatmazdı.

Şunu da söyleyeyim ki bu farkı bilmeyenlerin diğer mezâyâ-yı ilmiyelerine benim nazarımda halel ve noksan gelmez. Ali Kemal Bey'in böyle hurde şeyleri hurdebînlerle göstermekten zevk aldığı içindir ki ben de onun eser-i nâmakbûlüne ıktifa ettim.

Eski şairler!.. Eski şairler!.. Evet, bunlar zamanlarının büyük sanatkârları idi. Ve idrâk-i hâzırın evliyâ-yı niamıdırlar. Bununla beraber eserleri bir hatıraya ircâ'-ı yâd, bir türbeye ziyaret gibi okunur. Yahya Kemal'in Nailî-i Kadîm'i, Ali Kemal'in Avni Bey'i gibi gazeller yazmak bugün pek kâbil ve hattâ bazıları için -haydi o büyük nâzımların nâm ü şânlarına hürmeten "tenezzül" demeyeyim fakat- bir tevazudur. Bugün bir Mehmet Akif, bir Rifat Sâmih, bir Faik Ali tembelliği bırakmak şartıyla bir Yahya Kemal, isteseler birkaç hafta içinde bir Nailî, bir Avni, hatta bir Nedîm divanı vücuda getirirler. Tekâmülât-ı

[181] Cuma günkü nüshadan mabad. (SN)

hâzıra karşısında yalnız bir fazl-ı takaddümle o şairler takdirimize kesb-i istihkâk etmektedirler.

Eski şairler, Türkçede ve zihaf ve imâle gibi şeylerde değil, hatta Arabî ve Farisî kelimât ve terkibâtta bile şimdikiler kadar kusursuz ve pürüzsüz değildiler.

Ali Kemal Beyefendi'nin "Hiçbir Türk muharriri Türkçeyi bu derece sıhhatle, selâmetle yazmadı." iddiasıyla üdebaya imam ve mukteda olarak gösterdiği Muallim Naci merhumun mesela en ziyade itina ile yazdığı ve bilâhare yine kemâl-i ihtimâm ile "Mektuplarım"ına derç ettiği "Mir'at-ül Harameyn" takrizindeki "millet-i yekcihet-i İslâmiye" terkibine ne buyrulur! Hiçbir Türk muharririne müyesser olmayan sıhhat ve selâmet bu mudur?

Eğer buysa Ali Kemal Bey bir daha şunun bunun hatiâtını karıştırıp durmasın.

Ben bu hususta Muallim Naci'yi değil, Ali Kemal'i muaheze ediyorum. Naci de zaman ve mekânın müsaadesi nispetinde çalışmış. Fakat böyle küçük kelime ve terkiplerle uğraşmak sabık dostumun pek eski bir itiyadı, bir hastalığıdır. Ceffelkalem hükümler vermek âdetini terk etmesi için böyle bir delilli, misalli ihtarda bulunmayı münasip gördüm. Bu misaller istenildiği kadar taaddüt de ettirilebilir.

Ali Kemal Bey, Tevfik Fikret merhumu bu sahifelerde pek ziyade sena ediyor.

Hâlbuki gerek Ahmet Cevdet Bey'in "İkdam"ında, gerek Baba Tahir Bey'in "Malumatı"ında daima Tevfik Fikret'in şahıs ve mesleğine muarız görünmüştü. Bu meyl-i ta'rîz bir aralık taarruz derecesine vararak, hatta bir aralık Tevfik'in Mekteb-i Sultânî müdüriyetine tayin edilmesini çok gördü. Ve gazetelerle itirazlar etti. Bu tebeddül ve salâha sebep ne olsa gerek!..

***

Halit Ziya ve Cenap Şahabeddin Beyleri kemâlât-ı Garbiyeye vukuftan Fransız külhanbeylerinin "Kif kif buriko." ta'bîr-i edîbânesiyle bi-nasip ilan eden Ali Kemal Bey, bir Avrupalı gibi Avrupa'yı tanıyan şu iki edip derecesinde değil, Hüseyin Cahit ve Raûf ve Ahmet Şuayb Beyler kadar kemâlât-ı Garbiyeye îsâl-i vukûf edememiş olduğu birçok mübâhesât-ı mütekaddime ile müsbet bir hakikattir. Şüphe edenler Hüseyin Cahit Bey'in "Yaygaralarım" mı, "Kavgalarım" mı adı ne olduğu şimdi hatırıma gelmeyen eser-i meşhûruyla kesb-i itmi'nân edebilirler.

Bununla beraber Ali Kemal Bey'i Tevfik Fikret Bey hakkındaki ihtidâ-yı fikriyesinden dolayı muaheze değil, takdir ederim. Ve bunu da alenen beyan ile isbât-ı insâf ederim ki, Ali Kemal Bey'de her medh ü zemmin saikı kendi zevki, kendi fikri ve kendi menfaatidir. Onu ben Köprülüzâde Mehmet Fuat Bey'e -hiç olmazsa bu hususta- bin kere tercih ederim. Ali Kemal Bey Mehmet Fuat Bey için diyor ki:

"… Yine bu kıratta gençlerden Köprülüzâde Fuat Bey de bu yolda bir iş görebilirdi; yazılarında, muarazalarında, muhakemelerinde bir parça samimi olsaydı, esen rüzgâra göre sağa sola meyletmeyerek, saldırmayarak kanaat-i ilmiyesine halisane ittiba etseydi, Servet-i Fünûn'da ak dediğine Yeni Mecmua'da kara demeseydi, sonra o makam-ı mevhûm-ı bülendinden aşağı inerek haddini, derecesini bilseydi, bilfarz "Tanîn"de yaptığı gibi "Türk edebiyatını benden iyi bilen varsa meydana çıksın." diye cihana salâ okumaya varmasaydı.

Ey fârisânın serveri

Ol sen de benlikten berî

Zira cihanın her yeri

Bir imtihan meydanıdır

Hem de el elden üstündür. Böyle tecellütler en kahramanları bile her meslekte düşürür.

'Laf-ı da'vâ-yı enâniyet ne lâyık âkile

Âdemin dünyada bin mâfevkı, bin mâdûnu var'

Ali Emirî Efendi üstadımız gibi bir mütebahhir çıkar, Türk edebiyatında o vAkifı küll geçinmek isteyen Fuat Bey'in henüz Selim-i Evvel'e, Selim-i Evvel'in Türkçe şiirlerine bile vukufu olmadığını daha bir alay hatalarıyla beraber meydana çıkarır…"

Ali Kemal Bey müsaade buyururlarsa bu satırlarına ben de imzâ-yı âcizânemi vaz' ederim.

İnkılâptan sonra Tevfik Fikret'e en çok sataşan Köprülüzâde oldu. "Türk Yurdu"nun ve daha bilmem ne ve nelerin bitmez tükenmez sahifeleri Köprülüzâde Fuad'ın Tevfik Fikret'e karşı koparmak istediği şemateti muhtevidir. Hatta öldükten sonra bile aleyhine yazmakta devam etti. Fakat şimdi öteden beriden ve bilhassa geçen hafta nâbedîd olan zimamdârân-ı umûr canibinden merhum hakkında layık olduğu teveccühler ibraz edilince, bizim Mehmet Fuat Bey'in de ideali Tevfik Fikret oldu.

“Rübâb-ı Şikesete” şâir-i merhûmunun kendi itirafâtıyla da sabittir ki “Mehmet Tevfik”i “Tevfik Fikret” eden en ziyade Cenap Şahabeddin ’in irşadâtı oldu. Bu itibar ile Cenap hepimizin üstadıdır.

Bundan yirmi iki sene evvel, Fuat Bey’in henüz mahalle mektebine bile tâb-ı devamı olmadığı bir zamanda Tevfik Fikret, mürşid-i bî-nazîrini şu manzumesiyle tasvir etmişti:

CENAB

Halecanlarla geçen bir günün akşamında,

Maî bir gölgeliğin sîne-i ârâmında,

Gecenin bir ebedî ân-ı semenfâmında,

Pür-sükûn zemzeme-i hilkati gûş ettinse…

Varsa şairliğe ruhunda nüfuzun, hünerin

Dolaşıp neş’e-i san’atla gülen didelerin,

Çehre-i girye-nikâbında hayat-ı beşerin

Bir müşerrih gibi teşrîh-i nukûş ettinse

Bir şey anlarsın, evet, belki bu simadan sen,

Bir şey anlarsın onun şîve-i takrîrinden,

Yazamam yoksa Cenab’ın sana mahiyetini.

Şöyle temsil edeyim: Bir yeni ufk-ı meşhûd,

Bir semâ-pâre-i nev-dîde ki her çeşm-i şuhûd

Göremez görse de idrâk edemez füshatini.

***

Arapçanın hatta sarf u nahvini ve hatta sarfıyla nahvi arasındaki farkı bilmediği halde, yarım yamalak anladığı bazı Fransızca asarı, asâ-yı âmâ gibi eline alarak şuarâ-yı câhiliyeden bile bahisler etmişti. Bereket versin ki mukâbele-i cür’etine Hüseyin Daniş

Bey gibi mütebahhir bir üstâd-ı lisan çıktı da, gerek Arabî gerek Farisî'deki liyakat ve mahiyetini âleme gösterdi.

Altı sene evvel Pierre Loti İstanbul'a gelmişti, Köprülüzâde'nin bu edibe dair yazdığı bir makale "Tasvîr-i Efkâr"da intişar etti. Fransızcaya derece-i vukûfu muhtâc-ı izâh olmayan Mehmet Fuat Bey birçok sözler söyledikten ve birçok söylendikten sonra, "Pierre Loti hakkında Jul Lometr böyle söylüyordu fakat benim fikrimce…" gibi yalnızca cür'et-i câhilâne ve cehl-i mütecâsirânesinin derecesini gösteren bî-ser ü bün sözlerle allâme-i intikâd olmaya kalkışmıştı. Hayâ-yı ilmiyesi olan böyle şeylerden utanır.

Bitmedi.

Süleyman Nazif

Hadisat, nr. 8, 27 Teşrinievvel 1334/1918, s. 1-2

3.15. Ali Kemal Bey'e Cevabım[182] -III-

(31 Teşrinievvel 1334/1918, nr.12)

Ali Kemal Bey mülakat tarzındaki makalesinin sonlarına doğru, şu birkaç sözü hakikaten munsifane ve kadirşinasane söylüyor:

"… Murat Bey merhum ki fikren, hulkan[183], hamiyyeten bu milletin büyük bir mürşidi idi; iki sene evvel elîm bir sefalet, müthiş bir nisyan içinde hayata veda eyledi. Fakat hiçbirimizin hatta bir gencimizin bir Fatiha'sına bile mazhar olamadı…"

Ali Kemal Beyefendi'yi bu hak-gûluğundan dolayı tebrik ederim. Murat Bey'in vefatında yalnız Celal Nuri Bey sermuharrirliğini bir müddetten beri deruhte eylemiş bulunduğu "İkdam" gazetesiyle ve samimî bir lisan-ı telehhüfle izhâr-ı teessür ederek necip bir vefakârlık göstermişti.

Murat Bey bu âlemden büsbütün el çekerek muhâsebe-i ef'âlini tarihe devretmiş olduğu için namını yalnız rahmetle yâd ederim. Merhumun meziyyâtını ara sıra tehlikelere, vartalara ilka eden muvazenesizliklerine Ali Kemal Bey hepimizden ziyade vAkiftır. Bu münasebetle tahattur ettiğim bir vakayı hikâye edeyim:

31 Mart Hadisesi'ni müteakip İstanbul'a gelen Hareket Ordusu'nun erkân-ı müteneffizesinden biri Erkân-ı Harbiye Binbaşısı Cemal Bey idi: Bahriye Nâzır-ı Sâbıkı Cemal Paşa!

O vakit her ikimiz de Kadıköyü'nde oturuyorduk. Divan-ı Harb-i Örfî'nin teşekkülünden birkaç gün kadar geçmişti. Bir akşam Kadıköy vapurunun yan kamarasında birleştik. Şûrâ-yı Devlet azalığından müstafi Mısır Kapı Kethüdası Reşit Bey de beraberdi. Bahis, Divân-ı Harbin icraatına intikal etti. Murat Bey'in ceza-yı i'damdan tahlîsi girîban edebileceğine Divân-ı Harbin o sırada azasından bulunan Cemal Bey pek az ihtimal veriyordu.

- Aman beyefendi, dedim, Murat Bey gibi bir adam nasıl salb[184] olunur? Kalemden bir darağacı çıkamaz. İdam edilirse şehit olur. Tolstoy'un neşriyatıyla Moskof Çarlığı'nın esasından sarsılmakta olduğunu gören bazı mukarrebleri izâle-i vücûdunu İkinci Nikola'ya tavsiye etmişler. "Nasıl? Tolstoy'u idam mı? Sonra onu şüheda ve eizze sırasına korlar. Ve kemikleri benden intikam alır!" diyerek böyle bir ihtiyatsızlıktan o sarsak çar bile içtinap etmiş.

---

[182] Makabli "Hadisat"ın 6. ve 8. nüshalarındadır. (SN)
[183] "huy ve tabiatça"
[184] "asma, darağacına çekme"

O gün Cemal Bey'le aramızda bundan fazla bir bahis cereyan etmedi. İki gün sonra gazetelerde okuduk ki Murat Bey muvakkat bir nefy cezasıyla Rodos adasına tagrib edilmeye mahkûm olmuş[185]. İdamdan kurtulmuş olduğuna bittabi hep sevindik. İki gün evvelki kavl-i müdhişle bu hüküm arasındaki tezadın sebebini bulamamıştım. Geçen sene Cemal Paşa'nın davetine icâbetle Suriye ve Filistin taraflarını seyahate giderken, Murat Bey'in bu macerası da tavazzuh etti. Bakın nasıl:

Adana şehri kurbünde menzil karargâhlarından biri olan "Kelebek" istasyonunda yemek yiyorduk. Murat Bey'in idamı meselesini Cemal Paşa tahattur ve ihtar etti. Dedi ki:

- Kadıköy vapurunda sizden ayrıldıktan sonra o gece sabaha kadar Murat Bey'i düşündüm. Ve muzdarip oldum. Ta çocukluğumdan beri seve seve okuduğum eserleri birer birer yâdımdan geçti. Ferdası günü bütün kuvâ-yı iknâiyemi sarf ederek arkadaşlarıma malûm olan kararı verdirmeye muvaffak oldum. İşte Murat Bey de bu suretle idamdan kurtuldu.

Bunu bu güne kadar ne Ali Kemal Bey bilirdi, ne de halk. Hatta merhum da son on senelik sebeb-i hayatını öğrenmeden rahmet-i Hakk'a intikal etmişti. Cemal Paşa bununla ilân-ı mübâhât etmeye hiçbir vakit ne tenezzül etti, ne de işâ'a[186] edilmesine muvafakat gösterdi.

Dest-i gavvâsân-ı insafa girer bir gün çıkar Bu meseldir ki sen insaniyet et, ummana at!

Benim Cemal Paşa'ya şahsî meveddetten başka hiçbir deyn-i şükrânım yoktur. Fakat bu meselede… Murat Bey'in feci' bir akıbetten kurtularak on sene daha yaşamasında ben Cemal Bey'e o kadar minnettarım ki bu minnettarlık yalnız hayatımla muntafi[187] olur.

Nankörlük her yerde, hususiyle bizim mezhep ve meşrepte meddahlıktan hatta dalkavukluktan daha mezmumdur.

Namık Kemal Bey merhum,

Kimsenin lütfuna olma talip

Bedeli cevher-i hürriyettir.

Lillahi derrü'l-kâil!.. [188]

[185] Mizancı Murad, 31 Mart olaylarını desteklediği gerekçesi ile Rodos'a sürülmüştür.
[186] "herkese duyurma"
[187] tufû'dan) "ıntıfâ eden, sönen, sönük" demiş.
[188] "Söyleyen Allah için söylemiş!"

İnsan insandan daima istiane edebilir. Ve bir insan yoktur ki müddet-i ömründe diğer bir insandan istiane etmeye muhtaç kalmamış olsun. Mevlana Celaleddin-i Rumi gibi hâiz-i rütbe-i velâyet bir şâir-i hakîm bile,

Ân ki şîrân râ koned rubeh mizâc

İhtiyâcest ihtiyâcest ihtiyâc!.. [189]

diyor. İhtiyacı istiğna ile imate eden kahramanlar varmış. Böyle iddia ediyorlarsa da ben öyle bir merd-i kâmili tam yarım asrı dolduran müddet-i hayatımda bir kere olsun görmedim. Ve görmüş olana da rast gelmedim. Buna bedel birçok nankörlere, birçok küffâr-ı ni'mete tesadüf etmiş olduğumu ketm edememekle muzdaripim.

Cemal Paşa Hazretleri mevki'-i iktidârda iken makâm-ı memuriyetiyle hanesi birçok zevat ve eşhasın penah ve matafı idi. Ben o zamanlar -hatta ara sıra serzenişlerini celp edecek kadar- seyrek devam ederdim.

Fakat şimdi… En güzide lütuf-dîdelerinin zulm-i küfrânına uğradığı bu zaman-ı ma'zûliyetinde o muhibb-i muazzezimi şükran ve hürmetle alenen selamlamak borcumdur.

Otuz bu kadar senelik aşinam ve bir aralık pek samimî dostum olan Ali Kemal Bey'in nazarında bu sözlerimle küçülmediğime ve bilakis kendisinden pek yüksek kalmış olduğuma -benim zamirim gibi- kendi vicdanı da emindir zannederim.

Cemal Paşa'nın zat ve harekâtını sena yolunda şimdiye kadar ne kendisine hususî bir mektup yazmaya, ne de bir gazete ve risaleye bir fıkra derç ettirmeye benim için sebep ve münasebet tahaddüs etmemişti.

"Sabah" gazetesinin üç gün evvelki neşriyatıyla bu âcize böyle bir imkân ihzar etmiş olduğu için Ali Kemal Beyefendi'ye teşekkür erdim.

Süleyman Nazif

Hadisât, c. 1, *nr. 12, 31 Teşrin-i evvel 1918, s. 1.*

[189] "Aslanları tilki mizacına çeviren ihtiyaç, ihtiyaç, ihtiyaçtır."

3.16. Ali Nusret Bey'e Teşekkür

Bizde her zaman mûcib-i cidâl olan mesâil-i lisâniyeye karışmaktan dâimâ ihtirâz ederdim. Şahsına hürmet ve muhabbetim olan bir sâhib-i seyf u kalemin (Tasvîr-i Efkâr) ile neşr etmek istediği ba'z-ı mütâla'âta cevâben yazdığım birkaç satır-ı izdırârî, ba'z-ı zevât-ı muktedire cânibinden bir takım efkâr-ı mütezâdde der-meyân olunmasına sebeb oldu. Muhterem (Servet-i Fünûn) gazetesinin son nüshasında edîb-i muktedir Ali Nusret Bey Efendinin yazdıkları makâle-i âlimâne, bu mebhasda söylenebilecek sözlerin hepsini ve en doğrusunu câmi' olduğundan aynen nakl u iktibâs ediyoruz.

Ali Nusret Bey Efendinin hakk-ı hakîr-ânemdeki iltifât-ı üstâd-âneleri, meşmûliyetiyle mübâhî bulunduğum ihlâs-ı kıymet-dârının eser-i mahzı olmakla berâber, ya'nî müstehak olmadığımı bildiğim hâlde, yine benim için azîm bir mübâhâtı istilzâm etmiştir. Efkâr-ı umûmîyeyi tenvîr husûsunda iltizâm ettikleri mesâ'î-i memdûhaya umûm nâmına ve şahsıma âid taltîfât-ı müşevvik-âneye de kendi hesâbıma arz-ı şükrân ederim.

Süleyman Nazif

Yeni Tasvir-i Efkâr, ***c. 1, nr. 70,*** **9** ***Ağustos 1909, s. 5-6.***

3.17. Beyaz Saçlı Şairler

Kur'an'da mesturdur:

Hazret-i Zekeriya hüzali piriden Allaha ref-i şikâyet ederken,

— Yarabbi, kemiklerim kağşadı. Ve saçlarımın ağarmasiyle başım tutuştu.

Demişti, Mümtaz başları beyaz saç ve sakal tutuşturur. Victor Hugo, seksen dört senenin ağarttığı saçlar altında mezarına bir yanardağ götürmüştü. Şahikalara kar daima yakışır. Ve bana öyle gelir ki karsız bir şahika çıplaktır; güneşin karşısında ve yaz günlerinde bile üşür.

Serveti Fünunun yeniden intişarı münasebetiyle, her taraftan yükselen esvatı takdire yalnız bir seda-yı muhalefet karıştı:

Hâlâ eski muharrirler... Beyaz saçlı şairler... Zaman ile yürümemiş, memleketin ıztıraplarına karşı lâkayıt adamlar!..

İşte bu tek muhalifin bir sütunluk sözünden çıkan hülâsa.

Evet, eski muharrirler... İmtidadı hayat, kusur değil, Allahın fazl ve inayetidir. Senelerin hücumuna karşı ihtiyarlamıyan başlar ve yorulmıyan sinirler muaheze değil, takdir olunur. Beyaz saçlar ise şairin başına Allahın eliyle yavaş yavaş konmuş defneden tacdır. Memleketin ıztırabına karşı beyaz saçlı şairlerin lâkayıt kaldığına ' neden hükmolunuyor?.. Daima ağlayan ve inleyenlerin samimiyetinden ben daima şüpheliyim? Gelip geçenlerin rikkatini tahrik için sokak başlarında mütemadiyen ağlattırılan çocuklar, efganlariyle acaba hangi elemi ilân ediyorlar?..

Zaman ile birlikte yürümekten ben şu mânayı çıkarırım:

Terakkiyatı takip etmek!..

Serveti Fünun'un otuz senelik muharrirleri, gerek Avrupa'nın edebiyatına, gerek yerli malûmata karşı gözlerini kapayarak mı yaşadılar?.. Abdülhak Hâmid 'in feyyaz dehası, her gün biraz daha gençleşerek, her gün yeni bir eseri inkişaf gösteriyor. Cenap Şahabeddin ise - Mithat Cemal'in bihakkın dediği gibi - her gün güneşle beraber doğmakta. (Krizantem) den bahsettiği için Cenab'ı muahezeye lâyık görenler, edebiyatımıza gül ve sümbülden başka çiçekleri ithal etmenin memnu bulunduğunu mu zannediyorlar?.. Tevfik Fikret otuz sene evvel,

Krizantem içimde bir yaradır demişti. Bu çiçeğin edebiyatımızda hiç olmazsa otuz senelik bir kıdemi, bir vatandaşlığı, hemşehriliği vardır. Bunun nısfından daha az bir müddet ikametle hemşehrilik ve vatanperverlik haklarını - hepi mize tahakküm edercesine - ihraz etmiş adamlar görüyoruz. Mutlaka millî olmak için kekik otu ve ayrık kökü mü diyelim?..

Cenap'ın Kış musahabesini yazabilecek içimizde kaç adam bulunur?.. Daha doğrusu o musahabeyi yazmaya hangimiz kadiriz?..

Anatol Frans'ın fikrine göre, bir memleketin en muzır evlâdı, vatanperverliği san'at haline koyandır. Bu hurfete salik olanlar, yalnız vatanperverlikle yakarlar. Her nümayişin başında onları görürsünüz. Onların görünmedikleri yerler yalnız fedakârlık ve tehlike sahalarıdır. Her hakkın bir vazife terettüb ettirdiğine inanmazlar. Vazifeyi başkalarına tahmil, hakkı da kendileri lütfen tahammül etmek âdetleridir.

Edebiyatımıza ilelebed revnak ve şeref verecek bir kış musahabesi yazmak neden memleketin ıztıraplarına bigâne kalmak olsun?..

Eğer öyle bir ıztırap varsa bu kabil eserler ona neşaidi tenvim ve tesellidir. Herkes, daima vatandan, milliyetten bahsetsin; halk şu iki kelimeden bıkar ve istikrah eder. Tarık, Eşber, Nazife gibi muhaldatiyle vatanperverliği halkımıza en ziyade terennüm ve telkin etmiş olan Abdülhak Hâmid , Namık Kemal'e yazdığı bir mektupta takriben şöyle söylemişti: Vatan!. Hep vatan!. Daima vatan!.. İyi ama bunlardan başka yazacak şeyler yok mudur?.. Şiir yalnız bir noktaya, bir mevzua inhisar edemez. Ve etmemelidir.

İşte san'atın düsturları arasına karışmaya lâyık bir söz.

İlk mürşid ve üstadı ben olduğum zavallı Ziya Gökalp bir şeydai milliyet idi. Yazdıklarından istikbale acaba kaç satır, kaç mısra intikal edecek?..

Bir milleti, edebiyatı - hattâ o mahv ve münkariz olduktan sonra da - yaşatır. Ve hayata ib'as eder. Milletlerin edebiyatında pek az yazılmış şeyler vardır ki bizim dar bir çerçeve içine kapamak istediğimiz millî şekilde olsun.

Reşad Nuri lisanımızda ve nev'i arasında binazir olan Çalıkuşu'nu yazdığı zaman, eminim ki, İstanbulla Anadolu'nun bazı hususi ve cazip köşelerini göstermek maksadına tabi olmamıştı. İstanbul da, Anadolu da bu büyük sanatkârın elinde bir mevzu, bir âlet idi; gaye değil. Sanatta gaye yalnız sanattır. Meselâ ben Çine gitsem; ve o diyarın hususiyetlerini musavver bir eser yazsam, kitabım bizim edebiyatın mı malı olacak?. Çincenin mi?. .. Şatobriyan'ın, Bernar dö Sen Pierre'in, Pierre Loti'nin Fransa'nın dâhilinden ziyade

haricinden bahis olan eserleri Fransız edebiyatının mabeliftiharlarıdır. Tamamiyle millîleşmenin iktisadiyatta ve gümrüklerde bile muzır bulunduğu tahakkuk eden bir asırda, san'atı tek bir toprağa hasretmek hiç bir faide temin etmez. Viktor Hugo, bugün edebiyat cihanın malı olan en büyük kitabını tarif ederken şu sözleri de söylüyor: «... Bu kitabı, memleketime karşı bir muhabbeti arnika ile beraber, herkes için yazdım. Fakat yazarken Fransa zihnimi ınemaliki saireden ziyade işgal etmedi. Ben tariki hayatta kat-ı mesafat ettikçe daha sadeleşiyor ve gitgide âdeta bütün insaniyetle vatandaş oluyorum.

"Bu hal, zamanımızın bir meyli mahsusu ve Fransa inkılâbı kebirinin bir kanunu iltimaı nemumdır.

Kütübü münteşire lâyenkati tevessü etmekte olan medeniyetin icabat ve ihtiyacatını istifa için münhasıran Fransalı, İtalyalı, Almanyalı, İngiltereli, olmaktan vazgeçerek, Avrupalı, daha fazlasını söyleyeceğim insanî olmalıdır.

Bundan yeni bir tarzı telâkki san'atla, bidayette sık ve mahdut olup, diğer şeyler gibi tevessü etmesi iktiza eden şerait zevk ve lisana kadar her şeyi tadil edici bir takım levazımı inşaiye hasıl olur...»

Nedense beğenmediğimiz Tanzimata kadar bizim millî dediğimiz edebiyatımız Acemin basmakalıp bir taklidi idi. Büyük Reşit Paşa'nın, Abdülmecid namına ısdar ettiği hattı hümayun, eşhas ve efkâra bir dereceye kadar temini masuniyet ettikten sonra, gözlerimiz şarktan garba döndü. Namık Kemal (Vatan) kelimesine bugünkü mefhumu verirken, Abdülhak Hâmid vatanda yeni bir müstaidi inkişafı edebiyatın temellerini vaz ve üstad Ekrem de asrın ihtiyacına muvafık kavaidi tedvin ediyordu. Acemin esaretinden kurtulmakla beraber, garbın tahakkümü altına girmedik. Bugün müstakil bir Türk edebiyatı vardır. Avrupayı taklit etmiyoruz. Avrupanın ara sıra bize ilham ettiği şeyler bizim edebiyatın malıdır. Cenab'ın Krizantem'i bir Türk çiçeğinden başka bir şey değil. Onun kış musahabesini Fransızcaya, İngilizceye, krizantemler diyarı olan Japonyanın lisanına tercüme ediniz; derhal Türk edebiyatının bir şehkârıdırlar.

Fakat Plevne şehidi Şahabeddin Bey'in oğlu Cenab'ın büyük bir fazileti ve büyük bir kusuru var: Fazileti, kendi gibi müstesna âlim ve dahi edipler yetiştiren feyyaz bir Türkiyede Türk doğması, kusuru da bazı efradı arasında nankörler bulunan bir Türkiyede doğmasıdır. Faziletini tebcil ile kusurunu afv ederiz.

Süleyman Nazif

Son Telgraf, nr. 184, 18 Kanunievvel 1340/1924, s. 2

3.18. Musâhabe-i Edebiye - Bir Mesele-i Müebbede Lisan Meselesi-

Şark mesele-i zâlimesinin bizde bir havahir-i masumu vardır:

Lisanı meselesi.

Bu müzmin halden hâd-i şekle intikâl ederken, onun gibi haris siyâsetlerin cinâyetkâr tertibât ve tekellüfâtına muhtaç değildir. Şark meselesi kıvrandığı zaman kişverlerden hûn ü âteş selleri, lisan meselesi uyandığı günlerde ise yalnız sahife sahife mürekkep tufanları cereyan eder.

Küçük bir sebep bizde lisan meselesinin uyanmasına ve sinirlenmesine kâfidir. Zaten bunun uyanık ve hayır-çîn bulunmadığı bir zamanı ben fark yoktur senelik müddet-i hayatımda tahattur edemiyorum.

Bir kere sinirleri tuttu mu bin şekil ve sûrete temsil etmesine hiçbir şey mani olamaz.

0 bazen -meselâ- bir El-hâc İbrahim Efendi'dir. Bilumum mümâres-i kadîmenin gubâr ve iğbirârini Bâb-ı Ali caddesindeki matbua ve kütüphânelerden çar-ı aktar-ı cihana savurarak kâfiye ve şâfiyede yeri olmayan hiçbir kelimenin i'rab-ı Osmânî'de mahalli bulunmadığını isbat maksadına gözlerinin son ferini feda ederken, yanıbaşında Cevdet Paşa merhum, tasdikan lil-makal başını sallar.

Bazen Şinasi merhumun sarir-i hâme-i tetebbuâtıyla Namık Kemal Bey'in şemâtet-i dehası, Mahmud Ekrem Bey'in vakar-ı serzenişkârıyla Abdülhak Hâmid Bey'in teevvühât-ı müzîfânesi, Said Bey'in temeshurât-ı gûnâ-gûnu ile Ebüzziya Tevfik Bey'in tazîbât-ı kalemiyesi, Abdurrahman Süreyya Efendi'nin ta'lîkât-ı tîşedariyle Hayret Efendi'nin güftügûy-ı müzâmin medarı. Ahmet Mithat Efendi'nin umman-ı ıtnâbıyla muallim Naci Efendi'nin seyûl-i şetûmı, hasılı bin savt-ı muhtelifle bin şekl-i muzâd bu meselenin pîrâhen-i mütehayyirinde yükselir. Ve mübâhase-i müşûtimeye müşâtime-i Arabiyeye, Arap'ta da bir nev-i ma'nevi mukâteleye munkalib olur:

İltizam-ı sükût edenler denvabi ilmen kaybetmiş olanlar zannolunmasın. Buralar muktezâyât-ı haysiyyeti zevk-i galebeye tercih edenlerdir. Çünkü biraz daha devam edilecek olursa Türk'ün Arab'ın, Acem'in, Frenk'in müdevven, nâmüdevven ne kadar lehçe-i şetm ve tahkîri varsa hepsi bir anda zavallı matbuat-ı Osmaniye sahifelerinde haşır ve neşir olmak muhakkaktır.

Maaş şükran itiraf ederim ki zaman bu hususta da vazîfe-i ıslahı îfa etti. Şimdi bir lisanı meselesi mevzu bahis ve intikâd olurken; mebâhisler, hiç olmazsa, haysiyyet-i zâtiyelerinin

dü-çar-ı taarruz olmayacağına emindirler. Ve bu emniyettir ki hâtırat ve muhâtırat ile meşhun olan o vadiye arasıra acâle-i kalem etmek cüreti tevlîd ediyor.

Bizde lisan meselesinin şekl-i âhırı iktisab edeceğini kimse tahmin edemezdi. Bununla beraber bu şekli aldığına kimse teaccüb de etmez. El-hac İbrahim Efendi merhumun tefritini şimdiki ifratın takib etmesi pek tabîidir. Çünkü istibdattan yalnız anarşi doğar.

Edebiyat-ı garbiye ile tezeyyüd-i muârefe ettikçe, lisanımızın yeni elfaz ve terâkibe taalluk eden ihtiyacı müştedi olacağını tasdik edenler tekessür eder, zannediyorduk. Hele Osmanlı Türkçesini dünyanın en güzel ve mükemmel lisanları meyanına isâd için her biri müzeyyen bir kademe-i i'tila olan vasf-ı terkibilere böyle nagihânî surette ilan-ı harp edileceği kimsenin hatırına gelmezdi. Acem'in kabiliyat-i ifadesini bir âheng-i rûh-nevaz ile Türk'ün kamus-ı beyânına ifaza eden bu terakib-i mübârekeyi -Bab-ı Ali'nin İtalya teba-i sefilesi hakkında bile reva görmediği- bir şiddet ve taassupla hudud-ı beyan haricine atmak günahtan daha na-makbül ve daha na-makul bir harekettir. İşte efrad-ı ümmetin hatırına gelmeyen şey, lisanın başına gelmek istiyor .

İnsanı hayvânat-ı sairesinden nutk ile mümtaz yaratan Cenab-ı Halik levh-i kalem, Osmanlı Türkçesini felaket-i müstahza-radan hikâye edecektir. Yalnız arada hebâen menşur olan mesâiye masdar olamazlar mı acaba?

Lisan-ı edebî avamın derke-i beyanına tenzil etmek istiyorlar; diyorlar ki bir feâcirin defteriyle bir şâirin mecmua-i eşiârı arasında bir karabet, bir ayniyet olmalıdır; diyorlar ki niçin Selanikli bir âlimin hissiyat-ı rakîkasıyla efkâr-ı dakikasına Diyarbekirli bir cahil bîgana kalsın? Diyorlar ki her biri bir has ve hâr olan o eğri büğrü ve dikenli terkipler lisanın gülzar-ı beyânından tardolunursa, memalik-i Osmaniye bir behişt-i edep ve refah olur. Evet, Eflatun'un medine-i muhayyilesini niçin memleketimizde bina etmemeli? Birkaç sarf ve nahiv mutaassıbı yalnız edebiyata değil, insaniyete de zarar ediyor. Pek yazık!..

Ah!... Ben bu sözleri işittikçe maneviyatımı Asya-yı Vusta'nın rikistanlarında uyuyan, karûn-ı vasatanın leyal-i muzlimesime doğru sürüklüyorlar zannediyorum.

Dünyada hangi memleket görülmüştür ki avamı ile havası arasında ancak uzun senelerin ve asırların doldurabileceği bir hıfre-i iftirak mevcut olmasın. Avamı, havası derecesine isâd edemeyenler havassı avam derkesine isâd etmek isterlerse bir zulm-i sarih ve kabîh olur.

Avamın havasda anlamadığı şeyi elfaz değil, ibaret değil, terakib değil, efkârdır. Lisan ne kadar tasfiye edilirse edilsin ufk-ı idrâkî tarlasının hudud-ı mescelesini geçemeyen bir köylü malûmat sahibi bir şehrîyi anlayamaz. Dûşîze-i irfanı herkesin harîm-i âşinâyîsine idhal etmek isteyen, niyât-ı müstahsine ashabı, marifetin eşkâl-i tecellisini küçültmekle değil, iz'ânın daire-i istiâbını büyültmemle ve yalnız buna çalışmakla temin-i maksat etmelidirler.

"Yeni Lisanı" denilen tarzda yazılmış manzumelerden Mehmed Ali Tevfik Bey'in "İntikam Şiirleri" lerini lezzetle okudum. Bundaki muvaffakiyeti temin eden, şâirin tarz-ı muhtarı değil, fevkalade olan iktidarıdır. Mehmed Ali Tevfik, eski, daha doğrusu lisanın mehasin ve muhsinasından; istiâne etmeksizin de ibraz-ı kudret edebileceğini göstermek istemiş, ve göstermiş.

Fakat o kadar sevdiği esâtize-i edebin tavr-ı beyanını iltizam etseydi daha ziyade muvaffak olamaz mıydı?... -Bu suale-şairin vicdanı da dahil olduğu halde- cevab-ı nefî verecek kimse yoktur- sanırım.

Lisanımızı âhengin feyz-i vicdan-hâkiminden niçin mahrum etmeli?.. Kelimelerde yalnız lafız ile mânanın delaletini aramış olanı ulemâ-yı mantık, bir şeyi ve en lüzumlu şeyi unutmuşlardır ki o da âhengin delaleti ilham rehberidir.

Geçen gün mûsikîşinas bir dostum söylüyordu: Wagner,"şiirin bittiği yerde mûsikî başlar" demiş. Ne kadar doğru'... Kelimelerim delalet-i sûriyesi hissi ifade etmekten, yorulduğu ve âciz kaldığı zamanlar, ahenk, yani mûsikî-i elfaza yükselmek isteyen. idrak-i vicdanâ ki izhar-ı cenah etmeye çalışır. Kelimelerle terkiplerin olduğu gibi mısraların da birer âhenk-i mütekellimi vardır.. Bir mısra dahiline sıkışmış dört, beş kelime bazen bir manzume ve bir beste kadar hâmil-i mana olur.

Bu sırada lisan-ı Osmânîyi tehdid eden belalardan biri de aruz aleyhindeki temayülat-ı acîbedir. Efail ve tefaile muvafık bir mısra yazmaya muvaffak olamayanların sözlerini -vezn-i hecâî" ünvan-ı cedidiyle paye-i asalet ihraz etmeye çalışan- parmak hesabına uydurmalarını mazur görürüm. Fakat şâir-i hakîm Abdullah Cevdet'le hakîm şâir-i hakîm Rıza Tevfik'in ara sıra bu vadide söylenmeleri mazeret kabul etmeyen zünub-ı edebiyedendir. Bu teessüflerimin bir kısmı mühimmini de âmîliğin bir müddetten beri müdafi-i gayri teşârı kesilmiş olan Abdullah Suphi Bey'e ifraz ve ithaf ederim. Vezn-i hecaîde kudret-i dahiyane göstermiş olan üstad Abdülhak Hâmid Bey bile keşke *Nesteren*

gibi *Bâladan Bir Ses* gibi meşhur ve meşkur olan birkaç nefise-i muhalledeyi aruzu kıskandıracak evzan ve eşkâl ile ibda etmeseydi!...

Lisanı yeni terkiplerin âheng-i manî -tabından mahrum etmek kadar muzır ve mühlik bir şey olamaz. Şefiklerin elvam-ı mu-tahharasiyle, gülşenlerin revayic-i müzehheresi, kuşların asvat-ı şâikasiyla şâhikaların meyah-ı velvele-sazı bir lisanın harim-i samimiyetine şitab ederken menfezlerini kapamak günahtır. Hava-yic-i maddiye kadar ihtiyacat-ı maneviyeyi de tatmin etmeye mü-ekkal olan bir tuhfe-i bülend hüdâyî, tarlaların mütâibzâr mesaisinde yıprandırmak ve tüccar defterlerinin sahaif-i haşînesi arasında boğmak isteyenleri hilkat-i beşere mevûd ve hatta hakim olan ihtiyac-ı tekemmül takbîh eder.

Geçenlerde okuduğum bir varaka-i faniyede Yeni Lisan müdafaa olunurken "bu lisan teessüs edecek; çünkü Selanik böyle istiyor'." deniliyordu.

Muhterem Selanik'in her istediği makul olmak iktiza etse idi bu talebin oradan neşet etmemesi icab ederdi.

Selanik istese bile Cenap Şababettin'in yed-i hakimiyetindeki kilk galip. Sultan Abdülhamid'in dest-i tahakkümündeki asa-yi tagallüb değildir; kolay kolay iskad edilemez. Genç fikirlere ve Çenç Kalemler'e iddia-yı temellük eden efendiler bilmelidirler ki bu diyarın Fuzûlî gibi, Nedîm gibi, Abdülhak Hâmid gibierkân-ı azîmüşşânı bulunan bir saltanat-ı edebiyesi vardır. Ve lisanımızın, şekl-i hazırı altıyüz senelik say-i belîgin eser-i ikmâl ve kemâlidir. Bu lisan tahrip edilirse o saltanatın yerinde "Vardar" yeli eser!..

Midilli 17 Mayıs

Süleyman Nazif

Şehbâl, c. 3, nr. 55, 15 Haziran 1328/1912, s. 122-3.

3.19. Bir Tahmis Münâsebitiyle

Edebiyat muhîtten doğar ve muhîti tasvîr ve terennüm eder. Mahdûd ve muayyen eşkâl ve mevzûât arasında mahsûr kalan nazım bile lehçe ve his ve hayâlce zamanına ve zamanının icâbâtına sıkı sıkıya merbuttur. Diyârının bin türlü inkılabât içinde harâbeden harâbeye istihâl ettiğine ağlar gözlerle şâhid olan Fuzûlî ile İstanbul'un en şâd ve şen demlerinde ve en şâhâne zevk ve safâ âlemlerinde mahâsında ilhâmlar toplayan Nedîm'in terennümâtı arasındaki farklar muhîtin sânihât-ı fikriyedeki nüfûz ve te'sîrini gösterir.

Tarz-ı kadîm edîbimiz artık hâl-ı işba gelmiş, o tarzın Ziya Paşa, Leskofçalı Gâlib, Yenişehirli Avni, Hersekli Arif Hikmet ve Namık Kemal gibi en büyük şairleri açamadıkları kenzî fakat evvelden tüketmişlerdi.[190] Garb ile ihtilâtın efkâr ve ihtisâsât-ı millîyemize verdiği tahavvül-i meşkûru takîb ve ifâde edecek ve ettirecek bir müceddidî zaman beheme-hâl tevellîd edecekti. Abdülhak Hâmid o feyzin hem mazharı, hem nâşiri oldu. Hâmid ufk-ı idrâkimizi her tevsî ettikçe başka âlemler buluyordu. Ve artık gazel ve şarkı vâdileri bize diyâr-ı mâzînin birer manzara-yı nisyân âlûdu gibi görünüyordu.

Mâmâfih mâzî, insanda yaşayan yalnız mâzidir, hayâtın emvâc ve tufânı bizi nereye sürüklerse sürüklesin... Biz bir menbâdan çıktık. Güzergâhımızdaki yerlerin havâs ve tabiatından nasîb-i tahvîl ala ala, bizi besleyen bir ummâna ki adına bazıları ebediyet, bazıları nisyân derler. İşte oraya kadar gideceğiz.

Mâzîye "mevt-i ebedî" diyen Namık Kemal'in kalemi ne yaman hataya düşmüştü! Edîb-i âzam şeydâ-yı istikbâl olduğu için mâzîyi büsbütün unutturmak ve öldürmek maksadıyla bu sözü söylememiş olsaydı üstâdın misâline şâkirdleri pek ziyade açırdı. Mâzînin bazı ananeleri istikbâle kadar tasallut eder. Bir ümmetin gerden, tevekkülüne yüklenen ribkâ-yı tekallüb gibi, fikrine tahakküm eden küyûd-ı tecebbürü geçmiş seneler îmâl etmiştir. İşte Namık Kemal bu zinciri kırmak için o sözü söylemişti. Fakat bî-imân mâzî anâtıyla ve hesâbsız asırlardan beri âsâb ve îtiyâdımıza hâkim olan nüfûzuyla bizi daima kendisine çeker. Yahya Kemal'in bî-hak dediği gibi,

Ne harâbî ne harâbâtîyiz,

Kökü mâzîde olan âtîyiz.

---

[190] Gencinede resm-i nev gözettim.
Ben açtım o genci ben tükettim.
Şeyh Galip

Namık Kemal'in "mevt-i ebedî" dediği o zindeki-yi mü'ebbede biz daima hissimizle merbutuz, fikrimiz ne kadar uzaklaşmak isterse istesin...

Ne doğru demişler: İnsanda mâzîye karşı marazî bir tahassür, bir dâü'ssıla-yı mâzi vardır. Hâlden meftun ve bazen istikbâlden de nevrnrîd oldukça eski divanların sahîfelerinden tasliyet dilerim. Her güzel gazel elemlerime bir neşîde-i temhimdir. Okumakla uyutamadığım ıztırâblarımı ise bazen bir gazel de ben yazmak suretiyle avutmaya çalışırım. Abdülhak Hâmid 'in en büyük perestişkârı olan ben kaç kaç defa şâir-i âzâmla birlikte eski, yeni bir gazelin veya beyitin güzeliklerini kana kana içtim. Halbuki herkes "Sahra" şairini gazel tarzının muhâsımı, Azrâil'i zanneder.

Bu sözleri bana yazdıran Şeyhü'l-Şu'arâ ve Üstâd-ı şiir ve edîbimiz Muallim Cûdî Efendi Hazretlerinin ahîren gördüğüm bir gazeliyle, bu gazelin tahmîsidir. Rahle- i efâzesinden pek çok bir fâzıl yetişmiş olan bu şâir-î fâzılın muhavviyeti, şöhreti istiskal ve âdetâ tard eder. Fakat şöhret onun meftun ve ekaberrüyetidir. Şâir Mehmed Akif, Muallim Cûdî Efendi'nin yirmi altı ay evvel bana şu iki bî-nazîr beyitini okumuştu:

Bu imtidâd sîhrinin zilli kat'edemem
Eğerçi hatvede birtay-ı tenâh ederim

Pür-urûca tuvânsın olunca bırak celâl
Revân-zâr mı ref-i fevâr ah ederim.

Mehmed Akif bu iki beyiti pürü cedd ü heyecân okumuştu. Hâlbuki "gazel vadisi kuvve- i hamiyesi kalmamıştır" kanaatinde bulunan ve bu kanaatinde pek de haksız olmayan yine "Safahat" şairidir.

Evet, hatıraların mevzuu yaşamaz. Fakat o mevzuuların hâtıraları yaşatır. İşte gazel de böyledir.

Mâzîmizin türbe- i hâtırâtı cephesine bir kitâbe yazılmak icâb ederse isterim ki bu kitâbe bir gazel olsun.

Muallim Cûdî'nin eski bir gazeliyle Nureddîn Avnî Bey Efendi'nin bu gazele yazmış olduğu tahmîs bu sabah elime geçti. O neşîde-yi müşterîkeyi okurken bu sahîfelerde döktüğüm perîşân satırların muhtevîyâtı da birer birer hâtırımdan geçiyordu. Matla'ın ikinci mısra'ındaki "her ikisi" gibi bir medd-i gayr-i tabiîyi zâhiren kusur suretinde görmek isteyenler musîb olmasalar gerektir. Çünkü altı yüz seneye karîb zamandan biri gazelden gazele intikâl eden rûh ve zevk-i millîyeden bu gibi medd ve zihâflar da birer nişâne

gösterir. Hâsılı Frenklerin evocatif dedikleri yâd-âvâr ve yâd-nevâz bir eser-i hissîdir. Tahmîs mısraları ise gazelle hem-âhenk, latîf bir beste-yi elfâz gibi imtizâç ediyor.

Süleyman Nazif

Yarın, c. 2, nr. 27, 20 Nisan 1338/1922, s. 33-4.

3.20. Bizde Tiyatro

Bu satırları herkesten evvel, "İstanbul Şehremi"ni Beyefendi ile cemiyet belediye azası kiramının okumalarını pek ziyade arzu ediyorduk. Çünkü bizim için yalnız edebi olan şu mesele, onlarca hem edebi, hem idarî olmak icap eder. Tiyatroyu biz de terakki ettirmek gayesine hadim bulunduğunu nizamnamesinin en başına geçirmiş olan bir müesseseye, büyük ihtiyaç içinde kıvranan belde-i tayrın muvazene-i maliyesine nispetle, oldukça mühim bir meblağ şehremini her sene tasadduk etmektedir.

Tiyatro memleketimizde on dokuzuncu asrın nısf-ı ahirinde, bin mani ve müşküleyi iftihâm ederek, dâhil olabildi.

İstanbul'u pek az görmüş olan dostuna Namık Kemal'in yazmış olduğu bir mektup Tasvir-i Efkâr'ın 11 Ramazan 1283 tarihli nüshasındadır. 1283 sene-i hicriyesi milâdın 1826 tarihine tesadüf eder. Yani Shakespeare' in ufûlünden iki yüzeli bir, Moliere'in irtihalinden yüz doksan dört sene sonra bizde ilk millî tiyatroyu yazan ve bu yüzden bin belâya uğrayan büyük vatanperver edip o mektubunda diyor ki;

"… Ortaoyunlarının halini biliyorsunuz. Bunlar olsa olsa halkın fesat ahlâkta haiz olduğu dereceye numune olabiliyor. Vakıa tuhaflığı inkâr olunamaz. Fakat ne derecede mugayir edip olduğu da meydandadır. Mamafih mütemeddin tuhaf oyunlar oynatıyorlar. Hatta mübahisini en muteber şairler tertip ediyor. Fakat onlar içinde kibar meclislerinde söylenilemeyecek kadar kabîh ve kabahati sarih bir kelime yoktur. Ekserisinin temaşası intibah tezhib-i ahlâka hizmet eder.

Tasvir-i Efkar'ın ihtiva ettiği mübahis arasında ilmî ve edebi kıymet ve ehemmiyeti haiz olan âsârı, yeniden tabl ile, ziyaından sıyânet etmiş olan Ebüzziya merhum Namık Kemal'in matbu mektubundan müstehric fıkraya şu satırları tahşiye ediyor ki câlib-i dikkattir:

Şu tariften meramını tiyatro olduğu muhtâc-ı izah değildir. Bundan yirmi sene evvel tiyatroyu bu yola tarif ile ancak tefehhüm edebilen bir halkın on sene sonra on beşer yirmişer yaşına vasıl olan evlâdı tarafından tiyatro yazacak kadar âdât ve maarif-i garbiye ye isbât vukûf edilmesi hakikaten sezâvâr teşekkürdür.

Namık Kemal'den daha evvel, Ziya Paşa mabeynde katip iken, 12 Rebiülevvel 1275

Tarihinde inşâd etmiş olduğu bir gazelin,

Perde perde sanat izkâr etmeye üstâd-ı suni

Bir tiyatro hane yapmış, sonra âlim koymuş ad

Beytiyle kelimeyi aynen kabul ve isti'mâl etmişti. Fakat avam bunun medlûlünü anlayabilmek için on seneden ziyade bekledi.

Ahmet Vefik Paşa'nın hakikaten dâhîyane olan iktibasları yanında Namık Kemal'in pek iptidai kalan tiyatroları, birbirini müteakip yazılmaya ve oynanmaya başlıyordu. Yazan Türk fakat oynayan Ermeni idi. Derler ki; "Zavallı Çocuk" oyununun veya "Silistre"nin umumî temsillerinden birinde hazır bulunan müellif, ermeni olduğunun sıklet telâffuzuna tahammül edemeyerek bulunduğu levhada "Be adam! Eserimi kepaze ettin!" diye bağırmış, bununla beraber Güllü Agop zamanı tiyatromuzun cidden mesut ve münkesif bir devri imiş. O vakit gerek telif gerek tercüme olarak, vücuda getirilen ve temsil edilen oyunlara da sanat için çalışılmış olduğu görülüyor.

Tiyatronun ilk darbe-i kahrı yine Namık Kemal'in kafasına indi. Bir eserinin mukaddimesinde kendisini şöyle anlatıyor:

"Vatan Yahut Silistre"nin zuhurunu lisânımızda aksâm-ı edep için bir devri terakkiye tarih bedâyet eda hal ise ondan sonra marifetin tiyatro yazmaya ve ashâb-ı matlaanın o yolda yazılan âsârı okumaya gösterdiği rağbettir ki onun hisse-i mübâhâti de milletin hiss-i tabat ve seciye-i fetanetine aittir. Bunda bendenizin bir meziyeti var ise o da evlâd-ı vatanın mefâhir kahramaniyesini meddah olmak istediğim için birkaç garezkârın tesvîlâtıyla otuz sekiz ay zindan ibtilâda ve vatanın harabına çalışmış gibi çifte karakol altında baykuşlara, yılanlara refik-i iğtirâb hamlelere hedef tercüme olmaktan ibaret kalır.

Vatan müeellifi, baykuşlara, yılanlara refik-i iğtirâb iken bile, tiyatro seyrine devam etti: Şekspir'den, Hugo'dan, Dumas'dan muhtelif eserler, muhtelif edipler tarafından lisânımıza nakil ile sahneye vaz' ediliyordu. Abdülaziz, tiyatroyu öldürmedi. Bu muzafferiyet-i meşûme halef-i nâmuradının halkına mevûd imiş. (Gedik Paşa) daki tiyatro binası yandıktan sonra orasını medrese inşaatına tahsis etmek isteyen ve fakat otuz bu kadar sene arsa inkişafına eldeki arzı, semavî her kuvvetle mani olmaya çalışmıştı.

İstanbul'da boğulan tiyatro, Bursa'da vali bulunan Moliere mütercimi A.Vefik Paşa'nın ehemmiyetiyle mahdud bir ferce-iteneffüs bulunuyordu. Paşanın oradan infikâkıyla kapandı.

Güllü Agop'la yetiştim. Meşhur aktörlerden Manukyan ile arkadaşlarından bazılarının oyunlarını görmüştüm. Efendiler gibi rüfekâ-yı sanatında nice münâkıyandan ziyade kudret

ve ehliyet hissediliyordu. Fehim Efendi'yi bu meyânda zikretmiştim, ben bu sahil sanatı hepsinin fevkinde hiç biriyle nispet kabul etmeyecek derecede tanıdığımdandır.

Güllü Agop'un tiyatrosu yandıktan sonra bu sanat bizde otuz sene can çekiştirdi. Meşrutiyet ilan olduğu zaman, bedai-perver halkımız, hürriyet kadar sanata da susamıştı. Kaza-ı ilâhî bu sırada Burhanettin Bey'i millî sahnemize belâ etti.

Silvenin şakirt marifeti iddiasıyla Paris'ten Tepebaşı'na koşup gelen boravelliden ondan daha zavallı olan halkımız bir kuvvet tevehhüm ederdi. Tepebaşı'nın yazlığı kışlığı mı bilmem hangi tiyatro binasında (Tera'c) den temsil ettiği bir perde orada hazır bulunan bişri mütecaviz hemen hepsi güzide İstanbul halkını hakikatte tehyîc eden Burhanettin Bey değil, Tarık Bin Ziyad yani Abdulhâk Hâmit idi. İspanya'nın muzmahil kralına ve bunun mezâlimine ait olan hütbeyi, o gün otuz senelik sukut-ı esaretten sonra, kim inşat etseydi, bu halk yine o kadar müteheyyic olurdu. Frenklerin (Yogo psikolojisi) dedikleri o an müsaitten Burhanettin Bey istifade etmeği bilmedi… Keşke bilseydi!... Pek fena istifade etti. Başlarında Recaizade üstat Ekrem olduğu halde, mümtaz bir heyet, tiyatroyu himayet-i mahsusuna almıştı. Toplanan paraları sanattan başka her şeye sarf ve itlâf etti.

Burhanettin Bey, cehl ve hırstan mütevellid küstahlıkların her şekli sanatın harim-i mübareğine sokmuştu. Daha sonra onun çömezlerinden biri Türkçe okumaya kadar diklenen güya seyahat ettiği İsveç'in, Norveç'in, Rusya'nın sanatına ve ahvâl-i tarihiye ve içtimayesine ait uzun sahifeler neşr etmekten sıkılmadı.

Burhanettin ile bir iş görülemeyeceğine nihayet kanaat hâsıl edilmişti. Fransız sanatkârı Anton İstanbul'a vürûdu Balkan hezimetini müteakip ve harb-ı umumîye mütekaddim olan günlerde idi. İhtarı üzerine dârülbedayi teşkil etti. Ve en gaileli kara günlerimizde bu müessesenin teşkil ve tekmiline çalışıldı.

Şahsiyete getirmemek için vekayi eşhâ zikretmeyeceğim. Şu kadar söyleyeyim ki; bu yolda şehreminin ettiği fedakârlıkla diğer taraflardan ibzôl edilen muavenetler mensur olup gitmiş ve sanat ve memleket hiçbir şeyi kazanmamıştır. Oyuncuların bir kısmını tefrik ile bunları şehremanetinin musavenet-i nakdiyeyi mazhar etmesi de hariçteki sanatkârların zararına oluyor. Vakıa Avrupa'da resmen himaye edilmekte olan tiyatrolar vardır. Fakat bu himaye zevkine avamın yaramadığı yüksek âsâr-ı teşvik için doğrudan doğruya sanat namına vakıa oluyor. Şehremanetimizin mahmiyesi olan dârülbedayi ise, fazla hasâlet temin etmekten başka hiçbir maksat peşinde değildir. Ez cümle şu son aylarda birçok

oyunlar verildi. Bunların hangisinde gerek klâsik, gerek yeni, şehkârlerden tek bir perde var?...

Dârülbedayi'deki oyuncuların arzu ettikleri tarzda çalışmalarına ve fazla para kazanmalarına hakları olabilmek için, evvelâ şehremanetinin muavenet-i resmiyesinden istinga etmeleri icap eder. Herkes yediği ekmeğin, içtiği sütün bülendinden ifraz ve tediye ettiği resimle mütemadiyen tagaddiye ettiği şehremaneti ve veznesinden çıkan bir paranın ne yolda sarf ve istihlâk edildiğini sorma hakkına maliktir.(Dârülbedayi) verilen paralar mahalline masrûf ve sanatın terakkisine hâkim olsaydı kimsenin teşekkürden başka diyeceği olmazdı. Hâlbuki birtakım fani, değersiz piyeslerde üç dört kişinin, üç dört para kazanmasından başka bir fayda temin edemeyen ve fazla olarak (Dârülbedayi) haricinde çalışan sanatkârane kâhir bir rekabet altında ezen bir muaveneti şehremaneti daha ziyade idare ve israf edilmelidir. Çünkü kaş yapabilmek için göz çıkarılıyor. Burada ise sanatın… Abdülaziz ve Abdülhamit zamanlarından beri bir an işkenceden masun kalamayan zavallı tiyatronun canı çıkmaktadır.

Süleyman Nazif

Servet-i Fünun, ***c. 61, nr. 1582/108, 9 Kânun-ı evvel 1926, s. 50-1.***

3.21. Büyük Dost Pierre Loti Günü

"Pierre Loti"nin "Aziyadé"yi yazan kalemi tam yarım 'asır secdeye kapanmış bir nâsiye-i îmân gibi, kâğıttan secdesinde ilâh-ı İslâma 'arz-ı tâ'at u ibâdet etti.

S. N.

Büyük Dost denildiği zaman, emînim ki, het türkün hâtırına Pierre Loti delir. O terkîb-i vasfîye türkün kalbi ve şükrânı türk diyârında bir ism-i hâss şeklini vermiştir. Anadolu'nun en ücrâ köylerine gidiniz: herkes Pierre Loti'nin ismini bilir. Ve herkes bu ismin müsemmâsını derîn ve bî-pâyân bir muhabbetle sever.

Büyük Dost iki seneden beri pek hastadır. Yerinden kımıldanamayacak kadar hasta. Ne eli, ne ayağı hiçbir 'uzvu îfây-ı vezâif edemiyor. Yalnız kafâsında bir bakiyye-i kuvvet vardır. Hâlâ hâfızasını muhâfaza ve lisânını az çok isti'mâl edebiliyor. Bu kafanın düşündüğü münhasıran sevgili türkünün hayât u selâmetidir. İzmir'in istirdâd olunduğu mübârek günlerin birinde 'arabayla biraz dolaşmış olduğunu ajanslar her tarafa telgrafla tebşîr etmişlerdi. Ben emînim ki Büyük Dostun o günkü kudret-i tenezzühünü, türkün büyük zaferden aldığı şevk u neşve doğurdu. Dünya yüzünde hiçbir kimse, mensûb bulunmadığı bir milleti Pierre Loti'nin türkü sevdiği kadar sevmemiştir.

Yine İzmir necm u hilâle kavuşurken, Pierre Loti kâtibine imlâ ettirdiği bir mektûbda (Lloyd George ne yaparsa yapsın, Edirneyi de İzmir gibi alacağız. Zaferinize mev'ûd olan bir sulh-ı mes'ûddur) diyordu.

Fi'l-hakîka Edirne alındı. Ve fi'l-hakîka zaferimize mev'ûd olan sulh-ı mes'ûd mün'akid olacaktır. Lloyd George ne yaparsa yapsın... Çünkü bunu Cenâb-ı Hakk murâd buyurmuş. Ve Pierre Loti haber veriyor.

Pierre Loti dîn-i İslâmın eşref-i edyân olduğuna kâildir. Bu i'tibâr ile onu tâm müslümân 'add ederiz. Aksi hatâdır. Husûsiyle müte'addid ve alenî ikrârları var. Birisini beyân edeyim:

On sekiz sene evvel *"Les Desenchantees"* adlı bir kitâb neşr etmişti. Bu unvân *emelleri kırışlmış kadınlar* veyâ *hâibeler, nâ-şâdlar* gibi bir ma'nâ ifâde ediyor. İstanbul'da cereyân etmiş bir hikâyeyi mutazammındır. Pierre Loti (Andre Lary) nam-ı müste'ârıyla bu esere nefsini de idhâl etmişti. (*Les Desenchantees*)de Fâtih Câmi'înin bir yatsı namazını tasvîr ediyor. Aslındaki kuvvetle tercümeye muktedir değilim. Ve öyle zannediyorum ki ne bizim lisânımıza, ne elsine-i sâireye letâfet-i asliyesiyle nakli kâbil değildir.

"...meydandaki peykeler boşalınca (Andre Lary)de en son ve namaz kılamayacağı için kendisini bütün insanların en sefîli hissederek, câmi'e doğru teveccüh eder. Ve harîme dühûl ile kapının yanında durur...[191]) ibâresiyle başlayan bir levha-i ibâdet var. (Les Desenchantees) şairinin zevk-i İslâmı ne kadar derîn hiss etmiş olduğunu o iki sahîfe gösterir. Pierre Loti kalemiyle tahlîd ettiği o manzara-i tâ'at karşısında en nihâyet coşarak,

"Oh!.. Din-dâr u hayâl-perver, merd u hasenât-kâr, bu âlemin en necîb akvâmından biri olan ve doğduğu topraklar veyâ dîn-i İslâma ve îmâna âid bir mes'ele olunca muhârebe meydânlarında müdhiş kudretler ve ulvî kahramânlıklar göstermeye muktedir bulunan türkü İlâh-ı Kâdir'le Halîfe-i İslâm uzun müddet muhâfaza ve sıyânet buyursun[192]" diyor.

Pierre Loti bu satırları yazdığı zaman, ne harb-i umûmî, ne Balkan ve İtalya muhârebeleri, hattâ ne (Reval) mülâkâtı ve karârı tahaddüs etmişti. Kâhir bir istibdâd milletin her isti'dâdına musallat olmuş, her azmi kırıyor, milletten 'irfân, irâde ve vatan-perverlik gibi asırların terâküm ettirdiği her kuvveti nez' etmek istiyordu. Böyle bir zamanda bizimle yaşayan ve ma'bedlerimizden heyecân ve gaşiyler toplayan Pierre Loti (doğduğu topraklar veyâ dîn-i İslâm mevzû'-ı cidâl olunca türkün müdhiş kudretler ve 'ulvî kahramânlıklar göstermeye muktedir) bulunduğunu yalnız kendi asrına ve mu'âsırlarına değil, dünyânın son gününe kadar okunacak olan bir eseriyle bi'l-'umûm a'sâr-ı müstakbeleye ihbâr u te'mîn ediyor. Pierre Loti o vakit bu kavme (akvâm-ı âlemin en necîb olanlarından biri) demişti. Bi'l-âhare ve bizim en ziyade bî-kes u bî-mecâl göründüğümüz bir zamanda intişâr eden bir eserinde ise (akvâm-ı 'âlemin en necîbi) türkler olduğunu söylüyor.[193] İşte bu aşk, bu îmân Pierre Loti'yi müslümân etmiştir. Pierre Loti'nin (Aziyadé)yi yazan kalemi, tam yarım asır, secdeye kapanmış bir nâsiye-i îmân gibi, kâğıttan secdesinde ilâh-ı İslâma arz-ı tâ'at u ibâdet etti. Onu bu sûretle ihrâz-ı mesûbât etmeye sâik u şâik olan makâsıd-ı dünyeviye değildi. Pierre Loti İslâmın ma'neviyâtını, me'âlîsini seviyor. Toprağın altı, âhiret onun son melâz-ı âmâlidir. Ve bu melâz içinde huzûr-ı hülûdu ona İslâm va'd etti. İkâmet-gâhındaki dâru'l-huzûru da bir câmi' ve bir İslâm türbesi şeklindedir. Yatağa düşmeden evvel orada uzun murâkabe ve istiğrâk saatleri geçirdi.

[191] Les Desenchantees sahîfe, 201
[192] Les Desenchantees sahîfe, 202-203
[193] La mort de notre chere France Orient.

Pierre Loti türkün kanından doğmadıysa da daha kuvvetli olan îmânından mütevellid bir türk oğludur. Bunun içindir ki biraz evvel murâd-ı ilâhîyi Pierre Loti'nin ihbâr u tebşîr etmiş olduğunu söylemeye cür'et etmiştim.

Pierre Loti bizim dinimizden ve bizim dinimize en ziyade hizmet etmiş e'âzımdandır. Zaman, imkân ve eşkâl gibi şeyler, ebedî olan mebhas ve mevzû'lara giremez. Ve yakışmaz. Pierre Loti (Les Desenchantees)yi ne vakit ve nasıl bir kalemle yazmış olursa olsun, o kalemi müncî-i a'zam Gazi Mustafa Kemal kılıcı yontmuş ve Gazi Mustafa Kemal'in kılıcını Pierre Loti'nin kalemi bundan on sekiz sene evvel takdîs u tebşîr etmiştir.

Pierre Loti evvela Fransa'nın ve Fransa'dan sonra âlemin 'aleyhimizdeki dalâl-i kînini ta'dîl u izâle etti. Bugün Müslüman ve Türklerin mazlûm kanlarını dökmekle şehevât-ı behîmiyetini teskîn etmeye çalışan General Dorkum mel'ûnu, ilk sahne-i cinayete "*Cân Çekişen Türkiye"* müellifini, bizim azîz ve ebedî dostumuzu öldürmeye teşebbüs sûretinde çıkmıştı. Bu Büyük Dost bizim yolumuzda ne kadar menfa'atler îfâ ve ne kadar zahmetler ve tehlikeler iktihâm etti. Senede yalnız tek bir gün değil, senelerin her gününü ona vakf u temlîk etsek va'llâhi azdır.

Nişantaşı, 22 Kânûn-i Sânî 1923 ***Süleyman Nazif***

İleri, ***nr. 1786, 23 Kânun-ı Sânî 1339/1923, s. l.***

3.22. Canlı Bir Asır

Tarihimizin en ziyade vakaya masdar senelerinden biri, miladın 1839'una müsadif olan 1200 sene-i hicriyesidir. İki asrı mütecaviz zamandan beri, Osmanlı ordusunun bilhassa Avrupa serhatlarında gösterdiği muvaffakiyetsizlikler, müessesat-ı içtimaiyemizin köhneleşmiş olduğunu her tarafa ilan ediyordu. Bu müşahede karşısında münevver ve kuyud-ı atikadan azade zekâlar, esaslı bir teceddüdün vücudunu takdir ettiler. Garbın iştiha-yı savletine ta'ma olmamak, ancak onların alet-i muhacematını vasıta-ı müdafaa etmekle kabil olabilecekti. Bu gayeye yalnız topla değil, tüfekle değil, şuabat-ı idarenin hepsinde müterakki milletlerin usulünü kabul ve tatbik etmekle vusul mümkün idi. Koca Ragıp Paşa'nın (dirayet) dediğimiz temkine ve tecrübeye mukarın zekâsı bu lüzumu derhal hissederek, teceddüde temelinden başladı.

Ragıp Paşa, makam-ı sadarete bi-n-nisbe ihtiyar yaşında gelmişti. Teşebbüsatının semeratını görmeden vefat etti. Halefleri ise istikbali maziye gömerek, üstünde bağdaş kurup, oturdular.

Ragıp Paşa'nın vefatından bir rub' asır sonra cülus eden Selim-i Salis de teceddüt lüzumunu his ve bazı icraata teşebbüs etmişti. Yalnız hüsn-i niyete müstenit bulunan şu harekâtı muvaffakiyetle tetvic edecek ilim ve azim, padişahta yoktu. Bir Kabakçı Mustafa veya Kabakçı Mustafa'da teşahhüs eden mazi-perestlik, müessiri de âsârıyla birlikte ve bir anda mahvetti.

Mahmut-ı Sani ise ne yaptığını bilmez bir müceddit taslağı idi. Otuz üç seneye yakın olan hayat-ı saltanatı, dâhilî, haricî bî-hesap gavail ile çırpındıktan sonra, (Nizib) akbeh-i hezimetinin vuku bulduğu hafta içinde hitama erdi.

Mahmut-ı Sânî 1255 senesinde vefat etmiş, büyük Raşit Paşa Tanzimat Fermanı'nı bu senede okumuştu. Kim ne derse desin, Tanzimat, tarihimizin en büyük merahil-i teceddüdündendir. O zamanın ilcaatı, daha iyisini yapmaya müsait değildi. Garp ile şark arasındaki haileleri, Mustafa Raşit Paşa'nın zekâsı görmüş ve azmi yıkmıştı. 1255'de payitahtını Mısır valisinin Mısır Kahire'den hareket eden rengârenk ordusunu tehdit eden Devlet-i Osmaniye, on beş sen sonra, Rusya çarı birinci Nikola'ya meydan okumuş ve bu hadisede İngiliz ve Fransız devletleriyle bugünkü İtalya'nın meşime-i tevellüdü olan Sardunya Devleti'nin askerlerini kendi ordusuyla birlikte muharip ve Moskof-ı nahvet ve ceberrutuna galip görmüştü. 1271 zaferi 1255 teceddüdünün eseri ve neticesidir. Raşit

Paşa'nın başladığını halefleri, onun mesleği dâhilinde takip ve itmam etmiş olsalardı, Harb-i Umumi bizi o kadar hurdahaş etmezdi.

Mustafa Reşit paşa'nın kellesini koltuğuna alarak, Gülhane'de Tanzimat Fermanı'nı okuduğu 1255 senesinde, Rumeli'nin ücra bir kasabasında, orta halli ve namuslu bir memurun sulbundan bir erkek çocuğu dünyaya geldi. Bu nevzat, sene-i haliyye şevvalinin üçüncü günü İstanbul Muhadenet-i İtba Cemiyeti tarafından doksanıncı sâl-i veladeti ihtifal-i mahsus ve mutantanla tebcil olunan şeyh-ül-etıbba, müşir Doktor Nafiz Paşa'dır.

Nafiz Paşa'nın hayat-ı ilmîyesi yalnız tedris ve tedavi ile mürur etmiş olsaydı, ömr ü afiyetinin temadisine dua ile iktifa eder, geçerdik.

Fakat Tanzimat Fermanı'yla bir senede doğan bu Nafiz Paşa'nın zatı milletinin vakayi-i ilmîyesinde bir merhaledir. Avrupa'nın tıbbını Türkiye'ye getiren üç dört ilim ve azim sahibi arasında ve bunların saf-ı evvelinde, bugün şeyh-ül-itba olan Nafiz Paşa da bulunuyor.

Nafiz Paşa ile arkadaşları ne yaptılar?

Hizmetlerinin derecesini anlamak için biraz daha evvele irca-ı nazar edilmek icap eder.

Mektep-i Tıbbiye'nin asıl tesisi Abdülhamit zamanında ve ilk nazırı da ser-itba-yı şehriyarı Abdülhak Molla'dır. Abdülhak Molla azam-ı rical-i ilmîyeden idi. Ve büyük biraderi Behçet efendinin vefatından sonra evvela Mahmut-ı Saniye, bilahare halefi Abdülmecit'e hekimbaşı olmuştu.

Abdülhak Molla, eski yolda yetişmiş bir tabip olduğu halde, zeki, münevver, Avrupa'nın terakkiyat-ı tıbbiyesini takdir eder bir zat idi. Fıkıh ve mantıkla yan yana tedris edilen bir ilm-i tıptan kaide olamayacağına padişahı ikna eden ihtimal Abdülhak Molla'dır. Mola'nın vefatı üzerine ser-tebabet padişahı memuriyeti Hekim İsmail Paşa'ya ihale olundu.

İsmail Paşa tıbbı Paris'te mükmelen tahsil etmiş idi. Garp usul-i tababetini bizde ilk tatbik eden İsmail Paşa'dır.

Mektep-i Tıbbiye, memleketin ihtiyacını istifaya kifayet edecek derecede etıbba yetiştirememişti. Kırım Muharebesi'nde orduya lazım olan tabip ve cerrahları Avrupa'nın ötesinden berisinden yüksek maaş ve masraflarla, çıkıkçı ve berber makulesi adamlar arasından tedarik etmeye ihtiyaç hâsıl olduğu malumdur.

Mektep-i Tıbbiye'de tedrisatın Fransız lisanıyla icra edilmesi usul-i ittihaz edilmişti. İlk zamanlarda buna ihtiyaç vardı. Çünkü kitap yok, muallim yok, ıstılahat-ı ilmîyenin bizde hâsılı okutturmak için iktiza eden alet ve vesaitin hiçbiri yoktu. Bu suret-i tedris devam ettiği takdirde Türkler arasından memleketin ihtiyacıyla münasip etıbba yetişemeyeceğine, o vakit bin türlü müşkilat ile yetişebilmiş olan üç dört genç muallim takdir ile, derslerin Türkçeye tahvil ve iktiza eden kitapların hemen tercüme ve telif edilmesi lüzumunu ilan ettiler. Ekseriyet-i etıbba ve heyet-i tedrisiye bu fikrin aleyhinde musir, kitle-i avam ise daima olduğu gibi lakayt ve bihaber idi. Müceddıtler usanmayarak, çekinmeyerek, fikirlerini neşretmekte devam ettiler yavaş yavaş halkı kendi taraflarına celp ediyorlardı. Abdülaziz'in son senelerinde vaki olan bu mücahede-i ilmîyede Namık Kemal de genç etıbba-yı millîyemizin maksadına ateşin kalemiyle hadim olmuştu. Mekteb-i Tıbbiye'deki derslerin Türkçe lisanıyla takrir edilmesi nihayet devletçe kabul edildi. O vakit bey olan Nafiz Paşa ile refikleri bu suretle ilk muharebeyi kazanmış idiler. Şimdi ikinci ve daha müşkül bir mücadele başlıyordu. Kalemlere sarılarak, iktiza eden kitapları tercüme etmeye koyuldular. Bizde mevcut olmayan yalnız kitap değil, lisan-ı tıp bile henüz teşekkül etmemişti. Senelerce çalışarak, ıstılahat-ı tıbbiyeyi vaz ve tedvin ettiler. Bu meyanda yalnız Doktor Nafiz Paşa hazretlerinin hisse-i himmetine düşen vazife-i ilmîyenin mahsulü altı binden ziyade sahifelerden müteşekkil ve müteaddit asar-ı tıbbiyedir.

İşte doksan senelik ve hayat-ı uzviye ile altmış bu kadar senelik ömr-i mesleğinin zade-i mesaisi. Bu senelerin her saniyesine Nafiz Paşa'nın milleti bin selam-ı şükran ve ihtiram-ı arz ve irca etse becadır.

İstanbul'da Türk etıbbanın kısm-ı azamı o gün Muhadenet-i Etıbba Cemiyeti tarafından tertip olunan ihtifal-i tebcilde hazır idiler. Şeyh-ül-etıbba hazretleri şakirtlerinin kolunda salona getirildi. Herkes müteessir idi. Okunan hitabeler dindarâne bir sükût içinde dinlendi. Paşa'nın cevabını bizzat okumasına heyecanı mani oluyordu. Doktor Behçet Sabit Bey tarafından kıraat olunan bu mukabele-namede Paşa, her günü bir başka fazilete mastar olan hayatının muhtelif safahatını tasvir ve izah etti. Asırca yaşasa yine ilme kanmayan bu müderris, Türkiye'nin kâşifler yetiştirmesini istiyordu. Hayat-ı meslekiyesine dâhil olurken, ketb-i ilmîyesi ve lisan-ı tıbbı olmayan milletinin yarım asırda gösterdiği terakkiyi -ki en büyük amellerinden biri şüphesiz Nazif Paşa'dır- böyle kâşifler yetiştirmeyi ümit ettirecek derecede gören muhterem şeyh-ül-etıbba, bu dakikada yeryüzünün en mesut bir adamıdır. O gün huzurunda bulunan kendi talebesiyle bunların talebesinin talebesinin

talebesi, o ümidin muhakkak-ül-husul olduğunu tavır ve nazarlarıyla pirlerine temin ediyorlardı.

Evet, Nafiz Paşa yetiştirmiş olduğu dört neslin metin ve münevver üstatlarını kendi dünya gözüyle gördü.

Dört nesil!.. Hafidinin yetişmiş hafidini gören bir büyükbaba. Bütün bir istikbal, o gün Doktor Nafiz Paşa'nın raşedar-ı heyecan ellerini hürmet ve şükran ile öpüyordu. Şu âlem-i fenada bir insan için, zannetmem ki, bundan daha büyük bir mazhariyet mutasavver ve mümkün olsun.

Süleyman Nazif

Servet-i Fünun, c. 59, nr. 1550/76, 29 Nisan 1926, s. 371-3.

3.23. Cengiz Hastalığı

Ahmet İhsan Bey'in himmet-i kalemiyesiyle lisanımıza nakledilmiş olan Jules Verne romanlarından birinde okumuştum: İngilizler müstemlekâtta bulunan zîr-i destana coğrafya tedris ederken, İngiltere'yi kutb-ı şimalîden kutb-ı Cenubîye kadar serâpâ-yı küreye hakim ve sahip ve Fransa'yı, Almanya'yı, Rusya'yı Çin'i, Japon'u, Amerika'yı, Afrika'yı hâsılı bilumum kıtaat ve memâliki Britanya devlet-i vahîdesine tâbi' veya müntesib gösterirlermiş. Bunun ne kadar doğru olduğunu bilmem. Fakat milliyet fikrini Türkler için gaye-i hayali derecesine is'âd etmek emeli âfâk-ı Osmaniye dahilinde vücûdunu ihsas ve ilân ettiği günden beri bizde de Jules Verne'in İngilizlere isnad ettiği coğrafya tedrisâtına karîb ve pek garîb mudhikeler oynanıyor.

Mezâlim-i bî-pâyanın fihrist-i icmâli olan namı yedi yüz bu kadar seneden beri her Müslümanın ve her Türk'ün cinân ve hânmânında ikaz-ı havf ve nefret eden bir adamın ruhundan bu son zamanlarda Müslüman ve Türk gençleri istimdâd etmeye başladılar. Ve Balkan devletleri salîb-i bedest-i ihânet, halife-i İslâm'ın pâyitahtına saldırırken Osmanlı ve Türk gençlerinden bazıları

Yetiş, ey ulu hakanım Cengiz!

gibi, hem mudhik, hem feci garâbetler gösterdiler. Bu bir dalâl-ı muzırr ve mühliktir. Şark hâlâ içinde kıvranmakta olduğu hufre-i mesâibe hangi ellerle atılmış olduğunu bilmez veya o ellere isnâd-ı kudsiyet eylerse ümid-i necat ve selâmet de âfâk-ı Şark' tan utanarak ve ağlayarak firar eder. Genç, ihtiyar, herkese ilân ederim ki benim milliyetimi harab etmiş olan dest-i teaddî, Allah'ın yedd-i adi ve intikamı olsa yine bence nâ-makbûldur.

"Allah'ın yedd-i adi ve intikamı" dedim. Evet, celâded de cemiyetin öyle bir şeyidir. Cengiz büyüyebilir, Cengiz cihanın her tarafına müstevli ve sahib olabilir, Cengiz kendinden evvel ve sonra gelmiş ve gelecek olanların hepsine ihraz-ı tefevvuk etmek emelini harekâtının nâzım ve hâkimi mertebesine i'lâ edebilirdi. Hem efrâd, hem akvâm için âmâl-i mümessilenin ma'yûbiyetine henüz tarihin mahkeme-i mehîbesinden bir hüküm sudûr etmemiştir. Fakat geçtiği yerlerde asırlardan beri, harabeler ağlayan, cihan-sûz bir cihangiri her mahkeme ve her tarih tel' ın eder.

Cengiz, o bedbahtın namı değil, sonradan bilâ-ihtiyar ittihaz ettiği ünvandır. Ve manâsı da "bî-aman"dır. Asıl ismi "Timuçin" idi. Bizde vatan-ı muhabbetin fezail-i ictimâiyeden olduğunu en evvel ilân etmiş olan eâzımımızdan Namık Kemal Bey'in bu hakan-ı bî-aman hakkındaki kanâat-i vicdaniyesini bilmek ister misiniz?... İşte:

Hiç şüphe yoktur ki, altı bin bu kadar senelik âlem-i insaniyetin müptelâ olduğu devâhî içinde Tufan'dan sonra en şiddetli belâ istilâ-yı Tatar'dır. Cengiz gibi, kaplandan yırtıcı, yılandan hain, şeytandan müdessis bir reis-i cabbârın sâika-i âmâl-i hunhârânesiyle "Karakurum" sahralarından Asya'nın her tarafına yayılan milyon milyon vahşiler, memleket yıkmakta, insan telef etmekte tufandan bile geri kalır âfetlerden değildi.

Tufan-ı kebîr, tûfân-ı mâi ise, zuhûr-ı Tatar da tûfân-ı âteş veya tûfân-ı hûn denilse şayestedir. Çünkü bir fırkası bir şehre hücûm etse behemehâl yerinde kemik yığınından, bina hâk setrinden başka bir şey kalmazdı.

Bir ordusu, bir sahraya uğrasa, elbette atları diz kapaklarına kadar kan ile yoğrulmuş çamura batmadan geçmezdi.[194]

Namık Kemal merhumun mücahedât-ı kalemiyesine en büyük mev- zû' ve hedef Cengiz olmuş ve tavsîfâtının birinde "Şirk kadar mel'un" demişti.

Cengiz'in vücudu gibi saltanatını da insaniyete belâ ve taslît eden validesi Oloun Yeke'dir. Tevrat'ın zu'muna göre altı bin yaşında olan tıfl-ı medeniyetin katili olmasa bile -çünkü onu katletmek imkânı yoktur- en büyük, en mühlik cârihi olan bu belâ-yı dü-pâ, Oloun Yeke'nin rahm-i bî-rahminden 449 sene-i Hicriyesinde (Milâdî 1162) tasallut-hâh-ı dünya oldu. Günü ma' lûm ise her sene-i devriyesinde matem tutmak bilumum insaniyete farz olan bir hadise!

Zevcinin taht-ı idaresindeki küçük kabile, kabâil-i mütecavize tarafından tahrîb edildikten sonra Oloun Yeke kavminin mukadderatını tanzîm etmeye çalışarak, oğlunun cihangirlik tahtına esbab-ı suûdunu ihzar etti. Oloun Yeke, maksadına vusûl için her vasıtadan istifade ederdi. Hatta Cengiz'in babası vefat ettikten sonra Mongol eazzesinden Mengilik ile sırf nüfûz-ı ma'neviyesinden istifade için teehhül etmiş idi. Cengiz'in gerek siyasiyatta, gerek askerlikteki maharet-i fevkalâdesi, mezâlimine ifaze-i necabet etmek şöyle dursun, yedd-i hüsranında birer medâr-ı i'tizâr bile olamaz.

Meselâ Neron'un hesâb veya esbâb-ı mezâlimi sorulsaydı kanâat-ı diniyesini gösterebilir ve yeni intişar etmeye başlayan Hıristiyanlığın kendi dini için bir tehlike olduğunu dermiyan ederdi. İskender-i Kebîr de nâşir-i medeniyet olmak iddiâsıyla meydana atılmıştı. Cengiz'in ef'âlinde ne din gayreti vardır, ne medeniyet derdi! Onun yalnız kan dökmek zevki, memleket yakmak eğlencesi idi. Bu âlemde yetmiş beş sene yaşamış ve on beş yaşından

[194] Nevruz Bey, tercüme-i halinin mukaddimesinden

itibâren hûn ve ateş içinde yuvarlanmıştı. Altmış sene insan kanı döktü. Ve insan hânmânı söndürdü. Öldürdüğü efrâd-ı beşerin kısm-ı a'zamı Müslüman ve hâk ile yeksân ettiği bilâdın yüz sekseni ümmet-i Muhammed'le meskûn ve pür-umrân idi.

Şemseddin Sami Bey diyor ki:

"Cengiz gayetle hûn-rîz ve zâlim bir adam olup, en ziyade telezzüz ettiği şey bî-günâh adamların ve etfâl ü nisânın dahi kanını dökmekti. Askeri mücerred eğlence için dahi adam öldürürlerdi. Ve kendisi zaptettiği yerlerin ekserinde umûm-ı ahâliyi kılıçtan geçirmek emrini verirdi. Altı yüz sene zarfında nice emeklerle vücûda gelmiş ve hatta kabl-el-İslâmı'nı, akvam ve ümemden dahi kalmış nice âsâr-ı ümrânı, nice kütüphaneleri, medreseleri, rasadhaneleri imha eylemiştir. Ulemâ ve vükelâ-yı İslâmın ekseri âsâr-ı müfidelerinin el-yevm mefkûd ve nâyâb olması başlıca Cengiz ile evlâd ve ahfâdının ve bunların taht-ı emrinde olan Moğol taife-i vahşiyesinin memâlik-i Îslâmiye'de i'ka ettikleri taharriyât-ı cân-sûz neticesidir...[195]

Cengiz'i bilumûm ricâl-i diniye ve millîyemizin fevkine is'âd etmek isteyenleri, düştükleri dalâl-i dinî ve millîden kurtarmak farzdır. Cengiz vaktiyle Şark'tan tasallud etmeseydi, bugün Rusya şimalden, İngiltere cenûbdan Asya'yı zaptetmez ve ümmü'l kıtaat olan bu bedbaht, kısm-ı arzın en güzel ve İslâm meskûn aksamını ribka-i esarette zelîlâne sürüklemezlerdi. Süleyman Şâh'ı dâr ü diyarından bu taraflara kaçıran kimler olduğunu da Osmanlı gençleri bilmiyor mu?... Bizim damarlarımızda bugün hususî bir kan var ki o da Osmanlı kanıdır. Ve lisanımız gibi hûn-ı millîmiz de birçok ihtilât ve ıstıfâ ile aslından büsbütün ayrılmıştır. Hele Tatar ve Mongollarla karâbet-i nisbiyemiz o kadar zayıf, o kadar karışık ve o kadar mevhûm ki...

SÜLEYMAN NAZİF

İctihad, c. 3, nr. 72, 18 Temmuz 1329/1913, s. 1573-4.

[195] Kamusû'l-Alâm, C.3, s. 1881-1882

SÜLEYMAN NAZİF

Süleyman Nazif Beyefendi'nin makale-i âtiyyesi Peyâm-ı Sabah gazetesinin 12 Haziran 1338 tarihli nüshasında münderiç idi. Mâba'di Mahfil sahâifini tezyin edecek olduğundan mübdi'inin müsaade-i mahsusasıyla ayne iktibas edildi.

3.24. Edebiyatımızda Gazel

Ali Kemal'e-

Âvareliğimi teselli için bu günlerde mütenevvi ve latif işler buldum. Abdülhak Hâmid 'in "Makber" ve "Ölü" bedâyiini, şiir ve şâiri son kadirşinas dostlarımdan bir zat, bir himmetle ve muntazam şekilde yeniden tab' ettirmek istiyor. Bu emel-i meşkûrun hizmetkâr-ı husûlü olmak şerefini de nefsime tahsis etmek gibi, herhalde kabil-î afv bir hodgamlık ihtiyar ettim. Vaktiyle sansürün kıydığı mısraları ilave ve oldukça hatırı sayılır mürettib sehviyâtını tashih ile bazı mahsülat ve mübhematı izah için -veya neden bir türlü gülemeyen -Şâir-i A'zâm'la muhabere ve tab' işiyle iştigal, zamanımın bir kısmını işgal ediyor. Bundan başka eşkâl-î müteahhirin Avnî Bey'in iki büyük defteri dolduran muazzam "Divan"ını tanzim ve mukaddimesini tahrir hizmetini hafîdi uhde-i ihtiyarıma lütfen tefevvüz etti. Bir taraftan da bu ekmel külliyatı mütalaa ile ihyâ-yı eyyâm ve leyâl ediyorum.

Tâhirü'l-Mevlevî Hazretleri'ne de ikrar verdim: Hademe-i Mahfil'in saff-ı mâlinde çalışacağım.

Demek isterim ki "Peyâm-ı Eyyâm"ın bugün intişar eden satırları, hiçbir zaman lâkayd kalamadığım ve daima hissen alâkadar olduğum bir meseleye teallük etmeseydi şu sırada bir şey yazmayacaktım.

Evet, bugünkü Peyâm-ı Eyyâm'ına mevzu' ittihaz ettiğin gazelserâlık bu âcizin en zayıf, edebiyatımızın ise en latif tarafıdır. Mesrûdâtında kanaatime, yani zevkime muvaffak gördüğüm aksama iştirak, mugayyir bulunduklarıma da itiraz edeceğim. Huz mâ safâ da' mâ kedür.

Ben hayat-ı fikriyemin her devrinde gazellere muhib ve müncezib kaldım. Bittabi hâyîde olmayan güzel gazellere. Gazel tarzının bir meziyeti de hissi ve hususi olmazsa derhal adem-î istihsan ve nisyana mahkum ve medfun olmaya namzed bulunmasıdır. Bir tahmis münasebetiyle geçenlerde yazdığım birkaç satır "Yarın" mecmuasıyla intişar etmişti. Orada ezcümle diyordum ki:

"İnsanda yaşayan yalnız mazidir. Hayatın emvâc ve tufanı bizi nereye sürüklerse sürüklesin... Biz memba'dan çıktık, Güzergâhımızdaki yerlerin havas ve tabiatından nasib-i tahavvül ala ala, bizi bekleyen bir ummana - ki adına bazıları edebiyat, bazıları nisyan derler - işte oraya kadar gideceğiz..."

Birkaç satır aşağıda da şu sözleri söylemek istiyordum:

"... Ne doğru demişler: İnsanda maziye karşı marazi bir tahassür, bir dâüssıla-i mâzi vardır. Halden meftur ve bazen istikbalden de nevmid oldukça eski, yeni divanların sahi/elerinden teselliyet dilerim. Her güzel gazel elemlerime bir neşîde-i tenevvümdür. Okumakla uyutamadığım ızdıraplarımı ise bazen bir gazel de ben yazmak suretiyle avutmaya çalışırım..."

Birkaç satır sonra da Safahat şâir-i bülendinin hususi bir hasbihal esnasında söylemiş olduğu "Gazel vadisi kuvve-i nâmiyesi kalmamış bir topraktır." sözünü mevzu'-u hasbihal ederek demiştim ki:

"... evet, hatıraların mevzu'u yaşamaz, fakat o mevzunların hatırası yaşar. işte gazel de böyledir. Mazimizin terbiye-i hatıratı cephesine bir kitaba yazılmak icap ederse isterim ki bu kitaba gazel olsun..."

Akif, bu vadinin "Kalmış mı aceb denilmedik söz?" davasma mâsadak olduğunu o mütalaasıyla kastetmişti. Hayatın her safhasını göstermeye çalışan ve gösteren o büyük şairin imâline ve tarz-ı muhtarına gazel vadisi pek dardır. Bu itibar ile ona hak verilebilir. Fakat ben türbelerin kubbelerinden akseden sesleri gazellerin mısralarından işitiyorum. Ecdâdımın kavuklar altında düşünen vakur başları annelerimin günde beş defa semaya merfu' elleri her manzara-! millîyye, her hatıra-î millîyye gazellerde mürtesimdir. İşte bu sebep ve suretledir ki ben bu tarz nazma ancak hayat-ı uzviyyemle birlikte kırılacak yolda merbut bulunuyorum. Evet, türbe tarla değil, tarla olmamakla beraber, yine bir şeydir. Ve canlı bir şeydir. Kimse iddia edemez ki türbe yaşamıyor. Ve yaşatmıyor. Bin hatıra yaşanan bir şeyi nasıl yaşamaz denir?..

Şimdi senin "Peyâm-ı Eyyâm"daki temhidâtına geleyim: Filhakika Nâci devrinin gazelleri böyle yavan idi...O sıralarda 'Tercümân-ı Hakikat' ancak iki güzel gazel neşretmişti. Namık Kemal'in 'Hitâm-ı Acemi' imzasıyla gönderdiği bir bedia' ki,

"Ermemişken kimsenin nûr-u nigâhı koynuna

Gizli girmiş dün gece zülf-ü siyahı koynuna "

matla'ıyla başlıyordu.

"Sinesinde sanma pistândır o mihr-i ismetin

Şakk idüb koymuş yed-i i'câz mâhı koynuna"

beyt-i bedi'ini ihtiva ediyordu. Bir de Nazif in a'yândan Galip Bey merhuma atfettiği,

"Gel ne korkarsın ecel-i sîmâ-yı zerdimden benim

Kurtar Allah aşkına dünyâyı derdimden benim"

matla'lı gazel ki

"Bir Hüdâyî âşıkım tahlil olunsa tıynetim

Dehre bin mecnun gelir her cüz'-ü ferdimden benim

Ra'd ve berki bak ne müthiştir heva-yı aşkımın

Rûnümâ bin yıldırım bir âh-ı serdimden benim "

beytü'l-kasîdlerini câmi'dir...

Naci devrinin gazelleri, dediğin gibi filhakika yavan idi. İki veya üç gazeli istisna edilirse, merhumun kendi gazelleri de yavanlıktan kurtulamaz. Fakat o devirde ancak iki güzel gazel intişar etmiş olduğuna kâil değilim. Ali Rûhi'nin gazelleri cidden nefaisten idi. Şimdi hatırıma geliveren şu iki matla'ı ve o matla'ları takip eden beyitler ne kadar latiftir:

"Va'de-i bûs-ı lebinle gözdeki cevler durur

Söz karin-i hakk olunca hep akan sular durur"

ve

"Bakıyor mu diye dilhaste-i hicran gözüme

Bakıyor can alıcı gözleri yan yan gözüme "

Üsküdârî Sâfî merhum da gazelserâların güzîdegânındandır. Bir takriz münasebetiyle Namık Kemal'in yazmış olduğu,

"Aferîn tab'-ı sâf-ı safiye

Ki ider nazlar kav afiye"

medîce-i cihân kıymetine bu Üsküdarlı şair cidden ihraz-ı liyakat etmişti. Va'dişinde bu şairi kimse taklit edemez. Küçük bir risale şeklinde intişar etmiş olan "Mecmu'a-i Gazeliyât"ı behemahal oku. Eş'ârının kısm-ı âzami hayatı gibi ve hayatıyla birlikte perişan olmuştur.

Hele Adanalı Ziya, eski yeni gazelnüvisler arasında, en mümtaz mevkii bihakkın ihrâz eder. İki sene evvele kadar berhayât idi. Otuz seneye karîb bir müddetten beri "Kaldım kara bir hisar içinde" feryadıyla çırpındığı Afyonkarahisar'ında şimdi bilmem nasıl ve ne haldedir? El yazısıyla birkaç gazelini geçenlerde sana iâre etmiştim. "Peyâm"ın ilave-i edebiyyesinde istihsanlarla neşreylemiş olduğun bir gazeli ne kadar güzeldi. Hususiyle şu beyti karşısında ikimizde mebhut-u zevk ve hayran kalmıştık:

"Sana el sunar mı ben, kurusun elim sunarsam

Nazarımla gülşeninden bir iki şükûfe çînem"

bir rind şairin şu iki beyti de, fikrimce nâkâbil tanzîr-i bedâyi'dendir:

"Fırakın eyledi davet bu ihtira kımızı

Gel ey kıyâmet-i âlem gör iştiyakımızı

Gidince ruh bedenden kalaydı bir sûziş

O hâle benzeteceğim bu iftirâkımızı"

fakat o yâvelerin terâküm ve izdiham cûşâcûş arasında böyle bedi'alar pek nâdirdir. Sen yalnız ikiye kasr u hasr ve bir de misâl îrâd etmeseydin hepimiz sana hak verirdik.

Gelelim "Nazif in a'yândan Gâlib Bey merhuma atfettiği" dediğin gazele:

Bizimle beraber yaşamamış olanlar bu gazelin kıymet-i rîhiyyesini bilmezler. "Fikrî" nâm-ı müsteânyla "Tercümân-ı Hakîkaf'ta intişar ettiği zaman, başta Muallim Nâcî olmak halde, herkesin istihsân ve hayretini müvecceb, âdetâ bir hâdise olmuştu. Gazetenin ısrar ve merakına rağmen nazmı herkes gibi bana da -tam bir rebi'-i asr - meçhul kaldı. Garip bir cilve-i şüûndur ki sâhib-i gazeli, ekser-i hâssının bile lisanımıza külliyen yabancı bulunduğu bir yerde, Basra'da öğrendim.

Ma'lumdur ki a'yanda mahlasları "Gâlib" iki bey vardı, ikisi de bugün rahmet-i rahmandadır. Birinin ismi "Mehmed", diğerinin "Ali" idi. Ali Gâlib Bey bidâyet-i inkılapta Berlin sefaretinden ma'zûl, Mehmed Galib Bey de Rumeli'nde adliyye müfettişi bulunuyordu. Hemen bir zamanda a'yân âzâlığına ta'yin olundular. Gazel adliyye müfettişi Mehmed Galib Bey'indir. İnkılaptan on sekiz sene evvel Bağdad'da istinaf müdde-i umûmisi iken gazel mecrâsını+ dostlarından birine söylemiş. O da bana Basra'da hikaye etti. Mehmed Galib Bey'in zaten şair olduğunu bilirdim. Bununla beraber rivâyet-i vâkıayı

tevsik edinceye kadar işittiğim şeye inanmakta tereddüt ettim. İstanbul'da tekrar görüştüğümüz zaman Galib Bey gazelin kendi eseri olduğunu hem tasdik, hem beş beyti derhal kıraat etti. "Peyâm-ı Eyyâm"a dere ettiğin şu iki beyti de -o vakit kaydetmiş olduğum- defterimden işte aynen naklediyorum:

"Dil teselliyâb olur reng-i sirişk-i âldan

Bir nişandır çünkü rengîne-i virdimden benim

Sen tabibim ol yetiş kurtar bu gamdan canımı

Gel ne korkarsın ecel sîmâ-yı zerdimden benim"

Şu son iki beyit, galiba evvelki üç beyit kuvvetinde olmadığı için hatırında kalmamış. Filhakika zayıftır. Merhum, gazeli yazdırırken ben latifeden gülümseyerek, "ulemâ-yı beyânın -dârü'l-acz aliyyü's-sadr- nâmım verdikleri san'atı da bu gazelde göstermek istemişsiniz." demiştim. "San'at değil, kâfiye belası" cevabıyla bir eser-i insaf daha gösterdi. Ben de "Demek buradaki 'acz'i bizim Türkçedeki ma'nâsıyla kasd ve irâe etmişsiniz" dedim. Ve gülüştük.

İşte azizim, '"Nazif in atfettiği gazel" bu sûretle tevsik edilmiştir. Hatta Galib Bey'in vefatından birkaç sene sonra bittesâdüf "Müntehibât-ı Tercümân-ı Hakîkat"te gördüğüm o gazeli aynen şairin bana yazdırmış olduğu gibi buldum.

"... Lakin gazelin enfesleri kudemâya hastır,.."

dedikten sonra yine kudemâdan "Nutkî" namında bir şairin dört beytini kaydediyorsun.

Evvela, gazelin enfeslerinin kudemâya has olduğunu tasdikte tereddüt edeceğim. Filvâki' gazelserâ-yı kudemâda enâfıs varsa da nefaisi onlara tahsis etmeye imkan yoktur. Tekaddüm her yerde fazl olamaz. Fazl-ı tekaddüm yalnız şerâit-i mütesâviyye dahilindedir. Bu bahsin devamım arzu edersen sana tafsilatı ve delâiliyle ispat ederim ki müteahhirîn gazelserâlıkta kudemâyı pek geride bırakmışlardır.

Geçen gün fuzalâ-yı evdâdan birkaç zat fakirhaneye şeref vermişlerdi. Avnî Bey merhumun Mithat Paşa'ya olan bir kasidesini birlikte okuduk. Bu güne kadar tesâidi mümteni'ü't-tekâlid zannolunan Nefî'ye, bazı yerlerde koca Yenişehirli tefevvuk bile etmiş. Mesela Nef î'nin mesel-i şâyı' derecesinde iştihar etmiş olan bir mısra'mı -tek bir kelime tebdil ile- şu yolda tazmîn ediyor:

"Bir sevab ettik ki hoşnut eyledik Peygamberi

Belki Allah'ı bile vallâh-u a'lem bi's-savab

bu beyit Nef î'nin,

"Tığına n'ola yemin eylerse rûh-u Murtezâ

Bir gaza ettik ki hoşnut eyledik Peygamber'i

beytiyle karşılaştırılırsa Avnî Bey'in derece-i muvaffakiyeti anlaşılır. Saniyen Nutkî nam şairin yazdığın dört beyti de beni senin kadar ve hatta hiç teshir etmedi. Bununla beraber itiraf ederim ki takdir bir zevk meselesidir. Nice şiir için zevkinden başka mikyas-ı mehâsin kıymet olamaz.

Ben bu perişan satırları seninle hasbihal için yazdım. Neşredip etmemekte muhtarsın. Bu vesile ile de te'yid-i ihlas ve muhabbet ederim azizim.

Nişantaşı, 1 Haziran 1923

Süleyman Nazif

Mahfil, c. 3, nr. 25, Zilkade 1340/1922, s. l 1-4.

3.25. Harp ve Edebiyat -I-

Balkan Harbi'yle ceng-i umumîde benim cidâl-cûyâne yazılar yazmış olduğumu bazılar, âmâl-i güzeştemin seyyiat kısmına kayıt ile teşhir ettiler. Bu hesabı rü'yetle hükmü ita edenlerin hayat-ı içtihatlarında ne kadar savab ve hata bulunduğunu beyan değil, hatta taharrî ve tahattur etmeksizin esas bahse dâhil olacağım.

Evet, ben vatanımın evca' ve eşvakını daima terennüm ettim. Kalemimden matem havaları daha çok intişar etti ise kabahat benim değildir. "İdeal" sahibi olanlar, ittihamlarını daima bir membadan, münhasıran harîm-i kalplerinden alırlar. Bu hata olsa bile, dünyevî ve maddî menfaatlere ve şahsî hesaplara müstenit savabdan daha makbul, hiç olmazsa daha masumdur.

Ben doğduğum sıralarda vatanımın bir ucundan diğerine o vakit ki vesâit-i münâkale ile ve hatta bir kısmı vapur ve şimendiferle kat' edilmek şartıyla birkaç aylık mesafe kat' edildikten sonra gidilebilirdi.

Yarım asırlık zayiât-ı mütevâliyemizin kabahatini kimler yüklenirse yüklensin, bu mesaibin matemini tutmak ve bu mesaib karşısında ağlamak her vatan oğlunun, te'diyede ihmal kabul etmez ve mukaddes borcudur. Ben şu ilahî borcu ifa ederken, dindarâne bir hürmet göstermek istemeyenleri yalnız bizim cemiyetin değil, bilumum cemiyet-i beşeriyenin en sefil bir tufeylîsi addederim.

"Pol Derold"ün samimî figanları, Fransa'nın kırk sekiz senelik muzlim matemini şanlı bir ıyd-i zafer ve iftihara kalb etti. O vakit "Pol Derold"ü hayalperestlikle itham edenler, şimdi mezarının üstünde hatırasından istiğfar ediyorlar.

Biraz da nâ-be-hengâm olan irtihaliyle Fransa'nın nasiye-i şevk ve ümidinde bir işmi'zâz-ı telehhüf uyandıran "Edmun Rostan", "Victor Hugo"nun bu feyyâz halefi, menba'-ı ilhamının yalnız vatanperverlik olduğunu bilumum asarıyla göstermişti. Hiref-i adiyede vatansızlık, bizdeki tabir-i kadîm ve ma'rûfuyla hercaîlik mücaz olsa bile, sanayi'-i hissiyede caiz değildir. Ve "ideal"e karşı bir küfürdür.

Fransa nesr-i hâzırının üsatad-ı azamı "Anatol Frans" sosyalist ve binaenalyh mesleğinin düstûr-ı kat'iyesiyle müessesât-ı harbiye aleyhinde bir müçtehit iken, Harb-i Umûmî'nin hîn-i tahaddüsünde, kendisinin hasbe's-sinn askerlik edemediğine müteessif bulunduğunu beyan ile vatandaşlarını harbe iştirak için teşci' etmişti. "Marn" kahramanları, böyle büyük

fikirli, büyük vicdanlı ve büyük azimli "ideal" sahibi adamların mazhar-ı irşadı olmasalardı, zafer teraneleri, başka ufukları okşardı.

Avrupalılar, Avrupa haricindeki akvama vatan muhabbetini telkin etmiş olduklarını iddia ediyorlar. Bu iddiada bulunmak, vatanını sevmiş ve vatanının mukadderatına rabt-ı hissiyât ve rabt-ı hayat etmiş olanları -muhasım bile olsalar- tebcil etmeleri için kâfi bir sebeptir.

Ben öyle zannediyorum ki iman-ı ecdâd ile vicdan-ı ahfâd arasında bir rabıtayım. Faransa'nın a'sâr-ı ahîrede yetiştirmiş olduğu adamların en büyüğü olan "Jan Jüres" sulh ve müsalemet yolunda feda-yı hayat edecek derecede kanaat-i fikriyesine hürmetkâr oldu. Bununla beraber, "İnsan vatanına beşiklerin ihtizazları ve kabirlerin lâyeteharrikiyyetleriyle merbuttur!.." diyen yine hem kahraman, hem şehit olan bu "Jan Jüres"tir.

Almanlar, memleketimize hâkim ve gerek dost, gerek düşman her kavmin âsâr ve measirine bîaman bir rakip iken, mekteplerde kıraat edilmek üzere kabul olunan bir kitabıma şu sözleri derc etmiştim:

Zeki ve hassâs Fransa'nın zâde-i a'sâr olan sâmân-ı irfanını on dokuzuncu asırdan yirminciye nakleden en büyük şairlerinden "Sully Prudom"un iki manzumesini, tercüme-i harfiyeleriyle birlikte aynen bu sahifelere nakletmeden şu kitabı kapamak istemedim.

"Sully Prudome"un yetmiş seneye mütekarrib olan müddet-i hayatı, biri şahsî, diğeri vatanî iki musibetin sahne-i teevvühü suretinde güzeran olmuştu. Perestîde-i hayal edindiği nişanlısının sevk-i tama' ve nakz-ı ahd ile diğerine varması hüzn-i zatîsinin ve 1870 ve 71 senelerinde Fransa'nın duçar olduğu ehvâl-i izmihlâl, teellüm-i vatanîsinin sebepleridir. Paris'in surları önünde vazife-i müdafaayı ifa ederken iki ayağı soğuktan dondu. Ve vatanın hatıra-i felaketini hayatının dem-i va-pesînine kadar dimağı nasıl sürükledi ise, uzviyet-i bedeniyesi de bir el arabasının içinde o suretle, tam otuz sekiz sene, sürüklendi durdu.

Her büyük kalp gibi "Sully Prudome" da ömrünün evca'-ı hirmânını teskin ve tenvim edecek deva-yı ilimde, sanatta, tenşît-i vicdan edecek amâl-i salihada aramış… Aramış ve bulmuştu.

1870 Harbi, Fransa'yı esfel-i sâfilîn-i hezimete yuvarlamadan evvel vatandaşlarının bir kısım efrâd-ı zekiyye ve dâllesi gibi "Sully Prudom" da insaniyet hissini vatan muhabbetine takdîm ve heyet-i mecmû'a-i beşeriyenin menâfi'-i umûmiyesi haricinde

kavminin bir menfaat-i mübtezelesi olamayacağına rabt-ı kanaat edenlerden idi. Şair, mesaibin ikâz-ı bîâmânı önünde, bu hata-yı içtihadîyi derk ile nadim-âne itiraf ediyor ve diyor ki:

NEDAMET

Emn ü asayiş zamanında vatanımı bîhararet bir muhabbetle severdim, bihakkın ihraz etmiş olduğu şöhret-i azîme ile, fakat perestişkâr olmayarak müftehir idim.

"Şiller"le beraber haykırarak,

"Ben herkesle hemşehrim, hayatın cuşacuş olduğu her yerde benim için toprak latîf ve insan azîzdir!..

Güneşin doğduğu sahillerde şems-i gâribin diyarına kadar benim düşmanım habis olandır. Ve bayrağım da lâciverdî-i hayalimdir.

Hakk-ı gâlibin sulh ve sükûn içinde hükümrân ve san'atın bana tebessümle davethân olduğu ve ırk-ı beşerin cilâdâr ve dilber bulunduğu her yerin milliyetine kalbimi kalb ederim. Benim vatandaşım, insandır!.." derdim. Ve bu Fransız kalbini evvelleri bu suretle kâinata tebzir ederdim. Şimdi iktisad-kârım.

Ocağımı ve her beni seveni, ekmeğimi ve hatta mefkûremi neşet ettiğim kavimden almış olduğumu unutuyordum.

Unutuyordum ki beni okşayan ve hatta yaralayan gözlerin içinde Fransa semâsının ta çocukluğumdan beri nimet-senc-i şevk ü şâdîsiyim!..

Bunu evvel hissetmemiştim; fakat mahalline sarf edilmemiş olan nevaziş-i şefkatime, kara günlerimizden beri artık nadim oldum.

O şefkat ve nevazişi münhasıran memleketime ve nev'-i beşere olan aşkımla kendilerine hıyanet etmiş olduğum adamlara irca' ediyorum.

Bütün o adamlara ki kanları benim hukukum ve evham ü hayalâtım için aktı: Eğer bütün insanlar kardeşim iseler, ya artık o feda-yı hûn edenler benim nem olurlar?..

Caddelerin kaldırımı üstünde, seyl yataklarında, yamaçlarda yıkanmayıp kalmış olan o kanın en kemîne katrelerini öpeceğim.

Hisarların kule ve hendeklerinde son günlerin buğdaysız ekmeğinden kalan siyah, fakat vefakâr kırıntıları toplayacağım.

Hâlâ çöküк duran tarlalarımızda bir zâir-i dindar sıfatıyla dolaşarak, üç renkli bayrağımızın en küçük parçalarını, bir âbide-i mukaddese gibi, devşireceğim.

Çünkü ey Fransa, elvân-ı millîyen yolunda ölmeyi bilen a'vâm-ı nâs gibi, seni bu harpten sonra, felaketlerinin ortasında, bir çocuk annesini sevdiği gibi seviyorum.

Senin eski bağlarına, senin güneşine, ecdadımızın bîemsal kuvvet ve dehalarını ahz u istihsal etmiş oldukları senin o güzel toprağına a'vâm-ı nâsınla birlikte muhabbet ediyorum.

Senin ihtizaz eden çan kulelerine siyah kartalları komşu gördüğüm zaman, bütün hayatımın kökleri senin böğründe titrediğini hissetim.

Müsâmaha-nâpezîr bir dindarlıkla meşhur ve geç kalan bir azab-ı vicdanî ile dil-hırâşîde olduğum hâlde, kusurlarından bana terettüp eden hissenin mes'ûliyetini kabul ve senin sefaletine rabt-ı hayat ediyorum. [196]

Diğer neşide "Ezhâr-ı Hûn" adlı bir manzumedir ki bu sene yeni açan çiçeklerin âb ü tâbına hitap ve itap eder. Teksîr-i sevâd etmemek için nakletmek istemedim. "Sully Prudome" için şan olan bir şey, Süleyman Nazif için ne hakla şeyn olsun?..

Mukaddesatımın muvâcehe-i harabında gözlerimin sirişk-i samimîsini akıtmak mukadder imiş. Ben kaderime razı oldum. Gülbang-i şevk ü mübâhât ile vatanımın uzak yakın ufuklarını tehziz etmek nasibim olsaydı, ihtimal ki bu kadar samimî ve bu kadar bîgaraz olmazdım.

Ve daha kuvvetli bir ihtimal ki o vakit haz ve sürurumu yalnız kendime hasrederek, ortaya velvele-nisâr-ı tefahür olacakları uzaktan dinlemek daha hoşuma giderdi.

Süleyman Nazif

Hadisat, nr. 72, 7 Mart 1335/1919, nr. 72 s. 1-2

[196] Batarya ile Ateş, Müellifi: Süleyman Nazif, ikinci tab'ı, sahîfe 175-184. (SN)

3.26. Harp ve Edebiyat -II-

Fransa reis-i cumhuru Mösyö "Raymond Poincare " ile Paris'te bulunan Fransız, ecnebi ricâl-i güzîdeden müteşekkil bir cemm-i gafîr huzurunda ve Sorbon Dar'ül Fünûnunda pek muazzam bir ihtifal icra olunmuş. Tafsilâtı geçenlerde Paris gazetelerinin sütunlarını tûfân-ı belâgatle imlâ etmişti. Mevzû-ı ihtifâl bu harpte vefat eden dört yüz elli Fransız Muharririnin yâd ve nâmlarına ithâf-ı tahiyyât idi. Cemiyet-i üdebâ reisî Mösyö "George Le Conte" irâd ettiği nutk-ı iftitâhîde, ne için dövüştüğünü ve ne için öldüğünü bilen bir adamın diğerlerinden daha iyi dövüşeceğini ve daha necip surette öleceğini beyan ettikten sonra, maksad-ı cidâl ve şehâdeti herkesten ziyade takdire muktedir erbâb-ı kalemin hareketi herkesinkinden daha büyük ve daha şerefli olduğunu söylüyor. Filhakika böyledir. Hayatın mehâsinine ve elemlerinde bile bir zevk ve lezzet bulunduğuna vakıf olanlar yaşamayı diğer fânilerden ziyade severler. Sevilen bir şeyi feda etmekte ise daha ziyade ulüvv-i cenâb vardır.

O güm-geştelere Akademî-yi Fransız'ın yâd-ı dindarânesini getiren Mösyö "Lui Barto" nutkunda şükrân-güzârlıklarını şu suretle izhar ediyor:

... Şân ve şerefle mâlî hâtıra-yı müşterekelerini bugün tecil ettiğimiz erbâb-ı kalem bir maksad-ı lâyemût uğrunda ölmüşlerdir. Meş'al-i mukaddesi biz onlardan aldık. Onların dört senelik mücadeleden, cehd ve ikdamdan ve endişe ve ızdıraptan sonra, ekseriya gaddar olan tâli‟in dest-i mukâvemetinden ihvân-ı silâhlarıyla birlikte kopardıkları zafere biz vârisiz...

En sonra irâd-ı kelâm eden reis-i cumhurdur. Kendi de cemiyet-i üdebâya dâhil erbâb-ı kalemin güzîdelerinden ve akademisyen olan Mösyö "Poincare"in nutku serapâ bir mecmûa-yı belâgat. "Ölürken ümitlerinin râz-ı pinhânını ve belki bir daha tezehhür etmeyecek olan dehâlarının tohum-ı mahnûkunu da beraber götüren" silâh-ı şehîdi eshâb-ı kalemin Ziya'ına bükâ-âver bir teessürle telehhüf-hân olduktan sonra, Fransa'daki bereket-i aklîyenin bu gîr u dâr yüzünden tenakus edip etmediğini tetkik ediyor, diyor ki:

... Gülleri solmuş görünce, zannederiz ki bir daha bahar gelmeyecek. Hâlbuki bahar daha çok çiçekler, daha çok renkler ve daha çok rayihalarla görünecek...

Reis-i cumhur, erbâb-ı edebe vazife-i ferdâyı şu sözlerle ihtar ederek kelâma hitam veriyor:

... Fransa'nın müebbeden genç olan çehresindeki ridâ-yı mâtemi akvâm-ı sâireye karşı siz kaldıracaksınız...

Akvâm-ı sâire gibi Fransa da bu muharebede maddî ve manevi pek çok fedakârlıklar ihtiyar etti. O büyük kavim bu harbdeki Ziya'ını tazmin ve tamir için uzun seneler çalışacak ve gelecek asırların nâsiye-i ızdırâb ve tahatturunda bu badirenin işmizâz-ı metâibi görünecektir.

Fransa, dört sene zarfında yalnız muharrir ve şairlerinden dört yüz elli güzîde vatandaş kaybetti. Harpten evvel mevcut olan, kadın, erkek, otuz sekiz milyon dokuz yüz altmış iki bin adet nüfusa göre düşünülecek ve acınacak bir miktar.

Mösyö Poincare'in kemâl-i teellümle dediği gibi bir daha tezehhür etmeyecek dehâlarının tohum-ı mahnûkunu beraber götürenler arasında, kim bilir, ne müstesna fıtratlar, ne cihangir istidatlar vardı!...

Bu satırları yazmaya beni sevk eden Fransa'nın matemi değil, kendi derd-i millîmizdir. Ben bundan böyle teessürlerimi, endişelerimi, kalemimin midâd-ı acziyle gözlerimin sirişk-i samimisini mağdur-ı akvâm olan kendi kavmime hasr ü vakfedeceğim.

Düşünüyorum ki bizim cılız irfanımız da bu Harb-i Umûmîye istitâatımızın fevkinde kurbanlar verdi. Dünyanın ve medeniyetin en muharrib ateşlerine karşı bu kurbanların çıplak göğüslerinden siperler yaparken, düşünmedik ki okur, yazar efradının miktarı müstelzim-i endişe ve müstelzim-i âr bir nispette olan bir memlekette, mekteb-i harbiye mezunlarından başka, tahsîl-i âli ve idâdî görmüş otuz bine karip genci ateşe ve mevt-i muhakkaka sokmak, kişverlerin feth-i muhtemeliyle bile tazmin edilmeyecek zâyiât-ı millîyeyi istilzâm edecek.

Fransa kaybettiği dört yüz elli edibe mukabil, harbin ilham ettiği mensur, manzum, birçok bedâyi-i edebiye ile kütüphâne-i millîsinin şân ve sâmânını tezyit etti. Biz ise bundan da mahrum bulunuyoruz. İstanbul ve Anadolu baştanbaşa harap olduğu gibi, edebiyatımız da büsbütün yebâb oldu. *"Türk Yurdu", "Türk Ocağı", "Yeni Mecmua*", daha bilmem neler ve neler, edebiyata vaz-ı yed ediyorlardı. Ve bu müesseselerin her biri birer levazım ambarı kesilmiş bir taraftan maneviyatımızı gasb u gâret, diğer taraftan da imha eğliyorlardı. Musiki, edebiyat, tabiiyyat, tarih, hâsılı altı asrın müktesebât-ı fakîresi, kimi mecnun, kimi ahmak türedilerin semâ-yı illiyyinden değil esfel-i sâfilinden çıkardıkları vahy ve içtihada peşkeş edildi. Karargâh-ı umûmî harp, merkez-i umûmî de edebiyat yapıyordu. Evet ma'nâ-yı kadîm ve mevzû'undan son senelerde pek ziyade inhiraf ettirilen "yapmak" mastarına mukârin olabilecek surette ve âdeta eşyâ-yı ma'mûle gibi, sipariş üzerine edebiyat!... Zavallı musiki de bu tahribattan hisse-i musîbetini aldı.

O çılgın hüküm ve kararın icra mübaşirliklerini deruhte edenler arasında, hakikati anlayamayacak kadar gabi olmayanlar da vardı. Hele birkaç tanesini bilirim ki, hırs-ı nakd ü câh gözlerini bürümeseydi, hâl ve istikbalimiz bunlardan zarar yerine fâide de görecekti.

Bir kısmı da askere alınmamak ve cepheye sevk olunmamak için gönüllü ve ücretli şair kayd olundular. Ve meziyat-ı ilmîye ve edebîyece kendilerine kat kat fâik olan hem-sinleri cephelerde hayatlarını dumanlara savururken, bunlar soğuk nevâlar ve a'sâb-gezâ edalarla sözüm ona manzumeler, yâveler yazıyorlardı.

Biz bu harp ile yalnız istiklâlimizi tehlikeye koymadık. Biz bu harp ile yalnız bîemsal vilâyetlerimizi ve milyonlarca vatandaşımızı kaybetmedik... Biz bu harpte gençliğimizi, edebiyatımızı ahlak ve maneviyatımızı da herc u merc ettik. Eğer bir heyet hâlinde yaşamak bizim için mukadderse ve müyesser olursa, bu izmihlâlin tesîrât-ı meşûmesi lâakal iki batın evlâdını sarsacaktır.

Süleyman Nazif

Hadisat, nr. 152, 1 Haziran 1335/1919, s. 1

3.27. Musahabe-i Edebiye -İki Söz Daha

Servet-i Fünun'un 364 numaralı nüshasında 'İki Söz' unvanlı bir musahabe-i edebiye var. Bu iki söz altında edebiyatımızın bir tarihçe-i tekâmülü yazılarak 'Sözün ahval-i vicdaniyeyi tahvildeki tesir-i beliği' müessirleriyle, dakayıkıyla tayin ve izah olunmuş. Bir kavim edebiyatının nikat-ı tahavvülünü göstermek o kavmin simâ-yı maneviyesinin en ince hudut ve eşkeliyle tersim eylemektir. Muharrir musahabe-i hakikati -üstüne çekilen ridâ-yı mazlum altında da- görmüş tanımış, hatta sevmiş, aşık olmuş; bize samimi bir lisanla anlatıyor.

Şiir insanın gıda gibi hava gibi kati bir ihtiyacıdır. Bu ihtiyaç daima bir zemin istifa arar ki o da güzelliktir. Kâinat serapa güzeldir. Herkesçe güzel bilinen şeyler bir tarafa dursun, bir yangın, bir inhidam, bir cenaze, bir şiire, hem de müessir, muhallit bir şiire mevzu olabilecek bin türlü güzellikler vardır.

Dikkat oluna oluna şu hakikat anlaşıldı ki güzellik -dairesi küçüldükçe kudret ve cazibiyeti artarmış gibi- büyük şeylerden ziyade küçük mahlukâtta tecelli ediyor.

Eşyadaki ıttırat-ı kelâl âverdir. İnsan seveceği şeyde bir tenevvü, bir teceddüt, tabiî olmakla beraber, bir fevkaladelik arar. Tabiatın manzara-i hariciyyesi onun hevesât-ı bedayi perestanesini teskin edemez. Dağınık bir halde bulunan güzellikleri bir yere, bir noktaya toplar. Onları istediği şekilde tecelli ettirir. Bütün mehasin-i tabîiyye onun elinde ham eşya gibidir. İstediği gibi kullanır. İstediği şekl-i bediiyi kor. Nihayet öyle manzaralar irae eder ki tabiatın fevkinde olmamakla beraber misline hiçbir yerde tesadüf olunmak ihtimali yoktur. İşte hayali güzellik budur. Bazen bu mehasin-i hayaliye o kadar teali, o kadar kesb-i rikkat eder ki tanınamaz, anlaşılamaz; fakat daima cazip, her zaman müessir, ilelebet güzeldir!

Ah! Ben isterim ki eşya-yı meriyenin ötesindeki bir şeyi görmeksizin, tanımaksızın sevelim! O şeyin güzelliğiyle benliğim arasında öyle bir münasebet-i mesture mevcut olsun ki bütün hevas zahiren ona bigâne kalsın!

Bana öyle geliyor ki bütün kalemler, fırçalar, teller, yalnız bu hakiki güzelliği tasvire hadim olurken bir fark, bir temayüz, bir tesir gösterir. Edebiyat ancak bu hiss- i hafi huzurunda kitabet-i adiyeden ayrılır; bir kalbin en derin nişane-i infialini veya en masum bir şevkin asarını bir nazarda, bir çehrede göstermek kudret-i mebdeanesi bir ressamın fırçasına burada ifade olunur. Bir kemanın telleri ancak bu makamda bir hayatın, anın ıstırabını gizler.

***

Evet, bizde edebiyat değişti... Pek çok değişti. Daha değişecek... Pek çok değişecek. Mademki dünya dönüyor; mademki eyyam ve mevasim lâyenkati değişiyor; mademki bu kâinat hayat içinde her şey 'tarik-i tekâmül' denilen bitmez tükenmez bir daire dâhilinde - fakat her adımda yükselerek, büyüyerek tebdil-i şekil ve suret, tevsi-i muhit eyleyerek- bilatevakkuf devrediyor; edebiyat da her şey gibi ve her şeyle beraber değişecek.

Edebiyatın cedidi, atıkı, garbisi, şarkisi hakikatte birdir. Bir asıldan, bir menşeden, bir müessirden gelir. Tâbiat-ı muhite yalnız eşkâlini değiştirdi. İhtiva ettikleri şerâit hissaniyeye göre iklimler, hayvanat ve nebatatı nasıl değiştiriyorlarsa edebiyata da öyle bir inkılâp veriyorlar. Bir Eskimolu ile bir Sudanlının efkâr ve ihtisasatındaki fark bundandır. Yoksa esasen her ikisi de insan olduğu için her ikisinde lisan-ı his ve emeli birdir. Her ikisi de bir tabiata karşı irae-i tesir ediyor. Şu kadar ki birisinin kürsi-i istiğrakı buzdan dağlar, diğerinin mevk-i tefekkürü kumdan sahralardır. Her biri kendi meşhudatıyla mütehassıs oluyor ve mahsusatını ifade ediyor.

Bizim bugünkü edebiyatımızda yalnız Arab'ın, Acem'in, Fransız'ın tesiratmı aramakla iktifa etmeyiniz. Bunlar yeni şeylerdir. Daha ileriye gidiniz. Latin, Yunan. Mısır, Babil, Hint edebiyatının izlerini bulursunuz. Bunlarla da tamam olmaz. Dünkü, bugünkü, yarınki edebiyatımızda ezmine-i kable'l-tarihiyenin yadigârları bile mevcuttur. Ben eminim ki asar-ı bi-nihayenin terakkim-i keşfi arkasından ilk penah-ı beşer olan bir mağaranın karanlık ratıb bir köşesinden gelen bir heceli bir sözün aksi bugün yazılmış bir manzumede gizlidir ve ilk insanların hayvanat-ı vahşiyeye karşı kopardığı çığlıkla bugünkü insanların en ihtizazlı anın infiali arasındaki rabıta asla münkati olmamıştır.

Eserlerde müessirin şahsiyetiyle beraber -tabir mazur görülsün- zamanın şahsiyeti, mekânın şahsiyeti var. Mesela edebiyat tumturaklı kelimelerden zannolunduğu bir zamanda, velvelelere teveccüh edilen bir mekânda alkışlarla teheyyüc daha doğrusu izlal edilmiş bir şâir her şey içinde kendini göstermek, her sarir-i hamesine bir nur-ı hodnemayı terdif etmek isterken -yine mesela- bir 'fırtına' yazar. Dalgaların kıyılara çarparken çıkardığı sedalar kadar gürültülü, velveleli sözler söyler. Manzumesinin bum-ı intişarında - Lemzerabl müellifinin "Kaba Babalık" diye tavsif ettiği- avam tarafından gösterilecek alkışlardan başka bir şey düşünmez. Manzume okunurken ve ilhama açılacak ağızlardan başka gözünün önüne bir şey gelmez. Yazar, yazar, hesapsız beyitler yazar. Yüzgeçliğiyle,

dalgıçlığıyla iftihara kadar varır. Bu sözlere 'sarhoş'un hatıratı bile kahkaha zen istihfaf olur.

Hâlbuki biri de hakikaten hassas olan bir şâir o fırtına karşısında asabi lerzide-i buhran olurken uzaklarda inzar ile her dakikada müsademeler eden ufukların ötesinde denizlerin, göklerin ortasında bir balıkçı görür ki dalgaların sine-i mehalikinde taharri-i hayat ederken meskeninden, rey-i meskûndan uzaklaşmış; kendini birdenbire göklerin denizlerin, fırtınaların, dalgaların, ümitsizliklerin, dermansızlıkların içinde bulmuş kârgâh, müteharriki bin parça olmuş; o müttekâ-yı maişetin, o ümid-i münkesirinin narin bir haşebpare suretinde ellerinde kalan son parçasına olanca kuvvetiyle sarılmış; köpüren dalgalara yalvarıyor, boğulan ufuktan imdat, esen rüzgârdan merhamet, yağan yağmurdan teselliyet bekliyor... İşte bu manzara o ufukları, o anın tezellüm bu fırtınaları yararak sahilde vukuf-ı istiğrak olan şâirin dimağ-ı ateşinine olanca şiddet ve rikkatiyle çarpar. O şâir bu manzarayı tersim etmek ister. İşte şâir burada vücut bulur; şâirliğin nokta-i tecellisi budur. O şiiri okuyan adam artık fırtınayı, denizi, dalgayı, ufku, bunlarla beraber insaniyeti evvelkinden daha nafiz ve daha samimi bir nazarla görmeye başlar. O kari ile balıkçılar arasında o dakikadan itibaren ebedi bir münasebet hâsıl olmuştur.

Burada hayat ve hatıratımdan küçük bir sahife arz edeyim: Halit Ziya Bey'in 'Kırk Para' unvanlı bediasıyla tezyin eden İkdam gazetesi buraya o musahabe ile müzeyyen olan Servet-i Fünun'la beraber geldi.

"Kırk Para"yı ihvandan üç dört sahib-i izan ile beraber okuduk. Her cümle bin ibare-i tenkidiyeye sarılıyor; fakat derhal tenkitler takdirlere, takdirler tahassüslere, tahassüsler teheyyüclere inkılâp ediyordu. Mesela bazıları diyordu ki:

- Bu güzel fikri "Mai ve Siyah" muharriri niçin bu edâ-yı rakik ile ifade etti?

Lakin derhal yine o ağızdan:

3. Çünkü başka suretle ifade kabil değil! Sözleri dökülüyordu.

Evet, başka suretle ifade kabil değil, değil. Türkçe, Arapça, Fransızca, Çince her lisan, her seda ahval-i vicdaniyeyi tasvir ederken serairden, infıalattan tahassüslerden, ihtiyaçlardan müteşekkil. Payansız uçurumlara müsadif olur: Orada bir ihtizaz, bir tezelzül gösterir; zayıf ise bir daha kalkmamak üzere düşer; değilse Halit Ziya gibi nurlu, renkli, rayihalar, nağmeler saçarak teganni veya hitabet ederek ilerler. Denilebilir ki fırtınalar Demöste'nin asabına ifade-i kuvvet ettiği gibi bu insaniyet de önünde daha vasi bir afaki maksut, daha

feyizli bir zemin ikazı açılan bu genç muharririn asab-ı üslubuna bir gerginlik, bir kuvvet verir.

"Kırk Para" bittiği zaman hepimiz sermest-i safa olmuştuk. O gün sokakta beş altı yaşlarında bir fakir çocuğu gördüm. Ceketi yoktu. Siyah pantolonu pamuklu montunun üstüne çekmiş, askılarını omuzlarının üstünden sıkı sıkı geçirmiş, kaldırım taşını sediraram ittihaz etmiş; kâinatı inzar-ı lakaytdanesiyle dolduruyordu. Kendi kendime dedim ki: " Halit Ziya Bey'in penceresinden gördüğü çocuk bu olacak!" yanıma çağırdım, davetime omuzlarını kaldırmakla mukabele etti. Ben yanına gittim. Kırk para verdim.

İkinci gün mevki-i memuriyetimde çalışırken biri kız, diğeri erkek iki fakir çocuk geldi. Ellerinde birer deste yeni bağlanmış menekşe vardı. Bu iki çehrede de Halit Ziya Bey'in tersim etmiş olduğu o levha-i masumeyi görür gibi oldum. Bunlara da kırk para verdim.

Kırk Para! Hep Kırk Para!

Halit Ziya Bey bir insanın bütün mukadderat-ı hayatiyesini "Kırk Para"da hülasa etmiş, milyonlarla bile doymayan cism-i hırs-ı beşere bu sineyi kemal-i maharetle çarpmıştı. Ben o maden parçasında en nazik hissiyat ve tesiratımı görüyorum. Verdiği bu sikke bir fakire inayet verilmiş bir sadaka değil, bir cerihaya rabt edilmiş tesir, bununla beraber gayet büyük bir kudret-i edebiyeye arz edilmiş bir nişane-i ihtiramdır. O fakir çocuk bu hakir akçeyi alırken bilmediği, tanımadığı, ihtimal ki hiçbir zaman bilmeyeceği tanımayacağı bir muharriri, bir himayetkar-ı zaifeyi derin bir hiss-i şükran ile selamlamış oluyor.

Daha var:

Dört seneden beri nerede çocuğu kucağında bir fakir kadın görürsem lisanım derhal ve bilaihtiyar:

Şikeste renk-i sefalet, mukadder ve mağmum, demeye başlar. O manzara-yı müessirenin arkasından Tevfik Fikret Bey'in necip çehresi ibtisanümâ-yı şefkat olur.

İşte asar-ı ahire ile müellifat-ı kadime arasındaki fark bunlardır. Şimdiki müessir-i edebiye insana yalnız bir hayret vermekle kalmıyor. Şimdiki asap fevkalade rakik ve mütehassıstır. Pek büyük gürültülü şeylerden müteezzi oluyor.

Şiir yalnız zahiri tasvirden ibaret kalırsa hiçbir güzelliği hiçbir hissi ifade edemez. Gözle görülen her şeyin hafi ve nameşhut bir güzelliği var ki o şeyin büsbütün zıddıdır. Bir neşide-i garamın elhan-ı neşve meşhununda bir hayat-ı şikestenin sedayı inkisarı duyulmazsa o muhabbet hodgamlıktan başka bir mana ifham edemez.

O büyük ve gürültülü şeyler ayrı ayrı taşlardan yapılmış harçsız, emeksiz duvarlara benzer. Onda sanatın ifade etmek istediği şey yoktur. Orada hiçbir mimarın şahsiyeti yani bir insanın hayatı, zekâsı, tasavvuratı, amâl ve hissiyatı, şevk ve infiali aks-i endaz olmamıştır. Yalnız maddi bir ihtiyacın mihaniki bir hareketin kaba bir eseri göze batar durur.

Üstad-ı edibimiz, azam-ı eslaf ve muasırın gibi tabiat-ı eşyayı tetkik ederek bizde de metin bir meslek-i edebî açtılar, her lüzumu his ve takdir ile her ihtiyacı tayin ettiler. Misallerini de günde bir şekl-i bedii ile gösterdiler. Edebiyat-ı Osmaniye'nin bu tarik-i feyza feyzinde ilerlemesine hiçbir şey mani olamayacaktır. İnsanı düşünmekten, ihtiyac-ı his olunmaktan men etmek kabil olsaydı, edebiyatı terakkisinden yani insaniyet-i tekâmülünden alıkoymak da belki mümkün olurdu. Yazık ki -yahut bereket versin ki- insan tabiata karşı pek acizdir!

Bursa, 25 Şubat 1313
İbrahim Cehdi

Servet-i Fünun, ***c. 15, nr. 367, 12 Mart 1314/1898, s. 38-41.***

3.28. İki Edib

Fransız edebiyatının iki büyük rüknü birbirini müteakip ufûl etti. Geçen sene Pierre Loti'yi kaybetmiştik. Bu sene Fransa, Anatole France'in ziya'ına ağladı.

Meslek ve meşrepleri muhalif olmakla beraber, kudretçe müsavi telakki edilen bu iki edibin nokta-i nazarları pek başka idi: Pierre Loti, Türk'e ve İslâm'a muhabbeti hiss-i din şekline, Anatole France ise Yunan-ı kadîme ve putperestliğe meclûbiyetini aşk ve akide haline koymuştu. Biri, gördüğü masumiyetin hayranı, diğeri kitaplarda okuduğu bir meziyet-i âfilenin dil-dâdesi idi. Pierre Loti'nin masum Türkü mezalime dûçar oldukça, ona muhabbeti arttı. Ve öyle bir zaman oldu ki, Aziyade müellifi, yalnız kendi kavminin değil, bilumum beşeriyetin hassas ve giryân bir vicdan-ı müştereki oldu. Bir insanın vicdan-ı umumi-i beşer olması ne büyük tali'dir!...

Anatole France, hissen, fikren, kalben daima Rum ve Ermenilere meclup ve hâdim kaldı. 1897 sene-i milâdiyesinin Mart ayında ve Paris'in "Coğrafya Salonu" nda Ermeni erbab-ı kaleminden, Varşak Çobanyan bir konferans verecekti; Bittabi Türkler aleyhinde... İshak Sükûti merhum ile beraber ben de gittim. Konferans, Anatole France'ın himâyesinde idi. Evvelâ Fransız edibi girerek, hatibe tahsis edilen sandalyenin sağ tarafına, Varşak Çobanyan'ın sol tarafına da - hatırımda kaldığına göre - yine Fransız meşâhirinden Gabriel geçti. Anatole France'ı müddet-i ömrümde ilk ve son defa olarak, o gece gördüm: Elli beşlik zinde bir adam. Ermeni ihtilâlcisini hüzzâra birkaç cümle ile takdim etti:"Varşak Çobanyan Ermeni cemaatinin İstanbul'da doğmuş bir şâiri, üç yüz bin ferdi Kızıl Sultan'ın emriyle katliâm edilmiş olan bu cemaatin mazisiyle hâli hakkında müfit bir hitabe okuyacak."

İşte Anatole France'ın o gece ki takdimesi hemen hemen şu sözler idi.

Varşak Çobanyan - tabir-i marufumuzca - gözünü yumdu, ağzını açtı. Dünyada ne kadar kahramanlık, fazail var ise Ermeni ırkının hesabına, zilletler, meskenetler, zulümler, zebun-keşlikler de Türk'ün defter-i âmâline geçiriliyordu. Alkışlar tekerrür ve temâdi ettikçe, İshak Sükuti ile "ben müstehziyane güldük. Bizle aynı pansiyonda bulunan Yanya'lı bir Rum genci bittesadüf yanımızda idi. Aynı pansiyonda bulunmakla beraber, konuşmuyor ve hâne haricinde selâmlanmıyorduk. O günlerde müheyya-yı infilâk olan Yunan harbi, bizi birbirimizden teb'îd ve tebrid etmişti. Dikkat ettim; bu Rum genci ermeni hatibine karşı lâkayt ve hattâ bizim gibi müstehzi idi. Yalnız alkışların birine iştirâk etti: Varşak Çobanyan, o sırada bir kere daha kıyam etmiş olan Girit ceziresiyle ve bilâhere

general olan Miralay Vasas kumandasında Girit'e sevk edilmiş olan Yunan kuvvetini mevzu-ı bahs ettiği zaman, mutabasbıs ermeniler, hazır Rumlardan ziyade çığlık koparmışlardı. İşte bu sırada Yanya'lı Rum'un da ilk ve son defa olmak üzere, avuçları iki, üç kere birbirine çarptı. Bu hem-din iki ırk arasındaki münâferet-i cibilliyenin derecesini bir kere de o gece memnuniyetle gördüm.

Varşak Çobanyan'ın pek uzun olan konferansı nihayet bitti. Son sahifeyi çevirdikten sonra da Anatole France'ın takdirkâr ve müşfik tebessümleri devam ediyordu. Ermeni şairini müteakip, Fransız edibi muhtasar bir hitabede bulundu. Ve nihayetinde Avrupa'nın adl ü şefkâtinden, Ermenilerin me'yus olmamalarını ve ümit-vâr bulunmalarını tavsiye ve onlara yevm-i necâtın uzük bulunmadığını temin etti.

O gece ile bugünü, yirmi sekiz senenin fevkâlâde vakayi'le mâlâ mal ayları birbirinden ayırıyor. Benim hiçbir zaman unutamadığım o geceyi Anatole France acaba ömrünün sonuna kadar hatırında tutabildi mi?..

Bu en büyük edibin ufûlünü Türk matbuâtı haber verirken, hiç kir taraftan hafif bir işmizâz-ı serzeniş görülmedi. Bilakis onun meziyyâtını takdir ve ilan eden sesler, hâlâ devam ediyor: Reis-i cumhurumuz Gazi M. Kemal Paşa, Fransız reis-i cumhuruna ve Maarif vekilimiz Vasıf Bey, Fransız maarif nazırına telgrafla iblağ-ı tâziyet ettiler. Anatole France'ın eserlerini okuyarak O'nun her hâl ve fikrine kesb-i ıttıla etmiş olan Türkleri bu takdirler ve tâziyetler memnun ve müftehir eder. Türk, harîm-i kalbindeki yarasızlar ve kanarken bile, düşman bir adamı, mahzâ edip ve zî- kemâl olduğu için hem af hem tebcil etmek gibi, pek müstesna bir kadirşinaslık gösteriyor.

Süleyman Nazif

Resimli Gazete, c. 2, nr. 61, 1 Teşrin-i Sânî 1340/1924, s. 2.

3.29. Ömer Hayyam'ın Şairliği

İngilizceden Fransızcaya geçmiş bir kelime vardır: Mevki-i şöhret ve itibarda bulunan her şeye ca'li surette ve ahmakça hayran görünmeye Snobisme ve görünenlere snob derler. Bizde buna mukabil istimal olunan (tasallüf) ve (mutasallif) kelimelerinin (Snobisme) ile (snob) medlûllerini ne dereceye kadar ifade edebileceğini bilmem.

İşte Fars şair-i kadimi (Ömer Hayyam)ın ezmine-i cedide de mazhar olduğu şöhret ve itibar da bir (Snobisme) neticesinden başka bir şey değildir. Bu bedbaht şair -Evet, bedbaht! Çünkü (snob)ların elinde maskara bir alet-i iştihar ve hasis bir vasıta-ı temettü olmak bedbahtlıktan başka bir mazhariyete, yani falâkete delalet etmez- evvela, İngiltere'de yeniden hayat bularak, gide gide cihanın her tarafında ihraz-ı nam etti. Hatta ismini ve eşarını daha evvel tanıyan biz Türklere bile Ömer Hayyam'ın cihangiraneliği haberi Frenkler vasıtasıyla gelmiştir. Rubâiyatını en evvel -ve bugüne kadar en güzel- tercüme etmiş olan Muallim Feyzi Efendi merhum kırk sene evvel neşrettiği kitabına şu satırlarla başlıyor:

"Meğer bu zatı Frenkler bizden ziyade takdir ve tevkir ederlermiş! … çünkü mesmuata nazaran hakîm-i müşarünileyhin âsâr-ı celilesini defaatla lisanlarına nakl ve tercüme eylemişler.

İnsan yardan beklediği bir vazifeyi ağyardan görürse güceneceği ve münfail olacağı umur-ı tabiyedendir: Demek oluyor ki hazret-i Hayyam dahi bize münfail olmuştur! Çünkü müterettib-i zimmet-i uhuvvetimiz olan bir vazifenin ifasını bizden göreceğine ecanibden görmüştür…"

Zatını pek ziyade tevkîr ettiğim Muallim Feyzi merhum, Ömer Hayyam'a karşı kendi vicdanında azap ve hicap hissetmeden, Nişaburlu çadırcının oğlunu Frenklerce zirve-i iştihara ıs'ad eden esbap ve hadisatı taharri ve tetkik etmiş olsaydı o masum vicdanın istirahatına bir saniye halel gelmezdi. Sevgili muallimimizin ruhunu tatmin için, Ömer Hayyam'ın Frenkler nezdindeki savaik-i iştiharını, daha doğrusu yegane amil-i şöhretini biz izah edelim:

Avrupalılar, şarkı öteden beri füsûn u serâir diyarı addederler. Harem dairelerinin kulaktan kulağa intikal eden gûnagûn ezvâkı, bahçe âlemlerinin sefâsı, ekseri ağzına bir katresini koymamış olduğu şarabı mutasavvıf şairlerin ruhânî bir edâ ile terennüm etmeleri, huzûzat-perest garbın daima dikkatini ve hayrâniyetini celp ederdi. İşte Ömer Hayyam'ın

rubailerine olan meclûbiyet da o avâmilin tesiriyle hasıl olmuş ve sonraları düştüğü ifrat sebebiyle dalâl-i hissi ve aklîye istihale etmiş bir halettir.

İngiliz şairi (Fitzgerald)ın Rubaiyyat-ı Hayyam'ı asıllarına faik surette ve yine rubaî tarzında İngilizceye tercüme etmesi, Nişaburlu şairi günün … günün ve asırların en büyük şuarası sırasına çıkardı. Hayyam'ın mazmunların (Fitzgerald)ın elinde daha cazip bir şekil almış olduğunu İngilizce ile Farisî'yi hemen müsavî derecede bilenler söylüyorlar. Demek ki garp ruhu şark metaına garip bir nefha-ı deha ile aslında olmayan kuvveti ve güzelliği vermiş. İşte Hayyam'ın iştiharına başlıca sebep.

İran'da müteahhirîn şuaranın en büyüğü olan (Kaanî)nin devrine (Fitzgerald) yetişmişti. Saltanat beyanının kûs-ı ihtişamına hiçbir kulağın bîgane kalamayacağı Kaanî'ye ve diğer eski yeni İran şairlerine karşı lâkayt davranan Fitzgerald, Hayyam'ın şahsında, yani rubailerinde kendi tabiat-ı şairanesinin hüsn-i istismar edebileceği bir hususiyet keşfetti. İşte kurnaz İngiliz şairinin ser muvaffakiyeti. Fitzgerald'ın rebap beyanından Avrupa ve Amerika'nın sem'-i sanatı o vakte kadar işitilmemiş bir ahenk-i sehhar dinliyordu. Eski bir şark havası bir garp sanatkârı tarafından müceddiden bestelenmiş… Avrupa'nın kemanı, bir Asya sazının telleri arasında gizlenmiş nağmelerden pek mütekâmil bir bedia vücuda getiriyordu. İşte bu kadar! …

Ömer Hayyam'a Fars'ın en büyük şairi demek, Firdevsi'leri, Said'leri, Örfi'leri ve bahusus-ül-husus Abdülkadir Bîdil'leri olan bir lisanın edebiyatına haksız bir hakarettir. Tarab-nâk üç dört mevzuun etrafında şairliğinin bütün ömrünü imrâr etmiş olan Hayyam'a, hatta kendi vadisinde de mütefevvik şairler, Frenklerin tabirince, iki elin parmakları ta'dada kifayet etmeyecek kadar, kesretle gösterilebilir. Mesela –ve galiba (Hatif-i Isfahanî)nin veya diğer bir şairin olan- şu rubai, Hayyam'ın hangi nazm-ı mümasiline faik değildir:

Peyda çü her zikatre-iab şudim
Vangâh nihan çü dürr-i nâyâb şudim

Bûdîm be-hâb der şebistan-ı adem
Peydâ Şudim u bâz derhâb şudim [197]

[197] İnci gibi bir katre sudan hâsıl olarak, derhal, bulunmayan inci gibi, gizlendik. Şebistan-ı ademde uyuyorduk. Uyandık. Ve yine uykuya vardık.

Hele İbn-i Yemin'in mukattaâtını Hayyâm'ın rubâiyatına kim tercih etmez? Meğerki sanat hakkında müstakil ve nâfiz bir zevki olmayıp şunun bunun fikir ve tekini ile yaşayan tufeylîler ola!

Ömer Hayyam'ın mazhariyetlerinden biri de sanki ber-hayat imiş gibi, her yeni tab olunan eş'arında, o vakte kadar görülmemiş, işitilmemiş rubaîlere tesadüf olunmasıdır. Dokuz asır evvel göçmüş olan bir şâirin nâmına bir mısra izâfe ve tevsik etmek muhayyelat derecesine varacak kadar müşkül bir şey iken, her sene ot gibi yerden biten bu eserlere hayret etmemek elden gelmez. Ömer Hayyam'ın hatt-ı desti mevcut mudur? Veya yeniden bulunanlar kendi zamanında yazılmış âsârın hututuna meşabe şeyler midir? Bunları ne tevsik eden var, hatta ne tetkik! … Ortada bir hây u hûydur gidiyor. Biz ki Ömer Hayyam'ı daha evvel, Mısırlılardan beri tanımaktayız. Ne eserlerinin manasında ve elfazındaki kıymeti ecnebi şairlerin hepsinden iyi tetkik edebilecek, tabi ve müktesep bir kudrete ve melekeye sahibiz. İngiliz ve Amerikalı şairlere mukallidane iktida edersek pek garip ve gülünç olur.

Amerika'nın köylerine ve köylülerine kadar Hayyam'ın meçhul bulunmadığı ve rubailerinin -bittabi İngilizce tercümeleri- okunduğu sahih ise ben buna taaccüp etmem. Amerikalılar ve bilhassa Amerika kadınları daima heyecan verecek şeyleri severler. Ehram-ı Mısır'ın kumları üstünde ve iri yarı bedevilerin kolları arasına uzanıp mehtaplı gecelerde saatlerce sıkılmak onların en büyük zevkidir. Öldükten sonra cenazesinin yırtıcı kuşlara parça parça ettirileceği hayatının mütebaki günlerini yeni bir heyecan temin etmek için Amerikalı bir kadının Paris, yani Zerdüşt mezhebine girmek istemiş olduğunu Bombay'da işitmiştim. Kadının sebep-i ihtidasını gülünç bulmuşlar bittabi mesulünü isaf etmemişler.

Ömer Hayyam'ın rubaiyatını tekrar tekrar halkımıza okutturmaya lüzum yoktur… Lüzum yoktur. Zarar var. Şaraplı, afyonlu edebiyattan bize artık gına ve nefret geldi.

Önümüzde açılan yeni ufuklara, elimizde şarap şişesi, ve cebimizde afyon ve esrar kutusuyla gireceksek, orayı da az zamanda buraya çevireceğimizden şüphe etmeyelim. Salâhiyettar ve bîgaraz rical-i ilmin beni tekzip etmeyeceğine ve tasdik edeceğine emin olarak, en derin kanaatin ve en yüksek sesimle halkımıza ilan ediyorum ki: "(Ömer Hayyam) adlı Fars şairi fevkalbeşer ve misli bulunmaz bir söz ebesi değildir. Emsaline ve hatta kendine ibin kere faik şairlere, yine hatta kendi milletinde bile pek çok tesadüf ederiz. Nişaburlu şairin şarap ve ilhad kokan kitabını artık kapayınız. Ve bir daha açmayınız. Bu

bedbaht eseri biz okuduksa, bari evlat u ahfadımız görmesin. Türk'ün Mehmet Akif, Hint'in (Rabindranath Tagore)u şarkın ruhunu ve bu ruhun inceliklerini ve güzelliklerini çâr-aktar-ı âleme göstermeye kâfidir."

Yukarıya yazdığım satırlar, umumun olmasa bile ekseriyetin kanaatine tevafuk etmeyecek. Bu hususta beyan-ı mütalâa ve hükmedecek rical-i ilmin en büyüğü ve hepimizin üstadı, Dârül-Fünûn Edebiyat-ı Farisî'ye müderris Fazıl Ferit Beyefendidir. Mesrudatımda zerre kadar mübalağa ve tahrik eseri bulunduğunu bu üstat söylerse bademe kalemimi, -hiç olmazsa Ömer Hayyam namı karşısında- kıracağımı ilan ediyorum. Üstat Fazıl'ın mütalâatını bu sahifelerde görmek hepimizce müstelzem-i şükran olur.

Süleyman Nazif

Servet-i Fünun, c. 59, nr. 1543/69, 11 Mart 1926, s. 258-9

3.30. Kahpe

"*Bir Sefilenin Hasbıhali*"ni hangi zevk, hangi hafıza tanımaz?... Şair-i azamımız Abdülhak Hâmit'in bekaya namzet eserlerinden biri bu neşide-i bînazîrdir. Kitabın asıl ismi Kahbe idi. Ve üstadın daha evvel tab olunan eserleri, bu bedianın Kahpe ünvanıyla intişar edeceğini tebşir ediyordu. Kamerî hesabıyla kırk seneye takarrüp etmektedir: 1303 sene-i hicriyesinde Kahpe tab ve neşr olundu; fakat Bir Sefilenin Hasbıhali sernâmesi altında ve şu muhtasar ve mütevazı mukaddime ile:

Beş altı sene evvel yazmış olduğum, nesir ve nazımdan ibaret bu eserin evvelki ismi *Kahpe* idi. Bu defa tebdili lazım geldi. Tanziminden maksat bazı kere bir kahpenin bir masum olabileceğini göstermektir. Bunu gösterenler pek çoktur. Victor Hugo'nun (Fantine)inden sonra bize yazmak düşmez. Ne çare ki yazılmış bulundu. Bir de (Sefile) efsane-i mahlukâttan değildir; vâkıadır. Sefinenin şühud-ı sefaletinden birisi de sergüzeştini bu hasbıhalinde göstermeye çalışan âcizdir.

Abdülhak Hâmit "Kahbe" unvanını o devrin sansürü kabîh görmüş, müellif bunun yerine "Bir Sefilenin Hasbıhali" gibi daha az manidar ve ıtnâb-ı âlûd bir ismi ikame etmekte muztar kalmıştı. Ar ve hayâ-yı kelimelerin medlûl şümulünden ziyade, elfâzında ve harflerde arayanlar, zaîfü'l-ahlak kimselerdir. Kendi kulak ve gözlerinin iffetine itimat etmezler. Kahbenin vücudunu ibka ile ismini hazf edenler düşünmemişlerdi ki bu masum kitabın intişarından on sene on beş sene evvel, yine odevrin şehen-şâh edibi Namık Kemal şu beytiyle kahpe kelimesine asaletin en yüksek payesini tevcih etmişti:

Felek her türlü esbâb-ı cefâsın toplasın gelsin

Dönersem kahpeyim millet yolunda bir azîmetten

O zaman ki padişahın en azîm-üş-şan ceddi olan Fatih Sultan Mehmet'in muasırlarından ve şiirimizin âbâ-ı evveliyetinden Necâtî'nin,

Gel be hey kahpe felek gönlümü incitme benim

Taş mı sandın yüreğim kal'a mı sandın bedenim

beytiyle bu -güya- kahpe kelimeye beş asırlık bir kıdem vermiş olduğundan o zavallı sansür bîhaber bulunuyordu.

İsmi ne olursa olsun, kahpe neşidesi Bir Sefilenin Hasbıhali ikende müessir ve bî-nazîr bir zâde-i dehâ idi. Şimşek gibi manzum beyitler arasında, ara sıra yıldırımlar yağdıran mensur

satırlar, esere ne o zamana, ne şimdiye kadar görülmüş bir mümtaziyet vermişti. Yalnız şekline ait bir kusuru vardı: Kitap İstanbul'da tab olunurken, müellif Londra'da bulunduğundan, tertib-i tashihâtı ihmal edilmiş; ilmî yalnız gözlerinde ve parmaklarında bulunan bir mürettip nasıl dizmişse öyle çıkmıştı. Pek az beyit vardı ki hatadan masûn kalabilmiş olsun!... İlk tabı böyle olan kitabın -iki manasıyla da- acemi tâbi'ler tarafından -kaçak suretiyle- mütevâliyen meydana çıkarılan temsilât-ı tâliyesi ise Sefile'nin tâli'i kadar perişan idi. Ali Reşat Beyefendi'nin himmetiyle Yeni Matbaa cânibinden bu hafta gayet nefis ve musahhah surette tab ve neşr olunan temsil-i katisindeki ifade-i tâbi' sernâmeli şu mukaddime-i muhtasara, kitabın ser-nüviştini icmâlen takrîr eder:

"Üstadın enâfis-i muhallidesinden olan bu kitabın telifi elli, intişarı kırk seneye yakındır. Zamanın sansürü müellifin verdiği (Kahpe) ismiyle neşredilmesine müsaade etmediğinden (Bir Sefilenin Hasbıhali) gibi uzun bir unvan ile çıkmıştı. Her teftiş ve murâkabenin tahakkümünden azade olan bu devr-i hürriyette eser, yazıldığı gibi neşr olunuyor. İlk tabında müellifi Londra'da bulunuyordu. Hemen serâpa denecek derecede tertip-i hataiyyatıyla intişar etmişti. O kadar ki üstat, Londra'dan bir muhabirine yazdığı mektupta (sehv-i mürettipten okunamayan bizim sefileyi nasıl buldunuz?...) sualiyle hâl ve ihmalden şikâyet ediyordu. Bu tabında mümkün olduğu kadar tam ve sıhhatli olmasına itina ettik. Bir de (Kahpe) yazılırken lisanımız ve bilhassa aruzumuz bugünkü mükemmeliyeti ihrâz etmemişti. Üstat, eserini baştanbaşa tashih etmiştir. Binaenaleyh kırk sene evvel tab olunan Bir Sefilenin Hasbıhali'nden şimdi intişar eden (Kahpe) pek çok farklı bulunuyor. Ve bu fark son temsilin lehinedir."

Filhakika çok farklı ve tab-ı âhir ü kati, evvelkinden çok mükemmel. Yalnız lisanımız değil, edebiyat-ı cihanın enâfisinden addedilmeye layık müstahak olan bir eserin perişan bir kıyafette görünmesi -bu bediadan pek büyük bir hisse-i mübâhât almak hakkı bulunan- milletimiz için müstelzim ayb ve ar-ı menâzırdan idi. O derbederlik, zamanımızın terakkiyât-ı maddiye ve maneviyesi sayesinde zâil oldu. Türkler, lisanlarının en bedii âbidât-ı edebinden olan bu kitabı göğüslerini gere gere kemal-i iftihar ile diğer akvama gösterebilirler.

Şimdi eserin muhteviyatını tetkik edelim:

Kahpe'den yaklaşık yirmi sene kadar bir zaman evvel Victor Hugo Les Misérables'i yazmış ve neşretmişti. Bu kitab-ı muazzamın başlıca üç kahramanı vardır ki birinin adı (Fantine)dir: Abdülhak Hâmit'in mukaddimede bahsettiği kadın bir eğlence sırasında

bekâretini ez kaza bir delikanlıya kaptırır. Ve bu adamdan bir kızı olur. Babasının ihmal ve hatta inkâr ettiği yavruyu öldürmemek ve yaşatmak için, kahpe valide, saçından dişine ve iffetinden huzur ve istirahatına kadar, maddi manevi her şeyini feda ettikten sonra, Fransa'nın bir kasabasında ve hastanede vefat etmişti.

Fantine Victor Hugo'nun mahlukât-ı hayaliyesindendir. Bu hayalin zihnine nasıl tebâdür ettiğini Les Misérables müellifi "Görülmüş Şeyler" adlı ve kendi hatırât-ı hususiye ve edebiyesinden bazılarını muhtevî kitabında tafsilen anlatır:

Victor Hugo 1841 senesinde Fransa Akademisi azalığına intihâb edilmişti. İki gün sonra -o zaman Paris'in en mümtaz ve be-nam hanımlarından olan- madam (Düjirarden) şairi akşam yemeğine davet eder. Victor Hugo bu ziyafette General (Büjü)yü tanımış, Cezayir valiliğine o sırada yeni tayin edilmiş olan bu zat ile esir diyar hakkında küçük bir mübahasede bulunmuştur.

Madam Dujirardın'ın hânesinden şair erken çıkar. Tarih Kânun-ı sânînin dokuzu, kuşbaşı kar yağıyor. Ziyafete med'uv bulunmak cihetiyle Victor Hugo ince kunduralar giymişti. O kar kıyamette bu ayakkabılarıyla evine kadar yayan gidemeyeceğini anladığından, sokak başına geçecek bir araba beklerken, kat kat esvâp ile zarifâne mülebbes genç bir adamın yerden bir avuç kar alarak, köşe başında duran dekolte giyinmiş bir kızın sırtına koyduğunu görür. Kardan canı yanan fahişe sâmia-çâk naralarla mütecavizin üstüne atılıp, Polis memurları yetişinceye kadar dövüşmüşler. Polis kadını tevkif ile erkeği serbest bırakmış. Bu haksızlık karşısında vicdanı isyan eden şair, polis merkezine azimetle vakayı gördüğü ve olduğu gibi izah ederek, zavallı kahpeyi altı aylık hapis cezasından kurtarır.

İşte Fantiana'nın aslı ve menşe'i. Les Misérables yazılmadan, yirmi sene evvel, şairin dimağına dest-i tesadüfle atılmış olan tohum, mahsul-ı malumu vermiştir.

Les Misérables lisanımıza Sefiller namıyla ve vâesefâ ki kısm-ı azamı hatalarla âlûde olarak, nakledildi. Müeelif eserine şu mukaddimeyi yazmıştı:

Kavânîn ve âdetin tesirâtıyla, medeniyetin ortasında sun'î ve ca'lî surette cehennemler vücuda getiren ve beşerin nahs-ı tâli'iyle lâhutî olan kaderi birbirine karıştıran içtimai bir ceza ve azap mevcut oldukça; asrın mesâil-i selasesi: Kefâf-ı nefsini temin etmek mecburiyetinde bulunmasından dolayı insanın kader ve itibardan düşmesi; kadının açlık yüzünden sukutu; çocuğun leyl-i metrukiyette dumûra uğraması halledilmedikçe; bazı ülkelerde ihtinâk-ı içtimai mümkün bulundukça; tabir-i diğerle ve

daha şâmil nokta-i nazarla, yeryüzünde cehl ve sefalet durdukça bu kabilden kitaplar faidesiz olmayabilir.

Abdülhak Hâmid Kahpe'yi yazmaktaki maksadını ta'zîmden, iddiadan hâli mütevazı bir mukaddimecikle izah ediyor,

Ta'zîminden maksat bazı kere bir kahpenin bir masum olabileceğini göstermektir…

diyor. Türk şair de Fransız müellif gibi kadının açlık yüzünden sukut ettiğini, fakat tumturaklı dibacelerle değil zımnen ve o sâkıtanın lisanından haber vermektedir.

Rahat etsin diyerek bir kanlı;

Ezilir bir düşün ölmek canlı;

Bûse vermek ona nefretlerle;

Almak âgûşuna dehşetlerle;

Kabrini düşüne almak zinde,

Yine hiç inlememek zîrinde!

Hâsılı böyle geçip eyyâmım,

Daha berbât olacak encâmım.

İşte keşf eylediğim istikbâl,

Ki bugün bence mücerreb bir hâl.

Bu da mahzâ kuru bir ekmek için;

Yani aç kalmayarak ölmek için!...

Şevk olur sûziş-i dil matemde;

Aç kalan zehiri de yer âlemde!...

Fahişenin cüzamlı gibi cemiyet haricine atılmasını Victor Hugo muvafık bulmuyor. O da diğerleri gibi bir insandır. Dimağı, asabı, elyâf u a'dalâtı, binaenaleyh ihtiyacı, hakkı, haysiyeti var. Abdülhak Hâmit de bunu söylüyor:

Ben ne yaptımdı bu âlemde acep?...

Neye oldum hedef-i kahr-u gazâp?...

Hangi cürmüm buna cidden bâdî?...

Kime oldum sebeb-i berbâdı?...

Neye mesul olayım yâhut ben,

Âhirin cünha veya cürmünden?...

Kimlerin hâline ettim hande?...

Bu kimin âhı ki kalmış bende?...

Neye bir hâin şehvet-perver,

Beni bir anda gelip etti heder…

Ta'n ü teşni'in kadına inhisâr ettirilerek, erkeğin azade ve asude kalmasına, bir erkek olan … hem ne erkek!… Şairin ruhu isyan ediyor.

Nereye gitse rezîl ü rüsvâ,

Her gören fahişedir bîpervâ.

Sensin âlet ki ben oldum mezmûm;

Yine ben müttehemim, sen masûm.

Yine cemiyetimizden kısmet

Sana hürmet, bana azz ü töhmet

Bana tahkîr, cevâb-ı şîven;

Sana tebrik-i zafer herkesten

Ah!... Evet, yalnız adalet tevzi ederken değil, mezalimi bezl ederken de cemiyet, müsâvât-perver olmalıdır. Aynı hareketin fâillerinden biri kadın, yani zayıf olduğu için; diğeri erkek, yani kavî bulunduğu cihetle nasipleri muhtelif ve yek-diğere zıt oluyor. Halbuki zaaf, kuvvetten ziyade himayete muhtaç ve müstahak olmak lazım gelirdi. Kuvvet, yalnız efrâda değil cemiyet-i beşeriyenin kavânîn ve â'dâtına kadar tahakkümünü tasdik ve takdis ettirmiş. Şair bu haksızlık karşısında feryat ederken, sesi insanların kulaklarını deldikten sonra, uluhuyyetin atebe-i arşına çarpılıyor:

Bu nedir?... Cilve-i takdîr midir?...

Eser-i sû-i tedâbir midir?

İtikadımca benim sânîsi

Bu fesadın oluyor bânisi

Böyle ahvâle deriz: (hükm-i kader)

Ben o takdîre derim: (ze'm-i beşer)…

Öyle ulviyet-i süfliyâta,

Öyle külliyet-i cüZiyata

Neye ettirmelidir bir insan?...

Ona eyler mi tenezzül Yezdân?...

Ne demek!... Dağdaki kıtâ'-ı tarîk:

Kader eyler mi o halkı teşvîk?...

Ne demek!... Bir eve girsin haydûd:

Ona eyler mi devlet ma'bûd?...

Ne demek!... Bir köyü bassın a'dâ:

Buna kail mi olur adl-i Hudâ?...

Ne demek!... Kan dökeriz, ceng ederek:

Buna halk mı sebep olsa gerek?...

Zulmü hep bizler ederken îcât,

Hakka lâyık mı edilmek isnât?...

Beşerin mezâlim-i efâlini bu beyitleri takip eden bir çok ebyâta daha takrîr ü ta'dâd ettirdikten sonra halkı bundan tenzih ediyor:

Düşünürsek bu, olur zulm-i sarîh.

Zulmü etmez mi yâ Hâlik takbîh?...

Öyle bir şey ki sevmez asla

Neye takdîr buyursun Mevlâ?...

Şair, bu mesâvinin müsebbib ü mürtekibini nihayet bulmuş olduğunu zan ile ,

Bu vukuâta desek: (kanun) dur,

O, tehâlüfle bugün meşhûndur.

Hem o kanunu yapan insandır.

Yoksa kanun (Hudâ)-ı vicdandır.

Bize feyyâz-ı kerîm-i mutlak.

Adl ile merhamet eyler ancak.

diyor… Şair, bu melaz-ı itminanda vicdanını dinlendirmek isterken, onunda nâgehânî bir zelzele ile yıkıldığını görüyoruz. Sözünü kesmeden devam ediyor:

Ya o afât-ı tabiat ne demek?...

Bunu fikr etmedim aslâ, gerçek!

Ne demektir o vebâ u tâ'un?...

Daha bir çok ilel gûnâgûn?...

Ne demek sâikalar, volkanlar,

Seller, zelzeleler, tufanlar,

Ki eder arza olup merk-efşân,

Mülk ü milletleri bî-nâm ü nişân?...

Bu eğer zulm ise -var bir zâlim-

Demek olmaz sanırım pek sâlim.

Zulme benzerse, değildir ezelî;

Buna da (mahz-ı tesadüf) demeli.

Yok eğer zulm denmez de, bir dem,

Başka bir nam aranırsa bilmem.

Hayır da, şer de Allah'tan. Buna şair de tamamıyla mutekit. Fakat ulûhiyeti şerden tenzih etmeye onu diğer bir imanı: Hissi sevk ediyor. Şarkın en büyük mütefekkirlerinden ve Abdülhak Hâmid 'i takdir ederek sevenlerin de büyüklerinden olan Cemalettin Efgâni'nin vicdan-ı mütehevvirinden kopan şu sarsar sual ne kadar ârifâne bir tecâhüldür:

– Yâ Rabbi!.. Her yerde mevcut olduğunu bilirim. Zul edilen yerlerde de hazır mısın?..

Vâ esefâ ki hazır!.. Onun bulunmadığı bir yer yok. Tesadüf zannettiğimiz hadiselerde onun ezelî velâyet-gîr kanunundan mütevellit. O kanunu yapan insan değil, vicdan değil, Hâlık-ı hayr u şer olan Yezdân'dır. Zulm demeyip de başka bir nâm aradığı zaman şair, önüne birdenbire çıkan uçuruma yuvarlanmamak için,

Âh!... Esrâr-ı kader mu'cizdir!...

Âh!... Efkâr-ı beşer âcizdir!...

sayfasıyla geriye dönmek istiyor.

Dönmek mi?... Nerede?... Vukûât-ı beşerle hâdisât-ı tabiatı birbirine karıştırarak mütehevvir, çılgın,

… Yıldırım ne ise canı da odur… Maktel ne ise kanı da odur… Toprak ne ise insan da odur… Rüya ne ise dünya da odur. Ölüm zulüm müdür, değil midir?.. Ölmek zulüm değil ise öldürmek de zulüm değildir. Neler söylüyorum?... Sarhoşlar gibi söylediğimi bilmiyorum diyor.

Makber şairi her şeye, her hâle karşı meyyâl-i afv, rahîm ü hayır-hâhdır. Yalnız iki hâlini sevmez:

Çirkinlik ve adem!...

Ölmekse garez, maraz ne lâzım?...

Ölsün, fakat etmesin teverrüm.

Çükü maraz korkunç, verem çirkindir.

Bir ses inerek, ulvî-i hâir,

Ger derse bana değil mi câir?...

–Dünyayı beğenmeyen buyursun,

Ya sus, ya geber sen ey mu'ciz!

Lâkin o zaman dönüp derim ben:

–Dünyayı ben istedim mi senden?...

Bilmem ki hep sitem var anda;

En sonra da bir adem var anda?...[198]

Dünyanın sitemlerinden daha büyük bir musibet var:

Adem!...

[198] Makber, sahife, 56

Abdülhak Hâmit Buda'nın mezhebinde doğmuş olsaydı Nirvana'nın hayal-i dehşeti onu o dinden tevhîş ile uzaklaştırırdı.

İşte âdemden bu kadar dehşet-yâb olan şâir, ondan teselli-yâb olanlar bulunduğunu yalnız bir kere söylemekle, mukadderatına ağlamaya insaniyeti davet ettiği Sefîle'nin nasıl bî-payan bir ıstırap içinde çırpındığını irâe etmek istemiştir.

Ömrünü zehirleyen erkeğin tayf-ı ta'zîbi kendi gecelerini mütemadiyen bîzâr etmesinden bîbaht kadın, müteheyyiç, ona diyor ki:

Yağsa bin türlü ölüm göklerden,

Ölemezsin, ölemezsin yine sen!...

Sana layık olanda budur. Geberip de âlem-i ervâhın huzurunu bozmek ne lazım!... Hele mahvolup da fikr-i ademden teselliyât olanları da meyus etmemeli.

Kahpe'nin ismine kadar teşmîl-i itiraz eden efkâr-ı zıyka ashâbı, ihtimal ki, muhteviyâtının ahlak-ı münhal olduğunu zannederler. Hayır, bu kitap müfsit değil, …; mudil değil, mürşittir. En genç ve hassas kızlara mahsus olan kıraat kitaplarına bile derç olunabilir.

Bir saniyelik eğlence'nin nasıl bir ömre sürer işkence olduğunu bir dûşizeye etrafî ve fecâyi' ile anlatmakta hiç mahzur yok; çok fâide var. Bedâyi', ifsad ü izlâl etmez. Kahpeliğin elvâh-ı sefaletini böyle canlı surette okuyanların fuhuştan havf u nefretle firar edecekleri muhakkatır.

Şair-i azamın bu 69 sahifelik kitabını şerh için hacminin birkaç misli yazılsa yine kifayet etmez. Ben o bahçeden birkaç gül koparmak isterken ıtırı idrakimi mest etti. Şu satırları o sarhoşluğun sevkiyle, eftân ü hîzân, yazıyorum.

Kahpe'nin ruhundan şekline intikal ile birkaç söz söyledikten sonra, yine Kahpe'yi okumak için susacağım.

Üstat, nazımda öteden beri aruzun icâbâtını ihmal ve tekazalarını istiskal etmekle meşhurdur. Ve filhakika böyledir, bir yanardağ, kuyumculuk edemez. Eserleri okunurken, zannolunur ki, şairin dimağından fasılasız bir ateş çağlayanı önümüzdeki sahifelere dökülmüş, Abdülhak Hâmid (Niagara) şelalesinin azamet-i cereyan u sükutunu seyre dalmış bir seyyah gibi, bastonuna dayanmış, tabiatın bu manzara-ı mehibesini mebhud u hayran seyr ediyor. Zaten Hâmit gençliğinde bundan başka bir şey yapmazdı. Nâzımlığı şairliğe tercih ile müşkülpesentlik göstermek, ilhamın zararına bir kavâidperestliktir. Böyle

hareket etseydi o sel ya kendisini sürükler, götürür veya menbâ'-ı ilhamı her gün biraz daha tıkanarak, elli yaşına varmadan büsbütün kururdu.

Makber'in mukaddimesinde şair-i müellifin bir itirafı var:

… Benim (eğer varsa) mahâsinim dağların, bayırların, güzel yüzlerin, çiçeklerindir. Seyyiâtım benimdir… diyor. Üstat, bu sözünde samimi, fakat hükmünde muhtî dir. Aksini söyleseydi daha doğru olacaktı. Abdülhak Hâmit mahâsini kendisinin, (eğer var ise) seyyiâtı aruz ile lisana mevzû' u musallat-ı kuyud u kavaidin ve bir de ilk şiirleri yazılırken garp ile yeni istînâs etmeye başlamış ve henüz lazım olduğu kadar işlenmemiş olan o vakit ki Türkçemizindir.

Kahpe'yi müellifi intişarından kırk sene sonra pek çok tashih ve tadil etti. Şair-i azam lisan u edebiyatımızı yarım asır yürütürken, kendi de beraber yürümüş. Hem sezâver-i tebrik, hem sezâvâr-ı hayret bir muvaffakiyet.

Kavâfî-i mukayyede ibtilâsı bazen marazî zannedilecek kadar üstadın kalemine tahakküm ederken bazen sakat kafiyeleri kabul etmekten bile çekinmez. Elverir ki güzel olsun. Güzel, şair-i azamın nazarında her şeyden mütefevviktir. Kahpe'deki mesela;

Âh!... Lakin senin Allah bilir

Anı da nûr-ı cemâlin eritir!...

beytini (şair bu beyitteki kafiye zaafını bilmekle beraber, tecvîz etmiştir.) ve,

Öyle ulviyet-i süflîyâta,

Öyle külliyet-i cüz'iyâta.

beytinde (kafiyenin sahih olmadığını yine bilmekle beraber…) haşiyelerini ilave ettiğini - belki hayretle- görürüz. Hayrete lüzum yok. Dehânın şânı ve vasf-ı bârizi kuyûd-ı ber-endâz olmaktadır. Abdülhak Hâmid 'in dehâsı çok şey yıktı. Ve pek çok şey yaptı. Yıktıklarının enkâzından vücuda gelen cepheler önünde asırlar, mest ü hayran vakf-ı temâşa olacaktır. Kahpe elsine-i garbiyeye nakl edilmiş olsaydı, Türk kabiliyetine lâ-yezâl bir bürhan-ı hüccet ikame edilmiş olurdu. Fakat o sâhib-i himmet zât veya daire nerede!...

Süleyman Nazif

Servet-i Fünun, c. 58, nr. 1503/29, 4 Haziran 1341/1925, s. 39-45.

3.31. Kara Bir Gün

(9 Şubat 1335/1919, nr. 63)

Fransız generalinin dün şehrimize vürudu münasebetiyle bir kısım vatandaşlarımız tarafından icra olunan nümayiş, Türk'ün ve İslam'ın kalbinde ve tarihinde müebbeden kanayacak bir ceriha açtı. Aradan asırlar geçse ve bugünkü hüzün ve idbarımız şevk ve ikbale münkalib olsa yine bu acıyı hissedecek ve bu hüzün ve teessürü evlat ve ahfadımıza nesilden nesile ağlayacak bir miras terk edeceğiz.

Almanya orduları 1871 senesinde Paris'e dâhil olarak -Büyük Napolyon'un neşide-i mütehaccire-i muzafferiyâtı olan- tâk-ı zafer altından geçerken bile Fransızlar bizim kadar hakaret görmemişti. Ve bizim dün sabah saat dokuzdan on bire kadar hissettiğimiz yeis ve azabı duymamıştı. Çünkü "Fransız" namını taşıyan her fert, çünkü yalnız Hıristiyanlar değil, Yahudi Fransızlarla Cezayirli Müslümanlar, o mâtem-i millî karşısında aynı telehhüf ve hicap ile ağlamış ve kızarmışlardı.

Biz ise mevcudiyet-i lisaniye ve millîyelerini bizim ulüvv-i cenabımızda medyun olan bir kısım halkın hây-hûy-ı şemâtetiyle mâtem-i muazzezimize en acı hakaretlerin birer tokat şeklinde atıldığını gördük. Buna müstahak değil idik diyemeyiz. Müstahak olmasaydık, bu felakete duçar olmazdık. Her kavmin sahâif-i hayatında birçok ikbal ve idbar sahifeleri vardır. Fransa Kralı Birinci Fransuva'yı "Şarlken"in mahbesinden kurtarmış ve koca Viyana şehrini kerrat ile sarmış bir ümmetin defter-i mukadderâtında böyle bir satr-ı elîm de ezelden mastur imiş. Her halde mütehavvildir. Arapların güzel bir sözü var:

"Usbur fe inne'd-dehre lâ-yesbir"[199]

Süleyman Nazif

Hadisât, c. 1, nr. 63, *9 Şubat 1919, s. 1.*

[199] "Sen sabret, çünkü zaman sabretmez."

3.32. Kılıç-Zade Hakkı Bey'e

Azizim Efendim,

Hür Fikir"i siz tesis etmeden evvel, kalbimdeki meveddetinizin esasını vaz' etmiş idiniz. Mert ve metin cidâllerinizi daima takdir ile takip ettim. Açık alın ve vicdan ile kanaatinizi söylerken, o kanaatlere muhalif olanlar bile, sizi takdir etmekten men'- i nefs edemezlerdi. Fakat Hür Fikir'de mesleğiniz köhne bir taassuba karşı cidâl olmaktan çok uzaklaşıyor. Ve arada hakaik-i tarihiye bile taarruza uğramaktadır.

Gazetenizin otuz yedinci nüshasında bana tahsis ettiğiniz hasbıhâlin bir fıkrası vicdanımı zehirli bir ok gibi yaraladı. Emin olunuz ki, benim peygamberime imanım riyâsızdır; ve taklitten çıkarak tahkike mukarin olmuştur. Ef' âl-i Nebevîyeyi tedkik ettikçe O'na aşkım artıyor. Ve öyle zannediyorum ki, ebeveynim müslüman olmasa bile, ben nihayet kabul-i İslâm edecek ve müslüman olacaktım.

Kalbimi dâğdâr eden haksız fıkranız şudur; "… şefkat-i nebevîyeye gelince bu madde hakkında sözü uzatmayacağım. Filhakika amcasını öldüren Vahşi'yi bile affetti; fakat şâirleri hakkında hiç böyle düşünmedi. Benî Nazir'e, Benî Kurayza'ya, Hayber Yahudilerine neler yaptığı malumdur..."

Ah Kılıçzâde !.. Sizi sevdiğim için "Tebbet yedâke"[200] demeye dilim varmaz. Keşke o gün kaleminiz kırılaydı da şu haksız satırları yazmayaydınız. Namuslu ve mert bir adamsınız.

Namusunuza ve mertliğinize müracaatla rica öderim ki, nefsinizi evvelki fikir ve kanaatten birkaç dakika tecrîd ederek, hakaik-cû ve bî-taraf bir insan gibi, bu muhlisinizi dinleyiniz.

Azizim, bilirsiniz ki her hâl ve hareket, tahaddüs ettiği zaman ve mekân ile muhakeme edilir. Âlemde mutlak hiçbir şey yok, her şey nisbîdir.

Bin üç yüz sene mukaddem Ceziretü'l-Arap'ta vâki olan bu hadise ile, yirmi beş sene evvel İngilizlerin Sudan'da îka ettikleri zulm-i azimi yanyana getirerek, nazar-ı insafınıza arz edeceğim.

Tarihlerin Gazve-i Hendek dedikleri muharebede İslâm'ın en büyük tehlikeye düştüğü malumdur. Kabâil-i arabın bir bölük süvâriye muadil tuttukları şüc'ân-ı araptan ve müşrikinden "Ömer bin Abdud" meydana çıkarak mübariz aramıştı. Kimse mukabeleye cür'et etmediğinden Hazret-i Ali, muhasamede ısrar etti. Cenâb-ı Peygamberin bu sırada

[200] 'Elin kurusun! "manasında olup, Sure-i Tebbet' ten mülhem.

ettiği niyaz malumdur: Kendi zırhını Ali’ ye giydirdiği ve "Zülfikâr" adlı kılıcını beline bağladığı sırada ağlayarak, " - Ya Rab!... Ammim Abîde Bedir’ de, Ammim Hamza Uhud’da şehid oldular. Elimde Âli’mden yalnız Ali kaldı. Sen onu muhafaza ederek, yeryüzünde beni bî-kes bırakma!.. " dedi.

Eminim ki bu levha, inkârın rikkatinizi karartmamış olduğu zamanlar, sizi de benim gibi ağlatmıştır. İşte bu muharebede Benî Kurayza Yahudileri, bilmem kaçıncı defa olarak nakz-ı ahd ile İslâmları arkadan vurmaya çalıştılar. Ordu-yu Hümâyun o gün mağlup olsaydı - ki olmaya ramak kalmıştı - tevhidden yeryüzünde bir nur u nişâne kalmazdı. “Beni Kurayza " yahudileri Musa’ ya ve Musa'nın Rabbine iman eden bir dinin aleyhine, putperest Araplar birleşerek kancıkça hücum ettiler.

Pederim Diyarbakırlı Said Paşa'nın "Mir’at-ül-iber" inden şu satırları aynen naklediyorum:

"Gazve-i Benî Kurayza; Benî Kurayza yahudileri, mukaddemâ zât-ı âli-yi Peygamberi ile muâhid ve ehl-i İslâm aleyhinde bulunmamayı "taahhüt etmiş iken, nakz-ı ahd ile Hendek Vak’asînda Kureyş’e muâvenet eylemelerinden dolayı, akeb-i vak’ada Cibrîl Aleyhisselâm Beni Kurayza kabilesi üzerine gitmek için taraf-ı İlâhîden emir getirdiğinden, Zilkade’nin üçüncü günü[201] ikindi namazının Benî Kurayza nahiyesinde kılınması emri Bilâl-i Habeşî vasıtasıyla ilân olundu.

Hazret-i Ali livâ-i Şerifi hâmilen ileri gönderilip müteakiben Fahr-i Kâinat Aleyhi efdâlüssalavât Efendimiz dahi üç bin askerle giderek Benî Kurayza hisarını muhasara eyledi. Muhasara yirmi gün mümted oldukta yahudilerin mukavemete iktidarları kalmadığından, bilâ-şart nefislerini ve hisarı teslim eylediler.

İçlerinden harb ve darba muktedir olanların elleri bağlandı ise de bunlar "Us" kabilesinin emânında bulunduklarından aflarını Usîler istida etmiş oldukları hâlde haklarında olunacak muameleye Sa'd bin Muaz Hazretleri hakem tayin buyuruldu. Sa'd ise Benî Kurayza’nın bilâ-mucib nakz-ı ahd eyledikleri için harbe muktedir olanlarının ve evlâd ü iyâlleriyle mallarının sebbi ve iğtinamlarına hüküm i’ tâ eyledi. Öylece icra kılındı.

Esirler içince bulunan Reyhane’ yi Risâlet-penâh Efendimiz tezevvüç buyurdular.

Said bin Muaz Hasretleri, Gazve-i Hendek’ te ağır yara almış olduğundan şu gazveden sonra o yaradan müteessiren vefât eyledi. Radıyallahu anh." [202]

[201] Vak’a, Hicretsin beşinci senesinde güzerân olmuştu : M. 627.
[202] Mir’atü'l-iber, cilt:5, sahife 115-116. s. Nazif.

Şu satırları da Fransız lisanıyla yazılmış, bugün mevcut tarihlerin en mükemmeli olan ve hepsi tarihin bir mebhasinde sahib-i ihtisas, yetmiş kişilik güzide bir heyet tarafından vücuda getirilen eser-i muazzamdan harfiyyen terçüme ediyorum:

"... İngiltere, Fransa' dan evvel "Nil-i ulyâ"'ya yetişmek istedi. Ve 1896 da Mısır vasıtasıyla Sudan' a hücum etmeye karar verdi. Mebâliğ-i muktaziyeyi, düyun-ı umumiye sandığı" na ait bir ihtiyat akçesinden ikraz ile evvelden almak istedi. Ve Fransızla Rus komiserlerinin muhalefetine rağmen, düyûn- ı umumiye İngiltere'nin talebine tebaiyet ettiyse de mehâkim-i muhtelife bu paranın alınması kanuna mugayir olduğuna hükmetti. Bunun üzerine İngiltere mebâliğ-i muktaziyeyi Mısır'a ikraz etmiş ve bu sâyede teşebbüs-i vâkie daha ziyade İngiliz şekli vermiştir. 'Serdar;[203] yâni Mısır ordusunun başkomutanı olan General Kitchner tarafından sevkiyât muntazam usûl dahilinde icrâ edildi. Ve üç sene sürdü. 1896'da Serdar, Mısır şimendiferini birinci Assuan şelâlesine kadar temdîd ettirdi. Ve oradan Dongola'ya, nehri çıkan top-çekerler gönderdi. 1897'te Nil'in Vâdil Halfa'dan Abu Hammed'e kadar olan büyük bir dolambacını kat' eden bir demiryolu inşâ ettirdi. Ve hattan nihayet bulduğu noktanın önünde kâin Berber"i işgal etti. Oraya kadar büyük muharebeler olmamıştı. 1398'de darbe-i kat'iye indirildi. Yirmi bin mevcutlu Mısır ordusuna Serdar Kitchner, işgal ordusundan beş bin İngilizle Cebelitarık ve Malta'dan ceIbettiği diğer yedi bin İngiliz askeri ilhak etti: Nehir vasıtasıyla münakalâtı temin eden top-çekerlerin refakâtinde, taburlar bî-pâyân bir deve katarı tarafından takip edilerek "Mehdi" nin payitahtı olup, Hartum'a mukabil sahilde bulunan Omdurman'a kadar nehir boyunca çıktılar. Yüz bin muharip derviş celâdetkârâne mukavemet ettilerse de seri ateşli tüfeklerle, topların ateşi altında ezildiler mecrûhların bile işini itmam ederek hemen hiç esir almadılar. Zaferden sonra Serdar, Mehdi'nin mezarına gitti. Ve tabutunu açtırarak, Sudan peygamberinin bâkiye-i cesedini Nil'e attırdı." [204]

Yetmiş Fransız müverrihin taht-ı tasdikinde bulunan bir hakikati me'hazinden, bir kelimesini bile değiştirmeyerek, aynen nakil ve harfiyen tercüme ettim. İki vak'a: Benî Kurayza gazasıyla Omdurman fâciâsı arasında bin iki yüz yetmiş iki sene fark vardır. Benî Kurayza adlı muzır, mühin, fırsat-cû, daima pusu kurarak, arkadan vurmak isteyen ve ahd-şiken bir unsur vardı. Peygamber o yarayı pâyitaht-ı nübüvvetinin yanıbaşından bu suretle

[203] Serdar aslında "Sirdar" şeklinde yazılmış olduğu için kavis içine aldım. s. Nazif.

[204] Histoire générale du IV: Siècle'â nos Jours, ouvrage publié sous la direction de MM. Ernst Lavisse, de l'Académie Française Professeur à I'Universeté de Paris et Alfred Rambaud, Membre de I' Inatitut et Professeur à l' Universete de Paris, tome 11, P. 57-8.

koparıp attı. Bir insan kendi bedeninde kangrene uğramış bir uzvu bile bil-ihtiyar fedâ ederken, bunu diğerleri hakkında neden tatbik etmesin?..

İngiltere ne yaptı?.. Tahassun etmiş olduğu cezireden binlerce kilometre uzakta, kendi ırkından olmayan bir kavmi esir etmek için, ona tam on beş sene musallat oldu. Sudanîler hür yaşamak istiyordu. İngiltere onlara bedbaht Mısır' ın şaşkın askerleriyle esaret ve ölümü götürdü. İhticâc ettiğim, tarihin bahsetmediği bir hakikat daha var: Lord Kitchner, Sudan halkını tedhîş için, yalnız Mehdî' nin kemiklerini tabutundan çıkarıp nehre atmakla ve yüz bin mecruh ve esiri idam etmekle iktifâ etmedi; binlerce Sudanlıyı, Afrika'nın diğer aksâm ve akvâmına ibret olmak üzere, diri diri defnettirmiştir. Ben bu vahşetler karşısında feryat eden bir müslümana şu saate kadar tesadüf etmedim. Münevver geçinen zulmet kafalılardan birçoğu, İngilizlerin her hâl ve hareketine bir hikmet hattâ şefkat ve insaniyet isnad ediyor. Sizin gibi mert ve gerçekten münevver bir dindaşı, bir arkadaşı, daha feci ve vahşi cinâyetler karşısında lâkayt ve mütegafil durup da silah-ı tarizi muhıkk ve masum bir vak'aya tevcih etmiş görürsem kalbim yanar, vicdan ve imanım yanar.

İslâm' ı mazlum gördükçe ona muhabbetim arttı. Ben son felâketlere kadar, Avrupa terakkiyâtına meftun olanlardan biri idim. Fakat şimdi "zâlim" den istikrah ediyorum, kim ve ne kadar müterakki olursa olsun...

Cezbe-i aşk ile Allah'ı bulmuş olan şâir gibi, benim de vird-i zebânım, son nefesime kadar, şu lâhûtî terennüm olacaktır:

Bozulmuş bezm-i yârân çâşni-i mey değişmiştir

Türbegâh-ı cihanda nağme-i hay hay değişmiştir.

Bugün bence hülâsa, kıble-i ruhum Muhammed' le

Hüdâ -yı Lemyezel'den maada her şey değişmiştir.

Süleyman Nazif

Resimli Gazete, ***c. 2, nr. 59, 18 Teşrin-i evvel 1340/1924, s. 2.***

3.33. Lisân Meselesi

-Halil Rüşdü Beyefendi'ye-

Makale-i vâlânızı iltifâtnâme-i dilâranızla beraber aldım. İltifâtnâmenin muhteviyyât kerimanesine bendeniz teşekkür ederim. Makalenin münderecatına aid mutâli'atı bî-kayd teklif bast ve temhîd etmemede siz müsa'de buyurunuz.

"Tasvir-i Efkâr"ın şekl ü esasını sahibi Ebüzziya Tevfik Beyefendi kendi kanaat-i fikriyesiyle zevk ve meşrebine göre ta'yin etmiştir. Burada bulunduğu bir zamanda o kanaat ve zevke tevaffuk etmeyen âsârın gazetesiyle intişâr etmesine vesâtet edemem. Bununla bereber, makaleye sahifelerini küşâde bulunduramazdım.

Lisânlar, akvâmın il-câ-yı mukedderâtıyla teşekkül eder, efrâdından bazı acâib endişenin âmâl ve tasavvurâtıyla değil. Bilmem hangi tarihinden beri bir "lisân sadeleştirme" meselesi ortada dönüp duruyor. Neyi, kimi sadeleştirelim?... Bir kelimeyi beğenip diğerini terk etmeye ve bir tarz-ı teblîği – kendi şahsi zevk ve temyîzimizde temerküz ettirmek istediğimiz – zevk-i millîye mugâyyir addeylemeye ne salâhiyetimiz vardır!.. Eğer o nâ-hoş gördüğümüz kelimenin kudret-i hayâtı olmasaydı, yaşamaz, doğduğu gün kendiliğinden ölürdü. Mademki yaşadı ve mademki lisânın, itiraz ve tarizden masûn olan kelimât-ı sâiresi sırasında kendisine bir mevki' te'mîn etti, artık onu geldiği yere göndermek bizim hakkımız ve haddimiz değildir. Lisânını seven bir Osmanlı Türk'ü, hiçbir vakit " hatavât-ı terakkî" makamına "ilerleme adımlar"ını is'ad edemez. Böyle yaparsak lisânın kabiliyet ve letâfetini elimizle mahvetmiş oluruz.

Lisanların mi'yar-ı takdiriyle sellem-i tekâmüllü avâmın zevk ve idraki değildir. Meali-endîş olan bir zekâ, tefekkürât ve ihtisâsatına vereceği şekl-i tebliği kalîl-ül iz'ân bir sınıf ahâlinin betâet-i intikâl veya gılzet-ı zevkine niçin tevfîk etsin?..

Hangi millete mensub olursa olsun, avam-ı ibtida-yı hilkatten beri kem-fehmidir. Ve ilelebed böyle kalacak. Cemiyetleri tabakât-ı tekâmüle, her türde birkaç sâhib-i dehâ sürükler. Bu dehât-ı âliye, avâmın hatavât-ı idrâkiyle hem-reftâr olmak isteselerdi, insaniyet hâlâ "Serendîb" adasında ve Osmanlılık Söğüd yaylasında bulunurdu.

Biz bugün Buharalı değiliz. Ve olamayız. Lisânımız orada söylenmekte olan Türkçeden büsbütün başkadır.

Kulaklarımıza "sayı" kadar "aded" de mülâyim ve mûnis gelir. Zevken, fikren, maîşeten, âdetten Asya-yı Vustâdan hemen büsbütün ayrılmışızdır. Urûk lisânımızda olduğu gibi

damarlarımızda da Turanîler kadar Aryaniler ve Samilerin kanları bulunur. L,sânı sadeleştirmek, bizi yedi asır geriye ve dört beş bin kilometre uzağa atmaktır. Niçin?... Eğer bu fedakârlık ırsî veya kisbî adâletlerinin cezâsı olarak, idrâkın derekât-ı pest-tinete sürünen bazı avâmı memnun etmek için ise günahtır. Havasın derece-i zevkini tenzil edeceklerine avamın dereke-i idrakini terfi'etmeye çalışanlar.

Kavmiyet muhabbetini şayân-ı takdîr bir derece-i ifrada vardıran bazı zevâtın teşkil ettikleri Türk veya Türk Derneği'nden lisânımız inşallah faide-yab olur. Ecdadımızın Asya-yı Vustadan firar ederken kargaşalığa tesadüfle götüremedikleri elfâz ve kelimâtı bulmak bir hizmettir. Fakat bu kelimeleri yerleştirmek için bizim altı asırlık kedd-i yemîn ve hem de vefâ kârinimiz olan elfâzı "tensikâta uğratmak" muvaffak-ı insâf olamaz.

Tekrar ederim ki biz bugün Buharalı değiliz. Ve olamayız. O maziyi iadeye çalışmak mühlik bir irticâdır. Bırakalım, Şark ve Garb'ın sermayeleri, icatları, bedâi'-i efkârıyla beraber birçok yeni kelimeler ve terkibler lisanımızın fakir servetini tezyîd veya tâdîl etsin. Vasf-ı terkiblerle Arabî ve Farisî terkibât-ı tavsîfiyye ve izâfiye bu lisânın yalnız ziyneti değil, hayatıdır.

Zevk-i Osmanî başka bir vadide teessüs ve tekrar etmiştir. Necib Asım Bey'in makaleleri ne kadar âlemâne olursa olsun, Cenab Şahabeddin 'in beda'ileri kadar mûnis his ve hayâl olamaz. Ve Mehmed Emin Bey'in manzumeleri, itrâk-ı masum-ül idrâkı ne derecelerde geriye bâr-ı tahsis ederse etsin, Tevfik Fikret'in şiirleri kadar zevk u hayâl-i Osmânî'yi okşayamaz.

"Lisânı sadeleştirme" husûsunda Şemseddin Sami Bey merhûm ile fikren i'tilâf hâsıl etmiş olduğumuzu beyân buyuruyorsanız. Merhûm âlim bir zât idi, fakat mesâil-i lisaniye husûsuyla edebiyede hiçbir vakit hâkim olamaz. Yirmi beş sene mukaddem " hafta" mecmuasıyla şiir-i OsmanÎyye dair neşr ettiği bir makalede eş'ârımız için bir takım kavâid ve kuvvânîn dermiyan etmişti. Bu makalede bazı mutâl'ât-ı musîbe ile beraber bir çok efkâr-ı acayibe de vardır.

Sami Bey ne fikirde bulunursa bulunsun,

Erzincan'ın dağları

Haylî sürer yolları

koşması hiçbir vakit,

Devr-i lâlinde baş eğmem bâd-ı gül-fâme ben
Sâye-i pîr-i muganda minnet etmem cânâ ben

beytinin muvacehesine çıkarılamaz.

Süleyman Nazif

Yeni Tasvir-i Efkâr, c. 1, nr. 43, 12 Temmuz 1909, s. 4.

3.34. Lütfî Fikrî Beyefendi'ye

Muhubbi-i Muhteremim Efendim,

Sizinle gerek şifahî, gerek kalemen musahabe ve mübahaseden pek zevk-yâb olurum. Gözümden kaçmış yazılarınız azdır. Çok teessüf ederim ki, esasen de az yazıyorsunuz. Kaleminizi harekete getirmek için, mutlaka fevkalâde bir hadise; meselâ bir zelzele olmalıdır. Geçenlerde *Tanin* gazetesiyle ihtişar eden makaleniz ise zelzeleler tevlit etti. Her taraftan yükselen muhtelif sesleri dikkatle dinledim. Bu şamatalar içinde ihtimal ki, kimsenin farkına varmamış olduğu bir fıkra bendenizin nazar-ı dikkatini her şeyden ziyade celbetti. *Hippolyte Taine*'nin *Mebâdi* adlı eserdi meşhurunda Bastil mahbesini basan erbab-ı isyana taalluk eden satırların istihfaf-âmiz olmasıyla istişhat buyuruyorsunuz. Bizde Taine 'nin asarını ilk okuyan ve en iyi anlayanlardan biri bulunduğunuzu biliyorum. Bilmediğim, bunu burada neden zikretmeye lüzum görüşünüzdür. Hatırımda kaldığına göre, Bastil hücumunun müşevvik ve mürettibi *Camille Desmoulins'*dir. *Camille Desmoulins'* i ise Fransa tarihi en sevimli evladı arasında sayar.

Elbette bilirsiniz ki, *Mösyö Hippolyte Taine* bu muazzam eserinde yalnız bitaraf bir feylesof kalmamış, biraz da fırka ve siyaset gayreti göstermiştir. Bunun en hararetli ve bayrak münekkidleri bile itiraf etmekten men'-i nefs edemiyorlar.

Şimdi, Fransa inkılâbının belki en büyük ve mühik hadisesi olan Bastil zabt ve tahribinin lehinde misiniz, aleyhinde; misiniz? Sualime vâzih cevap verirken, kanaatinizi de yine vuzuh ile bildiriniz. Bilirsiniz ki, nâmınızın ehemmiyeti vardır. İmzanız altında intişar eden bir makale, kanaat-i umumiyeyi tereddüde düşürebilir. Ve bu babda bir hakikat tahrif edilmiş olursa, mutazarrır olacak yine umum-ı halkımızdır. Cevabınızı bekliyorum. *Taine*'in beyan buyurduğunuz eserine ben de bîgâne değilim. Ondan ve diğer müverrih ve hekimlerden istediğiniz delâil ve şevâhit ikame edebilirsiniz. Yalnız, tekrar ederim ki, Bastil hakkındaki kanaatinizi vâzih beyan buyurunuz. Lâyezal olan hürmetimi bu vesiyle ile de teyit ederim, efendim.

Süleyman Nazif

Resimli Gazete, c. 1, nr. 12, 24 Teşrin-i Sânî 1339/1923, s. 2.

3.35. Nevhagerler

- Mehmed Rauf'a –

El - Cezire'nin sahrâ-yı âfâk meşhûnuna karşı yüksek bir dağın sine-i müşemmesinde istiğrak-ı medid-i âsâriyle düşünür ve uyur bir şehir vardır: Mardin.

Bazı coğrafya kitaplarının bile müstahak-ı ihmal ve nisyan gördükleri bu ismi muhayyilem her devre-i hayatımda ve her ihtimal-i nisyana karşı kuvvet-i evveliyesiyle yaşatacaktır. Çünkü sabavet-i şâtıram ve çünkü babam bir daha uyanmamak üzere orada uyudular.

Fakat ben şimdi, ne bugünkü sefalet-i hissiyâtıma ağlayan o devre-i masumeden bahsedeceğim, ne babamdan, nakledeceğim şey hayatımın evâhir ve evveliyatıyla asla münasebetdar olmayan bir maceradır ki yalnız bir gün yaşamıştı.

On bir yaşında bir kuş kadar pervâsız ve mâil-i pervaz idim. Benden yedi yaş küçük olmaktan başka hiç bir kabahati olmayan kardeşimi o gün bilmem kaçıncı defa ağlattıktan, hemşiremi pederime mecbur-ı şikâyet ettikten, validemden birçok mevaid-i darb u tevbih aldıktan sonra huzur-u masumânesini tarumar ettiğim evden çıktım. Sokaklar o tarihte de benim için hem cây-ı huzur ve tenezzüh, hem mahall-i tahsil ve tetebbu idi. Her gün yeni bir sokak gördükçe yeni bir kıta keşfetmiş kadar sevinerek âlemdeki vüs'ate şaşar ve Selim-i evvel'in, o günlerde bilmem kimden işitmiş olduğum, harita arza karşı olan nutk-ı veciz ve meşhurunu hayal-i meşhudâtıma bir türlü tasdik ettiremezdim.

Mardin'de umumiyetle arapça söylenir. Ve şehrin her noktasından görülebilecek yerler de umumiyetle kabristandır. Evlerden çok kabirler, emvât ve mekabirle dolu mehib kubleler, türbeler.... Sonra yine kubbeler, yine türbeler.... Bundan başka ibham-ı har ve kebûdunda esâtir-i evvelinin vakayi ve hayalâtını uyutan pür-galeyan ufuklar. Orada o kadar vâsi, güneş o kadar kızgın, eşya o kadar hâbîde-i atalettir ki mevsim-i sayfın bazı saatlerinde ecsâm-ı hasse ve nâmiyenin hiç bir hareketi hissolunmaz: Ne bir kuş uçar, ne bir yaprak kımıldar, ne sokaktan bir adam geçer, ne de duvar diplerinde uyuyan köpekler kanlarını eme eme sızmış olan haşerat ve mûziyata karşı ayaklarının, kulaklarının küçük bir hareketimi gösterebilirler.

Lisan-ı mahalli ile menâzır-ı mevkiyyenin bu imtizac-ı uhrevîsi o yaşımda da beni az çok müteessir etmekten hâlî kalmazdı. Fakat o zaman çocuktum. Her şey fikrimden ziyade nazarımı işgal eder ve her şey beni düşündürmekten ziyade eğlendirmeye yarardı. Bugün o hâtırat ve hissiyatı - onlar şimdi metâib-i sinin-i mücadelât ile pek bî-tab olmakla beraber - daha vâzıh müşahede ve ahlil edebiliyorum. Damlarında, sokaklarında senelerce lâkaydane

uyandığım Mardin Arabistan'ın diğer bilâd ve kasabâtı gibi, eşya ve vekayiden ziyade elfaza mâlik olan ve yalnız bununla mevcudiyetini idame veya irâe edebilen bir çöl hayatının daha kesif bir şekilden başka bir şey değildir. Ve o elfaz ile tebliğ-i ihtisas etmeye fıtrî bir âdet veya uzun bir itiyat ile alışmamış olanlar söz söylendikçe, hattâ taganni edildikçe ölüler için dua olunuyor zannederler.

Kasaba pek dik bir bayır üzerinde bulunmak münasebetiyle tabiat burada her ferde bir nevi hakk-ı murakabe vermiştir. Mardi'nin her evi diğerini görür. Ve birçok mesâkinin damları sokaktır. Bir yolcu ister ve merak ederse ailelerin en gizli meşâgil-i beytiyesini saatlerce seyredebilir.

O gün irademi ayaklarımın keyf ve ihtiyarına teslim etmiş giderken derinlerden çıkan bir nale-i müzdeham işittim. Bu sesler damı üstünden geçmekte olduğum evden geliyordu. Evin kapısını bulup içeriye girdim. Bu oldukça vâsî, çıplak ve mukassi bir avlu idi: Matemdâr olsun olmasın hep siyahpûş kadınlar, bir kısmı abanî sarıklı,bir kısmı siyah kefyeli ve hepsi siyah abalı erkeklerle dolu bir avlu. Yere bir tabut koymuşlar, topuklara kadar inen koyu mavi gömlekli ve yine siyah abalı gayet dağınık saçlı, gayet esmer, gayet çirkin, genç mi ihtiyar mı fark olunmaz, üç kadın o çıplak ve câmid tabutun başında müteveffanın fezâlliyle eytam ve zevcâtının maruz bulundukları mesâibi sayarak ve ağlayarak, hem deste deste saçlarını yoluyorlar, hem arasıra yerlerden avuçlarla toprak alarak kendi başlarına doğru savuruyorlardı. Ye cemaat da bu üç kadının kısık seslerle okuduğu mersiyeler, söylediği sözler, iare ettiği yaşlar ve teessürlerle nevbet-be-nevbet coşuyor ve yalnız gözlerini sokak kapısından kadınlara diken birkaç serseri köpek kuyruklarını sallayarak sükût ve,hayretle bakıyordu. Ben de o kirli kalabalığa karıştım. Ve yemin ederim ki, müteveffanın en yakın akrabası dahil olduğu halde, hepsinden ziyade ağladım.

Bu hal ne kadar devam etti bilmem, bir aralık oradaki erkeklerden bir kaçı tabutu kaldırarak, yine birkaç erkeğin tutmakta olduğu bir naaş ağacının üstüne koyup sımsıkı bağladılar. Üstüne de yeşil mi, siyah mı bilmem herhalde matem-âlûd bir örtü çekildi. Müteveffanın abanî sarıklı fesini de tabutun baş tarafına yerleştirdiler. Ve gittiler.

Nevhager hanımlar cenazeyi takip etmedikleri için ben de o mevkib-i siyah-ı ahir ete katılmak istemedim. Tabut henüz sokağı dönmemişti. Gözleri ağlamaktan kıpkırmızı kesilmiş bir adam gelerek kadınlara hiç bir şey söylemeden avuçlarına bir şey bıraktı.

Şimdi yeni bir mücadele başlamıştı. Beş dakika evvel ağlayan ve ağlatan kadınlar şimdi soğuyorlar, müteveffayı da müteveffanın akraba ve ahibbasını da en galiz ve müstekreh şütûmat ile sövüyorlardı. Bunun verilen ücretin azlığından mütevellit ve biraz evvelki teessürlerden daha tabiî ve samimi bir infial olduğunu anladım. 0 meşun dâd ü sitedi şimdi iğrenerek tahattur edebiliyorsam da o vakit kendilerinin olmayan bir cenazeye karşı saatlerce ağlayan ve ağlatan bu kadınları pek haklı ve *o* şütumatı pek hissî bulmuştum. 0 dakikadaki kanaat-i kalbiyeme göre bu âlicenab gözyaşları o ailenin bütün servet ve sâmânından, hattâ müteveffanın hayatından ziyade kıymetdar idi. Ben o gün o ölüye veya maruz-ı sefalet kalan eytam ve eramiline değil, dökülen yaşlara, yolunan saçlara, savrulan topraklara ağlamıştım.

O akşam ne benden yedi yaş küçük olmaktan başka hiç bir kabahati olmayan kardeşimi Faik'i ağlattım, ne hemşiremi pederime mecbur-ı şikâyet ettim, ne validemden mevâid-i darb v*e* tevbih aldım. Yalnız ağladım... Ağladım... Hiç tanımadığım bir cenazenin hayal-i tabutu karşısında ücretle ağlayan ve ağlatan mavi gömlekli, siyah abalı, dağınık saçlı, ecel simalı kadınlarla beraber, bütün safvet ve masumiyetimle sabaha kadar ağladım.

Bursa 1 Ağustos sene 1317

Süleyman Nazif

Servet-i Fünun, c. 37, nr. 942, 11 Haziran 1325/1909, s. 88-90.

3.36. Nigâr Hanım

-İbnü'l-Emin Mahmut Kemal Beyefendi'ye-

Aziz ve Fâzıl muhibbim,

29 Ağustos tarihli emir-nâmenizin şair Nigâr Hanımefendi'ye ait istizâhına (Servet-i Fünûn) ile cevap vermek isterim. Çünkü merhûm bu mecmuanın pek müşfik bir Muhibbi ve muntazam karii idi. Şu hareketimle onun ruhunu da bir dereceye kadar tatmin etmiş olacağını zannediyorum. Nigâr Hanım bu cihan-fânîye vedâ ederken, bu İsviçre'de bulunuyordum. Hâb-gâh-ı edebîyesine kadar teşyî etmek nasip olmadı. Şu satırlar o telâfi edilebilirse bir dereceye kadar mütesellî olurum. Bunu da sebep zât-ı alîniz olduğunuz için hizmetiniz meşkûrdur.

Nigâr Hanım'ın ismini ilk defa, 1304 sene-i hicriyesinde, (Efsûs) adlı mecmua-ı eş'ârının intişârı münasebetiyle işittim.

Feryat unvanını verdiği şu gazeli gönüllerde ne hazin ma'kesler bulmuştu:

Feryat ki feryadıma imdâd edecek yok
Efsûs ki gamdan beni azâd edecek yok

Te'sir-i muhabbetle yıkılmış güzel amma
Virane dili bir daha âbâd edecek yok

Kes varsa alâkan bana ey tali-i dûnum
Sen var iken âlemde beni yâd edecek yok

Hakkıyla bilir zâr gönül hâlet-i aşkı
Mâhirdir o fende anı üstad edecek yok

Ya Rab ne için zar-ı Nigârı şu cihanda
Nâ-şâd edecek çoksa da bi-şâd edecek yok

Bu gazelin tarih-i inşâdı zîrinde işaret edildiği gibi 20 Nisan 1299 dur. Şaire o zaman belki yirmi yaşlarında, genç, güzel ve müşfik bir pederin sayesinde müreffeh hâsılı her manasıyla hüsnâ-yı müstesna bir hanım idi. Bununla beraber neşesinde feryat eden emelin saiki nedir?...

Merhûme zevcelik hayatında istediği gibi bahtiyarlık bulamamıştı. İşte âhir-i ömrüne kadar bundan muzdarip oldu.

Efsus'un mensur mukaddime-i beligasında diyor ki;

Dil-dâde-i fazilet olduğun halde sagîr sinnimden beri yalnız bir emele hasr-ı fikir ettim. O emel pek meşru, pek tabiî el-husûl görünürken (efsus) ki ona bir türlü nâil olamadım.

Bunu takip eden satırlar zâlim lakabıyla tavsîf ettiği o emeli ibhâmlar, kinaye ve istiarelerle tarif eder. Sözlerinde samimî bir aşkın sada-yı inkisarını duymamak kabil değildir.

Şair hanım, hayatının nâzımı aşk ve sevda ve bilhassa aşk ve sevda olduğunu söyledikten sonra, onu iltibastan şu suretle kurtarıyor:

Gönlümdeki şevki ve sevdayı, hiss-i aşkı nasıl inkâr ederim? Ancak şunu ihtar ederim ki bu aşk ve sevda, evvela vatanıma, yani güneşine, baharına kanamadığım mehtabına, şefkatine doyamadığım semasına, deryasına hayran kaldığım şu memlekete, saniyen bâ's-ı vücudum valideynimle, semerât-ı ömrüm olan evladıma münhasırdır.

Şehadet ve yemin ederim ki ben Nigâr Hanım'dan ziyade samimî vatanpervere, ne kadınlar arasında tesadüf ettim, ne erkekler. Balkan harbi tahaddüs ederken şair hanım, Avrupa'da seyahat ediyordu. Derhâl İstanbul'a avdet etti. Cevelânı ihtisâr etmesinin sebebini kendisinden birazda müteacibâne sormuştuk: "Vatanım bir ateşe girerken ben yabancı memleketlerde ferh u fahûr dolaşamam." dedi. Bu cevabın şiddeti ve samimiyeti karşısında hepimiz titredik ve…. küçüldüğümüzü hissettik. Evet, bu Türk kadını vatanının güneşine, baharına kanamaz; mehtabına, şafağına doyamaz; semasına, deryasına hayran idi. Boğaziçi, onun güzel çehresini, vakur endamını ve bilhassa ruha nüfuz eden gözlerinin müncezib ve cazip nazarını hiçbir zaman unutamaz.

Şair Yahya Kemal, Boğaziçi'nde bir gün kayığıyla tenezzüh ederken Şair Nigâr Hanım'da "İstanbul'un ruhunu görmüş" olduğunu o lâ-yemût kadın henüz ber- hayat iken ilân etmişti.

Yine Efsûs mukaddimesinde merhuma, samimî fakat haksız bir tevazuya kapılarak, Fıtnat'lar, Leyla'lar, Şeref'lerin eş'arını kendi âsârına tercih ediyor. Bunda nefs-i hakikatin pek büyük hakkını gasp etmiş. Nigâr Hanım'ın nesri nazmını pek çok fâik idi. Neşrolunmamış birçok yazılarını gördüm. Temin ederim ki erkekler arasında da bu kuvvette nasir nadirdir.

Fransızcayı pek mükemmel, lisânıyla edebiyatıyla, incelikleriyle bilirdi. Söylerken âdeta hitabet ediyor sanırdık. Hele Türkçeyi kadın, erkek hiç kimse Nigâr Hanım kadar selâset ü ahenk ile söyleyemezdi. Sesinde; cezaletin de, rikkatin de ayrı ayrı tavırları ve edaları vardı.

Nigâr Hanımefendi, ben Bursa'da bulunduğum zaman oraya gelmiş ise de, mülâkatıyla teşrif edememiştim. O zarif Trabzon'a gideceğim zaman, nasip oldu. Rumeli Hisarı'ndaki yalısına Cenap Şahabeddin ve Hüseyin Suat Bey'lerle beraber gitmiştim. Cenap Bey, hanımı evvelden tanırdı. Suat Bey'le ben ilk defa o gün müşerref olduk. Şair hanımı işittiklerimin çok fevkinde bulmuştum. Bu kadın, mevhûb ve müktesib, mehâsin ve meziyyatiyle aile Türk aile-i içtimaiyesinin medâr-ı iftiharı olabilecek bir vücud-ı ekmel idi. Zâtını tanıdığım 1911 senesi Haziran'ından vefatına kadar tazimkârı kaldım. Sanki nâ-be-hengâm Ziyaına telehhüfhanım.

Nigâr Hanımefendi, Macar kıyamında memleketimize iltica ile irtika ettikten sonra, irtihal-i dâr-ı bekâ eden mekteb-i harbiye muallimlerinden Osman Paşa'nın kerimesidir. Bir biraderi genç iken vefat etmiş. Validesinin pederi Sadrazam Fuat Paşa'nın olduğu merhumeden işitmiştim. İsmi, hatırımda kaldığına göre, Nuri Efendi'dir. Büyük pederinin İstanbul civarında Kaîn (Kartal) kasabasındaki hanesini validesinden kendine intikâl ederek, son zamanlarda satmış olduğunu söylerdi.

Bir kadına, o ifşâ etmezse yaşı sorulmaz. Bu lazme-i maişete bende dikkat ettim. Nigâr Hanım'ın vefatına müntec olan hastalığı kadar cism-i taravetini ve ruh-ı hararetini muhafaza etmişti. Şair-i azamızın,

Pek çoksa da yaşlanan muhâsin,

Yoktur, bilirim zekâ için sin

hükmüne cihanda en ziyade mâ-sadak olacak birini gördümse o da Osman Paşa merhumunun kerimesidir. Bu itibar ile ben Nigâr Hanımı Avusturya İmparatoru (Fransuva Josef) in bedbaht zevcesi (Elizabeth) e benzetir, fakat benzettiğimi teşe'üm etmemesi için kendisine söylemezdim.[205] İlk mahdumu Nigâr Münir Bey Efendi'nin tarih-i velâdeti

[205] Bu sözleri kailinin hemen ağızdan çıktığı gibi, o gün kaydetmiştim. Hele son cümle ve bilhassa fevkalâde ahenkdar telaffuz ettiği "icâb-hicâb" tetkibi hala kulaklarımda tanîn-i endâzdır.

hicri 1296 senesi olmasına nazaran merhumun tevellüdünü 1280 tarihinden evvelki senelerde aramak icap eder.

El-yevm Osmanlı Bankası idare-i merkeziyesi tercüme kalemi müdüriyetinde bulunan Münir Bey'den başka (Robert Kolej) in pek kıymetli muallimlerinden Feridun ve Jeramet Beyler de Nigâr Hanım'ın mahdumlarıdır. Oğullarına verdiği terbiye kendisinin yalnız şair değil, mükemmel bir valide de bulunduğunu ispat eder.

Merhûmenin tahsil ve tâlimiyle pederi bilhassa meşgul olmuştur. Türkçe, Fransızca, Arapça, ilk Farisî'den başka, Rumca'yı pek güzel söylerdi. Pederi resimle de iştigâl etmesini arzu etmiş, sade, hanım bedayin bu şubesine meyl etmemiş. Lâkin musikiye cidden vakıf ve piyanoda üstat idi. Ben hissin bu ahenk-dâr lisân beyanından mahrumum. Fakat Nigâr Hanım'ın garp musikisine vukûfu tamamıyla beraber, Türk musikisini tercih etmesi ve ekseriya bununla müterennim bulunmasına o lisânı bilenler belki hayret ederler. Bir gün Fuzulî'nin bilmem hangi üstad-ı musiki tarafından bestelenmiş olan,

Valsın bana hayat verir firkatin memât

Sübhan hâliki halkü'l-mevt ve'l-hayat

Hicrânına tahammül eden vaslını bulur

Tûbâ limen yesağda essabı-ı ve's-sebat

Mülemmaını bir gün Şişli'deki hanesinde piyano ile terennüm ettiği zaman, gözleri yaşaracak kadar müteessir olduğunu görmüştüm. Teessürü zail olduktan sonra, Türk musikisini diğerlerine tercih etmesine hayret edenler bulunduğunu söyledim. Verdiği cevap hassasiyetinin derecesini gösterdiği için buraya aynen nakletmek isterim. Efsûs şairi o gün bana demişti ki: "Buna hayret edenlere hak veririm. Fakat sebebini bilseler eminim ki, onlar da bana hak verirler. Garp musikisi daha ilenmiş, daha vâsi (geniş, bol) daha mütekâmildir. Üstatların âsârını dinlerken de çalarken de gayş olurum. Fakat Türk musikisinde ben kendi benliğimi daha çok hissediyorum. Fransızca Türkçeden çok mükemmel bir lisândır. Bununla beraber, beni bizim şairler Fransızlarınkinden az müteessir etmiyor. Ben hissen pederimden ziyade valideme yakınım. İstanbul'un seması, ufukları beni garpten ziyade şarklı etti. Benden çok ziyade şarklı olmaları iktizâ eden yarım garp tahsili görmüş kadınerkeğin züppelerin bunu da aleyhimde kıyl ü kâle vesile ettiklerini bilirim. İcâb-ı hicâb eden samimiyet değil, tasallüftür."[206]

[206] El ceziyet, İsviçre'nin (Liman) gölü sahilinde bir anarşistin kancık bir çığlığına kurban gitmişti.

Türkçe ile Arabî ve Farisi'yi de kendisine meclis-i maarif azâsından Bülbül-zebân Şükrü Efendi'den tedris etmiş olduğunu söyler ve muallimine karşı büyük bir hiss-i şükran beslerdi. Bir gün yine Şişli'deki konağın kütüphanesinde (Hamse-i Nergisi) ile Celâlettin Rumi'nin Farisi (Mesnevi) sini görmüştüm. Bunları bir zaman merak ederek okumuş olduğunu galiba biraz da müteacibâne olan suâlime cevaben, fakat mütevizâne söyledi. İlm ü irfânını izhârdan ziyade izmârdan zevk alan asalet i ruhiye ashâbından biri de Nigâr Hanım idi.

Efsus'dan başka kitap şeklinde intişâr eden eserlerini Aks-i Sâdâ)ve bir de hatırımda kaldığına göre (Niran) dır. (Aks-i Sâdâ) da okunacak pek güzel mensur parçalar var. Cenap Şahabeddin Bey'in, Nigâr Hanım hakkında otuz üç sene evvel yazılmış olan bir makalesi de -galiba muharririn imzası bulunmaksızın- bu kitaptadır.

Efsus şairi Fransız üdebası arasında en çok Alfredd de Musset ile George Sand severdi. Musset'in Rapelle-toi unvanlı meşhur manzumesini lisânımıza neşren ve harfiyen tercüme etti. Efsus da münderictir. Nigâr Hanım, bu tercümeyi vücuda getirdikten sonra, Recaizade üstat Ekrem, o vadide yâd et sernâmeli neşidesini ibdâ etti.

Harb-i umumînin son senesinde musabya olduğu tifüs hastalığı tedavi için yatırıldığı Şişli Etfâl Hastanesinde vefat etmiş olduğunu o vakit İstanbul gazetelerinde hüzün ve esefle okudum. Rumeli Hisarı'ndaki şehitliğinde medfûndur. Bu hisarda bir de güzel yalısı vardı. İrtihâlinden biraz sonra bu âşiyân-ı pür-bedayi de serapa muhterik oldu.

Her sen muntazam yalıya nakl ile mevsim geçince Şişli'deki hanesine avdet ederdi. Salı günleri saat ikiden dörde kadar kadın ve dörtten altıya kadar erkek züvvarı kabul etmeyi adet edinmişti. O zaman tesettür şiddetle mer'i olduğundan bu suretle tefrik-i evkâta lüzum-ı mübrem vardı.

Nigâr Hanımefendi, hanesi dâhilinde ilk kayd-ı tesettürü ref' eden kadınlarımızdan olmakla beraber, dindar idi ve ara sıra abdest alarak namaz kıldığını ve Kur'an okuduğunu söylerdi. Rahmetu'l-lah.

Azizim, Mahmut Kemal Beyefendi, Merhume Nigâr Hanım'ın tercümei haliyle doğrudan doğruya münasebetdâr bulunmakla beraber, esasen tab'-ı zarifânenizi mahzûz edecek ve Abdülhak Hâmid Bey'in tab ve mizâcınca sıfat-ı kaşifeden evvela bilecek bir menkıbeyi burada hikâye etmekten men-i nefs edemedim. Şair-i azam lehü'l-hamd bir hayattır. Sözlerimde şaibe-i isnâd veya mübalâğa bulunmadığını yalnız sükûtuyla değil ikrarıyla da te'yid eder.

Abdülhak Hâmid Beyefendinin Brüksel'de kat'-ı râbıt ile, İstanbul'a avdet ve burada te'sis-i ikâmet ettiği zamana kadar şair-i azam, şair hanım görmemişti. Bir salı günü kendisini beraber ziyaret etmemiz arzusunu ihsâs etti.

Hamit Bey o zaman henüz bir eve yerleşmiş, son refikesi Lucienne Hanım'la beraber, Tepebaşı bahçesinin karşısındaki (Continental) otelinde muvakkaten ikamet ediyordu.

Şair-i azam kiminle olursa olsun görüşmekten evvelâ sıkılır, buna sebep de hakikaten mahbûb ve muhteriz olmasıdır. Hanımın arzusunu tebliğ ettim. Birçok tereddütten sonra kabul etti. Bir Salı günü beraber gittik. Nigâr Hanım, hanesinde ve müze müdürü Hamdi Bey'in merhum hanımı da -Fransız olduğu halde çarşaflı olarak- yanında idi. Hamit Bey'in tereddüt ve mahcubiyeti yavaş yavaş zail oldu. Şair-i azamın yapmış olduğu sadelikle, belli etmeksizin mülâtafa etmek en büyük zevkidir. Ve bunda o kadar incelikler gösterir ki ancak farkına varabilenler hayran olurlar. O vakte kadar Nigâr Hanım'ın eş'arından bir beyti ve diğer âsârından bir sahifeyi *Makber* şairinin okumamış olduğuna emin idim. Zâten Hamit Bey, yalnız Nigâr Hanım'ın değil, küçük-büyük, erkek-kadın şûra ve üdebanın eserlerine Avrupa'da bulunduğu otuz seneye kârib müddet, bigâne kalmıştı. Nigâr Hanım'ı diğer hanımlardan büsbütün farklı görünce, daha ziyade açılmaya başladı ve gülerek dedi ki: "Hanımefendi, sizin hakikaten şair olduğunuza delalet eden bir hali daha evvel mahdumlarınızda müşahede etmiştim; Küçük oğlunuz kerametini Viyana'da fesle görürken, büyük mahdumunuz Münir Bey'i de Ramazan günü Boğaziçi Vapurunda sigara içerken gördüm. Bu şairane bir tezâttır."

Merhumenin hanesi Şişli'de, pencereleri Osman Bey'in gazinosuna nâzır idi. Kapıdan çıkarken Abdülhamit Bey bana "Hakikaten müstesni bir hanım" dedi. "Avrupa'nın en kibar ve münevver kadınlarından hiç farkı yok" dedim ki: "Nigâr Hanımefendi daima söyler: Dünyada zevk-i irfanı olup da Makber mülhimesi Fatma Hanım'ın mazhariyetine gıpta etmeyen bir kadın yoktur."

Bu sözü *Makber* şairini müteessir etti. Yavaş yavaş yürüyorduk. Hamit Bey dedi ki: "Fatma Hanım'ı tanımadınız. Çok faziletli kadın idi. Pek geç gitti. Yerine kimseyi koyamadım."

O bu sözü söylerken Osman Bey'in gazinosunun köşesine dönerek, tramvay caddesini kat ediyorduk. Şair-i azam biraz sonra, "İkinci haremim Nelly Hanımefendiyi bir kere, Brüksel'e azimet ederken, zevc-i muhteremini teşyi için gittiğimiz Sirkeci Şimendifer garında vagonun penceresinden huzzârı selâmlarken görmüştüm. Bunu söylediğim Hamit

Bey teessürle "Nelly de çok faziletli bir kadın idi, dedi Yerine kimseyi koyamadım. O da Fatma Hanım gibi veremden öldü. Ben veremin kocası oldum.

O müteessir, ben mebhût caddeyi yavaş yavaş iniyorduk. Mekteb-i harbiyenin önüne gelmiştik. Burada Sakız Ohanes Paşa'nın konağı bulunduğunu ve dâhilinde kiraya verilecek daireler olduğunu söyledi. Konağın kapısı üstündeki levha daha evvel nazar-ı dikkatimi celb etmişti. Bulunduğu yeri gösterdim ve beraber giderek daireleri gözden geçirdik.

Üstadın son haremi Lucienne Hanım, otelde uzun müddet kalmaktan sıkılıyordu. Konağın mekteb-i harbiye tâlimhane meydanı üstünde Boğaza ve Çamlıca sırtlarına nâzır pencerelerinden dışarıya bakarken, şair-i azam "kendimi pek düşünmem, dedi. Her yere ısınabilecek bir mizaçtayım. Vaktiyle bir sefîde söylettiğim

Mamafih kılarsa icâb

En fena köşede en pis bir hâb!

beytiyle biraz da kendimi tasvir etmiştim. Bana hôd-gâm derlerdi. Hâlbuki bu dakikada düşündüğüm yalnız Lucienne'dir. Vücudu pek zayıf. Bana merak veriyor. Siz Lucienne'i henüz iyi tanımadınız. Çok meZiyatı olan bir kadındır. Allah göstermesin bunu da kaybedersem yerine hiç kimseyi koyamam."

O iki telehhüfle bir endişe, yirmi dakikadan az zaman ve iki yüz metreden kısa bir mesafe dâhilinde ilan ediliyordu. Ve temin ederim ki şair zevc telehhüflerinde de samimi idi. O gün kendi kendime ve aradan birkaç sene geçtikten sonra üstadıma da dediğim gibi "Ya Rabbi" ne geniş kalp! Hazret-i Havva'dan son bend-i Havaya kadar taife-i latifenin bil-umum efradını hacleleriyle makberleriyle istîâb edecek ve yine boş kalacak pâyansız bir cihan-ı-aşk ve tahassür."

Makber mülhimesi Fatma Hanım'ın mazhariyetine gıpta edenler ne haksızdırlar, ne me'yûs.

Süleyman Nazif

Servet-i Fünun, c. 60, nr. 1575/101, 21 Teşrin-i evvel 1926, s. 354-8.

3.37. Sanatta Ahlak

Bir Ders-i âmm imzasıyla Resimli Gazete'nin geçen nüshasında feryat eden bir intikad-nâme vardı. Şevket Nezihi Bey'in "Meşhureler" unvan-ı umumisi altında tesis ettiği külliyatın ilk nüshası yarım asırdan beri menakıb-ı hasen ve ânî ve gûna gûn maceraları İstanbul ve Bursa halkının dillerinde dolaşan -hakikaten meşhure- "Cihanyandı Latife Hanım'ın" tercüme-i haline tahsis edilmiş. İhtimal ki, bu sırada hoca efendilere karşı bigayr-ı hakkın muhasim bulunan bir kısım halkın hürmetsizlikte bulunabileceğinden endişe ile ismini gizleyen Ders-i âmm efendi, genç muharririnin bu hareketini ahlâk ve din nâmına takbih ediyor.

Sanat ve ahlâk arasındaki münasebeti öyle zannediyorum ki, "bizde ilk defa ve menfi surette mevzu-i tetkik eden benim. Namık Kemal'in Nedîm hakkındaki: "Eş'arı, müfsid-i ahlâk olduğundan divanını Nedîm-i efkâr etmek caiz değildir." sözü üzerine on altı sene evvel, Ebüzziya'ya yazdığım bir mektupta sanatın yalnız sanat için olduğunu ve bediiyyatta güzellikten başka gaye olamayacağını, uzun uzadıya izah ile büyük vatanperver şairin hükmüne isyan etmiştim. Mektubumu Ebüzziya merhum, mecmuasıyla akeb-i meşrutiyette neşretti. Şimdi Ders-i âmm efendiye karşı sükut edersem, ahdime müterettip vazifelerden birini ifa etmemiş olurum. Çünkü, "Mecmua-i Ebüzziya" ile o mektubumun intişarından sonra, büyük küçük udebamızın bir takımıyla oldukça mümted mübahâsat-ı kalemiyede bulunmaya mecbur edilmiştim.

Bizde edebiyat ile, edebi ilk defa birbirine lâzım-ı gayr-ı mufarık gösteren: "Fenn-i edeb, bir marifettir ki, insana haslet-âmuz-ı edeb olduğu için edeb ve ehli-i edib tesmiye kılınmıştır." sözünün kaili olan Şinasî'dir. Bir kelime oyununu bir düstur şekline istihale etmiş. Hâlbuki, islâf-i udebâ yalnız bezl ü mizahta değil, ciddi eserlerde de "âr ü iffet"e dindarâne bir hürmetle merbut görünmezler. Şinasi'nin sözü, "hikmet-i bedâyi" ulemasınca makbul değildir. Bedâyiin şiir, resim, musikî, heykeltraşlık gibi mezahirinde yalnız muvaffakiyet-i tasvir ve ifade aranır. Ve mevzu ondan sonra gelir. Serbâz bir neşide, bir hikâye, çıplak bir resim, bir heykel eğer hüsn-i ibdâ edilmiş ise, makbuldür. Bir çingene rakkasenin iyi tersim edilmiş tasviri, bir âbide-i musalliyenin fena yapılmış resmine tercih olunur. Güzellikte mevzudan ziyade muvaffakiyet-i ifadededir. Bir üstadın fırçasından çıkmış bir kangren cerihası, acemi bir ressamın tersim ettiği bir demet güle takdim edilir. Edebiyatta da böyle. Eşref'in kelime-i müstehcene ile dolu âsarına "şiir değildir" demeye kimin dili vardır?

Ders-i âmm efendi pekiyi bilirler ki, kelimelerde ırz u iffet arayan, yalnız zavahiri görenler ve ekseriyetle kendi nefsine itimadı olmayanlardır.

Kur'an-ı Azimü'ş-san bile hakikati mecaz ve kinayenin tahakkümünden âzade, meselâ, "Ahsanat Farcahâ" şeklinde uryan göstermiştir. İntişarını bu intikad-nâme vasıtasıyla haber aldığım "Meşhurelerin" ilk nüshasını merak ve tedarik ederek, Cihan-yandı Hanım'ın maceralarını diğer bir sürü isimler ve maceralarla birlikte okudum. Şevket Nezihi Bey, bu kitabında tasvir ettiği iki umumhânenin menazır-ı müstekrehesinden duyduğu nefreti o kadar samimi surette irâs etmiş ki, karilerinin bu hiss-i istikraha iştirak etmemesi kabil değildir.

Tekellüfsüz, tabii ve şeffaf bir üslub, o mülevvesatı daha bariz ve nefret-âver surette gösteriyor. Bu itibar ile, eserin okunmasından erkek kadın, genç ihtiyar, hiçbir kari için mahzur tevehhüm etmem. Cihanyandı Hanım' ın itirâfatı arasında Bursa'ya taalluk edenlerin şahit olanlardan biri de bu âcizdir. Orada teehhül ettiği polis komiserini görmüş ve bu adamın bil-âhare Edremit' te ve Lütfiye Hanım'ın kolları arasında irtihal ettiğini işitmiştim. Meşhureler arasında ismi gecen Bahri Hanım da Bursa'da idi. Hükümetten muhassas maaşına ait bir istidanâme ile bir gün daireye gelmişti.

Ders-i âmm efendi, Hazret-i Meryem ile Hazret-i Ayşe isimlerinin bir kitabın kabında ilan edilmesini muâhaze ediyor. Bunda hoca efendiye hak verir ve ne maksad u niyetle olursa olsun, şu iki mukaddes ismin âlüfte adlarıyla yan yana getirilmiş olmasına şiddetle takbih ederim. 0 iki fahrü'n-nisâ'ya ait yazdığı eser varsa, ayrıca neşr veya neşrini ilan etmeli idi. Bu hatasını o tecrübesiz muharrir inşaallah tekrar etmez ve hemen tashih eder.

Hoca Efendinin meskût geçtiği diğer bir münasebetsizliği de, ben ilan edeyim. Cihanyandı Latife Hanım'ın ağzından sözleri aynen naklederek, bazı isimlerin yalnız ilk harflerine işaretle, elyevm ekseri ber-hayat zevât ve eşhasın nefs ü ailelerine mutaallık ve mestur kalması vacib ahvali bî-mahâba teşhir etmiştir. Bir muharririn kalemi, ailelerin harîm-i serâirine kadar giremez. Bu hata tekrar etmemelidir.

Ders-i âmm efendi, Şevket Nezihi Bey'in kudret-i edebiyesini fuhşu tasvir yolunda istimal ettiğinden şikâyet ediyor. Edebiyatın ahlâk ile mukayyed olmadığını bilmekle beraber, zevk-i beşere telkin-i rikkat ve hassasiyetle onu terbiye ve bu terbiye sayesinde ahlâkı islah ettiğine vakıfız. İşte bu eserde o maksat hâsıl olmuş, Kadıköy'ün bir köşesinde her gün bir hadiseye sahne olan mahut Paris Sokağı tüyleri ürpertecek surette bütün fecaati ve çirkinliğiyle tasvir ü tecsim edilmiştir. Bunu okuyacak bir adam, ihtiyar veya genç, eğer

zevkinde rikkat ve tab'ında nezahet varsa, o maktelden nefretle kaçar. Ve âlüfteler hayatının ne kadar iğrenç olduğunu gören bir kadın -o derekeye sukut etmemişse- umumhâne adından istiâze eder.

Meşhureleri yazmaya muharriri saik olan sebep nedir? Kendi iddiası veçhiyle fil-hakika bir maraz-ı içtimaîyi tabib gibi tetkik arzusu mu? Yoksa bu kabil eserlere herkes tarafından -vâesefâ ki âsar-ı saireden fazla rağbet gösterilmesinden nakden istifade hırsı mı? Bunu bilmiyorum. Maksat, tefessühat-ı ahlâkiye ise, buna kimsenin bir şey demeye hakkı yoktur. Bir teşrih, bir fizyoloji âliminin tetkik edeceği âzâ-i vücudu hiç kimse, ırz u iffetine mugayir diye tehdit edemez.

Para hırsı mı, eğer bu ise muharriri tahsin ve büsbütün tebriye etmemekle beraber, ayb u ârın büyük kısmını muhitin erbab-ı istidadı bu vadilerde kitap neşretmekle temin-i maişet etmeye icbar etmesine, yani doğrudan doğruca halkımıza tahmil edemeyiz. Sanatın sanattan başka, gayesi olmamalı ve sanatkâr takaza-yı ihtiyaç karşısında bile bu gayeden bir dakika ayrılmayacak kadar mesleğine âşık yaşamalı. Halkın müştehâyat-ı rediyeye münhasır âsara hasr-ı rağbet etmesine ise, ilm ü irfan nâmına teessüf olunur

Süleyman Nazif

Resimli Gazete, ***c. 1, nr. 37, 17 Mayıs 1340/1924, s. 2.***

3.38. Sully Prudomme -III

Şairin validesi Liyonlu bir aileden idi. Bu di yâra ait bazı secâyânın hudud-ı asliyesini Sully Prudomme'un simâ-yi maneviyesinde ve simâ-yı şâiriyetinde bulmak mümkündür: Ciddi bir tama'k, mütemadi bir tahlil-i nefis, müsa'il-i diniye ile devamlı surette ve kessetle iştigâl, san'atta bile resmin renge ve cihan u telavvuku. Aralıkta keder-i âlud bir ibda'-ı rakîk ve âlemine ve her şeyi gaye-i hayale kalb etmiş meyi-i bârzî gibi secâyâ şâir validesinin elyaf ve ihtisâsât diyarından dâima kendisine bir şeyler hissetti. Akrabasından pek ziyade sevdiği bir kadını görmek için elli yaşlarına kadar her sene Liyon'a giderdi. Ran nehri Liyon şehrinin ortasından geçer. Bu nehir mütehevvir ekseriye ince ve mavimtırak bir sise büründüğü gibi Liyon şehrinin ortasından geçer. Bu nehir mütehevvir ekseriye ince ve mavimtırak bir sise büründüğü gibi Liyon şehir-i latifi de de faaliyet ve levledârını mütefekkir bir dalgınlıkla der-ağuş eden gumîm-ü-gubâr ile muhâttır. Şâirin mizâc-ı rakîkine pek muvâfık olan bu şehirde mahzu zâkamet idi.

Gaston Döpari diyor ki: Dostumun validesini pek az gördüm. Bununla beraber çehresi gözümün önündedir. Uzun boylu, narin yapılı pek sakin çehreli bir kadın, dudaklarında hayr-ı hevâhiliklerle mümellev bir ibtisâm-ı zayıf olduğu halde hep onu hâla benim beyaz saçlarıyla derin ve hazin olmakla beraber biraz da endişeli gözleriyle görüyorum. Gayet dindar idi. Kendi dualarının tevkif ettiği semâdan daha yüksek ve daha loş bir asumân içinde oğlunun fikri cü'etnümâ-yı tayerân oldukça valide tedhiş ediliyordu. O oğlu ki bir zaman ellerini zânû-yı tazarruda birleştiren yine kendisi yine bu müşfik valide olmuştu.

O matemzede çehrenin yâdımda en mu'ayyen şekli budur. "Stances et Poemes" ünvanlı mecmu'a-i eş'âriyenin ittişârından pek az bir zaman sonra Juli'yi görmeye gitmiştim. Evde değildi. Bekliyordum. Bu sırada validesi geldi. Bana;

- Mösyö, siz Juli'nin dostusunuz ki eş'ârım da seviyorsunuz. Ben de onları güzel buluyorum fakat havsalam almıyor. Ve bana endişe veriyor. Oh! Seviliniz, kitabında Allah'a karşı bir şey olmadığım bana teyid ediniz.

Dedi. Kemâl-i tesirle cevap verdim;

- Hanım, yemin derim ki onda bir kelime bir fikir yoktur ki elhâd-ı mütezemmin olsun. Ve bu ş'irler baştan başa Allah'ı inkâr şöyle dursun onu en samîmi ve dindarâne cehd ve gayretle cesticû ediyor.

Dedim. "Oh teşekkür ederim. " Diyerek yanımdan memnûn ve mütemein ayrıldı.

Şâirin ism-i aslîsinden nâkâbil iftirâk hale gelmiş olan "Juli" lakabının murad ve menşei hakkında Sully Prudomme Gaston Pari'ye şu izâhat-ı tehririyeyi veriyor: "Pederim çocukken bu ismi hîşanından almıştı. Sebebini bilmiyorum. İhtimâl ki kendisini güzel bulmuş olan akrabasından birinin dudaklarına tesadüf o adı getirmiş. Ne olursa olsun, validemden bilişmum efrâd-ı aile ve ahbâ gibi pederime bu isimle hitab ve onu bununla yâd ederdi. Babam öldükten sonra validem bu ismi, dâima zikir edebilmek için bana tahsis etti. Nâm-ı müst'arem bana beşikten verilmiş ve kesret-i ist'imâl ile ismini kendisine kalb etmiş olmak gibi bir hususiyet arai eder. Filhakika validesiyle akrabası "Juli"den başka adla hitab ve yâd etmezler. Şa'ir ibtidai neş'etinden beri "Sully Prudomme" imzasını ist'imâl ve aile ismini bir soy-ı tesadüfe duçar olabilmek ihtimâlinden bu suretle vakaya etti.

"Prudomme" isminin Fransız edebiyatında ve hayat-ı şathiyatında tuhaf bir mevk'î ve mazhariyeti vardır. Meselâ bizim Nasrettin Hocamızın bir başka türlüsü. Vak'ıa onun kadar kadim değil, fakat temin-i bekâ etmiş bir nam. Fransız udebâsından Henri Moniye (Henri Monier), Sully Prudomme neşr-i eş'âra başlamadan üç dört sene evvel 1857'de "Mösyö Josef Prudom'un hatırâtı" unvanıyla bir eser neşrederek kahramanı olan "Prudom" namı allında tantanalı ve nefsinden memnun ve mütemein bir mahiyet-i hiçâ hiçin, azmetli bir hamakatın en muzecini tasvir etmiş ve halk tarafından bu çehreye aşkâl ve sahib, muhalline münakıp güne gün aleve i'âre edilmişti. "Josef Prudomme" Bey nazır bir hattat olduğu gibi, bizdeki kel hattat cahil kul-ı meşhûr ve nâ- muhakkinede magıddık tam imiş. Bu isim karikatüristlere müzahinveslere güzel bir mevzu-i temahhür oldu. Zamanın her hadisesine Prudomme'u karıştırdılar. Bu san'ata edebiyata, siyasata mut'alik her mes'elede kendisine rey ve mütal'â der miyan ettirirlerdi. Prudomme'a isnâd olunan akval ve t'abirâtın bir kısmı fevkalade meşhur ve haftalarda mahkuktur.

Bu benim fikrimdir, iştirak ederim - insanı cemiyetten çıkarınız, münferid bırakmış olursunuz - gerdûne-i devlet, bir bekân üzerinde gemi gibi seyrüsefer ediyor. Birinci Napolion harîs-i câhın biri idi. Sade bir topçu zabiti kalmak istemiş olsaydı belki hala taht-ı neşîn olurdu. - Bu kılıç hayatımın en güzel günüdür. Bununla müsatımızı müdafaa ve iktiza ederse o müsat ile mücadele de ederim) gibi zahirde temettür akli, fakat boş, m'anasız ve gülünç sözleri Fransız şathiyatının darûb-i emsâli sırasına geçti.

İlk mecmua-i eş'arını neşre hazırlattığı sırada "Prudomme" ism-i müzahhikinin halka ika' edeceği tesîr şa'irin dostlarını korkutuyordu. " Prudomme" yerine meselâ "Armond Juli"

ismini vezi' ettirmek istediler. Kabul etmedi. Sebebi de şayet ahraz-ı şöhret ederse pederinin adını bundan mahrum bırakmak emeli idi. Hakkı vardı. Ve hakikatte "Juli" namının telahhük-i müsavvedi ve hususiyle eserin güzelliği " Prudomme" adım o kadar güzel bir şekle koydu ki artık "Sully Prudomme" denildiği zaman hiç kimse bir efsane olan hüsn-i hat-ı m'alum meşhurunu hatırına getirmiyor.

Pederinin vefalından sonra ş'airin validesi mu'ayyiştece-i müzayekeye düşmüştü. Hîşânının muhabbeti benliğinin meraretini t'adil ve ömr-i m'aişeti tashîl etti. Kadının bir biraderiyle kendisinden büyük ve na-mütahhil bir hemşiresi vardı. Paris'e gelip yerleştiler. Kardeşi arazi ve emlâk işleriyle iştigal ediyordu. Her üçü birlikte yaşamaya başladılar. Küçük ailenin reisi bi-t-tab" biraderdi. Fakat idare-i maneviyesi bilhassa büyük hemşîre tarafından dür-i 'ahde edilmişti. Dul kadının sıhıyesi meyl-i itâ'at ve zayıf idi. Ömür-i beytiyenin hemşiresine tevdi' edilmesini kabul etti. Pek hoş geçiniyorlardı. Çocukların ihtiyâcât ve temayyulât m'aneviyesine gelince: Bunu pek güç takdir ettiler.

Juli'nin validesi oğlunu sekiz yaşından itibaren bir pansiyona göndermeye yine kardeşlerinin icbâriyetiyle karar verebilmişti.

Çocuğu evvelâ "Burg la Ren" denilen köye gönderdiler. Dokuz yaşında da mahûd "Massen" müessesesine tevdi' olundu. Bu mü'essesenin hududdan ziyade kapalı olan hayatıyla rakîk ül-sıhha çocuk istinas edemiyordu. O zamanlarda hemen hemen bir köy halinde bulunan "Şayo"da kâin "Buske" pansiyonuna koydular. Ders için çocukları araba ile Bonapart Lisesine götürüp getirirlerdi. Sully Prudomme en samimi ve nâ kâbil iftirâk dostu olan Lion Bernar Derson ile burada akd-i müveddet etti. Şâir Stanccs et "Poems" ünvânı altında neşrettiği ilk mecmu'a-i eş'ânm şu sözlerle "Lion Bernar Derson"a ithâf etmişti.

Azizim,

Muhabbet-i mütekabilemiz benim gençliğimi seninkine o kadar meze etmiştir ki kitabımda kendi hissiyyâtını bulacağını ümîd ediyorum. Sen ki beni iyice tanırsın, eğer hayatımın tarz-ı tebliği seni tatmin etmezse hiç olmazsa daîma samîmi oluşum hoşuna gitsin. Bu mübâlâ nesirliğin göze çarpmamasını ve hiçbir imân ve i 'tikâdı rencide etmemeni isterim. Lakin her ıztırâb gibi, şüphede şiddetkâr ve kanâ'at ve ciddaniye ise inhina hususunda fazla ihtiyat-ı iltizâm etmeyerek kalbimdekini söyledim.

Sully Prudomme

Bu müveddete ve aşk-ı sa'y ile derslerde ihrâr ettiği muvaffakiyata rağmen şairin mekteplilik hayatı o kadar elim alûd geçti ki o acıyı daima bir nev'-i tedhişle hissetti!

Süleyman NAZİF

Servet-i Fünun, c. 56, nr. 1430, 28 Eylül 1335/1919, s. 362-363

3.39. Şair Geçerken

Hind'in en büyük şairi (Rabindranath Tagore) geçen hafta Türkiye toprakları etrafında dolaşırken hepimizin kalbinde bir ihtizar ve heyecan uyanmıştı. Viyana'da tedavi edilen ve Bulgaristan'la Romanya'da hitabeler irad eden şair, bir müddet bizim diyarda da tevafuk edecek ve hassas kulaklarını uzun senelerin metâibiyle çarpan Türk kalbine dayayarak onun darabanını bir lahzâ dinleyecek ve intâk edecek.

Biz bunu ümit ettik ve bu ümit ile (Rabindranath Tagor) hazretlerini pek çok bekledik.

Vakıa o bizim şehrimizde gelmekte tereddüt ve teehhür etmedi. Çünkü Karadeniz'den Akdeniz'e geçmek için, İstanbul boğazından başka deniz yolu yoktur. Bükreş'de mi Sofya'da mı nerede bıraktığı hatırımda kalmayan son muhasebesini itmâm maksadıyla kahire şehrine koşarken, Avrupa ile Asya kıtalarını birbirinden ayıran bu dar yoldan geçmek lâzım idi. Bu lüzumu biz sade diller hatıra bile getirmedik. Sanki bilhassa bizi görmeye geliyormuş gibi İstanbul'un henüz yaraları kapanmamış olan kalbi şairi hâmil olan Romanya bandıralı vapura pür-tehâlük koştu. Dârülfünumuzun faziletli müderrisleriyle, heyecanlı talebesinden ve matbuatımızın gayretli amele-i fikriyesinden heyetler, Hind'in büyük şairini ziyaret ve tebcil ile şehrimize davet için Romanya bandıralı vapura fevc fevc şitâb ediyorlardı. (Rabindranath Tagore) Sofya ile Bükreş'te irad ettiği nutuklarla yorgun düşmüş olduğunu ileri sürerek, zûvvârı hasta yatağında kabul etti. Ecnebi memleketlerdeki hitaba ve muhasebelere Kahire'de de devam edecekmiş. Muhtaç olduğu kudreti tedarik edebilmek için vapurdaki istirahat hanesinden çıkamayacağını giden zevata, hasta bir eda ile veya edalı bir hastalıkla söyledikten ve İstanbul limanında bir gece yattıktan sonra İskenderiye'ye müteveccihen hareket etti. Adı ne olursa olsun, bugün Mısır dahi Hindistan gibi İngiltere'nin bir müstemlekesidir. Ve bu müstemlekenin vaktiyle Hindistan kadar haiz-i kadim bir medeniyeti ve ondan pek asil ve hür bir tarihi var idi. Rabindranath Tagor Kahire'de ihtimal ki Hindistan idaresini sena ile o medeniyet ve tarihlerin ikisini de mersiyelerin en feci'ni inşâd edecek.

İskenderiye yolcusuna Allah selamet versin!... Evet, Allah selâmet versin. Çünkü Rabindranath Tagore gibi büyük şairleri asırlar pek nadir yetiştirir. Hindistan gibi afyon ve esaret kokan bir kıta ve (Rabindranath Tagore)un yetişmesi hilkatin mucizesi ve harikadır. Bu adam, idrâk-i beşerin yetişemediği esrarı teşhis ederek, şimdiye kadar işitilmemiş bir lisân-ı füsun ile terennüm etti. Eserlerinin Fransızca'ya tercüme edilmiş olanlarından bazılarını biz de okuduk. Şark ve garbın büyük şairlerinde hissettiğimiz nefahât-ı beyandan

büsbütün başka ruhanî ve lâhutî bir hava esen şiirlerinde insânî düşünürken mest ve gayş eden bir hassa var. Hayat ve hilkatin hiçbir köşesi onun maverâ-yı zehvâre saplanan nazarlarından kaçmamış, denebilir.

Rabindranath Tagore kendi lisânında olduğu kadar İngilizcede de teybin-i merama kadir imiş. Bu sayededir ki (Nobel) mükâfatına dört sene evvel nail oldu. Eğer Avrupa lisânlarından birine vakıf bulunmasaydı. Hintçe'de Çince'de ne kadar kudret-i beyana malik olursa olsun, beynelmilel terakkiyatı tebcile hâdim olduğu iddia edilen o müessesinin takdirine mazhar olamazdı. Mamafih öyle diyorlar ki – Rabindranath Tagore Nobel mükâfatına, âsâr ile müesseri tetkik etmeye memur heyetin ka'r-ı ictihatından kopan bir hükümle değil, İngiltere kralının tavsiyesiyle müstehak görülmüş imiş.

Müstemlekâtında fikrin düşmanı olan İngiltere, en büyük, en esir ve en bedbaht müstemlekesindeki şairlerin en büyüğüne o teveccühü neden gösterdi?... Bu müstesni meylenin saiki acaba nedir?... Şiire muhtaç mı?... Heyhat!... Eğer hint şairinde İngiltere kendi istibdadını zaafa şöyle dursun şüpheye düşürebilecek bir hal ve hareket, bir, istibdad , bir gölge görseydi, küre-i arzın her arz ve her tûl dairesine avuç avuç serpilmiş olan zindanlarında çürüye çürüye itmâm-ı enfâs etmeye mahkum biçarelerden birinin adı da Hintli Rabindranath Tagore olur idi?..

Hayır, İngiltere Hint'in en büyük şairi ta'zibe değil taltife ve terfîhe müstehak gördü. Her din ve mezhepteki Hint âhrârı, işkencelerin her türlüsüne uğratılırken, o âhrârın hepsinden yüksek bir dimağa sahip ve Hindistan tarih-i irfanının bugüne kadar görüp gösterdiği en büyük şahika olan (Rabindranath Tagore)a asûde bir hayat emrâr ettiriyor.

Vakıa bir şairi bilâ etmediği için ta'yib etmekte kimsenin hakkı yoktur. Şair de herkes gibi refah ve huzur ister.

Fakat hâdisat karşısında laka yt kalmaya da hiçbir şairin hakkı yoktur. Rabindranath Tagore kendi memleketinin esir olduğunu görüyor. Ve ihtimal ki bu esaret karşısında kalbinin kanadığı dakikalar da var. Fakat beşiğini sallayan ve mezarını der-ağuş edecek olan o diyar-ı esâretin mukedderâtına ve matemine açıktan açığa inleyen iniltiler onun terennümâtında duyulmadı. Diyorlar ki vaveylâlerinde bile İngilizleri gücendirmeyecek…. Gücendirmeyecek ve memnun edecek hatır-nevâz nağmeler varmış. Böyle ise, yine Hindistan utansın.

Rabindranath Tagor'un Ganj nehri sahillerinden yükselen sesi, Dicle, Fırat, Nil, Meriç, Tuna, Ren, Seine, Tamiz, Missisipi nehirleriyle tevâbiinin ve diğer mahallelerin

mücâvirleri derin tahassürlerle dinlediler. O şiirlerin yalnız eflâzı değil, mânası ve ruhu da galiba biraz İngilizce olmalıdır ki Britanya adalarının hem mağrur hem müvessis halkı bunların intişârında bir mahzur görmüyor… Mahzur görmüyor ve onları teşvik ediyor.

Fakat biz büyük Hint şairinin İstanbul limanında geçen bir günlük hayatına avdet edelim:

Ziyarete gidenler, şairi vapurunda, Anadolu sahiline nâzır bir pencere önüne oturmuş buldular. O nezâret yalnız tepelerle, tek tük ağaçları ve harâbî umrânına galip mahalleleri ihtiva ediyor. Hâlbuki bunların hepsini onun memleketinde mebzûlen mevcuttur.

Eğer tarihi İstanbul'un hiç olmazsa uzaktan bir levhasını görmek isteseydi, vapurun mukabil cihetindeki manzarayı ihtiyar ederdi. Sarayburnu'ndan Eyüp sırtlarına kadar uzanan levhada lâ-akl on beş asrın serencamı teşhir edilmiştir. Karan evveli gibi bu arada kapandı. Bu levha bir şaire Hindli de olsa İngiliz ve muhibbi de bulunsa, yine çok şeyler ihsas eder.

Hindistan'ın bilmem kaç asır tahammül ettiği eziyeti İstanbul üç dört sene çekti. İki diyar arasında hiç olmazsa böyle bir karabet-i elem vardır. Derler ki – ve hakikatte öyledir ki – insanları müşterek elemler her şeyden ziyade yekdiğeri takrîb ile rabt eder. (Rabindranath Tagor) eğer memleketinin âlâmından muzdarip idi ise de burada bulacağı elemlerden kendi gönlüne bir teselli çıkarırdı. Demek ki teselliye muhtaç değilmiş: Hindistan'ın bilhassa on dokuzuncu ve yirminci asırlarda kuduran yüz asırlık felâketinden en büyük şairinin kalbinde zerre-i teellüm bile yok. Zavallı Hindistan… Sana şimdi daha çok ve pek çok acıdık….

Türkiye bir Hind şairinin gönlüne onun gelebildiği Bulgaristan ile Romanya'dan ve hatta gideceği Mısır'dan daha yakın ve munis görünmeli idi. Hâlbuki o diyarın en büyüğü şairi, Türkiye'nin en güzel bir noktasından geçerken ne iştirâk-ı elem ne adi bir merak gösterdi. Eğer Hindistan Türkiye'ye ve Hintliler Türklere bu kadar yabancı iseler, ara sıra o lâ-kaytlar diyarından bize gelen seslerin manası nedir?....

Son senelerin vakayi-i beni Hindlilerde tebrîd etmişti. (Rabindranath Tagor) Romanya Bandıralı İstanbul Boğazı'ndan lâ-kayt geçip vapurla gittikten sonra, onun diyarından büsbütün iğrendim.

Hindistan'ın, ihrâz-ı hürriyet edecek mi, etmeyecek mi bilmem. Fakat İngilizler oradan behemal çekilecekler ve yerlerine başka müstevlîye, ihtimal ki Japonlara terk edecekler.

Rabindranath Tagor ise Hindistan'ın tarihinde ve kalbinde ebedidir. Onun şiirleri, ne lisân ve meram ile yazılmış olursa olsun, kendi namı ile diyarı arasında eğer tabir-i câiz ise – teâtî-i edebiyet edecek.

Ya Rabbi!.... İnsan düşündükçe hayret ediyor. Ve meyus oluyor: İngilizler Hindistan'dan müeddeden çekilip gittikten sonra da mı müstevliler, en büyük şairinin ismi ile âsârı ile o bedbaht kıtada – yine müebbeden – gasbâne hüküm sürecekler?...

Süleyman Nazif

Servet-i Fünun, c. 61, nr. 1581/107, 2 Kânun-ı evvel 1926, s. 34-5.

3.40. Şâ'ir-i Azam Meb'usluğu

"Son Telgraf" gazetesi Abdülhak Hâmid Bey'in münhal bulunan İstanbul meb'usluğuna namzedliğini vaz' için bu asîl şehrin üç yüz necîb evlâdı tarafından usûlu dâiresinde mürâca'at vâki' olacağını pazartesi günkü nüshasında yazıyordu.

Bu haber doğru mu, değil mi?.. İstanbul müntehab-ı sânîleri, fırka taraf-dârlığını 'ulvî bir lüzûm fedâ edecek kadar kadir-şinâs mıdırlar?.. Ve şâ'ir-i a'zam İstanbul'dan meb'ûs intihâb edilirse, bu sinn u sâlında Ankara'ya gidecek ve lihye-i mübârekesiyle hem reng hem âheng olan oranın kışıyla imtizâc edebilecek mi?.. Bunu ne ben biliyorum, hattâ ne de kendi.

Abdülhak Hâmid ,

Eden benim gibi şedd-i rihâl hîçâ hîç

Verir bu lafz-ı celâle meâl hîçâ hîç

dediği zaman otuz beş yaşına ancak girmişti.

Derdim bulur sükûn bulunmazsa çâre-sâz,

Mahzûz olur tabî'atım artarsa agâile.

beytini yazdığı vakit ise daha genç idi. Yetmiş üç senelik hayâtı huzûra, ihtimâma muhtâçtır. Her şeyden evvel bu ihtiyâcı nazar-ı dikkate almak îcâb eder.

"Son Telgraf"ın verdiği havadisten memnun olduğum bir şey varsa o da üstadımın kanâ'at-ı siyâsiye ve ictimâ'iyesi hakkında bana birkaç söz söylemek imkânını ihzâr etmiş olmasıdır.

Abdülhak Hâmid 'in efkâr ve âsâr-ı edebiyesi hakkında pek çok şeyler yazıldı. Yarım asra karîb zamandan beri zâtı mevzû' u ma'rûz-ı intikâddır. Namık Kemal'den Abdülhalim Memdûh'a kadar hayrânları, Sa'îd Yeken'den Mu'allim Nâcî'ye kadar hicviye-hânları vardı. Muvâfık, muhâlif herkes, her taraf üstâdın büyük bir dâhî olduğunda nihâyet iitifâk etti. Şu mes'ele bugün artık bir kaziyye-i mahkeme olmuştur.

Fakat efkâr-ı siyâsiyesi hakkında yazılmış tek bir satırı, her mısrâ'ı ezberleyecek derecede dikkatle okumuş olduğum için bu mevzû'da birkaç söz söylemek, zannederim ki, salâhiyetim hâricinde değildir.

Şâ'ir-i a'zam, hiçbir vakit, hiçbir fırka ile teşrîk-i mesâ'î etmedi. Onun fırkası da, ordusu da kendi zâtı, kendi dehâsıdır. Ne muhteşem fırka!. Ve ne mu'azzam ordu!..

“Târık”ı yazdığı zaman yirmi beş yaşında idi. Kozan meb’ûsu Ali Sâib Bey birâderimizin gazete muharrirlerine ta’yîn ettiği seneden on sene küçük.

Yirmi beş yaşındaki Abdülhak Hâmid , Endülüs fâtihi Târık bin Ziyad’ın ağzından, kırk sekiz sene evvel kendi esîr ve mütevekkil türklerine diyordu ki:

“...Rodriguez[207] halka zulm etmiş; o kadar zulüm ki teb’asında kinden, intikâmdan başka arzu kalmamış. Efâdil u ‘ukalâ meclisinden istikrâh eylemiş; o derecede istikrâh ki işi nâ-ehiller elinde, kendi müdâhaneler içinde kalmış. Ne teb’a onu, ne o teb’ayı düşünmüş. Bir mekteb bir hasta-hâne yok. Şehrin ebniyesi mahbesle kiliseden, bir de kendi saraylarından ‘ibâret. O mahbeslerde yatan hep zulm ile mahkûm olmuş bî-çâreler!.. Saraylarda hizmet eden hep cânının düşmânları. O kiliselerde ise zikr-i ma’bûda bedel, kendi nâmını takdîs ettirmiş. O nâmı takdîs edenler değil, hattâ kâle alanlar bir takım cühelâ ve yâhud bir sürü hayvanâttır. Rodriguez hiç düşünmemiş ki hüküm-dârı zulüm-kâr, sekenesi cehl içinde olan bir memleket elbette bir başka devletin nasîbi olur. Hiç düşünmemiş ki bir cem’iyet-i insâniyenin bir zâlim elinde her şeyden mahrûm u mazlûm olup gitmesine insaniyet tahammül etmez..”

Paris sefâretinin ikinci kâtibi Abdülhak Hâmid Bey yirmi beş yaşında bu satırları yazar ve tab’-ı neşer ederken vatanında Osmânlı pâdişâhlarının semâya iddi’ây-ı nisbet eden ceberrût ve zulmü kâim ve hâkim idi. Şair zulmü hiçbir vakit sevmemiş. Ve zâlimden dâimâ istikrâh etmiştir. Yine o vakit, Midillide menfî bulunan Namık Kemal bir gazelini tanzîr ederken, mürşidinin bu gazeldeki i’tidâl-ı beyânını beğenmemiş, köpürmüş,

Bu mülkün halkını söylet sana feryâd lâzımsa
O halkın mülkünü seyret harâb-âbâd lâzımsa

Sana bîdâd-ı devrân-ı zamandan dâd lâzımsa
Zaman dâd etmesin mi senden bîdâd, lâzımsa

Bugünkü sâhibâniyle harîm-i hâk-i mevtındır
Nigâh-ı ‘ibrete bir mecme’u’l-ezdâd lâzımsa

Kes istikbâlden ümîdi hengâm-ı hükûmette
Nizâm-ı hâl için mâzîden istimdâd lâzımsa

[207] Târık bin Ziyad **elinde** maktûl İspanya Kralı

Düşürsün âl u evlâdınla hîç-istân-ı nisyâna
'Uluvv-i şân deyip ecdâdını ta'addüd lâzımsa

Ser-i ma'sûm halkı düşmana teslîme mûcib yok
Ki katl-i 'âmma erkânın yeter cellâd lâzımsa

Hep evlâd-ı vatan mı nâ-merd-âne yetîm olsun
Sana ey dâder-i hun-rîz, bir dâmâd lâzımsa[208]

Yıkılsın yaptığın ma'mûre bünyâd-ı harâbîdir
Eğer i'mâr-ı mülke dest-i istibdâd lâzımsa

Müneccim kavline hikmet nedir ki istinân ettin
Hitâbı sonradan yıldızlara istinâd lâzımsa

Ne lâzım tâbi'-i münkâd bir zâlim-i re'îs olmak
Re'îs-i zâlime bir tâbi'-i münkâd lâzımsa

Saray ashâbını zindânda hep zincîre çeksinler
Esâretten vatan mecnûnunu âzâd lâzımsa

Zevâlinde "Kemâl" izhâr eder hurşîd-i hürriyet
Menâzil-gâh-ı "Nâmık"dan geç istişhâd lâzımsa

Bak ol bâlâr u edbâra mirkât-ı sukûtunda
Hazîz-i satvet üzre nefsini irşâd lâzımsa

demiştir.

Bizde hükûmet-i ferdiyeyi, şekli ne olursa olsun, en evvel takbîh u redd ile cumhûriyet-i idâreyi takdîs u terennüm eden Abdülhak Hâmid 'dir. 1297 senesi eylülünün yirmi beşinde şehbenderlikle bulunduğu Rusya'nın "Poti" kasabasında inşâd etmiş olduğu "Bir Sâfilin

[208] Abdülhak Hâmid'in eniştesi Mahmûd Celâleddîn Paşanın birçok mezâlime âlet olduktan ve Nâmık Kemâl'i habs u nefy ettirdikten sonra, kendi de kayın birâderinin şerrine uğrayarak Tâifte mahnûkan vefât etti.

Tesellîsi" adlı manzûmeyi yine o sene İstanbul'da neşr ettirmişti. Yirmi kıt'adan ibâret bulunan bu manzûmede diyor ki:

Ey encüm ü ecrâmda ârâm sürenler,
Bizden daha merfû'u muallâ mısınız siz?..
Ahkâm-ber-i hikmet-i Mevlâ mısınız siz?..
Sizlerde dahî var mı ya ahkâm sürenler?

İnsân gibi mâil misiniz 'âleminizde
Kanun-ı ilâhîye mugayir harekâta?..
Ğâfil görünüp nâil iken zevk-ı hayâta
Mevlânıza kâil misiniz mâteminizde?..

Bir zümreye bir ferd mi kılmakta hükûmet?..
Sizlerde de cârî mi o ahkâm-ı hasîse?..
Bizlerde olan hîle vü iğfâl ü desîse,[209]
Ol kibr u gurûr u garaz u harb ü husûmet?..

Abdülhak Hâmid , yeniliği yalnız şiirimize getirmedi; i'tiyâdlarımıza, tarz-ı tefekkürümüze, kanâ'at ve îmânımıza da meşkûr teceddüdler bahş etmiştir. Bu kadar büyük ve müstesnâ bir adamı hey'et-i teşrî'iye arasında görmek, herkese emniyet ve itmi'nân verir. Fakat şair-i azam intihâb edilirse kabul ve Ankara'ya kadar şedd-i rahl eder mi?.. Kurabây-ı târîhiyesinden Shakespeare'in dediği gibi; işte mesele burada!..

Beşerî hiç bir tevcîh, Abdülhak Hâmid 'i Allâh'ın ona temlîk etmiş olduğu pâyenin fevkine çıkaramaz. İnsanların hiçbir tenkîdi onu bulunduğu semây-ı mümtâzdan bir karış aşağıya indirmeye kâdir olamayacağı gibi..

Fakat şâ'ir-i a'zamın nâmzedliğini üç yüz İstanbullu vaz' edip de intihâbı tahakkuk etmezse!.. İşte bu Shakespeare'in mes'elesinden daha büyük, daha mühim ve daha vahîmdir.

Hâlâ unutamam:

[209] Hazîne-i evrâk, cüz, 27 sahîfe, 417.

Almanya İmparatoru İkinci Wilhelm 1305 sene-i rûmiyesinde İstanbul'a gelerek, Sultân Abdulhamîd-i Sânî'nin istibdâdından –ta'bîr-i ma'rûfiyle- ahz-ı dest-i inâbet ettikten sonra, Berline 'avdet etti ve 'avdet eder etmez –yine ta'bîr-i ma'rûfiyle- der-ceng-i evvel Bismarck'ı baş vekâletten kovdu. Bismarck, bundan pek müteessir olarak, inhilâl eden bir meb'usluğa nâmzedliğini vaz' etmişti. Âdetâ gâib etmek üzere idi. Zengin bir tâcir, reylerin dokuz binden fazlasını kazanmışken Bismarck üç bin bile alamamıştı. Almanya'nın münevverleri toplanarak, bir beyân-nâme neşr ettiler ve Bismarck intihâbda kazanamazsa ber-hayât bulunan bi'l-'umûm almanlar için târîh huzûrunda ebedî bir leke olacağını söylediler. Rakîbi dokuz bin küsûr reyde kalmış, Bismarck yirmi yedi bini mütecâviz ârâ ve ekseriyet-i kâhire ile "Rayhstağ" a'zâsı meyânına idhâl edilmişti.

İstibdâd-ı idârenin sefîrlikle, meşrûtiyet-i idârenin a'yan a'zâlığıyla tevkîr etmekte büyük hazz u mefharat hiss ettiği bir adamı –hem ne adam!..- Cumhûriyetle idâre olunan bir memleketin en büyük ve münevver şehri meb'usluğuna lâyik görmezse yalnız ber-hayât olan türkler değil, bu 'ırkın bi'l-'umûm ensâl-i âtîsi nefsinde ve târîhinde ayb ve âr hiss edecektir.

Ne'ûzu bi'llâh!.. Böyle bir şey olursa "Dâru'l-Funûn" kapıları gelecek talebeye açılmamakta ısrâr ve eşyâ eşhâsdan, cemâdât insandan istikrâh eder; böyle bir şey olursa İstanbul kütüb-hânelerindeki kitâblar, züvvâr ve kâri'îne sahîfelerini açmamakta inâd ile, "sizin gözleriniz, bizim göğsümüzde taşıdığımız satırları incitir" der; böyle bir şey olursa, korkarım ki İstanbul'un minârelerinden yükselen ezânlar, semâvîlerin itâbı şeklinde başlarımıza dökülsün!..

Ben bu satırları kendi nefsimi hâlin vebâl-i ihtimâlinden tabriye ve istikbâlin ta'yîb-i muhtemeline karşı tezkiye etmek için yazdım.

Yaşasın mukaddes hod-gâmlık!..

Süleyman Nazif

Son Telgraf, nr. 176, 10 Kânun-ı evvel 1340/1924, s. 3.

3.41. Musahabe-i Edebiye -Tecahül-i Arif

Sanayi bedîanın bedîaıdır, fakat bir tasannu' şeklinde sanih olmamak icabeder. Müdevvenât-ı edebiyemizde buna dair olan misalleri kısmen nâkıs, kısmen mevzua nâ-mülâyim buldum. Meselâ vaktiyle mekteplerde bile okutturulmuş olan bir "Kavaid-i Edebiye" kitabında , Nefî'nin zavallı:

Edirne şehri mi bu ya cennet-i âlâ mıdır ?

Mısraı tecâhül-i ârifin bir misâl-i müntehabı suretinde kaydedilmiş idi.

Tecahül etmek isteyen ârif, mutlaka ruhun ince bir tehayyücünü veya rikkat-âlûd bir tahassürü, bir tahazzünü, bir îmayı, bir istihzayı, hasılı sırf tahassüsten mütevellid ve tasannu'dan mütecerrid bir halet-i samîmiyeyi muhatabının ruhuna tebliğ etmelidir... Yoksa bârid bir zarafat-füruşluktan başka bir şey olmaz. Elsine-i muhtelifede tesadüf ettiğim bazı emsile-i latifeyi buraya kaydetmekle tenşît-ı üdebâya hizmet etmek isterim :

Üstadınızın edibi Cenap Şababettin Bey'in yine "Şehbal" in sahaif-i müzeyyenesini vasıta-i intişar edinmiş olan bir mersiye-i rakîkasındaki şu kıt'a , tecâhül-i ârifin emsalsiz bir misâl-i giryanını muhtevîdir :

Bu perîi melâhatin yarab,

Ne kadar ser-nüvişti çirkinmiş!

On sekiz yaşlarında hande bulup,

Ölüvermek demek bu mümkünmüş ?...

Kailini bilmediğim bir Arap şairinin bir mersiyeden müf-riz: şu beyti de ârifane bir tecâhül-i hazîndir:

Ya kabr, ma ente büstân velâ felek

Fe-keyfe yagrüs fikelgusni vennakmer!...

Victor Hugo'nun her akşam maide-i ikramında hîşân ve yaranından birkaç, nadire-i irfan ile güzîde-i hüsn ü ân bulunurmuş. Misafirler bir akşam yek diğeri şerefine idare-i akdâh ederlerken, Victor Hugo, sofrada ve yanında bulunan François Coppee'ye :

Biz şairler de bir birimizin şerefine badenûş olalım!

Diye bir teklif-i tilmiz-i nüvâzânede bulunması üzerine François Coppee, "estağfurullah, burada yalnız bir şair vardır" kavliyle ferdaniyet-i üstada bir ta'zîm arzetmek ister. Victor Hugo'nun buna :

- 0 halde beni şair saymıyorsunuz

Suretinde verdiği cevap tecahül-i arifin emsile-i latifesinden madudtur. Mahiyet-i edebiyesi ne olursa olsun, François Coppee, Drayfus hengâmesindeki evza' ve akvaliyle hakşinas bir şair olmadığını göstermişti. Hakşinas olmayan bu şairin Victor Hugo'ya olan şu cevabı hiç olmazsa hadşinas olduğunu isbat eder. Bu hasletlerin her ikisinden de mahrum olan bîçare-gân-ı vezn ve kafiyeye ne demeli!

Tecavüzullahü an seyyiâte, Erzurum valiliğinden sonra vefat etmiş olan -Arap Hakkı Paşa denmekle meşhur- zat, mübtela-yı câm merk-i encam imiş. Ankara valiliğinden Selanik'e tahliye ettiği sırada rütbe-i vezâreti ihraz ve bu suretle de emsali meyanında zafını serefraz etmiş idi. Vezaret-i menşuriyenin "atal-kavs bârîhâ" mesel-i meşhûrunu ihtiva eden fıkrası okunurken, hazır bulunan zevattan va zurefâdan Ankara telgraf başmüdürü Baha Bey, yanındaki bir aşinasına mütecâhilâne :

-Kavs kadeh mi demektir ?

Süal-i ârifânesini îrad eder.

Kelîm-i Hemedânî veya Şevket Buharî'den hangisine mensup olduğunu pek iyi tahattur edemediğim şu beyit mütecâhilâne ne kadar latiftir:

Mîna-yi gonca pür zi-şarab teyemmümest

İmşeb gedâm gönce leb ez-gülüstân güzâşt

Abdülhak Hâmid Bey'in saltanat-ı dehasına tekaddüm eden devr-i edebin üstaze-i muktedîresindem Faik Memduh Paşa, iki üç yaşlarında vefat eden "Şahbaz" ismindeki necl-i nâ-murâdî namına otuz sene evvel bir mersiye-i rakîka neşretmişti. O nevha-i samîmiyenin şu parçası ab-ı mükedderim ye's-âlûd ve giryefermûd bir tecahülünü muhtevidir :

Kayalar Şahbaz'a me'vâdır,

Bağrıma taş basıp da olsam zar,

Mülke Şahbaz eder bu yerde karar...

Şahbazın kaçırsa bir sayyad;

Her uçan kuştan eyler istimdâd

Süleyman Nazif

Şehbâl, c. 3, nr. 49, 1 Mart 1928/1912, s. 2.

3.42. Yine Lisan Mes'elesi

Bu bahse asla karışmak istemezken, bazı ahvâl ve avârız, ara sıra adete bir mecburiyet-ı müdahale tevlîd ediyor.

Dünkü İkdam gazetesi makale-i evveliyesi bu mebhas-i rakîke hasretmiş. Bu satırları layık olduğu derecede dikkatle okudum. Muharrir makalenin fikrince, lisanımızı terakki ettirmek için devâir-i tensîkâtı ve tasfiye-i rütbe-i askeriye meselelerinde iltizâm olunan itinalardan daha şedid bir terk-perestlikle hareket etmeli ve lisanımızda mukâbeleleri mevcûd ne kadar kelimât ve terâkîb gayr-ı terkiye var ise hepsini geldikleri yerlere iclâ eylemeliymiş. Böyle yapmazsak lehçemizi köylüler anlamaz ve köylüler sözlerimizi anlamazlarsa bizim için terakkî mümkün ve müyessir olmazmış!... Hatta Macar lisanı, köylülerinin seviyye-i izânına indirildikten sonra, Macaristan'ın terâkkiyat-ı hâzresi temin edilebilmiş olduğunu muharrir makale-i kemâl kanâatle beyân ediyor.

Altı yüz senelik terakkiyât-ı meşkûremize böyle bir tîşe-i tahrîb indirilmesini hamiyyet-i millîye nâmına teklif eden makale sahibi, mes'ulünün is'af olunduğunu dikkatte lisanımızın bir esfel-i ibtidâiyyata yuvarlanmış olacağına ve bu sükûd ve izmihlâlin o lisan ile teşekkül ve tenemmüv eden iz'an-ı millîyide beraber sürükleyeceğine kani' olsun.

Biz lisanımızı köylülerin dereke-i idrâkında müebbeden mukayyıd bulunmaya mecbur edersek, terkiyyât-ı insâniyeyi ta'kîbe kudret-yâb olabilmek şöyle dursun, bizden on batın evvelki insanların nikât-ı temmedininde böyle bir mevki' temîn edemeyiz. Sahib-i makalenin iddiâsı gibi, Macaristan'ın üdebâsıyla köylüleri arasında filhakika bir karâbet-i teblîg ve tefehhüm varsa , o halde Macaristan da ya üdebâ veya köylü yoktur.

Kelimâtın suret-i teşekkül ve kabiliyyet devamını üstad-ı lisan ve Edib Ali Nusret Beyefendi geçenlerde bir makale-i ulemâne ile izâh ve teşrih etmişti. Ostor vakıfaneye biz burada pek az şey, ilave edeceğiz.

İnsanların göreve avâm tarafından anlaşılmaması için, taraftarân istibdâd-ı canibinden bi-l-iltizâm iğlâk edildiğini ikdâm muharriri iddia ediyor. Bu davaya hayret ve bir parçada hiddet etmemek kâbül değildir. Sahib-i makalenin bu hakikati nereden çıkardığını bilmek isterdik. Vakıa müstebiddler lisan ve edebiyatın terkiyesine ma'rûzdurlar. Fakat halk o emir ve kavânîn münteşireyi anlamamak için lisanın hassa-i vuzûhı imâte edildiğine hiçbir zaman ne mekânda bir misâl-i irâe olamaz. Otuz üç sene Türklere padişahlık istediği halde Türkçeyi teba'ası miyânında en az bilen ve anlayan hakan sâbık kendi idrâk-pest ve

mahdûdu fevkinde yazılmış olan her nevî' muharirâne, hatta jurnâllere bile fevk-al-âde hiddet edermiş. Bu hakikat mukarriblerinin şehadetiyle sabittir.

Lisânı avâmın dereke-i idrâkında sürünmekten tahlîs ile efkâr-ı âliyeye vâsıta-i inkişâf olabilecek dereceye a'lâ û îsâl ve bu sûretle istibdâdların esbâb-ı izmihlâlini de ihzâr ve istikmâl eden dehâet-i edib, her türde erbâb-ı tegallübün ta'kîb ve eziyetine dû-çâr olmuş tabâî'-i bülend ve müstesnî âshâbıdır. Şark ve Garbın ve edvâr-ı kadime ve cedîdenin bir çok azam-ı üdebâsını bir tarafa bırakalım. Biz e şair-i azam ve evvel olan Fuzûlî adeta açlıkla nâlân idi; Nef'î'yi medh u sene ile gönüllere çıkardığı halde yine kahrından kurtulamadığını bir padişah öldürttü; Şinasi, önündeki münâsib müreffeheden rû-gerdân istikrâh olarak, kûşe-i fakr u metrûkiyyette can vermişti; Kemal Bey'in mahbes ve menfâda geçen eyyâm-ı nekbetî, olan ikbâliyle adedce rekâbet eder; Abdülhak Hâmid Bey'in âsârı gibi ismide uzun seneler mahcuz kaldı. Mahmud Ekrem Bey Ta'lîm-i Edebî'den Ta'lîm-i Edebiyât ile birlikte mana olunmuştu. (Mebani'l-İnşa) müellif-i fâzlı kahraman Süleyman Paşa bügadeda ve hatıra-ı ümmeti ilelebed ağlatacak surette terk-hayât etti; Ebüzziya Tevfik Bey red u sedde geçen otuz sekiz yıllık zindân âlemine, yirmi sekiz sene sonra sekiz buçuk senelik Konya münfasını terdîf etmişti. Cenap Şahabeddin Bey'in idrâk-ı avâma tenezzül-nümâ-yı hitâb olmayan âsârından koca bir devr-i istabdâd korkar ve Tevfik Fikret Bey'in eğilmek bilmeyen cephe-i mağrûr san'atı karşısında bilhassa müstebiddler titrerdi.

Bu zevât-ı münevverenin istibdâda hürmeten lisanı iğlâk etmiş olduklarını kimse iddiâ edemez. Eger bir fikr-i rekîkî ta'dîl ve izâle iğlâk ise, bu fuzalâ-yı fikr ve lisânın hepsi lisânın sâdıkı evvelini tagyîr-i sûretiyle iğlâka himmet etmişlerdir. Çünkü ma'lûmâtı, hatta meşhûdâtını bile ihâta edemeyecek derecede, mahdûd olan köylülerin lehçe-i beyânına bunların efkâr ve tasavvuratı sığamazdı. Ve şu himmetlerinden dolayı bilumum insân-ı âtîyenin mazhar-ı şükranı olacaklarında şüphe yoktur. Kelimât ve terkîb-i Arabîye ve Farsîyenin lisânımız ihlâl ve maksad-ı tealliminin husûlunu eşkâl ettiği iddia olunuyor. Bu kat'iyen doğru değildir. Evvela, her biri bir lüzûm ve ihtiyaç ile havza-i isti'mâlımıza intikâl etmiş olan o kelime ve terkîbler, lisanımıza hem ifâze-i servet hem hüsn ü ahengini tezyîd ile icâb-ı letâfet ve halâvet ediyor. Osmanlı Türkçesinin emr-i teallimi bu sebeble dû-çâr-ı usret olmakta bulunduğu iddiasını tekzîb için derim ki, zeki ve çalışkan bir Türk genci için Arabî ve Farisî'nin kavaid-i sarf ve nahvîni üç ayda öğrenmek kâbul olduğunu her zaman ispata hazırım.

Köylülerin tenvir-i efkârı yolunda âsâr ve eş'âr yazılmamasını kimse teklif etmiyor. Bilakis bunlar için, kemiyetçe havassınkinden ziyade müellefât vücuda getirilsin. İkdam muharririnin iddiası gibi, Avrupa'da havas ile avam, lisan hususunda hem-iz'an olsaydı, avam için o kadar âsâr vücuda getirilmez ve Fransız lisanında bir "populaire" sıfatı bulunmazdı.

Dünyada hiç bir kavm-i mütemeddin yoktur ki avamıyla havassı ayn derece-i idrâk ü kabiliyette bulunsun. Bu türlü müsâvât-ı fikriyye, akvam-ı müterakkiyede değil, ancak Afrika, Amerika ve bir kısm-ı Asya'nın kabâil-i gayr-i mütemeddinesinde bulunabilir.

Ne hacet Paris'te neşrolunan ve her ikisi de Fransa'nın cerâid-i mühimmesinden bulunan Temps gazetesiyle Pelit Journal yanyana konulursa her ikisinin üslub-ı beyanı arasında ne kadar fark bulunduğu derhal ta'ayyün eder. Xavier de Montepin ve Paul de Cocq'un efsanelerini anlayan güruh-ı avamın, Zola ve Bourget'nin bazı romanlarını tefehhümden aciz bulundukları muhakkaktır.

Lisanımızı tasfiye ile Anadolu köylülerinin hazîz-i tefehhümüne tenziyle hizmet edecek muharrir nâmına istikbâlin abideler vücuda getireceğini İkdam muharriri va'd ve tebşîr ediyor. İlla Osmanlılara önünü göstermesin. Böyle bir abidenin herhangi meydanda arz-ı vech ve endâm edeceği gün, lisân ve memleketimizin yevm-i kıyâmeti olacak ve bu alâmet, terekkiyât ve kâbiliyet millîyemizin senin elîm mezarı olmaktan başka bir hakikat-ı efhâm etmeyecektir. Osmanlılara böyle bir mebnâ-yı tezkârın karşısında izhâr-ı şükran değil, isâle-i ser-şen-i matem etmek düşer.

Süleyman Nazif

Yeni Tasvir-i Efkâr, ***c. 1, nr. 100, 8 Eylül 1909, s. 1-2.***

3.43. Yüzbaşı Azîz Hüdâî Bey'e

Muharrir: Süleyman Nazif

Her ma'nâsıyla Azîz vatandaş,

Seninle biraz hasbihâl etmek isterim. Öyle zannediyorum ki ben bu sırada senden bahsetmeyecek olursam, on yedi günden beri, vatanımızın ufuklarında taşan asvât-ı şâdîye bi noksân tarayân edecek. Sen şimdi nerede ve ne ile meşgul olursan ol, beni beş dakika dinlemek lütfunda yine lütfen bulunur musun?

Kaç sene oluyor bilmem!.. Güneşli, fakat benim için kapkara bir gündü. Alkışlar, feth askerlerinin beş yüz senelik tekbîrlerini susturmuş, bayraklar, livâu'l-hamd-i İslam'ın birkaç sâ'at başını öne eğdirmişti. Kurulan tâk-ı zaferlerin altından geçen bizimkiler değildi!..

Vatanın pâyitahtını çiğneyen atların ayakları, öyle hissettim ki, benim kalbimde eşiniyor. Çünkü o ayakların altında tezelzül eden şey benim toprağım tarihim idi. O gün ben ne yaptım bilmiyorum. O gün şu'ûrumu gâib etmiştim. Bugün ise o güne ta'alluk eden her hâtıra hâfızamdan silinmiştir. O güneşli kara günden henüz yirmi dört saat geçmemişti ki bana (Yüzbaşı 'Azîz Hüdâî Bey'in mahbûsdur, muhakkak öldürecekler. Bu hususta günah-kâr olan sensin. Belki seni de öldürürler) dediler.

Ben o zamana kadar Yüzbaşı Azîz Hüdâî Bey'in yüzünü görememiş ve –hayâtım için âr-âver-ol!..- bu Yüzbaşı Azîz Hüdâî Bey'in âdâbını işitmemiştim. Neden habs etmişler?.. Niçin öldürecekler?.. Sebebini anlayınca, sana değil, Azîz Hüdâî, fazîlete acıdım. Fazîletin kuru bir nâm ve ma'nâsız, medlûlsüz bir kelime olduğunu iddi'â edenler görülmemiş değildi. Fakat (cürm) olduğunu o güne kadar hiç kimse da'vâ etmek hayâsızlığında bulunmamıştı.

Senin sebeb-i nekbetini işittikten sonra müsterîh oldum. Fecî' bir 'âkibete uğratılsaydın, o vakte kadar yüzünü görmediğim ve adını işitmediğim 'Azîz Hüdâî'ye ben ömrümün son dakîkasına, son nefesime kadar acıyacak ve pek çok acıyacaktım. Fakat azâbsız oh!. Hod-gâmlığımı büyük vicdânın ma'zûr görsün Azîz Hüdâî!.. Belki birazda müftehir bir vicdân ile...

Kendi fi'lime değerinden fazla, hattâ hiçbir kıymet vermek istemem. Çünkü hamiyet-fürûşluk nice hamiyetsizlikten daha aşağı bir şeydir. Ben o kara günde o birkaç satırı karalarken şu'ûruma ve ihtiyârıma sâhib değildim. Yukarıda saydığım alkışlar, bayraklar,

tâk-ı zaferlerini kudurtmuş, çıldırtmıştı. Fakat sen o satırların intişâr etmesine -intişâr etmesindeki mahtûru ve bu mahtûrun hayâtınca ne kadar tehlikeli ve mühlik olduğunu evvelden bilerek ve her şeyi göze alarak- müsâ'ade ettin. Kılıncının yerinde ve îcâbında hiçbir darbeyi esirgemediğini seni yakından tanıyanlar te'mîn ediyorlardı.

Fakat kalemin üç, beş cılız satırı çizemeyecek kadar bir tereddüdü, bir za'fı neden gösterdi?..

O vak'anın şâhidleri olan arkadaşlarından, sen daha sicn-i belâda iken, işitmiştim:

- *Bilirim, birkaç satırın neşrine müsâ'ade muhâtaralıdır. Fakat nâmûs-ı 'âlî kalemine ve vezâif-i resmiyenin fevkinde bir vazîfeye itâ'at emr eder.*

demişsin. Sen o gün o hareketin ve bu sözünle nâmûs-ı millîyemizin celâdet-kâr ve fedâ-kâr timsâli oldun... Hattâ yegâne timsâli. Feth askerlerinin beş yüz senelik tekbîrlerini susturan alkışlar, livâu'l-hamd-i İslam'ın birkaç sâ'at başı önüne eğdirmiş olan bayraklar ve altından bizimkiler geçen tâk-ı zaferler senin... Azîz Hüdâî, yalnız senin huzurunda huzû' u huşû' ile eğildiler. Milletin o günkü tâli'i kadar siyâh bir zindândan bu manzarayı temâşâ etmek, kim bilir, ne kadar hoşuna gitmiştir!..

Büyük bir Frenk şairi bî-pervâ iktihâm-ı mehâlik etmiş olan millî kahramanlardan birinden bahs ederken (o, topun önüne atıldı; ölmediyse kabâhat ondan değil) demişti. Sen o gün, âfâk-ı âli sarsan hesabsız topların önüne tek başına, bî-pervâ atıldın. Neden ölmedin biliyor musun?.. Çünkü bugünleri görmek senin fedâ-kârlığına Allah'ın büyük bir mükâfâtı sûretinde evvelden mev'ûd idi. Ve bugünleri görmeye sen herkesten ziyade müstehakksın Azîz vatandaş.

Süleyman Nazif

İleri, nr. 1659, 18 Eylül 1338/1922.

3.44. Şiir ve Ahlâk

Kemal Bey merhum hakkında Ebüzziya Tevfik Beyefendi'ye geçen sene yazılmış mufassal bir mektubun bir mebhası:

Kemal Bey mezîyât-ı şiir ve sanatına daima senâhân olduğu Nedîm ile ahenk beyanını ekseriya meşk taklit etmek takdirkarlığında bulunduğu Nef'î arasında mutantan bir mukayese-i teşbihiye tesis ettikten sonra, "Nedîm'in Divan ise ondan doğma soyunmuş güzel bir kız resmine müşabihtir. Eğer ki erbab-ı mezâk bir nazarda letâfet-i hüsn ü ânına meftun olur, lakin müfsid-i ahlâk olduğu için Nedîm-i efkâr etmek haiz değildir." diyor.

Bu mütalaadaki isabetsizliği Kemal Bey'in şahs-ı mağfurundan Zzamanının kanaat-ı edebîyesine icra' etmek daha mahk olur. Bugün bile bizde ve belki her yerde bir kısım ashab-ı edeb - hem de bir kısım mümtaz - ahlâk ile edebiyat arasında bir münasebet tohum ekmektedir.

Malûm fazilâneleridir ki sanat yalnız sanat için, yani fıtrat-ı beşerdeki ihtiyac-ı bedâyiperestiyi tatmin maksadıyla vücuda getirilir. Bunun âhlâk ile doğrudan doğruya hiç bir münasebeti yoktur. Bir duş ize-i masumun humret icabıyla bir âlüfte-i meş'umun gâza-i nazara hırâşını tasvir eden fırçanın kudret ve muvaffakiyeti, levhanın mevzuu âhlakışıyla değil, maharet-i ibdânın derece-i feyziyle tasdik olunur. Musikide, şiirde, hasılı sanayi-yi nefisenin bütün müzahirinde böyledir. Bir neşide-i garâmın nagamat-ı ihtirasatıyla () elhân-ı zühdî arasında gûş-ı sanat - muvaffakiyet ifadeden başka - hiç bir fark işitmez ve aramaz. Sanat ticareti veya memuriyet değildir. Ahlâk onun başlıca lazımesinden olsun!...

Ulvî bir mebhas fena tasvir olunduğu takdirde nasıl celb-i takdir edemezse iyi görülmüş, iyi duyulmuş ve iyi olunmuş bir mevzuuda - velev en korkunç veya şeni-i elvah ve safahat-ı irâe itsin - harim samim şiir ve sanata kabul olunmakta öyle tereddüt gösterilemez.

Nedîm hiç şüphe yoktur ki kabiliyet-i küvviyeyi hâiz bir tabiat-ı fevkaladeye mâlik idi. Bununla beraber, her büyük zekâ gibi, sanatının avâmil ve müessirâtını yalnız muhitinde aradı ki en ziyade muvaffak olmasına sebep budur.

Tevfik Fikret'in onun tasviri irâe eden bir manzume vardır ki şairi belki muasırları bunun kadar tanıtamaz. Ahiâkiyâtta herkesten ziyade nezâhetperest olan Tevfik Fikret şu manzumesinde Nedîm'in hayat-ı sanatına karşı, gizli bir çinîtâb olsun, hiç bir nişân tayib-i izhar etmiyor; bil'akis şahıs ve muhitinin ahvâl ve raenâzırmı zab- tedemediği gibi bir

galeyan-ı şevk ve meftuniyetle ve Nedîm'in ruh-ı şûhunu raksan edecek bir aheng-i tarabla tecsim ve ihyâ ediyor ki aşk-ı sanata yakışan da budur.

Nedîm Fuzûlî gibi bir ömr-i meyusunenin telhikâtım tespit ve tabîd edecek neşâid-i Figan ve tellüm terennüm etmedi; çünkü peri-i sanatı her sabah Dicle ve Fırat nehirlerinin feşâfeş-i kelâli ve vadilerinde yaşayan sergerdânân-ı hüzn ü bedavatın ilhâk-ı melâliyle değil, sa'dâbâd bülbüllerinin server-i eşvâkıyla uyanırdı.

Nef'î gibi divânın her sahifesini bir guigule-i vega ile alel-îâ-büdd ihtizâz ettirecek kasâid cenk ü cidâl tanzim etmedi; çünkü Ahmed-i sâlis devrinin sükûn ve ezvakı içinde pür-gaşy olan tab'-ı şûh ve neşve-peresti bir asır evvelki Ahmed-i evvel, Osmân- ı sâni, Murad-ı râbi' zamanlarının hûninini tasvir değil, tahatturdan incinirdi.

Meselâ Fuzulî'yi arzu sergeşte-i fikr-i muhâl eylerken[210] o bî-çare şâir, yalmz kendi nefsine değil, ale-l-umum insâniyete râci' bir züll-i mahrumiyetin evcâ ve ız-tırabâtını feryad eder. Nedîm ise bu sergeşteliğinin sebebini sâki-i mülâyim meşrebin gerdişinde gösteriyor. İbrahim Paşa'nın Nedîm huzüzatından beklenen de budur ki âr ve noksanı var ise halefine râei'dir.

Nedîm Neft kasâidinin bazen vezin ve kafiyesini de taklit ve tecdîd etmek ister. Meselâ Neft memduhunu,

Ol şehsuvâr arsa-i şevket ki rahşenin

Dârâ tutar rikâbmı, hüsrev itama verir.

gibi muzaffer Roma kahramanlarının ferinden daha büyük menâzın ihtar edecek surette tersim ederken, Nedîm,

Kim o bağbân girân-dest ü mâyedir

Kim bir gül istesem bana bir gülistan verir.

Tarz-ı dil-firibinde yine kendi tab'-ı şûh u şâikanın mehâsin-hân-ı ihsâru olmakla iktifa ediyor.

---

[210] Ben gedâ sen şâha olmak yoh ama neyleyim
Arzu-i sergeşte-i fikr muhâl eyler beni
Fuzûlî
Gerdiş gördükçe sâki-i mülayim meşrebin
Arzu-i sergeşte-i fikr muhâl eyler beni
Nedim

Fuzûlî, Nefî, Nedîm: Her üçü de gerçekten büyük şâir idi. Ve her üçü de kendi zamanlarının temâyülât-ı hakikiyesine tercüman oldu ve gitti. Maksat olan Nedîm'in Divân'ı değil zamanıdır. Gerek siyâsiyatımızda, gerek edebiyatımızda âsâr-ı fesat ve inhitât var ise esbâbmı şuarâdan ziyade vüzerânm divanlannda aramak icap eder.

Büyük zekâlar ara sıra bilmeyerek taglît etseler bile hiç bir vakit ifsâd etmezler. Eserleri gördüklerinin, duyduklarının, düşündüklerinin jeng nâ-pezîr zevâl birer mir'at- ı in'itâfıdır. Ve o âyinelerde şahıslarıyla beraber zamanlarında en ince ve nâ-mert hutüt ve eşkaliyle mürtesera olur. Makyevel bile eser-i meşhuruyla zimâm-dârân-ı umûrdan Ziyade bar-ber-pest tahammül olanların husül-i inübâhına ve i'sânn ittihâm-ı mütelâşiyânesinden bu sayede tahlis-i nefs ile terbiye-i zimmet etmiştir.

Hâsılı Latifıye-i Vehbi, Hayriye-i Nâbî gibi tenassuh şiir değil; heyûlâ-yı şuara ancak Nedîm gibi tabâyi'-i müstesna ashâbımn eyâdi-i i'câzı şekl ü suret verir. Ve bu şekl ü surette yine o fevkalade fıtratların nefha-i feyyâzıyla öyle bir hayat-ı rengin gelir ki bu hayat bütün âtiye ashabının fikir ve zekâsına intikal ede ede ve onlar yaşata yaşata hayat-ı insaniyetle devam olur.

SÜLEYMAN NAZİF

Resimli Kitap, c. I, nr. 2, Teşrin-i evvel 1324/1908 s. 119-20.

3.45. Fâik Reşâd Bey Efendi'ye Mektûp

Bursa, fî 27 Eylül 1323

.....

Neşriyât-ı ahîreden tâbı'ının ihdâ ettiği bir şarkı mecmu'asında gâyet güzel bir mutâla'a-nâme-i edîbânelerini okudum ki eserin gerek aslî gerek müteferri'âtı meyânında en kıymet-dâr iki sahîfe-i güzîde teşkîl ediyordu.

Mûsikîden nasîbsizliğim sebebiyle şimdiye kadar şarkılar hakkında hiçbir şey düşünmemişken mesrûdât-ı müdekkik-âneleri bende-i âcizlerini dûr u dırâz tefekküre sevk etti.

Müsâ'ade buyurulursa hülâsa-i tefekkür-ânemi arz edeyim:

Şarkılar bir kavmin hem lisân-ı zevk u tarabı, hem tercümân-ı şevk u ta'bıdır. Nedîm'in şarkıları o zamandan evvel ve sonra ibdâ' olunmuş ne kadar neşâid-i terennüm varsa hepsi meyânında dâimâ birinci, her zaman mümteni'u't-tanzîr kalıyor. Sebebi ise pek zâhirdir. Sa'd-âbâdın merhûm ile hem-sürûd olan bülbülleri o zamanki tarz u şîvede ötmüyorda onun için! Yeni muhârebeler, yeni vak'alar, yeni mu'âşaka ve düğünler için şarkılar yapılır. Bilâd-ı medîddiyenin mehere-i san'atı elinde halk-ı bedâyi' eden âletten müteşerrih neğamât ile, ilmi hattâ ufuk-ı rü'yeti dâhilindeki eşyâ vu ahvâli bile ihâta edemeyen çobanın kavalından dökülen perîşân âhenkler ekseriyetle bir mâ-cerây-ı garâm veyâ vak'a-i ictimâ'iyeyi hâkî bir neşîdenin -eğer ta'bîr câiz ise- istihâle-i mûsikîyesidir.

Bursa'nın -on seneden beri melâlimi dolaştırdığım- Gökderesinde Yıldırım Bâyezîd'in:

"Çal, çoban, çal!.. Ne Ertuğrul gibi oğlun öldü, ne Sivas gibi şehrin yıkıldı!.."

İrâde-i pâkiyesini telakkî eden çoban, kim bilir, belki Ertuğrul'un Ziya'-ı nâ-be-hengâmına ağlayan bir mersiyeyi veya Sivas'ın harâbına acıyan bir neşîdeyi -zavallı Yıldırım'ın âtî-i karîbi gibi- perîşân bir edâ ile terennüme çalışıyordu.

Geçen Yunan muhârebesi esnâsında Anadolu'nun,

Eğil dağlar eğil üstünden aşam

mısrâ'ıyla başlar bir türküsü bütün memleketin a'sâb-ı tehassüsünden bir cereyân geçirmişti.

Bir kur'a veyâ redîf neferinin köyünden kıt'a-i askeriyesine kadar torbası omuzunda geçtiği şimendifersiz, yolsuz, köprüsüz, sa'bu'l-mürûr ve pür-mehâlik dağlar karşısındaki

fütûr u ta'bını – fakat pek kahramân-âne sûrette – tecsîm eden bu sâf mısrâ' turuk-ı muvâselenin ikmâl u tezyîdini esbâb u delâletini teşrîh u taleb eden erkân-ı harb muhtıralarından Ziyade vecîz ma'ni-dârdır.

Al yeşil bayrağı gelin mi sandın?..

mübdi'i olan köylü bu sehl-i mümteni', belki sa'b-ı muhâl mısrâ'a ne kadar hiss, ne kadar manâzır u elvâh derc etmiş!.. Bizim gibi şiiri arûz ve belâğat kitâblarından öğrenmiş olan bin kişi bir araya gelse şu iki mısrâ'ı tanzîr – nasıl tanzîr!. – taklîd edemez. Mu'allim Nâcî Efendi merhûm edebiyât ve arûzun pek da'vâlı mu'allimlerinden iken bu vâdîde, kim bilir ne kadar uğraştıktan sonra, meydâna çıkarabildiği mahsûl-ı hiss u hayâl:

Tepeden nasıl iniyor bakın

Şu kızın nişanlısı şânlıdır. (Öf!)

baridesinden başka bir şekil alamamıştı. Bu pek tabî'îdir. Çünkü bu safvette bir zülâl-ı şiir u tehassüs bir dimâğın hırs-ı şânından değil, ancak bir kavmin sîne-i heyecânından fışkırabilir. Vay o tafra-fürûşân edebe ki taklîde yeltene!..

Geçen Rus muhârebesi i'lân olunurken sekiz dokuz yaşlarında bir çocuktum. Bizim diyârın cibâl u bevâdîsini inleten türkülerden hâtırımda yalnız şu iki parça kalmış. Birisi şöyle başlıyordu:

Bu dağın ardında redîf sesi var

Açın çantasını bakın nesi var

Bir çift kundurası bir dal fesi var!..

Bu üç mısrâ' o kahramân Anadolu ordusunun o zamanki şekl u hâlini levâzım dâirelerinin en sahîh kuyûdundan daha vâzıh u mükemmel ta'rîf ediyor.

Dîğeri de bu idi:

Silahları çattılar

Gölgesinde yattılar.

Dediler aylık çıkmaz

Çantaları sattılar.

Bu sözlerde ne bir fikr-i ta'arruz, ne bir îmây-ı infi'âl var. Çünkü henüz tazallüm etmeyi bile öğrenememiş olan bu kavim istihzâyı hiç bilmez. Şu perîşân türküler, mecrâsının

sâhillerindeki manâzırdan bî-haber bir nehr-i sâkit gibi, yalnız geçtiği yerlerden ahvâl u havâss-ı türâbiyyesinden nasîbler ala ala tabî'î bir yolda akıp gitmiştir. O da kurudu. Veyâ hâfıza-i beşerde, girdapları bel'-ı a'sâr eden, o müthiş 'ummân-ı nisyâna döküldü. Fakat mecrây-ı yâbisi hâlâ girdaplarını, girintilerini, çıkıntılarını, artık hevâm u haşerâtta ihzâr-ı gıdâ edemeyen hayâtsızlığını – ortasından merkebiyle birlikte düşünür gibi sükût u tevekkülle geçen – ihtiyâr oduncuya göstermeye çalışmakla sanki a'sâr-ı âtiyeye nakl-i mâ-cerây etmek istiyor!..

Bizde şarkı nâmıyla şimdiye kadar pek çok şeyler yazıldı. Bestelerin san'at noktasından olan kıymetini bilmem. Fakat güfteler arasında – iyi parçalar olmakla berâber – iğrenilmeden dinlenmesi kâbil olmayan neler var!.. Sû-i istihâleyi şimdiki kantolar derecesine kadar vardıran tarz-ı inşâdımız ıslâh olunmalı. Bu ıslâh evvel emirde vAkifâta bir tetebbu' u tedvîne muhtâcdır.

Akvâmın ahvâl-i rûhiyesini müessir edebiyesinde aramak iktizâ ettiğini âlim-âne iddi'â ve isbât eden Taine herhâlde şarkılara daha Ziyade ehemmiyet, ya'nî samîmiyet isnâd eder zannederim. Üç satır yukarıda me'a'l-istikrâh arz ettiğim kantolarda bile şu devrin bir nişâne-i temâyülü olmak gerektir. Galata balozlarında sürünen mâhiyetler elbette bu çirkâblardan nasîbe-yâb-ı telezzüz olurlar. Demek ki bunlarda bir devr u mekânın nâ-kâbil-i iskât u ictinâb eserlerdir.

Şarkılar zaman ve mekâna göre ikiye tefrîk olunmak iktizâ eder. Evvelâ târîhî şarkılarımız var:

Sultân Osmân'ın te'sîs ettiği devlete fâtiha-i şeh-nâme-i muzafferiyât olan ('Osmân Ertuğrul Oğlusun). Neşîde-i meşhûresi hiç şüphe etmem ki zamanında terennüm olunurdu.

Selîm-i Evvel'in Arabistân seferleri temâdî etmesinden bî-zâr olanlar gazab-ı hümâyûndan ihtirâz ederek huzûr-ı şâh-ânede izhâr-ı kelâma cür'et edemezlermiş. Ma'iyyet-i pâdişâhîde bulunan İbn Kemal merhûmun o sırada inşâd ederek yine ordûy-ı hümâyûnda bestelenmiş olan:

Nemiz kaldı 'aceb mülk-i 'arabda,

İşimiz ne bizim Şâm u Halebde?..

Bütün yârânımız zevk u tarabda

Gel ey dil, gidelim rûm illerine!..

şarkısı kükremiş bir arslanı rakîk bir insân gibi harekete sevk etmiş, ya'nî pâdişâh hazretlerinin hiddet u şiddet izhâr etmeksizin 'avdet emirlerini i'tâ buyurmalarına sebeb olmuştur. Bu şarkının – zamanı mahsûsâtından olan bir iki imâlesi ber-taraf edilirse görülüyor ki – dâ'u's-sılaya tutulmuş bir neferin neşîde-i samîmiyesi gibi, hattâ sâdeliğinden, hattâ perîşânlığından tehassüs ü te'essür akıyor.

Murâd-ı Sâlis Hazretleri pâ-mâl-i tecâvüz- i a'dâ olan ser-hadde azîmetleri mukarrer günün infilâk-ı fecrinden evvel vefât ettiler. Leyl-i irtihâllerinde bi'l-hassa celb ettirmiş oldukları sâzende-gân u hânende-gâna o zaman pek meşhûr u müte'âref olan şu şarkıyı okumalarını emr etmişlerlerdir ki gördüğüm târîh yalnız ilk beytini kayd ediyor:

Bimârım ey ecel bu gece bekle yanım al

Rûz-ı firâk-ı dilberi gösterme canım al

Sâniyen kıymet-i edebiyeleri olan eş'âr terennüm gelir.

Bursalı Ahmed Paşa merhûmun bir gazelinden şu beyti taksîm sırasında okumalarını Bursada tanıdığım erbâb-ı mûsikîye ricâ ettim. Şimdi arasıra okuyorlar:

Çîn-i zülfün miske benzettim hatâsın bilmedim

Key perîşân söyledim bu yüz karâsın bilmedim

Cânıma bir merhabâ sundu ezelden çeşm-i yâr

Şöyle mest oldum ki gayrın merhabâsın bilmedim

Şu iki beyit kurûn-ı vustâ veyâ ıssız bir ovadan gelen vahşî bir nağme gibi insanda bir garîblik hissi uyandırıyor. Husûsiyle bu toprağa nisbeti var. Burada doğmuş bir nağmedir.

Arabistânın bulunduğum yerlerinde hânendelerin ekseriyetle İbnu'l-Fâriz'in eş'ârını tercîh ettiklerini gördüm. Muğannî:

Kalbî yuhaddisunî bi-enneke mütlifî

Rûhî fidêke 'arafte em lem-ta'rif

veyâ:

Şeribnâ 'alâ zikri'l-habîbi medâmeten

Sekirnâ bi-hê kable en yuhlika'l-keramu

beyitlerini okurken müstemi'în gaşy içinde iniltili göğüsler geçirirlerdi.

Bin üçyüz on iki sene-i rûmiyesi ağustosunda Süleymaniye kasabasında bulunuyordum. O sancak bizim memleketin eczây-ı mütemmimesinden olmakla berâber Îrân âdât u medeniyetinin te'sîrâtına daha Ziyade tâbi' bir harâbedir.

Hânesinde misâfir bulunduğumuz zât bize ikrâmen bir hânende celb etti.

Altmış yaşlarında tıknâz bir adam ki yed-i ezelle tıraşıda bıyık ve sakalıyla buruşmuş sîmâsı bîçâreyi enstitü a'zâsına benzetiyordu. Üzerinde siyâh bir abâ, entârîsinin üstündeki şal kuşağına sokulmuş, yalnız kabzası ile ucu görünen bir hançeri vardı. Sağ elini kulağına, sol elini karnının üstündeki hançerin kabzasına koyarak muhrık bir nağme ve edâ ile 'acemce birçok eş'âr-ı latîfe terennüm etti. Okuduklarını me'a't-te'essüf tamâmen zabt edemedim. Hâtırımda yalnız şu beyit kaldı:

Mekeş-i hançer-i mezen ber-sîne-i men

Tûî der-dil, mebâdâ pertev ufted!..

Latîf değil mi?..

Eski ve yeni üdebâmızın müessir edebiyesi meyânında cidden latîf şarkılar pek çoktur. Bunlar, mûsikî değil, edebiyât nokta-i nazarından cem' u tedvîn olunursa öyle bir hizmet îfâ edilmiş olur ki hem eş'âr-ı 'osmâniyeye istifâde eder, hem mûsikî zarar-dîde olmaz.

Bu kadar söylenmekten maksadım yok değil. Arz edersem küstahlık olur diye korkuyorum. (Eslâf) müellif-i muhteremi Türk kavmine târîhî, ictimâ'î, edebî şarkılarının en güzellerinden bir mecelle-i mükemmele tedvîn ve bu şarkıları kendi tedkîkât u mutâla'âtıyla tevzîh u tezyîn edemez mi?..

Fazl u himmeti buna bâliğan-mâ-belağ kâfîdir, yalnız vakit ve zevkinin müsâ'id olup olmadığını bilmiyorum.

Huzûr-ı ma'nevîy-i üstâd-ânelerinde hadd-nâ-şinâs-âne birçok söylendim. Dest-i peder-ânelerini bâ-kemâl ta'zîm u takbîl ile isti'fây-ı kusur eder ve ma'rûzât-ı vâkı'ayı hürmet-i ebed-devâm-ı kemter-ânemin vesâik-i nevîni add etmek lütf u 'inâyetinde bulunmalarını bi'l-hâssa niyâz eylerim.

Süleyman Nazif

Tîrâje, nr. 10, 16 Nisan 1327/1911, s. l.

3.46. Fâik Reşâd Bey'e Mektûb

Bursa, 20 Teşrîn-i Sânî 1323

Arîzama lütfen ve der-hâl ihsân buyurulan cevâb-nâmenin hübûtuyla feyyâz bir bârân-ı rahm-nişânın sukûtu hemen bir zamana tesâdüf etmişti. Sakf-ı âsumân-nümâsı hâdisât-ı cevviyenin en küçükleri karşısında titreyen lâne-i fakîr-ânemin bâm u duvarında kıyametler koparan bu rahmet, kitâb gibi, elvâh u evrâk gibi ne kadar eşyây-ı rakîkam varsa hepsini birbirine karıştırdı. İnâyet-nâme-i ferzend-nevâzıları da bu meyânda ihticâb etmişti. Şimdi bulabildim. Teşekkürât-ı minnet-dâr-ânemin niyâz-ı kabûlünü fâtiha-i mekâl ittihâz ettikten sonra arz-ı mâ-fi'l-bâl edeceğim. Kusûrum ihtâr u tashîh buyurulursa yirmi bu kadar senelik bir minnet-dârlık tecdîd u tevâlî etmiş olur.

"Sünbülistân-ı Mûsikî"deki takrîz-i masûnu't-ta'rîz-'âlîleri emsâli gibi yalnız hâtır için yazılmış bir lütuf-nâme dâiresinde kalıyor. Şarkılar hakkında bir takım mutâla'ât-ı müfîdeyi dahî muhtevîdir. Bu hakîkati bi-lâ riyâ arz ederim. Arîza-i mütekaddimenin sâik takdîmi bu mutâla'âtın ciddiyeti olmuştu. Tarz-ı beyân-ı âlîlerinde öyle bir samîmiyet-i hayr-hâh-âne vardır ki insanı ister istemez okumaya ve düşünmeye sevk eder.

Eski şarkı ve türkülerimizin zaman ve mekâna göre tasnîf u tedvîn olunmasına 'âid olan arzu ve niyâz-ı âciz-ânem bu güftelerle, ilerde kavmin ahvâl-ı rûhiye-i ictimâ'iyesini tedkîk u tahlîl edecek kilk-i fâzıla şimdiden ser-mâye-i tetebbu' ihzâr ve bu zahmetinde eslâf-ı müellif-i muhteremi tarafından ihtiyâr buyurulması maksadına mübtenî idi. Yoksa bunların birer ünmûzec-i şiir u belâğat sûretinde gösterilmesine imkân olamayacağını takdîr etmez değilim. Bu gibi meâsir-i hissiye hani ya Frenklerin Rhapsodie dedikleri neşâid-i evveliye-i terennümden başka bir şey değildir ki bu da her kavmin târîh-i hiss u fikrinde bir mevki'-i mahsûsu hâizdir. Emîn Bey (Türkçe Şiirler)i kitâb şeklinde neşr ettiği zaman bir nüshada bu 'âcize hediyye etmişlerdi. (4 kânûn-ı evvel 1314 târîhinde) yazdığım bir teşekkür-nâmede eseri, daha doğrusu hediyye-i hâtır-nevâz-âneyi birçok senâ ve ıtrâdan sonra şu sözleri söylemek hâtır-nâ-şinâslığında bulunmuştum:

"... yalnız bir cihet bendenizce bâdî-i tereddüd oluyor ki o da bu tarz tanzîmin bugünkü hissiyât u tefekkürâtımızı teblîğe kâfî olup olmamasıdır. Ma'lûm-ı 'âlîleridir ki biz bugün asyây-ı vustâdan gelen türklerden 'âdeten, medeniyeten, hattâ tabî'aten uzak bulunuyoruz. Bir zamanlar 'arab u 'acem medeniyetleri şahsiyetimizi kavmiyetimizden teb'îd etti. Şimdi de medeniyet-i garbiyenin kuvvet-i kâhire-i mukâvemet-ber-endâz-ânesine ma'rûz bulunuyoruz. Gördüğümüzü, duyduğumuzu düşündüğümüzü ihsâs ve tasvîr ihtiyâcı

Avrupadan İstanbula her vapur ve her katar geldikçe artıyor. Biz bu ihtiyâcı yeni ve türküler, uzun, kısa yeni kelimeler, yeni terkîbler, yeni cümleler îcâd etmekle istîfâya çalışıyoruz. Evzân-ı millîye bu kelimât u terkîbi tamâmen istî'âb edebilecek mi?.. İşte bu ciheti ta'yînde müterediddim ileh...."

Türkçe Şiirler hakkındaki fikrimi bir eser-i nezâkete mukâbele-i müteşekkir-ânede bulunmaya mecbûriyet sırasında yazılmış olan şu birkaç satır tamâmıyla gösteremez. Bunlar hattâ 'avâmı bile müddet-i medîde müstefîd u mahzûz etmeye kâfî değildir. Geçen 'arîzamda millî türkülerden bahs ederken, "bu safvette bir zülâl-i şiir u tehassüs bir dimâğın hırs-ı şânından değil, ancak bir kavmin sîne-i heyecânından fışkırabilir. Vay o tafra-fürûşân edebe ki taklîde yeltene!" demiş, gâlibâ bir de misâl arz etmiştim. Bu mülâhaza-i âcizâne şi'ri başka sûretle telakkî edenlerden olduğumu isbât eder ümîdindeyim.

Emr-nâme-i edîb-ânelerinin yalnız bir satırı kanâ'at-ı vicdâniyemi cerîha-dâr teessür etti ki o da – her iki ma'nâsıyla mütehakkim- bir muharririn ceffu'l-kalem meydâna atıvermiş olduğu ma'nâsız veyâ ma'nâsı yanlış anlaşılmış bir kelime ile lâyık-ı ittisâf görülen şübbân-ı fâzılanın neşriyâtına nazar-ı istihkâr ile bakılmış olduğunu gösteren fıkra-yı ihtivâ edendir.

Ben o zamanı hâtırlamam, fakar kitâblarda okudum ki Edebiyât-ı Osmâniye'nin muhtâc-ı tecdîd u ıslâh olduğunu (Reşâd Bey) nâmında genç bir zât otuz beş, kırk sene evvele karîb bir zamanda ve gâlibâ Dağarcık Mecmû'ası veyâ mu'âsırı dîğer bir eser-i mevkût ile bî-pervâ i'lân etmiş ve bu yüzden birçok nâ-muhıkk, fakat şeref-âver gayz u infi'âle hedef olmuş!..

Târîh-i Edebiyât-ı Osmâniye'nin ihtirâm u ihtimâm ile kayd etmesi iktizâ eden bu nâmın sâhibi efendimizden başkası değil ise, şân-ı 'âlîlerini câhil iken il senin ilmin yeter bürhân sana medîha-i muhıkkasıyla tebcîl etmek yine o târîhin borcudur. Zât-ı fâdıl-ânelerini pîşvâyân-ı müteceddidîn sırasında is'âd etmiş olan zevk-i nezîh u temyîz-i musîb-'âlîlerinden yalnız birşey su'âl etmeme müsâ'ade buyurulmasını bi'l-hâssa ricâ ederim:

Dekadan şâirler denilen ashâb-ı şiir u edeb meyânında meselâ Tevfîk Fikret Bey de mevcûd idi. Eski, yeni her zamanın ve büyük, küçük her şairin şîvesi "üslûbu" mahsûsânıyla ve onlardan Ziyade mahâretle ibdâ'-ı bedâyi' etmeye kâdir olduğunu âsârıyla isbât etmiş olan bu büyük şairin yine meselâ (*Sis*) adlı bir neşîde-i mufassalası bi't-tab' manzûr-ı sâmîleri buyurulmuştur.

Altı yüz bu kadar yaşına giren şiir-i ‘osmânî bu manzûmenin bir mislini – Fuzûlîler, Nâbîler, Nedîmler, Şeyh Gâlibler, Kemallerin cidden fevka’l-‘âde olan bedâyi’-i muhalledeleri dâhil olduğu hâlde – gösterebilir mi?.. Serâpâ his, hayâl, tasvîrle dolu olan bu neşîdede Tevfîk Fikret Bey serâir-i hayât u hilkate nüfûz eden nazarlarının gördüğü şeyleri – bir mısrâ’ı, bir kelimesi, hattâ bir harfi en müşkil-pesend mu’ârızlarınca bile kâbil-i intikâd olmayacak bir sûret-i havârık-nümây-ânede göstermiştir. Bunlar zât-ı ‘âlîleriyle rüfekây-ı cihâd u ictihâdları olan sâbikûn-ı mukteremenin iftihâr olunacak olan fikriyeleridir. Niçin müstehakk-ı redd u tekdîr olunuyor?.. Üstâdlarının mesleklerinden inhirâf ettirilirse kabâhat kendilerinin değil, insâniyeti bir gâye-i tekemmüle sevk eden tabî’atındır. Onlar âbâ vü ecdâdın gözüyle değil, kendi gözleriyle görmek istediler. Ve daha iyi gördüler gösterdiler. Bendeniz ara sıra mevzûn şeyler karalamaya yeltenmekle berâber şair değilim. Bunun için hem bî-taraf-âne, hem min-gayri-haddin bir parça vAkif-âne bahs etmeye nefsimde salâhiyet veya imkân tevehhüm ediyorum. Yalnız şu kadar söyleyeceğim:

(Dekadan) vasf-ı tehzîlîsini âtiyen hâtırât-ı ümmette kelimât-ı mu’azzeze sırasına kayd ettirecek olan bu ervâh-ı zekiye ve zekiyyenin âsârındaki nûr-ı hakâyık şimdilik yalnız istikbâli tenvîr ediyorsada, biraz zaman geçince, ya’nî pîrâmenindeki kelime-i tereddüdün mâni’ olamayacağı derecede yüksek bir noktaya vâsıl olunca mâzîye de şa’şa’a-nisâr olacak ve artık bu tecelliyât-ı mütevâliye huzûrunda hiçbir sû-i tefehhüm kalmayacaktır.

Şair Nüzhet’in el yazısıyla olan müzehheb u müzeyyen mecmû’a-i eş’ârı pederimin yedi sekiz sandık dolduran kitâbları meyânında ve Diyarbakırdadır. Hânenin fürûhtundan sonra kitâblar hâle-zâdemin hânesine nakl ettirildi. Bursaya nakl hem külfet ve masrafı mûcib, hem burada muhâfazası müşkil olur. Mevcûdiyet-i hakîr-ânemi güç hâl ile barındıran bir hâne-i fakîr-ânede me’a’t-te’essüf o kıymet-dâr yadigârlar için bir mevki’-i emîn u mahfûz yoktur. İn-şâ-eh ilk fırsatta hepsini celb etmek emelindeyim. O vakit bu macmû’a kütüb-hâne-i me’âlî-âşiyânelerine ‘aynen takdîm olunmak tabî’îdir.

Nâm-ı ‘âciz-ânem yâdigâr-ı cedd olarak (Süleyman Nazif)dir. Fakat taraf-ı sâmîlerinden (Nazif Süleyman) sûretinde tahrîr buyuruluyor. Bu sehv Hâfız Şîrâzî’nin on beş yaşında iken öğrenmiş olduğum bir beyt-i latîfini hâtırıma getirdi. Ve cidden mahzûz oldum:

“Nâm-ı men refte est rûzî ber-leb-i cânân be-sehv

Ehl-i dil-râ bûy-i cân mî-âyed ez nâmem henûz”

Hâfız isminin leb-i cânâna sehven gitmiş olduğundan i'lân-ı hazz ediyor. Bendeniz bu sehvin de bir nişâne-i tahattur u iltifât olduğunu düşünerek mütefehhir oluyorum. Dest-i fezâil-post-ı peder-ânelerini ta'zîm ile öper ve şu perîşân sahîfelerin sevâdına karışmış bir iz'ânsızlık var ise lütfen 'afv buyurulmasını bi'l-hâssa niyâz eylerim efendimiz.

Süleyman Nazif

***Tîrâje,* nr. 12, 30 Nisan 1327/1911, s.1-3.**

3.47. Abdülhak Hâmid -Rıza Tevfik

(4 Mayıs 1335/1919, nr. 124)

Teessüf ederim ki dikkat-i umûmîyeyi müstahak olduğu derecelerde celp edemedi, Feylesof Rıza Tevfîk Beyefendi'nin geçen sene neşrettiği "Abdülhak Hâmid ve Mülâhazât-ı Felsefîyesi" unvanlı, 547 sahifelik eser-i muazzam nev‟î meyânında yegâne bir kitaptır. Bizde hiç bir şâir ve mütefekkirin hüviyet-i sanatı ve ruhu bu kadar ihâta ve iltizâm ile tedkîk edilmedi. İnşallah âsâr-ı mümâsile bundan böyle de peyderpey irfân-ı millîmizi tevsî' eder. İstikbâlin ibdââtı her ne olursa olsun, biz de ilk şehnâme-i intikâdı yazmış olan Rıza Tevfîk'tir. Bütûn-ı âtîye evlâdının münekkitlerine "Kâmus-ı Felsefe" sahibi pîşvâ ve pîr olacak.

Hak-şinâs feylesofumuz eserini, velî-ahd-ı saltanat ve velî-nimet-i irfân devletlû, necâbetlû Abdülmecid Efendi Hazretlerine şu arıza‟-i ithâfiye ile takdim ediyor.

Necâbet-penâh efendimiz hazretleri,

Abdülhak Hâmid Bey'in bî-nazîr âsârında müteşettit ve münteşir bulunan mülâhazât-ı hâkimâneyi tetebbu' ve biraz dahî tefsîr için yazdığım bu eser-i nâçîzi daima büyük bir hiss-i hürmet ve minnetle yâd etmekte bulunduğum- nâm-ı necâbet-penâhîlerine ithaf ediyorum. O müstesnâ şâirimiz hakkında izhâr buyurduğunuz teveccühât-ı kadr-şinâsâne, bütün ömründe nâil ve lâyık olduğu en değerli mükâfattır. Bizim için – yani o fevkalâde muharriri bilenler ve sevenler için- de güzel bir vesile-i mübahattır. İlim, felsefe, sanat dehâ-yı insâniyetin en ulvî ve en asîl tecelliyâtı olmak itibarıyla mahiyeten aristokrattır. Bir feyz-i nâmütenâhi ile ibzâl-i nûr-ı hayât eden "fıtrat" bile, o istidâd-ı harikulâdeyi – ahsen-i takvîm üzere teşkil ettiği – âlî nâsiyelerde ancak dırahşan gösteriyor; herkese bahşetmiyor. Tarihî manasıyla değil, fakat tabiî manasıyla "kibâr-ı ümmet" kudret-i fâtıranın bu bahşâyişine mazhar olan bahtiyarlardır. Bendenizin itikadım odur ki bu adamları anlamak ve hakkıyla takdir edebilmek için onların asârına mün‟atıf olabilecek nazar-ı irfân aşağıdan değil, yukarıdan gelecektir. Hele nezâhet-i zevk ile meşrût bulunan dehâ-yı sanatı takdîr için – her iki manasıyla- asîl olmak lüzumuna kat‟iyyen kanaat getirmişimdir.

Zât-ı seniyyeleri bu iki haysiyet ile bihakkın hâiz-i asâlet olarak, irfân-ı Osmânî‟de bir mevk‟-i müstesna işgal buyurmaktasınız. Onun için bu eser-i nâçizi – kemâl-i huzû‟ ve ihtirâm ile – huzûr-ı seniyyelerine ref‟ ve takdîme cesaret ediyorum efendimiz.

Teveccühât-ı seniyyeleriyle mübâhî

Rıza Tevfik

Feylesofun şehzadeye bu hitabı kadar muhıkk bir hareket-i nimet-şinâsâne olamaz. Şair-i azamı, henüz havâssımızın bile anlayamamış ve takdir edememiş olduğu bir devirde okumuş, takdîr etmiş, sevmiş olan Abdulmecid Efendi Hazretleri kadar Abdülhak Hâmid Bey‟e ibzâl-ı iltifât etmiş. Bir zât-ı üstâdın şakirtleri arasında bile yoktur. Nesebinin asaletine ruhunun da necabeti munzam ve büyük bir sanatkâr-ı muhterem olan veliaht hazretleri, temellerini cedd-i a‟âsının bizzat vaz‟ etmiş olduğu hey‟et-i içtimâîyede yetişmiş olan şairlerin en büyüğüne yalnız şifahen ve tahriren taltîfât-ı mütevâliye in‟âm etmekle iktifa buyurmadılar; cesâmet-i tabiîyede bir de tasvirini kendi feyyâz fırçalarıyla ibdâ' ederek sanâyi'-i nefîse müzesine yâdigâr ettiler ki “Tarık” müellifinden ahlâfa intikâl edecek vesâik-i tahallüd meyânında bu hediye‟-i hümâyun da bir mevki'-i pâyidâr ihrâz edecek.

“O müstesna şairimiz hakkında izhar buyurduğunuz teveccühât-ı kadr-şinâsâne, bütün ömründe nail ve layık olduğu en değerli mükâfattır.” demekle Rıza Tevfîk Bey, ecille‟-i erkânından bulunduğu edebiyat âleminin büyük bir duyun-ı şükrânını da Abdulmecîd Efendi Hazretlerine edâ ediyor.

Ben bu kitabı mütâlaa ettiğim zamana kadar zannediyordum ki Abdülhak Hâmid 'i en çok okumuş ve anlamış olanlardan biri de aczimle beraber benim. Hem hicap, hem şükran ile itiraf ederim ki Rıza Tevfîk, bana Hâmid 'in otuz beş senelik hayât-ı tetebbu'umda sezemediğim birçok inceliklerini ve güzelliklerini de gösterdi. “Makber”i anlamak için feylesofumuzun bu kitabını okumak herkese lazımdır.

Şu satırları yazmaya beni sâik olan sebep, Rıza Tevfik Bey'in bu himmetini tebcîl ile, mahmidet-i istifâdemi alenen beyan etmek değil, daha husûsî ve zarûrî bir icâb var: Abdülhak Hâmid Bey'in ruhunu âsârında taharri ile teşrîh eden feylesof, kendi tedkîkâtıyla kanâat etmeyerek, şâir-i a'zamı tanımakla mübâhî olan telâmîzesine ve yârânına da ayrı ayrı birer istizâhnâme ile mürâcaat ediyor. Benden sorduğu ve istediği şeyler de kitabın beş yüz yirmi dokuzuncu sahifesindeki şu satırlarda mündericdir:

Muhterem Süleyman Nazif Beyefendi,

Hâmid Bey'in en yakın dostlarından biri de sizsiniz. Hele onu bihakkın takdîr edenler meyânında belki hiçbir kimse sizin derece-i zevkinize varamamıştır. Ümit ediyorum ki bu müstesna adam hakkında yazdığım şu “Mütâlaa‟-ı Tahlîliye-Etude analytiqne” yi zât-ı âlîniz çok kimselerden daha samimi bir alâka ve daha ince bir dikkat ile tetebbu

edeceksinizdir. Eğer mülâhazât-ı tenkîdiyyenizden bendenizi hissedâr ederseniz size pek minnettâr kalırım efendim. İhtirâmât.

Rıza Tevfîk Beyefendi'nin şu eser-i bînazîrini "çok kimselerden daha samimi bir alâka ve daha ince bir dikkat ile tetebbu'" edeceğim şüphesizdir. Bu tetebbuu' yalnız mâziye ve hâle değil, istikbâle de şâmil bulunuyor.

Ben feylesofu şâirin âsârı hakkında değil, fakat zatına ait bazı meşhûdât ve mahsüsâtımla tenvîr edebilirim zannediyorum.

Rıza Tevfik Bey kitabının 375'inci sahifesinde diyor ki:

... Mamâfîh "Ölü" de Hâmid - belâgat-ı üslûb ve sekînet-i edâ i'tibariyle – Hugo'ya yaklaşıyor. "Bâlâdan Bir Ses" de âdeta onu taklit ediyor. Hugo'nun eserinde "firişte L'ange" nin insanlara bir hutbesi var. "Bâlâdan Bir ses" onun edebiyât-ı Osmânîyede aks-i sadâsı gibi bir şey dir...

Ve 367'nci sahifede şu satırlar mündericdir:

... Ben şâir-i şehirimizin tiyatrolarıyla burada meşgul olmuyorum. Binâenaleyh, onlardan bahsedecek değilim. Yalnız "Makber", "Ölü" ve "Bâlâdan Bir Ses" ile inceden inceye uğraştım ve hiç şüphem kalmadı ki "Victor Hugo" ya borçludur. Hem de çok borçludur.

Victor Hugo, Hâmid 'den elli yaş büyük olmakla beraber, Osmanlı şâir-i a'zamı Fransız şâir-i a'zamının zamanını idrâk etmiş ve âsârını okumakla beraber, zâtını da tanımış ve onunla görüşmüştür. Şahsiyet-i ma'nevîyesinin teşekkül ve tekemmülünde birçok e'âzım-ı şark ve garp gibi Victor Hugo'da var. Fakat Abdülhak Hâmid Bey'in "Ölü"yü, "Makber"i ve "Bâlâdan Bir Ses"i yazdıktan otuz küsür sene sonra Victor Hugo'nun "L'ange" ile "Dieu" sunu okumuş olduğuna eminim. Ve bu mütâla'ayı kendisine tavsiye ve temin etmiş olan -edebiyâtta derin bir vukûfa ve ince bir zevke sahip bulunan- refikalarıdır.

Hiçbirimiz, hiçbir şâirin tekmîl âsarını okuyamadık. Hatta Victor Hugo'nun âsârı arasında hâiz-i ehemmiyet olan "Le Rhin" adlı eseriyle "Les travailleurs de lamer" unvanlı hikâyesini Abdülhak Hâmid Bey şu son senelerde okumuş ve pek beğendiği için bana da kırâatını tavsiye etmişti.

Rıza Tevfîk Bey'in tatbîkât ve tahlîlâtta bulduğu mutâbakat ve müşabehetler, her iki şâirin bir kısım menâbi'-i ilhâmındaki aynîyetlerin mahsuludur. Çünkü Victor Hugo'yu o yolda intâk etmiş olan âsâr ve müessirâtın Abdülhak Hâmid dahî nüfuz ve te'sîri altında kalabilir.

Fransuva Kope Türkçe bilmez, ihtimâl ki Abdülhak Hâmid 'in âsârı gibi, vücudundan da bîhaber idi. Bu Fransız şâirinin rufekâsından "Paull Verlen" tedfîn edilirken îrâd etmiş olduğu nutk-ı müessir de şöyle bir söz de var:

... Comme une foret mysterieuse tu as gemi plus que tu achante.

"Makber"'in

Bî-fark ne yolda inlesem ben

Bir meşcerenin iniltisinden!....

beyitine pek benzer değil mi?

Hâlbuki o nutuk 1896 sene-i milâdîyesinde îrâd, bu beyit ise ondan on bir sene evvel, 1885 tarihinde irşâd olunmuş, ortada intihâl yok, iktibâs yok, hatta diyebilirim ki tevârüd de yok. Bir meşcerenin iniltisinde Fransuva Kope, Paul Verlen'i, Abdülhak Hâmid de kendi şahsını hissetmiş, menbâ‟-ı ilhâm bir, yalnız tarz-ı telakkî başka.

Üstâdıma olan kemâl-i hürmet ve ta'zîmi rencîde etmeksizin de söyleyebilirim ki, ben Abdülhak Hâmid Bey'in âsârındaki sanata âid tezâdlardan ziyade, akvâliyle efâli arasında mübâyenet gördüm. Ve şunu da tasdîk ederim ki üstâd bu tezâd-ı zâtisinde tamamiyle samîmidir.

"Makber"in mukaddime‟-i bînazîrinde Victor Hugo'nun bir fikrini şâir-i azamımız, kendi telakkîsine muvâfık bulmayarak, ... bazı ekâbir-i edeb bir şâirin meziyatı kendi beyninde tevellüd ettiğini iddiâ ederler. Ben bu fikirde değilim.

Benim "eğer varsa" mehâsinim dağların, bayırların, güzel yüzlerin, çiçeklerindir. Seyyiatim benimdir....

Âsârını otuz beş seneden beri hırz-ı cân ettiğim ve on beş seneden beri de pek az fasılalarla sık sık şeref-yâb-ı mülâkâtı olduğum Abdülhak Hâmid'in kâinât-ı hâriciyeden ziyade ruhundan mülhem bulunduğunu gördüm. Fakat o böyle zannetmiyor.

Ara sıra ehibbâsına "O nida, haberim olmadan benden cüdâ olmuştu" diyen ve yazan Hâmid Bey kadar, gerek mensûr, gerek manzûm -ve bilhassa manzûm- âsârının menşeinden ve künhünden haberdâr bir mübdi'e tesâdüf etmedim. Hatta bir kere bir münâsebetle kendisine bir beytini okumuştum. Ara sıra görülen ve gözlerinden âni ve berk-âlud nazarlar feverân ettiren o latîf tebessümüyle:

- Voila, cest moi!

demiş, mahzûz olmuştu.

Abdülhak Hâmid Bey kendi âsârını da başkalarının yazdıklarını da herkesten iyi anlar. Onun, azamet-i ebedîyesiyle mütenasib olmayan bir kusuru vardır:

Fart-ı nezâket.

Her kim bir eser götürürse "gücendirmeyeyim" diye derhâl bir takrîz yazar. Ve o yazıya müstehak olmadığı takdîrât ve nevâzişi müsrifâne îsâr eder. Hâmid Bey'in bu yoldaki muharrerâtını tedkîk ederken duçâr-ı tahayyür olacak münekkidîn-i müstakbele şu hakîkati bilmelidirler. Yoksa üstâdın insânî bir hayırhahlığı ileride ma'nâsız bir zaaf gibi defter-i a'mâlinin nevâkıs kısmına kayd olunur.

SÜLEYMAN NAZİF

Hadisat Gazetesi, nr. 124, 3 Mayıs 1919 – 1335-, s. 1

3.48. Ahmet Rasim Bey'e

(Evvelki gün geç vakit olduğu cihetle ancak bugünkü nüshamıza derc edebiliyoruz.)

Siz bugün yazı yazanlarımızın büyük biraderi, ağabeyisiniz. Balkan Harbi'nde şehit olan oğlunuzun size döktürdüğü gözyaşlarını bile devlet ve millete imtinân olmamak için ketm ettiniz. Yalnız bir kere, sokakta gördüğünüz hasta neferin hangi alaya mensup olduğunu öğrendiğiniz zaman "Ah bizimkinin alayı!" telehhüfî, zapt edilemeyen kısa bir hıçkırık gibi, kaleminizden çıkmıştı. "Şehidin Babası" unvanıyla yazdığım şu hikâyeyi nam-ı üstadânenize ithaf etmeme lütfen müsaade buyurunuz. Sizi o babalardan ve en değerlilerinden biri olmak haysiyetiyle bâ-kemali ihtirâm selamlarım aziz arkadaşım ve biraderim.

Nişantaşı, 9 Ağustos 1918

Süleyman Nazif

Hadisat, nr. 129, s. 4, 13 Ağustos 1918

3.49. Tevfik Fikret

Üçüncü senesi bugün başlıyor, Tevfik Fikret, hiç beklenmeyen bir zamanda içimizden ayrıldı. Biz bugün öğlenden sonra onun -artık emâkin-i tarihiyemiz sırasına geçmiş olan- zarif ve yetim "Aşiyan"ında aşinalarıyla beraber toplanacak, yalnız ebediyetin doldurabileceği bir boşluk bırakan o meyt-i muazzezin metrûkat ve hatıratını birer zâir-i dindar gibi tavaf edeceğiz.

Amme beyninde ve mübtezel tahassüsat ve meşhûdat ile, herkesin havza-i istimâlinde her gün biraz daha aşınan ve biraz daha ibtizâle düşen kelimelere hususî bir şekil ve ahenk ve diğerlerinden büsbütün başka bir kudret tebliğ ve ihsâs vermek suretiyle necâbet-bahş olmaya kadar, yani "şair" olmak için mutlaka -Frenklerin Passion dedikleri- "ihtiras" lazımdır. Bu ihtiras ya "iman"dan doğar, ya "kin"den. Gaye-i hayalisinin iltimâ devr-i edvârı önünde titreyen ve ona vecd ile, istiğrak ile anılmak isteyen bir şair, menba-ı ihtirasını iman ile doldurmuştur: Mehmet Akif gibi zevk-i bedâyi-peresti önünde her gün biraz daha hırpalanan güzelliklerin kıyamet-i ufûlünü görmekle mevcudiyet-i maneviye ve maddiyesi mütevâliyen sarsılan bir mübdi-i hassasın matla-ı ilhamı da "kin ve tehevvür"dür: Tevfik Fikret gibi.

Tevfik Fikret en başta hepimizin üstadı olan Cenap Şahabeddin olmak üzere, arkadaşları ile birlikte "Servet-i Fünûn"da çalışırken, bu millet, haberi olmaksızın, en büyük hutuvat tekâmülünden birini atıverdi. "Servet-i Fünûn" edebiyatının kusursuz, zaman ve mekânın istediği ve beklediği irfanı tamamıyla cami, ve her ihtiyacı tatmine kâfi olduğunu iddia etmiyoruz. Tanzimat-ı hayriyeden sonraki iki büyük merhalenin biri "Servet-i Fünûn"dur. Şinasi'nin başladığını bu ikmâl ediyordu… Refik Halit ve Yakup Kadri ile Falih Rıfkı istisna olunursa bizde hâlâ yaşayan veya yeri boş kalan "Servet-i Fünûn"dur.

"Servet-i Fünûn"da çalışanlar, ideal sahipleri, sanatı yalnız sanat için seven gençlerdi. Etraftaki mefasidî elvâh setre-i sanatla ve hayallerindeki güzelliklerle setr etmeye çalışarak, Sultan Abdülhamit'in sansürü elinde hırpalanan edebiyata, bir mecrûh-ı muazzez gibi, en nevâz-şikâr ve en fedakâr ihtimâmını bezl ettiler. Onlar için yaşamak, çalışmak ve mütehass olmaktı.

Yedi seneden beri çekilmiş olduğu zaviye-i inzivadan Tevfik Fikret'i 1908 inkılâbı davet ettiği zaman o bir kura neferi, bir ihtiyat zabiti gibi mutî ve sakin vazife başına koştu. Ve kendi tesis ettiği "Tanin" gazetesinde bir amele gömleği giyerek vazî ve mütevazı hizmetlerle iştigal etmeye başladı.

Yalnız şekl-i idarenin tebdilini görmekle o şair tatmin-i hayal edememişti. O adeta muhayyel bir muhit istiyordu, bi't-tab bulamadı. Tevfik Fikret, inkılâptan sonra yalnız bir kere terennüm-i ümit edebilmişti ki o da "Rücû"dur. Siyah ve sıtmalı gözleri önünde vatanın münâzır-ı harâbî her sabah bir parça daha kararırken, o yavaş yavaş eriyordu. Harb-i Umumî'den dokuz ay sonra, bizim için iki kere kara olan bir günde sessiz ve şikâyetsiz, tıpkı bir şule gibi, ufûl etti.

O dost-nevâz ve nâzik şair, son senelerinde, en samimî arkadaşlarının birçoğu da dahil olduğu hâlde tanımadığı vatandaşlarına küsmüştü. Onu tanıyan ve sevenler, serzenişlerini işittikçe, o büyük dostun matûnu oldukları için değil, hakikî veya vehmî muâhezelerinde herkese karşı hem münfail, hem mahcup bir yüreğin çarptığını bildikleri için müteessir olurlardı. "Rübâb-ı Şikeste"-i mûbdî herkesin hayat-ı ictimaiye ve hususiyesinde kendisini taklit etmesini arzu etmişti. Fakat hayat!... Fikret derecesinde bir şair olmak her fani için ne kadar müşkül ve ne kadar nadir bir mazhariyet ise o meslekte bir insan olmak da o kadar kemiyat bir nasiptir.

Tevfik Fikret'in zatını idrak edememiş olan evlad-ı müstakbelemiz büyük şairin âsârı gibi, bu büyük adamın müessirini de daima takip ve tezkir etsin.

Süleyman Nazif

Hadisat, nr. 135, s. 1, 19 Ağustos 1918

3.50. Avni Bey Merhûmun Dîvânı Hakkında Süleyman Nazif Beyle Mülâkât

Yalnız bir nüshası mevcûd olan Avnî Dîvânını berây-ı mütâla'a ve tetebbu' üstâd Süleyman Nazif Bey'e i'âraten takdîm etmiştim. Aradan bir müddet geçti. Edîb-i hüner-verin bu bâbdaki fikirlerini anlamak için dün nezdine gittim. Hânesinde gecelik 'anterisiyle, perîşân-ı hâl, dîvânı mütâla'aya gark olmuş gördüm. Süleyman Nazif, tannân sesiyle, kinâyât u isti'ârâtiyle bana şu mütâla'aları söyldi. 'Aynen derc ediyorum.

Selîm Nüzhet

- Avnî Bey'in ismini en evvel vefâtı münâsebetiyle Üsküdârlı Talat Bey Efendinin (Tercümân-ı Hakîkat) gazetesinde intişâr eden bir kat'a-i târîhiyesi bana öğretti. Hicretin 1301. senesinde idi. Bu târîh ile zîrine Mu'allim Nâcî Efendi merhûm tarafından yazılan mutâla'a-i mütelehhifâta el-ân nezdimizde mahfûzdur. Avnî Bey'in tarz-ı kadîme büyük bir şair olduğunu bilirdim. Faka, niçin ketm edeyim, iki büyük cildi imlâ eden külliyât-ı eş'ârını siz lütfen bana tevdî' ettikten sonra, bizim tahmîn ve takdîrimizden pek yüksek bir şair olduğunu anladım. Külliyât değil, kâinât.

Allâh'ı bunun kadar anlamış, peygamberi bunun kadar tanımış ve Allâh'a da peygambere de bunun kadar âşk u şevk ile îmân etmiş ârif bi'llâh pek azdır. Hâlik-i lem-yezel'e ref'-i münâcât ederken:

Küll-i mutlak eyleyip cüz'-i mukayyedden zuhûr
Sûret-i her katreyi mir'ât-ı deryâ eyledin

Eyleyip her zerreyi bir âşık-ı Mûsâ-talep
Kâinâtı gark-ı envâr-ı tecellâ eyledin

Gösterip levh-i ademde bî-adet nakş-ı bedî'
Sırrını a'yâna bu sûretle ifşâ eyledin

Bir nefesle Meryem'i dem-sâz-ı Cibrîl eyleyip
Rûh verdin kâleb-i mevhûma İsâ eyledin

Perde-i dîdârın oldu şiddet-i fart-ı zuhûr
Kendini çeşm ü dil ü cân içre ihfâ eyledin

Hem ene'l-Hak söyledin zîr-i leb-i Mansûr'dan

Hem cezâ-yı töhmet-i Mansûr'u icrâ eyledin

gibi ârifâne beyitlerle hafâyâ-yı hilkate nüfûz eden nazarlarındaki kerâmet-i kudreti, peygambere arz-ı ta'zîmât ederken:

Devlet-i dâr-i fenâdan olamaz kimse be-kâm
Ne belâ feyz-i bekâdan dahî olmak mahrûm

Kaç Süleymana firâş olduğunuanlar idin
Âh bir kerre dile gelse bu sahrâ-yı ketûm

Mürde-i kâfire sermâye-i gufrân mı olur
Levh-i zerrîn-i mezârındaki lafz-ı merhûm

Medh-i eşrâr ile lâyık mı sühan-senc olana
Töhmet-i defi-i medâyih güneh-i celb-i zümûm

Reşk o pakize-şiyem şâ'ire kim olmuşdur
Fikreti münhasır-ı medh-i Nebî-i ma'sûm

O Hudâvend-i Hudâ-hüy ki vasf-ı zâtı
Levh-i ta'zîme bu sûretle olunmuş mersûm:

Hazret-i Ahmed u Mahmûd u Muhammed ki odur
Merhamet ma'deni peygamber-i ferhunde-kudûm

O Nebiyy-i 'Arabî kim hass u hâk-i derîdir
Taht u tâc-ı haşem u kevkebe-i Kayser-i Rûm

Husrev-i kişver-i levlâke ki vechinde 'ayân
Hucub-i nûr-i tecellâdaki râz-ı mektûm

Âyet-i Hak gibi her yerde kemâli mevcûd
Zât-ı mutlak gibi 'âlemde misâli ma'dûm

Dâd-resdir o kadar merhamet u şefkati kim

Yâ Muhammed dese bir kerre eğer bir mazlûm

Pây-ı mazlûma olur bûse-zen-i istiğfâr
Mâlik-i mülk-i cihân olsa bile şahs-ı zalûm

gibi pür-heyecân beyitlerle gönlündeki ‘aşk ve muhabbeti izhâr eder.

Avnî Bey mezheb-i ârifîn olan (vahdet-i vücûd) felsefesine sâlik ve kâildir. Yine Fahr-i kâinât Efendimize olan bir na’t-ı belîğinde ez-cümle:

Nokta-i vahdet-i lâhut ile zâtı bir idi

Olmadan dâire-i âlem-i kesret mevcûd

beytiyle o nükteye işâret ediyor.

Avnî Bey sünniyyü’l-mezheb bir şâ’ir-i hakîm-meşreb olmakla berâber, şâh-ı velâyet ile necl-i şehîdine de pek Ziyade âşıktır. Hazret-i Ali’ye metîn bir kasîdesi, Hazret-i Hüseyin’e de güzel bir mersiyesi vardır. Şâh-ı Kerbelâya tevcîh-i niyâz ederken:

Yâ Hüseyni’bn-i Ali afvını ümîd ederim
Hizmetinde eğer ettimse de taksîr-i ‘adîd

Ben senin hâk-i kef-i pây-ı seg-i der-gehünüm
Hâşa li'llâh ki komazsın beni zâr ü nevmîd

diyecek kadar cûş u hurûş ediyor.

Hazret-i Mevlânâ’ya hem rûhen müncezib, hem tarîkatine cân u dilden müntesibdir. Şeyh Nazif Efendinin bu dâmâd ve tilmîzi ‘aşk-ı Mevlânâ ile o kadar meşbû’u’l-kalb ki ne kadar kasâid u neşâid yazsa yine gönlündeki derdi istediği kadar dökemiyor. Şemsu’d-dîn Tebrîzî’ye de fârisî güzel bir kasîdesi var. Koca Yenişehir-i Fenârî!.. Acemceye de türkçe kadar tasarruf edebiliyor. Ben o kanâ’atteyim ki mevlevîlik irfân-ı İslâma, biri fârisî, dîğeri türkî en büyük iki kitâbı hediye etmiş ki bu da Mesnevî-i Mevlânâ ile Avnî Bey Dîvânıdır.

- Kasîdeleri hakkındaki fikrinizi de lütfen îzâh eder misiniz? Öyle hatırlıyorum ki Nef’î’ye bile tercîh etmiştiniz.

- Bu tercîh ale’l- ıtlâk değildi. Nef’î’nin Sultân ‘Osmân-ı Sânî hakkında:

Tîğına n’ola yemîn eylerse rûh-ı Murtazâ
Bir gazâ ettin ki hoşnûd eyledin peygamberi

beytinin ikinci mısrâ'ı, yalnız bir kelimesini tağyîr ederek, Mithat Paşa'nın ikinci sadâretine olan bir kasîdesinde:

Bir sevâb ettin ki hoşnûd eyledin peygamberi

Belki Allâh'ı bile va'llâhu a'lem bi's-savâb

Sûretinde tazmîn ile derc ettiğini zikr etmiştim. Mithat Paşa ile (Harâbât)ın intişârı münâsebetiyle (o vakit bey) Ziya Paşaya olan kasîdesi birincisi edâ, ikincisi müeddâ i'tibâriyle gıbta-res olacak enâfis-i âsârdandır. Sultân Abdülaziz ile Sultan Abdülhamid'e olan kasîdeleri bunların huzûrunda pek sönük kalır. Mithat Paşa'nın müvâcehe-i hamiyetiyle Ziya Bey'in pîş-i fazl u kemâlinde hiss-i vecd-i hayrânîyi ötekilerine karşı duyamamış, hakîkî büyüklüğe âşık bir şair, bir 'ârifi bi'llâh için bu pek tabî'îdir.

- Gazeliyâtı nasıldır?..

- Pek güzeldir. Tasavvufta, 'aşk u garâmda hem kemmiyyet, hem keyfiyetçe pür-bereket. Zâten ma'lûmunuz olan bu bedî'aları intişârı mümkün olursa bir kerre daha vâzıhan görürsünüz.

- Fakat ne vakit neşr olunacak?.

- Bunu ne ben bilirim, ne bu yegâne külliyâtın sâhib-i meşrû'u olan hafîdi Avnî Bey. Zavallı şair, dîvânının ekser-i sahâifinden anlaşıldığı gibi, ihtiyâc u fakr içinde imrâr-ı hayât etmiş. Vefâtına karîb senelerin birinde Sultân Abdülhamid-i Sânî'ye yazdığı bir kasîdeden şu beyitleri 'aynen nakl ediyorum:

Avnî kulunuz be-hakk-ı îmân
Bir çâker-i sâdıku'l-cenândır

Ol zümreye mültehak değil kim
Ser-mâyeleri yalan dolandır

Gerçek gibi çok yalan var ammâ
Gerçek gerçek yalan yalandır

Bir gevher-i pâkdır ki tab'ı
Sîlî-zen-i genc-i şâyegândır

Ol gevher-i pâki hiçe satmak

Sarrâf-ı sipihre çok Ziyandır

Ser-maye-i kîl u kâl-ı kilki
Ne gonca-dehen ne mûmîyândır

Asâr-ı tabî'atında varsa
Bir söz ki mübâyin-i beyândır

Yâ lehv-i tehâzül-i kalemdir
Yâ sehv-i teğâfül-i lisândır

Bîçâre-i za'îfdir ve-lîkin
Meydân-ı sühanda kahramândır

Bir mürçe-i zebûndur ammâ
Hîcâ-yı beyânda arslândır

Ol sınf ile iktizâ ederse
En güçlü vü zorlu pehlevândır

Hayfâ ki tarîk-i irtikâda
Cemmâze-i bahtı kaltabândır

Ser-menzile erdi hem-rehânı
Yollarda onun işi fiğândır

Altında şu kubbe-i 'azîmin
Hasret-keş-i vüs'at-ı mekândır

Bir evde hazîn yatar ki sahnı
Mânend-i cahîm-i pür-duhândır

Ol rütbe mazîk u teng u târîk
Gûyâ ki mezâr-i kâfirândır

Ancak o kadar safâsı vardır
Âzâde-i bâr-i mîhmândır

Ma'lûm-ı fakîrdir bu söz kim
Dünyâ evi dâr-ı imtihândır

Ammâ nazar-i şehen-şâhîden
Mağbût-ı hadîkatü'l-cinândır

Çok zar u hazîn olan gönüller
Şimdi keremiyle şâdmândır

Çok bî-kes u nâ-ümîd u nâ-kâm
Lütfü ile şimdi kâmrândır

Bir lokmaya ihtiyâcı varken
Devletle veliyy-i nân u hândır

Elbette eder seni de sir-âb
Ol bahr-i sehâ ki bi-kerândır

(O bahr-i sehâ) sir-âb etmek şöyle dursun, bir katresi şairin mezra'a-i hayâtına düşmüyor. Izdrâb-ı ihtiyâc içinde kıvranan hayâtı ancak mezâra girdikten sonra endîşe-i hâl u ferdâdan kurtuldu. Ceddinden daha müreffeh olmayan hafîdinin yed-i nahîrinde ve her dakîkada zıyâ'a mahkûm bir hâlde duran dîvânıda sâhib-i şairiyle hem-baht. İntişâra imkân ve vâsıta bulamıyor. Zamanında ba'z-ı yârân-ı hâssında başka hiç kimse tarafından tanınmamış Şâkir Efendi'nin hayâtı hakkında muhibb-i azîzim Feylesof Rızâ Tevfîk Bey bu sırada ne kadir-şinâsâne taharriyât ve ne kadr-i âlimâne neşriyâtta bulunmaktadır. O Şâkir Efendi için, bu âciz de Avnî Bey için hasbetenli'llâh çalışmakla irfân-ı İslâm'a hizmet etmek istiyoruz.

- Avnî Bey'in külliyâtını neşr edebilmek için hâtırınıza bir çâre gelmiyor mu?..

- Pek çok teessüf ederim ki hâlin imkânsızlığı karşısında benim kudretim pek mahdûd, hâsırdır.

Süleyman Nazif Bey bir müddet sükût etti. Nazarı uzak bir hâtıraya dalmış gibi idi. Beş dakîka kadar düşündükten sonra:

- Şimdiye kadar pek az adamın hatırına gelmiş, ihtimâl ki hiç bir dikkati celb etmemiş bir mes'eleyi size söyliyeyim: Mısır vâlîsi Mehmed Ali Paşa Târîh-i Osmânî'ye pek meş'ûm sahîfeler yazmış bir eski Osmanlı olduğu hâlde, pek büyük bir dehây-ı siyâsete sâhib idi. Mısırda meşhûs (Bulak) matba'asını te'sîs etti. Zamanının en güzîde 'âlimleri bu matba'ada pek yüksek ma'âşlarla musahhih idi. Hurûfât, kâğıt, tab' ve teclîd cihetiyle hiçbir dâru't-tabâ'a-i İslâm bu müessese-i Mısriyye ile şimdiye kadar rekâbet edememiştir. Türkçe birçok dîvân ve eserleri (Bulak) matba'ası tab' u neşr etti. Mehmed Ali'nin bundan maksadı türkçenin edebiyâtına hizmet etmek mi idi? Buna bi-lâ kayd u şart inanmak sâfderûnluk olur. Paşa edebiyâttan bî-nasîb ve hattâ ümmî idi. Fakat onu kendisiyle beraber doğan dehâsı pek iyi anlamıştı ki bir memlekete en esaslı sûrette girebilecek kuvvet 'irfân ordusudur. (Bulak) matba'ası her neşr ettiği kitâb ile memleketimizin rûhuna, kalbine Mehmed 'Ali'yi sokuyordu. Mehmed 'Ali'nin ordusunu Kütahya'ya kadar getiren ne Ünye mağlûbiyetidir, ne sonraki Nizîb hezîmeti. O mağlûbiyetle bu hezîmeti ihzâr eden 'avâmil arasında (Bulak) matba'asını ve bi'l-hâssa Bulak matba'asını unutmayınız.

A'yân-ı kirâmdan Ziya Paşa Hazretlerinin (Hulûl bi'l-müsâleme) terkîbiyle lisânımıza nakil buyurdukları Penetration pacifique'e târîhte en parlak misâl bu müessese-i Mısriyye olabilir. Sultân Mahmûd-ı Sânî'nin Keşandan Sivasa ve Sivastan âhirete tağrîb ettiği Keçeci-zâde İzzet Mollanın - ki Sultân Mahmûd-ı Sânî devrinin en büyük şairidir- külliyâtını Mehmed Ali Paşa (Bulak) matba'asında tab' ile o zamanki hudûdumuz olan Macaristan ser-haddinden Hind denizi sâhillerine kadar neşr ediyordu. Netîce ise meydânda. Mehmed Ali ümm-i dünyâya vaz'-ı yed ederken orayı karışık, harâb, za'îf ve esîr bulmuştu. Mısır'ın o vakit ki hâli şimdi eski efendisinin dâr u diyârında haşr olup duruyor.

Şair Avnî Bey hakkında cem' etmekte olduğum ma'lûmâtı tedvîn ve dîvânıyla birlikte hafîdi Avnî Bey'e tevdî' edilmek üzere size i'âde edeceğim. Benim îfâ edebileceğim hizmet bu kadardır. Belki hayr ve hasenâtı sever bir sâhib-i himmet zuhûr eder de bastırır. Fakat o mesîh-i me'mûl zann etmem ki karîb ve hattâ mevcûd olsun!..

Süleyman Nazif Bey yine bir müddet tevakkuf ettikten sonra:

- Bakınız. Hemen her milletin târîh-i siyâsiyâtiyle târîh-i edebiyâtı yan yana, el ele yürür. Biz de ise ber-akis oldu. Bu iki târîh iki garaz-kâr evdeki kardeş gibi biri birine yan

bakmış, fırsat buldukça öteki birini ezmeye çalışmıştır. Size binlerce emsâlden ikisini söyleyeyim. Ma'lûmdur ki klasik edebiyâtımızın en büyük şairleri arasında Fuzûlî ile Nef'î en mümtâz makâmı ihrâz etmişlerdi. Bu mümtâz makâm bî-çârelerin mevki'-i ictimâ'iyelerinde değil, târîh-i edebiyâttadır. Yanlış anlaşılmasın.

Fuzûlî'yi Şark ve Garba hükümrân Sultân Süleyman Kânûnî nasıl telakkî ve akdâr etmişti?.. Bu resmî bir vesîka. Bir hüccetle ma'lûmumuzdur. Bağdat'ta Fuzûlî'nin fazl u irfânını takdîr edenler dokuz akçe (şimdiki hesâba göre onbeş kuruş) yevmiye ile vakıfdan akdâr olunmasını der-bâr-ı şekvet-karâra arz ederler. Çıkan irâdede, Bağdat'ın arz u telhîsi tağyîr olunarak, (evkâfın zevâidinden) kaydı ilâve olunmuştur. Zavallı şair, o vakit mâ-beyn baş kâtibi, ta'bîr-i ma'rûf u kadîmeyle nişancı olan Mehmed Paşa'ya gönderdiği Şikâyet-nâme-i meşhûr u bî-nazîrinde bu hâdiseyi şöyle anlatıyor:

"...Hudâvendâ. Mahfî buyurulmaya ve mestûr olmaya ki vârid olan berât-ı hümâyûn mazmûnu irsâl olunan arza mutâbık olmayup tasarrufda nâkıs kalmışdır. Ve ibârâtındaki (zevâid) lafzı zâid vâki' olmuşdur. Fi'l-vâki eğer lafz-ı (zevâid)den garaz bu ise ki vezâif-i huddâm ve revâtib-i erbâb-ı tekâ'ud ve ihrâcât-ı alîku'd-devâb ve alef-i avâmil ve mâ-yuhtâc ihrâc olundukdan sonra bu bendeye bir fâide müretteb ola. Bu sûret hakîkatte der-gâh-ı mu'allâdan böyle işaret olunmakdadır ki bende-i vacibü't-tahkîr Fuzûlî-i hakîr isti'dâd-ı takaddüm ve istihkâk-ı tekerrüm da'vâsı kılarken ve kendüsini ekser erbâb-ı istihkâktan mukaddem bilürken hakkında mezîd-i merhamet-i mülûkânem ve vefîr-i mekrümet-i husrev-ânem zuhura gelüp bu berât-ı sehâvet-âyâtı virdüm ve buyurdum ki min-ba'd rütbe-i iktidâr ve pâye-i i'tibârın cemî'-i gedâlardan belki behâyimden ve taş ve toprakdan ehass u ednâ bile ve bîhûde tasarruf-ı berât kılub mertebesinden haber-dâr ola..."

İşte Selîm Nüzhet Bey. Edebiyâtımızın târîhçe-i mukadderâtı bu Şikâyet-nâmededir. Bağdâd çöllerinde nehir ve kuyulardan su çeken ve taşıyan bâr-gîrlerin yaralarına sürülecek katrânla tekye âbdest-hânelerine alınacak süpürgelerin masrafı çıktıktan sonra, mütevellîler eğer lütfen ketm u ihtilâs etmezlerse Fuzûlî'ye günde dokuz akçelik kefâf-ı nefs verilmesine merhameten müsâ'ade olunuyordu.

Nef'î Fuzûlî'den daha bahtiyâr olmamıştı. Sultân Ahmed-i Evvel ile iki mahdûmu Osmân-ı Sânî ve Murâd-ı Râbi'i kasîdelerle te'bîd etmişken cellâd-ı kazâdan kurtulamadı. Daha doğrusu son aldığı câize, çavuş Boynueğri Mehmed'in eliyle boğazına takılan ip oldu. Sebebi ise ma'lûmdur. Sultân Murâd-ı Râbi' Bayram Paşa'yı Nef'î'ye hiciv ettirmişken, yine Bayram Paşa'yı gûyâ taltîf u teskîn için şairi i'dâm ettirmiştir. Ziya Paşalar, Şinasiler,

Namık Kemaller, Eşrefler, Abdulhalîm Memdûhlar, İsmail Safâlar hâlen inzâr-ı tahattur önünde dolaşmakta oldukları için bunlardan bahs etmedim. Hâsılı ‘azîzim, bizde de bir Seyfu’d-devle, bir Sultân Sancar, bir Sa’d bin Zengî, bir Hüseyin Baykara, bir Birinci Fransuva, bir Ondördüncü Lui olsaydı, edebiyâtımız edebiyât-ı ‘umûmiye-i beşer arasında müste’idd u müstehakk olduğu mevkî’i bugün tamâmen ihrâz etmiş bulunurdu. Ve elbette bu fecâyi’, bu izmihlâl tehaddüs etmezdi.

Süleyman Nazif

***İleri,* nr. 1604, 14 Temmuz 1338/1922, s. 3.**

3.51. Bir Kütüphane ve İki Eser

Meşhîdenin Hikâyeleri – Kızlar Ağası

Lisânımızda müzâhe son şekl-i tekâmülünü temin eden (Ak Baba) ve (Papağan) gazetelerinin şair sahipleri Yusuf Ziya ve Orhan Seyfi Beyler, neşrettikleri ceridelerin ünvanını tevhîd ile müşterek bir kütüphane tesis ettiler: Ak Baba ve Papağan Kütüphanesi.

Recaizâde Ercüment Ekrem Bey'in mukeddemâ (Ak Baba) ile müfterik surette neşredilmiş olan âsârından (Meşhîdenin Hikâyeleri) ile dârülfünun müderrislerinden tarih encümeni reisi Ahmet Refik Bey'in (Kızlar Ağası) namı altında müceddiden telif etmiş olduğu kitap (Ak Baba ve Papağan Kütüphanesi) tarafından geçen hafta birbirini müteakip neşredilmiştir.

Ercüment Ekrem Bey mizah vadisini kendisine has ve taklidi muhal bir tarzda açarken, vatan ecânib istilâsına henüz dûçar olmuştu. Ecdâdın sadâ-yı teşci'i ve tesliyeti bu üstat oğlu üstat, Evliya Çelebi'nin üç asra karîb bir zamandan beri her sem'e ve kalbe munis gelen sesiyle mahzûn gönüllerimize serin birer reşhâ serpti. Evliya Çelebi'nin üslûbunu, hususiyetini asla tağyir ve ihlâl etmeden, fakat faik ve mütekâmil surette tecdid daha doğrusu istiare ederek, Türklere en meyus ve muzdarip demlerinde kahkahalar ettire ettire kuvvet-i kalp veren Ercüment Ekrem Bey'in o hizmeti hiçbir vakit unutulamaz. (Meşhedi) de bu üstadın ibdâ' ettiği İstanbul'da yaşâyân İranilerden bir enmüzectir.

İranilerin mübalâğa ve taazzuma fevkalâde meyyal olduklarını kendileri de inkâr etmezler. Fakat (meşhedi)yi halk ederken mübdi' asla mübalâğaya kapılmamış ve mahlûkunu olduğu gibi tasvîr etmiştir.

Ercüment Ekrem Bey'in (meşhesi)si bir müddetten beri (Akbaba)nın sütunlarında devr-i âlem ediyor. Mensup olduğu kavme has garabetleri Avrupa'nın muhtelif yerlerinde dolaştırdıktan sonra, şimdi de Amerika'da teşhir etmektedir. Mevsûken haber aldığımıza göre bu seyahati en ziyade dikkatle takip eden İstanbul'daki İrani misafirlerimiz imiş. Ve filhakika takip olunmağa değer.

Ahmet Refik Bey'in Kızlar Ağası Osmanlı tarihinin bir köşesine cazip ve câmi' bir levha şeklinde tasvir ve irac eden bir eserdir. Hicrîn on birinci asrı ibtidâsından, devr-i meşrutiyete kadar, memleketimizde nöbet be nöbet, hôd veya sakin surette, vakaya müdahale ve bazen de hâdisatı îkâ' etmiş olan darü'ssaade teşrifi ağalarını bir yerde

gösterecek bir kitabın fıkdanı tarihimizin büyük noksanı idi. Ahmet Refik Bey şu eseriyle o eksikliği itmâm ediyor.

Kızlar Ağası ister ırk olsun, ister zincirlerden mahiyet itibarîyle hepsi birdir. Ben ırk-ı mafûk, ırk-ı madûn gibi tasnifâtı biraz da Frenklerin tasallüfü gururunda mütevellid ebâtilden addederim. Zincirler içinde bazı beyazlardan çok zeki, çok cesur ve çok mert ve vefakâr kimseler de vardır. Hiçbir ırk u kavim bir kısım ifrâdının secâyâ-yı hususiyesiyle muhakeme ve mesul edilemez. Rus – Japon harbi tahaddüs ettiği ırk-ı behemâ mağlûp olacağını iddia edenler pek çoktu. Hatta Fransız allâme-i tıbbî Doktor (Sarol Rişe) bunun esbâb-ı mucibesini muhtevi raporunu daha evvel efkâr-ı umumiyeye arz etmek gibi bir sadedlik göstermişti. Tıpta mühim keşfiyâtı olan doktor, bu hareketi ve iddiasıyla edib-i zarf (Anatol Frans)ın pek parlak istihza ve temessühlerine uğadı. İşte muhterem müderris ve muvarrihle bizim fikirlerimiz yalnız bu noktada ihtilâf eder.

Ahmet Refik Bey kitabında 990. senesi martının son günlerinde (milâdî 1582) akdedilmiş olan bir nikâh cemiyetini tasvir ile başlıyor. Süleyman meşhur damadı Rüstem Paşa'nın kızı Ayşe sultan, yine meşhur münşeat sahibi nişancı Feridun Bey'e tenkîh ediliyordu. Müellif bunu cazip üslûbuyla o kadar güzel tasvir ediyor ki insan okurken kendisini o mecliste hazır sanıyor. Ahmet Refik Bey'in tarihe ait âsârını ne vakit gözden geçirsem Aleksandra Dumas'ı hatırlarm. Fransız edibi hikâyeyi tarih haline koyarak, tatlı tatlı okutmak istemiş ve okutmuştu. Ahmet Vefik Bey ise, tarihe ihtiva ettiği vakayiden hiçbirini tahrif etmeksizin aslındaki hakayıkı tamamıyla muhafaza ederek bir hikâye cazibeti verir. Bu sayededir ki Osmanlı tarihinin biraz yeknesak ve pek çok mukassi olan sahifeleri Ahmet Refik Bey'in kalemi temas eder etmez, kârîsi teshir eden ve eserin sonuna kadar süregelen bir levhaya inkılap etmektedir.

Padişahların, valide sultanların, gözdelerin Kızlar Ağası denilen mülk sürüleri çobanların ve diğer paşa ve ağalarla tıfılların ellerinden bu halkın ne kadar ve neler çekmiş olduğunun bir kere daha etrafıyla görmek ve tafsilâtıyla öğrenmek için Ahmet Refik Bey'in bu kitabına birkaç saat göz gezdirmek kifayet gelir.

Müsadere, tahrîm etmişti ki herkes soyup soyulmaya kanıksamış ortada iffet ve istikamet lâfızlarının mefhum ve medlûlu kaybolmuştu. (Naima) tarihinin birinci cildinde (sahife 231) naklonunan şu birkaç satır o zamanki halet-i ruhiyeyi tasvir eder:

"…Nefsü'l-emr buradaki bazı musalih husûlüne tevassut eden kimesnelerin yedd ile mübaliğ ve hedaya alınmak her asırda eksik olmaz bir manadır. Hadd-ı makûlü tecavüz

ettiği halde hayle-i hekimâne defeate say' olunmak lâzım iken hücum-ı umuma muharik bu makûle-i fesad ikata ile hetek-namus devlet etmek akıbetinde vehâmet mukarrerdir.

Naima gibi zamanın bî-iman bir musavver ve münekkidi Rüşti makul ve onun yalnız muhrik-i fesad olacak derecede suiistimal edilmesinin medhûl görüyor.

Padişah ırk ü lisân ihtilafını saltanat en metin temeli addetmişlerdir. Kendileri mahzâ başka lisân bilmedikleri için lutfen Türkçe konuşurlardı. Ahmet Refik Bey kitabında o zamanı satırların ne güzel tersîm ediyor:

"…Hâlbuki isyan, devşirme, kapı kulu ile ekseri Anadolu Türklerinden mürekkep sipahiler arasında bir mukabele şeklini aldı. Osmanlı imparatorluğu idaresinde Türk irfanıyla temsil rical vardı; fakat yeniçeriler arasında Türkçe bile öğrenemeyenler, sipahilere karşı kendi yurtlarında Osman oğullarının saltanat kuvvetine güvenerek husumetlerini izhârdan geri durmuyorlardı. Irken Türk sayılan padişah ise kapı kulunun tahtını başına geçireceğinden korkarak onların arzularına sipahileri feda ederdi. Orta kapı önleri babüssaade sakfının altı âdeta kanlı mülevves birer mukatildi. Saray kapıları önünde padişahın zevkini ve saltanatını temin için nâ-hakk yere kanlar dökülüyordu. Suçlu olan da yoktu. Asıl suç, sarayda zevk ü safa ile yaşayan Üçüncü Mahmut'un validesi Venedikli Safiye Sultan'ın, saray kadınlarının müretşî sadrazamların ve şeyhülislâmlarındı. Halk bu cinayetlerden bîzar idi. Osmanlı hanedanının istibdadına karşı feryat eylemekten korkan da yoktu. Osman oğullarının cesur ecdâdı zamanında gösterilen kahramanlıklar ve edilen fedakârlıklar artık halkın kalbine o uzak müfahirin yâdını bile hatırlatacak bir şükran hissi bırakmamıştı. Cülûsunda on dokuz kardeşini bir gecede boğduran hükümdar hangi tarihte ve hangi hanedanda vardı?

Üçüncü Mahmut'un sadaret makamına getirdiği yemişçi bir Arnavut Anadolu'nun masum ve bîgünah evlâdına ilân-ı harp etmişti. Roma kayserleriden meşhur (Kaligola), bilmem neden tehevvür ederek, bir gün "bütün Roma'nın tek bir paşası olsa da uruşta kessem!.." demiş. Osmanlı padişahlarının pek yakın ve mevsûk mezâlimine mütaala olmasaydım (Kalifola)nın o sözü söylenmiş olduğuna inanmazdım. Kendi ırkına yabancı anasırı başına toplayarak, Türkleri mütemadiyen katl-ı amme uğratan sultanlar da, Roma kayseri gibi, tek bir baş aradılar. Ve bulamayınca başlar kestiler. Tutuşan şehvetlerini yalnız bir şey teskîn ederdi: Mazlum kanı.

Anadolu halkını kıran, cesetlerini kuyuya dolduran, hatta eşikteki çocukları bile kesen Kuyucu Murat Paşa'nın pir-i fani olarak Kızlar Ağası Mustafa Ağa'yı Ahmet evvel şu cevabı veriyor:

Sus bre habis. Ne haddindir?... Evvel bir gazi ve mücahid ihtiyar ve kâr-güzar vezirdir. Velâyet Anadolu'da alâkamız kalmamışken yeniden teshîr etti. Bu denli celâli askerine galip olup kırdı. Kahır ve rey ile bu kadar müfsidlerin hakkından gelip uğrunda can ve baş ile hizmet etti. Siz bir alay ehli garezsiniz. Bir daha onun hakkında bir söz söylemeye rızam yoktur. İstese gitsin, istese otursun.[211]

Sultan Ahmed-i evvelin büyük oğlu İkinci Osman'ın efalini yine bu (Servet-i Fünun) sahifelerinde izah ve tahlil etmiştik.[212] O padişahların zamanında tahaddüs eden Lehistan seferine ve serhat ahvaline dair dibağ Mahmut Paşa huzura girer. Ve Kızlar Ağası Süleyman Ağa da mecliste hazır imiş. Paşanın ifâdâtını ağa makul görmez, "Leh kralı padişaha mukabeleye gelirmiş ve kadirmiş" diye sorar. Paşa mevkiinin ve her zamanın ehemmiyetine müdrik idi" Biz, gelir diye tedarik görelim. Gelmezse devlet padişahındır" tarzında makul bir cevap verir. Kadınlar Ağası şu söze karşı sükût edecek yerde, paşayı padişahın huzurunda tahkir etmiş padişah ise sükûtu ve tasvibiyle Kızlar Ağası'nın hareketine iştirak göstermiştir.

Ahmet Refik Bey'in hikâye ettiği bu vaka, kendi kitabında bulunmayan bu menkıbeyi bize hatırlatır:

Yeniçerileri tenkîl ettikten sonra, Mahmut Sani'nin ordusuz, tedariksiz, 1244 Rus seferini ilan etmesine şair meşhur İzzet Molla muarız bulunanlardan idi… Mazbata-yı tecil için gelen Kadınlar Ağası veya diğer birinci bir musahîb (şûrâ-yı saltanat) dâhil zevattan bazılarının tereddütünü görünce, "Efendimiz Moskof kralının tahtını başına geçirecek ama siz kraldan rüşvet aldığınız için onu şakaya ediyorsunuz" itabıyla heyetin bilumum azasına çıkışır. Bunun üzerine İzzet Molla, "Ya Rabbi, şu zencinin kafasını bir gece bana ver de rahat uyuyayım" demiştir.

İşte Kızlar Ağası ve sarayın diğer kıymetsiz eşhâsı en mühim musalih-i devlete karışırlar ve çok defa padişahları kendi reyleri ve kafalarıyla idare ederlerdi. Sultan Abdülhamit saninin hafız behrâm ağasına biz de yetiştik. O zamanın şairlerine

Kâbe-i saltanatın sen hecr-i âsûdisin

[211] Ahmet Refik Bey, Kızlar Ağası, s.24
[212] Servet-i Fünun, nüsha, 72

Dedirtmiş olan bu parayla satın alınmış gök, vükelâ vüzeranın hâmi-i müstaklî kesildi. Ağanın musalih devletine engüşt müdahelesini sadrazam Sait Paşa, güç hal ile kasredebilmişti.

Bizim için cidden müstelzim âr u hacâlet olacak bir hal daha:

Geçen seneye kadar müntazaman neşr olunan meşhur (Almanak Dogata) devlet Osmaniye teşkilâtını tarif ederken, "sadrazamla şeyhülislam ve kızlar ağası (altesse) yani (fehâmütlü) lakabını haizdir" diyor. Filhakika (darüssaade ağaları) bilumum vükelânın ve ser askerlerin fevkinde idiler. Bunun sebebini Ahmet Refik Bey kitabında şöyle izah ediyor.

"Sarayda kızlar ağasının pek büyük bir mevkii vardı." Darüssaade şerifiye ağası" silahtar ağanın, babüssüade ağasının, bütün saray erkânının mavûfıkı idi. Sadaret ve meşîhattan sonra en mühim meşgale, saray kadınlarının muhafaza ve idaresi idi."

Saray kadınlarını muhafaza ve idare, nefsül emr de sadaret ve meşîhatten sonra en mühim mesele olsa bile, padişahlar nazarında ehemm-i mesâildir. Devletin en gaileli zamanında saraya kadın taharri ve intihâb meşgalesine bir dakika fasıla verilmezdi. En son gelen padişaha Vahdettin firarından birkaç ay evvel, bahçıvanın zât-ı şahanesinden belki elli yaş küçük kız ile evlenmişti. Düğün için edilen masraf devletin o vaktini muzâyike-i maliyesini fevkalâde teşdîd etti.

Ahmet Refik Bey'in bu son eseri de bizim tarihin nefis bir mahzer-i hakayıkıdır. Müellifi müstefîdane tebrik ederken, nazar-ı dikkatimi celb eden bir noktayı arz etmek isterim.

"…Sarayda ise padişahı ve saray kadınlarını mest eden sakiler, ecel sakileri değil, bilakis Nedîm Ahmet Efendi'nin birkaç asır sonra tasvir ettiği "simin sakiler, billûr bazularla" meclisleri şenlendiren dilber kadınlar "peri peyler" kızarlardı" (sahife 12)

Vakıanın hicri bin tarihlerinde güzirân olmasına nazaran, Nedîm ile o zaman arasında birkaç asır değil, hatta bir buçuk asır bile tamam geçmiştir.

Bir de,

Hele çok cevr ü cefa sabredelim

Görelim son ucu Huda neyler,

Beytindeki mısraların vezinleri birbirine uymadığı gibi

Durmayıp padişahım zulm ile dünya yıkılır

Mısraı mevzun okunabilmek için (padişah)ın ikinci (padişahım) şeklinde yazılmak icab eder. 166 büyükçe sahifeden müteşekkil bir kitabın ihtiva ettiği hüssünât arasında şu üç zehûl kayd ve tasrih edilmeye bile değmezdi. Fakat eseri ne kadar bîtarafâne ve müşkülpesendâne okuduğumuzu ve nihayet güzelliğine hayran kaldığımızı göstermek için, bu noktalara da işaret ettik.

Süleyman Nazif

Servet-i Fünun, c. 60, nr. 1569, 9 Eylül 1926, s.258

3.52. Bir Ufûl Münasebetiyle

İstanbul Halkalı'daki Fener Ocağı üç yüz bu kadar süre çalıştıktan sonra Mora Şube-i Cezîresini nihansız tutuşturmuştu. O kıtanın bir köşesine üç asırdan beri sığınmış olan Müslümanları irşad eden, tenvir eden ailenin son reisi Zeyd Necip Efendi'yi sakin bulunduğu (Trabolice) kasabasında Rum asilleri şehit ettiler. Fazlıyla, irfanıyla meşhur bulunan Şeyh Necip Efendi'nin hanesi İslâm'ın Mora kıtasında son kalesi idi. Asiler en evvel bu kaleyi yıktılar.

Necip Efendi hem şeyh, hem şair idi. Tezkire-i Şuara sahiplerinin zengin ve dil-nişin dedikleri güftarından yalnız

Yed-i beyzâ-yı tecelliden alır fer mehtâb

Meh-i nevle eder engüştünü o nûr-ı mehtâb

matla'lı bir gazeli görebildim. Katiller, ihtimal ki, şair-i şehidin naaşı gibi mecmâ-yı eşarını parça parça ettiler.

O katl-i amedden Şeyh Necip Efendi'nin Sami ve Baki namlarında, ikiz doğmuş, iki oğlu ile Hayrettin adlı küçük bir mahdumu ve birde Sami Bey'in Abdullatif Suphi isminde bir oğlu kurtulabilmişti.

Sami ve Suphi Beyler, bilahare vezarette kadar irtika ile bu devletin siyaset ve irfanına pek mühim hizmetler ifa etmiş olan Abdullah Suphi Sami ve Abdullatif Suphi paşalardır.

Şeyh Necip Efendi'yi şehit edenler hanedanın erkânını esircilere sattılar. Şehadet-i pederden sonra tarumar olan ailenin riyaseti makamına gelen Sami Bey, babasını, darın, diyarını, hürriyetiyle birlikte kaybederken altı sininde ve o tarihte yegâne olan oğlu Suphi Bey ise ancak altı yaşlarında idi. Macera-yı Yusuf başka. Ve daha dil-hırâş şekilde tekrar edilmişti. Yunan denizi Kenan ili çöllerine döndü. Bu perişan kafayla o can ancak bir İslâm diyarı arıyordu. Önlerine Mısır çıktı. Meşhur Mahmut Ali Paşa o diyarın hükümranı idi. Hadise-i Şehadeti daha evvel işitmiş olduğu Şeyh Necip Efendi'nin al tahtını görmek istedi. Nasiyesinde hikmetin envârı o zamanda bile lemean ediyordu. Sami Bey'i Mahmut Ali Paşa, evvelâ kendisine katib ve bilahare muavin ve müsteşar nasbetti.

Mısır sarayındaki ihtişam, Şeyh Necip Efendi'nin büyük oğluna (Trabolice) kasabasındaki ve ziya-ı tekyeyi unutturmuyordu. Sami Bey'in orada alınacak intikamdan başka bir şey kalmamıştı. Fakat bu intikam o kadar aziz, o kadar teselliyet-aver ve o kadar arâmsûz idi…

Âli-i Osman devletinin kısmeti (Mora) daki bir avuç i'sâtı tedîb etmekten aciz kalmıştı. Vakıa Avrupa, kanlı siyasetleriyle ve çılgın şairleriyle, Mora kıtasına mütevâlîen ve küçük kucak mevâd-i infilakıye taşıyordu. İngiliz şairi Lord (Byron) Yunan evhabbetinden Nedîm olduğu halde bile Yunan aşkından mütevellid heyecanını hayatıyla birlikte (Mesolongi) kasabasında görmüştü.

(Mora)daki bir avuç i'sâtı karşısında aciz kalan Ali-i Osman devletinin padişahı, nihayet Mısır'daki bendesinin latif imdadına – lutfen - iftihar etti. Zâten her yerde (Ceziret'ül-Arap'ta, Filistin'de Suriye'de ne vakit sıkışırsa Mahmut Ali'den muavenet talep etmek, Mahmut Sani'nin tarih-i saltanatını sık sık utandırmış olan vakayiden idi. Mısır valisi, (Mora) kıtasındaki iskânı teskin ile tedîbe - bir rivayette büyük diğer rivayete göre üvey oğlu - İbrahim Paşa'yı- kafi miktarda kuva-yı bahriye ve beriye ile memur etti. Ş.Necip Efendi'nin oğlu, doğru babasının vaktiyle hem tekke hem mesken olan evine gitti ve hanenin damına çıkarak, titrek giryan sesiyle ezan okudu. Herke susmuş… Mağlûp susmuş… Bu sukut içinde Şeyh Necib'in sönmüş dağılmış hânümanı üstünden büyük oğlunun yükselttiği Allahu ekber seslerini dünyeviler gibi uhrevilerde derin huşu ile dinliyordu. Dünya mahcup, ahiret müteselli, bu tekbirleri kâinat, derin bir istiğrak içinde dinledi.

O ezan-ı Mahmudî Mora ufuklarının belki son işittiği sala-yı tevhiddir. Fakat ebediyeti ihtizaza getiren bu hitab-ı semai Mora şühedasının topraklarına dünyanın sonuna kadar reşâhat-i rahmet yağdıracak.

Şeyh Necip Efendi'nin oğlu babasına, ruhuna karşı olan vazifesini bu suretle ifa etmiştir. (Trabolice) den ikinci defa müfarakât eden Sami Bey, artık ilk vatan cüda olan yetimler babası yetim değildi. Evvela Mısır'a avdet etti. Mısır'da Mahmut Ali'nin sükûtunu müteakip yerine getirilen İbrahim Paşa'dan sonra ve hasta ceddinin hayatında, Mısır valisi olan Abbas Paşa'nın nankörlükleri üzerine İstanbul'a gelmişti. Sami Paşa'nın ana vatanındaki son otuz senelik ömrü serapa fazilet-perverlik ve hizmet-i vatanîye ile güzirân oldu.

Sami Paşa İstanbul'a nakl-i hane ederken daha evvel (Trabdice) de doğmuş olan büyük mahdumu Subhi Paşadan başka, Mısır'da mütevellid muhâdiminden Abdulhâlim Beylerde, pederlerine refakat etmişlerdi. Bunlar birer yaşında idiler. Şark ve garbın İstanbul'da uzun seneler mihman-nüvaz ve âlicenap bir penah olan hane-i pedere pek mükemmel tâlim ve terbiye edildiler. Sami Paşa handanınca pek muhterem bir rengi ve en büyük şairi nasiri

olan Sezai Bey Efendi üstadımız, edebiyatımızın şehkarlarından bir musahabe-i edebiyesinde o vaktini aşiyan-ı pederine güzel tasvir etmiştir. Hâlim Bey burada biraderi Hasan ve kendisinden sinen bir yaş büyük olan yeğeni Subhi Paşazade beylerle beraber ulum-i mütenevviye muhtelif ve muktedir mualliminden tahsis etti. Hasan Bey Efendi, ömürleri beraber başlayan ve birlikte devam eden biraderi mağfuri Hâlim Bey'in irtihali üzerine kendi mahdumu Hasan Bey'e yazdığı bir mektupta, eski ve aziz demleri şu surette yâd ve ihya ediyor;

…Birader merhum, Mısır'da 1265 sene-i hicriyesinin muharrimizde ve ben o senenin şevvalinde maateesüf tevellid etmişizdir.[213] Aynı sene içinde peder hadisat zamanında ilcasıyla, mutasarrıflığını memur ve Mısırı terke mecbur olmasıyla, işlerini tasfiye ve alâkalarını kat' etmek üzere ammemiz Hayrullah Paşa merhumu Mısır'da bırakmıştı. İki sene mürurunda sonra validelerimizle birlikte, Vali-i muzır Abbas Paşa'nın tahsis ettiği vapurla İstanbul'a intikal etti. İlk çocukluk evânında, dairenin imamı Kastamonu bir hoca efendiden ders görmüştür. Taş Kasabasındaki hanede ibtida kongreli

Haşim Efendi bizi tedris etmiştir. Sonra da Reşit Paşa rüşdiye mektebine bir müddet devam ettik. Fakat asıl sevgili ve kıymetli üstadımız filozof meşrep Resul Musti Efendi idi. Tedrisi uzun bir zaman devam etmiştir.[214] Aynı zamanda Alman ulemasından Mösyö Mortemen de eve gelerek ulûm-ı müsbet ile bizi tenvir ederdi. Bu zât Doktor Mortemen'in pederidir.

Şarkiyeye ihata derecesinde vukufu ve tarih ile coğrafyada pek vasi malûmatı var idi. Kuvvetli hafızası bir derece idi. Ki Hindistan'ın bir köyünden bahsolunsa, o mevkinin hal ve şanını hiçbir müracaata hacet olmaksızın tarif ederdi. Asar-ı atikiyede mütehassıs sayılırdı. Biraderim Hâlim Bey merhum on sekiz, yirmi yaşlarında iken, Fransız coğrafyasını Kurtambeş'in bir eserini Türkçeye tercüme etmiş ve tercümede, muvaffakıyet tema göstermiş olduğundan, mezkûr eser meclis kebir maarif kararıyla maarif nezareti tarafından matbuat-ı amire de tab edilerek tedrisat-ı resmiye programına derc ve zamanın mekanı tevzic edilmiştir. Hayat-ı hususîyesi hakkında hatırama şimdi ancak şu perişan

[213] Hasan Bey burada "maateessüf tevellüd etmişizdir" demeleri Hazret-i Eyüp'ün "doğduğum güne lanet olsun" bedduasını ihtar ediyor. Aynı senede doğmuş ve hayatın kerem ve sertini seksen sene beraber göğüs germiş iki kardeşin birinin ufûlünü diğerinin tek bir kelime-i tehellüfle tasvir etmesi uzun bir maziye kadar müellim ve manidardı.

[214] Bu Resul Musti Efendi'ye son zamanlarda yetiştim. (Hareket-i daima) makinesini icat etmiş olduğunu iddia ediyordu ve eski şöhret ilim ve irfanından elinde yalnız bu makine kalmış idiyse de o makineyi dünya yüzünde hiç kimse görmemişti

sözler geldi. Hayat-ı resmiyesini nevine ve sırasına göre tasvir etmeye zihnimin karışıklığı müsait değildir.

Hasan Bey'in şu birkaç satır tehellüfü merhum biraderinin sima-ı maneviyesini bir dereceye kadar göstermeye kifayet eder. Adliye müfettişliği, mahkeme-i ticaret riyaseti, ayan azalığı, adliye nazırlığı gibi münasip Sami Paşazade Hâlim Bey'in hayatında birer merhale-i faniyedir. Onun tercüme-i halini, devletin sicil-i resmiyesinde mukayyed olmayan efâl ve müesserinde aramak daha münasip ve etraflı olur.

Hâlim Bey, hür doğmuş ve ahrârâne tâlim ve terbiye görmüştü. Kanaatı vicdaniyesini her devrin temayülatı ve tekazası fevkinde bulundurdu. Jön Türk harekâtı yeni oynanıyordu. Şark ve garbın ifazalına İstanbul'da telakigâh olan Sami ve sahibi paşa konaklarında bu hareketler yalnız temaşa değil, takip ve temenniye de edilmekteydi. Galeyan-ı şebâb ve tecrübesizlik şevkiyle ika edilmek istenilen mecnunane bir harekete Suphi Paşa'nın akıl ve basireti mana olmuştu. Namık Kemal o tarihte Avrupa'da millîyetçi bulunuyordu. Bu yüzden Ataullah Bey muğber oldu. Ve kin bağladı. Vatanperver ve vatan cüda edip o iğbirarında haksız idi ve haksız olmakla beraber Ataullah Bey'e olan infialini pederi Suphi ve hatta ceddi Sami Paşalara kadar teşmil etti.

Kaderin pek galip ve hatıra beşere gelmez tecellileri var: Abdülhamit, tahta cülûs ettikten ve Namık Kemal Bey'i elde edemeyeceğini anladıktan sonra hürriyetin büyük hatibini ortadan kaldırmak istememişti. Bir Fuzahât-i lisâniye davası icat ettiler: Güya Abdülaziz ile Murat'ın hulullerini takiben üçüncü bir hulû: Abdülhamit'i ıskata etmek iktiza edermiş. Namık Kemal, bunu bir mecliste beyan ve sözünü Arapça bir mesel ile teyit etmiş.

Suphi Paşa, o zaman mahkeme-i cinayet reisi idi. Maznûnun kendi hakkındaki tecavüzât-ı mütekaddimden hâkim bir iğbirar ve gayz hâsıl etmiş olduğunu zan ve bu ümit ile davayı onun mahkemesine sevk edenler, yanıldıklarını derhâl gördüler. Suphi Paşa, Namık Kemal'in beraat zimmetine hüküm ile padişahın husumetini kendi üzerine celbetmekle tereddüt göstermemişti. Hürriyetin veli nimeti olan Suphi Paşa'nın vefatı üzerine biraderi Hâlim Bey'e Namık Kemal'in (Rodos) cezirесinden yazdığı mektup şu satırlarla başlar:

"Taziyetten ağır vazife bilmiyorum. Ağır değil âdeta münasebetsizdir. Çünkü o yolda ihtar edilmeden başka bir tesiri olmaz. Maamafih birkaç lâkırdı söylemekten kendimi alamayacağım. Handan aileleri azasının kâfesi bendenizi sevmiş ve hatta muhabbetlerini birkaç münasebetsizliğimi çekmek derecesine kadar tevsi' etmiş olduklarından ayrı ayrı

hepsine minnettarım. Fakat Suphi Paşa merhum Mahmut Celâlettin Paşa'nın[215] perçemi zulmünden hürriyetimi tahlis ederek bana bir nevi veli nimetlik etmiş ve bu lutfu da sair münfehim olmuştu. İrtihali o rütbe-i müvecced tesir oldu ki tarifine muktedir değilim. Hala kendime teselliyet veremedim. Teselli yolunda zât-ı alilerine ne yazayım…"

Bu taziyetname yarıldığı zaman Sami ve Suphi Paşalar, hanedanının el yazısı olmak itibarîyle, reis Hâlim Bey idi. Binaenaleyh mektubun muhteviyatı o ailenin büyük, küçük bilimum erkânına şamil bir taziyedir.

Hâlim Bey'in hayatında uğradığı en büyük musibet, yegâne mahdumu Resmi Bey'in genç yaşında irtihal olmuştu. Resmi Bey, cidden yetişmemiş ve yalnız hanedanın değil, milletinin de istikbaline pek çok şeyler bir adam idi.

Şair-i azamın Londra'dan yazmış olduğu taziyetname, o matemi teyit eden bir levhadır. Bu mektupta deniliyor ki;

"Ah beyefendi hazretli!...

"Pek müteessirim. Gayet mükedder ve mağmum oldum. Zât-ı âlinizden başka teselliyat verebilecek kimse yoktur. Çünkü uğradığınız musibetin karşısında bütün muhibbileriniz lâl u ebkemdir. Sizin bir insan-ı kâmil olduğunuzu bildiğim için sabr ü sükûn ve metanetle bu haleyle mukavemet edeceğinizi düşünüyorum da müteselli oluyorum. Bir mecmua-ı kemâlât olan zâtınız müracaat etmek ahvân sözlerinden daha müesser olur. Hassaten ellerinizden öperim. Ve selâm mürüvvetkâraneniz teşekkürle beraber arz-ı tekrimât ve ta'zimat ederim, efendimiz hazretleri.

27 Mart 1920" Abdülhak Hâmid "

Yine bu uğursuz 1900 senesinin martında Recaizade üstat Ekrem Şair-i azanın Londra'da yazmış olduğu bir cevabında Nijad Ekrem'le ismi Hâlim Bey'in na-behengam fakat hem-zaman irtihallerine mersiye olabilecek şu satırlar ne kadar samimîdir.

"Aziz ve mukaddes sevgili kardeşim,

Lütfen gönderdiğin cevabı aldım. Gönlümdeki hüzün ve keder hali ise de senden haber-i afiyet aldığım için derece-i nihayede memnun ve müsterih oldum. Adada imişsin. Oranın hecralığında, tenhalığından hata ediyormuşsun. Bilirim ki hal-i kederde onlar tezyid-i hüzn ve keder eden ahvalden tesliyât bulurlar. Bu tabiatın bir tecellisi yahut teselliyesidir. Ne

[215] Abdülhamit'in eniştesi ve Cümleye sultanın zevci damat Mahmut Celaleddin Paşa ki bilahare Tarf kulesinde ve Mithat Paşa ile bir gecede idam edildi.

çare birader, zayiatımızı düşünmek,acılarımızı hissetmek için yaşıyorum, sen de yaşayacaksın!... Öbür dünyaya gitmek en kısa Tarık ise de hiçbir faydaya müntec değildir. Ben bir zaman ne kadar tereddütler geçirdim. Hiçlikle bu acı hayatı mukayese ettim. Hem kendim için hem de kaybettiklerim, sevdiklerim için yaşamayı gebermeye tercih ettim."

Sami Paşazâde Hâlim Bey'in şahsında bizden evvelki devrin son ve necip simalarından biri ufûl ederken daha eski ve yeniye ait birçok hatıratta hafızalarımızda yeniden uyanıyor. Daha üç, dört ay evvel Kadı köyündeki hanesinde tatlı tatlı hasbıhal etmiş olduğumuz Hâlim Bey'in ziyanı bir kerede benim yaşadığım ve benimle beraber kalemimin ağlayacağı kimin hatır ve hayaline gelirdi?... Abdülhak Hâmid Bey'in "biçare Hâlim Bey'de yaşayacaktır." Hükmüne rağmen biçare Hâlim Bey'de öldü ve hepimiz biçare ve hepimiz bir gün öleceğiz. Bahtiyar o ölüler ki arkalarında tekrar ve tebcil edebilecek nam-ı vasiyetleri kalır. Ne bu zümre-i naciye için hakikî hayat ancak onlar toprağın altına çekildikten sonra başlar. İşte Sami paşazade Hâlim Bey'de mevtin kapısında ebediyete der-ağuş eden ihyadandır.

Büyük Mahmut Ali'nin hafîd-i necibi Abbas Hâlim Paşa, ceddinin yar-ı müşfiki Sami Paşa'nın mahdumunu iki üç seneden beri her kış beraber Mısır'a götürür ve bu suretle o vücud-ı muazzezi şedâid-i vakaye etmeye çalışırdı. Bu seneden öyle oldu. Hâlim Bey Mısır'da doğmuştu; Mısır'da vefat etti. Gözlerinin seksen sene evvel ilk açıldığı ufuklar önünde kapanması acaba tesadüfün mü bir cilvesidir? Yoksa Hâlim Bey'in talihi, bir kere de şairin şu resmi beyin muhterem ve ihtiyar pederlerine şu resmi beyin ve muhterem ve ihtiyar pederine bir teselliyet mi aramak istedi:

Encamımız başlamış olduğu noktaya müncer

كانجام مابقطا آغاز ميرسد[216]

Süleyman Nazif

Servet-i Fünun, c.61, nr. 1580, 20 Teşrîn-i sânî 1926, s.18

[216] Olduğu gün biz baş dönmesinden kurtuluruz.

3.53. Musâhabe-i Edebiye - Birkaç Tahmis-I-

Bana belki bunak, belki hortlak derler. Filhakika bu devirde eski divanların sahifeleri dolduran aksân-ı nazım ile uğraşmak, bazılarınca bunaklık veya hortlaklık alametidir. Ne yapalım?... Gazel vadisini bile yarım asra tekallüb eden bir istihfâf-ı hâlâ kapatamadı. (Servet-i Fünûn) mektebinin birçok yeni şeyler getirmiş olduğunu en büyük muarızları bile inkâr edemez. Bu yenilikleri getirirken eski birçok şeyleri de nisyana gömmüşlerdir. Bununla beraber Frenklerin sünnet dedikleri şekl-i nazmı o kadar çalıştıkları ve güzel bazı numuneleri vücuda getirdikleri halde yine şiirimize ithâl edemediler. Sone'nin en hararetli taraftarı Süleyman Paşazade Sami merhum idi. Yalnız şekli almakla iktifa etmemiş, kelimenin manasını da tanin diye tercümeyle nakledivermişti. O vakit hepimiz bu vadide yazmaya heves ettik. Ve hepimizin birkaç senesi (Servet-i Fünûn) 'un eski nüshalarında duruyor. Onları şimdi okuyanlar var mı, yok mu bilemem; muhakkak bildiğim bir şey varsa bu yolun metruk ve menfî olduğudur.

Fakat gazel vadisi hala devam ediyor. Ve diyebilirim ki eskilerden daha güzelleri vücuda getirilmektedir.

Muallim Naci devrinin ruhu hepsinden büyük şairi olan Veysi Paşazade Ali Ruhi Bey'in aklına bir gün Tezkire-i Şuâra vücuda getirmek esmişti. Bir hayat olan şairlerin tercüme-i halini birer kaside sıraya kasideye benzeyen bir neşide ve beş gazel ile yazacağı kitaba derc edecekti. Kitap ne intişar etti, hatta ne de yazıldı. Bununla beraber o devrin büyük, küçük şairlerinden pek çok zât, ellerinde bir kaside ile beş gazel, Tezkire-i Şûara müellif-i müstakbeline fevc müracaat ediyorlardı. Tâlim-i edebiyat musannifinin Ali Ruhi Bey'e yazdığı bir mektup, o sırada bir müntehâb mecmuasıyla intişâr etti. Üstat Ekrem diyor ki;

Maarifperver efendimiz,

Bir hayat olan âzâ-yı üdebaya mahsus olmak üzere tertibi tasavvur buyrulan tezkiret-üş şuarâ için birkaç parça eserle bir de tercüme-i hâl hakîrânemin takdimi idaresini havi dünkü gün aldığım tezkire-i alîlerini pek aşırı bir memnuniyetle okudum. Teşebbüs-î alîlerine ben gayr-ı hadden tebrik ederim.

İnşallah muvaffak buyrulursunuz. Bu makûle te'lifâtın ne derece faydalı şeylerden olduğu nezd-i hünermendânelerinde malûm iken ondan bahsetmek abes olur. Bu neşide nâm hakîranemin dahi tahattür buyrulması ise bendenizce tefahhur ve tefekküre şâyân bir nişane-i teveccühtür. Şu kadarki bendeniz öyle bir Tezkiret-üş Şuarâ'ya ki bir encümen demektir, dâhil olacak kadar liyâkati haiz olduğum için telif-i alileri emel buyrulduğu

vecihle azâm-ı üdebaya mahsus ciddi bir şey olacak ise nam-ı hakirânem orada görülmemek lâzım gelir.

Eser takdimine gelince, telif edibanelerine derc buyrulacak âsârın hakkı intibâhı tamamıyla zât-ı arifânelerine ve sahibinin mevkir-i edebisine intikâl tabi olmak üzere her eser için bir mütaala tahriri tasavvuruna bu hakkın tarf-ı alilerine kalması lüzumunu müeyyid iken bunu ashâb-ı âsâra terk etmek gibi bir eser-i nezâket ibrâzına hacet var mıdır bilmem?...

Bendenizin şiir namıyla yazdığım bazı şeylerin bir takımı bundan on üç on dört sene akdem neşrettiğim (nağme-i seher) de, diğer bir kısmı geçen sene çıkardığım (zemzeme) namındaki eserde görülebileceği gibi, yine bir takımı da yakında yani her halde telif-i alîlerinin dest-gâh temsile itasından evvel neşri mamul olan ikinci (zemzeme)de okunur. Bunların içinde tezkire-i edibânelerine derece layık şeyler var ise itihâbını zât-ı alilerine bıraktım. Lâkin hiç ümit etmeye asâr-ı hakiranem içinde gerçekten karîn-pesend müşkilpesendâneleri olacak bir şey bulunabilsin. Afv-ı Samilerine mağrurane şuasını arz etmek isterim ki şair ve şiir kelimelerinin bildiğim manalarına göre meselâ Abdülhak Hâmid Beyefendi, zamanımızda bulunan şiirânın birincilerinden ve ekser eşârının enfeslerinden iken bu şiirlerin yalnız kaside veya terci veya gazel yollarından gayri birer vedide bulunmuş oldukları için tezkire-i edibânelerinden hariç bırakılması nasıl tezviç buyrulacak? Hamit Bey Efendi iktisa ederse bir saatte bir değil beş kaside, beş saatte elli gazel söyleyebilecek bir iktidar-ı harikulâdeye haizdir. Ancak teşkil bulunacak encümen edebe duhûl kaside ve gazel ibrazıyla meşrût olduğunu anlayınca öyle bir külfet-i ihtiyardan müstagni bulunur zannederim. Sonra bir Tezkiret-üş Şuâra bir mecmua-i edip ve zürefâ ise oraya davet buyrulan erbâb-ı liyakati (üniforma) iktisâsına mecbur ve bu mecburiyetten kaçınan istignakârane ehl-i irfanın şeref-i mülakatından bizim edebi mehcûr etmek biraz nâmülayim gibi görünür.

Ali Ruhi Bey'in Tezkire-i Şuarası ne tab' olundu, hatta ne cem. Gönderilen âsâr dahi tezkire sahibi şairin (Singapur) adası hastanesinde yakın olan irtihâl garibânesinden evvel dağılıp gitmişti. Merhum tasavvur ve üstat Ekrem'in arzu ettiği yolda bir tezkere-i şurayı füzelâ-yı ihvânımızda İbnü'l Emin Mahmut Kemal Bey, otuz seneyi mütecaviz zarar ederek ve geceli gündüzlü çalışarak, vücuda getirmeye muvaffak oldu ise de tab' ve neşrine imkan hali ve mali teveccüh etmedi. Kütüphane-i irfanımızın müellim mahrumiyetlerinden biri de, uzun tetebbularının ve zahmetlerin mahsul-i bî'nazîri olan bu kemalüş-şuara mesudesinin tab edilmemesi ve müellifin evrakı arasında çürüyüp gitmişti.

Sadede intikal edelim:

Şair-i azamın gazelleri öteden beri mevcut ve münteşirdir. Üstat Ekrem, bu hususta neden te'ami etti bilemem?... Hamit Bey'in âsâr-ı eslâfının herkesten ziyade meclûbidir. Kendi de o yoldaki eş'arın, fakat o gazellerini yazdı. Gazel eğer bir matla'dan sonra yine o vezin ve kafiyede müteaddid beyitleri birbirini müteakip inşad ve tahrir etmek ise…....şairinde

Emsâline ve emsâl bîmisaline pek çok tesadüf olunur. Üstat Ekrem Ali Ruhi Bey'e tanzim edilmiş şu iki gazel, tâlim-i edebiyat musannifinin daha evvel münzevi ve mazhâr-ı takdiri olmuştu:

Gazelin biri budur:

Ne tatlı renk getirmiş şarâb hüznünüze
Denir hilâveti imiş nikâb hüznünüze

Bu nükte hürmet peyderpeyine zâhirdir.
Verir nezzâre-i dikkat azâb hüznünüze

Guruplar görürüz âlem-i muhâsinde
Tevârda ettiği demler hicâb-ı hüsnünüze

Size içimdeki sevdayı ben ayan edeyim
Seza olursa eğer bir sehâb-ı hüsnünüze

Küsûf içinde kalan âfitâba benzettim
Dökünce bir tüyünü mahitâb hüznünüze

Bitip tükenme derim bezm-i valsınızda bu şeb
Bütün hayatım edip inzicâb-ı hüsnünüze

Açın şu kakülü hatt-ı şeânirden
Teşekkül ile bir çâre hâb-ı hüsnünüze

Aman size bakayım ben bu hal
Aman nedir bu gelen inkılâb hüsnünüze

Nigâh-ı mestinizi feğ eden semavata
Nazîr olur mu bakın afitâb-ı hüsnünüze

Ne âşıkâne bakmıştır, ne vaz sevdahîz
Ne hoş lisân veriyor lal-nâb hüsnünüze

O türlü verdi ki mey âb ve tâbına halet
Getirmez oldu bu bî-çâre tab hüsnünüze

Zamıme eyler ona renk dilber diğer
Temas lebden olan ızdırab hüsnünüze

Feda ederim ona çok mu ben mütalamı
Sizin muadil olur mu küttas hüsnünüze

Güzel neşîmenizde ne varsa hepsi güzel
Gören sanır ki olur hasse – yâb hüsnünüze

İkinci gazel şudur:

Neden gelir aceb bu hüzn ile melâlinizi
Fenâ dokundu gönlüme hazin olan bu haliniz

Suâlimin cevâbı –hiç- o hiç olaydım ah ben
Benim yüzümden olmasın sakın bu infiâliniz[217]

Taama rağbet ettiniz benimle siz ne söyleyeyim
Müyesser oldu bagteten bu hasretle visâliniz

Şu anda çok mu eylesem sedber arzu
Uyutmamıştı âcizi bu âneden hayâliniz

[217] (Sakin) , (okumak) mastarından müfred emr-i hazır itibarıyle, cem muhatap sahifeleri arasında mütabakatsız görenler yanılırlar. (Sakın) bizde ekseriyette âdât-ı tahzirdir ki Farisi mukabili (rehnâr) ve Arapçası (elhâzdır). Biz bunu gaibede teşmil ederiz: "sakın gelmesin" gibi.

Sakın dokunmasın size bu bi-irade sözlerim
O türlü âşıkım ki yok tasavvur ihtimaliniz

Bahâra şükür için veya sabaha iltifat için
Tebessüm etmeli sizin cemâl-i gül misâliniz

Kışındı geldiğim gece yaz oldu sizdeyim bugün
Sebânenizde müstead güzirâ-mah misâliniz

Abdülhak Hâmid 'in şu iki gazelinde, kudemânın âsâr-ı memasilinden naklen ihrâf eden bir nokta yoktur. Fakat manaya gelince, büsbütün değişir. Eskilerin gazelleri rengârenk ve nevi nevi kumaşlardan vücuda getirilmiş parça bohçalarına benzerdi. Vaka her nev'den her renkten nefis arada nasıl birbirinden ayrı ise, gazellerin beyitleri de böyle mebâniyet irâe eder. Hicrandan şikâyeti tazamun eden be yti, şükran visali ilan eden mısraların takip ettiği ender değil, ekseridir. Bununla beraber yine sevilir.

Hamit Bey'in gazelleri bir insicâm-ı meâl verdi. En güzel eselerinden olan fena manzumesi de şeklen bir gazelden başka değildir.

Ey mâtemi her yerde bana hem-reh olan yâr,

Oldum yine bak mihr-i hayâlin ile bîdar

matlaından sonra gelen beyit, aynı vezin ve kafiyede âdeta bir gazel teşkil eder ve itikadımca gazeller, büyük bir levha olmalıdır. Bu misallere imtisâl edenlerin nadir, muvaffak olanların ise hemen madûd olduğuna teessüf olunur.

Kudema, beğendikleri gazellerin her beytinde üçer mısra ile, onlardan tahmis namı altında birer neşide-i müşterek vücuda getirilirdi. Mevcut tahminler içinde beğenilecek olanlar, vakıa vardır; Fakat yek-âvâz denilecek kadar imtizâl etmiş olanlarına pek nadir tesadüf olunur. Koca Fuzulî bile bu vadiye meyl ve rağbet etti. Kendisinden az evvel dünyaya gelmiş olan şair, kendi lâ-yemûtiyetinden habibiye bir parça tasadduk etmiştir.

Süleyman Nazif

Servet-i Fünun, c.61, nr. 1584, 23 Kânûn-i evvel 1926, s.82

3.54. Musahabe-i Edebiye - Derekât-ı İdrâk

Bu satırları, geçende vefat eden bir arkadaşımın bana tevdi' olunmasını vasiyet ettiği evrakı arasında bulduğum bir mektuptan aynen naklediyorum:

… Senelerden beri bir metrukiyet-i müt'ibe içinde bulunduğum için bir tarik-i dünya gibi herşeyden bîhaber yaşıyorum. Günlerimin sıklet-i sükûtu beni o kadar eziyor ki sahaif-i matbuattan bir gulgule-i mütenavibe ile akıp giden seyl-i mübahasatı bile duyamıyorum. Mektubunuz bu sükûtu, fakat bir kere için, ihlâl edecek…

… un ahiren neşrettiği eser-i edebiye âmme tarafından pek büyük rağbet arz edilmiş olduğunu en mühim havadis-i matbuattan olmak üzere yazıyorsunuz. Mazhar-ı rağbet-i âmme olan bir eserin mahfiyetini teşrih etmekten ziyade "rağbet-i âmme"yi tahlil eylemek daha faydalı bir tetebbu' olur.

Yirmi bu kadar asır evvel söylenen "Avamı memnun görüyorum, bir hata mı ettim!" sözü eski, yeni her asrın, hatta bilumum â'sar-ı müstakbelenin maarif-i mahiyeti olmaya layıktır. Ben ne kadar eserler gördüm ki istikbaline koşan âşıklar zamanın ka'r-ı nalân-ı nisyanında pek çabuk boğuldu kaldı.

Kim ne derse desin, temayülât-ı avam ile selika-i hayvaniye arasındaki karabeti medeniyetin hiçbir hâl-i tekemmülü fekkedemez. Efkâr ve tecarib-i kadimenin telahuk ve terâkümü bu seyl-i meyelana ihtisasat-ı hayvaniye seviyesinin fevkinde bir mecra verse bile, o mecra müşevveş, muavvecdir; selika-i hayvaniyedeki safiyet ve tabiiyetten bile mahrum olduğu hâlde ekseriya bir bataklığa dökülür.

Bugün avamı memnun eden bir eser-i edebide nigâh-ı istikbalin hiçbir nişane-i in'itafını aramayın. O eser bulunduğu devrin derece-i teamülünden bir kadem yükselmiş olsaydı, halktan ruy-ı kabul değil çin-i istiskal görmesi icab ederdi. Çünkü, ah çünkü itiyada –bar-i hasarı altında ezildiği hâlde bile- şiddetle bağlanmak, teceddüde -müfid, lâzım, hatta kavanin-i tabiiye hükmünce katiü'lvuku' olduğunu bilse bile- nefret ve husumet göstermek avamın muktezayı hâlidir. Efkâr-ı umumiye ise bu kütle-i müteneffiseden doğar.

Avamı en ziyade huylandıran edebiyatın teceddüdüdür. Çünkü birçok efkâr ve itiyadatının vaveyla-yı izmihlâli bu teceddüdün sada-yı galibiyeti içinde defin bulunur.

Şark u Garb'ın asırlardan beri savlet-i nisyana mukavemet eden enafis-i asarı, hiç şüphe etmem ki, muasırlarından pek fena bir ruy-ı kabul gördüler. Çünkü bu eserler o güne kadar görmedikleri, düşünmedikleri, duymadıkları şeyleri ihtiva ettiği için onların huzuruna

ecnebi bir kıyafetle çıkıyordu; çünkü açık söyleyelim- bu eserler onların dereke-i zidrak ve marifetleri fevkindeki bir lisan ile mütekellim idi!..

Asar-ı mahallede yalnız muasırînin efradı kalil bir fmırka-i mümtazesi tarafından hüsn-i telakkiye nail olur. Ekseriyet onun aleyhindedir: Bütün haksızlığı, bütün mantıksızlığıyla aleyhinde… Fakat siz zekânızın kuvvet ve necabetini "rağbet-i âmme" yi istihsal yolunda israf ve telef etmeyin ki o rağbete nail olsanız bile, hem seriü'z-zevaldir, hem bedelini ruhunuzun feda edilmiş birçok temayülat-ı asilanesi ödüyor.

Eşar ve edebiyat-ı samimiyenin avam ile hiçbir münasebeti yoktur. Bugün bir fizyoloji kitabı nasıl havas için yazılıyorsa, tedkiki tabayi-i beşer yolunda vücuda getirilen bir eser-i edebi de öyle ibda olunuyor. İkisi de bir tetebbu'gâh-ı hakikatten alınmış mevad ile sima-yı hilkatin en ince en naner'i hutut u eşkâlini tersim eder.

Zamanımızda avamdan en ziyade ayrılan, en çok yükselen, en çok derinleşen "Mai ve Siyah muharriri"dir. Yüzünü bir kere bile görmediğim hâlde bütün ruhunu. ruhunun bütün serair ve infialatını tanıdığım bu rasıd-ı tabayi-i beşer bu hususta bize pek iyi bir misâl, bir rehber-i tedkik olabilir.

Halit Ziya Bey'in bir küçük hikâyesi intişar ettiği gün en çok gazete okunan bir kıraathaneye gidiniz. Fakat o kıraathane halkı matbuatı anlar anlamaz tetebbu edenlerden ibaret olsun. Kıraathanede kırk kişi varsa, mutlaka otuz dokuzunun dudaklarında hikâyenin bulunduğu sütunlara karşı hayretten, adem-i idrakten, bunlarla beraber nefislerine lüzumundan pek çok ziyade ihsan etmiş oldukları itimattan mütevellid bir ibtisam-ı istihza görülür.

Yalnız bir kişide… Daha karanlık, daha tenha, daha sakit bir köşede oturan bir genç önündeki levha-i bedayii -her fıkranın manâsı hutut-ı vechiyesinde okunacak kadar ciddi ve samimi bir iz'an ve teessürle tetebbua dalmıştır. İşte o genç istikbalin orada hazır bulunan bir adamı, İşte o genç istikbalin orada hazır bulunan bir adamı, belki bizzat istikbalidir ki sigara dumanlarıyla boğulan o sükut-ı müzdeham içine ekseriyetin saçtığı bütün o kabalıkları masum bir rida-yı ciddiyetle gizlemeye çalışır ve sanki hâl için yine istikbalden istifaf eder.

Bu gencin okuduğu basit bir hikâye… Mesela nişanlısı tarafındran sevilirken birdenbire terk olunmuş ve bu metrukiyet ve hicran içinde gurur-ı nisevîsini öldürmemek azv ve cehdinden mütevellid ıztıraplarla, bir zamanki ümid-i saadetin mevid-i telakkisi olan bir

yerde can vermiş bir kızın sergüzeşti… Bu hikâye o âdi sergüzeştlerdendir ki binlerce nisvan ve benatin kitabe-i cebininde günde binlercesi okunur.

Fakat deha-yı metini elvah-ı rakika üzerinde daha vâzıh inkişaf eden Halit Ziya Bey bu basit mevzuda kudret-i edebiyesini büyük bir nişanesini gösteriyor. Metruke hayatının iki devre-i muhtelifesinde iki vals oynuyor: Evvela fecr valsi. Kız sevildiğine kani ve bu kanaatle mesud iken bu valsi bir gece nişanlısıyla oynuyor. "Baygınlıklarında şetaretler fıkırdayan" bu oyunun havasıyla kızın ahval-i ruhiyesi arasında ne kadar büyük tenasüb var. Halit Ziya Bey o tenasübe bu yolda şekl ve hayat veriyor.

… Fecr … Evvela çiftlerin izdihamı arasında onları kaybettim. Önümde dönen halka-i raksın şiir-i hıramanı musikinin ifade-i elhanıyla canlanarak piş-i nigâhımda renklerin, ziyaların telatum-ı füruzanıyla perran bir levha-i sabah, bir fecr-i tarabdar u raksan uyanıyor; o musiki ile bu raks bir ufak rüyanın firaş-ı nazına serilmiş, baygın bir buse-i garam ile kilitlenmiş, üzerinde pembe ve mai, yeşil ve sarı kehkeşanlar açılan mest ve hâbide bulut kümelerinin arasından süzülüyor, yüzüyor gibiydi. Nağmeler evvela batî, yorgundu. Giran bir uykudan sonra bitab, baygın bir nefesle pek derin bir rüyanın içinden sıyrılıyordu. Güya henüz ufuk gecelerin sisleri altında bunalmış, ilk buse-i fecre intizaren uzun bir iştiyak-ı sevdanın muhteris raşeleriyle titreyerek kirpiklerini kaldırmaya çalışıyordu. Musikinin bu bitab, baygın nefesi raksa bir sükun-ı tam veriyor, bu renklerin, bu ziyaların şaşaası örtülerek, güya nağmelerin altında sislenerek henüz uyanmamış bir kenar-ı sema mahmurluğuyla duruyordu. Denebilirdi ki bir dest-i hafi yavaşça avizelerin ziyalarını kısmış, bütün o açık renk elbiselerin pembeliklerini, mailiklerini beyaz, sabah bulutlarına mahsus esmer beyazlıkla beyaz yapmıştı. Böyle, bu beyaz bulutlar erkeklerin siyah gölgeleriyle kovalanarak, üzerlerinde birer siyah şaibe-i endişe uçan beyaz saadet rüyaları şeklinde, dolana dolana, yorgun yorgun akıp gidiyordu. Birden ötede o hava-yı musikinin, bu levha-i fecrin üstünde bir şey fıkırdadı: Bir küçük nesim-i sabah, haşarı, yaramaz, kıpırdak bir nefha-i nesim. Kanatlarının üstünde parça parça renkler, nurlar kaçırarak yuvasından firar etmiş bir yavru kuş telaşıyla, o baygın bulut dalgalarının üzerine bir neşve tayeranından mülevven, münevver katreler serpti; fecrin bütün ihtişam-ı şaşaasıyla vürudunu haber verdi. O zaman halka-i raksın ötesinde berisinde parıltılar kaynaştı. Raksın sinesi, üzerine baharın parmaklarından münevver jaleler serpilmiş hava-yı sabah hazzıyla titredi. Bir saniye sonra bütün aşiyan-ı nesimin yavruları kaçışıyorlar; mini mini kanatlarını şakırtısıyla afakın hâbide sükûnlarını dolduruyorlar; böyle binlerce, yüz binlerce, küçük küçük, hırçın, çılgın nesimpareler, kanatlarını ucundan rengârenk ziyalar

serperek gözlerimin önünde raksan bir levha-i fecr uyandırıyorlardı. Şimdi Blanş'ı (kızın adıdır) görüyordum: O gayet açık mai tülden, mai çiçek demetleriyle, mai gazlarla, mai dantelalarla, bütün mailiklere boğulmuş bir elbisenin içinde, güzergeh-i raksında, havanın içinde mai izler bırakarak dönüyor, dönüyor, dönüyor; bu sefer musikinin artık çılgın selsebil-i envarı içinde etrafında müşa'şa hâleler açılarak önümden geçiyordu. Ben artık yalnız ona bakıyor, bu rengarenk çiftlerin teakub-ı nazarfiribinden gözlerimi ayırarak yalnız onu. yalnız onun mailiklerini takib ediyordum. Döne döne, kıvrıla kıvrıla uçtukça nazarımı sürükleyip götüren mailikler bir zaman geldi ki bu azim halka-i raksın üzerinde dalgalana dalgalana uçan uzun, mevvac bir mai atlas oldu; bir atlas ki bütün renkleri, ziyaları bunalttı; artık yalnız o vardı, gözlerimde yalnız bu mai atlas gâh serilip uzanarak, gâh küçük bir kasırga içinde kıvranıp toparlanarak, bazan süzgün süzgün akıp giderken, bazan bir girdabın haşarılıklarında kaynaşarak etrafı örtüyor; güya şimdi boydan boya afakın sisleri içined uzun bir şerit yırtılmış, fecrin saf mailikleri semayı uzun bir atlas kuşakla çevirmişti. Artık musikide bir manâ-yı muhteşem, bir debdebe-i ifade vardı: Yavaş yavaş fecr afakın bu atlas kuşağını üstünde, bu mai şehrah-ı münevverde gerdunesini bütün darat ve tantanasıyla ağır ağır etrafa nurlar, renkler serperek, piş-i haşmetinde kavs-i kuzahlar açılarak sarayına çıkıyordu. O vakit tekrar gözlerimin bu silsile-i elvana kapılmasına mani' olamıyordum. Blanş'ın mai izleri arasında, avizelerin tufan-ı şaşaasıyla tekrar bütün o renkler, o pembeler, barılar, eflatunlar, kırmızılar, yeşiller kaynıyor, tutuşuyor, birbirini kovalıyor, boğuşuyor, şurada burada öpüşerek birbirine sarılmak istiyor. Nihayet azim bir şelale-i şaşaa altında, musikinin taşkın bir tufan-ı âhengiyle hepsi birden güya bulutlara asılmış mülevven rişeler şeklinde donuyorlardı…

Bir sene sonra bir müsamerede yine birleşiyorlar. Dört mevsim her şeyi soldurmuş, her şeyi değiştirmiş. Blanş bu müsamereye şebâbının o taşkın kuvvet ve afiyetiyle değil gurur-ı nisevisi taarfından itile itile, her hatırasından, her hiss-i infialinden bir tab-ı hareket dilene dilene gelmiş. Muharrir bu muhtazırane gelişi şöyle tarif ediyor:

Onu bu gece müsamerede görünce titredim. Birden öldüğünü bildirmemek isteyen, bütün dünya, her kış kendisine müsamerelerde muntazır olanlara, bilhassa ona, o asıl öldürene, nişanlısına, izmihlâlini, mahkumiyetini göstermemeye ihtiyaç duyan bu genç kızın buraya gelmek için hasta vücudunda bulduğu son kuvvetler, aynasının karşısında boya kutusunun lutf-ı kizbinden beklediği güzellikler, evet, çökük gözlerine, kavrulmuş dudaklarına, sarı ve süzgün çehresine rağmen güzel olmak için yalnız bir kızın sihr-i dehasından çıkabilen şeyler gözümün önüne geldi. Onu beyaz elbisesinin içinde güzel; solmadan ölmüş bir çiçek

güzelliğiyle güzel; garib, vahşi, insana bir mezarın şiir-i hicranını takrir eden acı bir hasta güzelliğiyle güzel buldum. Dudaklarında, "Gördünüz mü… Yine güzelim, yine gencim, yine eğlenmek, oynamak için, eğlenerek, oynayarak ölmek için geldim!" diyen bir tebessüm vardı.

Blans müsamerede nihayet onu. adını söylemek istemediği o "hıyanet-i aşkını" yeni nişanlısıyla görüyor. Ona hayatını en derin cerihasından kopmuş bir kahkaha-i tezyif ve ibtihal gönderdikten sonra şebâb-ı mecruhunun bir neşide-i ihtizarına benzeyen birinci valsi muharrire veriyor:

Bu gece garib bir tezadd-ı tesadüfle meşhur "Iztırab" valsini boğuk eninleri içinde dönmeye başladık. Ben onu yormamak için yavaş yavaş kayarak dönüyordum. Zaten kemanların enin-i ıztırabı, o uzun uzun nevhat-ı matemle inleyişleri raksa zarurî bir keslan, bir fütur-ı mezbuhane, yorgun yorgun nefesler veriyordu. Biçare çocuğun vücudu kollarımın arasında güya bu nalelerle, bu derunî şikâyetlerle veriyor, baygın bir bulut mahmurluğuyla uyuyor gibiydi. Gözleri kapalıyıdı. Başı hafifçe, bir müttekâ ararcasına temayül ediyordu. Dudaklarında can çekişmekten, ölmekten, bu raks içinde, şu musikinin enin-i ıztırabı arasında, bu uyutarak öldüren beşiğin ninnileriyle ölmekten mest olan bir tebessüm vardı.

Ah! Onun şu dakikada bütün sarahat-i feciasıyla hissettiğim ruh-ı muztaribi o kemanların nevha-i ıztırabıyla ne güzel izdivac ediyor, nasıl birbirlerinin ruhunu içip mahv eden bir buse ile öpüşüyorlardı!.. Sonra birden bu şikâyet-i nalekârın arasında kahkahalar küçük küçük, kesik kesik uyandıkça sönen, dirildikçe ölen kahkahalar, güya müteverrim bir göğsün hummalar içinde kavrulmuş kuru öksürüklerle mütekati kahkahaları, o ölümle, ıztırab ile eğlenen, ağlarken gülen, gülerken ağlayan, kırık kanatlarla uçarak sürüklenen kahkahalar başladı. Bu musikinin sine-i ıztırabından bu yalan söyleyen kahkahalar o kırık kırık edalarıyla taştı… Feryad ederek taşıverdi. Blanş gözlerini açtı, bana "Oh!.. Ne güzel!.." dedi. O vakit o hasta vücut nagehan hüviyet-i marizasını sarsan bir raşe-i neşve ile güya çıldırdı. Artık kollarımın arasında pürneşve, çılgın, sarhoş bir çocuk, sad u hurrem, yaşamaktan bahtiyar bir çocuk oldu. Bana bakarak ve hep o nakaratı tekrar ederekk yalan söyleyen neşvesiyle, yalan söyleyen tebessümüyle, yalan söyleyen bahtiyarlığıyla "Oh! Ne güzel!.. Oh!.. Ne güzel!.." diyor, öteden kemanlar o acı istihzalarıyla, o müdhiş kahkahalarıyla, o ruhu âteşîn mengenelerde sıkan neşveleriyle, bu raks ederken ölen, ölürken gülen çocuğun üstüne avuç avuç çiçekler serpiyordu.

“Yoruldunuz!” diyordum, “Daha! Daha!” diyordu, hep dönüyorduk. Ben bir mezar sürükler gibi, o taze bir şiir-i muhtazar gibi dönüyorduk. Sonra bagteten, yine o naleler, o inleyişler, o kemanların boğuk nevhaları, o kaba kirişlerin pest mersiyeleri başlıyor, Blanş yine gözlerini kapıyor, hıyanet-i aşkı arkasından takib ederken o benim kollarımın arasında sallana sallana hiç olmazsa kendisine ağlayan bir kalbin üstünde can vermek istiyordu.

Nihayet itiraf etti: “Yoruldum!..”

O geceyi müteakib müdhiş bir buhrandan sonra tabiblerni tavsiyesiyle Blanş biraderiyle, validesiyle Mısır’a gidiyor. “Hıyanet ve aşkla” izdivac müyesser olsaydı yine Mısır’a “tahattur olunamaz bir devre-i hayatında yaşadığı orada uzun bir ömür sürmüş gibi, bütün bulutlar içinde, güya ruhunun eski bir rüyasıyla tanıdığı Mısır’a gidecekti. Şimdi oraya “sevgilisiyle değil ilk ve son aşkın müdhiş hıyanetiyle” gidiyor ve gelmiyor.

Bunlar öyle kaldırımlarda gelişi güzel toplanmış şiir mevzûları değildir. Bu vadide yazılan her eserin bir ruhu, bir bir mevzu’u, bir gayeti olduğu gibi, bir makbul ve mabadı vardır. Bu eserler bir araya getirilse ahval-i ruhiye ve ictimaiye bir ıttırad ve intizam ile tedkik edilmekte olduğu görülür. Yine o sırada bu hikâyenin intişarından elli gün kadar evvel şu satırlar okunmuş idi:

… Şimdi gözlerinde perişan bir nazar sözlerinde bir gevşeklik vardı. Fakat bu ormandan, o güneşten çıldırarak sûrur-ı şebâbını nasıl sarf edeceğini bilemiyordu. Birden şapkasının üstünde çarıklarıyla çoraplarına gözleri ilişti. “Ah!..” dedi, “İşte bir fikir daha. Gördünüz mü? Ben size demedim mi?.. Bana fikirler takım takım gelir. Ben bugün dersten kaçmadım mı? Şimdi kaybolan dersi yakalamalı… Aman ne güzel!.. Düşünün bir kere burası bir orman, hakiki bir orman, ben ta şuradan, şu ağaç gölgesinin yanından nagehan fışkırmış bir raks fevvaresi, bir orman perisi, siz yine böyle otların üzerinde uzanmış, güya uyuyorsunuz. Oh!.. Bakınız, size bir kaside, bir kasde-i raks tertib edeyim: Mürettibi küçük Nint. Ne güzel!.. Ne güzel!.. Sahneye çıkmadan evvel sanatımın ilk çiçeğini size vereyim, istiyorsunuz değil mi?”

Bu küçük beyin içinde doğan bu fikir o kadar hoştu ki reddetmeye kuvvet bulamadım. O, şimdi, ayaklardan potinlerini fırlatıyordu, ve bana diyordu:

“Raks!.. Raks!.. Bu nedir biliyor musunuz? Bu bütün her yerde, ötede beride gördüğünüz şeylerden, oyuncaklardan, o çocukça sıçramalardan ibaret bir şey midir?.. Siz gelmelisiniz de biz de dersleri takip etmelisiniz, hocaları dinlemelisiniz, sonra gidip büyük temaşagâhlarda büyük sanatkârları görmelisiniz, o zaman anlarsınız ki raks başka bir manâ

kesb etmiştir. Raks nedir, size söyleyim: Raks vücudun musikisidir, evza'ın şiiridir. Raks bir lisandır, söyler terennüm eder…"

Küçük Nint'te nagehan bir sanatkâr sıfatı inkişaf etmiş idi, onu hiç bu hâliyle görmemiş idim. Mini mini lehçesinde bulunabilen tabirlerle bana raksı anlatırken gözlerinde gözlerinde bir sevda-yı sanat tutuşuyordu, ben mütehayyir dinliyordum:

"Nint, ne güzel söylüyorsun, seni sade öten bir kuş zannediyordum."

"Teşekkür ederim!" dedi, "Bir parça söyler, fakat her şeyden ziyade uçar."

Potinleri atmış idi. Uzun raks çoraplarını giymek lâzım gelince birden utandı. Bütün genç kızlarda her şeye rağmen kalan bir hicab ile çorapları ve çarıkları yakalayarak, potinsiz ayaklarıyla otlara basarak bana "Siz yerinizden kımıldamayınız." dedi ve koşarak bir ağaç kümesinin arkasından kayboldu. Ben gayr-i müteharrik otların üzerinde uzanmış yatıyordum. Beş dakika sonra ağaç kümesinin arkasından Nint'in çıktığını gördüm. Paketlerinin sicimiyle eteklerini dizlerinin biraz fevkine kadar kaldırarak belinden bağlamış, saçlarını, onların hem kırmızıya hem sarıya benzeyen tarafını omuzlarına serpmiş, gergin çoraplarının üstüne çarıklarının mai şeritlerini sarmış, bir raks-ı Perran ile bana geliyordu. Bu artık şu dakikada Nint değildi. Biraz evvel onun dediği gibi, ormanların zılal-i hafdarında yetişmiş bir şükufe-i sevda idi ki bir şiir-i raksan ile hıram ediyordu. Bir kelime söylemeyerek bir rüya seyredercesine bu kaside-i raksı seyrettim.

Evet, bu bir kaside idi. İhtirasat-ı sevdanın bütün lisanlarını söyleyen, bütün emeklere füturlara, saadetlere, hicranlara tercüman olan bir şiir-i beliğ idi. Ben mest, medhuş, kendimi unutarak, hiçbir şey düşünmeyerek, seyrediyordum. Nagehan raksın bir pevaz-ı müteheyyicinden sonra Nint yavaş yavaş suyu kesilen bir fevvare ihtizarıyla güya hevaî hâlelerden geçerek hamle hamle kesilmeye, sönmeye, küçülmeye, uçarken inmeye başladı; bir saniye içinde zannettim ki bu şiir eriyip topraklarda kaybolacak. Öyle olmadı; Nint yerinden fırladı, ta yanıma, ta omzuma başını, o sarı ve kırmızı başını koydu: "Of!.. Yoruldum, başım dönüyor!.." dedi; ikimiz de sustuk.

Ormanda kimse yoktu. Yalnız ara sıra yaprakları hışırdatan tek tük kuşlarla öteden beriden nagehan canlanarak uçan kelebekler, ağaçların arasından süzülerek bir zülal-i esirî gibi ayaklarımıza rizan olan güneşler, daha sonra demin buradan fışkıran fevvare-i raksın güya henüz havalardan serpilen zerrat-ı nesimiyesi altında yorgun yorgun soluyan bahar…

Munsif isek itiraf etmeliyiz ki bizdeki zevk-i bedayi "selikası" derecesinden bir kadem yükselemeyecek nakıs ve ibtidaidir; hiçbir terbiye-i ilmiye bu istidada henüz bir hüviyet-i sabite veremedi. Bu noksan-ı elimin vücudunu tasdik ile beraber, yine itiraf etmeliyiz ki biz daima bir raksı sık sık dolup boşalan bir bira kadehiyle baş başa vererek temaşa etmekten mahzuz oluruz, ve bu temaşadan aldığımız zevk u lezzete her zaman bir parça mayi'-i müskir ve muhaddir karıştırdığımız içindir ki onun tesirat-ı ruhiyesi duyulmadan, anlaşılmadan kaybolur. Mevzuunu anlayamadığımız bir şeyin cihet-i tasviriyesi de muğlak, muakkad, bimanâ görünmek tabiîdir. Bu, aynı aşinası olmadığımız bir lisan ile yazılmış bir şiire benzer ki manâsı bize karşı büsbütün bigâne durur. Mevsu'u anlamamak alfazı anlamamaktan ziyade fehimi ta'sib ider. Halit Ziya Bey'in tarz-ı tebliğinde bulunduğumuzu zannetmekle müftehir olduğumuz kusur hep bizim zevkimizin idrak ve teessüratımızın noksan veya fıkdanındadır. Hiss-i hodgâmi kendi kusurumuzu harice, bizden başka herkese atf ve rica' etmeye sevk ve icbar etmeseydi, bu hakikati herkesten evvel biz itiraf ile ihzar-ı insaf ederdik.

Halit Ziya Bey şimdiye kadar sahaif-i rüzgârı karalayan muharrirlerin hiçbirisine benzemediği için ekseriyet onu ecnebi addediyor. Hâlbuki o bizdendir:

Bütün hayatıyla, bütün ruhuyla bizden, bizden ziyade bizden…

İlk fikr-i edebiyi Garb'dan aldığı için asar-ı Garbiye onun sağlam bir tariki tefekküre sevk etmiş, hadisat-ı mütevaliye arasında zemin-i tasvir olabilecek bir mevzu' bulmak, o hadisenin esbâbını taharri ve tedkik ile eşhas ve eşyayı o mevzua Tevfik etmek, her şahsa kendi muhitine ve ahval-i ruhiyesine göre vazife ifraz eylemek bir takım kavanin-i esasiyeye tabidir ki düsturları asar-ı millîyemize henüz tamamıyla geçememiştir. Garb'ın bu zemin-i metin ve feyyazına sema-yı şarkın hararetini, rengini, rayihasını, yorgunluğunu. baygınlığını, melâl ve füturunu dökünüz: işte Halit Ziya Bey!.. Onda daima bir parça Moliere, Bourget, Zola, Goncourt, Prudhomme olduğu gibi, daima bir parça da Fuzulî, Nedîm, Hâmid , Ekrem vardır. Mamafih Halit Ziya ne onlara benzer, ne bunlara. Her okuduğu şeyi şahsiyeti büsbütün hazm ve temessül ettikten sonra kendi hayatının, kendi hayatının kendi tetebbu' ve tecaribinin, hülasa kendi dehasının tecelli-i mahsusatı eserlerine sırf hususi bir reng ve mahiyet vermiştir.

Memleketimizin vaziyet-i ezeliyesinden mütevellid ahvalden olmak üzere bizde birbirinden büsbütün farklı iki halk vardır. Halit Ziya Bey bu halkın her tabakasını, memleketin bilumum eşkâl ve simasını göstermek için eserinin birinde Anadolulu Ali'yi

kahraman ittihaz ederse, diğerinde mutlaka Garb'dan bedayi' çin-i kemal olan Şadan'a takrir-i vekayi ettirir.

Halit Ziya Bey rağbet-i ammeden mahsun bulunduran fezail ve mezayâyı tekrar ederim ki- avamdan en ziyade ayrılması, en çok yüksekleşmesi, en çok derinleşmesidir.

Halit Ziya ve Tevfik Fikret isimleri –bu ikisinin mesleklerinde, üslub-ı ifadelerinde hatta zannederim ki mizaclarında, hayat-ı hususiyelerinde bile mübhem bir fark u ihtilafın vücuduyla beraber- daima birbirinin müradifidir.

Bugünkü merdümgiriz ve intizamperver Tevfik Fikret Bey "haneberduş" iken de pek çok okunur, pek çok beğenilirdi.

İstidad-ı nevzad-ı şairiyeti az zaman içinde o kadar büyüdü, o kadar tekemmül etti ki Fuzulî, Nef'î, Nedîm vadilerinde –evet, bu üç muhtelif vadilerde aynı kuvvetle- gazeller, kasideler yazmaya başladı.

Fakat avam ve havassı o şiirlerden mahzuz ve müstefid olmaya bırakarak ben burada o büyük şairin küçük bir şiirinden, bir sahife-i mersiyesinden bahsedeceğim.

Tevfik Fikret mahalle mektebine müdavim bir çocuk iken "Zerrişte" adlı bir kedisi varmış. O hayat-ı mütefekkirin en büyük maye-i tahassüsü olan muhabbet-i masumesi bir aralık bu bahtiyar hayvana taalluk etmiş. Mektep mualliminin ezaları içende de o hayvanı sever, büyük küçük her âşıkın maşukasına yaptığı gibi onun her türlü huzuzatına tâbi, bazen mütehayyir, mütehakkim, yine âciz, yine kâti', en şübheli bir meylini görse inanır, fakat hep tırmalanır, tırmalanır, tırmalanırmış.

Aradan zamanlar geçmiş, şair hissiyatını bu basit hâlden kurtararak başka mahluklar sevmiş; fakat her aşkında o hırçın kedi simasını görerek yine hep tırmalanır, tırmalanır, tırmalanırmış.

Tevfik Fikret Bey hayat-ı hissiyesinin bütün eşkâl ve elvanını en hafi güzellikleriyle bize o levha-i rakikada irae ediyor.

İşte maşukanın en doğru, en samimi bir tahlit-i ruhîsi, ki herkesin sahaif-i hayat ve muhabbetindeki maceraya lisan verecek derecede beliğ ve mucizdir. Şiirin bu tarz-ı hassı, temsil ve istiarenin bu derecede maharetle ibda olunmuş bir şekli o âna kadar görülmemiş olduğu için manzumenin zuhur u intişarı neşriyat âleminde hiçbir velveleyi mucib olmadı. Çünkü gerek bu manzumede, gerek Halit Ziya Bey'in asarından naklettiğim parçalarla emsalinde avamın çehre-i idrakine sırıtacak hiçbir şey yoktu. Hatta bu necm-i gara-yı şiirin

tulu'unu on beş, yirmi kadar çeşm-i bidardan başka bir kimse görmedi bile. Ah, fakat bunlar o sahaif-i mensiyedendir ki, daima okunacak, ilelebed tekrar olunacaktır.

İbrahim Cehdi

Servet-i Fünun, c. 17, nr. 432, 10 Haziran 1315/1899, s. 243- 50.

SÜLEYMAN NAZİF

[Süleyman Nazif Beyefendi'nin makale-i âtiyyesi Peyâm-ı Sabah gazetesinin 12 Haziran 1338 tarihli nüshasında münderiç idi. Mâba'di Mahfil sahâifini tezyin edecek olduğundan mübdi'inin müsaade-i mahsusasıyla ayne iktibas edildi.]

3.55. Garam Hakkında

Üstâd-ı azîmüşşânım Abdülhak Hâmid Bey henüz intişar etmemiş âsar-ı pâyidârından. "Garam"ı "Şehbal"e tefrika suretinde neşretmeye müsit buyurdular. Bu bedîa-i mevkutenin sahâif-i müzeyyenesi belki bir seneden ziyade "Garam"ım ebyât-ı nefîsesiyle tezeyyüd-i zîb ü mübâhât edecektir.

Şâir-i Azam'ın dehâ-i bülendi "Garam"da belki her eserinden ziyade garülür. Hevesât-ı muhabbetten efkâr-ı hikmete ve terâne-i mestîden neşve-i tasavvufa kadar elvâh-ı mütezâdde bu sahifelerde en cazib eşkâliyle ayandır.

Eser otuz beş sene evvel yazılmış. En büyük kısmını yine "Garam"ın mübdi'-i bedâyi'-perverine medyun olan terakkiyât-ı endiye ve nazmiyemizin şekl-i hâzırı karşısında belki nakâyıs-ı lafziyeden addolunacak kelimât ve terakkiye bu eserde tesadüf olunur. Meselâ üstad, nundan evvel gelen harf-i meddi ara sıra temdîd ile fesâhatın bu kâide-i mer'iyesine ittiba1 etmediklerini îlan için:

Gerçi urân görmeğe şâyândır

Kabrin en mamuru da vîrândır

gibi beyitler yazmışlardır.

Birkaç eser-i manzumunu serâpa kavâfî-i mukayyede ile ibda' edecek kadar servet-i bî-payâm elfâz göstermiş olan şâir-i âzam yine bu "Garam"da,

Bir taraftan çıktı menviyâttan

Bildiğim şeyler tabîiyattan

gibi şüpheli kâfiyeler yazmakta beis görmemişler, maamâfih bunlar eserin şaşaa-i umûmiyesi huzurunda geniş şâmâtından daha mer'i kalır.

Esere terdif buyurdukları bir iltifatnâme-i tilmîz-nevâzânede kendilerine has olan tevazu bülend ile buyuruyorlar ki: "Eserin tarz-ı beyân ve lisânı,kadîm ise de tağyîr etmek istemedim. Meselâ:"-kim-hem-ler-var-ler"ler lisan-ı hâzıra tevâfuk etmeyecek sûrettedir. Fakat ne yapayım, bir kere daha genç olamam değil mi?"

İmlâ meselesi başka. Belki *Garam*'ın mevzuu hoşa gitmeyecektir. Yine ne yapayım ki bundan otuz beş sene mukaddem yazılmış bir eser-i cehâletj yahut bir eser-i asr-ı cehâlettir. "Şebbâl" bunu kabûl etmeyecek olursa bittabi iâdasina himmet buyurursunuz. Çünkü vaktiyle tab1ilerin birisinden aldığım bir mektupta -Mazi Mesirelerinden- nâmiyle

gönderdiğim bir manzûmeye şimdiki gençlerin arzuları veçhile tahrîr-i eş'âr etmekliğim tavsiye edilmiş idi. Siz bilirsiniz ki bendeniz hiçbir kimsenin arzusu veçhile kâğıt karalayamam..."

Abdülhak Hâmid Bey'in vücûdiyle ümmet-i Osmaniye iftihar ettiği gibi en güzel eserlerinden birini neşre vesâtat etmekle de "Şehbâl" bihakkın mübâhîdir.

Süleyman Nazif

Şehbâl, c. 3, nr. 58, 1 Ağustos 1328/1912, s. 182.

3.56. Feylesof Rızâ Tevfîk Beyefendiye

Muharrir: Süleyman Nazif

Azîz üstâd,

Herşeyden evvel şunu i'tirâf ederim ki gerek manzûm, gerek mensûr, hiciv, hezl, mizâh benim elimden gelmez. İsti'dâdı olmayanların başkalarından evvel kendilerini gülünç bir hâle koyacaklarını 'ilme'l-yakîn bildiğim için şimdiye kadar bu yolda ne bir fıkra yazdım, ne bir mısrâ'.

Büyük üstâdım Cenap Şahabeddin Bey'in (istihzâ zekânın hukûk-ı tabî'iyesindendir) sözünü başka bir münâsebetle de zikr etmiştim. Zekâma i'timâdım olmadığı için kendimde böyle bir hakk da tasavvur u tevehhüm etmedim. Beni bilenler tasdîk ederler ki fasl u mezemmeti de hiç sevmem. Bu sütunlarda yazacağım şeylere sırf bir vicdân-ı sâfın – birazda sâde-dil-âne – hasbihâli olacaktır. Buna i'timâd buyurabilirsiniz. Ve i'timâd buyurmanızı ricâ ederim.

"Mizâh" nedir?.., 'unvânı altında (Peyâm-ı Sabâh) ile intişâr eden silsile-i makâlâtınızın dördünü de dikkatle okudum. Gâh latîfe-kâr, gâhî dil-âzâr bazen mütebessim, bazen 'abûs, ara sıra müsâmaha-perver, ekseriyâ mütehevvir-i eşkâl ifâde o dört makâleye hem câzib, hem ecellü'l-'acâib bir çehre, bir kıyâfet veriyor.

Her satırı okudukça duyduğum inşirâh ile ettiğim istifâdeyi bana unutturan bir azâb-ı vicdânîyi bir türlü iskât edemedim. O mes'ele benim yüzümden tehaddüs etmişti. Hiss ettiğim 'azâb bundandır.

İlm ve kemâlinize hürmetimi hiçbir şey tenkîs edemez. Fakat hem değerli, hem bî-günâh bir muhâsıma karşı sizi daha hayr-hâh ve düşmanlarınızın bile isminizden nez' edemeyeceği (hakîm) sıfatının îcâb ettiği hilm u mülâyemete daha mütemâyil görseydim o hürmet artar ve pek çok artardı.

(Vur, fakat dinle!) ricâsı kurûn-ı ûlâdan beri meşhûrdur. Siz ise bunun aksine, hiç dinlemiyor, hep vuruyorsunuz. Tasdîkde tereddüd etmezsiniz ki insâfların en âlî-cenâbı düşmalara karşı izhâr olunanıdır. Sizin şairliğiniz bu sefer de feylesofluğunuza ğalebe çaldı. Tevfîk Fikret merhûmun yerden göğe kadar hakkı varmış.

O makâlelerde ve kat'î birer düstûr şeklinde hezl u mizâh için vaz' etmek istediğiniz kavâ'idin hepsi hakîm-âne değil, aralarında mütehakkim-âne olanlar da var. Fakat ben burada îcâbât-ı hikmete değil, kavâ'id-i insâfa muğâyir olanları mevzû'-ı bahs edeceğim.

(Sihâm-ı İlhâm) hakkında neşr ettiğim makâle ile eseri halka tavsiye etmek benim hâtır u hayâlime aslâ gelmemişti. Yazdığım şey birkaç satır-ı intikâdî idi. O güzel sahîfelerin bana verdiği zevk-i bedî'î ve zevk-i vicdânînin yine vicdânıma tarh ettiği deyn-i şükrânı kalemim edâ etmek istedi. Evet, i'tirâf ederim, sizin lisânınızdan yazılmış olan manzûmeyi bi'l-hâssa nakl etmekte bir mûzîblik vardı. Fakat bilseniz ne kadar ma'sûm ne kadar muhıkk bir mûzîblik!

(Bilseniz) dedim. Lüzûmsuz bir şey. Zaten bildiğinizi ve tahdîr ettiğinizi 'akabinde lütfen ihzâr ettiğiniz makâlât esnâsındaki latîf hasbihâlleriniz, lisân-ı hâl ile belîğâne ifhâm etmişti. Sizi te'mîn ederim ki (Sihâm-ı İlhâm) şairi tanınmak için hiç kimsenin delâletine müftekir değildir. Halîl Nihâd'ı herkese tanıtan ve sevdiren tek bir adam var: Halîl Nihâd. Ben emînim ki siz de onu tanıyacak ve bi-lâ kayd u şart sevecek ve seveceksiniz. Hele şu hiddetiniz geçsin!..

Gücenmeyiniz 'azîz üstâd, hiddetiniz geçtikten ve husûsiyle (Sihâm-ı İlhâm)ı bî-taraf-âne okuduktan sonra, o dört makâleyi yazmış olsaydınız yazınız muhalledât-ı kalemiyeniz arasına girerdi. Üçüncü makâleyi tahrîre başladığınız güne kadar (Sihâm-ı İlhâm)dan bir sahîfe okumamış olduğunuz yine kendi i'tirâfınızla sâbit. Sonra hükmünüzü yine kendi i'tirâfınızla nakz ederek, Cem, Refik Hâlid, Sedâd Sîmâvî ve Fâzıl Ahmed'den teşkîl etmiş olduğunuz dörtler meclisine a'zânın beşincisi sıfatıyla Halîl Nihâd'ı nasb u ik'âd ettiniz.

Refik Hâlid, Cem ve Sedâd Sîmâvî ile Halîl Nihâd arasında hiçbir mukâyese te'sîs edilemez. Çünkü biri nâsir, dîğer ikisi musavvirdir. Refik Halit olsa olsa Ahmed Rasim'le ölçülebilir. Ahmed Rasim'i niçin bu meclise me'mûr ettiniz?.. Yoksa onunla da mı bir geçmişiniz var?..

Halîl Nihâd'ın mürâdif nâmı Fâzıl Ahmed'dir. Fâzıl Ahmed'in alaylarını pek severim. Fakat Halîl Nihâd'ınkiler gibi ale'l-'ıtlâk değil. Çünkü üslûba hiç i'tinâ etmez. Bense muvâza'ât-ı beyânın dîn-dâr ve muta'assıblarındanım[218]. Fâzıl Ahmed'in en güzel mısrâ'ları i'tikâdımca bu beyitte meknûndur:

Zîb u fer vermek için devlet-i Buhtu'n-nasra

Gitti Bağdâd'a, fakat ba'de harâbi'l-Basra

[218] Fransızca Cenvention kelimesini Cenâb Şehâbeddîn Bey Efendi lisânımıza (muvâza'a) ile nakl ettiler. Bu mukâbile pek çok ihtiyâc vardı. Ve ihtiyâcı 'âlim-âne istîfâ eden üstâda bu münâsebetle de türkçemiz medyûn-ı şükrân olacak.

Şair bu beyti ‘abd-i ‘âciz hakkında inşâd etmiş. Âh Rızâ Tevfîk Bey!.. Ben sizin gibi hakîm değilsem de sizden Ziyade nefsime hâkimim. Siz Halîl Nihâd’ın okşayan bir latîfesinden tehevvür ederek, bî-çârenin üstüne bî-amân hiddetinizle birlikte o müthiş ilminizi saldırdınız. Bense Fâzıl Ahmed’in ısıran bu bedî’asına hiç kızmadım. Çünkü pek güzeldir. Güzel olmasaydı belki... nasıl belki!.. elbette kızar, köpürecek bir yer, bir gazete sahîfesi bulamazsam Allâh’a havâle ederdim. Kızmadan, beğendim. Hem o kadar beğendim ki, gerçekten (Buhtu’n-nasr) olsaydım ve Fâzıl Ahmed’de benim târîhî ve Tevrâtî mazlûmlarım arasında olsaydı, vallâhi billâhi, onu kavm u kabîlesiyle birlikte müreffehen ve mu’azzezen vatanına i’âde eder ve (Beytu’l-makdis)de dâhil olduğu hâlde yıktığım her şehrini, her kasabasını, her köyünü evvelinden daha metîn ve bu beyit gibi dil-nişîn sûrette yaptırırdım. İşte şiiri himâye ve şairi teşvîk böyle olur. Çok teessüf ederim ki ikimiz de – ebediyete nisbetle bir lahza olan – yirmi altı ‘asır teehhurla bu denî dünyâya geldik. Bu teehhur olmasaydı, kim bilir, belki Danyâl ‘aleyhi’s-selâmın yanı başında Fâzıl Ahmed’in de ismi okunur, Benî İsrâîl’in yüz yirmi dört bin peygamberi arasında bu müslümân Fâzıl da bulunurdu. İkimize de yazık oldu ve bi-husûsi’l-husûs ona pek yazık!..

Bu noktayı birde zât-ı ‘âlînizin mizâh hakkında vaz’ etmiş olduğunuz düstûrlardan birine tatbîk ile muhâkeme edelim. Makalelerinizin birincisinde mizâh-nevîs için muktezây-ı evsâfı ta’dâd ettikten sonra (bir adam benimle samîmen ülfet eden değilse şahsımı vesîle-i mizâh edemez, çünkü seciye ve mizâcın tuhaf cihetlerini bilemez) buyuruyorsunuz. Şimdi bu düstûra ittibâ’ ile Fâzıl Ahmed’e cevâb vereyim. Daha iyi ifâde-i merâm edebilmem için üslûb-ı beyânınızı bana lütfen iki dakîka i’âra eder misiniz?.. İşte beni Buhtu’n-nasr’a benzeten adama cevâbım:

Birçok şetm u tahkîrden sonra... Fâzıl Ahmed bu beytinde de pek aykırı gitmiş. Evvelâ, benimle Basra’da berâber değildi. Sâniyen, enâyî Basra’yı da hiç görmemiş, bilmez. Ben o vilâyeti görmeden de bilirim. İngilizceden, Fransızcadan Basra hakkında hiç olmazsa üç yüz cilt kitap okumuştum. Orada doğup büyümüş olanlardan iyi tanırım. Şâirlerini, edîblerini de pek severim. Şair Beşşâr, Makâmât sâhibi Harîrî hep Basralıdırlar. Urefâ-yı tâbi’înden Hasan-ı Basrî de Basralı idi. (Zübeyr) kasabasında yatar. Zâten Basranın bütün ulûları bu kasabada medfûndur. Sâlisen, o maskara benim Basra’daki idâremi de bilmez ki harâbîsi ve ‘umrânı hakkında bir beyit yazmaya salâhiyeti olsun. Râbi’an, ben Basra’dan hemen Bağdat’a gitmedim. Arada üç vilâyet daha var. Bu vilâyetlerde benim hangi târîhte me’mûr olduğumu ve ne vakit vedâ’ ettiğimi bilmez. Hattâ Basra’dan geldiğim zaman Kadıköy’ünde, Musul’a giderken Beyoğlu’ndaki (Pangaltı)da oturuyordum. Hani yâ şu

Mekteb-i Harbiyenin bulunduğu Pangaltı. Önünden tramvay geçer. Bu sırada tramvaylara da izdihâmdan hiç binilmiyor. Hele tekne kazıntısı kondöktörlerin kabalıkları da başka. Hâmisen, Fâzıl Ahmed Bağdât'ta da benimle berâber bulunmadı. Sâdisen, devlet-i Buhtu'n-nasra zîb u fer vermek için benim Bağdat'a gittiğimi nereden çıkarmış?.. Sâbi'ân, Buhtu'n-nasrı iyi bilmek için Tevrâtı, ya'nî 'ahd-i 'atîki okumak lâzımdır. Ben onu 'ibrânî ve kadîm yunan lisânlarından okudum. İncîle ('ahd-i cedîd) derler. Sâminen, bu cüce şâir, 'arabın bin senelik bir darb-ı meselini Tevrâtın bir mebhasıyla halt ederek o beyti yazmış. Enâyî bilmiyor ki kânûnlar nasıl mâ-kabline şâmil değilse, darb-ı mesellerinde mâ-ba'dlerine öyle şümûlu yoktur. Ben bu mes'ele hakkında yedi yüz yetmiş yedi sahîfelik bir kitâb (Etude) yazdım. Adı (Kânûnlar Ve Darb-ı Meseller Les lois et les proverbes)dir. Yakında (Cambridge) matba'asında neşr edeceğim.

Âh âh!.. Devâm edemeyeceğim, çıldıracağım, Doktor. Edersem Fâzıl Ahmed'i maskara etmekten Ziyade kendimi gülünç bir çukura yuvarlayacağım. Siz de keşke benim gibi yapsaydınız da Halîl Nihâd'ın Nihâd'ın manzûmesine karşı mütevekkil bir (eyvallâh!) deseydiniz.

Bu münâsebetle hâtırıma gelen bir ciheti de müsâ'adenizle 'arz edeyim: Danyâl aleyhi's-selâmı Buhtu'n-nasrın oğlu Bâbildeki arslanlar çukuruna atmış, fakat o necîb hayvânlar açlıktan kükredikleri bir zamanda bile bu insâna kıyamayarak, ayaklarını yalamakla iktifâ etmişti. Victor Hugo'nun (Efsâne-i A'sâr La legende des siecles)ındaki o mu'azzam neşîdeyi (arslanlar Les lions) manzûmesini, elbette okumuşsunuz. Siz bir insân-ı kâmil olduğunuz hâlde, bir zâlim oğlu zâlimin aç arslanları kadar insâf u merhamet eseri göstermediniz. Savletiniz karşısında parça parça olamadıysa ne fazîlet sizindir, ne metânet Halîl Nihâd'ın.

Şimdi zaten çıkmamış olduğum sadede bir vakit daha sokulayım:

Yukarıda da demiştim ki Refik Hâlid meselâ Ahmed Rasimle mukâyese olunabilir, (Cem)le de Sedâd Sîmâvî. Ahmed Râsimi de beşler meclisine kabûl etseydiniz, altı san'at-kâr kendi meslekleri dâhilinde birleşerek, size tâm birer zemîn-i mukâyese ihzâr etmiş olurlardı. Sırası gelmişken şurasını da arz edeyim ki Sedâd Sîmâvî'nin tersîm etmiş olduğu ma'hûd karikatür vesîlesiyle bana tevcîh ettiğiniz Sihâm-ı İlhâmın remz-i latîfini anlamadım değil, hem anladım, hem de pek hoşuma gitti. Ödeştik üstâd.

Halîl Nihâd'ın Hâzim Beyi, Ali Kemal'i, Fâik Ali'yi ve bu fakîri hedef ittihâz eden okları neden pek ziyade hôşunuza gidiyor da, zât-ı 'âlînize cür'et-nümây-ı teveccüh olan Sihâm-ı

İlhâmı merdûd u muhakkar görülüyor?.. Atılan ‘ayn-ı sihâm ve atan da aynî adam. Pek ziyade sevdiğiniz Sa’dî’nin,

Benî âdem a’zây-ı yek-dîğer-end

vecîze-i manzûmesini niçin unutuyorsunuz?.. Ve niçin unuttunuz?.. Sizin gibi gerçekten şair ve gerçekten hakîm bir zâtı bu kadar hem hod-gâm, hem de başkalarının felâketiyle şâd-gâm görmek istemezdim. Sizin kemâlât-ı mecbûle ve meksûbenize yakışan, Râzî-yi fesâhat-hân gibi,

بسان چشم که گرید برای هر عضوی

غمی به هر که رسد میکند ملول مرا[219]

diyerek âlî-cenâb bir dîğer-gâmlık göstermekti. Ve Halîl Nihâd’a hücûm ederken de, Namık Kemal’in,

Bâ’isi şekvâ bize hüzn-i ‘umûmîdir Kemâl

Kendi derdi gönlümün billâhi gelmez yâdına

beytini râyet-i cihâdınıza nakş ederek bizi o şair-i şerîre karşı müdâfa’a etmekti.

(Mizâh Nedir?..) makâlelerinden evvel neşrettiğiniz manzûme-i hicviyeye (Ben Bir Kayayım) ‘unvânını verdiniz. Hâlbuki siz hâşâ ne bir kayasınız, ne mîşe. Siz eşref-i mahlûkât olan insânların, hem de kâmil bir ferd-i mümtâzısınız. En çetîn kayayı on kuruş gündelikli bir taşçı yamağı (harb-i ‘umûmîden evvelki yevmiyeleri hesâb ile söylüyorum) dört külünk darbesiyle kırabilir. Siz ister, ya’nî kırmaz ve saded hâricinde sözler söylemezseniz, çelik kadar metîn kafaları kaleminizin bir sadmesiyle hurd u hâş etmek mümkün ve hattâ sehldir.

Yine o makâlelerin birincisinde, (ben herkese açılır adam değilim. Öyle bir işitmekle tanılabilecek, bir görmekle anlaşılabilecek kadar sâde adamlardan da değilim.) buyuruyorsunuz. (Ben bir kayayım) demekle nefsinize iftirâ etmiştiniz. (Ben kapalı bir adamım) iddi’âsıyla da o bühtân-ı ‘azîmi tekrâr ediyorsunuz. Böyle bir tecâhüle tenezzül etmeyiniz. Çünkü gayr-ı ârif-ânedir. Siz tabî’at kadar büyük ve herkese açık bir kitâbsınız. Sizi okuyamayanlar bile temâşâ etmekle mahzûz olurlar. Felsefenin ilk tenbîhi olan (kendini bil), ahlâkın ilk emri olan (olduğun gibi görün) vazîfelerini de biz mi size ihtâr edeceğiz?..

[219] Her ‘uzvun ızdırâbına ağlayan göz gibi, her kim bir felâkete uğrasa beni melûl eder.

Halîl Nihâd'ın Trabzonlu bulunduğunu – gûyâ bir ayb u âr imiş gibi – yüzüne vuruyor, hamsî balığı bile bir bahs-i ilmîye karıştırıyorsunuz. Şair ve feylesof olduğunuz gibi mekteb-i tıbbiyeden neş'et etmiş bir tabîb-i hâziksınız. Sorarım size: hamsinin uskumrudan fazla ve başka a'sâb u dimâğa bir te'sîri var mıdır?.. Siz daima âfâk-ı garbda dolaştınız. Biraz da şarkı gezseydiniz neler ve neler görecektiniz?.. Hâcî Mehmed Efendi nâmında ve seksan yaşında 'ulemâdan bir zâtı Trabzon'da tanıdım. Ömrümün en güzel demleri bu hoca efendinin sohbetiyle geçen sâ'atları idi. Bu kadar 'ârif bir adama hayâtımda pek az tesâdüf ettim. Elbette hâtırınızdadır, size Trabzon hediyesi olarak, Şemsu'd-dîn Mağribî'nin Allâh'a ref'-i hitâb eden şu beyt-i mülemma'ını getirmiştim:

Zuhûr-ı tû men est ve vücûd-ı men ez tû

Ve leste tazheru levlâye, lem-ekun levlâke [220]

Siz bu beyti pek beğendiniz. Ondan sonra intişâr etmiş olan bazı eserlerinizde de görmekle mübâhî olmuştum. Şimdi münşiini haber vereyim. Bu beyti bana Trabzon'da yine Trabzonlu ve yine sarıklı bir zât okumuştu. Yalnız okumakla iktifâ etmedi, o kadar vakıf-âne ve ârif-âne şerh u îzâh etti ki (vahdet-i vücûd) felsefesinin ne demek olduğunu asıl o gün anladım. Bu anlayış kanâ'at-ı fikriyemi bile değiştirdi. İşte lâyık-ı istihfâf görmek istediğiniz Trabzon ve Trabzonlular!..

Gelelim (Sihâm-ı İlhâm)ın münderecâtına ta'alluk eden tenkîdât u ta'lîkâtınıza:[221]

Dördüncü makâlede (Sihâm-ı İlhâmda evvelâ kendi hatt-ı destiyle bir beyt var ki kuru sıkı bir 'âdî fahriyedir:

Hiçe saydım cümle meb'ûsânı da, a'yânı da

Yılmadım hicv eylemekten devri de devrânı da

Düyûn-ı 'umûmiyede olacağına a'yânda kâtib olsaydı böyle bir söz söylemezdi. Emînim!.. O kadar cesûr ise kulağına iki kişinin ismini söyleyeyim de hicv etsin bakayım!..)

diyorsunuz. Size bir hakîkatı haber versem hem Halîl Nihâd'ı 'afv eder, hem bu beyti – sâhibini dörtler meclisine nasb ile taltîf ettiğiniz gibi – müntehabâtınız sırasına nakl buyurursunuz. Halîl Nihâd bunu siz hey'et-i a'yâna dâhil olmadan evvel inşâd etmişti. Hiddetiniz geçti yâ!..

[220] Senin zuhûrun benimledir, benim vücûdum senden. Ben olmasaydım sen zâhir olmazdın, sen olmasaydın ben vücûd bulmazdım.
[221] Ç:N matbuat hatası

Kulağına isim söylemeye hâcet yok. Dâyinler vekîli, meclis-i idâre re'îsi, meb'ûs, gazeteci Hüseyin Câhid Bey için yazdığı şeyler meydânda. Daha kimi ve kimleri arzu ve ihbâr ederseniz hicve hâzır olduğunu i'lân ediyor. Fakat ben bunu sizin büyüklüğünüze hiç yakıştıramadım.

(Tevhîd)deki nükât-ı dakîkaya karşı da 'abûs-ı tecâhül görünmeniz nâ-münâsib.

Ne hoştu altı yıl evvelki çehre-i dünyâ

Yeşildi her neye baksan yeşildi ser-tâ-pâ

gibi muhıkk bir dâu's-sıla-i mâzî ile başlayan bu manzûmeyi inşâallâh Halîl Nihâd'ı afv ile beşler meclisine re'îs nasb edeceğiniz zaman ser-tâ-pâ berâber okuruz. Benim şu neşîdede göremediğim mehâsini sizin birer birer şerh u îzâh edeceğinize şimdiden emînim.

Îrân şâhı hakkındaki kasîdeyi niçin beğenmediniz?.. Şâh hazretlerinin mensûb bulundukları Kaçar sülâlesi 'âile-i türke şeref-bahş bir hânedân-ı zî-şândır. Türkçenin âzerî lehcesiyle tekellüm ederler. Türk şairi 'Îrân şâhına 'arz-ı ta'zîmât ederken, lehcelerini isti'mâl etmek gibi büyük bir nezâket ibrâz ve bir de (kellimû....) emr-i nebevîsine imtisâl ile uhrevî sevâb ihrâz etmiş. Yoksa siz nezâketi sevmez, sevâba düşman mısınız?.. Öyle zann ediyorum ki o kasîde şâh-ı şahâmet-penâh hazretlerinin manzûr-ı hümâyûnları olmakla şeref-yâb olsaydı elbette şairi mesela musavver u müzehheb bir (Şeh-nâme-i Firdevsî) ihsân etmek sûretiyle taltîf buyururlardı.

Taklîdciliği neden beğenmiyorsunuz?.. Taklîd yalnız sanâyi'-i nefîse envâ'ından değil, terakkînin, salâhın da sâiklerindendir. Borazan Tevfîk Bey merhûm taklîdleriyle hey'et-i ictimâ'iyemizin ve mizâh-ı millîmizin ne kadar derîn köşelerini gösterdi!.. Riyâsız söylüyorum, sizin taklîdleriniz de bî-nazîrdir. Borazan merhûm pek beğenirdi.

Hep ricâ ederiz:

Söndürme öz elinle yandırdığın çerâğı silsile-i makâlâtınıza,

Kenârın dilberi nâzik de olsa nâzenîn olmaz

mısrâ'ıyla pek fecî' bir hâtime veriyorsunuz. Bu hâtime târîhimizin şeh-nâme-i mefâhirini parça parça edecek bir darbedir. Yazarken niçin düşünmediniz ki Fuzûlî Irâklı, Nef'î Erzurumlu, Nâbî Urfalı, Kânî Tokatlı, Vehbî Maraşlı, Surûrî Adanalı, Hasırcı-zâde Ayntablı, Eşref Aydınlı idi ve hele niçin düşünmediniz ki sevdiği yerlerin güneşini

(mahmûr-ı fikret bir peri) ve sabâsını (bir beste-kâr serserî) sûretinde gören ve gösteren ince rûhlu şair ve derîn fikirli hakîm Rızâ Tevfîk İstanbullu değil...

Muhabbet-i mütekâbile ile meşhûn u kadîm dostluğumuzu bu münâsebetle de tecdîd u te'yîd ederim efendim.

11 Kânûn-ı sânî 1922

Süleyman Nazif

Hâmiş – Nef'înin (Sihâm-ı Kazâ)sı ve şahsı hakkındaki fikrimi de ayrı bir makâle ile îzâh edeceğim.

s. N.

Peyam-ı Sabah, nr. 1118, 14 Kânun-ı Sânî 1338/1922.

3.57. Garb Edebiyâtının Edebiyâtımıza Te'sîri -III-

Muharriri: Süleyman Nazif

Edhem Pertev Paşa

Ahmed Vefîk Paşa'dan sonra pîşvây-ı teceddüd Erzurumlu Ethem Pertev Paşa gelir. Târîh-i vilâdeti Fatîn Efendi tezkiresinde 1240, (Nümûne-i Edebiyât-ı Osmânîye)de 1241 sene-i hicriyesi kayd edilmiştir.

Ethem Pertev Paşa Fransızcayı Dâmâd Halîl Paşa'nın teşvîkiyle öğrenmiş ve bi'l-âhare me'mûr olduğu Berlin seferât-ı seniyyesi ser-kitâbetinde müktesebât-ı garbiyesini ikmâl etmeye çalışmıştı. Bu me'mûriyette iken kendi eliyle tersîm etmiş olduğu bir kat'a Prusya harîtası el-yevm müze-i hümâyûnda ve pederim Diyarbakırlı Sa'îd Paşa'nın kitapları arasındadır. Ethem Pertev Paşa Jean-Jacques Rousseau'nun bir manzûmesiyle birkaç mektûbunu gayet güzel sûrette tercüme ettiği gibi, Victor Hugo'nun bir neşîdesini (Tıfl-ı nâim) unvânıyla ve oldukça düzgün bir ifâde ile yine nazmen Türkçeye nakl etmiştir. (Itlâku'l-Efkâr)ında üslûb-ı ifâdeden ziyade fikren yenilik göstermeye i'tinâ etmiş olduğu görülüyor.

Nesriyle iyi bir müceddid olan Ethem Pertev Paşa'nın kendi mahsûl-ı karîhası olan nazımlarda hiçbir eser-i teceddüd yoktur. Hattâ kırk sene evvel dünyâya gelmiş olan 'İzzet Monla[222] bile eş'ârında Paşa'dan ziyade intizâm-ı elfâz ve efkâr-ı tâze irâe eder.

Rakîb etti bize öz sûretten gösterdi dil-dâre

Sebeb-i işkestî-yi mir'ât yâre inkisârımdır

gibi lafzı da, ma'nâsı da hâyîde beyitleri pek mebzûl olan bu zât, garbîdir ki, garbın manzûme şeklini en evvel lisanımıza idhâl etmiştir. Kâbiliyet-i şairiyetini böyle beyitlerle tenmiye, daha doğrusu imâte eden bu nâzımın, Jean-Jacques Rousseau'dan,

Hâb-ı pür-ızdırâbdır bu hayât,

Doğmuşuz ölmek üzere vâ-hayfâ!..

Var ise zerre zerre zevkiyât,

Ânı da kahr-ı dehr eder ifsâd.

[222] Kastedilen 'İzzet Molla'dır. Monla ve molla kelimeleri mürâdiftir. Ç.

gibi mısrâ'larla manzûmeler nakl etmesi – husûsiyle o zamanda – tahayyür u takdîr ile telakkî olunmaya değer.

Ethem Pertev Paşa'ya Şinasi'nin hiçbir nüfûz u te'sîri olmamıştır. (Av'ave) nâmını verdiği makâlesiyle Şinasi'yi hedef-i temeshur etmiş olmasına bakılırsa sevişmediklerine de hükm edilebilir. Ethem Pertev Paşa'nın tabî'atı Şinasi'ninkinden daha velûddur. Kırk dokuz senelik ömr-i makdûdunu dâimâ hizmet-i devlette imrâr etmeseydi metrûkât-ı kalemiyesi gerek kıymet, gerek keyfiyet cihetiyle şimdikine elbette fâik olurdu.

Paşa iyi bir mütercim ve pekiyi bir münşî olduktan başka mükemmel de bir mu'allim imiş. Trabzonlu Hazîne-dâr-zâde Abdullâh Paşa'nın hizmet-i kitâbetinde bulunduğu zaman kerîmesi Fıtnat Hânım Efendi'ye şiir ve inşâ ta'lîm etmeye me'mûr olur. Fıtnat Hânım evâhir-i eyyâmında Bursaya gelmişti. Orada bi'd-defâ'ât gördüm. Ben onu tanıdığım zaman sinni altmışı mütecâviz idi. Ethem Pertev Paşa'nın ta'lîminden feyz-yâb olmuş bulunduğunu söylemişti. Pederinin hem mahmîsi, hem nâmının medâr-ı tezkâr u te'bîdi olan mu'alliminin ismi anıldıkça hürmet u şükrân ile rahmet okuyordu. Ethem Pertev Paşa velî-ni'met-zâdesinin isti'dâd-ı fıtriyesini o kadar terbiye ve tenmiye etmeye muvaffak olmuş ki Hânım henüz on sekiz yaşında iken, hocasının gazellerine tefevvuk edebilecek kuvvette şi'irler vücûda getirmiş.

Her yerde senin sâye-i sıfat hem-demin olsam

Kalb eyleseler sâna beni müdğamın olsam

Bilsem kimedir meyl-i nihâni-i derûnun

Girsem yüreğin içine hep mahremin olsam

Kahî ruhını, kâh binâ- gûşunu öpsem

Âvihte-i zülf-i ham-ender-hamın olsam

Ğârk eyler idim katre-i nâcize vücûdum

Gül-berk-i cemâlinde senin şebnemin olsam

beyitleri bu Fitnat Hânım'ındır. Zekî olduğu kadar müstesnâ bir hüsn ü âna da sahib bulunan şairenin zevci hilkaten pek kıskanç ve müsevves imiş. Haremini tanzîm-i eş'ârdan, hattâ mütâla'adan men' ederek, kâbiliyet-i fıtriyesini boğa boğa öldürmüş olduğunu Hânım teellümlerle söylerdi. Edebiyattan memnû' olunca hilkatindeki ihtiyâc-ı ibdâ'ı hattâtlıkla

tamîn etmeye çalışmış. Kendi eliyle yazmış olduğu bir mushaf-ı şerîfi bana Ziyaret ettirdi, cidden nefîs bir eser-i san'at idi.

Yukarıya kayd ettiğim dört beyti kadar müessir bir tavr u edâ ile okumuştu!. Okurken kırk beş sene evvelki nâb u feri gözlerine avdet etmiş, unfuvân-ı şebâbetin pür-galeyân demleri sesinde ve evzâ'ında titriyordu. Zavallı kadın!. Ne kadar hiss etmiş ki aradan o kadar uzun ve yorgun seneler geçmişken, duyduğunu hâlâ şiddet-i evveliyesiyle ihsâs edebilmekte idi. İşte muhîtin cehline kurbân olmuş bir isti'dâd daha. İşte Ethem Pertev Paşa'nın dest-i rûz-gâr ile târ-mâr olmuş âsârından biri. Ve belki en bed-bahtı....

Münîf Paşa

Münîf Paşa kendi kendine yetişmiş bir müteceddid-i edebdir. Pederi Nâfi' Efendi şu'arâdan, onun pederi Tâhir Efendi ulemâdan idi. Fezâil-i irsiyeden Münîf Paşa bâliğan-mâ-belağ hisse-yâb olmuştur. İbrahim Şinâsî Efendi henüz Paris'te tahsîl ile meşgul iken – hicretin 1270 târîhinde tab' edilmiş olan Fatîn Efendi Tezkeresinin kablince – Mehmed Tâhir Münîf Efendi (Fransa lisânında dahi mahâret-i kâmilesi ve lisân-ı mezbûr üzere tercüme yolunda oldukça behresi olmak mülâbesesiyle tercüme odası hulefâsına sınıfına dâhil) bulunuyordu. Târîh-i vilâdetini Fatîn Efendi 1244 senesi gösteriyorsa da 1240 bulunduğunu necl-i necîbi ve muhibb-i necîbim Celâl Münîf Bey Efendi'den tahkîk ettim. Zaten Fatîn Efendi'nin ekser-i mazbûtâtı yanlıştır.

(Tasvîr-i Efkâr)ın teessüs ü intişârından evvel Münîf Paşa muhtelif Fransız üdebâsının ba'z-ı âsâr-ı müntehabesini metîn bir üslûb-ı ifâde ile lisânımıza tercüme etmiş ve (Rûz-nâme-i cerîde-i havâdis) ve (Mecmû'a-i Fünûn) muharrirliğiyle de irfân-ı millîmize hizmetlerde bulunmuştur. Ebüzziya Tevfîk Bey merhûmun Münîf Paşa'ya hitâb eden şu mektûbu târîh-i edebiyâtımızın vesâik-i belîğasından add olunsa değer:

"Ma'rûz-ı bende-i kemterleridir ki sâye-i celîl-i âsaf-ânelerinde nümûne-i edebiyâtın ikinci def'a olarak temsîline mübâşeret edilmiştir. İlk tab'ında âsâr-ı ber-güzîde-i devletlerinden mahrûm olmuş idi. Zîrâ tertîb eylediğim zaman Efendimiz Tahrânda bulundukları gibi âcizleri dahî sâika-i baht-ı siyâh ile zindânda idim. Binâen aleyh nâle-i ızdırârımı bile ismâ'a imkân-ı mütesavver olmayan öyle bir mekânda Efendimizden ihdây-ı âsâr istid'âsında bulunamamaklığım hâşâ kadr-i celîl-i münşiy-ânelerini tanımamak gibi bir

kasd-ı küstâh-âneye mahmûl olamayacağından emînim. Vâkı'an elimde (Mecmû'a-i Fünûn) takımları mevcûd idi. Fakat Edebiyât-ı Cedîdenin ahd-i sabâvetinde yazılmış olan âsâr-ı devletlerinden nümûne intihâbına kalkışmak onlara tâlî ve fikren ve ifâdeten vücûh ile 'âlî olması lâzım gelen sâir muharrerât-ı seniyyelerini hükümsüz göstermek gibi bir sû-i niyet îmâ edeceği için elimden gelmez idi.

Binâen aleyh ümniyye-i kemter-ânemden bin kere vâsi' olan fezâil-i mahsene-i devletlerinden ümîd-vârım ki bu seferki temsîlde mecelle-i hakîr-ânemi her vecihle evvelkine fâik add ettirecek olan âsâr-ı devletlerinden mahrûm bırakmaya mürüvvet-i celîle-i âsaf-âneleri kâil olmaz. Evvel-bâbda emr u fermân hazret-i men-lehu'l-emru ve'l-'irfân efendimizindir.

Ebüzziya Tevfîk

Bununla berâber Münîf Paşa'nın âsârı "*Nümûne-i Edebiyât-ı Osmâniye*"nin ne temsîl-i sânîsine, ne dîğer tab'larına geçti. Sebebini vaktiyle musannıfından tahkîk edemediğime şimdi teessüf ediyorum. Ma'lûm olan birşey varsa o da Ebüzziya merhûmun şu mektûb ile izhâr ettiği takdîr u ihlâsı son nefesine kadar muhâfaza ettiğidir. Buna da Münîf Paşa'nın vefâtını müte'âkib (Tasvîr-i efkâr) ile neşr ettiği sahîfeler şehâdet eder. Târîh-i edebiyatımızın teceddüd ve müteceddidler bahsinde hürmetle kayd edeceği isimlerden biri de (Ayntablı Mehmed Tâhir Münîf Paşa) nâmıdır. Sâhibi mazhar-ı gufrân olsun.

18 Kânûn-ı evvel 1921 ***Süleyman Nazif***

Peyam-ı Sabah, nr. 1097, 24 Kânun-ı evvel 1337/1921, s. 1-2.

3.58. Garb Edebiyâtının Edebiyâtımıza Te'sîri -IV-

Şinasi

Muharriri: Süleyman Nazif

İstanbul'daki (Yeni Câmi')in önünden ne vakit geçsem cebhesi huzûrunda, mest-i istiğrâk, birkaç dakîka tevakkuf etmekten bir türlü men'-i nefs edemem. Bu murâkabe sâniyelerinin birinde bi-lâ ihtiyâr (şiir-i mütehaccir) demiştim. Şu terkîbdeki mevsûfu sıfatla değiştirirsem – asla mübâlağa etmediğime emîn olarak – Şinasi'nin nesrini ta'rîf etmiş olurum zann ediyorum. Kelimeler elinde âdetâ birer mermer parçasıdır. Bunlardan öyle cümleler vücûda getirir ki, Yeni Câmi'in şedâid-i a'sârı istihfâf eden rakîk ve pür-manâ yüzü gibi insân onlara bakmakla ve onları okumakla doyamaz. Şinasi'ye (müceddid-i yegâne-i edeb) gibi tumturaklı unvânları – biraz da mütehakkim-âne – tevcîh edeceklerine, (bizde pürüzsüz, temiz, o vakte kadar görülmemiş bir nesir, Şinasi ile başlar) demiş olsalardı, başkalarının hukûkuna tecâvüz edilmeksizin, edîbin hakkı verilmiş olurdu.

Hâmîlerine Allah rahmet etsin, Şinasi'yi Avrupa'ya gönderenler bu memleketin irfânına büyük hizmet ettiler. Melâz-ı âmâli olan Paris'te bir dakîkayı boş geçirmediğine âsârı şâhiddir. Meselâ Durûb-ı Emsâli Paris'te cem' ve tedvîn etmişti. (Durûb-ı Emsâl ki hikmetü'l-avâmdır; lisânından sâdır olduğu milletin mâhiyet-i efkârına delâlet eder.) ibâresiyle başlayan vecîz u belîğ mukaddime bu kitap için orada, yetmiş iki sene evvel yazılmıştır.

Fransızcanın gavâmızıyla Türkçenin rûhunu kendi irfânında o kadar mezc u te'lîf etmişti ki tercümelerinde bile insana hayret verecek kudretler gösterirdi. Bir misâl ityân edeyim:

İtalya ittihâdı münâsebetiyle meşhûr (Tiyer)in Fransa meclis-i meb'ûsânında îrâd ettiği nutku – ki belâğat-ı siyâsiyenin muhalledâtından ma'dûddur – Şinasi bi'z-zât tercüme ile (Tasvîr-i efkâr)ına derc etti. Re'îs-i vükelânın bir celse evvelki bir tahkîrini hatîb mevzû'-ı bahs ettiği sırada şu cümleyi de söyler:

... on vaut plus par les egards que l'on observe que par ceux que l'on obtient.

Ale'l-'âde bir mütercim bu cümleyi "insan, ihrâz ettiği hürmetlerden ziyade, îfâ ettiği hürmetlerle kesb-i kıymet eder" sûretinde tercüme eder. Fakat Şinasi, havârik-bîn u havârik-nümâ bir kudretle Tiyer'in sözlerindeki rûhu ve ma'nâyı görmüş ve göstermiştir. İşte tercümesi:

(Haysiyet-i zâtiye mazhar-ı hürmet olmakta değil, îfâ-yı hürmet etmektedir.)

Tercüme ile iştiğâl edenler bundaki kuvveti ve muvaffakiyeti herkesten ziyade takdîr ederler. Şu gösterdiğim küçük bir misâldir. Âsâr-ı Şinasi'de böyle kemâl nişâneleri mebzûlen görülür. El-katratu tedüllü 'ala'l-gadîr.[223]

Nesrinde bu kadar zî-kudret olan Şinasi'nin nazmı, hattâ vasatında dûnundadır. Hele tercümelerinden köhnelikler taşar. Buna bir misâl getireyim:

Lamartine'nin,

Le livre de la vie est le livre supreme

Qu'on ne pent ni fermer ni rouvrir a son choix.

beytini Şinasi şu sûretle tercüme etmiştir:

Nüsha-i 'ömr o kitâb-ı müte'âlidir kim

Matlebince edemezler ânı feth u ibhâm

Şinasi tercüme-i manzûmede Recâî-zâde Ekrem ve Mu'allim Nâcî merhûmlar derecesinde değil, hattâ mu'âsırlarından Ethem Pertev Paşa 'ayârında bile âsâr-ı muvaffakiyet gösteremedi.

Şinasi'nin en büyük hâmîsi Büyük Reşîd Paşa idi. Paşa'nın vefâtını müte'âkib bi'l-hâssa Sadr-ı a'zam Alî Paşa'nın istirkâbına dûçâr oldu. Hattâ bu istirkâb daha Reşîd Paşa sağ iken ba'z-ı huşûnetler gösterebilmişti.

Şinasi'yi ahlâfına en ziyade tanıtmak himmet-i kadir-şinâs-ânesinde bulunmuş olan Ebüzziya Tevfîk Bey merhûm (Nümûne-i Edebiyât-ı Osmânîye)sinde diyorki:

"...Şinasi Paris'te iken sakalına kırk ayak üşmüş ve saçlara sirâyetini men' için etibbânın reyiyle sakalını traş eylemiş imiş. Aradan beş sene mürûrundan sonra bu mes'ele tâzelenerek Efendi hakkında vesîle-i ithâm olmuş ve binâen aleyh azli emrinde istihsâl ettikleri irâde-i seniyye üzerine makâm-ı sadâretten yazılan buyurulduya (rütbesinin ref'i, me'mûriyetten def'i ve ma'âşının kat'ı) 'ibâresi derc olunmuştur.

Reşîd Paşa mevki'-i iktidâra avdet eder etmez mahmîsinin hakk-ı mağdûrunu der-hâl ihkâk u ta'mîr etti.

[223] "Damla göle delâlet eder, gösterir" ma'nâsında arap atasözü. Ç.

Şinasi vatanında göremediği huzûr u emniyeti taharrî ümniyesiyle tekrar Paris'e gitmiş ve orada birkaç sene daha tetebbu'la imrâr-ı evkât ettikten sonra, İstanbul'a, fakat sanki topraklarına gömülmek için, dönmüştür. O kadar fazîletler ve bu kadar dağdağalar ancak kırk senelik bir 'ömrün havsala-i istî'âbında yer bulabildi. Arkadaşı Ethem Pertev Paşa ve şâkirdi Namık Kemal Bey gibi...

Şinasi Efendi'ye avdet husûsunda Fuâd Paşa da bir aralık Ali Paşa'ya hissen ve fi'len refâkat etmiş. Fakat "hadd-i zâtında terakkî-perver olan Fuâd Paşa evvelki mu'âmelesine nedâmet derecesinde pişman olarak, Şinasi'yi dâire-i ünsiyetine celbe muvaffak olmakla cerîde-i 'askeriyenin te'sîsinde onun mu'âvenet-i fikr u kalemine mürâca'at eyler"[224]

Bu gazete için Şinasi tarafından kaleme alınan mukaddimenin müsveddesine (asl-ı tensîkât ve belki te'sîsât-ı askeriye Padişahımız Efendimizin himem-i mütevâliye-i cenâb-ı mülûk-âneleriyle zuhûra gelen eserler olup) ibâresini Fuâd Paşa (dercine cesâret kılınmıştır) ta'bîriyle hâif-âne ilâve ediyor. Hem de öyle bir zamanda ki imzâsının bâlâsına Pâdişâhın emriyle (sadr-ı a'zam ve ser-asker ve yâver-i ekrem ve bende-i mukbil) 'unvânlarını vaz' etmeye me'zûn u mecbûr idi. Fuâd Paşa Şinasi'nin meşreb-i ahrâr-ânesini (eğer çi fıkra-i sâlifu'z-zikrin meslek-i müttehaz-'âlîleriyle mütebâyin düşeceği ma'lûm-ı 'âciz-ânem ise de bendelerine olan muhabbet-i 'âlîyelerini dahî muhabbet-i mütekâbile-i kalbiyemle câzim olduğumdan hâtırım için kabûl u ibkâ buyurulacağını ümîd ederim) temennî-i mütevâzı'ıyla okşamaya ve avutmaya çalışıyor. Ne o devirde, ne ona tekaddüm veyâ teehhur eden devirlerde bir sadr-ı a'zam görülmedi ki kendi nefsine bu kadar mütevâzı'-âne işâret etsin, ve bir cerîde muharririne değil, en mütehayyız vüzerâya karşı (bendelerine) ta'bîrini kalemine ve lisânına kabûl ettirebilsin.

(Haysiyet-i zâtiye mazhar-ı hürmet olmakta değil, îfây-ı hürmet etmektedir) düstûrunu sanki Keçeci-zâde daha evvel keşf ile kendi nefsine tatbîk etmiş. Bunda Fuâd Paşa'nın – Paşa'yı sadâretin fevkinde bir pâye-i haysiyete is'âd edecek kadar – müstesnâ bir meziyeti nümâyân olduğu gibi, Şinasi'nin de büyük, küçük, herkesi kendine mecbûr-ı ihtirâm etmekteki ihtimâmı ve muvaffakiyeti 'ayânen görülüyor. Koca Râğıb Paşa ne güzel demiş:

Âzâde-gân-ı kayd-ı emel ser- firâz olur

Nâz eylesin sipihre o kim bî-niyâz olur

[224] Nümûne-i Edebiyât-ı 'Osmâniye, sahîfe, 229

Her kibr u nahvetin kâ'idesi sâhibinin istihkâkı değil, onun kendi zillet u meskenetle eğilen başlar ve ezilen haysiyetlerdir. Şinasi'nin nâmı zikr olunurken hürmetle rükû' edelim. Koca adam akvâliyle lisânımızı, ef'âliyle de vicdânımızı tehzîb etmeye çalışmış!

22 Kânûn-ı evvel 1901

Süleyman Nazif

Peyam-ı Sabah, ***nr. 1101, 28 Kânun-ı evvel 1337/1921, s. 1-2.***

3.59. Garb Edebiyâtının Edebiyâtımıza Te'sîri -V-

Ziyâ Paşa

Muharriri: Süleyman Nazif

İstibdâda tapan her adam gibi, Sadr-ı a'zam Ali Paşa da fikr u kalemin teceddüdâtından korkar ve müteceddidleri sevmezdi. Nef'î'nin fârisî dîvânı şu beyit ile başlar:

درفتنه اجازت دهم ارپای

برفرق فریدون شکند ماه علمرا [225]

Bu beytin hayâl-i tehdîdi karşısında sanki Ali Paşa mezarına girinceye kadar titredi durdu. Yalnız dâhildeki harekât-ı inkılâb-kâr-âneyi değil, bi'l-'umûm şu'ûn-ı cihânı havf u ihtirâzdan mütevellid ve mütemâdî bir dikkatle ta'kîb ederdi. Vefâtından on dört ay mütekaddem o zamanki vâlîlere hitâben kendi kalemiyle yazılmış olan şu emir-nâme-i sâmî bu iddi'âyı tevsîk eder:

"Ma'lûm-ı vâlâları olduğu üzere şu içinde bulunduğumuz vakt u zaman ma'ârif-i mâddiyye cihetiyle tefevvuk-nümây-ı a'sâr-ı eslâf olduğu müstağnî-i delîl u bürhân ise de cem'iyet-i insâniyenin asl-ı mâye-i kıvâm u devâmı ve medâr-ı emn-i emânı âdâb u ahlâk-ı 'umûmiye ve sâir kuyûd-ı ma'neviyyeye hayfâ ki çendân atf-ı enzâr-ı dikkat u ihtimâm olunmamakta olmasının netâyic-i vahîmesinden olmak üzere gürûh-ı fe'ale ve amelenin ser-mâye-i mâl-dârân ile servet u fevâidce tesâvîsi zımnında emvâl-i mevcûdeyi mukâseme eylemek ve belki hükm ü hükûmetçe onlarla müşterek olmak efkâr-ı muzirresi bin sekiz yüz altmış ve altmış bir târîhlerinde serîr-âverde-i âlem-i kevn u fesâd olarak şu dokuz on sene zarfında mânend-i ervâh-ı habîse Avrupa'nın her tarafına cârî ve sârî olmuş efkâr ashâbından terekküb ü teşekkül eden cem'iyet-i cesîmeye enternasyonel nâmı verilmiş ve Londra'da bir merkez ve Amerika'da kâin New York şehriyle İsviçre'de şubeler peydâ ederek bunun a'zâ ve efrâdı ve ser-mâyesi haylîden haylî te'addüd ü tekessür etmiş olup nezd-i hakâyık-âşiyâne-i vezîr-ânelerinde muhtâc-ı tavzîh u beyân olmadığı vecihle bu kâr-gâh-ı âlemin kânûn-ı bedî' halk u tertîbine muhâlif olan iş bu efkâr-ı vehâmet-i âsârın hudâ-ne-kerde hayyiz-i husûle vüsûlü envâ'-ı ihtilâlât u ihtilâfâtın tahaddüs ü tekevvününü

[225] Kaleme fitne çıkarmak için izin verirsem Ferîdûn'un kafası üstünde bayrağının mehçesini kırar.

îcâb eyleceğinden ve bunlara hem-efkâr olan komon takımının Paris şehr-i şehîrini girftâr eyledikleri hâl-i mesâib-i iştimâl dahî meydânda bulunduğundan mâ-'adâ cem'iyet-i beşeriyeyi bir hâl-i vahşet u behîmiyyete ircâ' u idhâl eylemek âdetâ haydudluk fi'l-i fazîhini bir kâ'ide ve tertîb altına alınarak ibâha eylemek demek olmakla ve bu hey'et-i muzirrenin dâire-i mefsedetini memâlik-i mahrûse-i şâh-âneye kadar tevsî'a çalışmak ba'îd 'ani'l-ihtimâl olmakla eğer çi bu taraf ahâlîsinin emzice ve ahlâk-ı 'umûmiyelerine nazaran efkâr-ı meşrûhanın buraca Avrupa'daki gibi te'sîrât-ı serî'a ve kaviyyesi olamayacağı me'mûl ise de me'a-mâ-fîh bunun hudûd-ı memleket-i fesîha-i 'osmâniyyenin içerisine hulûl u duhûl edememesi esbâbının istihsâl ve bu fikr-i fâsid erbâbının tervîc-i makâsıd u âmâl etmelerine kat'an fırsat u ruhsat bulmamaları için takyîdât-ı lâzımenin icrâsı mütehattim-i zimmet-i hükûmet olduğuna ve keyfiyet-i vilâyât-ı sâireye de bildirilmiş idiğine binâen bu bâbda taraf-ı devletlerinden dahî îcâb edenlere i'tây-ı vesâyâ ve ta'lîmât buyurulması tavsiyesiyle şukka-i mahsûsa-i senâ-veri terkîm olundu efendim.
Fî 6 cümâde'l-ûlâ sene 1287

Ali

Bu emir-nâme-i sâmî hem mühim bir vesîka-i resmiye hem şâyân-ı dikkat bir vesîka-i rûhiyedir. Görülebiliyor ki o kadar zekâsı ve ilmiyle berâber, Ali Paşa inkılâbların esbâb u avâmilinden tamâmiyle bî-haber bulunuyormuş. Komondo takımının Paris şehr-i şehîrini girftâr eyledikleri hâl-i mesâib-i iştimâl ötede beride teşekkül etmiş olan cem'iyetlerin eser-i ilkââtı değil, Fransa'nın o zamanki mağlûbiyetinden mütevellid bir hâdise idi. Korkulan mesâibin hüdûsu ancak sebepleri izâle edilmekle men' olunabilir. Açlığın hükümrân olduğu her yerde hükûmetler za'îftir. Mide dolduktan sonra, dimâğda hakkını ister. Bu emir-nâme-i sâmînin sudûrundan seksan sene evvel milletlerin hukûk-ı siyâsiyesini Fransa, günah-kâr ve ma'sûm, binlerce evlâdının kanıyla yazılmış bir iddi'â-nâme ile taleb etmişti. Tâbi'iyet-i 'osmâniyede bulunan akvâm-ı gayr-ı müslime birer birer kıyâm ve her kıyâm ettikçe bir sûretle tatmîn-i merâm ederken Ali Paşa'nın ihtirâzıyla bu ihtirâzın tevlîd ettiği hafî, celî her cebr u şiddet yalnız ahâlî-yi islâmiyeyi ve bi'l-hâssa zavallı Türkü boğmaya çalışıyordu.

Fikrin meşy u hareketi hiçbir vâsıta-i mâddiyye ile tevkîf edilemez. Ukalâ-yı siyâset inkılâbların önüne değil, başına geçmekle şiddet u mazarratlarını ta'dîl ettiler. Ali Paşa'nın Hüsnü Paşaları nihâyet bir (zafer-nâme)ye mevzû'-ı temeshur olabiliyorlar.

Başlarında Ziya Paşa bulunduğu hâlde vukû'a gelen (Yeni Osmanlılar) hareketinin sâiki ve bâdîsi bi'z-zât Ali Paşa'dır. Daha Sultân Abdulmecîd zamanında ve Reşîd Paşa gibi her ma'nâsıyla büyük bir rakîbinin gözü önünde Şinasi'yi (rütbesinin ref'i, me'mûriyetten def'i, ve ma'âşının kat'ı) ile ma'nen öldürmeye çalışan Ali Paşa, Sultan Aziz'in cülûsunu müte'âkib kâdir-i mutlak olduktan sonra, her zekâya ve her kâbiliyete i'lân-ı 'adâvet etti. Müessesât-ı idâriyenin üstünden (tanzîmât-ı hayriye)nin sâye-i haşmet ve medâin henüz zâil olmamıştı. İstemedikleri adamları (def'-i leyyin) sûretiyle dâr u diyârlarından uzaklaştırırlardı. Ziya Paşa hizmet-i şâhâneden çıkarıldı. Ve Kıbrıs'ta, Amasya'da dolaştırıldıktan sonra tekrâr Kıbrısa (mutasarrıf) nâmıyla nefy edilmek istenildi.

Namık Kemal de (Tasvîr-i efkâr)a yazdığı âteşîn makâlelerle Ali Paşa'yı korkutmaya başlamıştı. Bunu da vâlî mu'âvinliğiyle Erzurum'a teb'îd etmeyi münâsib gördüler. O devrin iki en büyük zekâsı pâyitahttan uzaklaştırılmak sûretiyle boğulacak ve söndürülecekti. Bu sırada bir de (verâset-i hıdîviyye) mes'elesi ihdâs olundu. Mısır'ın saltanatı, saltanat-ı âl-i osmân gibi, o vakte kadar Mehmed Ali evlâdının sinnen en büyüğüne initkâl ederdi. Bu usûlü Ali Paşa tağyîr ettirdi. Ve hakk-ı tevârüsü hıdivv-i vakt olan İsmâîl Paşa'nın en büyük oğluna – ondan sonra da 'amûd-ı nesebindeki ekber evlâda intikâl etmek üzere – nakl u tahsîs etti. İsmail Paşa'dan birkaç saat sonra tevellüd etmiş olan birâderi Mustafa Fâzıl Paşa hakk-ı mevrûsuna indirilen bu darbeye karşı tabî'î lâ-kayd ve bî-hareket kalamazdı. Husûsiyle onu Avrupa'ya kovmak gibi, düşmanları için tehlikeli bir basîretsizliği de Ali Paşa irtikâb etmişti. Mustafa Fâzıl Paşa bir rivâyette altı, dîğer bir rivâyette on milyon liralık nakd-i mevcûdunu ahz-i sâra vakf etti ve Ziya Paşa ile Kemal Bey'i müstevfâ ma'âşlarla Avrupa'ya çağırdı. (Verâset-i Hidîviyye)nin tağyîri (Verâset-i Sinniyye)nin mukaddime-i ta'dîli olduğu yolunda bir şâyi'a da – ihtimâl ki an-kasdin – çıkarılmıştı. Bundan kuşkulanan Velî-ahd-i saltanat Murâd Efendi de Mustafâ Fâzıl Paşa ile hissen ve nakden teşrîk-i a'mâl ediyordu. Avrupa'da olan (Muhbir) sonra da (Hürriyet) gazetelerini te'sîs ettiler. İstanbulda Sa'dullâh Paşa, Süleyman Paşa, Ayetullah Bey, Mehmed Bey, Reşâd Bey, Nûrî Bey gibi garbın eşme-i irfânıyla tenevvür etmiş olan Gençler ise daha evvel cem'iyet teşkîl etmişler, tenvîr-i efkâra çalışıyorlardı. Yeni Osmanlıların Avrupa'daki vesâit-i neşriyesi bunların da hâdim-i âmâli oldu.

İşte Ali Paşa, korktuğu şeye bu sûretle, yani istemeyerek ve bilmeyerek hizmet-kâr-ı tehaddüs olmuştur!..

Ziya Paşa Avrupa'ya gitmeden evvel de şiir ve inşâsının kemâliyle iştihâr etmişti. Gümrük ketebesinden bir zâtın mahdûmu idi. İrfânından başka hâmîsi olmadığı hâlde mâ-beyn-i hümâyûn kitâbet dâiresine kadar irtikâ etti. Burada geçirdiği senelerin günleri muhteşem olduğu kadar sâkit idi. Ziya Paşa bi'z-zarûre, ya'nî hasbe'l-me'mûriye ayrıldığı zevk u tarab âlemlerinin melâl-i hicrânını bi'l-hâssa Fransızcayı tahsîl etmekle ta'dîl u iskât etmeye çalıştı. O hâriku'l-'âde zekâsını zâten 'ulûm-ı şarkiyye ile esâslı sûrette tenmiye etmişti. Fransızca yazılmış bir eserin me'âlini anlayabilecek kadar bu lisânda meleke husûlüne altı ay kifâyet etti. Birinci cildini 1276 sene-i hicriyesinde neşr ettiği (Endülüs Târîhi) bu sa'y u tahsîlin mahsûl-ı müfîdidir.

Endülüs Târîhi (havâdisât-ı tarz-ı bî-taraf-âne ihtiyâr eden müverrihinin sencîde-i mi'yâr-ı tahkîkâtı olan vukû'ât olup tercümelerinde dahî bu usûl-ı 'âdil-âne ittihâz ile) vücûda getirilmiş olduğunu mukaddimesinde beyân ediyorsa da, metn-i eserde iltizâm ettiği üslûb-ı ifâde hattâ Cevdet Paşa Târîhi'kennin birinci cildi kadar bile teceddüd gösteremez. Sahîfeleri arasına (şeh-nâme)den, öteden beriden mebzûlen sıkıştırdığı ebyât u kıta'ât Endülüs Târîhine tamâmıyla şark şekli vermektedir. Fakat on seneyi mütecâviz yine fransızcadan tercüme ettiği (Engizisyon Târîhi) ile Jean-Jacques Rousseau'nun (Émile)i Paşa'nın fikr u kaleminde garba doğru metîn u muvaffak bir temâyül olduğunu irâe eder.

Gazel, tercî' ve sâire gibi bi'l-'umûm eş'ârında şeklen hiçbir yenilik göstermemekle berâber, fikren ve lafzan – zamanı i'tibârıyla pek mühimm – teceddüdler var.

Meselâ 1276 sene-i hicriyesi muharreminde tanzîm etmiş olduğu meşhûr u bî-nazîr tercî'-i bendinin şu beytini okuyalım:

Mümkün müdür hakîkat-i eşyâyı vezn u derk

Mîzân-ı 'akla dirhem-i ta'dîl iken zunûn

Buradaki (dirhem-i ta'dîl) terkîbini daha evvel isti'mâl etmiş bir nâzım u nâsire tesâdüf etmedim. Belki var. Fakat ben görmedim. Öyle zann ediyorum ki fransızcadaki tetebbü'âtında rast gelmiş olduğu (Le centrepoids) kelimesi Paşa'ya bu terkîbi ibdâ' ettirmiştir.

Mutâla'âtım esnâsında küçük, fakat câlib-i dikkat bir hâdiseye daha müsâdif oldum: 1283 senesi Ramazanının ta'rîf-i ahvâlini mutazammın, o ayın onbirinci günü (Tasvîr-i Efkâr) gazetesinde Namık Kemal'in uzun ve güzel bir mektûbu var. Târîh ve usûl-ı mu'âşeretimiz noktasından pek müfîd ma'lûmâtı muhtevî olan bu mektûbda şu satırlar da okunur:

"... orta oyunlarının hâlini biliyorsunuz bunlar olsa olsa halkın fesâd-ı ahlâkta hâiz olduğu dereceye numûne olabiliyor. Vâkı'an tuhaflığı inkâr olunmaz. Fakat ne derece muğâyir-i edeb olduğu da meydândadır. Ekser-i memâlik-i mütemeddinede tuhaf oyunlar oynatılır. Hattâ mebâhisini en mu'teber şairler tertîb eder. Fakat onların içinde kibâr meclislerinde söylenilemeyecek kadar kabîh u kabâ hattâ sarîh bir kelime yoktur. Ekseriyesinin temâşâsı intibâh u tehzîb-i ahlâka hizmet eder."

"Şu ta'rîfden merâm tiyatro olduğu el-yevm muhtâc-ı îzâh değildir. Bundan yirmi sene mukaddem tiyatroyu bu yolda bir ta'rîf ile ancak tefehhüm edebilen bir halkın on sene sonra onbeşer yirmişer yaşına vâsıl olan evlâdı tarafından tiyatro yazacak kadar âdât u ma'ârif-i garbiyeye sebât-ı vukûf edilmesi sezâvâr-ı teşekkürdür."

Kemal Bey o mektûbu ve bu satırları yazarken hiç şüphe yoktur ki Fransızca (Theatre) kelimesini biliyordu ve yine hiç şüphe yoktur ki garbın manzûm, mensûr bir çok tiyatro kitâblarını okumuştu. Bununla berâber kelimeyi telaffuz etmekten 'âdetâ ihtirâz etmiş gibi görünüyor. Kemal Bey'in 1383 Ramazanında nesre bile idhâl etmeye cür'et edemediği bu lafız Ziya Paşa ondan sekiz sene evvel 12 Rebî'u'l-evvel 1275 tarihinde inşâd ettiği bir gazel delâletiyle nazma kabul ettirmekte tereddüd etmemiş,

Perde perde san'at ibrâz etmekte üstâd-ı sun'
Bir tiyatro-hâne yapmış sonra 'âlem koymuş

demiş.

Ziya Paşa'nın âsârı tedkîk olunursa dehâsının pek ziyade bâriz izlerine tesâdüf olunur. (Harâbât)ın mukaddime-i manzûmesinde münderic şu beyitleri yazdığı zaman, emînim ki, Hipolyotten dan bir sahîfe bile okumamıştı:

Fikr etmeli ki Cenâb-ı bî-çûn
Ettikde beşerle arzı meskûn

Her iklîme havâss vermiş
Her kavme mizâc-ı hâss vermiş

Mümkün müdür etme bir frengi
Afrikada hem-mizâc-ı zengî

Kâbil mi İde Rasin, Lamartin
Nef'î gib bir kasîde tezyîn

Mümkün mü Senâî ve Ferezdak
Molière gibi bir tiyatro yazmak

İklîmde hükmü yok mu farkın
Vazî'atı bir mi garp u şarkın

Olmaz mı tehâlüf-i cîlî
Yek şîve midir tıbâ'-ı millî

Çok teessüf olunur ki Namık Kemal Bey merhûmun (Tahrîb-i harâbât)ındaki birçoğu ve pek çoğu haksız i'trâzlarından şu beyitler de kurtulamamış,

"Pardon! On sekizinci ve on dokuzuncu asr-ı mîlâdînin envâ'-ı hükm-i tecrîbiye ve bedâyi'-i medeniye ile perverde ede geldiği ashâb-ı terakkî içinde tabî'at-ı şâ'ir-ânece en mümtâz add olunmuş adamlar bir takım heyâkil-i hêile-i musavverlerinin eser-i garîbine ittibâ' edip de ma'hûd hayvânât veyâ konak veyâ e'âzım ve erâzil vasfında zemîn u âsumânı ve arş u lâ-mekânı birbirine karıştırarak, (..) ve belki tenezzül etmezler yâ! Victor Hugo'nun (Orientales) nâmında olan kitâbı elbette nazar-ı tedkîk-devletlerinden geçmiştir. Şark hayâlâtının ma'kûl u makbûl olanlarına garb üdebâsı ne güzel taklîd ediyorlarmış, ondan istidlâl buyurabilirsiniz. Yakînen ma'lûm-'âlîleri olsun ki eğer Rasin ve yâhûd Lamartine teşbîhte, mübâlağada tabî'atının fevkine çıkmayı câiz görmüş olsalardı lisânlarında Nef'î'nin kasâidi kadar müzeyyen ve yâhûd musanna' şeyler meydâna getirmeye muktedir olurlardı. Yalan söylemek iktidârı Acemlerle Türklere münhasır bir hâssa değildir â ..."

Gibi saded hâricinde ve – o Peygamber-i edeb ve hamiyyetin rûh-ı mu'azzamından niyâz-ı afv ederim – bî-ser ü bûn sözler söylemiştir.

Şâ'ir-i a'zam Abdülhak Hâmid 'den evvel hece vezniyle tiyatro yazmayı da Ziya Paşa tecrübe etti. (Molière)in (Tartuffe)nı bu sûretle lisânımıza tercüme etmiştir.

Siyâsât ile edebiyâtın bizde vazîfe-i müştereke îfâ etmeleri Şinasi Efendi, Ziya Paşa, Namık Kemal Bey ile başladı denilse hiç mübâlağa edilmiş olmaz. Ziya Paşa'nın bu yoldaki hizmeti hem esâs, hem şekîl i'tibârıyla pek büyüktür. Otuz seneyi mütecâviz bir

zamandan beri vesâik cem' u kayd ediyorum. (Ziya Paşa ve Zamanı) nâmı altında bir eser karalamak emelindeyim. Taharriyâtımın mahsûlü olan ma'lûmât ve vesâik ile bunların muhâkemesi belki iki bin sahîfelik bir kitâb teşkîl eder. Fakat ben burada hayâtına 'âid ve mevsûk bir vak'ayı zikr ile şu bahse hitâm vereceğim:

Mısırlı Mustafa Fâzıl Paşa'nın vefâsızlığını müte'âkib Avrupa'daki (Yeni Osmanlılar) birer birer dönmeye başladırlar. Çünkü aç kalmışlardı. Ziya Paşa tek başına (İsviçre)ye çekilerek (Cenevre) şehrinde ihtiyâr-ı ikâmet etti. Ve (Émile) tercümesiyle dîğer ba'z-ı âsâr ve eş'ârını burada vücûda getirdi. Hasm-ı eşeddi Ali Paşa'dan isti'tâf etmenin fâidesiz olduğunu biliyordu. Sadr-ı a'zamın vefâtını müte'âkib Sultân Abdul'azîz'e takdîm ettiği kasîdenin şu beyitleri şairin ne kadar bî-amân bir gayz ve garaza hedef olmuş bulunduğunu gösterir:

Ammâ ki istinâd ile afv-ı cemîline
Bast eyledim biraz da felekten şikâyeti

Bir hasm-ı bî-mürüvvete dûş etti kim beni
Kalb-i haşîni bilmez idi rahm u şefkati

İtfâya bezl-i himmet ederdi hased ile
Her kimde görse zerre füruğ-ı liyâkati

Enzâr-ı lütfun etmiş idim celb Efendimin
Abd-i kemînenin bu idi hep kabâhati

Yalvardım i'tizâr u tazarru'lar eyledim
Aslâ tağayyür etmedi kîn u husûmeti

Encâm-ı kâr Kıbrıs'a nefy etmek istedi
Gördüm ki câna kasd idi ma'nâda niyeti

Bir başka çâre kalmadı tahlîs-i cân için
Terk-i diyâra eyledim âhir azîmeti

Bâ'is bu oldu terkime, minnetti cânıma
Yoksa Velî-ni'metimin emr u hizmeti

Beş yıl tahammül eyledim âlâm-ı ğurbete
Koymam hesâba gördüğüm envâ'-ı mihneti

Pîr etti tâzelikte beni baht-ı vâjgûn
Âlemde bitti nice hayâtın halâveti

Hevâ ve hevesine dalan Mustafa Fâzıl Paşa gibi velî-ahd Murâd Efendi de diyâr-ı gurbetteki fâzıl ve nâ-murâd dostu unutmuştu. Milletin en büyük edîbi İsviçre'de açlığın evcâ'ını (Ren) nehrinin dalgalarına gömmek üzere iken imdadına yine o milletin en necîb bir oğlu şitâb etti. Bu hızır-ı necât, Sultân Abdul'azîz'in büyük şeh-zâdesi Yûsuf İzzeddîn Efendi Hazretleri idi. Pederinden ve herkesten gizli bir şaire bin lira îsâl etmek sûretiyle müstesnâ bir necâbet gösterdi. Ziya Paşa'nın Efendi merhûma edebiyât mu'allimliği Avrupa'dan 'avdetinden sonradır. O vakte kadar ne bir hakk ta'lîmi, ne de nisbet ve meveddet gibi bir şey vardı. Hassâs Şeh-zâdenin necâtı ihtimâl ki Ziya Paşa'nın (Terkîb-i bend)inde Sultan Abdul'azîz'e hitâb eden şu,

Hâtırda durur sohbetinin lezzeti hâlâ
Gerçi o şereften nice yıldır ki cüdâyız

Her cevrine râzîlarız ey şâh-ı melâhat
Bizler ki kuluz mu'tasım-ı bâb-ı rızâyız

İster bize lutf eyle diler bizden ırağ ol
Dünyada hemân sen şeref ü şân ile sağ ol

beyitlerinden müteessir olmuştur. Her ne olursa olsun Yusuf İzzeddîn Efendi Hazretlerinin şu hareketinde fevka'l-'âde bir büyüklük var. Çünkü (verâset-i seniyye mes'elesi)ne dâir mektûblar neşr eden Ziya Paşa'nın Sultan Abdul'azîz hedef-i ta'rîzi, kendi rakîbi velî-ahd Murâd Efendi ise gâye-i âmâli idi. Bunun içindir ki biraz yukarıda (müstesnâ bir necâbet) dedim.

Beni tâli'im Yusuf İzzeddîn Efendi ile bi'd-defâ'ât teşerrüf etmek sa'âdetine mazhar etti. Her hâl u kâli şâh-âne, rûhu da nesebi kadar asîl bir zât idi. Na'ş-ı mubârekini Topkapı

Sarayından ceddinin türbesine kadar mahzûn ve giryân teşyî' ederken, hep Sultan Süleyman Kânûnî'nin büyük şeh-zâdesi Sultan Mustafa'yı düşündüm. Birisini babası i'dâm etmiş, dîğeri kendi eliyle ızdırâbât-ı hayâta hitâm vermişti. Hiçbiri o fecî' âfetlere lâyık değildi. İkisi de yeryüzündeki a'mâl-i hayriyenin mükâfâtını Allâh'ın lütf-ı gufrânından alsın. Ve ikisinin de rûh-ı mecrûhuna el-fâtiha...

3 Kânûn-ı Sânî 1922 ***Süleyman Nazif***

Peyam-ı Sabah, nr. 1108, 4 Kânun-ı Sânî 1338/1922, s. 1-2.

3.60. Midhat Cemal Kuntay'a

Bu mektupta Süleyman Nazif hem kendisi üzerinde etkili yazarlardan söz etmekte hem Midhat Cemal'in Tercüman-ı Hakikat gazetesinde yayımlanan yazıları dolayısıyla Türk edebiyatı hakkındaki bazı görüşlerini yansıtmaktadır.[226]

Basra, 24 Şubat 1325/ 9 Mart 1910

Birader-i meziyyetperverim,

İki kıt'a iltifatnâme-i âlinizi birer hafta fasıla ve hürmet-i kâmile ile aldım. Teşrin-i sânide yazılmış olan ilk mektubun şubatta vâsıl olduğunu söylersem istib'âd etmeyiniz. Eğer tarihte sehiv yoksa postalarımızda hatâ-yı azîm vardır. Basra'nın nasıl bir yer olduğu görülmeyince, hatta görüldükten sonra da anlaşılmaz. Burası her yere, hatta kendi mülhakatına bile uzak bir yerdir. En mutlak ihtiyarlarda bile bir ıztırar-ı irade şeklinin vücud ve tahakkümünü bilenlerden olduğum için buraya gelmekle müstahak-ı ta'yîb bir harekette bulunduğumu zannetmiyorum. (Ba'dı harab'l-Basra) mesel-i eliminin ilk ân-ı darbından sonra da bu biçare yer harap olmakta devam etmiş. İmar ve temdîne teşebbüs ettimse de rehgüzâr-ı sa'yimde câbecâ feryatlar yükseldi. Bu feryatların sû-i niyyete müstenid olmayanları evham-ı câhiliyeden mütevellid idi.

Bununla beraber şair-i azamın,

"Mahzuz olur tabiatım artarsa gaile"

itirafını ben de bir kere daha tekrar ile yolunda ilerlemek istedim. Çok meşgulüm. Şu birkaç satır perişan-ı meşagıl ve evrak-ı müt'ibe ile, ashâb-ı mesâlihin savlete benzeyen müracaatlarından müteşekkil bir umman-ı bîkeran içinde karalanıyor. Tensikat ve kadrolar ikmal olunursa meşguliyetim belki tahaffüf eder. Ve o vakit sizinle dûr u dıraz hasbihâl edebileceğimi ümit ederim.

Osmanlı tarih-i edebiyatını ben sizden ziyade bilmem ki tetebbuatınızda refikiniz olayım. Derslerinizi *Tercüman-ı Hakikat*'da lezzetle ve bir tilmiz gibi dikkatle okuduğuma emin olunuz. İki şeye teessüf ediyorum. Birisi *Tercüman*'ın bazı nüshaları eksik olduğu için derslerinizi tamam okuyamadığıma, diğeri bînihaye mürettip hatalarına. Daha büyük bir

[226] İnci Enginün, "Mektuplar-Belgeler" Türklük Araştırmaları Dergisi, 3, M. Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi, 1988, s. 11-18.

teessüfüm var: O kadar ciddi mesaili o kadar kuvvet ve vukuf ile izah ederken hissiyât ve münasebât-ı şahsiyeniz size bazen yanlış hükümler verdiriyor. Ve bu sebeple pek kıymettar olan takdirat-ı üstâdânenizi ara sıra en mübtezel mahiyetlere ibzal ve iskat ediyorsunuz. Bunu geçersek dersleriniz umumiyet itibariyle cidden âlimânedir. Sizi tebrik ederim. Lisanımızın nâmüdevven olan tarih-i edebiyatını inşallah tedvine muvaffak olursunuz. Feridun Bey münşeatında Selçukîlerin son devirleriyle Osmanlıların ilk zamanlarında yazılmış bazı muharrerât bulunduğunu hatırlıyorum. Bunları dikkatle okumak icap eder. Şiirde Bursalı Ahmed Paşa'yı ihmal etmek katiyen caiz değildir. Kanaatimce Osmanîye'nin nazım kısmı Ahmed Paşa ile başlar. Kemal Bey'in bu zâta lâyık olduğu derecelerde ehemmiyet vermemiş olduğuna hayret ediyorum. Fuzulî'den, Bâki'den yüz sene evvel inşâd-ı bedâyi eden Ahmed Paşa'nın birçok ebyatı var ki bunlarla âdeta Fuzulî ve Bâkî'ye üstad olmasa bile rehber-i üslûb olmuş. Divan'ını serâpâ okumak zahmetini ihtiyar ederseniz mübalağa etmediğimi teslim buyurursunuz.

Derslerinizin birinde Ebüzziya Tevfik Bey'e olan ta'rîz -daha doğrusu, tabirimi afv ediniz, taarruz- hoşuma gitmedi. Tevfik Bey Kemal Bey'in vefatından sonra da sıddîkı kaldı. Mehazımz kim ise mutlaka garazkârlık etmiş. Ebüzziya Tevfik Bey'in bu lisana, bu kavme hidemât-ı azîmesi vardır. Maziye ihtiram etmeyenler müstakbelden hürmet beklemek hakkına mâlik olamazlar Midhat Bey!... Siz ki müstakbelin evliyâ-yı kiramısınız, fezail-i güzeşteye karşı lâkayd ve bîhis kalmamalısınız.

İkinci iltifatnâmenize de ma'el-hicab arz-ı cevab vereyim:

Ben kelimenin her mânâsıyla hiçim. Bir ma'dûmiyet-i sırfayı siz talebenize bir vü-cûd suretinde nasıl gösterebileceksiniz?... Tabiat bile yoktan bir şey yapmıyor.

Mesâlik-i edebiyyeden hangisi dahilinde yazı yazdığımı -en mukaddes tanıdığım şeylere yemin ederim ki- ben bilmem. Nasıl çalıştığım da katiyen mechulümdür. Sözde edebiyat ve siyasiyata taalluk eden yazılarımın belki on misli, yirmi misli kadar meclis idare kararlarıyla muhasebe derkenarlarına müstenid şeyler yazdım. Hayat-ı mesaim üs-lûb-ı ifademden daha perişandır. Hayat-ı hususiyem daha muntazam olmadığı gibi.

Bazen bir ay höcre-i iştigalime kapanır ve bilâ inkıtâ' okur ve yazarım. Bazen haftalarca en ziyade kaçtığım, tiksindiğim edevât-ı kıraat ve tahrir olur. Arap şairlerinden hiç birisini, şahsiyet-i beyanımda avâlim-i teşekkülden olabilecek kadar okumadım. Bu lisanı, âsâr-ı edebiyesinden sühûletle istinbât-ı meal edecek derecede bilmem. Bilumum mahfûzât-ı Arabiyem elli beyti tecavüz etmez. Fakat Farisî böyle değildir. Daha pek genç iken elliyi

mütecaviz Acem şairinin üç binden ziyade beytini seve seve ezberlemiştim. En çok sevdiğim Örfi-i Şirazî idi. Eğer bir Acem şairinin yazılarında nüfûz-ı dehası mahsûs veya mevcut olabilirse o da Örfi 'den başkası olamaz. Fakat o büyük şairle bu küçük muharrir arasında üç yüz sene ile üç bin kilometre vardır. Örfi kadar Victor Hugo'yu da okudum. Edebiyat-ı insaniyenin bu en yüksek şahikası karşısında ne kadar eyyam u leyal temâşâ ve tahassüs geçirdiğimi tasavvur edemezsiniz. Victor Hugo kadar İngiliz şair-i mütehevviri Byron ile Norveçli İbsen'i de okudum ve sevdim. İngiliz ve Norveç lisanlarını bilmediğim için her ikisinin âsârını Fransızca tercümelerinden tetebbu etmekle iktifâya mecbur olmuş ve bununla beraber güzelliklerini ve bilhassa İbsen'in nazra-pîrâ-yı idrak olan mehâsin-i lâyemutunu hayran hayran temâşâ edebilmiştim. Şu üç şair-i garbîden başka nazımda Lamartine ile Sully Prudhomme, nesir ve hikâyede Alphonse Daudet ile Emile Zola çokça okuduklarımdandır.

Lisanımızda yeniler kadar eskilerin de mahlûkat-ı manevîyesindenim ve Ahmed Paşa, Fuzulî, Bâkî, Nef'î, Nâbî, Ragıb Paşa'dan hâlâ zevk-yâb-ı edebim. Şeyh Galib'den bir şey anlayamamıştım. Benim gılzet-ı zevk ü idrakimden olmalı. Müteahhirîn-i üdebâdan Şinasi merhumun bende doğrudan doğruya hiç bir feyzi yoktur. Ziya Paşa'yı pek çok seversem de lema'ât-ı dehasından mevcudiyet-i muzlimem hisse-yâb olamadı. Fakat ondan sonra gelenler böyle değildir. Sırasıyla Abdülhak Hâmid , Namık Kemal, Mahmud Ekrem, Ebüzziya Tevfik, Sezai Beylerden pek çok müstefid oldum. Muasırlarımdan fikr ü idrakimi nesayihiyle en çok tenvir eden zavallı Abdülhalim Memduh olmuştu. Son nefesine kadar bana karşı uhuvvet-i vicdaniye muhafaza etmiş olan bu bî-nasîb-i baht ve ömrün Ziya'-ı nâbehengamına ben de son nefesime kadar acıyacağım. Bu günleri görmeye o biçare herkesten ziyade müstahak idi. Burada gözlerimin yaşardığını hissediyorum. Geçelim.

Dünyada pek az adam vardır ki zamanının ashâb-ı tefekkürüne mağlûb-ı nüfûz olmasın. Hemsinlerimden Tevfik Fikret, Cenap Şababettin , Halid Ziya Beyleri daima severek okudum. Dâder-i vicdanım Süleyman Paşazâde Sami'nin meveddet-i kıymetdarı gibi refakat ve samimiyetle de ihya-yı sinîn-i edeb etmiştim. İşte size hüviyet-i manevi-yemin tarihçe-i bî-sûdu. Sözü uzattımsa affınızı rica ederim.

Mehmet Eşref Bey'e selâm-ı uhuvvetmendânemin tebliğini rica ederim. Bir kartım aldım. Yerini bilmediğim için cevap göndermek kabil olmadı. Vakıâ istinafın bir mahkemesine müdavim bulunduğunu biliyorum. Fakat hangi mahkeme olduğu hatırımda kalmamış.

Bir de bizim Yenişehir Feneri Tevfik Bey nerededir?... Adresini bilmediğim için kendisine yazmak istediğim bazı şeyler mümteni'ü't-tahrîr kalıyor. Bâki irfanınız gibi mesudiyetiniz de azîm olsun azizim.

Süleyman Nazif

3.61. Musahabe-i Edebiyye - Sıfatlar Mevsuflar Ve Taklit

Hüseyin Cahit Bey'in "Parlak Tabirler"i sabahın sahaif-i takdirinde görünmeden çok zaman evvel sıfatlarla mevsuflar arasındaki iritbat hakiki benim de zihnimi işgal ve ihtilafat hazıra-i edebiyenin bir unsur mühemmidir; keşke devam etseydi… Hâli belki bir faideyi intaç ederdi.

Malumat vesia-i hükmiye ile müzeyyen ve gayet şâtır ve şen bir zekâya bir vakit sembolizmi ve sembolizm hakkındaki fikrini sormuştum: Sıfatla mevsuf- Tabir mantıkisiyle beyan edelim- Mevzu ile mahmul arasında mutabakat mantikiyenin fakdanidir, dedi; bir de yine şatır ve şen bir misâl îrâd etti.

Bu "mutabakat mantıkiye" hâlâ zihnimin kabul edemediği kaziyedir. Acaba eşyanın bütün havası, her hissin, her fikrin, her zevkin, her ruhun mükevvenâtı sûret telakkisi tamamen etti mi ki yeni bir sıfat istimâl edenler lisan ve mantıkin kavâidini ihlal etmekle muâteb oluyorlar? Bir şeyin nevi arasındaki mevki ve mahiyeti ne vakit anlaşılır, daha doğrusu ne vakit ruh o şeyde bir hassa-i hafiyenin vücudunu keşf ederse o vakit yeni bir kelime ihtira ve terkip, yeni bir sıfat içtihat ve tertip olunur. Bu bir haz, bir zevk, bir arzu değil, bir lüzum, bir vazife, bir ihtiyaçtır.

Eşyanın daima öteden beri kullanılan o saf ve kelimat ile tarif olunmasını talepte ısrar etmek yeni nesilleri insal-i kadime ile bir seviye-i marifette bulunmaktır ki bu taassup o teceddüdün ziyade mana-ı milliyete rahneler açar. İcab-ı hamiyet Asya'nın bir başında yaşayanların başlarını o bir ucunda teneffüs eden mahlûkların ayakları gibi bir daire-i ahenin içinde mahsur tutarak bu uzuv mübareği mevau dazlı-i hilkat olan neşv ve nüma-i tamdan mahrum etmek değildir. Efradının bir vakfe-i ızdırap ve tereddüt içinde kıvranmasından bir kavme ne faide!...

Lisanı bir iskelet gibi mehasınından tecrit ile mütalaa eden sarfiyunun "sıfat, bir şeyin hâl ve şanını beyan eden kelimedir" yolundaki tarifleri doğru, fakat nakıstır. Her şeyin bir ve şanı olduğu gibi nazarı o şeye taalluk eden ruhunda bir tarz-ı has telakkisi vardır. Sıfatlar bu iki ciheti cami olmaz, hele vicdaniyatı tasvirde ikincisinin hakkı tamamıyla verilmezse yazılan şeyler efkâr ve ihtisasatı serair infaalatıyla nakl ve tebliğ etmekten ziyade ondan evvel görülen, düşünülen, söylenilen- ve vasfa ki ekseriya başkalarının gördüklerine, söylediklerine benzetilmeye çalışılan- şeyler gibi karie amik bir his kelal ve tab verir.

Bir mevzu şerait edebiyesi dahilinde bin kere tasvir olunsa yine derke-i iptizale düşmekten mesundur. Çünkü yazılanlar o mevzuun hâl ve şanıyla beraber şairin ruhunu. ruhunun o

şeyi-i sûret telakkisini de irâe eder. bunun içindir ki asarı samimiye de tehacemât a'sâra karşı bile bir yara-ı mukavemet mevcuttur.

Safâ'nın 'Hain bakışlı pencereler'i, Cenab'ın Leyl-i mezâb'ı, Nesib'in Ömr ü tarumar'ı, Sâdi'nin Öksüz hayat'ı, Fikret'in nazlı hatt-ı istifham'ı ve bunların yüzlerce eşbah ve nezâiri o yüksek ruhların heyecanlarına atılan eşyaya atıf ettikleri bir nazar-ı vukuf ve teşhis, onlara uzattıkları bir dest-i mesafat ve aşinayidir. Bu sıfatlar o mevsufları hakiki isimleriyle çağırıyorlar.

Bir lisanın ekser kavâidi ekser şerait fesahetiyle beraber değişebilir, kelimeler eskir, yenileri bulunur, onlarda eskir, bir lisan unutula unutula elsine-i mevat sırasına geçer; yeni nesilleri vukuf ve izanı insal sabıkanın kanaat ve vicdaniyesine hanende nema-ı istihfaf olur. Fakat yine ezikka kerd sefalet olmaya mahkum bir fakirin nazarında kaşane-i saadetin pencereleri hain bakışlıdır; yine ichar-ı baidenin telâtmât leyalisi leyl-i mezâbtır; yine bin emel bîkarar ile muzdarip olan bir zendkânı bir ömr ü tarumardır; yine bir öksüz çocuk öksüz bir hayattır; yine bir dilberin derâce-i bîkararı bir nazlı hatt-ı istifham resm eder.

Mübdialarının vicdanlarından gelen bir sada-ı tesir ve infialden başka bir şey olmayan bu terkipler icat olunmakla eski, yeni hiçbir akvmin edebiyat ve edebasına taklit olunmuyor; belki görülen, duyulan şeyler daha kafi birer vasıta-i beyan ile daha samimi bir sûrette bildiriliyor.

Gariptir: Ahval-i maneviyeye bir şekil harici vermek isteyenler Frenklerin asabi şairlerine taklit için cebr-i tabiat etmekle, bir sembolist olmaya yeltenmekle tabib olunuyorlar; hâlbuki butarz-ı tasvir her zamanın ve her kavmin edebiyatına az çok karışmıştır.

Külliyat asarı iki yüz bu kadar seneden beri medaris-i islamiyenin ketb-i tedrisatı sırasında tutulan şevket baharı şarkın en ziyade sembolist olan şairlerindendir. Mecmua-ı eş'ârı bile "ezbeke reyhet reng-i cünun bir serm-i hava…."diye başlar.

Şevt'in tarihçe-i hayatı da mecmua-ı eş'ârı gibi şayan tedkikidir. Ömürdür bedrinin sûret kezar şeni bir şiir müenner addetmek- hatt-ı tabayi haşine ashabınca da- kabul olamaz. Şu beyiti sembolik dedikleri tarzda, fakat ne kadar güzel bir şiirdir:

Âb kadar ezhûd pişmanım ki mi adım behem

Çün kef afûs emrûz men u ferda-ı men!

Her hadise hâdşâb mukaddimenin mabadı olmasına göre her şeyi taklit ile başlar. Bazen bir çocuk mukadderatının adet ettiği esbâbtan bir hassa-i şairiyet alarak eline geçirdiği bir

destanla, mesela bir Aşık Garip, Aşık Kerem mecmuasıyla uğraşa uğraşa mevzûn okumaya, mevzun söylemeye alışır. Bu melekenin husulünden sonra- mukadderatının adet ettiği esbâbın müsaade ve ianesiyle- o çocukta hakiki bir zevk-i edep, bir kudret-i ibda' hasıl olmuş ise o zaman şiir onun lisan-ı âmâl ve ihtiyacı teselliyethân hayatı, medar-ı tahfif ızdırabatı olur. Böyle olmayıp da o meleke yalnız mihânigi bir kuvvet ve istidattan ibaret kalmışsa Sâci de diğerleri, hatta birçok divan saçları gibi ebediyen söz gider; o söz ki o vücut mantıkiden bu muzlem kubbe de zayıf bir sada bile baki kalmaz!

Şiir-i ızdırabat hayatı hafife medâr addedilenler yine taklit ile nasıl itham olunurlar ki müntekitlerin gülerek, istihza ederek tekrar ettikleri o sözler- düzgün, perişan her ne olursa olsun- mübdelerinin bütün mevcudiyet maddiye ve maneviyeleri bin tener samimi ile sarsıla yazılmıştır. Hıçkırıklarla ağlayan bir adam sada-ı efkanını istese bile başkalarının şive ve edasına Tevfik edemez.

Emin olmalıyız ki kendi hayat ve hayatına tecüman olan, kendi ruhunun anın ezilişini dinleyen bir adam büyük, küçük, garblı, şarklı, hiç kimseyi taklit etmez. Onun her şiiri doğduğu günden beri, hatta doğmadan evvel mesadif olduğu ahvalin, okuduğu kitapların, görüştüğü adamların, sürdüğü demlerin, çektiği azapların, sevdiği veya buğz ettiği şeylerin, hulasa bütün hayat ve mukadderatının mecmuandan hasıl olmuştur. İnsan kendi mevcudiyet maddiyesine istediği şekil ve heyeti vermekte nasıl aciz ise mevcudiyet maneviyesini teşkil eylemekte de öyle bî kudrettir.

Enînleriyle asırları ihtizaza getiren Fuzulî o bedayi-i şiiriyeyi İran'a benzemek emeliyle mi vücuda getirdi?.. Bugün dünyada kimse iddia edemez ki Fuzulî'nin mahsusatından olan o metin terkiplerle o rakik fikirler İran edebiyatında tamamıyla mevcut olmasın. Mamafiye kendi şahıs ve dehasının bunda hiçbir hizmet ve himmeti yok mudur?..

Şimdi biz Fuzulî zamanında da değiliz. İşte âsâr-ı selef kütüphanelerde duruyor. Eslâf arasında en ziyade servet elfâz sahibi olan münşilerin enkaz ve bekaya-ı kalemiyeleriyle bugün ki ihtisasat-ı vicdaniyeyi tasvir, hatta on beş satırlık bir mektubu tahrir etmek kabil midir?

Evet, bugün yazılan şeylerde garbın eşgal ve mahsusatı Acemin elvan ve masnuatından ziyade görülüyor. Bu pek tabiî-i bir hâldir ki men'â değil, ta'dili bile kabil olmaz. Çünkü biz vaktiyle birçok ihtiyacat-ı medeniyemizin tarik istifasını İran vadilerinde arardık. Keşmir şalları, İsfahan halıları evlerimizi, hafız divanları hafızalarımızı tezyin ederdi. Bugün havaic-i maddiye ve maneviyemizin çoğunu garptan alıyoruz. Bu iklimlerin hayat-ı

maneviyemizi idame ve takviye için ihzar ettiği mevâdı bugünkü şahsiyetimiz daha kolaylıkla hazım ve temsil ediyor.

Bu hâl şan-ı millîye mugayir görülüyorsa ıslahı kolaydır: Bahar, elektrik kuvvetleri âb ve havanın düş ve semahatına iade ve tahmil olunsun, şerait hacize-i içtimaiye Konfüçyüs'ün kanunlarıyla mübadele olunarak inzâr-ı efkâr daima maziye mütevce bulundurulsun; o vakit bu tarz vahşi-i edepten hiçbir numune, bu acayip ve mehîb terkiplerden hiçbir nişâne görülmez; o vakit geçen asırların erbâb-ı tefekkürü gelecek devirlerin ashâb-ı tahririne ilelebet imlâ-ı şiir ve hikmet eder durur. Yoksa nefsini tahkir ve tezlil etmek istemeyen bir adam kendi derece-i izanının mâdununa inmeye kail olmaz. Marmara sahillerinde teneryâb olanlardan Kaşgarlıların zevkine mülayim bir söz istemek dimağ-ı beşeri eşya-ı hasise imal eder. Bir karargâh hâline ve tesirat vicdaniyeyi posta çantaları denkleriyle naklolunur mevâd-ı âdiye sırasına koymaktır. Şair fikir ticareti rehber seyahati edinen cihangirdân vahşetten değildir ki mütemednenin boncuklarını akvam-ı ibtidaiyyenin nazar-ı hayret ve iştihasına arz etmeye tenezzül etsin. Bu teklif, malaitaktır. Kimden sâdır olursa olsun, kemal-i infiâl ile ret olunur!...

***

Taklitten bahs ederken "meslek ve şahsiyet" hakkında bugünlerde ortaya atılan bir mütalaanın hatıra kelimesi kabil olmadı.

Asvât-ı beyanı bir kemanın tellerinden daha rakik ve mühtez olan bir bedayiansâr şiir ve edebimiz herkesin şahsiyet edebiyesi haricinde muayyen bir meslek edebi mevcut olmadığı geçenlerde ilan etmişti. Vaka edebiyatça meslek intihabı doğmak gibi insanın yed ihtiyarında olmayan şeylerdendir. Her sahib-i veslubun mektubatında yalnız kendi sema-ı maneviyesi görülür. Mamafiye bir muhit dahilinde ve bir seviye-i içtimaiyede bulunan bir kısım ashab-ı tahrir ve fikir arasında esaslı ve tabiî bir karabet-i fikriyenin vücudu inkar olunamaz. Birkaç adamın aynı zamanda, aynı efkar ile mülhem olması, birinin diğerine benzemesi bu muhit-i seviyenin ayniyetinden mütevellittir. Fakat bir kavmin her sahib-i tahriri aynı bir muhit ve seviyede olmayacağından her yerde ve her zamanda edebiyatın muhtelif sâlikleri bulunur.

Hulasa, tahavvülat-ı tabiîye ve içtimaiyeden en çok müteessir olan edebiyattır. Ahval değiştikçe yeni hisler, yeni fikirler, yeni emeller peyda olur; ve bu tesirat ve vicdaniye inkişaf etmek için "bir şeyin hâl ve şanını beyan eden" kelimelerin yenilerine ve daha

şümullerine arz-ı iftikar eder. bu teceddüdün menşei fikir-i taklit değil, icabat-ı tabiîye ve temayülat-ı ruhiyedir.

Bir de asar-ı kadimenin sahaif gabar aludiyle tekfin olunmamış istidadlar arasında- eğer bir muhit dahilinde ve bir seviye-i içtimaiye de iseler- tabiî bir karabet ve münasebet bulunur. Mamafiye yine herkesin her yazdığında görülen yalnız kendi şahsiyeti, kendi sema-ı maneviyesidir.

10 Teşrin-i Sâni, 1314

İbrahim Cehdi

Servet-i Fünun, ***c. 16, nr. 403, 19 Teşrin-i Sânî 1314/1898, s. 198-201.***

3.62. Mehmet Âkif Zâtı – Âsârı -I-

Mu'cizât-ı enbiyâyı çocukluğumuzda bize anlatırlarken, *"Hazret-i Davud'un elinde demir, balmumu gibi yumuşar ve o nebiyy-i zîşân, âhene istediği şekli verirmiş,"* derlerdi. Mehmed Akif Bey'in şiirlerini gördükten sonra, mu'cize-i Dâvûd'un ifâde etmek istediği ma'nâyı daha ziyade vuzûh ile anladım. Eşyâya ve hâdisâta i'âre-i şi'riyyet etmeye bizden ziyade münhemel olan kudemâ, şimdi öyle zannediyorum ki, bunda hakikatten ziyade mecâz ve isti'âre gözetmiştir. Acaba *Mezâmîr-i Zebur* ile bu mu'cize-i merviyye arasında bir münâsebet yok mudur?.. Bunu ben ta'yîn edemem. Fakat o kudret, ister hakiki parmaklarında, ister benân-ı tanziminde olsun, *Zebur Sahibi* 'nin yed-i i'câzında âhen ne idiyse, *Safahat Şâiri'*nin dest-i ibdâ'ında kelime ve arûz da odur. Usûl ve kavâidini bilmediğim ve fakat kırk seneye karîb bir zamandan beri nâzını ve kahrını çektiğim *efâil ve tefâilin* ba'zen ne kadar serkeş, ne kadar mütemerrid olduğunu bilirim. İhtimâl ki Mehmed Akif de bu melekeyi ihrâz için uzun seneler çalışmış ve yorulmuştur. Fakat *Busefal, İskender'i*n azm ü sebâtına nasıl münkâd olduysa, işheb-i arûz da *Safahat* sâhibinin irâdesine öyle teslîm-i inân etti. Nesirlerimize bile gıpta- âver olacak selâset-i ifâde ve suhûlet-i beyan, şâirin manzûmelerini, emsâlinden tefrik ve temyiz eder.

Suhulet mi?.. Heyhat!.. Meslekten olmayanların su gibi okudukları o mısrâ'lar, meslekden olanların pek çoğunca mümteni'ü'l-ibdâ'dır. *Abdülhak Hâmid 'i*n bir beyti hakkında vaktiyle *Namık Kemal'in* dediği gibi: *"Bu sehl-i mümteni' de değil; çünkü 'mümteni' fakat sehl addolunmasına imkân yok..."*

Mehmed Akif'i tedkik etmek, edebiyâtımızın bir şahs-ı mümtâzında mündemiç bir devrini ta'mîk eylemektir. Ben aczimi mâni' telâkki etmeyerek buna çalışacağım. Eserden evvel müessiri îzâh edelim:

Mehmed Akif Bey, Fâtih müderrislerinden *İpekli Mehmed Tâhir Efendi'nin* sulbünden, Hicret-i nübüvviyenin 1290 (Milâdî 1873) senesinde ve İstanbul'da dünyâya gelmiştir. Vâlidesi Buhâralı bir hanımdır.

*Hakkın Sesleri'*ndeki manzumesinde -ki ileride bahsedeceğiz- şair diyor ki:

> *Babam Fâtih müderrislerinden İplikli Hoca Tâhir Efendi merhumdur ki benim hem babam, hem hocamdır. Ne biliyorsam kendisinden öğrendim. Şiirin daha iyi anlaşılmasına ve merhûmun da rahmetle anılmasına vesîle olur diye şu hâşiyeyi yazmaya mecbûr oldum.*

Mehmed Akif Bey'in çocukluğu dindar, saf, âbid ve zâhid bir Müslüman muhitinde güzerân oldu. Ve ma'îşet-i mütekaddimesinin işkâlini zamanın icâbât-ı tabî'iyyesi az çok ta'dîl etmekle beraber, ilk devre-i hayâtının esâsını ve rûhunu şâir asla tağyir etmedi. O âlemi bize kısmen şu mısrâ'larla anlatıyor:

İçimde cûşa gelip lücce lücce istiğrâk.
Ezan okundu mu bilmem, açılmadan âfâk,
Zalâmı sineye çekmiş yatan sokaklardan
Kemâl-i vecd ile geçtim. Önümde bir meydan
Göründü; Fâtih'e gelmiştim anladım, azıcık
Gidince, ma'bede baktım ki bekliyor uyanık.
Sokuldum artık onun sîne-i münevverine ,
Oturdum öndeki maksûreciklerin birine.

Fezâ-yı ma'bedin encüm-nümâ meşâilini ,
O lem'a lem'a dizilmiş Ziya kavâfilini
Görünce geldi çocukluk zamanlarım yâda ...
Neler düşündüm o sa'atte bilseniz orada!

Sekiz yaşında kadardım. Babam gelir: "Bu gece,
Sizinle câmie gitsek çocuklar erkence.
Giderseniz gelin amma namazda uslu durun;
Merâmınız yaramazlıksa işte ev, oturun!"
Deyip alırdı berâber benimle kardeşimi.
Namaza durdu mu, hâliyle koyverir peşimi,
Dalar giderdi. Ben artık kalınca âzâde ,
Ne âşıkâne koşardım hasırlar üstünde!
Hayâl otuz sene evvelki hâli pîşimden

Geçirdi, başladım artık yanımda görmeye ben:

Beyaz sarıklı, temiz, yaşça elli beş ancak;

Vücûdu zinde, fakat saç, sakal ziyadece ak;

Mehîb yüzlü bir âdem: Kılar edeble namaz;

Yanında bir küçücük kızcağızla pek yaramaz.

Yeşil sarıklı bir oğlan ki, başta püskül yok.

İmâmesinde fesin bağlı sâde bir boncuk!

Sarık hemen bozulur, sonra şöyle bir dolanır;

Biraz geçer, yine râyet misâli dalgalanır!

Koşar koşar duramaz.... Âkıbet denir "âmin"

Namaz biter. O zaman kalkarak o pîr-i güzîn ,

Alır çocukları, oğlan fener çeker önde.

Gelir düşer eve yorgun, dalar pek âsûde

Derin bir uykuya...

Fesinin imâmesinde püskül yerine sâde bir boncuk bağlı olan o yeşil sarıklı çocuk, Garb'ın ulûm-i tabî'iyye ve edebiyyesine îsâl-i vukuf etmekte hiç bir vakit ta'assub göstermedi: Okudu, öğrendi. Bununla beraber o destâr-ı sebzin altında tenebbüt etmeye başlamış olan devha-i îmân, ulûm-i müsbetenin sarsar-ı telkinâtıyle yıkılmadı. İ'tikâdını taklîdden tahkike îsâl ettikten sonra, Mehmed Akif daha kavî bir Müslüman olmuştur. Hazret- i Muhammed'in tecelliyatı şâirin her mısrâ'ında iyânen görünür. Meselâ tasvîr ettiği bir *meyhâne*den coşan nefret hislerini bile ona terbiye-i dîniyyesi ilkâ etmiştir.

Mehmed Akif Bey, lisân-ı Arab'la medreselerimizde tahsîli mu'tâd olan ulûmu merhum pederinden mükemmelen okudu. Yalnız erbâb-ı şi'r ü edebimiz arasında değil, diğer zevât ve ulumâ meyânında da *Safahat şâiri* Arapçaya vuküf-i amîkıyle ihrâz-ı mümtâziyyet eder. Fârisîyi de sûret-i mahsûsada öğrenerek, Acemin sanâdîd-i beyânını tetebbu' etmiş ve bunlar arasında en çok *Sa'dî* t ile *Hazreti Mevlânâ Celâleddin Rûmî'yi* sevmiştir.

*Firdevsi'*yi sever mi, sevmez mi bilmiyorum?.. Koca Tûsî'nin kudret-i şâiriyyetini fevkalâde takdir edeceğinde şüphem yoktur. Fakat sevmek mes'elesi kalbe, vicdâna ta'alluk eder. Muhibb-i azizimin beni tekzîb etmeyeceğini ümîd ederek zannediyorum ki, Firdevsî'nin milliyet hissini Acem'de en evvel ve îcâd edercesine îkâz ile hiss-i dînîye tahakküm ettirmek istemesi *Şehname* nâzımının yâdigâr- ı beyânıyla *Hakkın Sesleri* şâirinin vicdânı arasına ebedî bir perde-i iftirâk çekmiştir. Fakat ben bu hususta onun kadar muta'assıb değilim. Kadr-i ma'nevîsi ne kadar bâlâter olursa olsun, *Mesnevî-i Şerif san'at* noktasından ne kemmiyyet ne keyfiyyetçe *Şehnâme-i Tusi'ye* muâdil olamaz.

*İpekli müderris Mehmed Tâhir Efendi'*nin salâbet-i dîniyye sâhibi, ilmiyle âmil ve amelinde muhlis bir zât olmakla beraber asrın îcâbâtını hakkıyle idrâk etmiş bir hoca efendi bulunduğu da ez-cümle mahdûmuna verdiği terbiyeden müstebân oluyor. Mehmed Akif mâhiyetinde büyük bir şâiri ancak böyle bir baba cihâna getirebilir. Bir taraftan câmilerde Arap ve Acem lisanlarıyla ulûm-i İslâmiyyeyi esaslı sûrette ta'lîm ettirdiği hayru'l-halefi- ne, bir taraftan da İstanbul mülkiye i'dâdîsinde derece-i tâliyye tahsilini göstertiyor. Tahsîl-i âlîyi de birincilikle neş'et etmiş olduğu Baytar Mektebi'nde itmâm etmiştir.

Kimya, hikmet, nebâtât, hayvânât, teşrih, fizyoloji, hâsılı -rehzen-i din zannedilen- ulûm-i tabî'iyye genç şâirin meshûf-i irfan olan fikrine ifşâ-yı râz ederken, vicdânındaki îmân-ı ezeliye dokunmaya âdetâ kıyamıyor. Mehmed Akif medreseden götürdüğü hamûle-i i'tikâdın bir zerresini bu mekteblerde bırakmadan ve bil-akis buralardan îmânına mâye-i takviyyet alarak cidâl-i hayâta atıldı.

Diyâr-ı îmânı olan Arabistan'la eb ü ecdâdınm menşe' ve makarrı olan Arnavutluk'ta ve Anadolu'da seyâhatleri vardır. Bu memleketlerin taşına, toprağına hiç bir şâirimiz Mehmed Akif kadar rabt-ı aşk etmemiş ve onların Ziya'ına hiç bir şâirimiz Mehmed Akif kadar samimî gözyaşları dökmemiştir.

Balkan Muhârebesi İslâm'ın Avrupa'daki son topraklarını gasb etmeye çalışır ve gasb ederken Mehmed Akif,

Dedemin sürdüğü, can ektiği toprak gitti...

nevhaları arasında, dedesinin sürdüğü ve can ektiği toprakları üstündeki nüfûs-i mazlûme ile, müebbeden söndürülmek için tutuşturulmuş hânümanların fecâyi'-penâh köşelerini, câmileri, mescidleri, kubbeleri, minâreleri düşünüyor, görüyor ve

gösteriyordu. İşte hicret-i Nebeviyyenin 1331'inci senesi geldi. İşte Rebîülevvel'inin on ikinci gecesi!.. Cenâb-ı Peygamber'in, târîh-i kamerî hesabıyla, binikiyüz seksendördüncü sene-i devriyye-i velâdetine müsâdif olan bu leyle-i melîle-i mübâreke şâire mâtem-i mazlümiyyetini daha ziyade ihsâs ediyor. Etrâfında, gönlünde, vicdan ve îmânında, ye's ü ümidinde Peygamberinden başka hasbihâl edecek kimsesi yok. Tâli'-i İslâm'a sitemler eden bir niyâz-ı müstemiddâne ile diyor ki:

Yıllar geçiyor ki, yâ Muhammed,
Aylar bize hep muharrem oldu!

Akşam ne güneşli bir geceydi...
Eyvah, o da leyl-i mâtem oldu!.

Âlem bugün üç yüz elli milyon
Mazlûma yaman bir âlem oldu!

Çiğnendi harîm-i pâki ser'in;
Nâmûsa yabancı mahrem oldu!...

Beyninde öten çanın sesinden
Binlerce minâre ebkem oldu.

Allah için, ey Nebiyy-i ma'sûm,
İslâm'ı bırakma böyle bîkes,

İslâm'ı bırakma böyle mazlûm!...

Balkan harbi esnasında Adriyatik denizinden Marmara ve Adalar denizlerine kadar her taraftan atılan toplar sustu; figan eden ağızlarla ağlayan gözlere topraklar doldu; birçok yerlerde ezanlar müebbeden sükût ettiler. Târihin yâd-ı lâkaydinden başka, oraları tahattur edecek İslâmların kalmayacağı bir zaman dahi -vâ-esefâ ki!.. - Gelecek; fakat şu on üç mısrâ'ın ihtizâza getirdiği ve ağlattığı gönüller, te'essür-i giryânını nesilden nesile tevdi' edecektir. Veyl o kavme ki kendinden sonra vücûdunu ihtâr ve husûsiyle mâtemini terennüm edecek şâir ve meâsiri olmaya!..

Başka bir yerde de bil-münâsebe demiştim ki:

...Büyük şâirler, lisânıyle ibdâ'-ı âsâr ettikleri ırk ve kavmin istikbâlini ihzâr ve tanzim ile, târihini tahkim ederler, öyle zannediyorum ki Finike'nin bir *Eşil'i,* Kartaca'nın bir *Virjil'i* olsaydı, zamanlarının en kâr-güzâr birer hey'et-i ictimâiyyesini teşkil etmiş olan şu iki kavim, târîh-i akvâmda birer yetîm-i müebbed kalmazdı. *Anibal'*in vicdanları hayran eden kahramanlıkları bile Kartaca'yı ikinci hayâta ib'âs edemedi.

Eğer bir Yunanistan dirilmiş ise, ömr-i sânîsini herhalde Makedonyalı İskender'in galebât-ı seyfiyyesine veya bu galebelerin şemâtet-i yâdına değil, asıl Yunânî olan hukemâ ve şuarâ-yı kadîmesinin, fütûhât-ı fikriyyesine medyûndur.

Besi renc bordem der in sâl-i si

Acem zinde kerdem bedîn Pârsî!..

beytiyle bi-hakkın i'lân-ı mübâhât etmiş olan Firdevsî-i Tûsî bir Şehnâme'siyle şâir kavminin hâbide-i a'sâr olan rûhunu uyandırdı...

İşte bizim Mehmed Akif de mîrâs-ı ecdâdı vicdân-ı ahfâda nakl ü tevdî' edecek birkaç büyük şâirimizin biridir.

Hiç unutmam: Balkan harbinin son safhasında ve son günlerinde İstanbul'da bir *Müdâfa'a-yı Miüiyye Hey'eti* teşekkül etti. Neşriyat şu'besine *Recâî-zâde Mahmud Ekrem Bey* re'îs intihâb olunmuştu. A'zâ meyânında Mehmed Akif Bey de bittabi' mevcûd idi. Ben, Üstâd-ı Ekrem gibi âsâr-ı edebiyyeyi güzel anlar ve takdîrâtında musîb pek az edîb gördüm. Teşviki diriğ etmez, fakat senâyı hiç teb- zîr eylemezdi. *Safahat* şâirine "Bizim için bir *şehnâme-i miUî* yazmasını ve bu yolda bir eseri ibdâ' için vücûdu nıuktazî evsâf ve şerâiti yalnız kendisinde gördüğünü", Mehmed Akif'in mesleğine, şiirine derin bir kîn ile mu'ârız olan bir iki zat da mevcûd olduğu halde, o mecliste, âdetâ vasiyete benzeyen bir tavır ile tavsiye ve beyân etti. Bâbıâlî kurbündeki Müdâfa'a-yı Millîyye binâsından Beyoğlu'na kadar o gün merhumla beraber gelmiştim. Bu mes'eleyi yolda da tekrâr ile Mehmed Akif'in eş'ân hakkında meftûniyetler izhâr etti. Üstâd-ı Ekrem'in taleb ve emr ettiği şeyi biz hepimiz *Safahat* şâirinden rica etmeliyiz.

* * *

Mehmed Akif, Arap şâirleri arasında *İbnü'l-Fârız'ı,* Türklerden *Fuzûlî'*yi, Acemce yazanlardan *Sa'dî-i Şîrâzî'yi* Fransızlardan *Lamartin'i* pek ziyade seviyor. Lamartin'i diğer Fransız şuarâsına tercih etmesindeki sebep zâhirdir: Lamartin Allah'a îmân eder.

Din onun en büyük menba'-ı ilhamidır. Fakat ben, İbnü'l Fârız'la Fuzûlî'ye makâm-ı tefevvuku münhasır tutmasındaki sâikı ve sebebi bilmiyorum.

Aşk mı?..

Benden Fuzûlî isteme eş'âr-ı medh ü zem

Ben âşıkam hemîşe sözüm âşıkanedir.

beytini şi'âr-ı san'at ittihâz etmiş olan Fuzûlî tarzında Mehmed Akif, bir beyit yazmamış veya yazmış ise i'lân etmemiştir. Mehmed Akif yalnız Cenâb-ı Hakk'a, Peygamber'e, eâzım-ı eslâfa, cem'iyyete, insâniyyete i'lân-ı aşk etti. Cânandan, hicrandan şikâyete bedel, hem-cinsine râci' mahrûmiyetlerden, sefâletlerden feryâd eder. Tabî'atin münazeren, eşcâr ve ezhârın güzelliklerinden, güzel çehrelerden aldığı mâye-i tehassüsü dâimâ gizlemiş, ketm edemediklerini cem'iyyetin elvâh-ı mukadderatına mezc etmiştir. O, Süleymaniye Câmii'nin kubbesi altındaki muhabbeti, Himalaya dağlarının en yüksek zirvesi karşısında bile hissetmez.

Fakat edebiyatta böyle değildir. Güzel olmak şartıyla her eseri sever, şekil ve mevzûu ne olursa olsun... *Fuzûlî'*nin gazeliyyâtı gibi, *Muhteşem-i Kâşânî'*nin *Mersiye'*si *Alfons Dode'*nin *"Jak"*ı, *"Safo"*su gibi, *Abdülhak Hâmid '*in *"Bir Sefîlenin Hasbıhâli"* onu müte'essir etmekte hem-kudret ve yek-âhenktir. Heccâv-ı bî-nazîr Eşref merhûmun müstehcenâtını bile aşk-ı san'atle takdir ettiğini bid-defeât gördüm.

Fransızlardan *Alfons Dode* ile *Emile Zola'*yı pek ziyade sevdiğini söylüyor. Bu iki edib ve muhib, zâhirde aynı mesleğe sâlik zannolunur. Fakat hakikatte tarz-ı telâkki ve hususuyla tarz-ı tahrirleriyle e intihâb ettikleri mevzûlar arasında fark-ı küllî mevcuttur.

Mehmed Akif Bey, bir eseri sevmek için onda, meslek ve mekteb noktasından tedkik ve intihâb etmeksizin, ale'l- ıtlâk güzellik aradığını ayânen görülüyor. Nasıl ki *ViktorHugo'*yu da pek ziyade mecellübdür. bu halini acizane ve pek ziyade takdir ederim.

Şâirlerimizden Nedîm'i de çok sever; fakat *Nef'î'*ye o kadar muhabbeti yok. Ben aziz dostumun kasâid-serâ-yı a'zamımızdan dirîğ-i takdir etmesini menfî bir haksızlık addederim. O kadar sevdiği *Namık Kemal'de* Nef'î'nin nüfuzu, hatta Şinasi'ninkinden ziyadedir. Recâî-zâde Ekrem Bey'in evrâkı arasında *Namık Kemal Bey'in* Magosa zindanından yazılmış ve şimdiye kadar hiç neşr olunmamış bir mektubunu görmüştüm.

Mâbadı var

Süleyman Nazif

Servet-i Fünun, c. 56, nr. 1420, 31 Temmuz 1335/ 1919, s. 248-252.

3.63. Mehmet Âkif Zâtı – Âsârı -II-

Nef'î'ye bir zaman vâki' olan ta'rîz ve hücumlarında, kanâat-i müteahhiresine göre, haksız bulunduğunu Evrâk-ı Perişan müellifi samîmi bir nedâmetle i'tirâf ve o koca şâirin kasâid-i muazzaması büyük birer hüccet-i kudret olduğunu zikr ile isbât-ı insâf ediyor. Talîm-i Edebiyyât musannifinin de Nâbî merhum hakkında da bana böyle bir i'tirâfı sebk etmişti.

Namık Kemal ve Mahmud Ekrem Beylerle yârân-ı ictihâdı, tarz-ı atîkı yıkmak için, bir aralık san'ati siyâsete fedâ etmek mecburiyetinde bulundular. İcâb-ı maslahat zâil olunca, hak ve ma'deletin avdet etmesi pek tabiî idi.

Evet tarz-ı kadîm-i şi'ri yıktık, here ü merc ettik;

Nedir şi'ri hakîkî safha-yı irfâna dere ettik;

Bu yolda nakd-i vakti cem'-i kuvvet birle hare ettik;

Bize gelmişti zîrâ meslek-i ecdâd nâ-kâfî!..

da'vâ-yı muhikkını otuz bu kadar sene evvel, yine muhik bir tehevvürle i'lân eden şâir-i a'zamımız, kudemâ-yı şuarâmızın samîmî meftunlanndandır.

Kanâatler dâimâ tehavvül edebilir. Ve etmelidir. Hakikat olduğuna rabt-ı yakin edilmiş ne kadar hükümleri tetebbuât ve vekâyi'-i tâliyye nakz u ibtâl etti. Değişmeyen veya güç değişen zevklerdir. Bununla beraber, insan, yaşadıkça ve hayât-ı fikriyyesinde terkî ve tekâmül hâsıl oldukça, zevklerde değişiyor. Nasıl ki vaktiyle pek ziyade severek okuduğumuz eserlerin bir kısmı bugün hissimizi tatmîn edememektedir.

Kanâatler dâimâ tehavvül edebilir demiştim. Nefsimdeki bir tecrübeyi arz edeyim:

Ma'lûmdur ki Fuzûlî'nin hayat ve mizâcına dâir muâsırlarından bize intikâl etmiş ma'lûmât ve rivâyât, yok denecek kadar, azdır. Hakkında ne biliyorsak yine kendi âsârına medyunuz. Eserden müessire intikâl tarikiyle şâiri melâl-perest, mağmûm, giryân, ömrü fakr u ahzân içinde geçmiş, hayâta, feleğe küskün bir adam zannederler. Şu son zamanlar kadar ben de öyle bir zehâbda idim. Zannederdim ki Fuzulî'nin ,

Sâki, medet et ki derd-mendim,

Gam silsilesine pây-bendim!...

beyti, hakîki musavvir hâlidir. Ve yine zannederdim ki,

Hicrinde dâimâ gelirim âh ü zâre ben,

Bîçâre ben, felek-zede ben, bahtı kare ben...

beytiyle bî-çâre şâir kendi sicill-i ömrünü hülâsa etmiş. *Rübâb-ı Şikeste* şâiri de Âveng-i Tesâvîr'indeki Fuzûlî'yi böyle tasvir ediyor.

Şimdi her gün bir parça daha kuvvet-yâb olan bir zan ile tahmin ve âdetâ hükm ediyorum ki Fuzûlî'nin mizâc-ı fıtrîsi melûl olmaktan ziyade şen ve dehâ-yı san'ati tekellümden ziyade istihzâya mâil imiş. Divânının mukaddeme-i mensûresi ve bilhassa *Nişancı Mehmed Paşa'ya* olan Şikâyet-nâme-i meşhûru bu zannı dâimâ tevsîk edebilir.

Mersiye-i hüsnüyesinde bile Fuzûlî bir parçada muhteşem kâşâniyenin gözleriyle ağlıyor. *Leylâ ve Mecnûn'ı* mevzu-u destan-ı intihâb etmesi de samimi his ve temâyülle değildir. Bu eserin şurası Rum tarafından kasd-ı imtihan ile kendisine teklif edilmiş olduğunu mukaddemesinde zikrediyor.

"Sergüzeşt" müellifinin kudemâ-yı şuarâmız hakkında pek doğru bir sözü vardır: *Abdülhak Hâmid Bey*'in yed-i dehâsıyle kapanan tarz-ı kadîm-i edebin son üstadlarından *Kâzım Paşa ile Nevres Efendi'ye ve İsmail Paşa-zâde Hakkı Bey'le Yenişehirli Avni Bey'e Sâmi Paşa-zâde Sezâi Beyefendi* yetişmiş. Bunların hâlini gâyet lâtîf bir müsâhabede tasvir ederken:

"...Hemen hepsince şiir Nef'î'de ibtidâ, yine Nef'î'de nihâyet bulduğu için Nef'î bu şâirlerin kitâbe-i kâinâtı idi. Tabîatten değil, Nefî'den mülhem olurlardı." diyor. Bu hükmü her eski şâirimize, meselâ bizzat Nefî'ye de tatbik edebiliriz. Hiç kimsenin aksini iddiâ etmeyeceğine kani' olarak, biliyoruz ki Nef'î de Enverî'den ve bilhassa Örfî'den adeta iktibas-kârâne mülhem olmuştur.

Her şâirimiz gibi Fuzûlî de esâteze-i Aceme iktida etti. Hazin sözlerden zevk-yâb-ı san'at olan ne kadar tabâyi'-i şâika ashâbı gördüm. Fuzûlî mizâc-ı ibdâ'ına ihtimâl ki melâli muvâfık bulmuştur. Mizâc-ı ibda' dedik. Evet, bu muhakkaktır ki bir kısım şairi de, hem de kısm-ı a'zamında mizâc-ı hakikiye mugâyir bir mizâc-ı ibdâ' var. Zât-ı üstâdânesini idrak etmekle şeref-yâb olduğumuz şâir-i a'zam'ımız bile *Makber* mukaddimesinde "*Kederimin artması için sevinmek isterim*" diyor. Bizde tabîatten en evvel mülhem olan *Abdülhak Hâmid* 'dir. Ondan evvel de Nedîm, mahdûd bir şekl ü dâirede tasvîr-i menâzır etmişti. Kudemâ-yı şuarâmızın -bir kısmını seve seve okuduğumuz neşâid-i tasvîriyye, kendi tasavvur ve hayallerinden veya kendilerinden evvel gelmiş şâirlerin âsâr-ı mümâselesine taklid hevesinden vücûd-yâb olmuştur. Tandır başında rebî'iyyeler – galat olan ta'bîr-i

meşhur ile ifâde edelim – sahâriyeler yazarlar, gülzârlarda şitâiyyeler hazırlarlardı. Bunun içindir ki biz şâirde iki mizâc tasavvur ve farz ettik.

Mehmed Akif'in Nef'î'yi sevmemesindeki sebebi taharri ve tedkik edelim:

Dalkavukluğu mu?.. Eğer buna kasideleri delil ittihâz edilmek istenilirse şâirlerimizin pek az şairimiz, hatta Şark'ın ve İslâm'ın mefhari olan Sa'dî-i Şîrâzî bile bu töhmetten, bu şâibeden masun kalamaz. Bana öyle geliyor ki Nef'î'de medh ü kadh, hizmetkâr-ı tama' olmaktan ziyade, âdetâ bir ihtiyâc-ı cibillî bir maraz idi. Kendi devrinin ekâbiri kadar kendi nefsine kasâid-nisâr oldu. Medh ettiklerini biraz sonra hicv etmesi ve lisân-ı mezemmeti pederine kadar teşmîl etmiş olması, Nefî'nin mesellik sahibi bir şair olmadığına delâlet edebilirse de sefilet-i mizacı ta'alluk derekesine indirmiş bir adam olduğunu isâbet edemez.

Mehmed Akif Bey, ihtimâl ki "*san'at yalnız san'at içindir"* düstûruna verilmek istenilen vüs'at ve mutlakıyeti biraz tahdîd, biraz takyîd etmek istenilen vesait ve mütalakıtı biraz tehdîd, biraz tekayyüd etmek isteyenlerdendir. Üstâd-ı hakîm *Ferîd Beyefendi'nin* üçüncü *Safahat*'ta münderic bir mutâ'ala-nâme-i kıymetdârı, bizim bir ihtimâl şeklinde dermeyân ettiğimiz mütâla'ayı te'yîd ediyor. İlm ü iktidârı gibi zevk-i rakîk ve bülendi huzurunda da dâimâ meftun ve hayran kaldığım Hazret-i Mehmed Akif'in bu fikrine iştirâk etmekte pek çok tereddüd, hatta aciz göstereceğim.

Ebüzziya merhum Konya'da mukîm iken, ben Bursa'da bulunuyordum. Âsâr-ı Kemâl hakkında mutâ'atı muhtevi ve oldukça mufassal bir mektup yazmıştım ki bilâhare mecmûasıyle neşr etti. Ben bu kanâatimi o vakit de izhâr etmiştim. Şâirlerimizin eşyâ ve te'sîrât- ı hâriciyeden ne derecelere kadar müte'essir olabildikleri hakkında o mektûba derc etmiş olduğum mütâla'ât-ı kâsırâne bugünkü kanâatime ve biraz evvelki mesrûdâta tamâmiyle muvâfık değilse, sebebi on bir senenin idrâk ve muhâkememde vukü'a getirdiği tehavvülde aranmak îcâb eder. Bu tehavvülün tekâmül veya inhitât olduğunu ta'yîn edebilecek herhalde ben değilim.

27 Şubat 1323 (1908) tarihli mektubumla Nümûne-i Edebiyyât musannif-i muhteremine diyordum ki:

...Kemal Bey meziyyât-ı şi'r ü san'atine dâimâ senâhân olduğu Nedîm ile âheng-i beyânını ekseriyâ meşk-i taklîd et-mek takdîr-kârlığında bulunduğu Nef'î arasında mutantan bir mukâyese-i teşbîhiyye te'sîs ettikten sonra, "Nedîm'in divânı ise anadan doğma soyunmuş güzel bir kız resmine müşabihtir. Eğerçi erbâb-ı mezâk bir nazarda letâfet-i hüsn ü ânına meftun olur; lâkin müfsid-i ahlâk olduğu için ne- dîm-i efkâr etmek câiz değildir" diyor.

Bu mütâla'adaki isâbetsizliği, Kemal Bey'in şahs-ı mağfurundan ziyade zamanının telakkıyât ve kanâat-i edebiyyesine ircâ' etmek daha muhik olur. Bugün bile bizde ve belki her yerde bir kısım ashâb-ı edeb -hem de bir kısm-ı mümtâz- ahlâk ile edebiyat arasında bir münâsebet tevehhüm etmektedir.

Ma'lûm-i fâzılâneleridir ki san'at yalnız san'at için, yâni fıtrat-ı beşerdeki ihtiyâc-ı ibdâ'ı tatmin maksadıyle vücûda getirilir. Bunun ahlâk ile doğrudan doğruya hiç bir münâsebeti yoktur. Bir dûşîze-i ma'sûmun humret-i hicâbıyle bir âlüfte-i meş'ûmun gâze-i nazra-hırâşmı tasvir eden fırçanın kudret-i muvaffakıyeti, levhanın mevzû'-i ahlâkisiyle değil, mahâret-i ibdâ'm derece-i feyziyle takdir olunur. Mûsikide, şiirde, hâsılı sanâyi'-i nefisenin bil-umûm mezâhirinde böyledir. Bir neşîde-i garâmın nagamât-ı hevâcisiyle bir ilâhînin elhân-ı zühdü arasında gûş-i san'at -muvaffakıyyet-i ifâdeden başka- hiç bir fark işitmez ve aramaz. San'at, ticâret veya me'mûriyet değildir ki ahlâk onun başlıca evsâf-ı lâzı-mesinden olsun!..

Mâbadı var

Süleyman Nazif

Servet-i Fünun, c. 56, nr. 1421, 7 Ağustos 1919, s. 263-264.

3.64. Mehmet Âkif[227] Zâtı – Âsârı - III-

Ulvî bir mebhas, fenâ tasvîr olunduğu takdîrde nasıl celb-i takdîr edemezse, iyi görülmüş, iyi duyulmuş ve iyi ifâde olunmuş bir mevzû' da –velev en korkunç veyâ şenî' elvâh ve safahat irâe etsin- harîm-i samîm-i şiir ve san'ata kabûl olunmakta öyle tereddüd gösterilemez.

Nedîm hiç şüphe yoktur ki kâbiliyet-i külliyeyi hâiz bir tabî'at-ı fevka'l-'âdeye mâlik idi. Bununla berâber, her büyük zekâ gibi, san'atının 'avâmil ve müessirâtını yalnız muhîtinde aradı ki en ziyade muvaffak olmasına sebeb budur.

Tevfîk Fikret'in [onun tesâvir]i meyânında Nedîm'i tasvîr, daha doğrusu irâe eden bir manzûme var ki Sa'd-âbâd şairini belki mu'âsırları bunun kadar tanıtamazlar. Ahlâkiyâtta herkesten ziyade nezâhet-perest olan Tevfîk Fikret şu manzûmesinde Nedîm'in hayât-ı san'atına karşı, gizli bir çîn-i 'itâb olsun, hiçbir nişâne-i ta'tîb izhâr etmiyor. Bi'l-'akis şahs ve muhîtinin ahvâl ve manâzırını, zabt edemediği bir galeyân-ı şevk u meftûniyetle ve Nedîm'in rûh-ı şûhını raksân edecek bir âheng-i tarabla tecsîm u ihyâ ediyorki 'aşk-ı san'ata yakışanda budur.

Nedîm Fuzûlî gibi bir ömr-i me'yûsun enîn-i telehhüfâtını tesbît u te'bîd edecek neşâid-i girye ve teellüm terennüm etmedi; çünkü perî-i san'atı her sabâh dicle ve fırat nehirlerinin feşâfeş-i kelâli ve vâdîlerinde yaşayan ser-gerdânân-ı hüzn ve bedâvetin ilhân-ı melâliyle değil, sa'd-âbâd bülbüllerinin sürûd-ı eşvâkiyle uyanırdı.

Nef'î gibi dîvânının her sahîfesini bir ğulğule-i viğâ ile ile'l-ebed ihtizâz ettirecek kasâid-i ceng u cidâl tanzîm etmedi; çünkü Ahmed-i Sâlis devrinin sükûn ve ezvâkı içinde pür-ğışşî olan tab'-i şûh ve neşve-peresti bir 'asır evelki Ahmed-i Evvel, Osmân-ı Sânî, Murâd-ı Râbi' zamanlarının kerr u ferr-i hûn-îni tasvîr değil, hatta muhtirden incinirdi.

Meselâ Fuzûlî (Arzû ser-geşte-i fikr-i muhâl eyler[228]ken o bî-çâre şair, yalnız kendi nefsine değil, 'ale'l-'umûm insâniyete râci' bir züll u mahrûmiyetin evcâ' u ızdırâbâtını feryâd eder. Nedîm ise yine bu ser-geşteliğinin sebebini sâkî-mülâyim meşrebin gerdişinde

[227] 1420 nci nüshadan beri devâm.

[228] Ben gedâ sen şâha yâr olmak yok ammâ n'eyleyim Arzû ser-geşte-i fikr-i muhâl eyler beni

Fuzûlî

Gerdişin gördükçe sâkî-mülâyim meşrebin
Arzû ser-geşte-i fikr-i muhâl eyler beni

Nedîm

gösteriyor. İbrâhîm Paşa'nın Nedîm huzûzâtından beklenen de budur, ki 'âr u noksânı var ise hilkate râci'dir.

Nedîm, Nef'î kasâidinin ba'zen vezin ve kâfiyesini de taklîd veyâ tecdîd etmek ister. Meselâ Nef'î memdûhunu,

Ol şehsüvâr-ı arsa-i şevket ki rahşının

Dârâ tutar rikâbini, Hüsrev inân verir

gibi muzaffer Roma kahramanlarının (Teriyonif)'lerinden daha büyük menâzırı ihtâr edecek sûrette tersîm ederken, Nedîm,

Tab'ım o bâğ-bân-ı girân-dest-mâyedir

Kim bir gül istesem bana bir gülsitân verir

tarz-ı dil-firîbinde yine kendi tab'-ı şûh u şâikinin mehâsin-hân-ı ihsânı olmakla iktifâ ediyor.

Fuzûlî, Nef'î, Nedîm, her üçü de gerçekten büyük şair idi. Ve her üçü de kendi zamanlarının temâyülât-ı hakîkîyesine tercümân oldu. Ve gitti. Müfsid olan Nedîm'in dîvânı değil, zamanıdır. Gerek siyâsiyâtımızda, gerek ahlâk u temâyülâtımızda âsâr-ı fesâd u inhitât var ise, esbâbını şu'arâdan ziyade vüzerânın dîvânlarında aramak îcâb eder.

Büyük zekâlar arasıra bilmeyerek tağlît etseler bile hiçbir vakit ifsâd etmezler. Eserleri gördüklerinin, duyduklarının, düşündüklerinin zevâl-nâ-pezîr birer mir'at-ı in'ikâsıdır. Ve o aynalarda şahıslarıyla berâber zamanları da en ince ne nazar-gürîz hutût u eşkâliyle mürtesim olur. Makyavel bile eser-i meşhûriyle zimâmdârân-ı umûrdan ziyade bâr-ber-i püşt-i tahammül olanların husûl-ı intibâhına hizmet ve a'sârın ithâmât-ı mütelâşiyânesinden bu sâyede tahlîs-i nefs ile tebrie-i zimmet etmiştir.

Hâsılı Lütfiye-i Vehbî gibi, Hayriye-i Nâbî gibi tenahnuh ve tenassuh-ı şiir değil; heyûlây-ı şiire ancak Nedîm gibi tabâyı'-ı müstesnâ ashâbının iyâdî-i i'câzı şekil ve sûret verir. Ve bu şekil ve sûret de yine o fevka'l-'âde fıtratların nefha-i feyyâziyle öyle bir hayât gelir ki bütün âtîye ashâb-ı isti'dâdının fikir ve zekâsına intikâl ede ede onları yaşata yaşata hayât-ı insâniyetle hem-devâm olur.

Bu satırları on iki senenin pây-ı tahrîbi çiğnedi. Onları yazdıktan sonra pek çok gezdim, dolaştım, okudum. Bildiğim birçok şeyler unutularak, yerlerine dîğer şeyler kâim oldu. Bununla berâber, ahlak ile san'atın aslâ mukayyed olmadığına ta'alluk eden kanâ'atım nâ-

mütezelzil duruyor. Hâlâ o fikirdeyim ki mürebbî ile münekkid birbirinden büsbütün ayrıdır. Biz ilerde Mehmed Akif'in eserlerini tetkîk ederken, göreceğiz ki (Safahat) şairi de bu kayıdla mukayyed bulunmuyor. Ahlâksızlığı takbîh etmesi onu çirkin bulduğundandır. Cem'iyyetin cerîha-i sefâletini teşhîr ederken korkutan ve iğrendiren kâtili veyâ mülevves her köşesini pervây-ı ahlâk ile dûçâr-ı tereddüd olmaksızın irâe ve teşrîh ediyor. O bu husûsta hattâ Eşref merhûmdan bile bî-amândır. Şu kadar ki Mehmed 'Akif, şahsî emellerin tekâzây-ı tatmîn ve teskîninden tahlîs-i beyân ederek, kudret-i şairiyetini, idealine, ya'nî îmân-ı ezelî ile mu'tekid olduğu Allâh'ının emr-i bi'l-ma'rûfiyle nehy-i 'ani'l-münkeri dünyâ yüzünde nâzım-ı a'mâl-i beşer olması arzusuna... (arzu) diyorum, ne kadar nâkıs ve bî-ifâde bir kelime!... Emeline, aşkına, fikr-i sâbitine hâdim ediyor.

(Talleyrand)'ın (kelâm, insana ızmâr-ı merâm için verilmiştir) sözü diplomatlar kadar şairlerede kâbil-i teşmîldir. Pek az şair vardır ki yazıları hissiyât-ı samîmiyesinin değiştirmeyen ve aldatmayan bir ma'kesi olsun. Bu sebeble mizâc-ı şairi onlardan istidlâl etmek pek müşküldür. Husûsiyle yalnız duyduğu gibi değil, düşündüğü ve istediği sûrette yazmaya kâdir ise....

Örf ve âdetin cem'iyet hâricine attığı esâfile vicdân-ı beşerin 'afv u safhını ve re'fetini celb için on dokuzuncu 'asrın en mu'azzam eserini: (Les Misérables[229])'i vücûda getirmiş olan Victor Hugo, şahsına ta'alluk eden gayzlarının en küçüğünü bile afv etmemiş ve,

Béni soit qui m'aime et béni soit qui me haie[230]

mısra'-ı bercestesinin kâili olan Victor Hugo ise on dört yaşından seksan üçüncü sâl-ı hayâtına kadar, muvâcehe-i husûmetine –sevk-i baht-i siyâh ile- çıkan eşhâsa ve akvâma mütevâliyen şütû-ı minsâr olmuştur.

Mesâib-i âile Victor Hugo kadar pek az adamın huzûr-ı hayâtını kemirdi. Şair bekâya irtihâl etmeden evvel, ve pek az fâsılalarla kızları, oğulları ve pek ziyade sevdiğini eserlerinde sık sık tekrâr ettiği haremi fenâya intikâl ettiler. Bu hîşân- mu'azzezin cenâzeleri ve hayâlleri o günde şairin kaleminden nevbet be-nevbet kopan vâveylây-ı tazallüm ağlanmadan okunmak kâbil değildir. Sanki gözyaşlarıyla yazılmış, her mısra'da, her satırda bir 'ömr-i mütezelzilin a'sâb u elyâfı ihtizâz ediyor, inliyor zann olunur.

[229] Meşhur olan Sefiller adlı roman. Ç.
[230] Bu mısrâ'ı tavsî'an şu sûretle tercüme etmiştim:
Bu cedel-gâh-ı bî-bekâda beni,
Sevmiyende, sevende var olsun!..
(Bu mısra şu şekilde olmalı: Béni soit qui me hait et béni soit qui m'aime. Ç.)

Okurken hemen hükm edersiniz ki o altmışlık, yetmişlik, seksanlik şâ'ir-i pîrin hayâtı manzûmeden evvel yitecek. Fakat endîşeye, telâşa mahal yok. Bu neşîde tâbı'a gönderilmek için hizmetçi tarafından postaya tevdî' olunurken, Victor Hugo, yüksek masasının başında ve ber-mu'tâd ayakta üçüncü Napolyona bir hicviye yazmaya başlamış bile. Hicviyeyi ta'kîb edecek zâde-i belâğat da akvâm-ı mutî'ayı hükûmetleri aleyhinde kıyâma teşvîk eden bir beyân-nâme-i câzibdir.

Victor Hugo'nun rahm u rikkati kalbinde değil, kaleminde durur. Nahvet onun vicdânında şefkate o kadar gâlib ve o kadar mütehakkimdir ki tahrîf-i merâmdaki fart-ı kudreti bile bu nakîsa-i hulkiyeyi gizlemeye arasıra kudret-yâb olamıyor. Bir misâl-i mûciz olmak üzere hafîdi için yazdığı şu mısra'ları tedkîk edelim:

J'ai, devant les Césars, les princes, les géants,

De la force debout sur l'amas des néants,

Devant tous ceux que l'homme adore, exècre, encense,

Devant les Jupiters de la toute-puissance,

Été quarante ans fier, indompté, triomphant ;

Et me voilà vaincu par un petit enfant.[231]

Şu altı mısra' şairin rûh-ı nahvetini de, rûh-ı şefkatini de çırılçıplak gösteriyor. Ve insanın diyeceği geliyor ki ilk beş mısra'ı söylemek için son mısra'ı yazmış. Âdetâ girizgâhı mukaddimeden hâtimeye kaymış bir kasîd-i hôd-sitâ.

Şu birkaç mısra'da şairin gösterdiği mahâret-i hâriku'l-'âdeyi takdîr etmeyecek kadar bî-nasîb-i zevk u iz'ân değilim. Fakat burada maksadım onun kudretini ıttırâ değil, rûhunu ve hüvviyet-i ahlâkiyesini tedkîk u tevsîk etmektir. Victor Hugo her vakit eserlerinde şahsını kendi istediği gibi göstermişken, burada olduğu gibi görünmüş.

Mehmed Akif'in Victor Hugo'ya pek meclûb olduğunu yukarda takdîr-kârâne söylemiştim. 'Azamet-i şairiyeti on dokuzuncu 'asrı dolduran Victor Hugo'ya karşı hiçbir sühan-perver-i bîgâne kalmaz. Fakat bu meclûbiyet şairin kudret-i beyânınadır. Yoksa (Les Orientales) nâzımını sevmemekte (Safahat) şairi her müslümâna tekaddüm eder. Onun

[231] Ben kütle-i ma'dûmîn üstünde kâim-i kuvvetin kayserleri, hükümdârları, dîvleri onunda insanın ta'abbüd ettiği, nefret ettiği, ta'zîm ettiği bi'l-'umûm kimselerin karşısında; kudret-i mutlakanın (jüpiter)leri muvâcehesinde kırk sene mağrûr, nâ-musahhar ve muzaffer durmuşken, işte küöük bir çocuğun mağlûbu oldum.

aleyhimizde yazılmış her mısra'ı, her satırı Mehmed Akif'in kalbine saplanmış bir hançerdir ki mâ-dâma'l-hayât kanayacak.

Bizde vatan-perverlerin hissi, bi'l-hassa şu son senelerde, ikiyüzlü bir teraddîye uğradı: yâ çılgınlık, yâ ihmâl-kâr, hattâ bâğiz bir lâ-kaydî. Bir kısmı, yakıp yıkmakla bî-çâre (vatan) i'mâr olunur dediler. Ve yakıp yıktılar. Bu kanâ'atten (Sarıkamış Kahramânı) doğdu. Bir kısmı da vatan-perverliğin hayvânî olmasa bile, pek ibtidâî bir hiss olduğunu i'lân ile dalâllerini tecrübesiz dimâğlara telkîn u talkîh ettiler. Koca bir ülkenin tarrâka-i izmihlâli onların yıkılası gönüllerinde hâlâ bir ma'kes-i teşeffî buluyor. Bu teraddîden mütevellid mahlûkâtın isimlerini tarîh ile şu satırların sevâd-ı bî-günâhına levs-i âlûd bir siyâhlık karıştırmak istemem.

Hâlbuki vatan-perverlik ibtidâî bir hiss değil, fezâil-i beşeriyyenin en büyüğüdür. Bunu (Sokrat) bir kânûn şeklinde i'lân etmeden evvel bile, vicdân-ı beşer teferrüsle hükmüne dîn-dârâne ittibâ' etmişti.

Hâmil olduğu Prusya nişânını Fransanın 1871 hezîmetini müte'âkib Almanya imparatoruna müstahkirâne i'âde eden Pasteur, bir bedevî kabîlesi reîsi değildi. Beyne'l-milel mühimm bir me'mûriyet-i 'ilmiye ile Pariste toplanmış olan ulemây-ı 'asrın en büyüğü olan Alman müerrih-i şehîri Mommsen'i Fransızlar biraz tereddüdle kabûl u i'zâz etmişlerdi. Mehmed Akif'in îmân-ı ezelîsine nazar-ı istihfâf ile bakanlar şu vâkı'ayı olsun bilseler ve eğer biliyorlarsa bir kere olsun tahattur etseler...

Âh!.. Vatan muhabbeti ibtidâî, hattâ hayvânî bir hiss olsa bile, ben hissimin, 'aklımın vicdânıma fazîlet şeklinde tanıtmış olduğu her vazîfeyi ve her akîdeyi ona fedâ ederim. Bir kere daha demişdim ki:

Ben o toprağa (vatan) derim ki üstünde dînim ve devletim icrây-ı hükm ü hükûmet etsin. Böyle bir toprak üstünde küçük bir kulübe ile cılız bir oğul bana kâfîdir. Dînimden ve devlet u milletimden mehcûr u mahrûm edilmiş bir diyâr-ı yetîm üstünde muhteşem saraylarım, tüvânâ çocuklarım yükseleceğine, hânem bir avuç hâkister, sülâlem de makbereler olsun!..

Mehmed Akif dîn u vatanımın en siyâh günlerinde onların mâtemini terennüm etti. İstikbâlin bize ihzâr edeceği hâl ne olursa olsun, mu'azzez şâ'ir-i islâmın dîn u devlete ağlayan neşîdeleri unutulmayacak, unutulmak şöyle dursun, târîhinin ve vicdânının me'ser u mîrâsını dâimâ dîn-dârâne taharrî ve hıfz edecek butûn u ensâl-ı âtiye evlâdının...bizim

zavallı torunlarımızın hâfızalarında ve lisânlarında yaşayacak ve onları yaşatarak, kim bilir, belki bir gün yine bize kavuşturacaktır.

هزار معجزه بنمود عشق و عقل جهول

هنوز در پی اندیشهای خوشتن است

O yevm-i mübeccel, uzak, yakın hangi ‘asrın sene ve aylarında gizlenmişse benden sâniyelerine bin selâm, bin tahiyye...

-mâ ba’di var- ***Süleyman Nazif***

Servet-i Fünun, ***c. 56, nr. 1422, 14 Ağustos 1335/1919, s. 267-271.***

3.65. Mehmet Âkif Zâtı – Âsârı -IV-

Biraz yukarıda, "Pek az şâir vardır ki eserleri hissiy- yât-ı samîmiyyesinin değiştirmeyen ve aldatmayan bir ma'kesi olsun" demiştim. Bu ekalliyyet-i mümtâze arasına bizim Safahat şâiri bihakkın dâhildir. Zâtını tanıdıktan sonra eserlerini daha iyi anlamaya ve sevmeye başladım. Hiç kimsenin, hattâ vicdân-ı Akif'in bile tekzîb etmeyeceğine kani' olarak iddiâ ederim ki Hakkın Sesleri mübdi'inin samîm-i kalbinden hissetmediği hiç bir şey onun şiirlerine karışmamıştır. O nasıl duydu ise öyle yazdı. Her duyduğunu yazmamış, fakat her yazdığını mevcûdiyyet-i ma'neviyye ve maddiyyesini sarsacak sûrette duymuştur. Öyle olmasaydı, yazıları karşısında kalbler bu kadar ihtizâz etmezdi.

Mehmed Akif kadar meâyib ve mesâvîden müteneffir pek az adam gördüm.

Hasta gönlümde ey gam-ı âlem,

Gizli bir ma'kes-i elem buldun!..

beyti kâil-i hâibinden, ziyade Safahat şâirimin lisân-ı hasbihâline yakışır. O, tehakküm ve tecebbürün, hakka ve acze tasallut eden her kuvvetin hasm-ı bî-emânıdır. Nerede bir za'af ve mahrûmiyet, nerede bir ıztırâr-ı sefâlet ve sarılacak bir ceriha görürse onlara karşı yalnız kalemini ağlatmakla iktifâ etmez, âgûş-i tehassüsünü açarak imdâda da şitâb eder.

Havâss-ı yârânından biri hikâye etmişti:

Balkan Harbi başlarken, Akif Bey, yegâne medâr-ı te'ayyüşü olan me'mûriyyet-i resmiyyesinden isti'fâ etti. Sebebi de bir izzet-i nefs mes'elesi idi. Müste'ciren mukim bulunduğu hânesine bir Cuma günü gittim. Beş çocuğundan başka dört çocuk daha peydâ olmuştu.

— Bunlar kim?..

dedim.

— Çocuklarım!..

dedi.

— Bir hafta içinde fazla dört çocuk sâhibi olmakta garâbet var!...

dedim. Sonra anlattı: Baytar Mektebi'nde iken arkadaşı ile mukavele etmişler; kim evvel ölecek olursa çocuklarına sağ kalan bakacak. Arkadaşı vefât etmiş. Akif Bey de hükm-i mukaveleyi icrâ ediyor.

Muhibb-i müşterekimiz bu hikâyesine şu sözleri de aynen ilâve etti:

"Akif Bey'in o zaman beş parası yok; fakat beş çocuğu vardı!..."

Bu menkıbeyi işittiğim gün, daha evvel ehemmiyet vermeyerek, görüp geçmiş olduğum bir mersiyesini, bir hiss-i tebcil ü tavâf ile, tekrâr okudum.

Ondokuz, yirmi yaşlarında irtihâl eden Hilmi adlı bir refikine hitâben ve kendisi de o yaşlarda iken yazılmış bir neşîde-i mâtem. Kalbimle îmân ettim ki,

Ey aslına iltihâk eden nûr,

Sensin bana her tarafta manzûr;

Olsan da zılâl içinde mestûr,

Bir an değilim o lem'adan dûr,

Rûhumda ebed-karâr şu'len.

Ey hâtırasıyle kaldığım yâr,

Artık aramızda bir cihan var!..

Sen gökte safâ-güzîn-i Dîdâr,

Ben yerde azâb içinde bîzâr,

Gûşümde bütün terâne, şiven!..

Nevhası şâirin ka'r-ı kalbinden feverân etmiş.

İşte muhassenât ve seyyiât-ı beşerle bu kadar alâkadâr olan Mehmed Akif' Bey'i tehyîc için küçük bir hâdise:

Istibdâd dediğimiz ve fart-ı nühûsetiyle beraber, aradan çok geçmeden, tehassürler, telehhüflerle aradığımız devrede ve mehtablı bir gecede, emsâl-i bî-pâyânı gibi bir hâne basılır. Bu maceraya bizim sevgili şâirimiz de, komşuluk sebebiyle, şâhid olmuş. Şehâdetini şâir, hükkâm-ı a'sâra şöyle takrir ediyor:

……

Beş on herif yapışıp bir fakirin ellerine Sürüklüyor; öteden bir kadın diyor:

— Bırakın!..

Kocam ne yaptı?.. Nedir cürmü bî-günâh adamın? Zavallının büyük evlâdı öldü askerde;

İkinci oğlu da sürgün, Yemen'de bir yerde.

Acıklı, göğsü sakat, koyverin, didiklemeyin.

Günâhtır etmeyin oğlum, ayıptır eylemeyin. "Efendi" kim?.. O ne bilsin?. Bilirse hem ne çıkar?. Kilercisiyle uzaktan biraz hısımlığı var.

Geçende komşuyu görmüş, demiş: "Selâm söyle!." Demek alınmayacakTanrı'nın selâmı bile!..

Köpek sürüklenir gibi insan sürüklenir mi ayol?...

Bu sahneyi manzara ve muhâvereleriyle birlikte ve canlı sûrette tecsîm ve irâe ettikten sonra,

Refik-ı ömrü giderken cenâze hâlinde,

Serildi kaldı kadın âşiyân-i lâlinde.

Benim de bitti nihayet tahammülüm, tâbım:

Boşandı seyl-i dümû'um, boşandı a'sâbım.

Utandım ağlayarak, ağladım utanmayarak!.

diyor. Ve kahir bir istibdâdın kahhâr kuvveti karşısında ağlamaktan başka bir hareket-i isyan gösteremeyen nefsinden ve nefsinin hodgâmlığından âdetâ hayâ ediyor.

“Tahaffuz-ı hayat” hiss-i tabiyesinden bile bu manzara karşısında şâir müteneffirdir.

Bu ağlamak, bu pek necîb müşâreket-i hissiyye, o zaman mümkün olan muâvenetlerin en ulvîsi, Kemâl’i esefle yâd ederiz ki, en nâdiri iken, Mehmed Akif'in fenalıklar karşısında tehevvür eden rûhuna medâr-ı tesliyet değil mâye-i azâb oluyor.

Utandım ağlayarak, ağladım utanmayarak

Osmanlı şâirinin âdetâ ağzından kaçmış, bir söze benzeyen bu tasannu'suz, tekellüfsüz, hem mahcûb hem mütehevvir i'tirâfı,

Besan dîde ki giryed berâ-yı her uzvî,

Gamî behr ki resed mîkoned melûl merâ!...

beytiyle uluvv-i cenâba biraz dateşekkül-i tefâhür vermiş olan İran şâirinin da'vâsı önünde ne kadar büyük ve yüksek kalıyor!..

Bu manzûmeye tekrâr ircâ'-i bahs etmemek için hey'et- i umûmiyye ve kıymet-i inşâdiyyesi hakkındaki fikrimi de söyliyeyim:

İstibdâd lisânımızda pek az nazîri ve nev'i meyânında ise bî-nazîr olan bir neşidedir. Kelimeler, Mehmed Akif'inekser-i eş'arında olduğu gibi, birer boya ve ses kuvvetiyle manzara ve vak'ayı hem tasvîr hem intak ediyor. Manzumeyi okurken de, okuduktan sonra da, kocası götürülen kadınla tevkife me'mûr paşayı âdetâ görüyor ve işitiyorsunuz. Ah!.. Keşke Akif hâdiseyi yalnız tasvir ile iktifâ ederek, sâde-dil bir nâkil olmakla kalsaydı!..

Kadının,

Paşam mı?.. Nerde paşa?..

Şu korkuluk gibi dimdik duran herif mi?.. Paşa!..

sözünden sonra, şâirin, paşayı ta'rîf ve tavsif yolunda israf ettiği yirmi mısrâ', kısm-ı a'zamı kudret-i tasvirine bürhân-ı kemâl olmakla beraber, hikâyenin sâfiyetini ihlâl etmektedir.

Ba'zı Frenk münekkıdleri "Teferruâtın kesreti mecmuu ihâtaya mâni' olur" diyorlar.

Bu güzel manzûmede, âdetâ bir istitrâd gibi, araya giren şu yirmi mısrâ', kadının hasbihâliyle paşanın biraz evvelki kil ü kâlinden alman zevk- i bedî'îyi bir felc-i muvakkate dûçâr ve bu sûretle kısmen ihlâl etmekte. Şâir, o paşayı dür u dirâz tasvir ile sîmâsını ve eşkâlini tesbît etmeye bedel, kâri'in telâkkisine ve takdirine bıraksaydı daha münâsib olur ve o çehreye herkes kendi tehassüs ve tasavvuru dâiresinde hutût ve eşkâl i'âre ederek, herif bin başlı, bin yüzlü bir canavara dönerdi. Hele,

Belinde seyf-i sadâkat, elinde bir kamçı, Ferik setresi altında gördüğüm umacı...

beyti, Mehmed Akif'teki kudret-i inşâdın onda birine mâlik olanlarca bile uyûb-i nazmiyyeden sayılabilirken, Safahat mübdi'ine intisâb edince kebâir-i kalemiyye sırasına girer. Ferik setresi gibi, her iki cüz'ü de Türkçe olan - çünkü Arapların ferik kelimesine bizim verdiğimiz ma'nâyı vermiş olduklarını zannetmiyorum - bir terkîbdeki bu medd ü işbâ' âdetâ kulağa îrâs-ı evcâ' ediyor. Husûsiyle zevk-i selîm yukarıdan beri kevser-i selâset hâlinde cereyân edip gelen doksana karîb mısrâ'ın verdiği hazz-ı azîm ile biraz da müşkil-pesend olduktan sonra...

Bu beyti ta'kib eden beyitten sonra gelen,

Semâ zemîn bütün envâr iken o pis gölge

Cebîn-i pâkine leylin ne pâyidâr leke!..

beytindeki pâyidâr leke de kulağa hoş gelmiyor. Takdirimde hatâ etmiyorsam,

Utandım ağlayarak, ağladım utanmayarak!..

mısrâ'-ı bedî'inden sonra, manzûmenin nihâyetine kadar devâm eden sözler kâmilen zâid, o ma'sûm ve bülend i'tirâfın güzelliğini âdetâ setr ediyor. Halbuki kâri', tek başına bir levha-i garrâ-yı şi'r olan,

Utandım ağlayarak, ağladım utanmayarak!..

Sözünün taht-ı teshirinde iken manzûme bitmiş olsaydı, bu mısrâ'ın îkâz ettiği te'sîr daha kavî ve heyecânı daha mümtedd olurdu. Hatta bu ağlama ve utanmanın azâb-ı vicdânî şeklinde kendisine görünmüş olduğunu şâir bilir bile görünmemeli idi.

Mehmed Akif Bey bu manzûmesiyle hem bir vak'a-yı tasvîr etmek, hem heykel-i istibdâda tükürmek istemiş. Fakat ikinci teşebbüs birinci emelin güzelliğine tasallut ediyor. Bu da gösteriyor ki:

San'at, yalnız san'at içindir.

0 devrin tayf-ı tedhiş ü tedehhüşü olan velîahd-i saltanat Efendi'nin etbâına selâm göndermek değil, ikâmetgâhının penceresiz, rasîn ü sengîn surlarına mahfî ve girîzan bir nazarla bakmak bile birkaç hânümânı harâb etmeye kifâyet ederken poyrazın kışın da uğramadığı bir mahallede mütemekkin bir kadının…. Kocasının büyük evlâdı askerde ölen ve ikinci oğlu da Yemen'de bir yerde sürgün bulunan bir zevce ve vâlidenin Efendi'den bî-haber olması pek tabiîdir. Bu hâl ve levha Mehmed Akif'in yed-i i'câzında ne kadar câzib bir şekil alıyor!..

"Efendi" kim?.. O ne bilsin?.. Bilirse hem ne çıkar?..

Kilercisiyle uzaktan biraz hısımlığı var.

Geçende komşuyu görmüş, demiş: "Selâm söyle!"

Demek alınmayacak Tann'nın selâmı bile!..

Özr ü itâbı safveti, sâdegîsi, bununla beraber tarz-ı tebliği mümteni'ü't-tanzîr rûh-şinâslığıyle kudret-i idrâk ü muhâkemeyi de zevk-i bedî'î gibi teshir ve hayrân ettikten sonra,

Arnavutluk'ta gürleyen toplar,

Geliyor işte pâyitahta kadar!..

müjdesini insan işitmek istemiyor. Sultan Abdülhamîd-i Sânî'nin istibdâdma hitâm veren, Arnavutluk'ta gürleyen toplar değil, Mehmed Akif'e böyle manzûmeler yazdıran paşalar ve herifler idi. Arnavutluk'ta gürleyen toplar o istibdâdı ref' ile yerine fürû-mâye, aç, hem bî-eman, hem târihten başka her şeyden korkan bir istibdâdı ik'âd etti. Mehmed Akif Bey'in kaleminden çâr-aktâr-ı âleme ve âfâk-ı târihe yayılan mermiyyât-ı şâkiyye, kulûb-ı mütehassise isabeti ta'zîb-i ibâdullahtan men' edecek ve istibdâdları Arnavutluk'ta gürleyen toplardan ve her şeyden ziyade tehdîd ve tahrîb eyleyecektir. Şâir kendi eserini niçin istihfâf ve te'sîrini neden böyle bî-rahmâne tenkis etti, bilmem!

***

Aziz dostumun hasâil-i güzidesini ilk sayfalarda beyân ederken, demiştim ki:

...Mehmed Akif, yalnız Cenâb-ı Hakk'a, Peygamber'e, eâ- zım-ı eslâfa, cem'iyyet-i İslâm'a i'lân-ı aşk etti. C ân and an, rakibden şikâyete bedel, hem-cinsine râci' mahremiyetlerden, sefâletlerden feryâd eder. Tabîatin mehâsininden, menâzınn, eşcâr ü ezhânn güzelliklerinden, güzel çehrelerden aldığı mâye-i tehassüsü dâima gizlemiş, ketm edemediklerini de cem'iyyetin elvâh-ı mukadderatına meze etmiştir...

Bu sözü şâirin her eseri tevsik eder. Hemen her manzûmesi bu iddiâya bir hüccet-i te'yîddir. Ben, yalnız bizim lisânın değil, edebiyât-ı cihânın da şehkârlan arasında müstehakk-ı tasnif olan bir neşidesiyle burada ihticâc edeceğim:

Mehmed Akif, bir târihte Necid çöllerinden Medîne-i Münevvere'ye gidiyor.

Nâr-ı beyzâ kesilip öğle zamanında güneş,

Tepesinden döküyor beynine afakin ateşi!...

Yıldırım yağmuru şeklinde inen huzmesine

Siper olmuş yanıyor çöldeki çıplak sîne...

beyitleriyle ta'rîf etmeye başladığı o ummân-ı yâbis ü müşta'ilin şafağını, bulutlardaki baharını, tûfân-ı Ziyasıyle köpüklerini, buhârını, mahmûr-i tefekkür uzanan enginlerini, yalçın kayalarını, kovuklarını, dalgın derelerini, deryâ-yı zılâlini, hâsılı kâh bir vaha çizen, kâh bütün elvânı toplayıp mâvi elekten geçirirken, kumların üstüne bin türlü bedâyi' dokuyan o âlemlerin güzelliklerini anlattıktan sonra, tavsîfâtma şu sûretle devam ediyor:

O güzel sîne, o çöl şimdi ne korkunç oluyor,

Bir cehennem ki uzanmış, dili çıkmış, soluyor!..

Ne zemininde sezersin, ne fezasında hayât;

Âh bir reng-i hayât olsa da görsem... Heyhât!..

Benzi külden de uçuk...Nerde o masmâvi semâ?..

Yine bîçârenin üstünde o müzmin hummâ.

Yorulup titremeden, sanki, dalarken mahmûm,

Gizli nevbet gibi nerdense çıkıp bâd-ı semûm,

Deşiyor bağrını cevvin, eşiyor, aktarıyor;

0 zaman işte muhîtâtı alevler tarıyor !..

Bir avuç gölgeyi minnetle veren kuytuların

Yalıyor, parçalıyor göğsünü binlerce fırun!..

Ne soluk var, ne de ses... Bâdiyenin hâli harâb!..

Çağlıyor sâde ufuklardaki âvâre serâb;

Bir de çan seslerinin dalgalanan tekrarı.

Bir ân içinde Cennet'ten Cehennem'e istihâle ediveren o beyâbân-ı dûrâdûru, âdetâ bizi de beraber içine sürükleyen bir muvaffakıyyet-i tebliğ ile tasvir ettikten sonra, üstündeki seyyâr ve bîzâr kafilenin çektiği mihen ü meşâkkı ta'rîf etmeye başlıyor:

Geceden girdiği dehşetli mugaylân-zârı Gündüzün geçmek için kafile olmuş develer, Eğrilip büğrülerek, yangına düşmüş ejder Iztırâbıyle, ne müz'ic uzanıp kıvranıyor!., İniyorken yanıyor, tırmanıyorken yanıyor.

Ya o sırtındaki yüzlerce heyûlâ-yı beşer,

Âteşin dalgalar üstünde yüzen bir mahşer

Ki bu enginleri tayyetmek için çalkanarak, Gidiyor bulmaya, heyhât, yeşil bir toprak!..

O çöllerin birçok ufuklarında ve muhtelif mevsimlerde ben de döndüm, dolaştım. Te'min ederim ki Mehmed Akif'in tasvir-i beliği o menâzırın zerre kadar tahrif ve tağyir edilmemiş, mübâlağasız, noksansız ve bununla beraber emsâlsiz bir resmidir. Şu küçük çerçeve içinde o dağınık ve pâyansız elvâh, tabîatte olduğundan daha toplu ve daha sarâhat ve fesâhatle görünüyor.

Fakat tabîatin mehâsininden, menâzırırı, eşcârın güzelliklerinden, güzel çehrelerden aldığı mâye-yi tehassüsü dâimâ gizlemiş olduğunu söylediğim bir şâirin tabîati vecd-âmîz-i tehassüs bir sûrette tasvir-i tabi'iyyet eden ebyâtıyle ihticâc ettiğim istiğrâb olunmasın. Ben tenâkuza düşmüyorum, o, adese-i tedkikinden geçirerek, en nazar-girîz hutût ve eşkâline kadar zabt u tesbît ettiği menâzırı cem'iyetin elvâh-ı mukadderâtına dere ü meze edecek. Bu tasvir, şu vak'ayı tezkîr için bir tevtıedir:

Yok mu ey bağrı yanık çöl, ebedî pâyânın?..

Nerdedir vâhası yâ Rab bu serâbistânın?..

Necd'in a'mâkına dalmış, iki aydan beridir,

Koca bir kafile, Mecnûn gibi, hâib, hâsir,

Koşuyor, merhamet et, bâdiyeden bâdiyeye

Görürüm bir gün olur "Hayme-i Leylâ"yı diye!..

Koca bir kâfile-i bî-karârın, Mecnûn gibi, ufuk ufuk aradığı "Hayme-i Leylâ" mübârek "Kubbe-i Hadrâ"dır ki âgûş-i behişt-zânnda bin üçyüz seneden beri Hazret- i Muhammed yatıyor. O kafileye bir tayf-ı tehassür gibi katılmış olan şâir, bizimle yanık yanık hasbihâl eden bu seyyâh-ı beyâban-gerd ise, nefsini bildiği günden beri şeydâ-yı Muhammed'dir.

Ne devâm etmeye artık, ne de ârâma şekîb...

Bir ılık gölge, ilâhî... O da olmazsa nasîb,

Kalmıyor sâhil-i maksûda vusûl imkânı.

Yeniden cûşa gelirken bir alev tûfânı,

Karşıdan "Kubbe-i Hadrâ" görünüyor. Şâir bunu bize anlatırken bir çocuk gibi sevinmekte;

Karşıdan Kubbe-i Hadrâ edivermez mi zuhûr?..

mısrâ'ı kaleminden bir şetâret-i tıflâne ile dökülüyor.

Mecnûn-i haybet-zede Hayme-i Leylâ'ya nihâyet kavuştu.

O cehennem gibi vâdîde bu cennet ne güzel!..

En büyük şi'r tezâdın mıdır, ey Hüsn-i Ezel!..

İkindi vakti cânânının yeşil yurdu karşısına çıkınca gözü kararak harîm-i câzibine atılıyor. Ve cemâati yarıp, direklerin dibine düşüyor. Bundan sonra gördüğü hâl ile hissettiği hâleti şâirin sarîr-i kaleminden dinleyelim:

Sonunda bir yere, lâkin gömünce varlığımı, Ridâ-yı haşyete hisseyledim sarıldığımı.

Yavaş yavaş o demin duyduğum derin heyecan İçimde dondu da bir ra'şe koptu rûhumdan;

Ki hilkatimdeki her zerre ayrı ürperdi,

Önümde, sineye çekmiş huşûu, titrerdi.

Zemin zemin kabaran saflanyle gûnâgûn,

Zılâl-i câmide halinde bir cihân-ı sükûn!..

Evet, o koskoca âlem... Tunuslu, Afganlı, Transvalli, Buhârâlı, Çinli, Sûdanlı,

Habeşli, Hıyveli, Kâşgarlı, Yerli, Hersekli, Serendib'in, Cava'nm, Mağrib'in bütün şekli, Hülâsa attığı kollar, muhît-i garbiden,

Cihan cihan dolaşıp, müntehâ-yı şarka giden

O derdmân-ı kerîmin sayılmaz evlâdı

Huzûr içinde bırakmış bu mahşer-âbâdı.

Şâir nöbet nöbet hem pür-gaşy, hem pür-cûş, o manzarayı, - kendi ta'birince - o here ü merc-i samûtu

Hurûş edip beşi birden yanık minârelerin

Hudâ'yı bağrına basmış yığın yığın beşerin

Nâr-ı beyzâ kesilip öğle zamanında güneş, Tepesinden döküyor beynine afakin ateşi!... Yıldırım yağmuru şeklinde inen huzmesine Siper olmuş yanıyor çöldeki çıplak sîne...

Süleyman Nazif

Servet-i Fünun, c. 56, nr. 1423, 21 Ağustos 1335/1919, s. 281-286.

3.66. Mehmet Âkif Zâtı – Âsârı -V-

Şimdi şu satırları yazarken hatırıma geldi: *Volter'*in yüzüncü sene-i devriye-yi vefâtı münâsebetiyle icrâ olunan ihtifâl- de *Viktor Hugo* muazzam bir nutuk îrâd etmişti ki şâirin şah-ı eser-i hitâbeti olan âsâr idâdına dâhil olabilir. Bu nutkun Kilise'ye müteallik îhâmât ve îhâmâtından müte'essir olan Paris piskoposu cerâid-i ruhbân ile Viktor Hugo'ya hitâben açık bir mektup neşr etti. Fransız şâir-i eşhârının bu mu'âheze-nâmeye ferdâ-yı intişârında verdiği cevapta ezcümle şu sözler de münderictir.

...Benim ihtiyâr olduğumu söyleyerek, sizin genç bulunduğunuzu işrâb etmek istiyorsunuz. Buna inanırım. Ahlâk tarafı sizde hâlâ o kadar az teşekkül etmiştir ki bence müstelzim-i şeref olan bir şeyden yine benim için ayb ü âr çıkarıyorsunuz...

Mehmed Akif'in dindarlığını vesile-i istihfâf ve hücûm-u ittihâz edenler, Paris'teki papaz-başıdan daha büyük delil isabet ve eser-i insaf gösteremediler. İhtiyar olmak gibi, müteddin olmak da fazîha değil, fazilettir: Nâmuskârlık, vefâkârlık, fedâkârlık ayıp ve âr olmadığı gibi.

Aklı ve vicdânı bozulmamış dinsizler bile, dindarlara husumet değil, hürmet gösterirler. Toprağın üstünde hasedlerini, kinlerini, tama'larını, hâsılı delik deşik olmuş vicdanlarının bin türlü hevâcis-i mütefessihasını çırpındıranlar, bâri o toprağın altında bî-günâh bir penâh-ı refâha îmân etmekle müteselli olanların ümidine hakaret etmeseler... Bilirim: Mehmed Akif aleyhinde husûmetler celb ü teksif etmiş sebeplerden biri de Tevfik Fikret'le olan mâcerâ- yı ma'lûmudur. "*Rübâb-ı Şikeste"* ve *"Safahat"* şâirlerinden her ikisinin de hayât-ı edebiyye ve fikriyyesinde unutulmayacak bir vak'a gibi kalacak olan şu hadiseyi bî-tarafâne tedkik edelim:

Her ikisini de yakından tanıdım. Tevfik Fikret'le hem sen gibi idik. Mehmed Akif'den ise beş yaş büyüğüm. Eserlerini okumaktan mütevellid hazz-ı vicdânından başka ne Tevfik'e bir borcum var, ne Akif'e minnetdârlığım... Meselâ *Muallim Nâci* ve hattâ *Enderûnî Vâsıf* gibi tarz-ı beyanları meyl ü isti'dâdıma en az mülâyim olan eski şâirlerin, şu iki şâir i muâsırdan ziyade bende emekleri var.

Burada her türlü hiss-i taraf-gîrîyi teb'îd ile ve sırf bir râsıd ve müşâhid i'tinâsıyle iki şâir arasındaki ihtilâfı tedkik ve bu ihtilâfların esbâb ü sevâikını teharrî edeceğim. Öyle zannediyorum ki bu hususta en ziyade selâhiyet- dar olan üç, beş bî-garaz âşinâdan biri bu satırları yazan âcizdir.

Vaktiyle ba'zı mesâil-i siyâsiyye ve târîhiyyede temsîl edilmiş bir teşbihten ben de burada isti'âne edeceğim: Mehmed Akif'le Tevfik Fikret, aynı hat üzerinde son derece sür'atleriyle yekdîgere mukabil hareket ettirilmiş iki lokomotif gibi, behemehal müsâdeme edeceklerdi. Ettiler. Fakat yaygarayı, çığlığı başkaları kopardı. Herze, bir kere de hakikate galebe etmek istedi. Galiba bir müddet galebe eder gibi de oldu.

En büyük nazımlarımızdan ikisi arasında, sırf kanâat ve vicdâniyye mugâyeretinden mütevellid, bu ihtilâf ve husûmetin mâhiyetini ta'yîn için evvelâ mizâc ve meşreblerini tedkik edelim:

Ma'lûmdur ki şâiriyyetin iki menba'-i ilhâmı var:

Din, kin.

Biri aşk ve îman, ümîd ve huzûr, sabr ü tehammül, bu toprakların altında bile bir penâh-ı refâha i'tikâddan mütevellid itmi'nân-ı mes'ûd terennüm ettirir. Dindar, cem'iyeti ve eşhâsı tenkid ve hattâ şetm ü tel'în ederken de ağladığının... Hem de, mat'ününun hasta başını şâir kendi göğsüne dayamış, için için ağladığının farkında bile değildir. Bu tıynetten, Fransız ise *Lamartine,* Türk ise *Mehmed Akif* doğar.

Kindar, en hayır-hâh irşâd ve nasihatlerinde bile anîftir, pür-çîn-i tehevvürdür. Sesinin ihtizâz-ı şefkatinden ziyade dişlerinin gıcırtısı işitilir. Yaşarmayı unutmuş, daha doğrusu yaşarmaya bir türlü alışamamış gözlerinde şerâre-i gazabdan başka bir şey görmezsiniz. Size uzanan ellerinden alabileceğiniz nasîbe-i meded ekseriya yumruktur. Toprağın altında değil, üstünde de bir vakfe-gâh-i sükûn bulunduğuna onu bir türlü iknâ edemezsiniz. Bu mizâctan da, İngiliz ise *Bayron,* Türk ise hayatının son on senelerindeki *Tevfik Fikret,* çıkar.

Victor Hugo'nun zâdegân hayâlinden

"Le……

Beriki kimseden ümmîd-i feyz etmeyerek ve per ü bâl dilenmeyerek, kendi cevvinde, kendi eflâkinde, kendi tâir, fikri hür, vicdânı hür, irfânı hür bir şâir olduğunu zannediyor. Öteki ise mevcûdiyyet-i fâniyyesinin toprak üstünde, er, geç silinecek, bir gölge olduğuna kâni'dir.

Tevfik Fikret,vazı' ve tavrını arîz ve amîk düşünerek çıkarttığı resmin yanına kendi kalemi ve imzasıyla, şu kıt'ayı nakş u neşr etmişti:

Kimseden ümmîd-i feyz etmem, dilenmem perr ü bâl,

Kendi cevvim, kendi eflâkimde, kendim tâirim...

İnhinâ tavk-ı esâretten girandır boynuma;

Fikri hür, vicdânı hür, irfânı hür bir şâirim.

Mehmed Akif ise eviddâsından fotoğrafi meraklısının ilhâhıyla gelişi güzel â'mâl edilmiş tasvirinin altına şu iki kıt'ayı, âdetâ hâif bir tevâzu' ve fakat samimî bir mahviyetle kaydediyor:

Biri:

Toprakta gezen gölgeme toprak çekilince,

Günler şu heyûlâyı da, er geç silecektir.

Rahmetle anılmaktadır ammâ ebediyyet,

Sessiz yaşadım, kim beni, nerden bilecektir?..

Diğeri:

Bir canlı izin varsa yer üstünde silinmez,

Ölsen seni sırtında taşır toprağın altı.

Ey gölgeden ümmîd-i vefâ eyleyen insan,

Kaç gün seni hâtırlayacaktır şu karaltı?..

İşte büyük şâirlerimizden ikisinin nefeslerine ta'alluk eden kanâatleri ve en samimî itirafları!

İkisi de aynı zamanın ve aynı mekânın telkînât ve ilhâmâtını, kendi mizâc ve meşreblerinin telâkkisine göre zabt u tesbît ettiler. Zıddiyet derecesini bulan aradaki fark ı azîmin sebebini -en ziyade sevdiğim ve bu sayfalarda şairleriyle bi-l-defaât ihticâh edeceğim Fransız şâir-i hakîmi *Sully Puridom'*un şu küçük manzûmesi benden ve herkesten ziyade îzâh eder:

Deux hommes montes sur la haute falaise;

Ils ont ferme les yeux pour ecouler la mer:

"J'entends le paradis pousser des clameurs d'aise.

Et moi j'entends gemir les foules de l'enfer."

Alors, epouvantes des songes de l'oui,

Ils ont rouvert les yeux sous le soleil.

L'ocean sait parler, selon l'âme et la vie,

Aux hommes differents avec le bruit pareil. [232]

Şu küçük manzûmenin mu'ciz bir belâgatle temsîl ettiği iki fıtrat-ı mütezâddeye bizim bu iki şâirimiz kadar misâl, nâdir bulunur. İşte *"Sis"*, işte *"Süleymaniye Kürsüsünde"*

Bir ma'bed-i İslâm'ın karşısında Tevfik Fikret:

Ey dahme-i mersûs-i havâtır ulu ma'bed!..

hitâbıyle ve tam elli mısrâ' sonra tamâm olacak bir cümle ile iktifâ ederek, *"mâzîleri âtilere rıakl etmeye me'mûr ve mağrur birer dîv-i mukayyed"* olan dikili taşlarla *"dişleri düşmüş sırıtan kâfile-i sûr"u* sövmeye gidiyor.

Mehmed Akif ise hiç böyle değildir. *Ulu ma'bedi,* hâtıraların kurşunlu lahdi gibi görmekten dehşet ve nefret hisseder. *Sully Puridom'*un *ânif-ül-kayd* manzûmesindeki iki şahs-ı mütezâddü'l-mizâc gibi, birinin *"dahme-i mersûs-i havâtır"* sûretinde gördüğü ve gösterdiği ma'bed-i İslâm'ı diğeri, pür-huzûr ü hayât, bir melâz-ı rûh ü îmân şeklinde görüp gösteriyor. Rakik hissi, pür temkîn aklı, dakik zevki, derin ilmi ve bî-pâyân aşkıyla Allah evinin içini, dışını hissimize, aklımıza, zevkimize tavâf ettirirken, nasıl coştuğunu ve nasıl bî-tâb-ı tehassüs düştüğünü gözlerinizle görürsünüz. Temellerinden bir kısmını teşkil eden medreselerde -şâirin telakki-i belîğince- ilmin dûş-i sengînine basarak, yükselen ve ufku bir dağ gibi seddedi- veren Süleymaniye Câmii'nin müdhiş ve ebediyetlere hâkim şekilde yükseldiğini tasvîr ettikten sonra, birer birer teferruâtına dalarak, mihrablarını,sütunlarını kemerlerini, yarım ve tam kubbelerini, hâsılı her tarafını en ince ve derin meâllerine ve remizlerine kadar Mimar Sinan'ın rûh-i hayrânını nutka ve vecde getirecek bir vukûf ü talâkatle îzâh ve teşrih ettikten sonra,

Artık ey sevgili kâri', oturup orta yere,

Cebhe dîvânna bak, camlara bak, minbere bak,

---

[232] Sâhilde yüksek bir kayanın üstüne iki adam çıkarak, denizi dinlemek için gözlerini kapadılar. Birisi "Cennetin kopardığı velvele-i huzûr ü refahı işitiyorum"; diğeri "Bense Cehennem halkının enînlerini duyuyorum" dedi.

O vakit sâmi'anın rü'yâlarından mütedehhiş olarak, gözlerini aynı güneş altında tekrâr açtılar. Bahr i Muhît, herkesin rûhuna ve hayâtına göre, muhtelif adamlarla konuşmayı bilir.

Sonra mihrâb ile mahfillere, kürsîlere bak.

İşte her kûşede her yerde demâdem görünüp,

-Lâkin esrâra bürünmüş gibi mübhem görünüp-

Fikri bitâb-ı telâkki bırakan âyâtın

Kalarak mülhem-i âvâresi hissiyyâtın

Dalgalansın da denizler gibi kalbinde Hudâ,

Görmesin dîdelerin reng i heves, reng i sivâ,

Vecde gel, vahdete dal, âlem i kesretten uzak;

Yalınız Sâni'i gör, san'ati, masnû'u bırak!..

Ben de bir yer bularak şöylece tenhâ kalayım;

Varlığımdan geçeyim, mahv ı temâşâ olayım!..

terânesiyle bî-tâb ü tüvân düşüyor.

İşte zevk-ı selimin, yâni hasta olmayan zevklerin şiirden aradığı ve istediği budur. *Recâî-zâde* merhûm, pek muhik olarak "En güzel eserler insanı okuduktan sonra bir müddet düşündürenlerdir" demişti. Tevfik Fikret'in *"Sis"*inde şiir yoktur, güzellik yoktur, demiyorum. Bil akis var, hem de mebzûlen... Fakat eşyânın ruhundan ziyade sathına dokunan ve vicdânı gâh ü bî-gâh ve yalnız rikkat ü nefretle mütehassis edenbir güzellik. Zevki teshir etmekle iktifâ ederek, vecd ü gaşye düşürmeyi zâid gören süslü bir güzellik!..

Tevfik Fikret otuz yaşına kadar, kelimenin ma'nâ-yı tâmıyla, Müslüman ve Peygamber'in nübüvvetiyle tebliğ ettiği evâmir ve ahkâma mu'tekıd bir sâhib-i îmân idi.

Allâh!.. Ey meâli direng-âver-i hayâl,

Ey zât-ı pâki berter-i her fikr ü her meâl!..

diye başlayan muvahhidâne neşîdeleri, âşıkane na'atleri hâfızalarda ve lisanlarda hâlâ dolaşıyor.

Mehmed Tevfik, *Tevfik Fikret* olduktan sonra da dindarlığı bir müddet devâm etti. Nagamât-ı îmâne *"Rübâb-ı Şikeste"*nin ba'zı sahâifinde bile tanîn-endâzdır:

Sabah Ezanında, Ramazan, Şehidlikte gibi. Hele şu güzel manzûmesinde, Tevfik Fikret, ilk uyanan şübhe hislerine karşı ne kadar ma'sûmiyyet-i dindârâne gösteriyor:

Köyün Mezarlığında

Bütün mezarlığa sinmişti bir tarâvet-i lâl;

İşittim inledi, ben gözlerimle dinlerken

Sükûn-i mevki'i, âzâde fikr i hikmetten,

İçimde şüpheli bir sesle nâgehan şu suâl:

"Nedir hakikati ey sırr ı ekber-i Mescûd,

O yanda koskoca bir kâinât-ı hiss ü şühûd

Kalıp ümid-beleb, katre-cû-yi ihsânın

Zelil titreşiyorken der-i celâlinde;

Bu seng-zâre yeşil bir sehâbe hâlinde

Yağar yağar mütemâdi esîr-i gufrânın?.."

Cevâb alır gibi oldum, içimde aynı sadâ

Tekerrür etti: "Yarın sen de bir avuç toprak

Kesâfetiyle gelirsin bu sâyegâha, bırak,

Esîr-i feyzini döksün ile'l-ebed Mevlâ!.."

Tevfik Fikret, hayatını uzun seneler kemiren ve tedâvi şöyle dursun, teşhis ettirilmekte bile anûdâne ihmâl olunan hastalığa dûçâr olduktan sonra, bünye-i uzviyyesi gibi, akide-i ûlâsının da temelleri sarsılmaya başladı... Tetebbuât-ı tâliyyesinin mu'tekadât-ı mütekaddimesini ihlâl etmiş olduğu iddiâ edilemez. Çünkü mektebden çıktıktan sonra Tevfik'in tabîiyyât ve felsefiyyât ile aslâ meşgûl olmadığı, ve yalnız şiire ve sanâyi'-i nefîseye hasr-ı evkât ettiği hepimizce ma'lûmdur. Sanâyi'-i nefesiye ise tenmiye-i îmân eder.

Üstâdın vefâtından sonra, hâtırasına en çok vefâkârlık gösteren talebe ve eviddâsından *Rûşen Eşref Bey'*in bu hafta Kütübhâne-i Sûdî vasıtasıyla intişâr eden *"Tevfik Fikret"* ünvanlı kitabındaki şu şehâdet, merhûmun hayât-ı fikriyyesini tetebbu' edecek olanlar için pek kıymetdârdır. Rûşen Eşref Bey eserinin 138'inci sayfasında diyor ki:

"...Hele gençliğinde gayet neş'eli imiş. Şarkılar söylermiş. Mevlid'i pek sever ve ezberindeki parçaları pek müessir okurmuş. Gâyet sofu imiş. Her Cuma gecesi Yâsin'ı muhrik bir sesle ölülerine ithâf eder, namaz kılarmış. Sonra neş'esi de azalmış, sofuluğu da..."

Tevfik Fikret'in seyyiât-ı beşere, son senelerinde, ru'ûd-i tel'în yağdıran vicdânı da evvelleri meyyâl-i afiv ve pek rahîm idi. *Rübâb-ı Şikeste'*deki şu manzûmesinden herkese hayırhâh bir kalbin darabân-ı şefakati işitilir:

Sarhoş

Bir siyeh-neş'e-i mest i lâ-ya'kıl
Gidiyor çarpa çarpa kendisini;
Dinleyin, anlamak değil kabil,
Bir hırıltıyla inleyen sesini.

Titriyor desti nekbetinde hayât
Bir mülevves paçavra hâlinde;
Saklı yüzlerce müfteris hevesât
Alnının çîn-i infi'âlinde.

Gülme bîçârenin sefâletine;
Kimbilir, belki bir tabîattir
Ona yetmiş yıl önceden mevrûs;

Kimbilir, belki muzdarib, me'yûs
Onu mahkûm eden şu zilletine
Seni me'yûs eden muhabbettir.

Tevfik Fikret Bey şevk u ümîdden melâl ü nevmîdîye doğru olan hutuvât-ı intikâli *"Rübâb-ı Şikeste"*de iyânen görülür. Ondan sonra intişâr eden *"Halûk'un Defteri"ve "Rübâb'ın Cevâbı"*ile diğer neşâid-i müteferrikası serâpâ sahaif-i mağmûma ve muzlimeden mürekebdir.[43]

Medenî bi'l-fikr olanlar, kendileri gibi duymayan ve düşünmeyenlerin duygu ve düşüncelerine hürmet ederler. Din ise his ile idrâkin muhassala-yı müşterekesidir. İster tetebbuât-ı tâliyyesinin, ister muhitinin ve ahvâl- i sıhhiyyesinin şevkiyle olsun, Tevfik Fikret merhum, kanâat-i mütekaddimesini tebdil ve tağyir etmiş ise, bunun hayr u şerri kendisine râci' olur; kimsenin takbih ve hatta tenkîd etmeye hakkı yoktur. Görülüyor ki, ben burada diğer birçok ihvân-ı dinden ayrılıyor ve fikrimi bilâ-riyâ ve bî- pervâ söylüyorum. Fakat vicdânının inkılâb-ı meş'ûmunu, başkalarının mukaddesât-ı vicdânına söven bir manzûme ile i'lân edince, o zaman herkes, husûsiyle kalbindeki hiss-i îmânın o sözlerle cerîha-dâr edilmiş olduğunu hisseden her mü'min kendinde bir hakk ı itâb ü cevâb görür. İşte Mehmed Akif ile aralarında tehaddüs ve bilâhare hepimizin, ve eminim ki, o iki şâirin de te'essüfünü istilzâm eden arbede-i kalemiyyenin sebebini bu müsâdeme-i vicdâniyede arayınız. Dâimâ sevmiş ve nâm ü yâdına dâimâ hürmet etmiş ve edecek olduğum Tevfik Fikret, âh keşke, *"Târîh-i Kadîm"in* -şa'şa'ası metîn olmayan fikirleri kamaştıran- belâgatiyle hem kendi nefsini, hem bir sınıf halkımızı meshûr-i dalâl etmeseydi!.

Eski ve yeni, Garplı ve Şarklı pek çok hakimler, şâirler ve mütefekkirler fikr-i ulûhiyyetle mücâdele etmişlerdir. Allah'a hulûs ile i'tikâd edenler arasında bile Hâlik'a doğru i'lâ-yı itâb edenler görülmedi değil. *Hazret-i Mûsâ* gibi ulü'l-azmden bir peygamber dergâh-ı rubûbiyete karşı **ان هى الا فتينتك** diyor. Ve şân-ı nübüvvetine hiç halel gelmiyor. Elverir ki îmân veya samîmî cüstücû-yi itmi'nân olsun.

Şüphe, tereddüd, inkâr en metîn zekâları çok defalar sarmış ve sarsmıştır. *Sully Puridom* o ıztırâb-ı cidâli *"Mücâdele"* adlı şu manzûmesinde ne güzel tasvîr ve tecsîm ediyor:

Chaque nuit, tourmente par un doute nouveau,

Je prouoque le spbhnx, et j'affirme et je nie...

Plus terrible se dresse aux heures d'insomnie,

L'inconnu monstrueux qui hante mon cerveau.

En silence, les yeux grands ouuerts, sans flambeau,

Sur le geant je tente une etreinte infinie,

Et dans mon lit etroit, d'oû la joie est banine,

Je lutte sans bouger, comme dans un tombeau

Parfois ma mere vient. leve sur moi sa lampe.

Et me dit, en voyant la sueur qui me trempe:

"Souf[res-tu mon enfant? Pourquoi ne dors-tu pas?»

Une main sur mon front et I'autre sur ma poilrine:

"Avec Dieu cette nuit mere, j'ai des combats,»[233]

Victor Hugo da ezelî bir İlâh-ı lem-yezele mu'tekıd ve fakat Ekânîm-i Selâse ile kilisenin i'tikâd ettiği şekildeki ma'bûda karşı mülhid idi. Papazlara olan şu manzum hitâbe-i âteşînini bir tercüme-i hâlinden aynen nakl ediyorum:

S'il s'agit d'un bonhomme à longue barbe blanche,
D'une espèce de pape ou d'empereur, assis
Sur un trône qu'on nomme au théâtre un châssis,
Dans la nuée, ayant un oiseau sur sa tête,
Au droite un archange, à sa gauche un prophète,
Entre ses bras son fils pâle et percé de clous,
Un et triple, écoutant des harpes, Dieu jaloux,

Sacrant tous les bandits royaux dans leurs repaires,
Punissant les enfants pour la faute des pères,
En colère, et faisant la moue au genre humain,

---

233 *"Her gece yeni bir şübhe ile muazzeb olarak, ebu'l-hevl-i muammâyı kışkırtıp, istintâk eder, ikrâr eder, inkâr ederim. Dimâğıma sık sık gelen o canavar-tıynet muammâ-yı mechûl, uykusuzluk saatlerinde karşıma daha müdhiş dikilir. Sükût içinde bî-tâb u fer gözlerim dört açılmış, bedrekasız, içimden gelir ki o devi nâmütenâhî bir derâgûş ile kucaklayayım. Haz ve sürürün kovulmuş olduğu firâş-ı tengimde, tıpkı bir mezarda olduğu gibi, kımıldanmaksızın mücâdele ederim. Arasıra vâlidem gelir; lâmbasını üzerime doğru kaldırarak, beni ıslatan terleri görünce 'Muzdarip misin çocuğum?.. Niçin uyumuyorsun?..' der. Onun hassâsiyyet-i mükeddere- sinden müte'essir olarak, bir elim alnımda, diğeri göğsümde derim ki: "Vâlide, bu gece Allah ile savaşlarım var."*

Comme un Père Duchêne un grand sabre à la main;
Dieu qui volontiers damne et rarement pardonne,
Qui sur un passe-droit consulte une madone,
Dieu qui dans son ciel bleu se donne le devoir
D'imiter nos défauts et le luxe d'avoir
Des fléaux, comme on a des chiens; qui trouble l'ordre,
Lâche sur nous Nemrod et Cyrus, nous fait mordre

Par Cambyse, el nous jette aux jambes Attila,

Pretre, oui, je suis athe, â ce pieux bon Dieu-la.[234]

en şu mısrâ'ları yalnız nakl-i mâ-vaka'a sûretiyle bu sahifelere geçirdim. Victor Hugo'nun inkâr ettiği Allah, bilhassa Katolik Kilisesi'nin tasavvur ve temsîl ettiği şekilde olanıdır. Bununla beraber, bir masdar-ı hayr u hasenâta rabt-ı i'tikâd ederek, Hâlik-ı şerre îmân etmemek doğru olamaz: *Hep veya hiç.* Victor Hugo kendi istediği ve tahayyül ettiği gibi, mesâvîyi mehâsinden tecrîd ve teb'îd ile, yalnız bir Hâlik-ı hayra mu'tekıd olursa, bu akide âdî bir arzû, bir heves derekesinden bir karış yükselemez. Aklın tamâmiyle ihâta edemediği bir şeyi tahdîd etmek nasıl kabil olsun ki mu'tiyyât-ı ilmiyye bizi bu sırrın künhüne vardırmaktan dâima âcizdir?.. Victor Hugo'nun şu pek meşhur manzûmesini Tevfik Fikret merhumun *"Târîh-i Kadîm"i* yazmadan çok zaman evvel görmüş olduğunu bilirim. Victor Hugo, her ne olursa olsun, bir İlâh-ı hayra îmân ediyor. Rûhun ebediyetine ve Allah'ın lûtf u keremine kan'idir. *"Târîh-i Kadîm"*de ise *hayırdan* büsbütün te'âmî olunarak, Hâlik- ı şerre karşı i'lân-ı ilhâd olunur. Hayrı Cenâb-ı Hak'tan, Cenâb-ı Hakk'ı da kendi dimağ ve vicdânından nez' eden bir ilhâd...

---

234 *"Eğer maksad, uzun beyaz sakallı bir adamcağız; tiyatro eş- hâsı gibi, bir taht üzerine oturmuş bir nevi papa ve imparator, bulutlar içinde, başının üstünde bir kuş, sağında bir melek-i mukarreb, solunda bir peygamber, sapsarı ve çivilerle delinmiş oğlu kolları arasında; vâhid ü müselles; erganunlar dinleyen kıskanç bir Allah... Bil-umûm şâhâne haydutlan inlerinde takdis eden; babalarının hatâsından çocukları mes'ûl tutan; pür-gazab, nev'-i beşere çin i cebîn gösteren, Per Döşen* gibi elinde büyük bir kılıç tutan Allah... Çarçabuk tel'in ve nâdiren afveden Allah... Bir hakk-ı mürûr için bir hanımla istişâre eden Allah... Semâ yı nîl-gûnunda bizim kusurlarımızı ve insanın köpekleri olduğu gibi, ihlâl-i intizâm eden belâyâ-yı ta-sallutkâra mâlikiyyet debdebesini taklîd etmeyi vazife edinen; üstümüze Nemrud'u, Keyhüsrev'i saldıran; bizi Keykâvus'a ısıttıran ve Atilâ'yı bacaklarımıza dolayan Allah ise, evet ey papaz, ben o Allahcağıza karşı mülhidim."*

Şa'şa'a-i belâgati önünde kamaşmayacak derecede kuvvetli olan gözler *"Târîh-i Kadîm"*de hiç bir felsefe, hiç bir isâbet-i hüküm görmez. Zâhirde en metîn olan şu beyti misâl alalım:

Göçüyorsun da arş u ferşinle,

Yok tabîatte bir inilti bile...

Bu göçen, kâinâtı muhît olan Zât-ı İlâhî değil, şâirin kafasındaki fikr-i ulûhiyyettir. Kendi kanâatinin tezelzül ve inhidâmı, ona İlâh ı Âlem'in de beraber göçtüğü zannını veriyor. On bu kadar seneden beri câbecâ velveleler îkâ' eden şu neşîdesini olsun, şâir-i mütehayyire bir cüz'-i lâ-yetecezzâ-yı tabîatin hırıltısı makamında gösteremez miyiz?.. Ne demek?.. En küçük hâdisât-ı ictimâiyyeden... Ehemmiyetleri ikinci, üçüncü derecede kalan fikirlerin kanâatlerin, hatta şübhelerin tegayyüründen pek şiddetli sarsıntılar hâsıl ve insâniyet baştan başa bî-huzûr olurken, fikr-i ulûhiyyetin suküt-i umûmîsine karşı tabîat lâ- kayd ü bî-haber mi kalır?.. Buna imkân var mıdır?.. Târihin bir mislini zabt ü kayd etmediği ve görmediği vekâyi' içinde bil-umûm beşeriyet beş seneden beri çırpınıp duruyor. Bunlar eski kanâatlerden ba'zılannın inhidâmıyle yeni bir cem'iyetin teşekkül esâsından başka şeyler midir?..

Zavallı ve sevgili Tevfik Fikret, zevk i rakiki Boğaziçi'nin miyâh-ı mînâ-fâmına ve hassâs kalbini de mehâsenini o kadar şevk u harâretle terennüm ettiğin mâvi suların sâhillerinde yaşayan benî nev'inin âlâmına hasr etseydin, bugün bize daha mûnis bir rehber i ihtisâs, vicdânımıza daha nâfiz bir üstâd-ı tefekkür olurdun...

*"Târîh-i Kadîm"*den sonra yazılmış diğer bir *"Rücû*'"nâmendeki,

Bir kudret i külliyye var ulvî ve münezzeh,

Kudsî ve mu'allâ, ona vicdanla inandım!..

beytinle i'lân ettiğin *münezzeh ve mu'allâ kudret i külliyye...* Cenâb-ı Hak seni afv etsin.

İstanbul'un o vakitki muhiti, Tevfik Fikret'in vefâtından sonra, bir kere daha haşr u neşr-i süfliyyât etti. Na'ş-ı bîkesi üç, beş muhibbinin gözyaşları arasında, Rumelihi- sarı'ndan Eyüb mürg-âbâdına nakl edildikten sonra, İstanbul evrâk-ı mevkutesinin neşriyyât-ı gûnâ-gûnu hâtıra ve göz önüne getirilirse etrâfımızın mâhiyeti tamâmiyle tavazzuh eder. İçimizde Tevfik Fikret de olduğu halde, hepimizin büyük üstâdımız olan *Cenap Şehâbeddin,* ferdâ-yı tedfininde *"Tasvîr-i Efkâr"* ile neşr ettiği makalelerle *'büyük*

*hasta'*sının ve aziz dostunun Ziya'ına ağlamış ve ağlatmıştı. *Feylesof Rıza Tevfik Bey'* in bir mersiyesiyle Türk Ocağı'nda "Servet-i Fünûn" sahibi *Ahmed İhsan* ve yine Rıza Tevfik Beyler ve *Sâtı' Bey'*in mektebinde şâir *Yahya Kemal Bey* tarafından verilen konferanslar istisnâ olunursa, Tevfik'in tabutu ve mezarı ilk günlerde -Rıza Tevfik Bey'in dediği gibi- çocuklar tarafından taşa tutuldu. *"îttihad ve Terakki"* cem'iyetiyle Tevfik Fikret kat'-ı alâka ettikten ve imkân ı i'tilâf da büsbütün kalmadıktan sonra, irili, ufaklı kalemler, bî-çârenin son günlerine taslît olunmuştu. O, henüz ölmeden, hayât ı ma'neviyyesinin öldürülmek istenildiğini gördü. *"Türk Yurdu*"nda ve ötede beride âsârına ve şahsına atılmak istenilen ahcâr-ı recmi mütevekkil nazarlarla seyrettikten sonra, gözlerini kapamıştı. Mezarının üstünden dostları çekilmeden, bir kısım evrâk-ı mevkutemizin sahifeleri Tevfik Fikret'in aleyhine yazılmış satırlar, sütunlarla karardı. İ*yi şâir ise de ahlâken düşkün* veya *ahlaken âlî ise de gayr-i millî ve âdî bir şâir* olduğunu ve bazıları şiirden de, ahlâktan da bî-nasîb bulunduğunu iddiâ ediyorlar ve zavallı *Namık Kemal'*in otuz seneye karîb zamandan beri mezarında çürümekte olan kemiklerini de İstanbul sokaklarında teşhir ve tezlîl etmek küstahlığında bulunuyorlardı. Her bâtıl ve sahte şey gibi, bu hareket ashâbı da çok geçmeden, ric'at-i kahkariyye ile ikinci bir tarîka saptılar. Tevfik lehinde coşan şimdiki harâretli yazılarına bakılırsa ihtidâ etmişlermiş. Bu da bir dalâl-i dîğer ki yalnız mesleksizlere yakışır.

Süleyman Nazif

Servet-i Fünun, c. 56, nr. 1424, 28 Ağustos 1335/1919, s. 295- 300.

3.67. Abdulhalîm Memdûh'a Bir Mektûb

Bursa, 4 nisan 1315

Kardeşim Memdûh iki gözüm,

Niçin mektup gönder miyorsun?.. Günlerimin siklet-i sükûtu altında eziliyorum. Hayât sürekli bir hastalıktan başka bir şey değildir. Emrâz-ı rûhâniyenin ızdırâbâtını tahfîfe âfiyetin fıkdânı, kemâlinden ziyade hâdim oluyor. İnan ki eyyâmımın âfiyete en karîb olanları – meselâ geçende on gün kadar influenzadan olduğu gibi – firâş-ı bîmârîde geçenleridir. Seninle hasbihâl edersem bu yüzden hâsıl edeceğim inbisât-ı rûhânî ile belki ızdırâbâtıma tâb-ı sükûn gelir. Böyle olmasa bile seninle hasbihâl etmek ihtiyâcât-ı hayâtiyemin en ziyade vâcibu'l-istîfâ olanlarındandır.

Ne yapıyorsun? Geçenlerde elime Sully Prudhomme'un – en büyük bâsıra-i mutâla'ayı doyuracak kadar büyük – bir mecmû'a-i eş'ârı geçti: Okudum, okudum, o derîn rûhun a'mâk-ı tahassüsâtında boğulacak kadar okudum. Şimdi de Zola'nın (Rome)unu okuyorum. Söz aramızda kalsın, bu büyük muharririn a'sâb-ı beyânında, o metânet-i hârika ile berâber mevcûd olan, rikkat u ihtizâza bakılırsa, şair nâmını almaya bu hepsinden müstehakk. Bu ünvanı kabule niçin tenezzül etmemiş bilmem!

Eğer şiir bir cerîhanın teşrîhi, bir rûhun feryâdı, bir feryâdın tesbîti ise bu şeyler Zola'nın âsârında her eserden ziyade mevcûddur. Fazla olarak evhâm u hayâlâttan mütecerrid ve en esâslı hakîkatlara müstenid bir takım ma'lûmât-ı insâniye o müteheyyic rûhun tasvîr-i ihtisâsâtına mutî' u ğayûr bir hizmet-kâr gibi yardım ediyor.

İnsanlığımızı öldürmemek istersek ara sıra bu gibi eserlerden birkaç sahîfe okumalıyız. Mâ-mâ-fîh bu da muhakkakdır ki bu zaman ve mekânda hayretler, Hasan Mellâh, Hüseyin Fellâhlarla uğraşanlar daha mes'ûd veyâ hiç olmazsa daha müsterîhdirler.

Hizmetten İrtikâ'ya nakl olunan varakanı okudum. O haşerât-ı süfliyeyi lâyık-ı tahkîr görmekteki mecbûriyetini bilir ve tasdîk ederim. Hareketlerin en meşrû'u, en makbûl u müstahseni ve en lüzûmlusu müdâfa'a-i nefse ta'alluk edendir.

Muharrir nâmı altında icrây-ı şekâvet eden bu adamlara ne derdin! Herkes istediği meslek-i edebe sâlik olabilir; hattâ edebsiz olmak da herkesin yed-i tercîh u ihtiyârındadır. Fakat şunun bunun âsârına, efkârına, kanâ'at-ı vicdâniyesine ta'arruz etmeye haydudluktan başka nâm u 'unvân bulunmaz.

Akvâm-ı fâzılada ashâb-ı kalemin menfa'at-ı mâddiyyesini muhâfaza için beyne'l-milel mu'âhedeler yapılıyor; kânûnlar, kâideler vaz' olunuyor. Lütfen (Hey'et-i İctimâ'iye) nâmını verdikleri bizim kitle-i müzdehimede ise o bî-çârelerin haysiyet-i insâniyeleri bile ma'rûz-ı ta'arruz olup kalıyor da yine kimse ses çıkarmıyor. Kabâhat kimdedir ben de bilmiyorum.

İrtikâ'nın yine o nüshasında bilmem, hangi mecmû'adan çalınmış, bir manzûmem var. Bir meyyitin muhtır-ı meâsir u mesâibi olduğuna bakılmayarak tahrîf u tehzîl olunmuş. Ahyâya, emvâta harîs-i ta'arruz olan bu gibi mahlûkât-ı muzirreyi insân, insânlar arasında gördükçe, kendi insânlığından hayâ ediyor. Âsârıma, şahsıma isteyen istediği kadar ta'arruz etsin; bunun bence hiçbir te'sîr u ehemmiyeti yoktur. Yalnız bir mezâr-ı mehcûreye dökülen teessürâta dokunmaları bana soğuk ve pek iğrenç geldi. Bunlarla dûr-ı dırâz muhâtaba etmek senin nezâhet-i hilkatine yakışmaz. Ne yazmışlar ve ne yazacaklarsa sence lâyık-ı kırâat görülmesin. İşte bu efendilere edilecek en muhıkk mu'âmele.

Geçende aldığım mektûbların birinde İsmâîl Safâ'ya dâir bazı şeyler yazmıştın. Safâ'nın derece-i şairiyetini gösterecek hiçbir eseri olmasa, geçen sene Servet-i Fünûn'la intişâr eden (Sefâlet-i Bâride) te'yîd nâmına kâfîdir. Bu kadar psikolojik yazılmış bir manzûme nâdir bulunur. Fakat mübârek bazen de öyle bârideler yazar ki beğenmek için zevk-i selîmin tab'-ı beşerden intizâ'ı îcâb eder. Ve insânı kâilinin ta'yîn-i mâhiyeti husûsunda acz u tereddüde düşürür. Me'a-mâ-fîh Hey'et mecmû'ası i'tibârıyla ve muhîtine göre Safâ mümtâz bir şairdir. Bâkî.....

Süleyman Nazif

***Tîrâje,* nr. 13, 7 Mayıs 1327/1911, s. 1-2.**

3.68. Süleyman Nazif Bey'in Yakup Kadri Bey'e Cevâbı

(Bir raybînin inandığı şeyler) ser-nâmesi ve perşembe günkü İkdâm gazetesiyle münteşir makâlenizi okudum. Hakkımdaki sözlerinizin huşûnet ve yubûsetiyle berâber bu makâlenin intişâr etmesi beni memnûn etti. Çünkü bir buçuk seneye karîb bir zamandan beri hemen hergün ba'z-ı kalemlere 'ayn-ı meâl ve nakarâtda tefevvüh ettirilen çirki iftirâların esâs u mâhiyeti hakkında söz söylemek hakkını ve vazîfesini bana ihzâr ediyor. Cenâb Şahabeddin benle müştereken mahkeme-i 'âidesinde ikâme edeceğimiz iftirâ da'vâsına müte'allik istid'â-nâmenin müsveddesinden evvel şu satırları yazabilmek benim için cidden mûcib-i mahzûziyettir.

Bu makâlenizde raybî sıfatını Celal Nuri Beyden iktibâs ile yine ona i'âde ediyorsunuz. Bilirim: siz Celal Nuri Beyi öteden beri sevmezsiniz. Ve hâlen hâtırımdadır: bundan on bir, on iki sene evvel bir kutb-i şimâlî seyâhatinden avdet eden, bilmem hangi eseri münâsebetiyle yazmış olduğunuz müzeyyif-âne bir makâleyi okumuş ve gülerek:

- *Ben bî-hûde kutb-i şimâlîye kadar yorulup gitmişim. Bu satırlar oralardan daha soğuk!..*

demişti. Ve fi'l-hakîka soğuktu.

Celal Nuri Bey'in Dâru'l-Funûn konferans salonunda mesâil-i hâzıraya müte'allik bir musâhabede bulunmasını neden hiddetlere, tezyîflere lâyık görüyorsunuz. Bugün Büyük Millet Meclîsinin pek nâfi' bir 'uzvu bulunan Gelibolu meb'ûsuna Dâr'ul-funûnda dâimî bir kürsü daha lâyıktır. Halk Kütüb-hânesi sâhibi, Mekteb-i Mülkiye mezunlarından 'Azîz Efendi geçen gün söylüyordu: Celal Nuri Bey'in bi'l-'umûm âsârından birer nüsha Bağdâddan istemişler. Kitâpçı Azîz Efendi bunları ihzâr ile meşgûl idi. Yine Bağdâddan ve dîğer hicrân-zede vilâyetlerimizden Celal Nuri Bey'in âsârı sık sık taleb ve sipâriş edilmekte olduğu da Azîz Efendi'nin beyânâtındandır. Mevcûdları pek ziyade azlmış olan bu kitâblar arasında bulunan (Târîh-i İstikbâl)den yirmi nüshanın evvelki gün ucuz, asıl fiyatının lâ-ekall altı yedi misli olmakla berâber yine ucuz bir bedel ile dîğer bir kitâpçı tarafından daha evvel alınmış olduğunu beyân ve bu fırsatı kaçırmış olduğuna meslek 'aşk u gayretinden mütevellid bir telehhüfle o çalışkan kitâpçı teessüf ediyordu.

1329 senesinde Mûsul Vilâyet Meclis-i Umûmîsine (Kûyistancık) Kazâsından Celî-zâde Memhed Efendi a'zâ gelmişti. Serâpâ kürtlerle meskûn olan bu kazânın halkı, bi'l-âhare müftüde olan o zâta ve 'âilesine pek ziyade hürmet eder. Çünkü eben-'an-ceddin âlimdir. Maskat-ı ra'sından ilk def'a ayrılan Mehmed Efendide ben ahvâl-i 'âleme 'amîk bir vukûf

gördüm. Celal Nuri'nin târîhe ve hukûka müte'allik eserlerini okuduğunu ve muhteviyâtını pek müfîd bularak talebesine de ifhâm ettiğini söyledi. Buna pek memnûn oldum ve kendisinde mevcûd olmayan bir iki eseri de, hâtırımda kaldığına göre, ben kütüb-hânemden çıkararak o 'âlim zâta ithâf ettim. Mehmed Efendi de bana memleketinden yazma bir Sâib Dîvânı göndermekle hediyyeme mukâbele etmişti.

Harb-i Umûmînin bidâyetinde, Mûsul'a ta'aruz edebilecek bir Rus kuvvetini tevkîf için meb'ûs binbaşı İbrahim Fevzî Bey'in kumandasında Tebrîz'e kadar bir kuvvet-i seferiyye sevk olunmuştu. İbrahim Fevzî Bey orada Kaçar hânedânına mensûb bir prens ile mülâkî olur. Celal Nuri Bey'in (İttihâd-ı İslâm)ıyla dîğer eserlerini okuduktan sonra diyânet u milliyet hakkındaki telakkîlerinden bir çoğunu tashîh etmiş ve oradaki dört, beş asırlık buğz u 'adâveti unutarak Osmânlı türklerini öz kardeş gibi ve öz kardeş olarak sevmeye başlamış olduğunu o Acem prensi bu Osmanlı zâbitine söyler. İbrahim Fevz'i Bey ber-hayâttır. Doğru söylemiyorsam beni tekzîb edebilir.

Sizin lâyık-ı istihfâf gördüğünüz (raybî)nin yazılarını bugün âlem-i İslâmın her tarafı okuyor, seviyor. O raybî; akvâm-ı İslâmın kanâ'atlerini birleştiren bir râbıta hükmündedir. Fakat sizin böyle bir maksad-ı mukaddese hizmet edebilmiş bir eserinizi, bir satırınızı hâtırlamıyorum.

Keşke bu sözleri söylemeye beni mecbûr etmeyeydiniz. Nevbet be-nevbet dost u mu'ârızım olan Celal Nuri Bey'in, günün birinde, yine fevka'l-beşer bir cezrîliği tutup da, bilmem kaçıncı def'a 'aleyhime dönerse buradaki mesrudâtım benim hatt-ı ric'atimi cidden tehdîd u kat' edecek...

Cenâb Şahabeddin Bey'e sebepsiz âdetâ marazî bir ibtilâ ile mütemâdiyen ta'arruz ediyorsunuz. Harb-i 'umûmînin mağdûr u mazlûmu olan sevgili zâbitlerimize yazdığı bir mersiye-i şefkati siz tahrîf u ketm ederek ona hücûm ettiniz. (Ketm) dedim. Çünkü onun makâlesini neşr eden gazetenin Anadoluya duhûlu memnû' idi. Ve Anadolunun ma'sûm kalbi, en yaralı günlerinde, memleketin en büyük evlâdına karşı muğber oldu. Mahkeme huzûrunda 'aynen okuyacağı o makâle her hakîkati, her tahrîfi cihâna i'lân edecektir.

(Moris Bruno)ya olan ifâdâtını (Revue du Monde) mecmû'asından yine siz tahrîf ile nakl u teşhîr ederek, Cenâb Şahabeddin'i Dâru'l-Funûndaki talebesinin gayzına hedef ve Dâru'l-Funûndaki talebeyi en feyyâz bir üstâddan mahrûm ettiniz.

(Moris Bruno)nun (Revue du Monde)da intişâr eden bi'l-'umûm yazıları bi'l-âhare kitâb hâlinde de neşr olundu. Cenâbın sözleri harfiyyen ve ikinci bir îzâh-nâme-i muhtasarla bu

kitâbda mevcûddur. Evvel ve âhir söylemiş olduğu sözlerin zîrine imzâsını vaz' etmeyecek vatan-perver ve milliyet-perver bir türk tasavvur edemem. Dâru'l-Funûn talebesinin hemen hepsi fransızcaya vakıftır. Cenâb Şahabeddin Bey'in Mösyö Moris Bruno'ya olan beyânâtını bir kerre daha bî-tarâf-âne okurlarsa, pek mukaddes olan galeyân-ı şebâbın nasıl iğfâl edilmiş olduğunu tasdîk ederler. Cenâb bugün eski talebesine hiçbir kîni yoktur. O, taşın nerelerden geldiğini bilir. Fakat Dâru'l-Funûn talebesinin ve Dâru'l-Funûnun vicdânı eski üstâdına karşı ile'l-ebed 'azâb u hicâb hiss edecektir.

Şebâb-ı münevverin heyecânları her zaman, her yerde tebcîl olunur. (Dreyfus) mes'elesinde hakk u hakîkati en evvel i'lân ile kanâ'at-ı 'umûmiyeyi istihfâf etmek celâdet-i medenîyesinde bulunmuş olan bir pîr-i muhtereme, hey'et-i a'yân re'îsi Şorer Kestinerepapas ve istibdâd taraf-dârları en evvel genç talebeyi hücûm ettirdiler. Emile Zola'nın bu münâsebetle neşr etmiş olduğu Letter a la jeunesse risâlesi bile o hücûmun savletini kıramamıştı. Fakat aradan birkaç ay geçer geçmez, o heyecânlı talebe, hakk u hakîkatin en îmânlı kuvveti, ordusu oldu. Bizde de böyle olacak.

'İlm u 'irfânın en yüksek şâhikalarına tırmanmakta olan talebe istikbâlimizin mu'allimleri, mürşidleri, müncîleridir. Onlara pîşvâlık etmek isteyenler, bari onlarda daha 'âlim olsalar...

(Osmânlı üdebâsından Süleyman Nazif Bey) demekle beni ne derecelere kadar tezyîf ettiğinizi anlayamadım. Evet Osmânlıyım. Zâten tefessuh etmeye başlamış olan saltanat-ı 'Osmâniye, Vahîdeddîn'in kanlı pençesinde büsbütün infisâh etmeye yüz tuttuğu zamana kadar, milletin birçok hâtıralarla merbût bulunduğu o saltanata sâdık kaldım. Şimdi o saltanatın avdetini istemek mühlik ve kâtil bir hastalığın nüksünü ihzâr etmektir. Her unvânın fevkinde olan halîfe vasf-ı akdesine sultân bid'at-ı seyyiesini teslît etmeye çalışacak ve hatta bu tasallutu arzulayacak her adamı, dînimin, vatanımın, milletimin, şahsımın düşmanı add ederim. O adam ister benim babam, kardeşim, oğlum olsun.

Maskat-ı ra'sım, 'âilem, dört yüz küsür sene evvel bi'l-ihtiyâr Selîm-i Evvel'e bey'at etmiş ve Selîm-i Evvel'in mîrâsı olan saltanata son iki seneden evvele kadar muhibb, sâdık, fedâ-kâr kalmıştı. Osmânlı sıfatıyla ben ve evlâd u ahfâdım 'âr değil, iftihâr edeceğiz. Dört yüz senelik târîhimi niçin unutayım?..

(Üdebâ)dan olmaya gelince, bunu ne istihzâ sûretinde zikr etmenizden müteessir ne de gerçekten îrâd etmenizle müftehir olurum. (Académie Française)a intihâb olunan İmparator Üçüncü Napolyon hakkında Victor Hugo, şu sözleri söylüyor:

“Mösyö Napolyon Bonapart’ın Académie Française’a a’zâ intihâb edilmiş olmasına, hiç hayret etmedim. Onun imparatorluğu zamanında Académie Française seviyesini o kadar tenzîl etti ki Mösyö Bonapart bile akademisiyeden olabildi.”

Bizde edîb ve üdebâ sıfatları o kadar ibtizâle uğradı ki bana, ne sûretle isnâd olunursa olsun, vazî’-i mütevâzı’-ı cehlim bu sıfattan fazla bir şeref ve gurûr hiss etmez.

Ta’arruz-nâmenizin gerek en kuvvetli parçası, en şedîd hicviyeniz gâliben şudur:

“Sabâhçı Mihrân Eendinin kasasına dalıp çıkmış bu ellerin vatan, millet ve inkılâb işlerine karışmaları, ‘acabâ, bizi bu işlerin safvet ve samîmiyetinden şüpheye düşürmüyecek kadar ale’l-‘âde bir hâdise midir?..”

Fi’l-hakîka Mihrân Efendinin kasasına benim ellerim, uzandı. Fuzûlî’nin fârisî dîvânıyla Şevket Buhârî hakkında tedkîkât-ı mufassalaya ve dîğer bir iki makâle-i târîhîyeyi Mihrân Efendi’ye her sunarken ellerimi kasasına daldırdım. Hâtırımda kaldığına göre Abdülhak Hâmid ’in eş’âr-ı vatan-perverânesi hakkında size olan bir cevâb ve münâkaşa da o makâleler silsilesindedir. (Peyâm-ı Sabâh)dan niçin çekilmiş olduğumu da söyleyeyim: Bu sebeb-i iftirâk, hamiyet veyâ vatan-perverlik gibi ba’z-ı erbâb-ı kalemin çehrelerine hem düzgün, hem nikâb ettikleri kelimelerin medlûlleri değil, husûsî bir izzet-i nefs mes’elesidir. Üstâd-zâdemiz Ercümend Ekrem Bey’in (Sâbir Efendinin Gelini) ve (Gün Batarken) ‘unvânlı iki nefîs hikâyesi hakkında biri birini müte’âkib iki makâle yazmıştım. Bu makâlelerde Ercümend Ekrem’in kudret-i ibdâ’ını tebcîl ederken, başka bir şeydây-ı şöhrete telmîhan da bir ta’rîzde bulunuordum. Ali Kemal Bey üstâdının oğlunu hiç sevmezdi. Ve aralarında şütûm-ı galîza ile mâlâmâl ve müte’addid müsâdemât-ı kalemiye tahaddüs etmişti. Fakat beni gücendirmemek için ses çıkarmadı. Makâlelerin birinde telmîhan ta’rîz etmiş olduğum şeydây-ı şöhret, başında bulunduğu müessese-i mâliye i’tibâriyle Mihrân Efendinin Vache a lait’si idi. Metâbi’-i temettu’una muta’assıb büt-perest bir hindû kadar dîn-dâr-âne bir hiss ile merbût bulunan Mihrân Efendi Ali Kemal kadar hezm-i nefs göstermedi.

Bu makâlelerin intişârına teessüf u hiddet etmiş. Bunu bana Ali Kemal, fakat hâif-âne ve râciy-âne söyledi. Ben de der-hâl çekildim. Te’mîn-i ma’îşet için yazmaya mecbûr idim. Subhî Nûrî Beyle kararlaştırmıştık: Haftada (İleri)ye iki makâle verecektim. Bu sırada Celal Nuri Bey Ankara’dan gelerek, ceffu’l-kalem yazdığı bir makâle ile cânımı sıktığından Subhî Nûrî Beyle olan mukâvele-i şifâhiyeyi fesh ettim. Ve Celal Nuri ’ye olan cevâbımı, ve yine Celal Nuri ’yi fazla kızdırmak için dîğer bir iki yazıyı (Peyâm-ı Sabâh)

idâresine posta ile gönderdim. Fakat Mihrân Efendinin kasasından müebbeden çekilmeye karâr vermiş olan ellerim o makâlelerin bedelini almak için bile oraya uzanmamış ve Celal Nuri 'nin hırçınlığı, 'acûlluğu bir dostunu ızrâr ile bir düşmanını mütemetti' etmiştir.

Ma'lûmdur ki (Peyâm-ı Sabâh) gazetesinde mesâil u mücâdelât-ı siyâsiye ile uğraşan yalnız iki muharrir vardı: Ali Kemal Beyle Refik Halit Bey.

Ali Kemal, hergün 'aynı şeyleri 'aynı tarz u üslûbda yaza yaza onlara kıymet u ehemmiyet isnâd edenler nazarında bile kıymet u ehemmiyetini gâib etmişti. Neşriyâtı halkta hiçbir te'sîr icrâ edemiyordu. Fakat Refik Halit o zarîf ve hergün başka bir şekl u üslûbda tecellî eden câzib yazılarıyla muhâlif, muvâfık herkesi teshîr ediyordu. Efkâr-ı 'umûmiyeye 'âdetâ tahakkün etmişti. Kuvvây-ı millîye erkân u taraf-dâr-ânı Ali Kemal'i ne severlerdi, ne de Ali Kemal'den korkarlardı. Onların en çok ihtirâz ettikleri Refik Halit idi.

Ali Kemal ile arkadaş olduğum zaman siz belki bu dünyâya henüz gelmemiştiniz. Süleyman Paşa-zâde Sâmî, Abdulhalîm Memdûh merhûmlarla birlikte ve bâb-ı 'âlî caddesinin (Asır) veyâ (Vatan) kütüphânelerinde hegün birleşirdik. Mevzû'-ı hasbihâlimiz sırf edebiyât idi. Biz dördümüz gençliğin ilk bedî'î heyecânlarını biri birimize nakl etmekle aramızdaki uhuvvet-i fikriyeyi teşdîd u te'bîd ederdik. (Gülşen) mecm'u'asının muharriri, ya'nî Ali Kemalo zaman fikren üçümüze de mütefevvik görünüyordu. Ve yâhûd biz öyle görmek isterdik.

Ali Kemal ile 31 Martta fenâ bozuştuk. Sebebi de (İkdam) gazetelerinde münteşir makâlât idi. Mütârekeyi müte'âkib, ikimizin de pek eski bir dostumuz, bir ağabeyimiz olan (Hâdisât) gazetesinin sâhibi Bahâuddîn Bey'in tavassut ve icbârıyla barıştık. O vakit, türk matbu'âtının müttehid bir cebhe olmasını ve rumlarla ermenilerin istifâde edebileceği bir nifâk u şikâkın erkân-ı matbû'ât arasına girmemesini Bahâ Bey istiyor ve bunun için çalışıyordu. Ali Kemal, on sene muhtell u münkesir olan meveddetimizin 'avdetinden sonra bana dâimâ muhibb u sâdık kaldı. Maltaya teb'îd olunduğumu haber alır almaz, îcâb edenlere tahrîren mürâca'at ve benim yalnız ilm u siyâset-i kalemiye ile müşteğil bir adam olduğumu beyân ile halâsıma delâlet etmiş olduğunu pek ziyade sevdiğim arkadaşlarımdan biri bana yazmıştı. Ve Maltada aldığım ilk mektûb bu idi. Ali Kemal'e yazdığım muhtasar bir esâret-nâmede, benim hakkımdaki delâletine teşekkür ve şehâdetini te'yîd ettikten sonra, Nâilî-i kadîm hakkında o günlerde intişâr etmiş bir (Peyâm-ı Eyyâm)a 'âid intikâdâtımı yazmış ve bir de, İstanbulun işgâl edildiği gecenin ferdâsında yazılmış olan (Ağlar) redîfli bir gazelimi göndermiştim. İntikâdı da, gazeli de der-hâl harâretle neşr etti.

Birkaç gün sonra da benim mektûbumu- aynen değil, çünkü böyle olsa yedey-i maksadını takviye etmekten ziyade za'fa uğratacak ibâreleri neşr etmiş olurdu- işine gelen parçasını meâlen ber-(Peyâm-ı Eyyâm)a derc etti.

Ben Maltaya gitmeden de memleketin halâs u selâmetine ta'alluk eden ümîdim kırılmış idi.

Kelimelerin neye delâlet ettiğini bilmeyen cehele ve hazele *ümîd u 'azm* gibi lafızlarla *îmân* diyorlar. Bizde nelere îmân olunabileceğini ilm-i hâl kitâblarımızda mestûr u mahdûddur. Onun hâricinde bir şeye îmân edersek dînen âsim ve hattâ –ne'ûzu bi'llâh- kâfir oluruz.

Evet, benim ümîdim, 'azmim kırılmış ve büsbütün kırılmıştı. Ümîdimi, 'azmimi evvelâ Afrika çöllerinde, sonra Balkan dağlarında ve bi'l-âhare harb-ı 'umûmînin (zafer-i nihâî) terânelerinde gömdüm. Mütârekeden sonra düşman ordusunun baş kumandanı fransız Generali Franchet D'Esperey, Fâtih Sultân Mehmed'in rûhunu mecrûh (..) edecek bir debdebe ile belde-i tayyibeye girerken, (..) onun ihtişâmını seyre koştu. Annelerimizin hâfıza ve vicdânlarımıza nakş etmiş oldukları lisân ile münteşir gazeteler bu vak'ayı 'âdî bir hâdise gibi, havâdis-i rûz-merre gibi sütunlarına geçiriyordu. Ve rum ve ermeni matbû'âtının şevk u surûru karşısında bu sükûn, bu lâ-kaydî tezât değil, imtizâc teşkîl ediyordu. Ma'raz-ı beyânda sükût ikrâr ve hattâ ba'zı yerlerde yalan söylemektir. Bâri hiç yazmaya idiler. İşte 'azm u ümîdimi bir kerrede o gün gömdüm. Hayatımı da büsbütün gömemedimse kabâhat ne benimdir, ne sansür me'mûru yüzbaşı Azîz Hüdâî Bey. Düşman topraklarının güllelerine göğüslerini açıpta ölmeyenlere Allâh acısın.

Evet, azim ve ümîdimi o gün bilmem kaçıncı def'a olarak gömdümse de ka'r-ı kalbime defn etmek istediğim ızdırâblardan feverân eden tek bir âhı bir türlü gömemedim. O âh benden bir harhara-i ihtizâr hâlinde çıkmıştı. Ben o dakîkadan Karahisâr sâhib-i cebhesinin yarıldığı güne kadar yaşamıyor, mezârıma doğru sürükleniyor, çürüyordum. Size bir hâdise daha nakl edeyim:

Resmî livâ üniformasını lâbis, uzun boylu, müteharrik bir heykel gibi yakışıklı bir adam olan İstanbul muhâfızı ve birinci kolordu kumandânı Ali Saîd Paşa ve Celal Nuri ve Velîd Beylerle Sa'îd Paşa'nın birinci hizmetçisi İslâm Ağadan ve benden müteşekkil kâfile üserâ tüfenklerine süngüler takmış İngiliz efrâdından bir müfreze ortasında, güpegündüz, Arabyân Hânından Tophâne rıhtımındaki istimbota nakl olunurken Bebek tramvayının arabalarındaki kân ve îmân kardeşliği, başlarını belâya sokmamak için öte tarafa çeviriyorlardı. Ve bunların arasında âşinâ çehrelerde görmüştüm.

Ben Top-hâne rıhtımından (Razuluşin) dreytnotuna ve Razuluşin dreytnotundan Maltadaki Polverista zindânına gönlümdeki bu yara ile gittim. (Zafer-i nihâî) kelimesi sinirlerime dokunuyordu. Ortada bütün cihân bize düşman ve bize düşman olan bütün cihân karşısında yalnız Mustafâ Kemal Paşa. Bu manzara benim kendi mantığıma değil, 'ale'l-'umûm mantık-ı beşere ve riyâzîye i'timâd veremiyor, i'timâd şöyle dursun, tereddüd ü ye's ilkâ ediyordu. Enver Paşa'nın bir eski arkadaşından, doğrusunu söyleyeyim, ben hiçbir şey beklemiyordum. Biraz vehhâbî mezheb olmuştum: ba'de'l-vefât ervâhın dünyâ yüzündeki tasarrufuna inkıtâ'-târî olacağını zann ediyordum. Meğer Hazret-i Muhammed'in hiçbir vakit ölmeyen ve dâimâ ümmetinin üstünde şefkatle titreyen rûh-ı mübâreki Mustafâ Kemal'e (yürü!.. yürü ve korma! Hesâb, mantık, riyâzî fânîlerin îcâd ettikleri kâ'ide ve mikyâslardır. Evet bitmeyecek kadar harâb olan bu yerlerden sen bir ordu fışkırtacak, avrupa medeniyetinin çelikten kal'aları, yakıp eriten mermileri senin askerlerinin çıplak göğüsleri üsütnde kırılacak!..) diyormuş. Netîcenin böyle ve bu şekilde olacağına inanacak kaç bî-garaz u bî-taraf gösterilebilir!.. Husûsiyle ben Peygamberin o sesini (Polverista) zindânı gibi bir dünyâ cehenneminde nasıl işitebilirdim?..

İşte Yakup Kadri Bey, ben mütârekeden beri olan târîhçe-i vicdânımı hülâsaten yazdım. Şimdi size birşey soracağım: (Peyâm-ı Sabâh)a yazı yazmış olanları ale'l-'ıtlâk hıyânet-i vataniye ile ithâm ve bunlara selâm vermekten halkı tahzîr ediyorsunuz. O hâlde niçin hemen hergün (Peyâm-ı Sabâh) matba'asına gelir ve Refik Halit Beyle birlikte kahve, çay içtikten sonra kol kola çıkar giderdiniz?.. Eğer sizin Peyâm-ı Sabâh'a husûmetiniz hamiyet ve vatan-perverlik muktezâsı ve bir düstûr-ı ahlâkî şeklinde idiyse Refik Halit'e de adâvetinizi teşmîl etmeli idiniz.

Refik Halit Beyle münâsebetinizi burada misâl olarak irâe ediyorum. Maksad ta'yîb değildir. İ'tirâf ederim: İttihâd ve Terakkînin fazîletleri de vardı, kusûrları da. Fazîletlerinden biri, herkes evlâdını sultânîlerden, i'dâdîlerden alarak harb-i 'umûm'inin ateşine attıkları sırada, tedâvî ve tebdîl-i havâ için sizi tahsîsât-ı kâfiye ile avrupaya göndermeleri idi. Emîn olunuz ki ben bu sözümde pek samîmîyim. O hükûmetin size bu lütfu, bu kadir-şinâslığı göstermesi beni belki herkesten ziyade memnûn etmişti. Çünkü siz serserî bir kurşun, coşkun bir mikropla ölmeye lâyık değildiniz. Sizin gibi zekâlara mensûb oldukları milletlerin dâimâ ihtiyâcı vardır. (Abâsız ve asâsız kalan) şair nâsirin harb-i umûmîden selâmetle çıkmış olduğunu görmekle hâlâ bu satırları yazarken bile memnûnum.

Fakat Refik Halit Bey'in hiçbir günâhı yokken bey oğlu dâire-i belediyesi baş kâtibliğinden alınıp zulm u hakâretle Sinopa nefy edilmesi ve ondan sonra senelerce diyâr diyâr süründürülmesi İttihâd ve Terakkînin hiçbir sûretle afv u tezkiye edilemeyecek bir kabâhatıdır. Bir insân yolunda seve seve fedây-ı nefs edeceği vatanından fakat kahr u zulm görürse o vatanı hiç sevmez. Ve sevmemekte haklıdır. Kavmine la'net ve bed-du'â etmiş peygamberleri dâimâ göz önüne getirelim.

Ben burada Muharrir Refik Halit'den bahs ediyorum. Fırkacı ve me'mûr Refik Halit Bey'in ahvâli hakkında ne ma'lûmâtım, ne de bir fikrim var.

Size şâyân-ı imtisâl bir hareket-i necîb-âne daha göstereyim:

Ali Kemal'in yeryüzünde en çok ta'arruz etmiş olduğu adam, Ebüzziya-zâde Velîd Bey idi. Mahkemeler, matba'alar her ikisi arasında müdhiş bir musâra'a meydânı olmuştu. Ali Kemal, hatâlarının cezâsını İzmit'te ve pek kanlı sûrette çektiği günün ferdâsında Velîd Bey mâ-cerâyı gazetesine yazarken, sahîhu'l-kalb bir müslümâna yakışacak ve şeref verecek bir lisân kullanmış, şahs u âlinin en büyük düşmanına Cenâb-ı Hak'dan afv u ğufrân temennî etmişti. İşte Ebüzziya'nın sulbüne zînet veren bir hareket-i necîb-âne!..

Ben bugün Velîd Beyi hiç sevmem. O hırçın ve imtizâcsız zât ile tecdîd-i münasebet etmek aslâ emelim değildir. Fakat gördüğüm ve göreceğim büyüklüklere karşı hiss ettiğim ve edeceğim takdîrleri izhâr u i'lân etmekten istesemde men'-i nefs edemem. Kimden sâdır olursa olsun...

Vaktiyle ellerimi daldırmış olduğum (Mihrân Efendinin kasası) hakkındaki nâgehânî ifşââtınız beni pek ziyade korkuttu Yakup Kadri Bey. Şu kasanın defâtir u vesâikini mu'âyene etmek istedim. En evvel elime Şemseddîn Sâmî Bey merhûmun makbûzları geçti. Hani ya 'irfânımızın pek büyük evliyây-i ni'amından olan Şemseddîn Sâmî Bey, masanızın üstündeki büyük Kâmûs-ı Fransevînin müellifi olan zât. Hamiyetinize hürmetiniz varsa ve muta'assıb bir milliyet-perver iseniz o kitâbı elinizde ve önünüzde tutmayın. Çünkü ilk sahîfesinde

Sâhib u Tâbı'ı: Mihrân

yazılıdır. Ve tab' edilmiş olduğu matba'ada Cenâb'ın, benim yazılarımızı basan matba'adır. Şemseddîn Sâmî Bey'in makbûzlarını hürmetle i'âde ettim. Bana (Meşâhîr-i İslâm) müellifi Hamîd Vehbî Efendinin, Beşir Fuad'ın, pek muhterem üstâdlarımız olan Mahmûd Sâdık ve Ahmed Râsim Beylerin ve daha birçok ashâb-ı 'irfân u hamiyyetin

tomar tomar makbûzlarını sundular. Bugün kuvvây-ı millîye nazarında medhûl bulunan, biri müteveffâ dîğeri ber-hayât, iki muharririn kendinden başka hiçbir makbûza tesâdüf etmedim ki kuvvây-ı millîye aleyhine yazılmış satırların bedeli olsun. Mekteblerinden getirdikleri ‘ilm u ‘irfânı ve ümîd u heyecânı uzun ve örtüsüz masaların önünde hergün biraz daha yıprandıran muharrirler, sabâhtan akşama kadar İstanbulun çamur ve tozları arasında koşarak havâdis arayan muhbirler, çoluk çocuğunun nafakasını kurşun harflerin zehirlerini gece yarılarına kadar teneffüs u bel’ ede ede tedarik edebilen murattibler, makinistlerin tertemiz ellerini Mihrân Efendinin kasasına dalmış gördüm. Ve hepsini ta’zîm u şükrân ile öptüm.

Mihrân Efendi Kayseri’den fakîr gelmiş, câhil, servetini gûn-â-gûn mesâ’î ile vücûda getirmiş bir ermeni idi. Emîn olunuz ki onun mesâil-i siyâsiye ve millîye ile hiçbir alâkası yoktur, o yalnız para kazanmak ister. Kıblesi, mihrâbı kasasıdır. Paradan başka ideali olmayan bu adamla gazetesine müstehakk olmadığı pâyeyi sizin gibi terübesiz muhâsımları tevcîh ediyor.

Şimdi biraz da (İkdâm) cerîde-i güzîdesinin târîhçesini gözden geçirelim: Sa’âdetli Ahmed Cevdet Bey Efendi Hazretlerini otuz seneyi mütecâviz zamandan beri tanırım. Kendisiyle birçok mükâtebelerimiz de olmuştu. Bir iki mâ-cerây-ı nâ-hoş bile münâsebetimizi büsbütün öldüremedi. Ahmed Cevdet Bey Efendi, zekî, çalışkan ve hukûk mektebinden ale’l-a’lâ şehâdet-nâme ile me’zûn bir zâttır. Vatanını, milletini pek ziyade sever. Daha mektebde iken (Sabâh) gazetesinde çalışır ve ta’bîr-i latîfiniz vechle Mihrân Efendinin kasasına elini daldırırdı. Fakat bu hâl Ahmed Cevdet Bey Efendi için hiçbir vakit ayb ve âr teşkîk etmez. O, Mihrân’dan sadaka değil, hakk-ı mesâ’î alıyordu. Ahmed Cevdet Bey Efendi bi’l-âhare (İkdâm) gazetesini te’sîs etti. Bu gazeteyi o kadar güzel neşr ederdi ki herkes mütâla’asına şitâbân ve herkes müstefîd olurdu. İkdâm gazetesinin efkâr-ı umûmiyeye hâkim bir kuvvet olduğunu Sultân Abdulhamîd’in zekâsı der-hâl keşf etti. Düşmanlarına, yanî Murâd Bey’e, Ahmed Rıza Bey’e ve daha birçok zevât u eşhâsa karşı en kuvvetli silâhı (İkdâm) gazetesi idi. Esâfili Baba Tâhir’in (Ma’lûmât) gazetesiyle, e’âzımı Ahmed Cevdet Bey Efendi’nin (İkdâm) cerîdesiyle tehdîd ederdi. Bununla berâber Ahmed Cevdet Bey Efendinin nâmûs u hamiyetine şüpheli nazarla bakmak kimsenin hâtırına gelmedi. Babalarımızdan kalmış meşhûr bir mesel vardır: ya bu deveyi gütmeli ya bu diyârdan gitmeli.

Ahmed Cevdet Bey Efendi bu diyârı cidden seviyor, ufuklarını ‘ilm ile, ‘irfân ile tenvîr etmek istiyor, gazeteden başka gâyet nâfi’ kitaplar tab’ ederek pek ucuz fiyatlarla dağıtıyor, hâsılı bu diyârdan gitmemek için o deveyi gütmekte devâm eyliyordu. Halkımız, bunun için o zâta o kadar müteşekkir idiler ki inkılâbı müte’âkib hareket-i ahrâr-ânenin başında Ahmed Cevdet Bey Efendi görüldüğü zaman hiç kimse ta’accüb etmedi. Ve havlamadı. (İttihâd ve Terakkî)nin merkez-i umûmîsi o zaman Selânikte idi. İstanbul şu’besinin hey’et-i idâresine Ahmed Cevdet Bey Efendi a’zâ bile oldu. Bu a’zalık iki aydan ziyade devâm etmemişti. Bidâyetinde vatan-perver-âne ve garazsız çalışır görünen İttihâd ve Terakkînin bi’l-âhare îkâ’ edeceği mesâvîyi Ahmed Cevdet Bey Efendi’nin dûr-bîn nazarı ve zekâsı daha o vakit keşf ederek gazetesini Kâmil Paşa taraf-dârânının emrine arz etti. En büyük arkadaşı ve mu’âvini de eslâfınızdan Ali Kemal Bey merhûm idi. 31 Martta şehîd olan bî-günâhların cenâzeleri üstünde ağlamak vazîfesini (İkdâm) cerîdesi başka gazetelere havâle ederek, kendi meslek u ictihâdında devâm ediyordu. Hareket ordusu gelince, Ahmed Cevdet Bey Efendi refîki Ali Kemal Beyle birlikte teğayyub etti. Bi’l-âhare teşekkül eden dîvân-ı harbdeki ilişiğini kat’ için ta’kîbât-ı lâzimede bulunmayı, ahbâsdan Ebüzziya Tevfîk Bey bana havâle etmişti. Çünkü 31 Martta hiçbir fırkaya mensûb değilken mecnûn-âne bir hareketim hasebiyle birden bire büyük bir kahramân oluvermiştim. Ne garîb ve gülünç şeyler!..

Ben Harbiye Nezâretinin merdivenlerini tırmanarak Ahmed Cevdet Bey Efendinin işini dîvân-ı harb salon ve suffalarında ta’kîb ederken, emîn olunuz ki, büyük bir hazz-ı vicdânî hiss ediyordum. Çünkü (İkdâm) sâhibinin her hareketinde ihtirâstan mütebâ’id u müteneffir ve sırf ictihâd ile âmil olduğuna o mahzûz vicdânım kâni’ idi. Men’-i muhâkemesine karâr verilmiş olduğunu dîvân-ı harb re’îsinden aldığım ve karâr-nâmeyi bi’z-zât müşâhede ile re’îsin ifâdesini tevsîk ettiğim zaman pek sevinmiş ve keyfiyeti hem Tasvîr-i Efkâr matba’asında Ebüzziya merhûma, hem bâb-ı âlî telgraf-hânesinden çektirdiğim telgraf-nâme ile Viyanada bulunan Ahmed Cevdet Bey Efendiye tebşîr etmiştim. Cevâben lütfetmiş olduğu telgraf-nâme pek kıymetli bir yâdigâr olarak nezdimde mahfûzdur.

Ahmed Cevdet Bey Efendi derhâl Viyana’dan avdet ederek mücâhede-i vataniyesine devâm etti. Hâlâ hâtırımdadır: Afrika’daki yangını Balkanlara nakl etmek için Serfice meb’ûsu ma’hûd Boşo’nun en çok çalıştığı günlerin birinde (İkdâm) gazetesinin sâhib-i imtiyâz ve ser-muharriri Meclis-i Meb’usâna gitmiş. Meşhûdât u ihtisâsâtını kendi imzâsıyla gazetesine yazdığı sırada (Serfice meb’ûs-ı muhteremi Boşo Efendi gibi birkaç

meb'ûsumuz daha olsa bu memleket kurtulur) diyordu. Ben bunu okuduğum zaman pek ziyade hayret ettim. Çünkü *Boşo* denilen habîsi bilirdim. Ahmed Cevdet Bey Efendinin hamiyetinden ve millet-perverliğinden şüphe etmek, yemîn ederim ki, hâtırıma gelmedi. O yakından tanımadığı Serfice meb'ûsunun talâkatine kapılmış, öyle yazıyordu. Ne şekilde olursa olsun, zekâya hayrânlıkta bir kadir-şinâslık, bir eser-i zekâdır.

Viyanadan, Lozandan yazdığı mektûbları (İkdâm) sahîfelerinde seve seve okur ve i'mâra, irşâda, vatana, milliyete ta'alluk eden nasîhatlerinden istifâde ile hatâlarımı tashîh etmeye çalışırım. Ve Ahmed Cevdet Bey Efendinin yazılarını okurken hiç hâtırıma gelmez ki bu adam vaktiyle Mihrân Efendinin kasasına elini daldırmış, (İkdâm) gazetesiyle Sultân Abdulhamîd'in düşmanlarına sebb u şetm etmiş, 31 Mart irticâ'ına karışmış, hayâtının en ziyade kudurmuş olduğu gün ve sahnelerde Serfice meb'ûsu Boşo Efendiye hayrân ve kasîde-hân olmuş. Hayır, bu kadar vekâyı' u sevâbıkla berâber (İkdâm) gazetesinin sâhibi ve ser-muharriri Ahmed Cevdet Bey benim nazarımda şâibesizdir. Çünkü o vatanını ve milletini gerçekten sever. Onun pek çok meziyyât u fezâili karşısında tek bir tâli'sizliği vârid ki o da dâimâ gazetesine muta'arrız bir rûhun musallat olmasıdır. Bu rûh-ı mütecâvizin ismi değişirse de mâhiyeti aslâ tebeddül etmez. Başka başka nâmlar alan ayn-ı rûh adına bazen Ali Kemal derler, bazen Yakup Kadri.

Ali Kemal merhûm muhâkeme-i mahşerde hâlikına hesâb verecektir. Ve rahmet-i Rahmân'dan mahrûm Yakûb Kadrî'den ben yeryüzündeki mahkemede hesâb soracağım.

Evet, Yakup Kadri Bey, sizden ve sizinle berâber gazetesini emr-i keyfinize terk u tevdî' eden (İkdâm) sâhibi Ahmed Cevdet Beyden ibâdu'llâhın hukûkunu Allâh'ın yeryüzünde en mümtâz milleti olan türkün mahkemesi taleb u ahz edecektir.

31 Kânûn-ı Sânî 1923 ***Süleyman Nazif***

İleri, nr. 1794, 1 Şubat 1339/1923, s. 3.

İ'tirâz: Kesret-i münderecât dolayısıyla sekizinci tefrikamız derc edilemedi.

SONUÇ

Türkçü, Osmanlı ve İslamcı Süleyman Nazif. 1869 yılı Ocak ayında Diyarbakır'da doğan ve 1927'de İstanbul'da ölen Süleyman Nazif; bu şehrimizin birçok sanatkâr ve fikir adamı yetiştirmiş eski ve asil bir ailesine mensuptur. Türkçeyi, hakkını vererek çok güzel kullanmasının yanı sıra iyi derecede Arapça, Farsça ve Fransızca bilen merhum Nazif; Bursa Mektupçuluğu (Vilâyet Yazı İşleri Müdürlüğü), Basra, Kastamonu, Musul, Bağdat Valilikleri gibi çeşitli devlet görevlerinde bulundu. Son derece dürüst bir kişilik yapısına sahip olan Süleyman Nazif, ömrünün son yıllarını mütevazi emekli maaşı ve gazete yazılarından gelen geliri ile sağlamıştır.

Ebüzziya Tevfik'le beraber 1909'da Yeni Tasvir-i Efkâr gazetesini çıkardı. Gazetede dönemin hükümetini şiddetle eleştiren yazılarından dolayı İstanbul'dan uzaklaştırıldı. Mütareke devrinde İstanbul'da bulunan Süleyman Nazif 1918'de Hâdisât gazetesini çıkardıysa da şairin şiddetli yazıları yüzünden gazete kısa süre sonra kapandı. İ'tilâf ordularının başkumandanı Fransız Generali Franchet d'Espre'nin 8 Şubat 1919'da İstanbul'a zafer kazanmış mağrur bir kumandan edasıyla girmesi üzerine şair meşhur tarihî yazısı "Kara Bir Gün"ü yazdı. Sansürden kaçırılarak yayımlanan bu yazı büyük bir ilgi gördü. 23 Ocak 1920'de İstanbul Üniversitesinde yapılan Türk dostu Pierre Loti'yi Anma Töreni'nde uzun bir konuşma yapan Süleyman Nazif millî heyecanın ikinci defa patlayışına sebep olmuş, şairimizi İngilizler tutuklanır, idam edilmekten son anda kurtulur ve Malta'ya sürülür.

Pierre Loti hitâbesi 1920'de basılmış, bunu 1921'de yayımlanan ve Malta'dayken yazdığı millî duyguları dile getiren dokuz makalenin toplandığı "Çal Çoban Çal" adlı eseri izlemiştir.

Dönemin birçok aydını ile birlikte Malta'da 20 ay kalan yazar İstanbul'a döndükten sonra İçtihat, Tasvir-i Efkar, Peyâm-ı Sabah, Son Telgraf, Yeni Ses gazeteleri, Resimli Gazete; Yarın, Mahfil, Asri Türkiye, Servet-i Fünûn gibi dergi ve gazetelerde yazılarını neşretti.

Millî Mücadele'nin başarıya ulaşması üzerine 1922 yılı başlarında İttihat ve Terakki'nin ileri gelenleri ve milliyetçi Türk aydınlarıyla birlikte Malta'dan İstanbul'a dönen Süleyman Nazif yazı faaliyetine yeniden başlamış, İstanbul Muallim Mektebinde verdiği "Namık Kemal" konulu konferansını 1922'de bastırmış, yine aynı yıl son padişah Vahideddin aleyhine yazılmış mektuplarla makalelerini "Tarihin Yılan Hikâyesi"nde yayımlamıştır.

Daha önce "Yeni Tasvir-i Efkârda çıkan makalelerini 1923'te "Nasirüddin Şah ve Babîler"de toplamış; 1922'de bastırdığı "Lutfî Fikrî Bey'e Cevab"da ise hilâfet ve saltanat konularındaki münakaşaları yer almıştır. 1924 te en güzel şiir ve nesirlerinin toplandığı "Malta Geceleri" sevgili dostu Mehmed Akif'in bir şiiriyle birlikte basılmıştır. Cemiyet-i Akvam'da İngiliz delegesinin Türkiye'deki azınlıklara zulmedildiği iddiası üzerine yazdığı "Hazret-i İsa'ya Açık Mektub" adlı siyasî hicvi ise yine 1924 te çıkmıştır. Ayni yıl bastırdığı "Çalınmış Ülke" adlı eserde ise halktan zorla alınan emlâk ve servetle ilgili beş makale bulunmaktadır. "Mehmed Âkif" adlı edebî tetkikiyle "Külliyat-ı Ziya Paşa" adlı antolojisinin baskı tarihi 1924'tür.

Ziya Paşa ile Namık Kemâl için hazırladığı "İki Dost", "Fuzûlî" hakkındaki etüdü, "İmâna tasallut ve şapka meselesi", Çanakkale şehitleri için âbide yaptırılmasını sağlamak için halkı teşvik eden "Âbide-i şüheda" ise 1925 tarihlidir. Rif mücâhidi Abdülkerim için yazdığı "Kâfir hakikat", Pierre Benoit'dan dilimize çevirdiği "Lübnan Kasrının Sâhibesi" 1926'da, İttihad ve Terakki'den bahseden son eseri "Yıkılan Müessese" ise 1927'de basılmıştır.

Türk edebiyatında gerek nesir gerekse şiir sahasında oldukça değerli eserleri bulunan düşün insanı Süleyman Nazif, özellikle millî konulara gösterdiği hassasiyet ve Türk diline hâkim olan üslubuyla da ayrıcalıklı ve özgün bir yerde bulunmaktadır. Edebi geleneği olan köklü bir aileden gelen Nazif, eserlerinde; imlâ yanlışları yapmamaya ve kelime tekrarları gibi hatalara düşmemeye özellikle ayrı bir özen gösterir. Bu konuda hata yapanlara tolerans göstermeyen sanatçının, iyi bir okuma geleneğinden geldiği kendisini hissettirmektedir. Babasının memuriyeti dolayısıyla yerleşik bir düzende devamlılığı olan bir eğitim göremese de aldığı özel derslerin sanatçının edebî gelişiminde oldukça belirleyici olduğu görülmektedir. Kendisinin kitaba, eğitime kısacası okumaya ne kadar önem verdiği oğlu Said Nazif Bey'e yazdığı mektupların içeriğinden de anlaşılabilmektedir. Bu mektuplarda gerek Batı gerekse Türk edebiyatının seçme eserlerini okuması doğrultusunda oğluna öneren yazarın bu yöndeki endişesi, daima kültürlü bir cemiyet adamı yetiştirme çabasına endekslenmektedir. Eserleri ile sosyal konularda oldukça öncelikli bir portre çizen sanatçının, millî konulardaki cesur ve gür sesi hala toplumumuzun kulaklarında çınlamaktadır. Bu konudaki heyecanını şiir ve nesirlerine yansıtırken kendisinin kuralcı ve sağlam üslûbu da yine hatırı sayılır bir şekilde ön planda yer alır.

Sanatçının yürekten gelen ve cesur bir hüviyetle dillenen eserlerinde, ciddi bir Namık Kemal etkisi olduğu görülmekte ve mevcut durum Süleyman Nazif'e bu vatan şairi gibi haykıran manzum ve mensur eserler vermesine sebep teşkil etmektedir. Bir başka deyişle "O, bir Edebiyat-ı Cedîde şairinden ziyade, kendi dönemi şiirini de değerlendirmeye ve dikkate almaya eğilimli geç kalmış bir Namık Kemal takipçisidir."

Dili Servet-i Fünun'cuların kullandığı dildir. Bilhassa nesirlerinde erişilmesi güç bir ahenk ve ses güzelliği vardır. Sade dil akımının şiddetle karşısında olma¬sına rağmen, son şiir ve yazılarında, bilhassa "Cenk Türküsü" ile "Türk İlâhisi"nde dilinin çok sadeleştiği görülür.

Servet-i Fünuncular dan ayrı bir sanat görüşü vardır. "Cemiyet için sanat" taraftarıdır. Bu hususiyeti bütün eserlerinde müşahede edilebilir. Fikirlerinin gücü duygu ve heyecanlarından gelen son devrin en karakteristik edib ve şâirlerindendir.

"Kara Bir Gün" adlı makalesiyle millî duyguları harekete geçiren ve milletine haykıran bir sesle seslenen Süleyman Nazif, her ne kadar Servet-i Fünun Dönemi sanatçıları arasında gösterilse de yazdığı makaleleriyle, mizacıyla, fikriyle edebi şahsiyeti itibariyle Servet-i Fünun'dan çok "Millî Duyuş Hareketi"nin içinde gösterebileceğimiz bir sanatçıdır.

Onun özellikle, sosyal konuların zayıf kaldığı bir dönem olan Servet-i Fünun Dönemi'nde, en ciddi millî meselelere, gerek şiir ve gerekse nesirleri ile katılması ve milletini aydınlatıp heyecana getirmesi de edebi kişiliğinin bulunduğu dönemle tezat oluşturduğunun bir başka göstergesidir.

Asıl edebî faaliyeti 1908'den sonra başlayan Süleyman Nazif'in birçok gazete ve dergide yazılar kaleme aldığını görmekteyiz. Çok değişik mevzularda kaleme aldığı yazılarında lisanın sadeleştirilmesine karşı olduğunu görmekteyiz. Arap ve Fars dilinden alınan terkiplerin aslında dilimize zenginlik kazandırdığını ifade eder. Divan şiiri zevkiyle yetişen şair hece veznine de karşı çıkarak şiirde ahengi sağlayan yegâne veznin aruz olduğunu savunmuştur.

Dil konusunda Türkçülerle girdiği münakaşada Osmanlıcılık fikrini savunmuş, dilde sadeleşmeye karşı çıkmıştır. Bizim gerçek edebiyatımızın Osmanlı Devleti dönemde oluştuğunu ifade etmiştir.

Dilde sadeleşmede Arabî ve Farisî terkipleri bir anda atamayacağımızı, bizim edebiyatımızın temelinin Şarka dayandığını ifade eder ve Türk Yurdu'na, Yakup Kadri'ye

–İkdam yazarlarına- eleştiride bulunur. Bizim lisanımızın Orta Asya da değil Osmanlının doğduğu Söğüd yaylasının olduğunu söyler.

Mehmet Emin Bey'in yazdığı Türkçe Şiirlerin Tevfik Fikret'in şiirleri kadar zevk veremeyeceğini söyler. Dilde sadeleşme ona göre hayalden başka bir şey değildir.

Süleyman Nazif, Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük devirlerinin hepsini yaşar. Bunların arasında tercih ettiği idealin bir nevi "Müslüman-Osmanlıcılık" olduğunu 11 Temmuz 1913'te İçtihat mecmuasında Ahmet Ağaoğlu'na hitaben yazdığı bir mektubunda dile getiren şair daha sonraki yazılarında Türkçü düşünceyi benimsediğini, yanıldığından bahseder. "Türk İlâhisi" şiiri, bu durumu açıklar niteliktedir. Ayrıca polemikleri girdiği Türkçülerden özür diler.

Sert bir mizaca ve buna paralel olarak sert bir görünüme sahip olan Nazif'in, içinde bulunduğu sosyal ortamın ve zamanın etkisinde kaldığı muhakkaktır. Mevcut atmosfer Süleyman Nazif gibi hassasiyeti olan bünyelerde muhakkaktır ki etkilenmeye sebep vermekte ve ciddi meselelere karşı duyarlı olmayı gerektirmektedir.

Süleyman Nazif'e göre edebiyatta hayalî güzellik esastır. Nazif edebiyatta hayalî güzelliğin şart olduğunu belirterek edebiyatın estetik bir gaye taşıması gerektiğini kesin olarak etmiştir.

Bu güzellik de insanın tabiatta gördüğü güzellikleri ham bir eşya gibi kullanmasıyla meydana gelir. Edebî bir eserde şu unsurlar bulunur: müessir (sanatkâr)in, zamanın ve mekânın şahsiyetleri.

Süleyman Nazif, insanın nasıl gıdaya veya havaya ihtiyacı varsa şiire de öyle kesin bir ihtiyacı olduğunu söyler. Bu ihtiyaç kâinattaki güzelliklerden doğar. Kâinat baştanbaşa güzelliklerle doludur. İnsan tabiattaki güzellikleri ham bir eşya gibi kullanarak bir takım eserler yaratır; bu eserler tabiatın fevkinde olmamakla beraber, benzerine hiçbir yerde rastlanamayacak niteliktedirler. İşte buna hayalî güzellik denir. Edebiyat bu hayalî güzellik sayesinde adî yazılardan ayrılır.

Süleyman Nazif, ilk insanların çığlıklarıyla bugünkü insanların titrek nağmeleri arasındaki rabıtanın asla kesilmediğini, bugünkü edebiyatımızda Batının, Acem'in, Fransız'ın tesirlerini, hatta Lâtin, Yunan, Mısır, Bâbil, Hind edebiyatlarının da izlerini, hatta tarih öncesi yadigârları bulmanın mümkün olduğunu söyleyerek taklidi edebiyatın kaçınılmaz bir unsuru kabul eder.

Nazımda daha zayıf olan Nazif nesirde şiddet dozu yüksek makaleler kaleme alır. Makale, tenkid, mektup, inceleme, konferans, hitabet gibi birçok türde yazı yazmıştır. Türkçülük akımına karşı çıkan ve dilde sadeleşmeye sıcak bakmayan Nazif, Türkçülerle -Türk Yurdu- şiddetli münakaşalar yapmıştır.

Eserinin merkezinde heyecan ve öfke bulunan bir sanatçı olan Nazif bir mizaç adamıdır. Namık Kemal, Fuzûlî ve Akif hakkında değerli incelemeler yapmış, araştırmacı olarak da edebiyat tarihine katkıda bulunmuştur.

Mizacının yönlendirmesiyle hayatı boyunca tek başına kalmış, inandığı fikirlerini ve inançlarını tek başına savunmuştur. Karakterinde meydan okuyan "Batarya ve Ateş" yürekli bir adamın ruh halini görürüz.

Onun şiirlerindeki üsluba bakarak Abdülhak Hâmid'i, mizacına bakarak Mehmet Akif'i, yazılarındaki ve şiirlerindeki gür sesiyle Namık Kemal'i, nesirlerine bakarak Cenap Şahabeddin'i görmek mümkündür. Süleyman Nazif ortaya koyduğu eserleriyle, makaleleriyle, hitaplarıyla, polemikleriyle, münakaşalarıyla edebiyatımızda önemli bir yer tutar. Onu hak ettiği yere getirebilmek niçin mizacı ve eseriyle bir bütün olarak ele almak gerekir.

KAYNAKÇA

Abdullah Cevdet. (1927). *"Süleyman Nazif Bey"*, Güneş, 1 Şubat , c. 1, Sayı. 3, s.10-11.

Acaroğlu, Türker. (1987 *). "Açıklamalı Süleyman Nazif Kaynakçası",* Ziya Gökalp Dergisi, Ankara, Ocak-Mart, s. 41-67.

Acaroğlu, Türker. (1970). *"Süleyman Nazif'in 100. Doğum Yıldönümü Münasebetiyle",* Yeni Gazete. 2 Mart, s. 2.

Adıvar, Halide Edip. (1919). *"Tarihin Köşe Başında"* Büyük Mecmua, nr. 13, 16 Teşrin-i Evvel , s. 194.

Adil, Fikret. (1952). "*Namık Kemal'den Sonra En Büyük Vatan Şairi Süleyman Nazif*", Yeni İstanbul Gazetesi, İst. 5 Ocak , s. 2.

Ahmet Halil. (1955). *"Süleyman Nazif Ve Erzurum Kongresi",* Yeni İstanbul, 21 Aralık , s. 2.

Ali Hadi.(1927). *"Mersiye",* Güneş, 1 Şubat 1927, Sayı. 3, S.10.

Ahmet Haşim. (1928). *"Gurebâhâne-i Lâklâkân*", MEB Yay., İstanbul.

Ahmet Haşim. (1999). *"Bize Göre - Gurebâhâne-i Lâklâkân - Frankfurt Seyahatnamesi",* MEB Yay., İst.

Aktaş, Şerif. (1996). "*Edebîyat-ı Cedide Şiiri ve Süleyman Nazif"*, Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, Haziran , C: 1996/I, S: 534, s. 1288-1296.

Aktaş, Şerif. (1996). "*Yenileşme Dönemi Türk Şiiri ve Antolojisi -1*", Akçağ Yay., 1. Baskı, Ank., s. 106-115.

Akyavaş, Ragıp. (1961). *"Süleyman Nazif"*, Kudret Gazetesi, 10 Ocak , s. 2.

Akyüz, Kenan. (1985). *"Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi",* İnkılap Kitapevi, İstanbul .

Akyüz, Kenan. (1990). *"Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri",* İnkilap Kitapevi, 5. B., İstanbul.

Ali Ekrem. (1340). *"Süleyman Nazif Bey'e Cevap",* Son Telgraf, 22 Teşrîn-i sânî.

Ali Emîrî. (1327). *"Esâmî-i Şuarâ-yı Âmid",* İstanbul.

Ali Emîrî. (1327). "*Tezkire-i Şuarâ-yı Âmid",* İstanbul .

Ali Emîrî. (1334). *"Nûr-ı Aynim Süleyman Nazif Beyefendi Hazretlerine",* Tarih ve Edebiyat, 30 Teşrîn-i sânî , c.I, nr . 9.

Arapzâde Hüseyin Râmiz, *"Adâb-ı Zürefâ".*

Arıç, Sabahattin, (1978) ,*"Süleyman Nazif, Batarya ile Ateş ve Tarihin Yılan Hikâyesi",*

İstanbul.

Artam, Nurettin Artam, (1955),"*Nazif'in Ölüm Yıldönümü*", Ulus, 5 Aralık , s. 2.

Atay, Falih Rıfkı, "*Çankaya"*, Bateş, İstanbul 1980.

Atay, Falih Rıfkı, (1967), *"Hatıralar Arasında",* Dünya, 10 Eylül.

Aşkun, Vehbi Cem, *"Süleyman Nazif-Ölümünün Onuncu Yıldönümü Münasebetiyle",* Taşan-Merzifon, İstanbul, 1 Mart 1937, s. 2.

Aykaç, Fazıl Ahmed, *"Mizahçı Gözüyle Nazif",* Akbaba, 31 Ocak 1925, s. 2.

Ayvazoğlu, Beşir, (2014) *" 1924. Bir Fotoğrafın Uzun Hikayesi"* Kapı Yay., İst., s. 221-227.

Aziz, Veziroğlu Ömer, *"Kara Toprak"*, Asri Türkiye, 15 Kânûn-ı Sânî 1927, nr. 4.

Bağdatlı İsmail Paşa, (1951) *"Hediyyetü'l-Ârifîn Esmâü'l-Müellifîn ve Âsârü'l-Musannifîn",* İstanbul.

B. De Slavis, "*Nos Grands Ecrivains - Süleyman Nazif(1870-1927)",* Le Journal D'ürient, 15 Mart 1961.

Bakırcıoğlu, Ziya. (1997). *"Devirler, İsimler, Eserler, Terimler"* Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Cilt:2, Dergâh Yay., İstanbul.

Banarlı, Nihad Sami, *"Hatıralar",* Hürriyet Gzt., 8 Ocak 1952, s. 6.

Banarlı, Nihad Sâmi, (1972), "*Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*" Devlet Kitapları, Millî Eğitim Basımevi, İst., C:II, s. 1044-1046.

Banarlı, Nihad Sami,(1960), *"Yahya Kemal'in Hatıraları",* İstanbul.

Barın, Erol,*(* 1982), *"Güneş ve Edebiyât-ı Umûmiye Mecmuaları Üzerine Bibliyografik Bir Çalışma"* Lisans Tezi, Hacettepe Ünv., Ankara.

Baydar, Mustafa, "*Şapka Konusunda Atıf Hoca - Süleyman Nazif Çatışması",* Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi Kasım 1970, C: XXIII, S: 230, s. 132-136.

Beyatlı, Yahya Kemal, (1973), *"Çocukluğum, Gençliğim, Siyasî ve Edebî Hatıralarım",* İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul.

Beyatlı, Yahya Kemal, (1968), *"Siyasi ve Edebî Portreler",* Yky, İstanbul, s. 29-32.

Beysanoğlu, Şevket, (1957), *"Diyarbakırlı Fikir ve Sanal Adamları*", İstanbul.

Beysanoğlu, Şevket, *"Süleyman Naif'te Vatan Sevgisi ve Millî Heyecanı",* Ziya Gökalp Dergisi, Mart 1987, s. 7-14.

Beysanoğlu, Şevket, *Doğumunun 100. Yılında Süleyman Nazif. Hayatı, Sanatı, Eserleri, Eserlerinden Seçmeler,* İş Matbaacılık ve Ticaret, Ankara 1970.

Bilgegil, M. Kaya, "*Süleyman Nazif'le İlgili Bazı Vesikalar I",* Kubbealtı Akademi

Mecmuası, C.VII, nr . 2, Nisan-1978, S 28-60.

Bilgegil, M. Kaya, *"Süleyman Nazif'le İlgili Bazı Vesikalar II",* Kubbealtı Akademi Mecmuası, C.VII, nr . 3, Temmuz-1978, s. 54-69.

Bilgegil, M. Kaya, *"Süleyman Nazif'le İlgili Bazı Vesikalar III",* Kubbealtı Akademi Mecmuası, C.VII, nr . 4, Ekim-1978, s. 69-74.

Bilgegil, M. Kaya, *"Süleyman Nazif'le İlgili Bazı Vesikalar IV",* Kubbealtı Akademi Mecmuası, C.VIII, nr . 1, Ocak-1979, s. 67- 74.

Bilgegil, M. Kaya, *"Edebiyat Bilgi ve Teorileri",* Sevinç Yay., Ankara 1980.

Bilgegil, M. Kaya, *"Yakın Çağ Türk Kültür ve Edebiyat Üzerinde Araştırmalar II", Müteferrik Makaleler I",* Atatürk Üniversitesi Edeb. Fak.,, Erzurum 1980.

Bilgegil, M. Kaya, *"Türkçe Dilbilgisi",* Dergah Yay., İstanbul 1982.

Binark, İsmet– Sefercioğlu, Nejat, "*Süleyman Nazif Bibliyografyası",* Türk Kültürü, C.XIV, nr . 172, Şubat-1977.

Binark, İsmet– Sefercioğlu, Nejat, "*Doğumunun 100. Yıldönümü Münasebetiyle Süleyman Nazif Bibliyografyası",* Millî Kütüphane Cilt ve Basımevi, Ankara 1970.

Bursalı Mehmed Tahir, *"Osmanlı Müellifleri",* İstanbul 1972.

Bürün, Vecdi, *"Süleyman Nazif'e Yeniden Kavuştuk",* Son Saat Gazetesi, 5 Ocak 1957, s. 2.

"Büyük Vatanperver Süleyman Nazif" Hergün Gazetesi, İst. 13 Ocak 1956, s. 2.

Celâl Nuri, *"Süleyman Nazif Bey'in Üslûbu",* Edebiyât-ı Umumiye, , C.I, nr . 18, 3 Mart 1917.

Celâl Tarakçı, *"Cenap Şahabeddin 'de Tenkid",* Samsun 1986.

Cenap Şahabeddin , *"Yeni Elfâz",* Servet-i Fünûn, 17 Temmuz 1313, C.Xıv, nr . 333.

Cenap Şahabeddin , *"Süleyman Nazif'in Üfûlü",* Servet-ı Fünûn, C.LXI, nr . 1587, 13 Kânûn-ı Sânî 1927.

Cenap Şahabeddin , *"Süleyman Nazif'in Âheng-i Nesri",* Güneş, C.I, nr. 3, 15 Şubat 1927, s. 6-7.

Cenap Şahabeddin , *"Süleyman Nazif, Hayatı ve Edebiyatı",* Servet-1 Fünûn, C.Lxıv, nr 1683, 15 Teşrîn-i Sânî 1928, s. 205.

Cenap Şahabeddin , *"Edebî Tetkikler",* Güneş, 1 Şubat 1927, Sayı. 3, S.6-7.

Cenap Şahabeddin , *"Lugaviyyat",* Güneş, 15 Mart 1927, Sayı. 6, S.12.

Cenap Şahabeddin *"Telsiz Telefon",* Güneş, 1 Haziran 1927, Sayı. 11, S.7.

Cevdet Yakup, *"Süleyman Nazif'e Dair",* Bizim Şehir Gazetesi, İst. 21 Nisan 1955, S.2.

Cunbur, Müjgân, "*Süleyman Nazif'in Hayatı ve Eserleri",* Hisar, C.X, nr . 80, Ağustos - 1970, s. 6-9.

Çağdaş, Tevfik Nevzat, *"23 Üncü Ölüm Yıldönümünde Koca Süleyman Nazif",* Millet, İstanbul, 29 Aralık 1949, s. 2.

Çağlar, Behçet Kemal, *"Ahbab Çavuşlar",* Perşembe, 27 Haziran 1935, nr . 13.

Çamlıbel, Faruk Nafiz, *"Süleyman Nazif'in Büstü",* İrade Gazetesi, 18 Ocak 1969, s. 2.

Çamlıbel, Faruk Nafiz, *"Nasıl Tanıdım? Süleyman Nazif", Yedigün,* Sayı 445, 15 Eylül 1941.

Çalen, Mehmet Kaan– Çalen,Haluk, *"Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Modern Türk Düşüncesinde Milliyetçilik",* Bilgeoğuz Yay., İst. 2014, s. 273-297.

Çapanoğlu, Münir Süleyman, "Süleyman Nazif", Hür Türkiye, Aralık 1954.

Çapanoğlu, Münir Süleyman, "*Ölümünün 27. Yıldönümünde Süleyman Nazif*", Türk Sesi Gazetesi, İst. 5 Ocak 1954, s. 3.

Çetin, Nurullah, *"Süleyman Nazif'in Fırak-ı Irak Adlı Eseri"* Türkoloji Dergisi, C. XI, s. 1, s. 233-256

Çınarlı, Mehmet, *"Niçin Süleyman Nazif",* Hisar Dergisi, C.X, nr . 80, Ağustos 1970, s. 10-11.

Develioğlu, Ferit, *"Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat",* 12. B., Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 1995.

Dikkaya, Hasan, "*Süleyman Nazif'in Batarya ile Ateşi",* İstanbul 1973 (Yayınlanmamış Lisans Tezi).

Diriöz, Meserret, *"Süleyman Nazif"*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Şubat 1977, C.Xv, nr . 172, s. 202-211.

Diriöz, Meserret, *"Süleyman Nazif",* Türk Ansiklopedisi, C. 30, Ankara 1981, 93-95.

Dizdaroğlu, Hikmet, *"Son Şarklı",* Varlık, Nisan - 1971, C.XXXVIII, nr . 763.

Doktor Abdullah Cevdet, *"Muhibb-i Kadîmimiz Süleyman Nazif Bey'in İrtihâli",* İçtihad, 15 Kânûn-ı Sânî 1927, nr . 220.

Doktor Abdullah Cevdet, *"Süleyman Nazif Bey",* İçtihad, 15 Kânûn-ı Sânî 1927, nr . 220.

Doktor Abdullah Cevdet, *"Süleyman Nazif'e Dâir",* Güneş, C.I, nr . 3, 1 Şubat 1927, s. 10-11.

Doktor Abdullah Cevdet, *"Süleyman Nazif Bey Merhûma Dâir",* İçtihad, 15 Şubat 1927, nr . 222.

Duman, Hasan, *"Başlangıcından Harf Devrimine Kadar Osmanlı Türk Süreli Yayınlar ve Gazeteler Bibliyografyası ve Toplu Kataloğu (1828–1928)",* İnformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı , Ankara, 2000.

Dursunoğlu, Cevat, *"Millî Mücadelede Erzurum",* Ankara 1946.

Ebüzziya Tevfik, "*Süleyman Nazif Beyefendi'ye"-I-V-*, Mecmua-i Ebüzziya, C. 10, nr, 96-99, 101; 19, 26 Cumade'l-Ulâ; 4, 11, 25 Cumade'l-Âhire 1329/1911; s. 545-9,577-82,609-14,657-9,705-12

Efe, Necdet Rüştü, *"Türk Nüktecileri",* Salkımsöğüt Yayınları, Erzurum 2013, s. 251-258.

Efe, Necdet Rüştü, "*Türk Nüktedanları*", Zafer Gazetesi, İst. 3 Nisan 1955 ve 10 Nisan 1955 Ekleri.

Efe, Necdet Rüştü*, "Süleyman Nazif",* Zafer, 3 Nisan 1955, s. 2.

Efe, Necdet Rüştü, "Süleyman Nazif", Zafer, 7 Nisan 1955, s. 2.

Efe, Necdet Rüştü, *"Süleyman Nazif",* Zafer, 10 Nisan 1955, s. 2.

Emil, Birol, *"Mizana Murad Bey",* İstanbul 1979.

Emil, Birol, *"Jön Türkler'e Dair Vesikalar I*", İstanbul 1982.

Enginün, İnci– Kerman, Zeynep*, " Yeni Türk Edebiyatı Metinleri III- Nesir 2"* Dergah Yay., 1. Baskı, İst. 2011, s. 707-740.

Enginün, İnci– Kerman, Zeynep*, " Araştırmalar ve Belgeler", (Hâmid , Midhat Cemal ve Halide Edip'e Mektuplar)* Dergah Yay., 1. Baskı, İst. 2000, s. 592600.

Enginün, İnci, *"Süleyman Nazif İn Edebiyatımızdaki Yeri",* Ziya Gökalp Dergisi, Mart 1987, s. 15-22. (İnci Enginün, "*Süleyman Nazif'in Edebiyatımızdaki Yeri*", Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, Haziran 1988, C: Lv, S: 438, s. 329-335

Ercilasun, Bilge, *"Servet-i Fünûnda Edebi Tenkid",* Ankara 1981.

Emre, İsmet , *"Edebiyât-ı Umûmiye Mecmuası (İnceleme ve Seçilmiş Metinler)"* Yük. Lis. Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 1993.

Ertürk, Hüsameddin, "*İki Devrin Perde Arkası",* Nurgök Matbaası, İstanbul 1957.

Erzi, İhsan, *"Süleyman Nazif'in Yaşam ve Kaynakçası.?",* İstanbul 1979.

Erzi, İhsan, "Süleyman Nazif, *"Malta Geceleri", Firâk-ı Irak ve Galiçya"* Tercüman Yay., İstanbul 1979.

Fâzıl Ahmet, *"Süleyman Nazif Bey'e",* Akbaba, 21 Mayıs 1341.

Fâzıl Ahmet, *"Süleyman Nazif Bey'e",* Güneş, 1 Şubat 1927, C.I, nr . 3.

Fâzıl Ahmet Aykaç, "*Süleyman Nazif Bey'e"*, Akbaba Mecmuası, Sayı:255, İst. 21 Mayıs 1925, s. 2.

Fenik, Adviye, "*Süleyman Nazif*", Zafer Gazetesi, İst. 10 Ocak 1955, s. 3.

Fevzi Lütfi*, "Son Şöhretler",* Güneş, 15 Kânun-i Sani 1927, Sayı. 2, Ss.14-15.

Gezgin, Hakkı Süha*, "Edebî Potreler -Süleyman Nazif-",* Yeni Mecmua, C.I, nr .8, 21 Haziran 1939, s. 5.

Güngör, Lütfi, *"Süleyman Nazif",* İ. Ü., T. D. E. B. Mez. Tezi, İst. 1941, T. 122.

Gür, Muhammet, "*Süleyman Nazif'in Edebiyatçılarımız Hakkındaki Görüşleri*", Ziya Gökalp Dergisi, Mart 1987, s. 30-40; Gür, Muhammet, *"Süleyman Nazif'in Edebiyatçılarımız Hakkındaki Görüşleri",* Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, Ekim 1987, C: Lvı, S: 430, s. 202-212

Gür, Muhammet (1998). *"Süleyman Nazif",* Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, C.8, İstanbul: Dergâh Yayınları, S.66-69.

Gür, Muhammet, "*Süleyman Nazif'in Hususi Mektupları",* Türklük Araştırmaları Dergisi, nr. 8, Mü Fen-Edebiyat Fak. 1997, s. 199-232.

Gür, Muhammet, *"Makale ve Mektuplarına Göre Süleyman Nazif",* M. Ü. Sos. Bil. Ens., Yayımlanmamış Doktora Tezi, İst. 1992.

Göçgün, Önder, "*Süleyman Nazif'in Sanatı ve Ona Tesir Eden Faktörler*", Türk Edebiyatı Araştırmaları, Selçuk Üniversitesi Yayınları, No: 90; Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 7, Konya, 1991; C:II, s. 439-456.

Göçgün, Önder*, "Süleyman Nazif Hakkında Bazı Yeni Tespitler"*, Ziya Gökalp Dergisi, Mart 1987, s. 68-79. (Önder Göçgün, "*Süleyman Nazif Hakkında Bazı Yeni Tespitler"*, Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi Kasım 1987, C: Lıv, S: 431, s. 252-262)

Göçgün, Önder*, "Nef'î ve Süleyman Nazif"*, Hisar, Temmuz 1975, C. 15, Sayı: 139.

Şit, Özdemir , "*Süleyman Nazif'in Servet-1 Fünûn'da Çıkan Makaleleri",* İstanbul 1977 (Lis. Tezi).

Gönensay, Hıfzı Tevfik, "*Tanzimat'tan Zamanımıza Kadar Türk Edebiyatı Tarihi",* Remzi Kitabevi, İstanbul 1945.

Gövsa, İbrahim Alâettin, *"Süleyman Nazif - Hayatı, Kitapları, Mektupları, Fıkra ve Nükteleri",* Semih Lütfi Sühulet Kütüphanesi, İstanbul 1933.

Gövsa, İbrahim Alâettin, *"Nazif'ten Hâmid'e Ahiretten Mektuplar",* Kanaat Kütüphanesi, İstanbul 1932, s. 32.

Gövsa, İbrahim Alâettin, *"Nazif Bey Hakkında Tahassüsler",* Servet-i Fünûn, 13 Kânûn-i Sânî 1927, C.LXI, nr .1587.

Gövsa, İbrahim Alâettin, *"Edebî An'anemizde Süleyman Nazif",* Resimli Gazete, 15 Kânûn-ı Sânî 1927.

Gövsa, İbrahim Alâettin, *"Âlem-i Ukbâdan Bir Sadâ . Merhum Süleyman Nazif Bey'den Şâir-i A'zam Abdülhak Hâmid Beyefendi'ye Vârid Olan Mektubun Suretidir",* Resimli Gazete, 29 Kânûn-ı Sânî 1927.

Gövsa, İbrahim Alâettin, (1945) "*Türk Meşhurları Ansiklopedisi*", Yedigün Neşriyatı, İstanbul.

Halil Nihad*, "Süleyman Nazif Bey",* Milliyet, 6 Kânûn-ı Sânî 1927.

Hanioğlu, M.Şükrü, "*Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi",* Üçdal Yay., İstanbul 1981.

"Heyecanlı Bir Adam: Süleyman Nazif", Ulus, 20 Ocak 1961.

Hisar, Abdülhak Şinasi, (2013),*"Geçmiş Zaman Edipleri, "Süleyman Nazif'e Dâir Hatıralar",* Yk Yay.,1. Baskı, İstanbul, s. 38-47. (Abdülhak Şinasi Hisar, Süleyman Nazif'e Dâir Hatıralar", Muhit, Mart 1932, s. 29-32.)

Hisar, Abdülhak Şinasi, (2009), *"Kitaplar ve Muharrirler II", "Süleyman Nazif'in Nükteleri I-II-III",* Yk Yay., 1. Baskı, İstanbul , s. 51-73.

Hisar, Abdülhak Şinasi, (2009), *"Kitaplar ve Muharrirler – II", "Süleyman Nazif"*, Yk Yay., 1. B, İstanbul , s. 147-152.

Hisar, Abdülhak Şinasi, (2009), *"Kitaplar ve Muharrirler – II", "Gazetelerde Süleyman Nazif"*, Yk Yay., 1. B, İstanbul, s. 301-308.

Hisar, Abdülhak Şinasi, *"Süleyman Nazif'in Son Günleri I", Varlık,* Sayı 11, 15 Birinci Kânun 1933.

Hisar, Abdülhak Şinasi*, "Süleyman Nazif'in Son Günleri II*", *Varlık,* Sayı 12, 1 İkinci Kânun 1934.

Hocaoğlu, Mehmet, (1976), *"Tarihte Ermeni Mezâlimi ve Ermeniler",* Anda Dağıtım, İstanbul.

İleri, Suphi Nuri, *"Gazetecilik Hatıralarım",* Yeni Adam, İlk-Kânûn-1941, nr. 364.

İleri, Suphi Nuri, *"Süleyman Nazif",* Yeni Adam, nr. 473, İstanbul, 20 Ocak 1944, s. 4.

İnal, İbnülemin Mahmut Kemal, (1938), "*Son Asır Türk Şairleri"*, İst., Devlet Basımevi, Cüz.6,s. 1118-1138.

İpekten, Halûk, *"Süleyman Nazif",* Bilgi Dergisi, C:Xı, İst.1958, Sayı:130-131, s. 9-10.

İskeçeli Mehmet Sıtkı, *"Üstâd-ı Ebed-Zinde Süleyman Nazif Beyefendi'ye",* Peyâm-ı Edebî, 11 Eylül 1335.

İskeçeli Mehmet Sıtkı*, "Süleyman Nazif Beyefendi'ye",* Peyâm-ı Edebi, 13 Teşrîn-i Sânî 1335.

İskeçeli Mehmet Sıtkı, *"Süleyman Nazif Beyefendi'ye Son Arıza",* Peyâm-ı Edebî, 4-11 Kânûn-ı Evvel 1335.

İskilipli Mehmet Âtıf Efendi, *"Süleyman Nazif Bey'e Cevabım"*, Son Telgraf, 22 Teşrîn-i Sânî 1340.

Kabaklı, Ahmet, *"Süleyman Nazif- Müstesna Bir Karakter Abidesi",* Hareket Dergisi, Mart 1949, C. 3, nr. 25, s. 8-9,16.

Kabaklı, Ahmet, *"Türk Edebiyatı ",* Türkiye Yayınevi, C. 3, İstanbul 1966. 1981.

Kaflı, Kadircan*, "Kahraman Süleyman Nazif",* Tercüman Gazetesi, 5 Ocak 1957, s. 2.

Kaflı, Kadircan, *"Heykeli Dikilecek Adam",* Tercüman Gazetesi, 6 Ocak 1957.

Kanber, Lütfi Arif, *"Süleyman Nazif'in (Kara Bir Gün)ü",* Son Posta, 24 Haziran 1954.

Kanber, Lütfi Arif, *"İstanbul'da İki Mi, Dört Mü Hükümet Vardı",* Son Posta, 25 Haziran 1954.

Karakaş, Şuayip, *"Süleyman Nazif*", Kültür Bak. Yay. Ank. 1988.

Karakaş, Şuayip, *"Süleyman Nazif ve Pierre Loti Hitâbesi".* Yedi İklim, Sayı: 43, 1993 , S.60-66.

Karakaş, Şuayip, *"Hz. İsa'ya Açık Mektup - Karabağ - Kıbrıs ve Bosnasarayı". Türk Yurdu*, (1992, Sayı: 61, s. 8-14.

Karakaş, Şuayip, *"Süleyman Nazif'in Nazarında Mehmet Akif". Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*,1988, Sayı: 1, s. 117-126.

Karakoyun, Mithat Ömer, *" Süleyman Nazif",* Marmara Mecmuası, C. 1, nr .7 Teşrîn-i Evvel-1937, s. 161-168

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, *(1969), "Süleyman Nazif", Gençlik ve Edebiyat Hatıraları*, Bilgi Yay. Ank., s. 213-236.

Kaplan, Mehmet, *"Süleyman Nazif ve Türk Nesri",* Hisar, Eylül-1970 C.X, nr. 81.

Ank. 1970, s. 6-7.

Kaplan, Mehmet, *(1978),"Şiir Tahlilleri I",* Dergah Yay., İstanbul.

Kaplan, Mehmet, (1971),*"Tevfik Fikret",* Dergah Yay., İstanbul.

Kaplan, Mehmet, (2007), *"Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar",* Dergah Yay., İstanbul.

Kaygılı, Osman Cemal, *"Merhum Üstada Dair Bazı Hatıralar",* Güneş, 1 Şubat 1927, C.I, nr. 3, s. 12-13.

Kâzım Karabekir, (1960), *"İstiklâl Harbimiz",* İstanbul.

Kemalettin Şükrü, (1930), *"Mütareke Acıları",* İstanbul .

Kemal Reşid, (1917),*"Abdülhak Hâmid -Süleyman Nazif",* İstanbul .

Kerman, Zeynep, *"Süleyman Nazif'ten Oğluna Mektuplar"*, İstanbul Ünv. Edebiyat Fak.Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Cilt: XXVI, İst. 19.. s. 263, 288. (*"Süleyman Nazif'ten Oğluna Mektuplar"*, Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri, 2. Bas.,Dergah Yay., İst. 2009, s. 565-566.

Kerman, Zeynep, *"Faruk Nafiz Çamlıbel'in Süleyman Nazif'e Yazdığı Mektuplar"* Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri, 2. Bas.,Dergah Yay., İst. 2009, s. 589.

Kerman, Zeynep, *"Sami Paşazade Sezâî'nin Hikâye-Hatıra-Mektup ve Edebî Makaleleri",* İstanbul 1981.

Kerman, Zeynep, "*Celal Nuri İleri'nin Atatürk ve Süleyman Nazif'le İlgili İki Mektubu",* 1985, s. 71-4.

Kerman, Zeynep, "*1862-1910 Yılları Arasında Victor Hugo'dan Yapılan Tercümeler Üzerinde Bir Araştırma"*, İst. 1978.

Koçu, Reşât Ekrem, *"Süleyman Nazif'ten Hatıralar",* Her Gün Gaz., 3 Ocak 1957, s. 2.

Kolcu, Ali İhsan, "*Servet-i Fünun Edebiyatı*", Salkımsöğüt Yay., 7. Baskı, Erzurum 2014.

Kolcu, Ali İhsan, *"Edebiyat Kuramları",* Salkımsöğüt Yay., 3. Baskı, Erzurum 2011.

Kolcu, Ali İhsan , *"Süleyman Nazif*", Servet-i Fünûn Edebiyatı, Salkımsöğüt Yayınları.1.Bs., Erzurun 2005, s. 211.

Koray, Gülsen, *"Süleyman Nazif'in Şiirleri",* İstanbul, İ. Ü, T. D. E. B. Mez. Tezi, 1960-61, T. 554.

Koryürek, Enis Behiç, *"(Süleyman Nazif) Merhum İçin",* Servet-i Fünûn 13 Kânûn-ı Sânî 1927, C.LXI, nr. 1587, s. 113.

Köprülü-Zâde Mehmet Fuad, *"Bugünkü Edebiyat",* Cihan Biraderler Matbaası,

İstanbul 1924s. 329.

Köprülü-Zâde Mehmet Fuad, "*Süleyman Nazif"*, Hayat, 13 Kânûn-ı Sânî 1927, C.I, nr . 7.

Köprülü-Zâde Mehmet Fuad *, "Süleyman Nazif'e",* Büyük Mecmua, nr. 14, 2 Mart 1919. S.10.

Kuran, Ahmet Bedevî, *"Osmanlı İmparatorluğunda ve Türkiye Cumhuriyetinde İnkılâp Hareketleri"*, İstanbul 1959.

Kurgan, Şükrü, "*Süleyman Nazif*", Varlık Yayınları: 375, Türk Klâsikleri: 45, İst. 1955, s. 112.

Kuntay, Mithat Cemal, *"Süleyman Nazif'in Bir Mektubu",* Son Posta, İstanbul, 2 Kasım 1950, s. 2.

Kuntay, Mithat Cemal, *"Siyasî Sürgünler Adası Malta",* Kalem Yay., İstanbul 1978.

Kuntay, Mithat Cemal, *"Süleyman Nazif'e",* Güneş, 1 Şubat 1927, Sayı. 3, S.4.

Kurgan, Şükrü, (1955),*"Süleyman Nazif Hayatı-Sanatı-Eseri",* Varlık Yay. İstanbul.

Kutlu, Şemsettin, (1954), *"Süleyman Nazif'in Heyecanları",* Zafer, 12 Kasım, s. 3-6.

Kutlu, Şemsettin, *"Görmek-İşitmek",* Yeni İstanbul Gazetesi, İst.18 Haziran 1956, s. 2.

Kutlu, Şemsettin, *"Süleyman Nazif'in 30. Ölüm Yıldönümü",* Zafer, 5 Ocak 1957, s. 3.

Mardin, Şerif, *"Jön Türkler'in Siyasî Fikirleri (1895-1908)",* Ankara 1964.

Mardin, Şerif, *"Tanzimat ve Aydınlar"* Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, Cilt:1, İletişim Yayınları,

Mardin, Şerif (1986): *"19.Yy.Da Düşünce Akımları ve Osmanlı Devleti"* Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, Cilt: 2, , İletişim Yayınları, İstanbul 1986.

"Matbuatımızın Mâtemi", Resimli Gazete, 15 Kânûn-ı Sânî 1927.

M. Turhan, *"Cengiz Han ve Süleyman Nazif Bey!"*, Cumhuriyet, 1 Teşrin-i Evvel 1933.

M. As. Çalıkoğlu, *"Süleyman Nazif",* Son Posta, İst., 18 Ocak 1958, s. 2.

Mehmed Süreyya*," Sicill-i Osmâni",* İstanbul 1311.

Mizancı Murad, *"Süleyman Nazif Beyefendi'ye",* Mecmua-ı Ebüzziya, 17 Receb 1329, C.X, nr. 104.

M. Selâhaddin, *"Mütareke Yıllarında Gazetecilik Hatıraları",* Perşembe, 12 Mart 1936, nr. 50.

Muallim Naci, *"Istılahat-ı Edebîyye",* Akabe Yay., Ankara 1983.

Muallim Naci, *"Lûgat-ı Naci",* Çağrı Yayınları, İst. 1995.

Mustafa Safâî, *"Tezkiretü's-Safâî".*

Nalbantoğlu, Muhiddin, *"İki Deha - İki Kıtâl",* Yeni İstanbul Gazetesi, İst. 12 Ocak 1964, s. 2.

Necatigil, Behçet, *" Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü",* Varlık Yayınları, 20. B., İstanbul 2002.

Necmi Nureddin, *"Süleyman Nazif'in Mezarında"*, Güneş, 1 Şubat 1927, C.I, nr. 3.

Okay, Orhan -Köprülü, M. Fuat, "*Türk Klasikleri*", Dösar, İstanbul 1984, s. 49-84.

Orhon, Orhan Seyfi, *"Süleyman Nazif'ten Mektup",* Akbaba, 30 Nisan 1937, C.VII, nr. 173.

Orhon, Orhan Seyfi, *"Süleyman Nazif",* Zafer, 7 Ocak 1954, s. 2.

Orhon, Orhan Seyfi, *"Süleyman Nazif ve Osmanlıca*", Zafer, 8 Ocak 1957, s. 2.

Orhun, Hayri– Kasaroğlu, Celâl– Belek, Mehmet– Atakul, Kâzım, *"Meşhur Valiler - 50 Ünlü Vali",* Ankara 1969.

Ortaç, Yusuf Ziya, *"Portreler",* Doğan Kardeş Yayınları A.Ş. Basımevi, İstanbul 1960, s. 45-50.

Ozansoy, Fâik Âli, *"Üstadın Irtihali Hasebiyle",* Yeni Ses, 9 Kânûn-ı Sânî 1927.

Ozansoy, Fâik Âli, *"Nedîm ve Lâle Devri",* Ankara 1950.

Ozansoy, Halit Fahri, *"Edebiyatçılar Çevremde",* Sümerbank Kültür Yay., Ank., 1970.

Ozansoy, Halit Fahri, *"Edebiyatçılar Geçiyor",* Türkiye Yay., İstanbul 1967.

Ozansoy, Halit Fahri, *"Süleyman Nazif",* Havadis, 10 Mayıs 1958.

Ozansoy, Halit Fahri, *"Süleyman Nazif'e Melon Şapkası",* Tercüman, 11 Ocak 1966.

Ozansoy, Halit Fahri, *"Süleyman Nazif'in Dili De Kalemi Gibi Keskin İdi",* Tercüman, 18 Ocak 1966, S.2.

Ozansoy, Halit Fahri, *"Süleyman Nazif'in Titizliği ve Mürettiphanenin Çilesi",* Tercüman, 1 Şubat 1966, s. 2

Ozansoy, Munis Faik, *"Vatan ve Süleyman Nazif",* Hisar, Ağustos-1970, C.10, nr. 80, s. 3-5.

Öcal, F.Cemal Oğuz, *" Ölümünün 38. Yıldönümünde Süleyman Nazif'i Anıyoruz",* Yeni İstanbul, 8 Ocak 1965, s. 2.

Önad, Mazhar, *" Ölüm Yıldönümü Günlerinde Süleyman Nazif",* Cumhuriyet, 8 Ocak 1956, s. 2.

Öndeş, Osman, *"Malta Sürgünleri',* Hayat - Tarih Mecmuası, Aralık-1970, nr. 11.

Özerdim, Sami Nâbî, "*Süleyman Nazif",* Emek Basım-Yayımevi, Ankara 1958, s. 15.

Öztuna, Yılmaz, *"Büyük Türkiye Tarihi",* Ötüken Yay., İstanbul 1979.

Öztürkçü, İbrahim, *"Süleyman Nazif İttihat ve Terakki'yi Anlatıyor Abdülhamid'in Ahı",* Selis Yay, 1. Baskı, İst. 2014.

Pakalın, Mehmet Zeki, *"Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü",* İstanbul 1971.

Parlatır, İsmail, *"Süleyman Nazif'in Sanat Hayatı"*, Ziya Gökalp Dergisi, Mart 1987, s. 23-29.

Peyami Safa*, "Süleyman Nazif'in 30 uncu Ölüm Yıldönümü",* Milliyet, 4 Ocak 1957.

Rami Ömer, *"Cevâb I Intikâdâta Mukabele",* Mecmua-i Ebüzziya, 25 Zil-Kâde 1329, CXII, nr. 121.

R. Mahmut Ekrem, *"Yakışmadı",* Güneş, 1 Mayıs 1927, Sayı. 9, S.3.

Sabri Emir, "Tufan", Güneş, 1 Mayıs 1927, Sayı. 9, S.15.

Sâlim Efendi (Mirzazade, *"Tezkire-i Sâlim",* İkdam Matbaası, İst., 1897.

Sâmih Fethi, *"İçtihad Müdiriyyetine*", İctihad, 1 Kânun-ı Evvel 1327, C.II, nr. 36.

Sami Paşa-Zâde Sezâî, *"Süleyman Nazif*", Güneş, 1 Şubat 1927, C.I, nr. 2-3.

Sevengil, Refik Ahmet, *"Eski Şiirimizin Ustaları",* Atlas Kitabevi, İstanbul 1964, s. 399.

Sevük, İsmail Habib, *"Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi",* Matbaa-i Amire, İstanbul 1925, s. 702.

Sevük, İsmail Habib*, "Edebî Yeniliğimiz",* Remzi Kitabevi, İstanbul 1935.

Sevük, İsmail Habib, *"Yeni Edebî Yeniliğimiz",* Devlet Matbaası, 2. Bas., İst. 1932, s. 177-184.

Sevük, İsmail Habib, *"Tanzimat'tan Beri Edebiyat Tarihi I",* Remzi Kitabevi, İstanbul 1942.

Seyfettinoğlu, Muzaffer Budak, *"Ölümünün 38. Yıldönümü Dolayısıyla Süleyman Nazif",* Sanat Dünyası Dergisi, İst. 1 Ocak 1965, s. 8.

Seyfettinoğlu, Muzaffer Budak, "*Bilinmeyen Tarafları ile Süleyman Nazif,*

"Yeni İstiklâl Gazetesi, İst. 24 Şubat 1962, s. 4.

" Süleyman Nazif'in Uslubu Hakkında Ne Diyorlar?", Hisar Dergisi, Sayı. 80, Ağustos

1970, s. 12-13.

"Süleyman Nazif", Sevimli Ay, Şubat-1927, C.III, nr. 36.

"Süleyman Nazif", Güzel Sanatlar Mat., İstanbul 1954.

"Süleyman Nazif", Ulus, 20 Ocak 1961.

"*Süleyman Nazif'e Dâir Nükteler Ve Fıkralar",* Güneş, 1 Şubat 1927, C.I, nr. 3, s. 8.

"Süleyman Nazif İçin", Yeni İstanbul, 3 Ocak 1957.

"Süleyman Nazif Öldü", Hürriyet, 5 Ocak 1954.

"Süleyman Nazif'in Ölümü", Güneş, 1 Şubat 1927, C.I, nr. 3.

"Süleyman Nazif'in Ölüm Yıldönümü", Son Saat, 5 Ocak 1953.

"*Süleyman Nazif'in Ölümü*", Ulus Gazetesi, Ank. 5 Ocak 1960, s. 3

"*Süleyman Nazif'in Ölümü*", Güneş Mecmuası, C:L, Sayı:3, İst. 1 Şubat 1927, s. 1.

Solok, Cevdet Kudret, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*- Mektup Özel Sayısı, Temmuz 1974, C: XXX, S: 274, s. 206-210

Soysüllü, Mahmut, *"Süleyman Nazif'in Makaleleri (1909'a kadar)",* İ. Ü, T. D. E. B. Mez. Tezi, 1969-70, T. 949.

Şapolyo, Enver Behnan, *"Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü ile Basın",* 1971.

Şemsettin Sami, (1989) , *"Kâmûs-i Türkî",* Enderun Kitabevi, İst.

Tahirü'l-Mevlevî, (1973*), "Edebiyat Lügati",* İstanbul.

Talu, Ercüment Ekrem, (1927), *"Nazif ile Dostluğumuz",* Güneş, 1 Şubat, C.I, nr . 3.

Tanpınar, Ahmet Hamdi, (1927), *"Süleyman Nazif'in Ölümü ve Bir Hatırası",* Yeni Ses, 9 Kânûn-ı Sânî.

Tanpınar, Ahmet Hamdi, (1977),*"Edebiyat Üzerine Makaleler",* Dergah Yay., İstanbul.

Tanpınar, Ahmet Hamdi, *"19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi",* Dergah Yay., İstanbul 1976.

Tansel, Fevziye Abdullah *, "İyi ve Doğru Yazma Usûlleri III",* İstanbul 1978.

Tarhan, Abdülhak Hâmid *, "Süleyman Nazif",* Servet-i Fünûn, C. Lxı, nr. 1592, 17 Şubat 1927.

Tarhan, Abdülhak Hâmid , *Mektuplar,* C. I-II, İstanbul 1334,1335.

Tevetoğlu, Dr. Fethi, *"Süleyman Nazif'e Dair",* Zafer, 6 Ocak 1952, s. 2.

Tevfik Fikret, "*Süleyman Nazif'e; Mehmet Emin Yurdakul'a [Mektup]",* Sadeleştiren:

Tevfikoğlu, Muhtar, *"Dicle Kıyılarından: Süleyman Nazif",* Türk Kültürü,C. 9, nr. 104, Haziran-1971, s. 49-54.

Timurtaş, Faruk K., *"Süleyman Nazif",* Son Havadis, 21 Ocak 1962.

Timurtaş, Faruk K., *"Süleyman Nazif",* Türk Kültürü, Nisan-1965, C.III, nr. 30, s. 368-371.

Tokadi-Zâde Şekip, *"Ah Süleyman Nazif (Süleyman Nazif'e Dair Müşahadeler ve Tahassüsler) ",* Güneş, C.I, nr. 3, 1 Şubat 1927, s. 8.

Tokadîzâde Şekib, *"Süleyman Nazif'in Ruhuna İthaf - Elemli Senihalar",* Güneş Mecmuası, C:L, Sayı:3, İst. 1 Şubat 1927, s. 15.

Toker, Yalçın, *"Malta Sürgünleri'nden Portreler",* Toker Yay, İst. 2006.

Topaloğlu, Yüksel, *"Süleyman Nazif'in Eserlerinde Namık Kemal", Doğumunun 170. Yılında Uluslararası Namık Kemal Sempozyumu* / The 1st International Symposium Dedicated To The 170th Birth Anniversary Of Namık Kemal, Namık Kemal Üniversitesi, Tekirdağ, s. 1011-1021. (Aralık 2010)

Tugay, Asaf, *"İbret (Abdülhamid'e Verilen Jurnaller ve Jurnalciler)",* İstanbul 1961.

Tunaya, Tarık Zafer, *"Türkiye'de Siyâsî Partiler",* İstanbul 1952.

Tuncer, Ferit Ragıp –" Arıkan, Selahattin, *Publius Virhilius Maro, Roberl Schuınann, Recâîzâde Mahmud Ekrem, Süleyman Nazif,*" İstiklâl Matbaası, Ankara 1959, s. 68.

Tütenk, Mustafa Akif, *"Mahsûl-i Leyâlî-i Hayatım",* Kara Âmid, 1956, nr. 4.

Ulunay, Refi Cevat, *"Bâbıâlî Devleri",* Kalem Dergisi, C.I, nr. 3, 13 Haziran 1962, s. 67-70.

Ulunay, Refi Cevat, *"Edebiyatta Mizah",* Milliyet, 9 Aralık 1956, s. 3.

Ulunay, Refi Cevat, *"Nazif'in Nüktelerinden"* Yeni Adam, İstanbul, 27 Son Kânûn 1944, s. 1.

Ulunay, Refi Cevat, *"Unuturlar Seni",* Milliyet, 13 Ocak 1956, s. 3.

Unat, Faik Reşit. (1988), *Hicri Tarihleri Miladi Tarihe Çevirme Kılavuzu,*TTK. Basımevi, Ankara.

Ural, Yalvaç. (1983), "*Yergi, Nükte ve Fıkralarıyla Süleyman Nazif",* Milliyet, İstanbul.

Ülken, Hilmi Ziya. (1979) , *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi,* Ülken Yay., İst.

Ünal, Tahsin. (1978) *"Türk Siyasî Tarihi 1700-1958*", Ankara.

Ünaydın, Ruşen Eşref. (1972), *"Diyorlar Ki",* (Haz: Şemsettin Kutlu) Devlet Kitapları, Millî Eğitim Basımevi, İst., s. 99-118.

"*Üstad Nazif'in Üfûliyle Edebiyatımız Büyük Bir Varlık Kaybetmiştir*", Milliyet, 6 Kânûn-ı Sânî 1927.

Vâ-Nû. (1956), "*Eski Üstadların Bir Dikkatsizliği",* Cumhuriyet, 16 Nisan.

Yalman, Ahmet Emin. (1997), *"Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim",* İstanbul.

Yenisey, Fazıl. (1955), *"Ölümünün 28. Yılında Süleyman Nazif",* Hakimiyet Milletindir Gazetesi, İst. 4-6 Ocak, s. 4.

Yıldız, Âlim, *" Süleyman Nazif'e Göre İran Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri",* Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Cilt. VIII / 1, S.159-201, Haziran -2004, Sivas

Yıldız, Âlim. (1995), "*Edebiyât-ı Umumiye Mecmuası İndeksi ve Dönemin Edebî Hayatındaki Yeri"* Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İst.

Yılmaz, Mehmet. (2015), *"Ümitle Ümitsizlik Arasında Bir Feryat: Süleyman Nazif'in Birinci Dünya Savaşındaki Tavrı"* Türkiyat Araştırmaları Dergisi, s. 37, Selçuk Ünv., Konya, s. 415-426.

Yücebaş, Hilmi. (1967), *"Ölümünün 40. Yıldönümünde Süleyman Nazif",* Yeni İstanbul Gazetesi, İst. 5 Kasım, s. 2.

Yücebaş, Hilmi. (1967), *"Süleyman Nazif",* Yeni İstanbul, 15 Ocak, İstanbul.

Yücebaş, Hilmi. (1957), *"Süleyman Nazif'ten Hatıralar",* Dizerkonca Matbaası, İstanbul.

DİZİN

A

Abdullah Cevdet, 22, 26, 41, 55, 56, 59, 76, 79, 85, 118, 146, 214, 222, 259, 505, 508, 509, 511
Abdullah Suphi, 118, 259, 391
Abdullah Tokayef, 109, 222, 223
Abdurrahman el-Gafikî, 104, 206
Abdül'ahrar Tahir, 54, 55
Abdülhak Hamid, 22, 27, 30, 31, 50, 76, 95, 99, 107, 109, 115, 118, 125, 126, 128, 135, 141, 148, 160, 166, 167, 168, 174, 178, 180, 183, 184, 185, 188, 189, 190, 192, 193, 195, 197, 199, 200, 201, 202, 207, 212, 216, 222, 230, 231, 233, 254, 255, 256, 257, 259, 260, 261, 262, 279, 306, 309, 312, 343, 344, 345, 346, 349, 352, 368, 369, 370, 371, 372, 412, 413, 435, 441, 448, 454, 457, 511, 513, 517
Abdülhak Hüseyin, 160, 178, 183, 185
Abdülhak Molla, 191, 272
Abdülhak Şinasi, 32, 42, 511
Abdülhalim Memduh, 167, 181, 441
Abdülkerim Sâbit, 22
Adanalı Ziya, 282
Adem Kasîdesi, 129
Âdile Sultan, 239
Agayef, 18, 19, 103, 106, 107, 108, 109, 110, 146, 178, 207, 210, 214, 216, 218, 221, 222, 223, 225
Ahmed Cevdet Bey, 497, 498, 499
Ahmed Paşa, 121, 122, 362, 440, 441
Ahmed Sâkî Beyefendi, 150
Ahmed Vefik Paşa, 127, 128, 131
Ahmedî, 124
Ahmet Haşim, 78, 79, 86, 87, 505
Ahmet Kabaklı, 93, 94
Ahmet Mithat, 55, 127, 244, 257
Ahmet Paşa,, 71
Ahmet Rasim, 60, 142, 177, 180, 244
Ahmet Refik, 385, 386, 387, 388, 389
Ahmet Şuayb, 246
Akif, 31, 66, 75, 99, 100, 101, 102, 129, 130, 131, 160, 161, 163, 181, 230, 231, 232, 235, 262, 280, 448, 449, 450, 451, 453, 454, 458, 462, 463, 464, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 475, 476, 477, 478, 482, 504, 518
Akyüz, Kenan, 19, 75, 92, 505
Alaksandra Feodorovna, 58
Aleksandra Dumas, 386
Alfonse Dode, 71
Alfredd de Musset, 329
Ali Canib, 109, 222
Ali Emirî, 39, 138, 178, 247
Ali Hadi, 36, 505
Ali İhsan, v, vii, 14, 73, 74, 75, 513
Ali İhsan KOLCU, v, 14
Ali Kemal, 50, 154, 161, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 250, 251, 252, 279
Alî Nusret, 253
Ali Nusret Bey, 173, 178
Ali Paşa, 391, 430, 431, 432
Alî Rıf'at Bey, 238
Ali Ruhi, 281, 397, 398, 399
Ali Şîr Nevâî, 116, 121,122, 123, 204
Anatole France, 297, 298
Andelib Faik Esat, 244
Arif Dündar, 35
Aristo, 125
Âsar-ı Müfide Kütüphanesi, 30
Asitâne-i Tarihte Galiçya, 21, 28, 51
Aşkun, Vehbi Cem, 75
Ata Bey, 127
Avnî Bey, 262, 279, 283, 284, 378, 379, 381, 382
Ayetullah Bey, 432

B

Bahriyelilere Mektup, 30

Bakî, 124
Bâladan Bir Ses, 118, 260
Batarya ile Ateş, 28, 41, 47, 51, 58, 59, 90, 288, 505
Beğlikçi İzzet, 124
Behzat Ülgen, 39
Belde, 233
Beşir Fuad, 128, 496
Bize Göre, 87, 505
Boş Herif), 57
Boşo Efendi, 498
Bourget, 115, 353, 409
Bursalı Bedri, 128
Byron, 392, 441

C

Camille Desmoulins, 321
Camiü't-Tevârih, 209
Celâl Nuri, 41, 135, 144, 147, 149, 156, 164, 208, 507
Celâl Sâhir, 77, 78
Cemal Paşa, 70, 250, 251, 252
Cemalettin-i Efgani, 63
Cenap Şahabettin, 19, 23, 27, 28, 30, 33, 43, 58, 71, 73, 75, 77, 79, 80, 81, 84, 92, 94, 102, 116, 240, 241, 244, 246, 248, 260, 327, 329, 348, 352, 374, 441, 507
Cengiz Hastalığı, 106, 108, 146, 179
Cenk Türküsü, 92, 118
Chant du Cygne, 100
Chillon Mahbusu, 76
Cihan-yandı Hanım, 333

Ç

ÇAĞDAŞ, Tevfîk Nevzat, 72, 76
Çal Çoban Çal, 26, 29, 51, 148
Çalıkuşu, 255

D

Dağıstanî Mehmed Fazıl Paşa, 145
Dekadan, 111, 112, 113, 365, 366
Diyarbakır Târihi, 18
Duhter-i Hindû, 200

E

Ebu-Müslim, 211
Ebuzziya, 26, 48, 71, 116, 183, 264, 352, 356, 424, 425, 427, 458, 496, 498, 500, 509
Edhem Pertev Paşa, 127, 128, 131, 229
Eflâtun, 125
Ekrem, 27, 50, 62, 66, 67, 71, 91, 95, 116, 117, 128, 131, 144, 149, 155, 165, 166, 174, 178, 183, 190, 232, 235, 236, 244, 256, 257, 266, 329, 352, 385, 395, 397, 398, 399, 409, 427, 441, 453, 454, 456, 492, 505, 513, 516, 518
El-Cezire Mektupları, 55, 152
El-hac İbrahim Efendi, 258
Emile Zole, 71
Enis Behiç, 31, 34, 513
Ercüment Ekrem, 35, 36, 385, 517
Esad Muhlis Paşa, 124

F

Faik Âli Ozansoy, 20, 33
Faik Memduh Paşa, 349
Faik Reşad, 111, 114, 128, 167, 180
Farabî, 108
Fârisî Divanı, 155
Fârûk Nâfiz, 231, 232
Fatih Sultan Mehmet, 123, 303
Fâzıl Ahmed, 78, 415, 416, 417, 509, 510
Fazıl Behiç, 35
Fazıl Ferit, 302
Felix Faure, 58
Fenelon, 128
Ferhâd ve Şîrîn, 125
Ferid Bey, 22
Ferid Paşa, 137
Ferik Bedri Paşa, 128
Fethi, 45, 46, 58, 516, 517
Feylesof Rıza Tevfîk, 126, 368
Fırak-ı Irak, 51, 52, 72, 508

Fikret, 66, 78, 90, 97, 101, 109, 112, 113, 117, 222, 225, 235, 236, 238, 247, 295, 356, 365, 366, 375, 414, 444, 460, 482, 485, 505
Fitzgerald, 300
Florinalı Nazım Bey, 33
Franchet d'Espre, 77, 500
François Coppee, 348, 349
Frankfurt Seyahatnamesi, 87, 505
Fuzulî, 30, 41, 44, 48, 60, 68, 71, 76, 78, 88, 93, 94, 99, 162, 202, 328, 401, 409, 410, 440, 441, 445, 456

G

Geçmiş Zaman Edipleri, 42, 511
Gençlik ve Edebiyat Hatıraları, 48
General Franchet d'Esperey, 28
Gizli Figanlar, 26, 51, 52, 72, 73, 91
Gurebâhâne-i Lâklâkân, 87, 505
Güllü Agop, 265, 266
Gür, Muhammet, 18, 22, 119, 510

H

Hâfız-ı Şîrâzî, 123
Hakkı Bey, 168
Hakkı Paşa, 26, 349
Hakkı Süha, 40, 41, 48, 510
Hâkkı Süha Gezgin, 68
Halid Ziya, 113, 200, 441
Halîl Nihâd, 231, 415, 416, 417, 418, 419, 420
Halil Nihat, 31, 32, 37, 52
Halil Rüşdü, 172, 179, 318
Halit Fahri, 35, 43, 45, 515
Halit Ziya, 71, 78, 80, 244, 246, 294, 295, 403, 404, 409, 410
Hamdullah Suphi, 107, 212, 219, 221
Hanotaux, 58
Harâbât, 230, 379, 434
Hasan Bey, 393, 394
Hazret-i İsâ'ya Açık Mektup, 29
Hikmet Dizdaroğlu, 18, 19
Hippolyte Taine, 321
Hülâsa-i Mantık, 18
Hüseyin Cahit, 49, 244, 246, 443
Hüseyin Rauf, 65
Hüsrev ve Efrâsyâb, 125

I

II. Beyazıd, 123

İ

İbn-i Hâcib, 21
İbn-i Sina, 108
İbnülemin Mahmut Kemal İnal, 30, 54
İbnü'l-Hafîdi, 205
İbrahim Alaaddin, 19, 32, 34, 36, 38, 42, 56
İbrahim Cehdî, 18, 19, 26, 48, 53, 88, 96, 97, 98, 99, 113, 132, 296, 447
İki Dost, 30
İlm-i Hesâb, 18
İmana Tasallut - Şapka Meselesi, 30
İnal, İbbülemin Mahmut Kemal, 20, 21, 22, 23, 27
İskeçeli Mehmed Sıdkî Beyefendi, 21, 153
İsmail Habib, 87, 89, 91, 516
İsmail Hakkı Bey, 30
İşkodralı İskender Bey, 104, 206

J

J. J. Rouseau, 128
Jul Lometr, 249

K

Kâfir Hakikat, 30
Kânipaşazade Rifat Bey, 127
Kanuni Sultan Süleyman, 124
Kara Bir Gün, iv, 28, 32, 33, 39, 46, 77, 80, 139, 179, 502, 512
Karakaş, 33
Kâtip Çelebi, 127, 129, 131
Kavgalarım, 246
Kılıçzâde Hakkı Bey, 158, 179
Kızlar Ağası, 164, 180, 385, 386, 388

Koca Râgıp Paşa, 23
Köprülüzade Mehmed Fuad, 107, 109, 205, 212, 219, 222, 513, 514
Kutadgu Bilig, 205, 210
Külliyat-ı Ziya Paşa, 30

L

La Fontaine, 238
Lutfi Fikri, 200

M

M. Kaya Bilgegil, 19, 27
Mahmûd Sâdık, 496
Mahmut Ali Paşa, 391
Makber, 184, 199, 200, 237, 279, 310, 312, 330, 331, 369, 370, 371, 457
Makedonyalı İskender, 125, 453
Malta Geceleri, 18, 29, 51, 73, 92, 509
Manastırlı Rifat, 128
Mebâdi, 321
Mebani'l-İnşa, 116, 352
Mecmuâ-i Eş'ar, 18
Mehmed Ali Paşa, 382
Mehmed Ali Tevfik, 259
Mehmed Sa'd'î Bey, 137
Mehmed Saîd Paşa, 18
Mehmet Akif, 30, 32, 47, 60, 65, 66, 75, 76, 90, 93, 99, 100, 101, 102, 245, 302, 374, 512
Mehmet Emin, 94, 111, 117, 244, 517
Menemenli Tahir, 95
Menemenlizâde Tahir Bey, 244
Meserret, 39, 40, 508
Mevlana, 108, 252
Mir'at-ül Harameyn, 246
Mir'at-i Sıhhat, 18
Miratü'l-İber, 18
Mithat Cemal, 35, 50, 65, 254, 514
Mizancı Murat, 88
Mizânü'I-Edeb, 18
Moliere, 128, 131, 409
Muallim Cûdî Efendi, 262
Muhakemet'ül-Lugateyn, 122, 123
Muhibbi, 124, 325
Mustafa Reşit Bey, 147, 244
Mülâhazât-ı Felsefîyesi, 368
Münif Paşa, 127, 128, 129, 424, 425
Münir Süleyman, 46, 127, 508
Müstecabizade İsmet Bey, 244
Müşir Süleyman Hüsnü Paşa, 57

N

Nâbî, 23, 116, 121, 124, 203, 204, 358, 420, 441, 456, 461
Naci, 44, 66, 95, 100, 128, 154, 199, 200, 245, 246, 257, 281, 397, 515
Nafiz Paşa, 272, 273, 274
Namık Kemal, iv, 22, 24, 25, 26, 29, 34, 35, 38, 46, 49, 50, 55, 57, 62, 65, 67, 71, 73, 75, 76, 80, 88, 89, 91, 93, 95, 127, 128, 130, 131, 151, 183, 189, 190, 197, 199, 241, 242, 251, 255, 256, 264, 265, 273, 275, 276, 280, 281, 303, 332, 394, 441, 502, 505, 518
Nâsırüddin Şah ve Babîller, 29
Necib Asım, 117, 319
Nedim, 16, 44, 94, 99, 101, 113, 114, 124, 125, 148, 164, 189, 245, 260, 332, 356, 357, 358, 389, 409, 410, 454, 458, 515
Nef'î, 40, 41, 53, 121, 129, 189, 357, 378, 383, 410, 420, 430, 435, 441, 454, 456, 457, 458, 460, 461, 510
Nesimî, 122
Nesteren, 118, 119, 259
Nevhagerler, 55, 137, 160, 166, 179
Nigâr Hanım, 164, 179, 325, 326, 327, 328, 329, 330
Nijad Ekrem, 395
Nikolay, 58
Nuri Bey, 131, 143, 250

O

On Dokuzuncu Asır, 129
Orhan Seyfi, 34, 78, 385, 515

Ö

Ömer Hayyam, 99, 163, 179, 299, 300, 301, 302
Önder Göçgün, 39, 78, 510
Örfî, 19, 124, 153, 154, 250, 300, 441, 457

P

Paul de Cocq, 115, 353
Peçevî, 127, 129
Pere Duchene, 100
Peyami Safa, 41, 42, 516
Pierre Loti, 29, 41, 60, 61, 80, 82, 147, 148, 149, 166, 179, 268, 269, 270, 297, 500, 512

R

Ragıp Paşa, 124, 271
Recâizâde Ekrem Bey, 27
Refik Hâlid, 415, 417, 493, 495, 496
Resul Musti Efendi, 393
Reşad Nuri, 255
Reşid Paşa, 189
Rıfat Bey, 95, 244
Rıza Tevfik, 78, 118, 126, 141, 180, 259, 369, 370, 486
Ruşen Eşref, 41, 95, 241, 518
Rübâb-ı Şikesete, 248

S

Sabahattin Ali, 35
Sadullah Paşa, 127, 129, 131
Safahat, 66, 100, 280, 448, 450, 453, 458, 466, 469, 475
Sahrâ, 233
Sâib, 124, 165, 216, 344, 490
Said Bey, 127, 257
Said Paşa, 18, 20, 21, 23, 25, 315
Sami Paşazâde Hâlim Bey, 396
Sâmih Rifat Beyefendi, 147
Samipaşazade Sezaî, 128
Samipaşazâde Sezai, 244
Sefiller, 69, 305, 462
Selahaddin Eyyubî, 220
Selânikli Tevfik, 128
Selcenoğlu Mahmut Kemal Bey, 45
Selîm Nüzhet, 376, 383
Selim Sâkit, 54, 132
Shakespeare, 191, 200, 264, 346
Sıfatlar. Mevsuflar ve Taklid, 97, 98, 99

S

Sully Prudhomme, 59, 76, 100, 161, 179, 286, 288, 335, 336, 337, 338, 441, 487
Sultan Abdülhamid'in Emlâki, 148
Sultan Abdülhamit, 25, 54, 374, 388
Suphipaşazade Ayetullah Bey, 127
Süleyman Askeri Bey, 146
Süleyman Fehmi, 95
Süleyman Nazif, 1, 2, iv, v, 13, 14, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 61, 65, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 91, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 147, 162, 167, 169, 174, 180, 188, 202, 204, 227, 232, 235, 238, 239, 240, 241, 244, 249, 252, 253, 256, 260, 263, 267, 270, 274, 278, 284, 288, 291, 298, 302, 312, 313, 320, 324, 331, 334, 342, 347, 350, 353, 354, 355, 363, 366, 367, 369, 373, 375, 376, 382, 384, 390, 396, 401, 411, 413, 414, 421, 422, 425, 426, 429, 430, 438, 439, 442, 455, 459, 465, 474, 486, 488, 491, 499, 500, 501, 502, 503, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519
Süleyman Nesip, 45, 244
Süleymanpaşazade Sami, 57

Ş

Şah İsmail, 104, 107, 206, 207, 211, 212
Şahabettin Süleyman, 44, 45, 49
Şerif, 56, 57, 72, 73, 451, 505, 514
Şermîn, 232
Şevket, 53, 155, 156, 332, 333, 349, 492, 506
Şeyh Galib, 113
Şeyh Necip Efendi, 391, 392
Şeyh Şâmil, 173
Şiir Demeti, 232, 235
Şinasi, 71, 95, 115, 127, 128, 129, 130, 131, 189, 257, 332, 352, 374, 426, 427, 428, 429, 432, 441

T

Ta'lîm-i Edebî, 116, 352
Tabsıratü'l-İnsan, 18
Tâhirü'l-Mevlevî Hazretleri, 279
Telemaque, 128
Tevetoğlu, Dr. Fethi, 71
Tevfik Fikret, 53, 66, 71, 101, 102, 109, 112, 116, 117, 142, 174, 177, 180, 200, 222, 223, 231, 232, 244, 246, 247, 248, 254, 319, 352, 356, 374, 375, 410, 441, 475, 476, 478, 479, 480, 481, 482, 484, 485, 513, 517
Tezkiret-üş Şuarâ, 397
Tokadîzâde Şekib, 31, 518
Turan Yolcuları, 110, 153
Turşucu Cemâl Efendi, 157
Türk İlâhisi, 92
Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi, 87, 516
Türk Yurdu, 16, 72, 102, 107, 108, 109, 116, 167, 205, 208, 209, 212, 223, 224, 225, 226, 227, 247, 290, 486, 504, 512
Türkçe Şiirler, 111, 117
Türk'e Dâir, 110, 168
Türker, 19, 54, 505

U

Uzun Hasan, 104, 107, 206, 212

V

Vahyi Beyefendi, 174, 178
VI. Mehmet Vahidettin, 29
Victor Hugo, 26, 69, 71, 82, 101, 108, 128, 151, 165, 187, 191, 217, 254, 285, 303, 304, 305, 306, 348, 349, 370, 371, 417, 422, 435, 441, 462, 463, 476, 483, 484, 491

Y

Yahya Efendi, 30
Yahya Kemal, 78, 158, 245, 326, 506
Yakup Kadri, 48, 78, 79, 81, 116, 149, 181, 374, 512
Yavuz Sultan Selim, 107, 123, 212
Yenişehir Feneri Tevfik Bey, 442
Yenişehirli Avnî, 124
Yıkılan Müessese, 30, 170
Yusuf Ziya, 35, 52, 385, 515
Yücebaş, 42, 519
Yüzbaşı Aziz Hüdâî Bey, 148, 180, 354

Z

Ziya Gökalp, 18, 25, 39, 54, 78, 255, 505, 509, 510, 516
Ziya Paşa, 25, 30, 33, 53, 67, 71, 75, 76, 89, 127, 128, 130, 131, 156, 158, 203, 230, 261, 264, 382, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 441
Zola, 115, 353, 409, 441, 454, 487, 491
Zühre ve Merîh, 125